GYERMEKÚT

LÉPÉSEK

II. KÖTET

CSALÁDBARÁT ORSZÁG
NONPROFIT KÖZHASZNÚ KFT.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

GYERMEKÚT

LÉPÉSEK

II. KÖTET

MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV

A KORA GYERMEKKORI INTERVENCIÓBAN DOLGOZÓ SZAKEMBEREK SZÁMÁRA

Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
Budapest, 2019

A kiadvány az EFOP-1.9.5-VEKOP-16-2016-00001 „A kora gyermekkori intervenció ágazatközi fejlesztése” kiemelt projekt keretében készült.

LÉPÉSEK. Módszertani kézikönyv

Szerkesztette: Kereki Judit és Tóth Anikó

II. KÖTET

Tájékozódási pontok a gyermeki fejlődéshez és eltéréseinek felismeréséhez (0–5 év)

Szerzők:
Hajtó Krisztina, Lengyel Anna, Sósné Pintye Mária, Szabó Mariann, Tóth Anikó

Szakmai lektor: Dr. Bakonyi Anna és Mózes Eszter

Projekt szakmai vezető: Kereki Judit

Módszertan alprojekt III. elemi projekt:
Hajtó Krisztina elemi projekt vezető
Almacht Judit szakmai referens

EFOP-1.9.5-VEKOP-16-2016-00001 A kora gyermekkori intervenció ágazatközi fejlesztése

Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
Székhely: 1134 Budapest, Tüzér utca 33–35.
E-mail: gyermekut@csbo.hu
www.gyermekut.hu
A kiadásért dr. Grundtner Marcell Károly, a Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft. ügyvezetője felel.
Budapest, 2019

Tartalom

TÁJÉKOZÓDÁSI PONTOK A GYERMEKI FEJLŐDÉSHEZ ÉS ELTÉRÉSEINEK FELISMERÉSÉHEZ (0–5 ÉV) 7

Bevezetés 9

Csecsemőkor 11

Útmutató a fejezetben foglaltakhoz 11

Csecsemőkor; 0–3 hónap 13

A kiindulópont mérföldkövei 13

A 0–3 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 13

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (0–3 hó) 22

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 0–3 hónapos csecsemő tevékenységeiben 24

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 0–3 hónapos csecsemők 38

Csecsemőkor; 3–6 hónap 45

A kiindulópont mérföldkövei 45

A 3–6 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 45

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (3–6 hó) 52

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 3–6 hónapos csecsemő tevékenységeiben 54

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 3–6 hónapos csecsemők 69

Csecsemőkor; 6–9 hónap 77

A kiindulópont mérföldkövei 77

A 6–9 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 78

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (6–9 hó) 84

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 6–9 hónapos csecsemő tevékenységeiben 86

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 6–9 hónapos csecsemők 98

Csecsemőkor; 9–12 hónap 107

A kiindulópont mérföldkövei 107

A 9–12 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 108

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (9–12 hó) 114

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 9–12 hónapos csecsemő tevékenységeiben 116

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 9–12 hónapos csecsemők 130

Csecsemőkor; 12–15 hónap 137

A kiindulópont mérföldkövei 137

A 12–15 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 138

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (12–15 hó) 143

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 12–15 hónapos csecsemő tevékenységeiben 145

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 12–15 hónapos csecsemők 159

Kisdedkor 169
Útmutató a fejezetben foglaltakhoz 169
Kisdedkor; 15–18 hónap 171
A kiindulópont mérföldkövei 171
A 15–18 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 172
Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (15–18 hó) 177
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 15–18 hónapos kisded tevékenységeiben 179
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 15–18 hónapos kisdedek 191
Kisdedkor; 18–24 hónap 199
A kiindulópont mérföldkövei 199
A 18–24 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 200
Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (18–24 hó) 206
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 18–24 hónapos kisded tevékenységeiben 208
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 18–24 hónapos kisdedek 223
Kisdedkor; 24–30 hónap 233
A kiindulópont mérföldkövei 233
A 24–30 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 234
Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (24–30 hó) 239
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 24–30 hónapos kisded tevékenységeiben 242
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 24–30 hónapos kisdedek 258
Kisdedkor; 30–36 hónap 269
A kiindulópont mérföldkövei 269
A 30–36 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői 269
Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (30–36 hó) 274
A figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 30–36 hónapos kisded tevékenységeiben 277
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 30–36 hónapos kisdedek 290
Óvodáskor 305
Útmutató a fejezetben foglaltakhoz 305
Óvodáskor; 3–4 év 307
A kiindulópont mérföldkövei 307
A 3–4 éves gyermekek fejlődésének jellemzői 308
Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (3–4 év) 314
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 3–4 éves óvodások 318
Óvodáskor; 4–5 év 351
A kiindulópont mérföldkövei 351
A 4–5 éves gyermekek fejlődésének jellemzői 352

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (4–5 év) 358
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 4–5 éves óvodás tevékenységeiben 362
Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 4–5 éves óvodások 378
Irodalomjegyzék 385
Felhasznált irodalom 385
Ajánlott irodalom 387

TÁJÉKOZÓDÁSI PONTOK A GYERMEKI FEJLŐDÉSHEZ ÉS ELTÉRÉSEINEK FELISMERÉSÉHEZ (0–5 ÉV)

BEVEZETÉS

A *Lépések* kiadvány második kötete a gyermekek fejlődésmenetében fellelhető eltérések, figyelemfelkeltő jelek detektálásához nyújt szakmai segítséget. A fejlődési mérföldköveket és a fejlődés során megjelenhető figyelemfelkeltő jelek leírását életkori szakaszokra bontottuk.

Csecsemőkorként tárgyaljuk a 0–15 hónapos korig tartó időt, azért, mert a fejlődési területek érési folyamatai nem azonosak, így a tipikus fejlődésben is megjelenő toleranciasáv miatt az egyéves életkort kitoltuk 15 hónapos korig. A kisdedkorban tapasztalható változások 15–36 hónap közötti időintervallumot ölelnek fel, majd az óvodáskor következik 3-tól 5 éves korig. Ezt a szakaszt azért zártuk le az 5. életévnél, mert egyrészt reméljük, hogy az ellátórendszer megfelelő támogatása révén a szakemberek eddigre már felfedték azokat a jelentősebb figyelemfelkeltő jeleket, amelyek fejlesztést, terápiát igényelnek. Másrészt pedig ebben az életkorban a pedagógiai szakszolgálatok munkatársai iskolakészültségi vizsgálatot végeznek, és ez biztosítja, hogy az addig fedésben lévő nehézségek is felszínre bukkanjanak azoknál a gyermekeknél, akiknél az iskolai beváláshoz szükséges készségek még nem elég érettek.

Minden nagyobb életkori sáv főbb váza megegyezik. Rövid útmutatás után minden életkori szakaszt a *kiindulópont mérföldköveinek* felelevenítésével kezdünk: egy táblázat fejlődési területekre bontva tartalmaz információkat egy-egy kisebb életkori szakasz kezdeti időpontjára vonatkozóan (például a 6–9 hónapos kor esetén a 6 hónapos korban megfigyelhető fejlődési mérföldköveket). Ez egyben azt is jelenti, hogy amennyiben ebben az életkorban ezeket az állomásokat még nem érte el a kisgyermek, akkor az önmagában figyelemfelkeltő, kivizsgálást érdemlő állapot/helyzet, ami beavatkozást igényel a szakemberek részéről, a szülőkkel együttműködésben.

A váz felépítését *az adott életkori szakasz általános leíró részével* folytatjuk. A szerzők a legfrissebb szakirodalom és saját gyakorlati tapasztalataik mentén igyekeztek összegezni, megjeleníteni a legjellemzőbb viselkedésjegyeket, képességeket, egy adott szakasz fejlődési lépcsőit, ívét a gyermekek életéből. Ebben a részben szándékosan nem határozunk meg fejlődési területeket, amelyek bár elkülöníthetőek lennének, mi mégis ily módon akarjuk jelezni, hogy a gyermeki fejlődés komplex, összetett és szövevényes folyamat; területekre való szétbontása a vizsgálódás miatt szükséges, de értékelése csakis az egész megragadásával történhet.

Harmadjára az adott életkori szakaszra vonatkozó, egyes esetekben köztes életkorban, de legfőképp a szakasz végén vizsgálandó *figyelemfelkeltő jeleket* foglaljuk táblázatba, ahol a könnyebb áttekinthetőség érdekében a jelenség/tevékenység címszerű felsorolása található. Ezeket meg is számoztuk azért, hogy a számozást követve a későbbi kifejtésnél beazonosíthatók legyenek.

A figyelemfelkeltő jeleket igyekeztünk a mindennapi élethelyzetekhez kötve átgondolni, hiszen olyan finom, a környezet számára mégis feltűnő eltéréseket kívántunk megjeleníteni, amelyek a gyermek környezetében élő valamennyi felnőtt számára azonosíthatók. Olyan jelenségekre, viselkedésbeli jegyekre koncentráltunk, amelyek a tevékenységek során globálisan jelennek meg, és fejlődési területhez csak azután köthetők, miután a jelenség hátterében

meghúzódó okok feltérképezésére, feltárására sor kerül. Úgy gondoltuk, az egyértelműen azonosítható, hogy egy kisgyermek „folyton szórja a homokot", semmint ha azt írjuk: „a szenzoros ingerek irányában érzékeny"; vagy az, hogy „túl közel hajol a játéktárgyakhoz", inkább hasznosítható a gyakorlatban, mint „a látásélessége gyengébb" megfogalmazás; és az a megállapítás is könnyebben azonosítható, hogy egy gyermek gyakran visszakérdez, mintsem hogy arról értekeznénk, vajon a hallásállapota elegendő-e a beszéd megértéséhez vagy nyelvi készségeinek fejlődéséhez.

Ezt követően a *figyelemfelkeltő jelek megfigyeléséhez* kívánunk segítséget nyújtani. Ahogy azt fent említettük, a táblázatban található számozást követve a megfigyelt jelenség kikereshető. Azonosítás után a figyelemfelkeltő jel, a viselkedés *rövid leírása és kifejtése* következik a pontosítások érdekében. A megfigyeléshez támpontokat jelenthet *a Hogyan figyeljem meg?* című rész, ahol esetenként körülményeket, máshol szempontokat adunk a helyzet és a megfigyelés fókuszának megfelelően. Majd az *Érdemes megkérdezni!* cím alatt olyan kérdéseket teszünk fel, amelyek a szülői megfigyelésekre támaszkodva segítenek annak eldöntésében, hogy az eltérőnek ható viselkedés, teljesítmény rendszerint fennáll-e, így valóban igényel-e támogatást vagy kivizsgálást.

Itt jegyezzük meg, hogy a könyv írásakor leggyakrabban a szülő, édesanya, anya kifejezéseket használtuk, de rajtuk természetesen az elsődleges gondozó személyét értjük. Ezt a megoldást is a könnyebb értelmezhetőség, a praktikum okán választottuk.

Az *Összegzés* részben természetesen igyekeztünk a további lépések tekintetében irányjelzőket kihelyezni arról, hogy mely terület nehézségei okozhatják a megfigyelt jelenséget, illetve hogy a szakemberek milyen irányba tereljék a családokat további megfigyelés, vizsgálat, komplex fejlődési vizsgálat érdekében. Szakirányokat csak nagyon speciális esetekben jelöltünk ki. Az esetek többségében általánosabban a *pedagógiai szakszolgálat munkatársai* vagy *korai fejlesztő* megnevezéssel jelöltük azokat a szakembereket, akik a további megfigyelés és vizsgálat terén segítséget tudnak nyújtani.

A második kötet írásának megkezdésekor sejtettük, az alkotás folyamán átéreztük, a végén pedig bizonyossá vált számunkra, hogy ezt a munkát, a figyelemfelkeltő jelek gyűjtését és leírását befejezni nem lehet, csak abbahagyni. A teljesség igénye nélkül tehát, mégis az egészlegességben bízva ajánljuk figyelmükbe munkánk eredményét.

A szerzők

CSECSEMŐKOR

Útmutató a fejezetben foglaltakhoz

Csecsemőkorban a fejlődés nagyon dinamikus: a kisgyermekek szinte hétről hétre, sőt napról napra változnak, és jellemzően nagyon egyedien. Megfigyelésre a legtöbb esetben hosszabb időt, gyanú esetén a többszöri alkalmat javasoljuk, mivel az idő és a mennyiségi mutatók mellett a fejlődésmenetben annak minősége, íve még inkább jelentőséggel bír. Ezért is szükséges a szülőknek feltett kérdéseket mindig értékelni; megtudni tőlük a jelenséggel kapcsolatos előzményeket, körülményeket, a fejlődés addigi haladását, mert ezek ismeretében körvonalazódik, hogy egyedi jelekről van-e szó, vagy már az eltérő fejlődésmenet érhető tetten.

Minél fiatalabb életkorban figyeljük meg a gyermekek viselkedését, szokásait, annál nehezebb elkülöníteni az egyéni, de még tipikus jegyeket a már eltérő fejlődés jellemzőitől. Ha csecsemőkorban bizonytalanság merül fel ennek megítélésében, akkor az ugyanezen életkorokban elvégzendő szűrővizsgálatok (melyeket a védőnők, a házi gyerekorvosok végeznek), illetve a korábbi szűrési időpontokban mutatott eredmények, a fejlődés kirajzolódó íve segítenek a döntésben.

A fejlődésmenet sajátossága révén a nagymozgások esetében a figyelemfelkeltő jelek mellett megjelöltük azt az életkort, amikor az eltérés már biztosan problémát jelent a fejlődésben, esetleg kivizsgálást igényel. Hasonló megjelölést a többi fejlődési területnél nem tettünk; a jelenség figyelemfelkeltő jellege az adott életkori szakasz zárásáig igényel megfigyelést, és amennyiben akkor is látható az eltérés, akkor válik valóban jelzés értékűvé. Jeleztük azt is, hogy „egy tünet nem tünet” szabálya szerint mely jelekkel együttesen értékeljék a látottakat. Így szerettük volna támogatni azt, hogy azok a gyermekek kerüljenek a szakellátásba, akiknek optimális fejlődésük érdekében valóban támogatásra van szükségük.

A táblázatok rendszerezést támogató címszavait egy-egy sávban egységesítettük, de az életkori sajátosságoknak, a fejlődési jellemzőknek megfelelően változtattunk a megnevezéseken.

Csecsemőkor; 0–3 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

Az 1 hónapos csecsemő; tipikus fejlődésmenet		
Látás Közeli dolgokat néz, erre tudja összpontosítani a tekintetét. Nagyon érdeklődik az arcok iránt, azokat hosszabban nézi, főleg a szem, száj és a mimika köti le. Az arcok mellett a környezetében látható kontrasztokat (például polc, szekrény éle, redőnyön átszűrődő fények stb.) nézi.	**Hallás** Összerezzen, vagy más viselkedésváltozással reagál a hangos zajra. Figyel az emberi hangokra, különösen az őt legtöbbször gondozókéra. Megkülönbözteti a magzatkora óta hozzá legtöbbet beszélő szülő hangját az idegen emberi hangoktól (a felismerést például a cumizás, az ujjszopás frekvenciájának változása jelzi).	**Nagymozgás** Hátán fekve fejét oldalra fordítja. Hátán és hasán is flexiós (hajlított) tartásban fekszik (végtagok és gerinc). Reflexes mozgások jellemzőek. A hasra fektetett csecsemő egyik oldalra leteszi az arcát, fejét átfordítja egyik oldalról a másikra.
Finommozgás A kézujjak még hajlított helyzetben vannak, néha kinyílnak. A végtagmozdulatok tömegesek, hirtelenek és durván szabályozottak. Véletlenszerűnek, koordinálatlannak tűnnek.	**Kommunikáció** Önkéntelenül utánozza a föléje hajló felnőtt jól látható egyszerű, de kifejező ajakmozdulatát, nyelvöltését. A mély, ritmikus hangok, a dajkálás megnyugtatják.	**Adaptáció, gondolkodás** Elsődlegesen sírás útján kommunikál, valódi könnyeket tud sírni. Egyre több az éber időszak, amit figyeléssel, nézelődéssel, fejének emelgetésével tölt. Élénken reagál az arcát, ezen belül a száj körüli régiót ért ingerekre. Erős késztetés a kapaszkodásra, az édesanya szájjal, kézzel való keresése. Táplálás közben a csecsemő tekintete időnként összekapcsolódik az anyjáéval.

A 0–3 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Életének első óráiban az újszülöttnek az ember, elsősorban az édesanyja jelenti a biztonságot. Ismerős és megnyugtató számára a hangja, lélegzetvétele és szívverése. Ha a kicsi nyugtalanná válik, akkor édesanyja szorosabban zárja a karjába, ölelésével körbeveszi a testét, így gyermeke közelebb kerül a szívveréséhez, kicsit ringatja, mintha a méhen belül lenne újra. Ebből a biztonságból és nyugalomból tekinthet a csecsemő kíváncsian a világra.

Vannak, akik a megszületés utáni első három hónapot még a várandósság kiterjesztésének tekintik (Ockwell–Smith 2016). Ez az az átmeneti időszak, amikor az újszülött csecsemő fokozatosan szokik hozzá a méhen kívüli élethez, igazodik azokhoz a körülményekhez, melyek

merőben eltérnek a magzati állapotétól. A külvilág hang- és fényingerei, a külső hőmérsékletváltozás, a gravitáció vagy a bélrendszer működésének beindulása mind szinte egyszerre árasztják el az addig a külvilág ingereit tompító anyaméhben növekvő újszülöttet. A méhen belüli időszakból már rengeteg tapasztalattal rendelkező csecsemő az ott szerzett kompetenciákat és a gondozó környezetet, elsősorban édesanyja támogató segítségét használja a számára szó szerint erőt próbáló helyzetekben. Nem szabad azonban elfelejtkeznünk arról sem, hogy ez az édesanyának is nagyon intenzív időszak, amikor testi és lelki szinten többféle, akár nagyon hirtelen változásokat él meg. A visszarendeződés, visszazáródás folyamata mellett a táplálni tudás megtapasztalásának ideje ez. Tulajdonképpen az újszülött állapota ebben a korai időszakban sok tekintetben függ attól, hogyan van az édesanyja.

A várandósság lefolyása, a közben megélt tapasztalatok vagy nehézségek mind hozzáadódnak ahhoz, ahogy anya és gyermeke egymásra hangolódása, az összeszokás folyamata zajlik. Ebben nem kizárólagos, de erőteljes hatással bír maga a szülés lefolyása. Ha az anya biztonságban érezte magát és megfelelő támogatást kapott, sokkal könnyebben tud nyitni újszülöttje felé. Az anyai működés ekkor még túlnyomó részt hormonális folyamatok hatása alatt áll, és ezeket nagymértékben képes befolyásolni a szülés minősége.

Lélektani szempontból az anya a várandósság és a szülés után továbbra is módosult tudatállapotban van, és éppen ez a beszűkültség az, ami segíti a Donald Winnicott által elnevezett „elsődleges anyai ráhangolódás” megtapasztalását (Winnicott 2004). Ilyenkor az anya viselkedését kisgyermeke irányában leginkább az intuitív megérzései vezetik. Ennek a jelentősége abban áll, hogy épp ez az az időszak, amely a csecsemő számára alapul szolgál a későbbi önszabályozási folyamatokhoz.

A szoptatás az egyik olyan terület, ahol a korábban említett hormonális hatások a leginkább jelentőségteljesek. Az első három hónap szopási-szoptatási tendenciái akár hosszú távon meghatározhatják az anyamellből történő táplálás minőségét vagy a szoptatás elhagyásának idejét. A harmadik hónap végére ugyanis az anyatej termelődése már nem a hormonok, hanem az ürülő mell által adott visszacsatolások mentén történik.

A szoptatás sikeressége több tényezőtől függ tehát, de sok múlik azon is, hogy technikailag együtt tud-e működni az édesanya és a csecsemő. A szoptatási, etetési testhelyzetnél fontos, hogy a csöppség füle, válla és csípője egy vonalban legyen, a szája pontosan a mellbimbó magasságában helyezkedjen el, az álla pedig érjen hozzá az anya melléhez. A szopáshoz szükséges szívás-nyelés-légzés koordinációját az segíti a legjobban, ha a csecsemő hasa az anyához simul, és az egész teste jól meg van támasztva, így az újszülöttnek nem kerül erőfeszítésébe a helyzetben maradás.

A szoptatás sikerességét illetően külön említést érdemelnek az érettség határán lévő csecsemők (35–37. gesztációs héten születettek). Általában az ő hazabocsájtásukat nem kíséri olyan megkülönböztetett figyelem, mint a koraszülöttekét, a szoptatás terén azonban nagyobbak a rizikófaktorok, mint érett társaiknál. Az újszülöttnél és az anyánál előforduló potenciális problémák miatt az érettség határán álló kicsiknél a következő állapotok gyakrabban fordulnak elő: hipotermia (lehűlés), hipoglikémia (alacsony vércukorszint), excesszív súlyvesztés, dehidráció (kiszáradás), lassú súlyfejlődés, a szoptatás sikertelensége. A szülőkkel folytatott megbeszélések és a szoptatással kapcsolatos ismeretek érthető átadása döntő fontosságú a szoptatás kialakítása és fenntartása szempontjából (Várady 2011).

Maga a szoptatási helyzet rengeteg lehetőséget nyújt a csecsemő számára, hogy biztonságos helyről nyithasson az új belső és külső tapasztalatok, ingerek felé. Az édesanya bőrével való érintkezés (az úgynevezett bőr-bőr kontaktus) amellett, hogy lehetőséget teremt a méhen

belüli emlékekkel kapcsolatba kerülni (az anyai szívdobogás hangja, az anyai test szag- és ízélményei, a nagy testfelületen történő tapintásos kapcsolat), egyúttal a csecsemő testi folyamatait is segíti szabályozni. Az olyan alapvető testi funkciók, mint a testhőmérséklet vagy a légzés szabályozása a megszületést követő első napokban, hetekben gondoskodói segítségre szorul. Maga a gondozó felnőtt teste ad mintát és támaszt az újszülött számára, akinek fő törekvése, hogy valamilyen módon megtartsa egyensúlyi állapotát. Az anyatej finom változásai (íz, sűrűség, zsírtartalom) már ilyenkor elővételezik a táplálkozási változatosságot. A szoptatási helyszínek és pozíciók változatossága lehetőséget teremt az apróság számára, hogy közvetlen környezetét különféle módon figyelje meg, leginkább édesanyja arcát szemlélje, ezzel a látást és a szociális interakciókat gyakorolja. Fokozatosan megtelő gyomra, a beinduló bélmozgások saját testi működéséről adnak hírt számára. Ezekre a megtapasztalásokra sokszor még az egész testükkel reagálnak, nem ritkák a jellegzetes fintorok, grimaszok. A cumisüvegből (akár anyatejjel, akár tápszerrel) táplált újszülöttek számára is fontos, hogy megszerezhessék ezeket a tapasztalatokat. Őket is támogatja, ha szüleik figyelnek arra, hogy az etetési helyzetek (pozíciók és kontaktushelyzetek) a leginkább hasonlítsanak a természeteshez.

Ebben az időszakban a csecsemők diszkomfortérzetüket jellemzően egészlegesen, különbségtétel nélkül közvetítik a külvilág felé, és ebben rendkívül fontos szerepe van a sírásnak. Ugyanakkor sokszor már a sírás előtt is jelzik, hogy testkontaktusra, szopásra vágynak, vagy fáradtak, álmosak. E jelek idejében történő észlelése és a megfelelő szülői válasz abban segíti az újszülöttet, hogy nyugodt, éber állapotát megtartsa, vagy fáradtság esetén könnyebben álomba merüljön. Azoknak a csecsemőknek, akiknek az anya csupán az erős sírásukra ad választ, külön energiájukba kerül visszatalálni nyugodtabb állapotukba, és csak ezután tudnak hatékonyan enni vagy jól elaludni. A megelőző jelzések értelmezése és az azokra adott válasz során tehát az anya segíti gyermekét, hogy tapasztalatot szerezzen különféle bio-pszicho-szociális szükségleteiről, így a szülővel közösen elkezdenek kialakítani egy olyan sajátos kommunikációs rendszert, ahol már egyre inkább elkülönülnek a különböző mozgásos vagy hangadásos jelzések jelentései.

A világra jött újszülött számára a nappal és az éjszaka, továbbá az ehhez kapcsolódó alvás-ébrenlét váltakozása még nem alakult ki, ez majd tapasztalatok útján, fokozatosan történik. Az egyik fontos segítő épp a szoptatás révén működik. Az anyatej összetétele ugyanis nemcsak egy szoptatáson belül, hanem a különböző napszakok között is változik. Az éjszaka termelt anyatej nagyobb mennyiségben tartalmaz több olyan alkotóelemet is, amelyek a gyermek nyugodt alvását támogatják, míg a nappal termelődőben jelentősen kevesebb van belőlük (Sánchez et al. 2009).

Az újszülöttet körülvevő felnőttek a viselkedésükkel is segítik őt az aktívabb és a pihenősebb napszakok kialakításában. Viszont tévedés lenne azt gondolni, hogy egy csecsemőnek a nyugodt alváshoz csendre, egyedüllétre és mozdulatlanságra van szüksége. Az anyaméhben épp ennek ellenkezőjéhez szokott. Nem véletlen, hogy generációról generációra öröklődnek a ringatási szokások, a bölcsők vagy újabban a mozgó pihenőszékek (ezek ugyan nem ideális tárgyak a csecsemő környezetében, de megkerülhetetlenül jelen vannak), az altatódalok, a mondókák, rigmusok. Jótékonyabb, ha ezeket a szükségleteket a gondozóval való kapcsolatában élheti meg az újszülött, és nem egy, az igényeihez alkalmazkodni nem tudó eszközben, passzivitásra ítélve őt. Ebben a korai időszakban teljesen rendjén való, ha a csecsemő az etetéstől elfáradva elalszik az anyukája kezében, de a kiságyba letéve nemtetszésének ad hangot, és sírni kezd. Általában a harmadik hónapra, amikor intenzívebben kezd érdeklődni a külvilág iránt, és kezdi megfigyelni saját testét (főleg az ujjait, kezeit), már könnyebben elfogadja a statikus helyzetet úgy, hogy édesanyja egy kicsit el is távolodik tőle.

A helyzetváltoztatások a csecsemőt azért is zavarják és késztetik sírásra, mert a még érésben lévő idegrendszere minden esetben erőteljesebb ingert kap, amire a reflexes válaszok kiváltásával együtt a sírás is jelentkezik. A riadalmak csökkenthetők, ha az édesanya finom előjelzésként gyengéd érintésekkel, kedves beszéddel tanítgatja kisgyermekét arra, hogy figyeljen, készüljön ezekre a változásokra. Például a szoptatás vége felé tapasztalható elszenderedéskor kapott dédelgetés még éberebb állapotban segíti őt észlelni és alkalmazkodni a letételhez, a fekvő helyzethez. A dajkálásnak tehát – minden pszichológiai előnye mellett – az a szerepe, hogy támogassa ezt a tapasztalásokon alapuló elsődleges tanulást is.

Az első három hónapban a megfelelő aktivitáshoz és fejlődéshez az „arany középút" vezet, vagyis az ingerek mennyiségének, újszerűségének optimális adagja. A kezdeti időszakban – mint már olvashattuk – nehéz gyorsan kitalálni, hogy az újszülött csecsemőnek valójában mire is van szüksége. Ez az értő figyelem és türelem a csecsemő és a szülő egymásra hangolódásának kulcsa.

A 3 hónapos korra kialakuló napirend vagy szokásrend függ a csecsemő és a szülők együttes igényeitől, megtartása viszont a kisgyermek számára nagy segítség, hiszen ennek támogatásával képes megtanulni, hogy mi történik vele. A szokásrend azonban nem órarend, hanem a kicsi körül zajló életesemények megszokott rendje (például ébredés után tisztába raknak, megetetnek, foglalkoznak velem, majd újra alszom, stb.). Így megtanulják, hogy közel azonos időben van az alvás, az ébrenlét, az étkezés. A tanulás a megszokott dolgok elővételezéséből indul ki, és az első komoly lépés az értelmi képességek fejlődése felé. Ehhez megfelelően kell érzékelniük a világot; látniuk és hallaniuk, a bőrükön keresztül érezniük, valamint testük helyzetét, elmozdulását is jól észlelniük. Ezekre az ingerekre figyelniük és reagálniuk kell, majd az emlékezetükbe vésni, és az adott pillanatban fel is idézni mindezt. Ez a szenzomotoros tanulási folyamat. 3 hónaposan minderre képesekké válnak.

A különböző csatornákon beérkező ingerek támogatják, felerősítik egymást, így a csecsemő akkor a legizgatottabb, ha a látvány, a hang és a mozgás egyszerre történik. Az egyes ingerekhez rövid idő eltelte után hozzászokik (habituálódik), ilyenkor annak megváltoztatása, váltása, vagy egy másik inger hozzáadása újra felkelti a figyelmét. A kommunikáció alakulásában is megfigyelhető ez.

Az anyanyelvre hangolódás szakaszában nemcsak az a fontos, amit a csecsemő tesz, hanem az is, amit az anya vagy a környezete. Bár a nyelvi fejlődés lehetősége az emberrel együtt születik, annak kifejlődése csak a környezettel való társas viszonyban történhet meg. A csecsemők már jóval korábban részt vesznek a kommunikációs folyamatban, minthogy beszélni tanulnának. A társas helyzetekről már jóval a hangzó beszéd kialakulása előtt pontos kép alakul ki bennük. A még beszéd előtt kialakult mintázatokba fognak később a beszédbeli megnyilvánulások beleépülni. A társalgási helyzetek kialakulását tehát elsősorban az édesanya, de az édesapa is az ösztönös vagy a szándékolt viselkedésével alapozza, közvetetten már a várandósság hatodik hónapjától, közvetlenül pedig rögtön a születést követően.

A magzat már a méhen belüli 6. hónaptól hallja édesanyja hangját és környezetének beszélőit, főként a beszéd dallamát, hanglejtését, tehát prozódiai elemeit, mivel az anyaméh a magas hangokat kevéssé, de az emberi beszéd mélyebben fekvő prozódiáját, dallamát, ritmusát átengedi. Így ezeket az elemeket az egészséges csecsemők a születés után igen hamar azonosítják; veleszületett adottságuk, hogy környezetük hangjai között kitüntetett figyelmet tanúsítanak az emberi hang iránt (Karmiloff-Smith–Karmiloff 2001).

A vizsgálatok szerint a 2 hónapos csecsemők már biztonsággal elkülönítik az anyanyelvüket más nyelvektől. (Ezt úgynevezett habituációs vizsgálatokkal tudják nyomon követni.) Ehhez

a prozódiára orientálódó ösztönös viselkedéshez társul még két fontos velünk született tudás: az egyik a vizuális rendszer irányultsága a társas kommunikációra (erős figyelem már a megszületés pillanatától a kontrasztos emberi arcra és annak mozgására), a másik az akusztikus érzékelés, észlelés korai (már magzati korban induló) működése. A szem, a száj sötétebb foltként jelenik meg, amit az arc többi része világos egységként vesz körül, ezeket keretezve a haj megint sötétebb foltként zárja az egységet az újszülött nem teljesen éles látása előtt (Gopnik–Meltzoff–Kuhl 2005).

Ha az arc és a prozódia együtt mozdul, tehát az édesanya és az édesapa kifejezetten változatos mimikával beszél hozzá, ezt az új élményt a kicsi igen korán képes összekapcsolni az anyaméhből meglévő hangélményeivel. Az édesanyának ezt a – többek között a prozódiát és a mimikát túlhangsúlyozó – beszédét hívjuk dajkanyelvnek. A dajkanyelv használatának a hangadás szempontjából fontos jellegzetességei már az újszülöttkortól kezdve a következők: magasabb hang, túlzó hanglejtés, tiszta, kissé túlartikulált kiejtés, lassabb beszéd, jól körülhatárolt szünetek. A hangadásban gyakoriak a nyomatékosító szótagismétlések: bibi, dádá, popó (Schnell 2016). A dajkanyelv nyelvi szempontú jellemzőire a 3–6 és a 6–9 hónapos korúak fejezetében részletesebben kitérünk.

A dajkanyelvi megnyilvánulások – szemben a felnőttek társalgási beszédével – jobban felkeltik, mintegy kiprovokálják az apróság figyelmét, és saját, még éretlen (mozgásos és hangadásos) visszajelző rendszerével reagál is ezekre. A reakciók lehetnek utánzások, például a nyelvöltés vagy a hangadás kezdetleges utánzása, de lehet tisztán a csecsemő bensőjéből feltörő reakció is. Ez a kezdeti „társalgási mód” a megkapaszkodás, az anya szeretettel körbevevő öleléséhez, a tapintás és a táplálás biztonságot adó élményeihez kapcsolódik, és valójában már rendelkezik a későbbi hangzó beszéddel történő társalgás három csatornájából a két legfontosabbal: a mimikával-gesztussal és a hanglejtéssel. Ez a forma később mintaként szolgál minden társas beszélő helyzethez is, ami a következő: van egy jelzést adó és egy jelzést kapó személy, és a szerepek a társalgási idő alatt ritmikusan cserélődnek. A szülőknek, főként az édesanyának éppen az a dolga, hogy ezeket a kezdeti helyzeteket jól látható és prozódiában gazdag beszédével megerősítse, igyekezzen a kicsi rövid ideig tartó ébrenléti állapotaira hangolódni, és a testi mellett egyben lelki táplálékot, biztonságot is nyújtani számára, hiszen társas lényként születik!

Általában a második hónap végén megjelenik a valódi, már egyes személyeknek szóló „szociális válaszmosoly”. Ezt a mosolyt csak éber állapotban, igazi kommunikációs eszközként használja a gyermek, és mindig egy meghatározott embernek szól – ezzel fejezi ki kommunikációs szándékát. A felnőttek reagálnak rá, megerősítve a mosoly kapcsolatteremtő funkcióját. A szülők számára nagy boldogság, amikor felismerik a személyre szóló mosolyt. Ezt egyrészt saját korábbi kommunikációjuk visszacsatolásaként, másrészt párbeszédre felszólító jelzésként értelmezik. Mind a kettő nagy lendületet ad a további kommunikációs késztetéseknek (Cole–Cole 2006). A szociális mosoly a közös figyelmi helyzetek létrejöttének is nagy lökést jelent, ahol az anya és gyermeke először egymásra, majd néhány hónappal később (7-9 hónap körül) egy közös harmadik dologra is képesek együtt figyelni. Mindezeken túl a 3 hónapos korra kialakuló elsődleges cirkulációt (Cole–Cole 2006), vagyis az elemi ok-okozati összefüggések átlátását is megágyazza, mivel a csecsemő rájön, hogy a mosoly az az eszköz, amivel a felnőtteket a közelében tudja tartani, vagyis hatással van a környezetére. Minél többször alkalmazza, annál hosszabban maradnak vele, dajkálják, beszélnek hozzá, gondozzák.

Nyelvi szempontból az újszülött és a fiatal csecsemő rendelkezik egy olyan univerzális hangzó kommunikációs eszközzel is, amivel minden bizonnyal felhívja magára a környezete figyelmét. Ez a sírás. A kutatók azt tapasztalták, hogy a sírás dallama, lejtése függ az adott nyelv

dallamától, lejtésétől: például a francia csecsemők inkább emelkedő, míg a németek inkább ereszkedő lejtéssel sírnak, erős bizonyítékot szolgáltatva arra, hogy már kezdettől fogva érzékenyek az őket körülvevő emberek hangszínére, hanglejtésére. Az első három hónap alatt a sírás tónusa, hangereje, ritmikája is egyre nagyobb változatosságot mutat: egyrészt, mert a levegővel egyre jobban gazdálkodik, másrészt, mert a szopás segíti az arc és a száj izmainak nagyarányú fejlődését, harmadrészt, mert egyre tudatosabban irányítja fej-, szem- és szájmozgását. Ha a szülők érzékennyé válnak rá, a 3. élethónapra a kicsi sírásából már sokféle szükségletet felismerhetnek. S ha a szülők is egyre differenciáltabban reagálnak, a társas kommunikációs helyzet is egyre differenciáltabb lesz, és a szülő-csecsemő kapcsolata is egyre kiegyensúlyozottabbá válik.

A csecsemő igen hamar, jobbára már a második élethónapban, a sírás mellett a beszédszerveit is igyekszik használni, kezdetben akaratlanul, később mindinkább ráirányítva a figyelmét. Elsőként a könnyebb magánhangzókat, magánhangzó-kapcsolatokat próbálgatja, mint például 'eő'-, 'oá'-, 'ei'-szerű hangokat. Először az ábécé betűivel még nem igazán leírható hangokat ejt ki, sőt azelőtt a „száját formázza". Később megjelennek az első mássalhangzók, amelyek – mivel az apróság a hátán fekszik, így a nyelv is hátsó helyzetet foglal el – általában a torokhangok. Ezt hívjuk gőgicsélésnek, egyes szakkönyvekben ez a gagyogás első szakasza (Gósy–Gráf 1998; Lukács–Kas 2011). A gőgicsélésben minden csecsemő „világpolgár", nem az anyanyelve hangjait, hanem a beszédszervek univerzális lehetőségeit próbálgatja [lásd részletesebben a 3–6 hónapos korúak fejezetét]. Testi lehetőségeinek próbálgatása ez, miközben minderre még képes, később szűkül majd hangzórepertoárja az anyanyelvére.

Míg a látás a szem becsukásával nem teljes mértékben működő érzékelés, addig a hallást nem tudjuk kizárni, még akkor sem, amikor alszunk. Így van ezzel az újszülött is. A hangokhoz, zajokhoz azonban az idők folyamán hozzászokik, az idegrendszeri érésnek megfelelően; ez már a hallási ingerek észlelésének és feldolgozásának, vagyis a hallási figyelemnek a tanulási folyamata. Az újszülött csöppség egy éles, hirtelen zajra teljes testének összerezzenésével válaszol, esetleg sírva is fakad, és a védekezés reflexeként még oda is kaphatja, fordíthatja a fejét. Ez azonban még nem tudatos kereső mozdulat. A tudatos keresés, vagyis a hangok forrásának lokalizációja jóval később jelenik meg (6–9 hónap). Ez a jelenség összefüggésben van a tárgyállandóság kialakulásának folyamatával. Az a csecsemő keres egy hangot adó tárgyat vagy személyt, aki rendelkezik már azzal a tudással, illetve sejtéssel, hogy az van valahol, és akkor is létezik, amikor ő nem látja. A lokalizációt tehát megelőzi az orientáció, ami ettől a tudástól még független.

A csecsemők tehát a hallási figyelem kialakulásának, érésének kezdetén a hirtelen, erős zajokra a reflexeikkel válaszolnak, majd egyre inkább kezdik megszokni az otthoni hangokat (porszívózás, főzés zaja, felnőttek beszélgetése, testvérek ricsaja stb.). Ezekre sokan jóízűen el is tudnak aludni, vagy nem ébrednek fel rájuk a zajok monotonitása és a megszokottságuk miatt. Ismerősségét az akusztikus ingerek méhen belüli élményének újraélése adja, hiszen azt az élményt a monoton, ritmikus, áramló hangok egyvelege, az anyai szervezet morajai, majd a várandósság 5. hónapjától működő akusztikus érzékelés segítségével a külvilág tompított zajai nyújtották. Az újszülöttek jellemzően fokozott aktivitással reagálnak a magas hangokra, és megnyugszanak, lecsendesednek a mély hangok hallatán.

Később kezdik megtanulni, hogy vannak olyan hangok, amelyek nem jelentenek veszélyt, és vannak olyanok, amelyekre fokozottabban kell figyelni: vagy azért, mert ijesztőek, nem megszokottak, vagy azért, mert nagyon is fontos számukra. Eközben nemcsak figyelnek, hanem ők is igyekeznek hangot adni. Elnyújtott hangokkal és különböző sikkantásokkal jeleznek. Amikor egyedül vannak, gyakorolják, hogyan kell a tüdejükből a levegőt préselni, ajkaikat alakítani, iga-

zítani, így egészen meglepő hangokat is kiadnak. Játszanak, ismerkednek a testükkel, a testük működésével. Amikor egyedül vannak, a saját hangjuk hasonló aktivitást vált ki, mint amikor a felnőttek hozzájuk intézett beszédét, anyjuk dajkanyelvét hallgatják. Egy hónaposan még nem érzékelik pontosan, hogy ők maguk adják ki a hangot, de az izmok működésének érzete (vagyis egyfajta proprioceptív és kinesztetikus érzet) tetszik nekik, így újra meg újra megfeszítik hangszálaikat, és levegőt préselnek ki a torkukon át. Megunhatatlan játék ez a saját testükkel. Ezt a saját testélménnyel való játékot a gyengébben halló csecsemők esetében is megfigyelhetjük. Megfelelő idegrendszeri érés és hallószervi működés mellett a testi érzet élményét később felváltja a saját hangra adott válasz, a vokalizáció így kezd majd egyre változatosabbá válni.

Az újszülött látása kezdetben nem éles. Mi, felnőttek színeket látunk, de az újszülött a szürke árnyalatait észleli csupán. Vizuális figyelmük alakulásához nemcsak az éleslátás érése, hanem a színek elkülönítésének megjelenése is hozzájárul. Az újszülött szeme nehezen alkalmazkodik a változásokhoz, például a hirtelen felkapcsolt lámpa fényéhez vagy amikor árnyékos helyről hirtelen napfényre kerül. Az alkalmazkodás reflexes választ vált ki: összeszorítja a szemhéját, egész teste megfeszül, és akár sírva is fakadhat. Bár 3 hónapos korára még természetesen védekezik az erős ingerekkel szemben, már felkészül a változásra. Az első hónapban a szemek együttes mozgatása jobbára még nem működik, az újszülött a tekintetét sem mindig tudja fixálni egy pillanatnál tovább. Szemmozgása azonban a fényre, az erősebb kontúrokra irányul, igyekszik ott „megkapaszkodni".

Ébrenlétük során a csecsemők egyre többet nézelődnek, s ez láthatóan fontos tevékenység; idő és nyugalom kell hozzá. A második hónaptól kezdve a mozgó személyeket, tárgyakat rövid távokon már próbálják követni. A középen fixált tárgy íves elmozdulását is figyelemmel kísérik, azonban tekintetükkel a test középvonalát majd csak 3 hónaposan lépik át. A mozgó tárgyak, a fények játéka hosszan lekötik figyelmüket, valamint sétáltatás közben is szemlélődnek, nézegetik például a falevelek játékát. Ám a túl sok, erős, intenzív inger megterhelő, az ember kicsinye biológiailag nincs rá felkészülve, védekezésképpen sír vagy elalszik.

Sok időt töltenek azzal is, hogy karjuk, kezük, ujjaik mozgatását figyeljék. Ez az időszak a „kéznézés" korszaka, amely a későbbiekben elősegíti többek között a pontos nyúlást, fogást. A tekintet és a kézmozgatás összekapcsolódása, vagyis a szem-kéz koordináció fontos állomás; elengedhetetlen ahhoz, hogy a csecsemő megtanuljon játékokért nyúlni, azokat megfogni, megtartani és változatosan játszani velük. Erről alább, az idegrendszer érési folyamata kapcsán részletesebben szólunk.

Ritkán figyelik meg a szülők és a szakemberek, pedig fontos, hogy a csecsemők élesedő látásukkal megtanuljanak fókuszt váltani. 3 hónapos korukra a szemmozgató izmok is megerősödnek annyira, hogy figyelmük egyre koncentráltabb vizuális funkcióját kiszolgálják, vagyis hogy arra a dologra nézzenek, ami az érdeklődésük középpontjában van, a környezetüket pedig a perifériális látás segítségével tartsák kontroll alatt (Kálló–Mózes 2009, 2013).

Az érzékszervek megfelelő működése és az azokon keresztül érkező információk észlelése és értelmezése adja alapját a tanulásnak. A szenzoros integráció érésének folyamata a megszületés pillanatától zajlik: mivel a csecsemő tulajdonképpen multiszenzorális képességekkel születik, a gravitáció és a beinduló önfenntartó működések hatására a világra jövetele után újraszervezi, összerendezi az érzékszervek felől jövő információkat, és a válaszreakcióit ehhez kezdi igazítani az érésben lévő idegrendszerének támogatásával. Legfőbb struktúrája ennek a vesztibuláris idegrendszer, amely egyensúlyi, beállítódási funkciója által valóban meghatározója az aktív figyelemnek és az ezen alapuló feldolgozási és válaszadási reakcióknak (Affolter 1991; Dornes 2002; Goddard Blyhte 2006, 2014).

Az újszülött és a kiscsecsemő viszonylagos önállóságát, mint eddig is láthattuk, számos idegrendszeri funkció segíti, így a mozgások automatikus, reflexes szabályozása is. Már az anyaméhben kifejlődik és működésbe lép a primitív reflexek többsége, melyek a megszületés folyamatában, az adaptációban és a túlélésben is segítik őt. Ezeket az automatikus, sztereotip mozgásokat még nem az agykéreg irányítja: az első 3–6 hónapban agytörzsi szinten szabályozódnak. Például a Moro-reflex veszélyre adott önkéntelen reakció; a kereső-szopó reflex a táplálkozás szempontjából létfontosságú; az ATNYR (aszimmetrikus tónusos nyaki reakció, úgynevezett „vívóállás") funkciója a méhen belüli helyzetváltoztatás és a megszületésben való aktív közreműködést követően a szem-kéz koordináció alapjainak a megteremtése. Kiválthatók továbbá elemi mozgásminták is; ezek valamilyen ingerhelyzetre automatikusan beinduló mozgássorok, amelyekben megjelennek a testtartás és a nagymozgások speciális, az emberi fajra jellemző formái (például amikor a nagyon pici újszülöttet hasra fektetjük, az alsó végtagjait felváltva nyújtja-hajlítja, mintha kúszni próbálna). A megszületést követően az első szabályossá, ritmikussá és automatikussá váló mozgás a légzés, ezt követően a szopás-nyelés-légzés összehangolása.

A 3 hónaposnál fiatalabb gyermek háton fekvő testtartására jellemző, hogy az alsó és felső végtagokban az ízületeket hajlító izmok működése dominál. Ez a flexiós (hajlított) tartás rugalmas; némi ellenállás után ki lehet nyújtani a csöppség karjait és lábait, és ő maga is nyújtogatja néha, amikor ébren van. Elengedésnél, ellazításnál a végtagok rugószerűen visszahúzódnak hajlított helyzetbe. A hajlítóizmok tónusának túlsúlya az első három hónap során fokozatosan megszűnik, előbb az alsó, később a felső végtagokban. Az aktív mozgások ebben az életkorban még tömegesek, a csecsemőnek egyszerre jár keze-lába, nem egymástól függetlenül mozgatja az egyes testrészeit. Ezekben az aktív mozgásokban már felfedezhetők ritmikus mozgássorok is. Az egyik első és nagyon fontos kontrollált mozgás az, amikor a fejét hason és háton fekve is mindkét oldalra szabadon el tudja fordítani, ezáltal biztosítva a szabad légutakat és a szopási helyzeteket.

Az egészen pici csecsemő, amikor hason fekve alszik (akár a szülő mellkasán), akkor a térdeit maga alá húzza, popsiját megemeli, és karjai is hajlításban, csecsemőtartásban vannak. Ezt követően hétről hétre, a nyak- és a törzsizmok erősödésével fokozatosan elindul a felegyenesedés útján, a gravitációval szemben megemeli, és egyre hosszabban megtartja a fejét, amikor ölben van, vagy megébred hason. A fejlődés során az alkarokra történő támaszkodás is egyre inkább ehhez kapcsolódik. Ahogy az alsó végtagok is egyre inkább nyújtva vannak hason, a medence stabilizálódik, ezzel segítve a fej, később a törzs elemelkedését. Mivel a kiscsecsemő maga még nem fordul a hasára, és ritkán kerül ebbe a testhelyzetbe (kivéve, ha terápiás jelleggel szükséges ez a pozicionálás, gyermekneurológiai javaslatra), a poszturális fejlődést, vagyis a felegyenesedési folyamat indulását leginkább háton fekve figyelhetjük meg. Elsőként át-átfordítja a fejét a gyermek, majd stabilan megtartja középen, miközben a törzse is stabilizálódik. A törzs stabilizálódását követően a karjait is egyre jobban el tudja emelni az alátámasztási felületről, és kb. 3 hónaposan a keze a test középvonalába kerül, a két kezét összefogja a mellkasán.

Három hónapos korra a primitív reflexek többsége gátlás alá kerül, integrálódni kezd, ami az akaratlagos és differenciáltabb mozgások megjelenésének feltétele. Egyre több izolált mozdulat jelenik meg, a tömeges együttmozgások csökkennek, és a kezek aktív felfedezővé válnak. A csecsemők öklüket a szájukhoz húzzák, nyalogatják, szopizzák, cumiznak vele. Két-három hónapos kor felé közeledve a flexiós túlsúly csökkenésével és a fogóreflex integrálódásával egyre többet nyitogatják ökölbe zárt kézfejüket, nyújtogatják ujjaikat. A körülöttük

lévő puha dolgokat tapogatják, markolásszák (leterített pelust, takarót, az anya bőrét és haját, a közel lévő tárgyat, például plüssmacit). Szoptatás során kezüket az anya mellére teszik, vagy ráfognak a cumisüvegre, édesanyjuk ujjára. A szem-kéz koordináció segítségével a 3. hónap végétől egyre határozottabban irányítják karjukat a látóterükben és a hozzájuk közel lévő játék felé. Ez eleinte odacsapást, ütögetést jelent a váll vonalában vagy oldalt, majd az elért tárgyak megragadási kísérlete, esetleg megfogása lesz jellemző (Goddard Blythe 2006, 2009, 2014; Katona 1999, 2001).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (0–3 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 0–3 hónapos csecsemő tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Kezei mindig szorosan ökölbe vannak zárva. 2. A körülötte lévő puha dolgokat nem tapogatja, markolássza. 3. A mellette lévő, fölötte lógatott játékok felé nem csapkod a karjával (3 hó). 4. Kezeit nem fogja össze középen a mellkasán (3 hó). 5. Kezeit kevésbé nézegeti (2-3 hó). 6. Keveset nézelődik [lásd még Figyelem]. 7. Keveset gőgicsél [lásd még Kommunikáció].
Irányított, közös játék	8. Túl rövid ébrenléti szakaszok jellemzik. [Sokat alszik, lásd még Reguláció.] 9. Nem nézi gondozója arcát [lásd még Figyelem]. 10. Kevésbé reagál, vagy túlzottan reagál a közös játékok során [lásd még Reguláció]. 11. Késik a szociális válaszmosoly megjelenése (2 hó). 12. Nem képes a „párbeszéd” jellegű interakciókra [lásd még Kommunikáció].
Mozgás, testtartás	13. A fejét mindig az egyik oldalra fordítja. 14. Erőteljesen „kiflizik” (törzse-nyaka egyik oldalra hajlik). 15. Jobb és bal oldali végtagjait aszimmetrikusan tartja/mozgatja. 16. Háton a fejét nem tudja középre fordítva tartani (3 hó). 17. Hason a fejét nem emeli (3 hó). 18. Keveset mozog, mindig inaktív.
Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás	19. Nehéz megtartani ölben, kézben. 20. Hajlatai nehezen tisztíthatók, nem könnyű pelenkázni, finom, türelmes mozdulatokra sem tud ellazítani. 21. Sokat feszíti magát. 22. Ahogy az etetési pozícióba kerül, sírni kezd. 23. Csak egyféle pózban etethető. 24. Szopás közben jellegzetes szörcsögő hang hallatszik, közben sok levegőt nyel. 25. Az anya fájdalmasnak éli meg a szoptatást. 26. Keveset szopik, eszik. 27. Túl sokat bukik.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 0–3 hónapos csecsemő	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Reguláció: alvás-ébrenlét ciklusa, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat	1. Ébrenléti idejének nagy részét sírással tölti. 2. Sem nappal, sem éjszaka nem alszik 1 óránál többet egyhuzamban. 3. Túl sokat alszik. 4. Visszahúzódó, szükségleteit nem jelzi. 5. Gyakran sírással reagál, ha egyik helyzetből a másikba rakják.
Figyelem	6. Hirtelen zajra, nagyobb mozdulatra még teljes testének összerezzenésével reagál, esetleg legtöbbször erősen sírva is fakad. Nem jelenik meg az aktív figyelem. 7. Amikor beszélnek hozzá, aktivitása nem mutat váltást. 8. Nem követi a mozgó tárgyakat, a személyek elmozdulását.
Utánzás	9. Az egyszerű szülői kezdeményezésre (például nyelvkiöltés, száj nagyra nyitása) nincsen utánzási próbálkozás.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	10. Az anya nem, vagy kevesebbet használ dajkanyelvet. 11. Nem figyel fel az anya hangjára (például amikor a pelenkázón fekve vele szemben beszél), nem igyekszik az arcára fókuszálni. 12. A csecsemő nem ad hangot, nem gőgicsél.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 0–3 hónapos csecsemő tevékenységeiben

Szabad játék (0–3 hó)

1. **Kezei mindig szorosan ökölbe vannak zárva.**
   - Az újszülöttre és a kiscsecsemőre jellemző hajlított tartás és a fogóreflex a 3. hónap végére megszűnik, ennek következtében a kezek már nincsenek folyamatosan szorosan ökölbe zárva, a hüvelykujj nem simul állandóan a tenyérbe. A gyermek maga is nyújtja ujjait, és mi is könnyedén ki tudjuk nyitni a kezét például fürdetéskor.
   - Az öklök nyitogatását ez idő alatt fokozatosan látjuk, csak 3 hónapos kor végén figyelemfelkeltő, ha többnyire szorosan ökölben tartja ujjait.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Figyelje a gyermeket hosszabban, többféle helyzetben, hogy lássa olyankor, amikor nem éhes, nem álmos, nem nyűgös!
   - Jó alkalom a megfigyelésre a szoptatást/etetést követő időszak, mert a jóllakottság és a megnyugvás állapotában a csecsemő kezei is jobban ellazulnak.

   Érdemes megkérdezni!
   - Vajon a szülők is azt tapasztalják, hogy a gyermek egyik vagy mindkét keze folyamatosan ökölben van?
   - Fürdetésnél nehezen tisztítható meg a tenyere?
   - Sokszor találnak összegyűlt szöszt a tenyerében?

   Összegzés
   - Figyelemfelkeltő jel, ha az egyik vagy mindkét kéz folyamatosan ökölben van, sosem nyílik, nehezen nyitható, és a hüvelykujj is a tenyérbe simul.

2. **A körülötte lévő puha dolgokat nem tapogatja, markolássza.**
   - A kezek akaratlagos mozgásirányításának egyik első jele, hogy a csecsemő a körülötte lévő puha dolgokat tapogatja, markolássza. Ezek általában: a feje alatt lévő pelus, a rajta lévő ruha, takaró, az anya bőre és haja (amikor kézben van), vagy a mellette lévő tárgy (például plüssfigura, textiljáték). A csecsemő eleinte nem is feltétlenül néz oda, de érzi, ha a kezéhez ér valami, és próbálja azt tapintással felfedezni.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Figyelje a gyermeket olyan helyzetben (kiságyban, ölben, pelenkázón), amikor a keze közelében puha felületek, anyagok, textilek vannak, vagy a szülő bőrét, haját érinteni tudja!
   - Jó alkalom a megfigyelésre a szoptatás/etetés: a kicsi ilyenkor gyakran ráfog az anya mellére, ujjára, büfiztetésnél a hajára, ruhájára.
   - Ha ön gondozó, akkor vegye a karjára, ölbe, etesse a szokott módon, és figyelje közben a csecsemőt! Figyelje meg két gondozási időszak között is!

   Érdemes megkérdezni!
   - Tapasztalják-e a szülők azt, hogy a gyermek a körülötte lévő puha dolgokat tapogatja, markolássza?
   - Meg szokta-e ragadni az őt karjában tartó felnőtt haját, ruháját?

Összegzés

- A fentiek hiánya akkor igényel kivizsgálást, ha emellett a kéz folyamatosan ökölben van [1. jel], és nagyon inaktív, nem mozgatja a csecsemő az ujjait [lásd Mozgás, testtartás; 18. figyelemkeltő jel], vagy nagyon merev, kötött [lásd Gondozás, 20. figyelemkeltő jel].

3. A mellette lévő, fölötte lógatott játékok felé nem csapkod karjával (3 hó).

- A szem-kéz koordináció indulását jelzi 3 hónapos korban, hogy a csecsemő a látóterében és hozzá közel lévő játék felé irányítja a karját. Ez eleinte odacsapást, ütögetést jelent a mellette lévő játékok felé, esetleg előre a válla vonalában, illetve az elért tárgyak megragadási kísérlete, esetleg megfogása is jellemző lehet már.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermeket a hátán fekve olyankor (kiságyban, játszóhelyén, pelenkázón), amikor játékok vannak elhelyezve körülötte vagy mellette!
- A test középvonalában még nem kell tudnia a csecsemőnek előre emelni a karját, de a szülő arca felé lendítheti, ha az közel hajol hozzá; vagy ha vannak fellógatott játékok a kiságy szélén, azokat ütögetheti már.
- Egy nagyobb méretű puha játék, például textillabda felé közelítése, vagy annak a kicsi mellkasához érintése is ösztönzi őt a karok előre emelésére, egymáshoz való közelítésére.

Érdemes megkérdezni!

- Kérdezzen rá, hogy a szülők tapasztalják-e, hogy a gyermek a keze közelébe helyezett játék vagy tárgyak felé mozdítja-e néha a karját!
- Ha a kezével érzi a csecsemő, hogy elért valamit, próbálja-e oda visszatenni a kezét?

Összegzés

- A fenti tünet akkor igényel kivizsgálást, ha emellett a kéz folyamatosan ökölben van [lásd 1. figyelemfelkeltő jel], és nagyon inaktív, nem mozgatja az ujjait [lásd Mozgás, testtartás; 18. figyelemfelkeltő jel], vagy nagyon merev, kötött [lásd Gondozás, 20. figyelemfelkeltő jel].

4. Kezeit nem fogja össze középen a mellkasán (3 hó).

- Az idegrendszeri érés következtében a két agyfélteke együttes, optimális érését jelzi, hogy 3 hónapos korában a csecsemő a kezeit a teste középvonalában összekulcsolja, és ökleit a szájába gyömöszöli. A nyaki reflexek integrálódni kezdenek, ellenkező esetben – erőteljes jelenlétükkel – gátolják a szimmetria és a középvonalhoz igazodás létrejöttét.

Hogyan figyeljem meg?

- Háton fekvő helyzetben, hosszan, a szabadon tevékenykedő gyermeket figyelje úgy, hogy nem szól hozzá, nem akar neki semmit sem odaadni; egyáltalán kapcsolatot kezdeményezni.
- Fontos, hogy a csecsemő ruházata kényelmes, az alátámasztási felület pedig ne túl puha legyen.
- A mozdulatot úgy lehet provokálni, hogy egy nagyobb méretű játékot (például nagyobb plüsslabdát) közelít a csecsemő mellkasa felé, esetleg hozzá is érinti.

Érdemes megkérdezni!

- A szülők látták-e már, hogy a gyermekük összekulcsolta a kezeit?
- Ha látták már ezt tenni, akkor milyen testhelyzetben volt (ágyban, alapon fekve, ölben, hordozóban, esetleg pihenőszékben)?
- Járnak-e a kicsivel valamilyen tornára?

Összegzés

- A két kéz középvonalban összekulcsolása akkor figyelemfelkeltő az idegrendszeri érés tekintetében, ha semmilyen pozícióban nem tapasztalták a csecsemő karjainak középvonal felé mozdulását.
- Amennyiben az úgynevezett reflexgátló testhelyzetekben (ölben, pihenőszékben, hordozóban stb.) már megfigyelhető volt a kezek összefogása, a későbbiekben vissza kell rá térni, alakulását figyelemmel kell kísérni. [Lásd 3–6 hó, Szabad játék 2. jel.]

5. Kezeit kevésbé nézegeti (2-3 hó).

- A csecsemők egy hónapos koruktól fogva a karjuk távolságában már élesen látnak. Így a szemük alkalmas arra, hogy ebben a távolságban hosszabban figyeljék az éles kontúrokat és a mozgást. A kezek, ujjak éppen ebben a távolságban helyezkednek el, és ezt az élményt tudják nyújtani. Ebben még a reflexek működése sem akadály, mert az ATNYR meglétében a fej a kinyújtott kar felé fordul, így 2 hónapos koruk körül már azoknak az apróságoknak is lehetőségük van az ujjaik mozgását figyelni, akik nem tudják elemelni karjaikat a talajról. Később a karok kezdetben akaratlan, majd egyre irányítottabb mozgása ad alkalmat a kezek nézegetésére.

Hogyan figyeljem meg?

- Háton fekvő helyzetben, hosszan, viszonylag kemény alapon, néhány tárggyal körülvéve, a szabadon tevékenykedő gyermeket távolabbról figyelje úgy, hogy nem szól hozzá, nem akar neki semmit sem odaadni, és nem akar kapcsolatot kezdeményezni.
- Figyelje meg más reflexgátló testhelyzetben (ölben, hordozóban, pihenőszékben)!
- Figyelje meg, mire koncentrál leginkább (hangokra, érintésekre, látványra)!
- Próbálja megérinteni a csecsemőnek azt a kezét, amelyik felé éppen az arcát fordítja, majd elengedve figyelje, nézi-e még továbbra is!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyi időt tölt ébren a kicsi, és azt mivel tölti?

Összegzés

- Nem minden csecsemő nézi ugyanolyan gyakran és hosszan a kezét, de ez a tevékenység mindenképpen elősegíti a szem-kéz koordináció pontos, kidolgozott működését. Figyelemfelkeltő, ha az érintések támogatásával sem nézi kicsit hosszabban a kezét.

6. Keveset nézelődik [lásd még Figyelem].

- Három hónapos korra a csecsemők egyre hosszabb időt töltenek éberen a gondozásukat követően, vagy az ébredésük utáni nyugalomban. Eközben a környezetüket szemlélik, keresnek vagy észrevesznek érdekes dolgokat, melyek felkeltik az érdeklődésüket. Ilyenek az ablak fényei, kerete, a polcok, szekrények kontúrjai, a kiságy rácsai, esetleg a redőny csíkjai stb. A csecsemők ébrenléti idejük több mint 50%-át nézelődéssel töltik.

Hogyan figyeljem meg?

- A hosszabb ideig tartó, nem beavatkozó megfigyelés ebben az életkorban nagyon fontos, így megfelelő információkat szerezhet az adott csecsemőről.
- Emellett hordozás közben vagy ölben tartva figyelje meg a csecsemő vizuális aktivitását, fejének megtartási kísérleteit!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyi ideig van otthon ébren a csecsemő, és ezalatt kb. mennyi időt tölt nézelődéssel? (Arányszámok elegendők.)
- Volt-e szemészeti vizsgálaton, vagy a korábbi vizsgálatkor visszarendelték-e?

Összegzés

- A kevés nézelődés mindenképpen figyelemfelkeltő. Figyelemfelkeltő az is, ha a gyermek gyakori gőgicsélés mellett általában egy irányban tartja a tekintetét, nem keltik fel a figyelmét a környezetében mozgó felnőttek, nem vonzza tekintetét az éles kontúrok játéka (például a redőny csíkjai, a polcok élei, képkeretek, lámpa stb.). Esetlegesen szemészeti kivizsgálása is indokolt lehet.

7. Keveset gőgicsél [lásd még Kommunikáció].

- Három hónapos korban a csecsemőkre jellemző, hogy a nézelődés vagy aktivitás közben hangicsálnak. Némelyikük inkább ébredéskor teszi ezt, és vannak, akik az ébren töltött idő alatt. Ezek a hangadások még nem feltétlenül kommunikációs kezdeményezések vagy válaszok, hanem a belső élmény megjelenései: tetszést kifejező örömteli kurjantások vagy a testük működéséből eredő élmény és gyakorlás.

Hogyan figyeljem meg?

- Most is a hosszabb, távolabbról való, beavatkozás nélküli megfigyelés a célszerű.

Érdemes megkérdezni!

- Milyen hangokat hallanak a szülők kisgyermeküktől? Akár mutassák is be azokat!
- Hangicsál-e a kicsi, amikor beszélgetnek, játszanak vele?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a hangadások nagyon visszafogottan észlelhetők. Gyanúja esetén konzultáljon a védőnővel is! Hallásvizsgálat indokolt lehet.

Irányított, közös játék (0–3 hó)

8. Túl rövid ébrenléti szakaszok jellemzik. [Sokat alszik, lásd még Reguláció.]

- A közös, interaktivitást előidéző tevékenységeket, kommunikációs kezdeményezéseket éber csecsemővel lehet indítani. A 3 hónapos csecsemő már képes egy-két percig részt venni kezdeményezett interaktivitásban. Amikor soknak érzi a kívülről érkező ingermennyiséget, elfordul, majd kis pihenő után visszafordítja a fejét, tekintetét. Ha nagyon elfáradt, akkor elszenderedik.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg az édesanya és csecsemője interakcióját gondozás közben!
- Figyelje, hogyan dajkálja az édesanya a csecsemőjét!

- Ha ön szakember, az anya-gyermek interakciók megfigyelésén túl ön is kezdeményezzen a csecsemővel kapcsolatot az édesanya vagy a legközelebbi hozzátartozója engedélyével!
- Ennek folytatásaként vesse össze a csecsemő reakcióit a két helyzetben!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a pici reagálni a hozzá intézett kedves beszédre, mosolyra, érintésekre?
- Ha igen, hogyan reagál rájuk?
- Mint szülő ennek érdekében mit szokott leginkább tenni?

Összegzés

- Ebben a szenzitív időszakban az édesanyák általában nagyon érzékenyek szoktak lenni arra, hogyan reagál csecsemőjük a kezdeményezéseikre, hogy elfogadja-e vagy elutasítja azokat. A további segítségnyújtás mérlegeléséhez fontos ráérezni a megfigyelések során, hogy ez a kapcsolat miért nem tud megnyugtatóan létrejönni, hogy a csecsemő, az édesanya, vagy kettejük egymásra hangolódásának nehézsége okozza e jelenséget. A panasz mindenféleképpen figyelemfelkeltő. Az is figyelemfelkeltő, ha az édesanyának nincs a fenti kérdésekre válasza.

9. Nem nézi gondozója arcát [lásd még Figyelem].

- Már az újszülöttek is „úgy vannak húrozva”, hogy vizuálisan az emberi arc a leginkább figyelemfelkeltő inger a számukra. A kontúrok és a szájmozgások megfigyelését követően az arc részleteinek tanulmányozása, főképpen a szemek figyelése az érés jele. Ebben az életkorban a fókuszt a kicsi karhosszának kétszerese jelenti.

Hogyan figyeljem meg?

- Hajoljon a csecsemő fölé (a szülő beleegyezésével), és figyelje szemeinek mozgását, miközben ön a saját arcán mimikát változtat (például mosolyt, csodálkozást, haragot)!
- Próbálja ki ugyanezt hangadás kíséretében is! Figyelje meg, ez segíti-e a gyermeket a figyelem fenntartásában!

Érdemes megkérdezni!

- Szokta-e a kicsi például etetés közben az édesanyja vagy az őt etető felnőtt arcát nézni?
- Milyen helyzetben (szituáció és testhelyzet) szokta a csecsemő a felnőtt arcát nézni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha csak a hangadás támogatásával figyelhetők meg mimikai változások a csecsemő arcán.

10. Kevésbé reagál, vagy túlzottan reagál a közös játékok során [lásd még Reguláció].

- A közös figyelmi helyzetek a második hónaptól kezdve a csecsemők kedvelt elfoglaltságává válnak, szívesen és egyre hosszabb ideig vesznek részt az interaktív helyzetekben. Amikor ez számukra már fárasztó, azzal jeleznek, hogy elfordulnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg az édesanyát vagy az elsődleges gondozót a csecsemővel kezdeményezett interaktív helyzetben! (Alkalmasak a gondozás közbeni, illetve az azokat követő kezdeményezések!)

- A szülő beleegyezésével kezdeményezzen ön is hasonló játékos helyzetet, és figyelje meg a csecsemő viselkedését! Ha módjában áll, vesse össze a hozzátartozóval mutatott reakcióival!

Érdemes megkérdezni!

- Szeret-e az édesanya ilyen helyzeteket kezdeményezni a gyermekével, vagy inkább igyekszik „túllenni” a gondozási feladaton?
- Ha gyorsan lerendezi a gondozási tevékenységet, miért tesz így?
- Van-e különbség a csecsemő reakciója között, ha különféle tevékenységekhez kapcsoltan kezdeményez? (Fürdetés, etetés, pelenkázás stb.)

Összegzés

- A túlzó reakciók és a kevesebb aktivitás egyaránt figyelemfelkeltő, különösen, ha ez a szülőket is zavarja. Három hónapos korban a gondozói figyelem és kezdeményezés hatására ha röviden is, de aktivációs állapotba kell kerülniük a csecsemőknek. Az idegrendszeri érés pedig már lehetővé teszi, hogy ezek a reakciók az érzelmi felhangoltság mellett ne legyenek reflexes mintázatúak.

11. Késik a szociális válaszmosoly megjelenése (2 hó).

- A 2 hónapos kor végére, de 3 hónapos korban már mindenképpen várjuk, hogy a csecsemő visszamosolyogjon a mosolygó, hozzá kedvesen közeledő, dallamos, magas hangon beszélő felnőttre.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a szülő és csecsemője közös együttlétét hosszabban!
- A szülő beleegyezésével provokáljon tapintatosan ön is mosolyt kiváltó helyzetet, és figyelje a reakciót!

Érdemes megkérdezni!

- Az édesanyától (ha mód van erre) kérdezze meg, hogy amikor csak kettesben vannak, akkor sikerül-e mosolyt csalnia gyermeke arcára.
- Más közeli családtag meg tudja-e mosolyogtatni a kicsit?

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha semmilyen helyzetben sem tudnak arról beszámolni, hogy a csecsemő mosolya egy személy felé irányul, és csak komfortérzés közben látnak mosolyt az arcán.

12. Nem képes a „párbeszéd” jellegű interakciókra [lásd még Kommunikáció].

- A harmadik hónap végére képesek a csecsemők az úgynevezett hangpárbeszédre, vagyis amikor a felnőtt beszél hozzájuk, akkor figyelmi állapotban mozgásuk lecsendesül, majd amikor a felnőtt szünetet tart, akkor kezdenek hangadásba, mozgásba. Ezt most még csak röviden képesek szabályozni, 2-3 váltás után továbblendülnek (vagy elfordulnak, vagy belemélyednek a hangicsálásba, mocorgásba).

Hogyan figyeljem meg?

- Kezdeményezzen a szülő beleegyezésével ilyen helyzetet (fontos a szünet megtartása)!
- Figyelje meg az édesanya / elsődleges gondozó hasonló játékát!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a szülő hasonló játékot játszani kisgyermekével?
- Kérdezze meg, hogyan reagál ezekre a kicsi!

Összegzés

- Amikor egy csecsemő nem képes legalább a szünetet röviden érzékelni a kommunikációs helyzetben és reagálni erre, az figyelemfelkeltő az érzékelés és az észlelés tekintetében is.

Mozgás, testtartás (0–3 hó)

13. Fejét mindig az egyik oldalra fordítja.

- Az egy hónaposnál fiatalabb csecsemőnek még ez a természetes tartása. A második, legkésőbb a harmadik hónap végére várjuk, hogy egyformán könnyedén tudja fordítani a fejét mindkét oldalra, és középhelyzetben is megtartsa úgy, hogy az arc felfelé néz.

Hogyan figyeljem meg?

- A csecsemő megfigyeléséhez fontos, hogy többféle helyzetben lássuk őt. Ha ugyanis erőteljes vizuális inger van az egyik oldalon (például ablak, színes függöny, testvérek ugrabugrálása), akkor a kisgyermek tekintete többnyire arra fog irányulni, így a feje is arra fordul.
- Amikor azt figyeli, hogy középen tudja-e tartani a fejét, hajoljon fölé szemből, és beszéljen hozzá; vagy mutasson érdekes, élénk színű játékot ebben a pozícióban!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők a nap nagy részében hogyan látják: van-e preferált oldala a kicsinek?
- Hol van a gyermek kiságya, tartózkodási helye, és mik veszik körül? (Ha ezt ön a munkája során nem látja.)

Összegzés

- Figyelemfelkeltő ebben a korban a rögzült aszimmetria. Amennyiben azt látja, hogy az erőteljes vizuális ingerek mindig ugyanarról az oldalról érik a csecsemőt, javasolja, hogy ezen változtassanak vagy a gyermek fektetésének variálásával, vagy a tárgyak átrendezésével!
- A fejtartás mellett figyelje meg, hogy az aszimmetrikus tartás a törzsre és a végtagok tartására, mozgására is kiterjed-e, mert ha igen, ebben az esetben fontos kivizsgálni a kicsit.

14. Erőteljesen „kiflizik” (törzse-nyaka egyik oldalra hajlik).

- A gerinc (fej, nyak, törzs) tartásának szimmetriája a 3. hónap végén már megfigyelhető, még ha a méhen belüli tartási rendellenesség miatt korábban ez aszimmetrikus volt is. Enyhe oldalra hajlás időszakosan még előfordulhat, ezért fontos, hogy hosszabb ideig, több helyzetben is lássuk, figyeljük meg a csecsemőt.

Hogyan figyeljem meg?

- Pelusra vetkőztetve figyelje meg a gyermeket háton és hason fekve, valamint a szülő kezében a vállra fektetve!

- Szemből legyen számára érdekes megfigyelnivalója (arc, játék, fényes, illetve mozgó dolgok), hogy a fejét középre fordítva tartsa! Közben figyelje a gerincét!

Érdemes megkérdezni!

- Látják-e a szülők is pelenkázáskor, öltöztetésnél, fürdetésnél, hogy a csecsemő gerince mindig az egyik oldalra hajlik, „kiflizik”?

Összegzés

- Amennyiben azt látja, hogy az aszimmetrikus tartás rögzült, folyamatosan fennáll és erőteljes, javasoljon kivizsgálást!

15. Jobb és bal oldali végtagjait aszimmetrikusan tartja/mozgatja.

- Három hónapos korig a fej elfordulása aszimmetrikus tónusos nyaki reakciót (ATNYR) vált ki. Amikor a csecsemő feje elfordul valamelyik oldalra, az arc felőli kar és láb nyújtott állapotba kerül, a tarkó felőliek pedig hajlítva vannak, ezért a két oldalon látszólag nem egyformán tartja és mozgatja a végtagjait. 3–6 hónapos kor között még láthatjuk kiváltódni ezt a reflexet, de ha tartósan fennáll, és a csecsemő nem tud kimozdulni belőle oly módon, hogy a fejét szabadon átfordítja, akkor a végtagok tartása, mozgatása aszimmetrikusan alakulhat.

Hogyan figyeljem meg?

- Amikor a végtagok tartását, mozgását figyeli, fontos, hogy a csecsemő a fejét középre fordítva tartsa, ezért szemből legyen számára érdekes megfigyelnivaló (arc, játék, fényes, illetve mozgó dolog)! Ha a csecsemő még nem képes hosszan megtartani a fejét, segítsen neki két oldalról a tenyerével vagy egy erre kialakított kispárnával! (Lehet U-alakú, vagy közepén a csöppség tarkójánál lapos, például „szívpárna”.)
- Hosszan és többször figyelje meg a csecsemő mozgását!

Érdemes megkérdezni!

- Látják-e a szülők is, hogy gyermekük másképp tartja, illetve mozgatja a jobb és bal karját, a jobb és bal lábát?

Összegzés

- Amennyiben azt látja, hogy a végtagok aszimmetrikus tartása és mozgása folyamatosan (szinte egész nap) és tartósan (hónapokon keresztül) fennáll akkor is, ha a csecsemő a fejét középre fordítva tartja, javasoljon kivizsgálást!

16. Háton a fejét nem tudja középre fordítva tartani (3 hó).

- Ezt a fejtartást fokozatosan sajátítja el a csecsemő, de 3 hónapos korban a legtöbbjüknek már könnyedén megy. Ha mégsem, ez azt jelenti, hogy a fejtartás rögzült valamelyik oldalra, vagy még nincs ereje középen tartani a fejét. Ellenőrizze az ATNYR-t is! [Lásd az előző, 15. figyelemkeltő jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- Amikor figyeli őt, szemből legyen a számára érdekes megfigyelnivaló (arc, játék, fényes, illetve mozgó dolog)!
- Hosszan és többször figyelje meg a csecsemőt! Oldalt ne legyen olyan erőteljes inger, ami eltereli a figyelmét (lámpa, ablak, színes függöny, tükör, járkáló családtagok stb.)!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők szokták-e látni, hogy gyermekük a fejét középre fordítva tartja?
- Milyen testhelyzetben figyelték ezt meg?

Összegzés

- Három hónapos korra a csecsemő, még ha röviden is, tartja a fejét középhelyzetben, és mindkét oldalra könnyedén kell tudnia azt elfordítani. Kivizsgálás a 13–15. pontokban leírt jelek együttes megléte esetén indokolt.

17. Hason a fejét nem emeli (3 hó).

- A csecsemő fokozatosan érik és erősödik meg annyira, hogy a gravitáció ellenében emelni és tartani tudja a fejét. Három hónaposan hason fekve 5-10 percig is szokott sikerülni, miközben az alkarokra széles alapon támaszkodik. Akit még nem fektetnek a hasára, büfiztetés közben lehet megfigyelni, hogy a szülő válláról el-elemeli a fejét, vagy ha a hátradőlt testhelyzetű felnőtt mellkasán fekszik, itt kezd támaszkodni és körbetekinteni.

Hogyan figyeljem meg?

- Minél keményebb alátámasztási felületen van a csecsemő, annál könnyebb számára a támaszkodás és a fejemelés. Ezért ne túl puha felületre (nagyágy, több réteg paplan, hepehupás játszószőnyeg) fektesse, amikor ezt szeretné megfigyelni, hanem például a pelenkázóra, kókuszmatracra vagy szőnyegre a földön!

Érdemes megkérdezni!

- Szokták-e a szülők hasra is fektetni gyermeküket az ébrenléti időben?
- Szokták-e vállukra fektetve böfiztetni?
- Szokták-e a hasukra, mellkasukra fektetni, és ha igen, akkor tartja-e a fejét a kicsi?
- Esetleg hordozzák-e az alkarjukra és tenyerükre fektetve arccal lefelé? Ha igen, akkor hogyan tartja a fejét?
- Milyen helyzetekben szokták azt látni, hogy emeli és tartja a fejét?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, amennyiben azt látja, hogy a csecsemő még nem emelgeti a fejét. Az már kivizsgálást igényel, ha 3 hónaposan az arca a matracba fúródik, illetve nem tudja egy rövid időre sem elemelni és átfordítani a másik oldalra.

18. Keveset mozog, mindig inaktív.

- Ebben az életkorban a csecsemő mozgása még tömeges: egyes testrészeit nem egymástól függetlenül mozgatja, hanem egyszerre jár a keze-lába, ritmikus mozgássorok váltják egymást. Fontos látni, hogy amikor a kicsi jól van és aktív, esetleg izgatott, akkor meglehetős mozgásélénkség, úgynevezett csecsemőkori mozgásluxus jellemzi. Ha egy csecsemő 3 hónaposan is inaktív, sosem mozog élénken, arra oda kell figyelnünk.

Hogyan figyeljem meg?

- Mindenképpen a megfelelő napszakban figyelje meg a kicsit, amikor jó a közérzete (nem éhes, nem álmos, nem nyűgös), éber, figyelmes és aktív!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők általában milyennek látják a csecsemő mozgásélénkségét, mozgásdinamikáját?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, amennyiben azt látja és azt hallja a szülőktől is, hogy a kicsi nagyon inaktív, mindennap keveset vagy alig mozog. A 16. és a 17. jelekkel együtt már vizsgálatot indokol.

Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (0–3 hó)

19. Nehéz megtartani ölben, kézben.

- A kiscsecsemőt két kézzel tartva, fejét is megtámasztva könnyű ölben tartani, mert érzékeli a térbeli változást és testfelületének érintkezését a felnőttel, ehhez alkalmazkodik izomtónusával, reflexes mozgásaival, testtartásával. Nehéz felemelni és megtartani azt a gyermeket, aki nagyon tónustalan, vagy hárítja az érintést, vagy nem érzékeli jól testének elhelyezkedését a térben.

Hogyan figyeljem meg?

- Mindenképp a megfelelő napszakban figyelje meg a gyermeket, amikor jó a közérzete (nem éhes, nem álmos, nem nyűgös), éber, figyelmes és aktív!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők általában milyennek tapasztalják, amikor gyermeküket az ölükben tartják, gondozzák?

Összegzés

- Önmagában ez nem figyelemfelkeltő jel, csak ha együtt jár a Mozgás, testtartás 18. (a csecsemő nagyon inaktív, mindig keveset és alig mozog), illetve a 17. (hason a fejét nem emeli) jelekkel.

20. Hajlatai nehezen tisztíthatók, nem könnyű pelenkázni, finom, türelmes mozdulatokra sem tud ellazítani.

- Ebben az életkorban is, amikor még a végtagokra a hajlított tartás jellemző, a csecsemő ízületeit könnyű minden irányban átmozgatni. Erre többnyire a gondozási műveletek során kerül sor, amikor öltöztetik, tisztába teszik, fürdetik vagy a hajlatait tisztítják.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy könnyen nyújthatók-e a csecsemő karjai, amikor a felsőt ráadják, amikor fürdetésnél a hónalját, a könyökhajlatát, a tenyerét tisztítják!
- Figyelje meg, hogy könnyen nyújthatók, hajlíthatók és terpeszthetők-e az alsó végtagjai, amikor pelenkázzák, és amikor fürdetésnél lágyék- és térdhajlatait, a popsiját, a lábujjai közét tisztítják!

Érdemes megkérdezni!

- Mit tapasztalnak a szülők általában pelenkázáskor, fürdetés során és öltöztetésnél?

Összegzés

- Önmagában ez nem figyelemfelkeltő jel, csak ha együtt jár az alább következő (21.) jellel: a csecsemő nagyon sokat feszíti magát, mindig keveset és mereven mozog, illetve hason nem támaszkodik.

21. Sokat feszíti magát.

- Ebben az életkori szakaszban a hajlított tartás jellemző, ezért kell felfigyelnünk arra, ha sokat feszíti magát hátra: ha a fejét, törzsét hátraíveli, és alsó végtagjait is feszesen, mereven nyújtja.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a gyermeket háton fekve, hasán fekve és ölben is!
- Figyelje meg, hogy mindegyik testhelyzetben jellemző-e a hátrafeszítés!
- Akkor is feszíti-e magát, amikor nem sír, nem nyűgös?
- Figyelje, hogy mereven nyújtja-e az alsó végtagokat, amikor hátrafeszíti magát!
- Próbálja a végtagjait hajlítva magzati pózba segíteni a saját testét használva, az ölében tartva a csecsemőt! Így is nehéz őt hajlított helyzetbe hozni?

Érdemes megkérdezni!

- A szülők általában mit tapasztalnak a fenti jelek terén?

Összegzés

- Ha ez a feszítő tendencia uralja a csecsemő mindennapjait, és megnehezíti az etetését, gondozását, önálló játékát, akkor feltétlenül érdemes kivizsgálni a háttérben álló okot!

22. Ahogy az etetési pozícióba kerül, sírni kezd.

- A nyűgös, éhes vagy fáradt csecsemő általában megnyugvást talál a szoptatási helyzetben. Ölbe véve az anyamell felé fordítja fejét, a száját nyitja, felkészül az etetésre. Vannak azonban olyan esetek, amikor az amúgy nyugodt csecsemő rögtön sírni vagy feszíteni kezd, ahogy anyukája az etetési pozícióba felveszi.

Hogyan figyeljem meg?

- Kérje meg az anyát, hogy próbálja meg teljesen más pozícióban etetni! Lehet, hogy ennek kivitelezésére ötletet is adhat: az anya dőljön hátra „nyugágy”-tartásba, és helyezze magára a gyermekét szemből! (Amennyiben megoldható, legjobb, ha az anya felsőtestén nincs ruha, és a csecsemő csak pelusban van. Kapjon időt a kicsi, hogy maga találhasson rá a mellbimbóra!)
- Figyelje meg akár többször is, hogy más felnőtteknél is hasonlóan viselkedik-e ölbe véve!

Érdemes megkérdezni!

- Beszélgessen az anyával arról, mióta tapasztalják ezt a viselkedést! Ő maga hogyan készült gyermeke táplálására? Vannak-e kellemetlen érzései a szoptatással, etetéssel kapcsolatban?

Összegzés

- Átmenetileg minden csecsemőnél megjelenhet hasonló jelenség, akár egy kellemetlen tapasztalat hatására is. Az etetési pozíció megváltoztatásával segíthetnek neki átlendülni a rossz élményen. Az anya testi-lelki állapota is tükröződhet a gyermeke viselkedésében. Amennyiben huzamosabb ideje (hetek óta) fennáll ez a helyzet, kivizsgálás szükséges.

23. Csak egyféle pózban etethető.

- A legtöbb csecsemő jól alkalmazkodik ahhoz, hogyha anyukája váltogatja az etetési pozíciókat: tarthatja bölcső- vagy kereszttartásban, vagy etetheti maga mellé fektetve.

Amennyiben csak egyféle pózban, vagy csak az egyik oldalon fogadja el az etetési helyzetet, az alábbi megfigyeléseket érdemes tennünk:

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy etetési helyzeten kívül is hárítja-e az apróság az adott pózt!
- Figyelje meg, hogy általában hogyan viszonyul a kicsi ahhoz, hogy kézben tartják! Szeret-e ölben lenni? Jól tolerálja-e az érintést?
- Figyelje meg a kicsit háton fekvésben! Könnyedén és teljesen el tudja-e fordítani a fejét mindkét oldalra?
- Figyelje meg a hátán fekvő csecsemőnél, hogy az ATNYR [lásd *A 0–3 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői*] nem fokozott-e valamelyik irányban!

Érdemes megkérdezni!

- Az anya mennyire érzi magát biztonságban, ha másik pozícióban, fotelban, esetleg idegen helyen kell etetnie? (Néha a szülői szorongás vagy kényelmetlenség, feszültség jelenik meg gyermeke rugalmatlan viselkedésében.)

Összegzés

- Önmagában is figyelemfelkeltő, de ha az említett mozgásos nehézségekkel párosul, javasolt a kivizsgálás.

24. Szopás közben jellegzetes szörcsögő hang hallatszik, közben sok levegőt nyel.

- A jó mellre tapadás a feltétele annak, hogy a csecsemő kellő vákuumot hozzon létre, és hatékonyan tudjon szopni. Vannak olyanok, akiket nem zavar, ha akár több levegőt is nyelnek evés közben, így azonban nagyobb a bukás esélye.

Hogyan figyeljem meg?

- Tapintatosan kérve az anya beleegyezését, figyelje meg a csecsemő testhelyzetét etetés közben *A 0–3 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői* című alfejezetben említett szempontok szerint (fül-váll-csípő vonala)!
- Figyelje meg, hogyan helyezkednek el a csecsemő ajkai az etetés során! Ha nagyon beszívja őket, nehezebb a vákuumot kialakítani.
- Ha van rá lehetőség, próbáljon betekinteni a csecsemő szájüregébe: nem találja-e a felső szájpadot túl magasnak (gótikus szájpad)?
- Megkérheti az anyát, hogy odakínálhassa az egyik ujját a csöppségnek (természetesen fertőtlenített kézzel vagy gumiujjal). Érzi-e, ahogy a kicsi rászív?

Érdemes megkérdezni!

- Minden etetési pózban hallatszik a hang?
- Gyakran követi bukás az etetéseket?

Összegzés

- Önmagában még nem indok komolyabb kivizsgálásra, de ha emellett sokat bukik a csecsemő, vagy nem hatékonyan szopik (1-1,5 óra alatt sem jut elegendő táplálékhoz), vagy sok anyatej kifolyik a száján, esetleg túl hamar elfárad, figyelemfelkeltő, esetleg kivizsgálás indokolt.

25. Az anya fájdalmasnak éli meg a szoptatást.

- A szülést követő néhány napban a mell általában még érzékeny a szopás új ingere miatt. A tartós fájdalom, vagy a kisebesedő, vérző mellbimbó rossz mellre tapadást vagy szopási technikát jelezhet.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a csecsemő testhelyzetét etetés közben *A 0–3 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői* című alfejezetben említett szempontok szerint (fül-váll-csípő vonala)!
- Figyelje meg, hogyan helyezkednek el a csecsemő ajkai az etetés során! Ha nagyon beszívja őket, nehezebb a vákuumot kialakítani.
- Ha van rá lehetőség, próbáljon betekinteni a kicsi szájüregébe: nem találja-e a felső szájpadot túl magasnak (gótikus szájpad)?

Érdemes megkérdezni!

- Használnak-e a szoptatás mellett cumisüveget vagy játszócumit? (Ezeket az eszközöket más technikával kell a csecsemőnek szívnia, és ha a szoptatással párhuzamosan használják őket, úgynevezett cumizavar alakulhat ki.)

Összegzés

- Az anya számára jó, ha mielőbb szakszerű segítséget kap (laktációs szaktanácsadó, szoptatási ambulancia), különben a tartós fájdalom a szoptatás korai elhagyását eredményezheti.

26. Keveset szopik, eszik.

- Ennek megítéléséhez önmagában nem elegendő sem az etetéssel töltött idő hossza, sem a száma/gyakorisága; mérésük nem ad biztosítékot arról, hogy a csecsemő kellő táplálékhoz jut-e. Egyes etetések mérlegen történő ellenőrzése sem feltétlenül megbízható visszajelzés, ráadásul növeli a szülők szorongásszintjét.

Hogyan figyeljem meg?

- Vannak-e a csecsemőnek élénkebb időszakai, erőteljes-e a sírása?
- A szopómozgáson kívül látható és hallható-e, ahogy nyel?
- Elfárad, elalszik a pici a szopás végeztével?

Érdemes megkérdezni!

- Egy átlagosan fejlődő újszülöttnél az alábbiakat szoktuk tapasztalni, ezeket a szülőktől tudja kikérdezni:
- A megszületés utáni súlyesése nem haladja meg a születési súly 7%-át.
- A 10. életnapra visszanyeri a születési súlyát, utána is gyarapszik a súlya.
- Naponta legalább 8-szor eszik.
- Naponta legalább 6 pisis pelenkája van.
- 4 napos kortól 6 hetes korig naponta legalább 3 kakis pelenkája van.

Összegzés

- Az, hogy egy csecsemő elegendő tápanyaghoz jut-e, nem állapítható meg egy etetési helyzet megfigyelésével. Nagy változatosságot mutatnak az újszülöttek abban, hogy egy etetés alkalmával mekkora mennyiséget esznek meg (akár egy napon belül is), és hányszor esznek egy nap. A súlyfogyás – az első néhány nap kivételével – azonban

figyelemfelkeltő jel, és a családnak mielőbbi segítségre van szüksége. A kórházak által fenntartott szoptatási ambulanciák, ahová háziorvosi beutalóval mehetnek, szintén ajánlható megoldási lehetőség.

27. Túl sokat bukik.

- Addig, amíg a csecsemő még nem rendelkezik kellő tapasztalattal, hogy mekkora mennyiség elegendő a számára, vagy amíg a szoptatáson kívül más megnyugtatási módot nehezen fogad el, van, hogy túleszi magát, és a fölösleget kibukja. Ugyancsak jellemző a rendszeres bukás a kissé hipotón izomzatúakra.

Hogyan figyeljem meg?

- Jelez-e fájdalmat, rosszullétet a csecsemő a bukásokkor?
- Öklendezés kíséri-e a bukást?

Érdemes megkérdezni!

- Minden evés után jelentkezik a bukás?
- Rendben van-e a súlyfejlődése?

Összegzés

- Önmagában a bukás nem jelent problémát a csecsemő számára. Amennyiben azonban kedvetlen, inaktív, a súlya csökken, vagy az elfogyasztott táplálékot azonnal visszahányja, orvosi segítségre van szükség.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 0–3 hónapos csecsemők

Reguláció: alvás-ébrenlét ciklusa, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat (0–3 hó)

[Javasoljuk, hogy a feldolgozáshoz olvassák át könyvünk első kötetének *Regulációs zavarok* című alfejezetét.]

1. **Ébrenléti idejének nagy részét sírással tölti.**

   - Az újszülöttek legerőteljesebb kommunikációs eszköze a sírás, amely általában az 1-2. hónap között éri el intenzitásának és időtartamának csúcspontját. Vannak újszülöttek, akik a szokásosnál is többet sírnak, ingerlékenyebbek, érzékenyebbek a belső és külső ingerek hatására. A szakirodalom excesszív sírásnak nevezi az első három hónapban jellemző, bizonyos klinikai kritériumokat meghaladó, rendszeres és nehezen megnyugtatható sírást (Danis et al. 2015).

   Hogyan figyeljem meg?

   - Vegye szemügyre, hogy megfelelők-e a körülmények a csöppség számára (például hőmérséklet, fény- és hangingerek mértéke)!
   - Figyelje meg, változik-e a csecsemő sírása, ha más testhelyzetbe, pozícióba kerül!
   - Láthatók-e önnyugtatási törekvések? Mik az erre adott szülői reakciók?

   Érdemes megkérdezni!

   - Hogyan alakul a csecsemő súlyfejlődése?
   - Általában hogyan viszonyul a kicsi ahhoz, hogy kézben tartják? Szeret-e ölben lenni? Jól tolerálja-e az érintést?

   Összegzés

   - A rendszeresen, a nap egy bizonyos időszakában jelentkező sírás a természetes fejlődés velejárója, amin a testkontaktus, a ringatózó mozgások, a halk beszéd, éneklés átsegíti az apróságot és a felnőtteket. Az újszülött több napon át jelentkező vigasztalhatatlan, hosszan tartó sírását azonban komolyan kell venni, ugyanis testi betegségre is utalhat. A csillapíthatatlan sírás erős hatással lehet a szülő-gyermek interakciókra, s ezáltal a kötődési mintázat alakulására is. Depresszióra vagy aggódásra hajlamos szülőben ez az állapot felerősödhet, sőt akár elhanyagoláshoz vagy bántalmazáshoz is vezethet. Ezért a csecsemőnél jelentkező rendszeres, nehezen vigasztalható sírás esetén kivizsgálás és a szülők számára tanácsadás szükséges (szülő-csecsemő konzultáció).

2. **Sem nappal, sem éjszaka nem alszik egy óránál többet egyhuzamban.**

   - Az újszülöttek alvása különbözik a nagyobb csecsemők és a felnőttek alvásától. Több és rövidebb alvásperiódusból áll, továbbá a felszínes, gyors szemmozgásokkal járó alvás aránya is magasabb.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Figyelje meg a csecsemő környezetét: alkalmas-e alvásra?
   - Figyelje meg, hogyan reagál az édesanya az újszülött jelzéseire!
   - Hogyan viselkedik a csecsemő éber állapotában?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan alakul a csecsemő súlygyarapodása?

Összegzés

- A nagyon korai időszakban nagy eltérés tapasztalható az egyes újszülöttek egyhuzamban letöltött alvási mennyiségében. A szoptatás utáni karban szunyókálásról sem szabad elfelejtkezni, amikor összegezzük, mennyit alszik a kicsi. Ha az általános állapota megfelelő, és vannak élénk, érdeklődő időszakai, az önmagában még nem figyelemfelhívó jel. Ha azonban a többi önszabályozási területtel párhuzamosan jelennek meg a nehézségek (etetés, megnyugtathatóság), érdemes további segítséget kérni.

3. Túl sokat alszik.

- Mint azt a fenti, 2. jel leírásában olvashatták, a csecsemők alvási arányai egyéniek, bár az idegrendszer szabályozó folyamatainak köszönhetően vannak éber, aktív és nyugodt, alvásban töltött időszakok. Az alvásra a csecsemőknek biológiai szempontból van nagy szükségük (beépítő folyamatok), de a túlzó mennyiség figyelemfelkeltő: menekülés, önvédő folyamat vagy az idegrendszer aktivációs szintjének alulműködése is okozhatja.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a csecsemő környezetét (fűtés, betakarás, ingerek stb. szempontjából)!
- Figyelje meg hogyan reagál az édesanya az újszülött jelzéseire éberebb időszakban!
- Figyelje meg az ébredés, ébresztés folyamatát is!

Érdemes megkérdezni!

- Zavarja-e a szülő(ke)t, ha alszik, vagy ha ébren van a kicsi?
- Hogyan zajlanak a gondozási műveletek (etetés, tisztába tevés)?
- Mit tesz a szülő a kicsivel, amikor az éberebb vagy teljesen ébren van?
- Gyarapszik-e a súlya?

Összegzés

- Mint már korábban említettük, az alvás mennyisége és minősége is egyéni ebben a korai időszakban. Azonban a család számára a csecsemő nyugodtsága általában kevésbé szokott gondot okozni, mint a folyton síró, nyugtalan csecsemő viselkedése. Figyelemfelkeltő azonban az alvás mennyiségének eltérése akár már szubjektív megítélés alapján is.

4. Visszahúzódó, szükségleteit nem jelzi.

- Még a legnyugodtabb természetű csecsemőnek is szüksége van arra, hogy jelezni tudja, ha gondozói segítségre van szüksége. Figyelemfelkeltő a nagyon csöndes, visszahúzódó csecsemő, aki nem reagál a fölé hajoló arcra gondozási helyzetben, vagy sírással nem jelez.

Hogyan figyeljem meg?

- Kezdeményez-e a szülő spontán kapcsolatot a gyermekével?
- Hogyan viselkedik a szülő gondozási tevékenység során? Közel hajol-e a csecsemőhöz, beszél-e hozzá?
- Próbál-e az újszülött mozgással, hangadással kapcsolatot kezdeményezni?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan alakul a csecsemő súlygyarapodása?
- Mennyit alszik?

Összegzés

- Tartós fennállása esetén figyelemfelhívó jel! Testi eltérés, betegség is okozhatja. A túl gyenge, súlyát gyarapítani nem tudó újszülött kevéssé tud a környezetével kapcsolatot akár rövid ideig is fenntartani. Más esetben a depressziós vagy egyéb mentális zavarral küzdő szülő esetén a csecsemő hamar rátanulhat, hogy kapcsolódási szándékai rendszeresen válasz nélkül maradnak.

5. **Gyakran sírással reagál, ha egyik helyzetből a másikba rakják.**
   - Az újszülötteket még minden változás megviseli. Három hónapos korra – tapintatos bánásmód esetén – a testhelyzetek változtatása már nem okozhat nekik gondot, általában nem vált ki fokozott reakciót.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Spontán megfigyelhető a gyermek áthelyezése.
   - Ha módja van rá, figyeljen meg egy gondozási műveletet az anyával vagy a csecsemő legközelebbi gondozójával!
   - Kérjen engedélyt a szülőtől, hogy fekvő helyzetéből ölbe emelje az apróságot, majd áttegye egy másik helyre (például pelenkázóra), vagy akár egy másik testhelyzetbe (például hasra, ha addig háton feküdt).

   Érdemes megkérdezni!
   - Minden helyzetváltoztatáskor tapasztalják-e a fokozott reakciókat, vagy csak bizonyos helyzetekben?

   Összegzés
   - Akkor figyelemfelkeltő a fokozott reakció, ha a csecsemő minden elmozdításra így reagál. Azokban az esetekben, amikor csak bizonyos helyzetekben reagál így, érdemes a test elmozdulásának megfelelően áttekinteni, majd figyelemmel kísérni a hozzá hasonló elmozdulást igénylő nagymozgásokat (például hason fej, mellkas elemelése, forgás stb.).

Figyelem (0–3 hó)

6. **Hirtelen zajra, nagyobb mozdulatra a csecsemő még teljes testének összerezzenésével reagál, esetleg legtöbbször erősen sírva is fakad. Nem jelenik meg az aktív figyelem.**
   - Hirtelen érkező ingerre, zajra vagy megjelenő személyre, tárgyra még aktiválódnak a védekező reflexek. Leginkább a Moro-reflex figyelhető meg (a karok, végtagok hirtelen megfeszítése, szétcsapása, a csecsemő erősebb légvétele, majd a karok test előtti keresztezése), esetleg diffúz reakcióként sírva fakad.

   Hogyan figyeljem meg?
   - A legoptimálisabb a véletlenszerű megfigyelés, mivel nem kellemes provokálni a csecsemőknél ezt a felizgató választ (tüsszentés, ajtócsapódás, hirtelen föléje hajolás, vagy egy tárgy felé lendülés stb.).

- Amennyiben erre nem adódik alkalom, akkor kénytelen lesz ezeket provokálni. Erre vonatkozóan lásd a *Gyermek-alapellátási útmutató* részletesebb leírását (a hallás és látás vizsgálata témában; Altorjay–Fogarasi–Kereki 2015).

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire látják a szülők érzékenynek gyermeküket?

Összegzés

- Az idegrendszer éretlenségére, esetleges sérülésére hívja fel a figyelmet ez a viselkedés, így mindenképpen fontos egybevetni a többi területen tapasztalt információkkal (például megnyugtathatóság). Az említett hevesebb reakció során megfigyelhető reflex integrálódása ebben az életkorban még nem feltétlenül fejeződik be teljesen, de a hevességének csökkennie szükséges, hogy az aktív figyelem fejlődhessen, és ezzel is segítse a reflexek integrációját. Tanácsadáshoz és a támogatásra példákat találnak az *Őrzők* című kiadvány (Kereki–Major 2014) első részében (Hajtó et al. 2014).

7. Amikor beszélnek hozzá, aktivitása nem mutat váltást.

- A csecsemők jellemző viselkedéses, motoros válasza a külvilág ingereire az úgynevezett csecsemő luxusmozgás beindulása. Ezt azonban a 3 hónaposok már le tudják lassítani, állítani, ha az inger alábbhagy vagy megszűnik, jelezve így akár a várakozásukat is a következő szignálra. [Lásd még Irányított, közös játék; 12. figyelemkeltő jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, amikor ön kezdeményez a pici fölé hajolva!
- Majd figyelje meg az édesanyjával vagy a legfontosabb gondozójával ugyanezt!

Érdemes megkérdezni!

- Tapasztalják-e a szülők, hogy amikor a gyermekükhöz lépnek és beszélnek hozzá, akkor heves mozgásba kezd, majd amikor eltávolodnak kissé, akkor leáll ez a mozgás?
- Tudnak-e olyan helyzetet felelevéníteni, amikor a csöppség viselkedésében változást tudtak elérni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a csecsemő az őt ért ingerek együttesére sem tudja 3 hónapos korára motoros válaszadását felfokozni, de még inkább, ha azt nem állítja le, mikor az ingerhatásban változás lép fel, és neki figyelnie kellene. Többes nehézség esetén védőnővel, házi gyermekorvossal konzultálva esetleges kivizsgálása szükséges.

8. Nem követi a mozgó tárgyakat, a személyek elmozdulását.

- Az első hónap elteltével már csak a fáradtság jeleként láthatjuk a csecsemők szemeinek párhuzamostól eltérő elmozdulását (összecsúszik, vagy az egyik kitér a középvonalból). A tárgyak fixálása és azok elmozdulásának követése kapcsán erősödnek a szemmozgató izmok, és párhuzamos vezérléssel alakul a térbeli látás. A harmadik hónaptól a szemek a tárgyak/személyek elmozdulását vízszintes, függőleges és körkörös irányban is egyre folyamatosabban tudják követni.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a csecsemő tekintetét, amikor a szobában mozognak a felnőttek!

- Tartson a teste középvonalában egy élénk színű tárgyat, majd közepes gyorsasággal mozgassa előbb vízszintes ívben a csecsemő két oldala irányában, utána fel és le! Középhelyzetű tárgyról/személyről a csecsemők még elfordíthatják a tekintetüket.

Érdemes megkérdezni!

- A mindennapi helyzetekben szokta-e a gyermek követni a szülő mozgását, amikor például a gondozási előkészületeket végzi?

Összegzés

- Amennyiben a tárgyak/személyek mozgásának követése nehézséget okoz a csecsemő számára, gyakran „elveszti" a mozgás folyamatában a tárgyat/személyt, az figyelemfelkeltő, szemészeti kivizsgálása is indokolt lehet. Többes nehézség esetén védőnővel, házi gyermekorvossal konzultálva esetleges kivizsgálása szükséges lehet.

Utánzás (0–3 hó)

9. Az egyszerű szülői kezdeményezésre (például nyelvkiöltés, száj nagyra nyitása) nincsen utánzási próbálkozás.

- Az érett újszülöttek veleszületett tulajdonsága és a kisgyermekkor legjobb tanulási stratégiája az utánzás. Ennek első mozgásos jelei még a tudatos utánzás előtt megjelennek. Így már akár az újszülöttkortól kezdve képesek a maguk kezdetleges mozgásirányításával utánozni olyan kellően egyszerű mozdulatokat, mint például egy karakteres nyelvkiöltés vagy szájtátás. Persze csak akkor, hogyha látják az arcot maguk előtt. Ez a készség a szociális tanulás korai csírája.

Hogyan figyeljem meg?

- A csecsemő éber állapotában figyelje meg a próbálkozásait: megjelennek-e egyáltalán ilyen elemi utánzásos helyzetben, ha fókuszáltan látja a föléje hajló, vele szembe kerülő arcot?

Érdemes megkérdezni!

- Figyel-e, fókuszál-e a gyermek az anyja, gondozója arcára, ha hozzá beszél?
- Próbálta-e már, hogy a csöppség arcával szemben kitátja a száját vagy kinyújtja a nyelvét? Mi volt erre a kicsi reakciója? Észrevette-e, hogyan reagál az ön arckifejezésére, illetve annak változására?
- Milyen ajak- vagy arcmozdulatokra reagál a csecsemő?
- Egyébként ügyesen szopik?

Összegzés

- Amennyiben ez a reakció tartósan nem jön létre, akkor ez akár a gőgicsélésre, akár a hangzó beszéd megtanulására nézve nehezítést jelenthet, hiszen már a gagyogáshoz szükséges artikulációs formák közül is először azok alakulnak ki, amelyek jól láthatók, ezáltal utánozhatók. Az utánzás hiányának oka lehet akár a gyenge észlelési, akár a gyenge mozgás-, illetve tónusszabályozás fejlődése is. Amennyiben az érzékelés több vagy minden csatornáján jelen van az odafordulás, a felfigyelés hiánya, illetőleg testszerte, de akár csak az arc régiójában tartósan hipotóniásak az izmok, és ez akadályozza a szopás tökéletesedését vagy a mozgások létrejöttét, akkor érdemes a pedagógiai szakszolgálathoz fordulni.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (0–3 hó)

10. Az anya nem, vagy kevesebbet használ dajkanyelvet.

- A dajkanyelv használata [lásd *A 0–3 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői* című alfejezetben a kommunikációról és a hallásról írtakat] döntő fontosságú abból a szempontból, hogy stimulálja a csecsemők kommunikációs figyelmét és képességeit. Éppen úgy, ahogyan a mozgások fejlődésében, ehhez is szükség van szabad térre, ahol a gyermek gyakorolhatja magát – már születésétől fogva szüksége van arra a társas térre, amelyben társas lényként fejlődhet. Ezt a társas közeget eleinte főképpen az édesanya biztosítja számára. Ha viszont ő ezt nem képes segíteni, az az anya-gyermek egymásra hangolódás nehezítettsége mellett a csecsemő egész kommunikációs fejlődését hátráltathatja.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg az anya beszédmódját: prozódiailag színes, vagy inkább monoton? Kísérik-e gesztusok a felnőttekkel vagy a másik gyermekkel való kommunikációját?
- Figyelje meg: a gyermekével kapcsolatos gondozási tevékenységekben jelen van-e az édesanya beszédében dajkanyelvi megnyilvánulás (hanglejtés-, hangszín-, ritmus-, esetleg hangerőváltozás vagy pontosabb, kifejezettebb artikulációra törekvés) ahhoz képest, amikor felnőttekhez, például önhöz beszél?
- Figyelje meg: az anya örömét leli a gyermekével való együttlétben? Beszél-e hozzá, amikor gondozza, elmondja-e neki, hogy mit fog tenni vele, vagy csak teszi a dolgát beszéd nélkül, vagy kevés beszéddel? Figyelje meg, vajon más személyek, például az édesapa, a nagyszülők használnak-e dajkanyelvet, amikor a csöppséggel kommunikálnak! Felfigyel-e erre a kicsi?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, és ha igen, hogyan szokott a szülő beszélgetni vele pelenkázás, öltöztetés közben, vagy csak úgy játékként, amikor éber állapotban van?
- Szokta-e figyelni, hogyan gőgicsél a pici? Szokott-e játszani azzal, hogy megismétli, amit gőgicsélt, így kezdeményezve párbeszédet?
- Szokott-e énekelni vagy mondókát mondani gyermekének, és ő felfigyel-e erre?

Összegzés

- Ha úgy látjuk, hogy az anya nem képes tartósan kommunikálni a kicsivel, az figyelemfelhívó jel! Az édesanya alacsony szociokulturális helyzete, esetleges depressziója vagy más mentális zavara esetén a csecsemő hamar rátanulhat, hogy kapcsolódási szándékai rendszeresen válasz nélkül maradnak, így kommunikációja már a kibontakozás előtt beszűkül. Ebben az esetben az anyának komolyabb segítségre van szüksége.

11. Nem figyel fel az anya hangjára (például amikor a pelenkázón fekve vele szemben beszél), nem igyekszik az arcára fókuszálni.

- Minden társas helyzet alapja a kapcsolatfelvétel. Amennyiben a csecsemő nem reagál a mama vagy a gondozó kapcsolatfelvételi szándékára, akkor általában két alapeset lehetséges: vagy az anya nem küld elegendő jelzést, tehát nem használ dajkanyelvet – ekkor az első, már az imént tárgyalt problémához érkezünk –, vagy a csecsemő nem észleli az anya erőteljes jelzéseit, vagy nem figyel fel azokra.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a kicsi elég éber állapotban van-e ahhoz, hogy a külvilág ingereit észlelje!
- A csecsemő éber állapota esetén figyelje meg: még ha a fejét nem is fordítja, vagy nem is igyekszik fókuszálni, de ad-e valamilyen más, például összerezzenési reakciót vagy egyéb apró mozgásos jelet arra, hogy észlelte a feléje irányuló kommunikációt?
- Ha az édesanya közelebb hajol vagy felerősíti a jelzéseit (például hangerő vagy hanglejtésmintázat), akkor a gyermeke észleli-e a kapcsolatfelvételi szándékot, és hogyan reagál rá?

Érdemes megkérdezni!

- A csecsemő éber állapotában felfigyel-e arra, ha körülötte valaki megszólítja, beszél hozzá? Elfordítja-e a fejét a hang irányába?
- Általában hogyan reagál a kicsi, ha föléje hajolnak?
- Általában hogyan reagál arra, amikor úgy beszélnek hozzá, hogy a beszélő arcával szemben van az ő arca?
- A fölé hajoló felnőttek közül kire reagál a gyermek leginkább?

Összegzés

- Ha a csecsemő tartósan (például 2 hónapos koráig) nem figyel fel a látóterében megjelenő arcra vagy beszédre, akkor sem, ha az dajkanyelvi gazdagságú, akkor érdemes korai fejlesztés felé irányítani a családot.

12. A csecsemő nem ad hangot, nem gőgicsél.

- A 3 hónapos korú csecsemők hangadásai már torokhangokból és elnyújtott magánhangzókból, illetve ezek kombinációjából állnak. Kis sikkantások, kurjongatások is jellemzik; hangulatát már ezekből érzékelni lehet.

Hogyan figyeljem meg?

- Főként a szülők vagy a gondozó kikérdezésével juthatunk releváns információkhoz.

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan sír a kicsi? Erőteljesen vagy gyengén? Meg lehet-e különböztetni a funkciójában eltérő sírásokat (például kapcsolatteremtő, éhes)?
- Hallották-e már a hangadását? Jellemzően mikor ad hangot (például ébredés után, éber, figyelmes állapotban)?
- Hogyan szopik általában?
- Figyel-e a szülők arcára, beszédére?

Összegzés

- A hangadás kezdetben csak a bensőből feltörő önkéntelen megnyilvánulás. Azonban a második hónap végére a csecsemők egyre gyakrabban próbálgatják beszédszerveik lehetőségeit. Lehetséges, hogy bár a fizikai szerv rendben van, a beszédszervek tónusszabályozása nem működik kielégítően. Ez mind a táplálkozást, mind a hangadást nehezítheti. Előfordul, hogy ez a tónusszabályozási probléma a végtagizmokon is megjelenik. Amennyiben a tónusszabályozás zavarának gyanúja felmerül, érdemes neurológus szakemberhez vagy koraifejlesztő-központba irányítani, ahol szakorvos is a segítségére lehet.

Csecsemőkor; 3–6 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 3 hónapos csecsemő; tipikus fejlődésmenet		
Látás Akkora távolságig tud fókuszálni, amekkora a karjának hossza. Az elmozduló tárgyakat, arcot oldalirányban, felfelé és lefelé tudja követni úgy, hogy teste középvonalát a tekintetével még nem biztos, hogy átlépi. Egyik tárgyról a másikra könnyedén váltja tekintetét.	**Hallás** Figyelő magatartással válaszol a zajokra. A hang irányába orientálódik, ha azt hosszan hallja. Képes megkülönböztetni az édesanya és a közvetlen környezetében rendszeresen tartózkodók hangját más, emberi hangoktól.	**Nagymozgás** Szimmetrikus tartásban fekszik. Szimmetrikusan mozgatja a fejét, törzsét és a végtagjait. Fejét háton fekve középhelyzetben tartja, könnyedén fordítja mindkét irányba. A végtagok már nincsenek erőteljes flexiós (hajlított) tartásban. Hason fekve fejét megemeli, tartja, széles alapon alkarjaira támaszkodik. Élénken jár a keze-lába, amikor aktív periódusban van, izgatott, örül (csecsemő mozgásluxus).
Finommozgás Háton fekve a kezeit összehozza középvonalban a mellkasán. Saját kezét a szájába veszi, esetleg ujját kezdi cumizni. Tenyere többnyire nyitva, ujjaival markolászik, tapogat maga körül. Tárgyak felé nyúl, megmarkolja, ha azok a látóterében és a keze közelében vannak. A kezébe helyezett könnyű csörgőt megtartja.	**Kommunikáció** Szopómozgása erőteljesen szívó, ügyes, ajak- és nyelvmozgásait próbálgatva már gőgicsél. Sírása erőteljes, minőségét képes változtatni a különböző állapotok, szükségletek szerint. Egyre tisztábban jelennek meg sírásában a kettős hangzók, például 'au', 'oá'. Pozitív érzéseit hanggal, főként magánhangzókkal kíséri. Képes emberi hangokra pozícionálni a fej vagy a szemek mozgatásával. Személyre szóló mosollyal igyekszik kapcsolatot teremteni a közvetlen családtagokkal.	**Adaptáció, gondolkodás** A külvilág ingereire aktivitással reagál. Az alvás-ébrenlét ciklusa és a napi szokásrend kialakult, vagy kialakulóban van. Felfedezte, hogy hatással van a környezetére: azért mozgat tárgyakat, hogy zajt keltsen velük, azért kurjongat, hogy odahívjon valakit, stb. Az idegi érést tükrözve csökken az az idő, amire a sírást követően visszaszerzi nyugalmi állapotát. 10-15 percre önállóan elfoglalja magát nézelődéssel, mocorgással, tárgyakért nyúlással.

A 3–6 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Az élet harmadik hónapját betöltve már sok új tudás birtokosa egy csecsemő, és féléves koráig még több tapasztalatot és ismeretet szerez a világról. Ez az időszak nagyon dinamikus szakasza az érzékszerveken keresztül érkező információk összerendezésének, a szenzoros érzetek in-

tegrációjának és az erre adott koordinált motoros válaszok kialakulásának. A csecsemő új tudásait a következő fejlődési mérföldkövek eléréséig aktívan gyakorolni fogja, fokozza a kivitelezés minőségét és tudatosságát, miközben újabb és újabb képességeit fedezi fel. Az „önmagukban élvezetes cselekvések ismételgetései" során rájön, hogy az egyre aktívabb kar- és lábmozdulatait ismételve ugyanazt a hatást kelti környezetében. Például a körülötte lévő játékok mozogni és csörömpölni kezdenek, ha rugdalja vagy ütögeti őket. Kezdi felfedezni, hogy az édesanyja vagy édesapja általában megjelenik, ha hallatja a hangját; ilyenkor beszélnek hozzá, játszanak vele. Ezek már a tanulás fontos elemei. Rájön, hogy befolyással tud lenni a környezetére. Az első, elemi ok-okozati összefüggéseket tapasztalja meg így. Észrevehető, hogy a pici arra fordul, amerre a szülők vagy a tárgyak eltűnnek. Ez az úgynevezett tárgyállandóság kialakulása felé vezető út első lépcsőfoka, ami 6 hónapos korra a kukucs-játék gyakorlásával karöltve eljut az elejtett tárgy kereséséig. Az eseményeknek sokszor kell megismétlődniük, hogy ezeket a számunkra egyszerű összefüggéseket a kicsi egyszer csak megértse. A felnőttek ebben az időszakban azzal támogatják a csecsemő tanulási folyamatait, hogy teret és időt engednek neki saját örömszerző tevékenységére. Ez idő alatt tanul meg egyedül lenni, s megtanulja elfoglalni magát fontos és érdekes dolgokkal.

Ebben az életszakaszban is folytatódik az első három hónapban megismert folyamat: a kisgyermekek a biológiai érés mellett a szülőkkel közös bio-pszicho-szociális térben, a szülők, elsősorban az anya szabályozó viselkedésére támaszkodva alakítják és fejlesztik önszabályozó képességeiket. A harmadik hónapra egy egészséges csecsemő légzésszabályozása már biztonságosan működik, a különböző diszkomfortérzéseit a hozzá közel álló felnőttek segítségével egyre inkább meg tudja különböztetni, ezért egyre jobban elkülöníthetők a különböző sírások. Sok család számára a kezdeti három hónap sok kérdése és bizonytalansága után a második három hónap kifejezetten örömteli időszak. Ez köszönhető egyrészt az idegrendszer érési folyamatának, aminek során a csecsemő a különböző érzékszervein keresztül érkező ingereket, információkat egyre szabályozottabban és egymással összefüggésben tudja értelmezni, másrészt pedig a kielégítően érzékeny gondozásnak, amelynek következtében képes lesz egyszerre több információ befogadására, és a hozzájuk igazított viselkedéses, motoros válasz kialakítására.

A mindennapokban azt figyeli meg az anya, hogy egyre jobban és könnyebben sikerül mellre helyezni gyermekét, valamint értelmezhetőbbé válnak számára a jelzései is: képes elkülöníteni az éhség, a fáradtság vagy az unalom jelzéseit. A csecsemő – annak a tapasztalatnak a birtokában, hogy így maga mellett tudja tartani szüleit, testvéreit, gondozóit – egyre többször használja a mosolyt és a gőgicsélő hangadást a kapcsolat fenntartására. Az etetési helyzetet felismeri, az anyamellet vagy a cumisüveget látva nyitja a száját. Érdeklődése folyamatosan növekszik a külvilág iránt, ezért előfordulhat, hogy a napközbeni etetések ideje lerövidül, ugyanakkor gyakoribbá válnak. Az időre etetett csecsemőknél még hosszabbak maradnak az alkalmak. Az anyával való kapcsolatfelvétel kedvéért (mosoly, hangadások, szemkontaktus) a kicsi akár meg is szakíthatja az evési folyamatot, majd röviddel utána magától visszatér oda. Evéshelyzetben gyakran anyjuk haját, ruháját markolásszák, esetleg a mellkasát ütögetik.

Erre az időszakra azok a csecsemők is kialakítanak egyfajta rájuk jellemző napi ritmust, akiknél a szülők nem ragaszkodnak egy általuk kialakított napirendhez. A mozgáskoordináció fejlődése folytán megjelenik a kezek szájhoz emelése, az öklök, lábak rágcsálása, ezért 3 hónapos kortól az ököl rágását, az ujjszopást nem csak éhségjelnek tekinthetjük. A reflexes szopás-nyelés folyamatot is felváltja egy összetettebb és tudatosabb összerendezettség. A szopómozdulatai erőteljesek, ügyesek, az ebben részt vevő száj körüli és a nyelvizomzat is egyre

erősebb, már komoly szívóhatást fejt ki. Így a csecsemő jobban tudja irányítani a folyamatot: egyre inkább szereti megtapasztalni, mikor akar szünetet tartani, nézelődni vagy intenzíven táplálkozni. Vannak olyanok, akik ennek az időszaknak a vége felé már nagy érdeklődéssel figyelik mások, főleg a családtagok étkezését, akár cuppoghatnak, tátoghatnak, imitálhatják is az evést.

Az erősödés, fejlődés másik jelzője, hogy a csecsemő már nem fárad el minden etetéskor, hanem akár megnyugodva, jóllakottan elengedi a mellet/cumisüveget, de még szívesen nézelődik tovább a szülők kezében vagy letéve a kiságyban, játszóhelyen. Ezzel párhuzamosan észlelhető, hogy a cirkadián ritmus (a nappal és az éjszaka különválása) egyre kifejezettebb: a napközbeni alvások felszínesebbek, rövidebbek, míg az éjszakai alvások mélyebbek és hosszabbak. Az ébredés nélküli alvás hossza e korszak elején 3-4 óra, de 6 hónapos kor körül is csak 5-6 óra, így még nem szükséges átaludt éjszakákról beszélni. Kutatások szerint az első életévben rendszeres az éjszakai két-háromszori ébredés. Így valójában nem az a kérdés, hogy átalussza-e a csecsemő az éjszakát, hanem az, hogy olyan erőteljes sírással ébred-e, amit a szülő nehézségnek él meg. A fogcsírák növekedésnek indulása miatt, vagy egy-egy új fejlődési lépcső előtt felborulhat a korábbi alvási rend, és a csöppség akár gyakrabban is ébredhet éjszaka. Még segítségre lehet szüksége az elalváshoz vagy a visszaalváshoz; ez lehet szoptatás, testkontaktus, cumizás, ringatás, séta vagy simogatás, halk dúdolás. A szoptatás fájdalomcsillapító hatása jó szolgálatot jelenthet ebben az időszakban is.

A harmadik hónapra általában véget ér az úgynevezett hasfájós vagy kólikás időszak, a késő délutáni, esti sírások lassan lerövidülnek, vagy el is maradnak. Ez is hasznos visszajelzés arról, hogy a napközbeni ingerek már nem fárasztják ki őt a nap végére. A 3 hónapos koron túl is megmaradó erőteljes és gyakori sírást perzisztáló sírásnak nevezi a szakirodalom. A szülők azzal segítik legjobban a csecsemő fejlődését, ha a jelzéseinek megfelelő választ igyekeznek adni, vagyis az előző időszakban még általánosan jó megoldást jelentő szoptatás helyett egyre árnyaltabban reagálnak a különböző sírásokra.

A testközelségre még mindig nagy szükségük van a kicsiknek. Mindenképpen érdemes szem előtt tartanunk, hogy ebben az időszakban is különösen fontos a szülők érzelmi-figyelmi elérhetősége a csecsemő számára, aki a különböző stresszes állapotokkal a szülők érzelemszabályozó, szeretetteljes jelenléte segítségével tud megküzdeni.

Ekkorra az anyák a gyermekükkel való kommunikációjukban már felfedezik, hogy a dajkanyelv használata erősebb figyelmet vált ki a piciből. Ezért közléseik hanglejtése, hangszíne, tempója nagyobb amplitúdón változik, amit mindig megtámogatnak jól látható mimikával is. Ez utóbbira az apróságok háton fekvésben már képesek rövid ideig fókuszálni is. Vannak olyan csecsemők, akik elkezdik kialakítani sajátos önnyugtatási tevékenységüket: az ujjukat szopják, az arcukhoz dörgölnek egy puha rongyot vagy a kezüket. Ebben az időszakban az idegrendszeri érés folytán könnyebben nyugszanak meg egy-egy sírásos periódus után, és könnyebben megtartják éber, figyelmes nyugalmi állapotukat.

Az idegrendszer optimális érése folyamán a legfőbb fejlődési előrelépés a rutinok és az aktív-nyugalmi időszak váltakozásainak kialakulása, az önálló elfoglaltság és a nézelődés, mozgolódás-mozgás terén figyelhető meg. Az idegrendszeri éretlenség vagy sérülés hátráltatja (lassítja, esetleg akadályozza) ezen képességek alakulását, így a tevékenységek fejlődését is. Több jelenlétet igényel a felnőttektől, ha a kisgyermek másképpen jelzi az igényeit. A szülő és a csecsemő közötti interakciók, a közvetített tartalmak elcsúszhatnak, így a megismerő folyamatok, a kognitív képességek alakulása is irányt téveszthet.

Az interaktív játékok begyakorlásának ideje a 3 és 6 hónapos kor közötti időszak. Gondozás során, a dajkáláskor kialakított szülő-csecsemő egymásra figyelés fokozatosan válik egyre in-

kább oda-vissza játszódó interakcióvá, megalapozva a társas-szociális együttlét, a kommunikáció-beszéd fejlődését, valamint az utánzást mint a tanulási folyamat elsődleges támogatóját. Az elsődleges interszubjektivitás, és „a fejlődés során szerzett képességek sajátos sorrendisége azt a célt szolgálja, hogy a csecsemőnek lehetősége legyen a tiszta társadalmi érintkezés kulcsfontosságú elemeit megtanulni, még mielőtt bármilyen tárgy bonyolultabbá és változatosabbá tenné környezetét. A tárgyak csak akkor kerülnek képbe, amikor a tiszta szociális világ már meg van alapozva" (Stern 1990, 41). A harmadik és a hatodik hónap között a szociális interakciókban begyakorolt figyelem, valamint a ritmikus váltások segítik hozzá a csecsemőt ahhoz, hogy a tárgyakkal való ismerkedése során is képes legyen végigvinni, majd megszakítani folyamatokat: tárgyakat megragadni, majd elengedni és ismétlést indítani, hogy a gyakorlás során minden egyes mozdulatot vagy hangadást kidolgozhasson.

A társas együttlét, a számára hasznos ébren töltött periódusok számának emelkedése egyre nagyobb teret enged a baba-mama kommunikációnak. Az anyai érintés, simogatás mellett az egyre pontosabbá váló vizuális érzékelés miatt növekvő szerepet játszik az anya mimikájának, gesztusainak felhívó jellege, valamint az egyszerű verbális anyai közléseket kísérő gazdagon modulált dajkanyelv használata. A harmadik hónapra az anya-gyermek kommunikáció már megszokott kölcsönös rutinokkal is rendelkezik. Megvannak a kedvenc versikék, az ölbeli ringató vagy megnyugtató dallamok. Ezek a biztonságélmény megteremtése és fenntartása szempontjából is fontos rituálékká válnak.

A csecsemő már nemcsak az édesanya, hanem a szerettei hangjára is felfigyel, tekintetével is keresi a beszélő személyt, az őt rendszeresen körülvevők hangját már egymástól is képes megkülönböztetni. Fejét a megfelelő irányba fordítja, egyre ügyesebben és hosszabb ideig képes a hozzá beszélő arcára fókuszálni. Az általában már a második hónap végén megjelenő szociális kapcsolódást jelző mosolynak is – ha több visszajelzést kap – egyre jobban megerősödik a kapcsolatfelvételi és -fenntartó szándékot jelző szerepe. „Beszélj hozzám!" – mondja a kicsi mosolya, és a felnőttek elragadtatva fordulnak felé és beszélnek hozzá.

A kiscsecsemő nem passzív észlelője a hozzá intézett beszédnek, hanem aktívan fel is dolgozza és el is raktározza a nyelvi elemeket annyira, amennyire a kezdetleges gondolkodási funkciói és szituációs emlékezeti stratégiája engedi. Nem is hinnénk, milyen kifinomult észlelési képességre tesz szert általuk. A kölcsönös kommunikációval rakja le a beszédészlelés, de a beszédértés képességének alapjait is. Később a nyelv tagolódását, a folyamatos beszédből lehatárolódó egyes szavak észlelését is ennek a korai beszéd-nyelvi feldolgozásnak köszönheti. A csecsemő tehát már akkor aktívan részt vesz a verbális kommunikációban, amikor maga még csak a mimika és a gesztusok, valamint az egyszerű hangadás révén képes kapcsolatot teremteni!

Ebben az időszakban a sírás jellege is sokat változik: erősségében, ritmusában, hanglejtésében, tempójában, a szünetek tekintetében is egyre inkább a szükségletek szerint differenciálódik. Ezzel párhuzamosan az édesanya is mind érzékenyebb lesz a megkülönböztetésükre. Azért még mindig előfordulhat, hogy az egyébként már jól elkülönülő sírási formák egyszer csak éhségsírásba mennek át; ilyenkor elveszítik információs jellegüket.

A csecsemő hangadását már nem a biológiai hangok uralják. A 3 hónapos gyermek gőgicsélése először főként magánhangzókat tartalmaz (például diftongusok: 'oá'-, 'ei'-szerű hangok). Még mindig önkéntelenül, de egyre többet játszik a beszédszervei adta lehetőségekkel. Kipróbálja a hangadás olyan formáit is, amelyek nem az anyanyelvére jellemzők (például cuppogás, gurgulázás, berregés). A szopás mellett ez a gyakorlás is erősíti, mobilizálja a beszédszervi funkciókat. A csecsemő az újonnan talált beszédmozzanatot maga is újra és újra ismételni

igyekszik, ezzel tanulja a későbbi folyamatos beszédhez szükséges mozgásos összerendezést. A gőgicsélő játékban a szülők is részt tudnak venni: ha ismétléssel erősítik meg a gyermek hangadását, a kicsi visszajelzést kap. Utánzási képessége egyre pontosabbá válik, a föléje hajló anya artikulációját figyelve a háton fekvésben már szokásossá vált torokhangok mellett megjelennek a jó láthatóság miatt könnyen utánozható, ajakkal képzett mássalhangzók: *p, b, m.* A fejlődési szakasz vége felé a hangadásban nagy fordulat történik: a gőgicsélést felváltja a gagyogás. Ebben a folyamatban az egyre pontosabban feldolgozó hallásészlelés segítségével válik a kicsi „világpolgárból" „anyanyelvi polgárrá". [Lásd még *A 9–12 hónaposok tipikus fejlődésmenete.*]

Az egyre összetettebb észlelési és differenciálási képesség a hangzók elkülönítésében a hangzó beszéd értését, a kifejező beszédben pedig a hangzók ejtésének megkülönböztetését, saját korrekcióját, fejlődését támogatja. Vokalizációjuk dallamosabbá válik, jelezve, hogy az akusztikus differenciálás a hangok frekvenciáját, dallamát tekintve is robbanásszerűen fejlődik.

A vizuális funkciók, a látás élességének alakulása, a szemmozgató izmok működtetésének érése, és ennek következtében a látószerv párhuzamos mozgatása teszi lehetővé a pontos nyúlást, a tárgyak vizsgálatát. Emellett a térbeli elmozdulások során, a fordulás, a kúszás és mászás kidolgozásához a szem vezérlő funkciója szükséges. Az élesedő, a periférián is szélesebbé váló, térbeli viszonyokat egyre inkább érzékelő látószerv indítója és fenntartója az érdeklődésnek, a belső drive-nak, ami a megismerő folyamatokat támogatja. A 6 hónapos korú gyermekek akkor fognak hosszan, elmélyülten manipulálni, amikor a vizuális ingerek feldolgozása, pontosítása az ép látószerven keresztül megfelelő mennyiségű és minőségű információt szolgáltat a számukra.

Ebben az intenzív fejlődési szakaszban fokozatosan kialakul a megismerés, a felfedezés minden érzékelést megmozgató és foglalkoztató tevékenysége. A 3 hónapos csecsemő örömében elkezdi a tárgyakat (például könnyű csörgő) a karjával fel-le mozgatni, miközben a földhöz vagy a hasához ütődve az hangot ad. Néha oldalra kinyúló kezébe is beleakad – egyelőre véletlenszerűen – egy-egy csecsemőjáték, amellyel szintén különböző dolgokat tud már csinálni: közelebb húzza a testéhez, kicsit elemeli a talajtól, majd visszaejti. A kísérletezés, próbálgatás során fontos tapasztalatokat szerez saját mozgásáról, illetve a tárgyak tulajdonságáról: felméri azok anyagát, méretét és súlyát, hozzájuk igazítva izomerejét. A hatodik hónapra ebben a tevékenységben a tekintettel kísért, változatos és folyamatában megfigyelhető sorozat kiegészül a két kéz együttes használatával, majd a tárgy egyik kézből a másikba való átvételével. A hatodik hónap végére az ütögetés-markolászásból pontos nyúlás, fogás, megtartás és elengedés alakul ki.

A manipuláció során a csecsemők megtapasztalják a konstanciát, a tárgyak tulajdonságait kategóriák szerint raktározzák, lehetővé téve ezáltal a kísérletezések hatékonyságát. Míg a 3 hónapos csecsemő találomra, inkább véletlenszerűen érint és ragad meg egy tárgyat, a féléves gyermeknél azt láthatjuk, hogy választ a több tárgy adta lehetőségből, és a számára lényeges mellett dönt (például a fogzás idején sikerül kiválasztania azt a rágókát, amelyik enyhülést hoz majd). Mindez a kézzel folytatott tevékenységek, a szem és a kéz koordinált mozgatása által jön létre. Minél többféleképpen képes egy tárgyat megragadni, tartani és vizsgálgatni, annál több információt szerez róla.

Mivel a gondolkodás ebben az életszakaszban a motoros aktivitás közben megszerzett érzékelési tapasztalatok segítségével fejlődik, ezért a tanulási folyamatok támogatásához alapvetően szükséges az optimális tér kialakítása, a megfelelő változatosságot, tapasztalási lehetősé-

get nyújtó tárgyak kiválasztása, az optimális mértékben segítő, kompetens, támogató személyi környezet.

Ettől az életkori szakasztól kezdve a csecsemőkori primitív reflexeket, a fiziológiás, elemi mozgásmintákat már ritkábban láthatjuk, és kevésbé tudjuk kiváltani őket. Magasabb központi idegrendszeri struktúrák kezdik átvenni a mozgásirányítást, ezzel párhuzamosan a reflexes mozgások fokozatosan integrálódnak kb. 6 hónapos korig. Ebben szerepe van a központi idegrendszer érésének, a környezetnek és mindannak a tapasztalatnak, amit a mozgások, a testének érzékelése révén szerez a csecsemő. Mind a nagy-, mind a finommozgásokban az akaratlagos mozgások kialakulását és fejlődését láthatjuk. Ezek alapját az úgynevezett testtartási reflexek képezik, amelyek a testtartás és az egyensúly fenntartásához szükségesek a gravitációs környezetben. A testtartási reflexek a születés után jelennek meg, leglátványosabban az élet első 12 hónapja alatti időszakban fejlődnek, de némelyiknek 3,5 évre is szüksége van a teljes érettség eléréséhez. A testtartás fejlődése eleinte a fejtől a láb felé irányuló mintázatot követ, majd néhány hónap után a testtartás és a koordinált mozgások fejlődése a test alsó végétől kezdve is halad felfelé.

Ebben az életkori szakaszban a leglátványosabb az a folyamat, ahogy a primitív reflexek gátlás alá kerülnek, szabad utat engedve az akaratlagos mozgások és a testtartás-szabályozás fejlettebb rendszereinek. A csecsemő aktivitása és reakciói többnyire valamilyen mozgásban nyilvánulnak meg, az aktív mozgások létrejöttéhez pedig az érzőrendszereken keresztül beérkező információk nyújtanak alapot. A saját test és a környezet felől érzékelt tapasztalatok integrálódása révén a csecsemő motoros kimeneti válasszal reagál, ennek eredményeként cselekvés jön létre (Goddard Blythe 2014).

A fej- és a törzskontroll fejlődése mellett a csecsemők egyre inkább tudatosan és akaratlagosan kezdik a végtagjaikat használni, és a sok gyakorlás során történő érzékelési visszacsatolások révén egyre finomabban mozgatják karjukat, kezüket és ujjaikat. A gerinc, a törzs stabilitása befolyásolja az erre felfüggesztett felső végtagok működését; a testtartás és a felegyenesedési folyamat alakulása ezért van hatással a finommozgásokra, a szem-kéz koordináció és a manipulációs készségek fejlődésére. A megfelelő fej- és törzskontroll teszi lehetővé azt is, hogy a fontos érzékszervek (látás, hallás, egyensúly) a tér olyan pontjára kerüljenek, ahol az érzékelési tapasztalatok könnyen befoghatók, lokalizálhatók.

A vertikalizáció (felegyenesedés) feltétele a helyzetváltoztató mozgások létrejöttének. Négy hónapos kor után a csecsemő már az egész testével oldalára fordul, az oldalán fekve is játszik – egy kevésbé stabil egyensúlyi helyzetben megtartva magát. 5-6 hónaposan a hátán fekve alsó végtagjait felhúzza, megfogja a térdét, majd a lábfejét, és ha nincs rajta zokni, a szájába is veszi a lábujjait. Hátán fekve a fejét is képes előre felemelni; ezt főként akkor figyelhetjük meg, amikor nyúlunk felé, hogy felvegyük. Hason fekve stabilan és szimmetrikusan támaszkodik, kezdetben az alkarján, később nyújtott könyökkel, tenyértámaszban. Ilyenkor a mellkasát is magasra emeli, a fejét függőlegesen tartja és könnyedén forgatja. A fej- és törzskontroll alakulása a helyváltoztató mozgások (forgás, kúszás, mászás stb.) létrejöttének is az alapját képezi. A statikus tartást követően szintén fontos mérföldkő a támaszkodásban, hogy alkar-, majd tenyértámaszban a csecsemő megtanulja a testsúlyát az egyik oldalra helyezve a másik karját megemelni és a játékért nyúlni.

A Pikler Intézetben egy longitudinális kutatás során megfigyelték, hogy a gyerekek nagyon sokféle mozdulatot dolgoznak ki a tárgyakkal folytatott tevékenységük során (ejtegetnek, helyeznek, illesztenek stb.). Ez a manipuláció teszi lehetővé a funkció szerinti játékot, és hosszú időn keresztül része lesz a gyakorló játéktevékenységnek (Kálló–Mózes 2009, 2013).

Hat hónapos koruk körül a kicsik többsége forogni kezd. *„Változó, hogy hasról hátra vagy hátról hasra sikerül-e neki először. Azok a csecsemők, akiket többnyire a hátukon fekve tartanak, nagy valószínűséggel előbb tanulnak meg hátról oldalra, majd hasra megfordulni. Ha a gyermeket sokszor teszik le hason fekve játszani, innen fog feltehetően először a hátára oda-vissza fordulni. A forgás már nagyon összetett mozgássor, feltételezi a fej, a vállöv, a törzs és a végtagok összehangolt, koordinált mozgását. Nagy előrelépés a mozgásfejlődésben és az önállósodás felé is, hogy csecsemő maga tudja megválasztani a testhelyzetét, és az ebben eltöltött időt is ő szabályozza. Az ide-oda forgolódással általában el is mozdul a helyéről. Ez kezdetben még nem tudatos helyváltoztatás, de a számára rendelkezésre álló területnek így mindig újabb részét fedezheti fel. Egy idő után rájön, hogyha egymás után többször átfordul, gurulva eljuthat a kiszemelt helyre, megszerezheti a kinézett játékot”* (Hajtó et al. 2014). Vannak gyermekek, akik félévesen első kúszó mozdulataikat is megteszik (Katona 2001, 2006, 2012; Dornes 2002; Gopnik–Meltzoff–Kuhl 2005; Goddard Blythe 2014; Hajtó et al. 2014).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (3–6 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 3–6 hónapos csecsemő tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Kezei ökölben vannak, azokat nem tudja nyitni. 2. Nem tudja középen összehozni a kezeit, nem viszi azokat a szájához. 3. Egyik kezét kevésbé használja, ügyetlenebbül mozgatja. 4. A látott tárgyak felé nem nyúl határozottan. 5. Nem képes hosszabban megtartani egy tárgyat és játszani vele (megnézni, forgatni, szájba venni, rázogatni).
Irányított, közös játék	6. Nem, vagy nehezen alakítható ki vele interaktív, kölcsönös játék. 7. Ébren egyedül gyakran sír, szinte folyton igényli a felnőtt jelenlétét.
Mozgás, testtartás	8. Fejét mindig vagy gyakran az egyik oldalra fordítja, aszimmetrikus tartás rögzült a törzsön is. 9. Jobb és bal oldali végtagjait aszimmetrikusan tartja/mozgatja. 10. Hason fekve nem emeli a fejét (3-4 hó), nem tartja hosszan, stabilan (5-6 hó). 11. Hasra fektetve még nem támaszkodik az alkarjára (4 hó), nyújtott karral a tenyerére (6 hó). 12. Nem játszik a lábával (5-6 hó). 13. Alig mozog, sosem élénk a mozgása, nehezen fordítja és emeli a fejét, illetve nehezen emeli el a végtagjait az alátámasztási felülettől. 14. Mindig feszít, törzsét-nyakát hátraíveli, a felső végtagokat erőteljesen hajlítja, az alsó végtagokat mereven nyújtja. 15. Nem fordul az oldalára (4-5 hó), hasról hátra, hátról hasra (6 hó). 16. Szokatlan, furcsa mozgásokat végez.

Figyelemfelkeltő jelek a 3–6 hónapos csecsemő tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás	17. Ahogy az etetési pozícióba kerül, sírni kezd. 18. Több mint egy hete az anya kizárólag a szendergő kisgyermekét tudja megetetni. 19. Etetések közben vagy minden etetés után elalszik. 20. Segítség nélkül nem kakil (a probléma megoldására esetleg szélcsövet, hőmérőt, kúpot használnak). 21. Csak az egyik mellből tud ügyesen szopni. 22. A táplálkozáskor adott tej rendszeresen közvetlenül az orrán jön vissza, és szopásában szinte alig mutatkozik szívóhatás. 23. Még mindig nehezen viseli a gondozási műveletek közben megélt változásokat (hőmérséklet, közeg, testhelyzet stb.).

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 3–6 hónapos csecsemő	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Reguláció: alvás-ébrenlét ciklus, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat	1. Több hete tart, hogy hetente legalább három nap legkevesebb egy, de akár több órán keresztül sír. 2. Csak kézben nyugszik meg, napközben sem tehető le. 3. Nem különbözteti meg az éjszakát a nappaltól, vagy felcseréli a kettőt: napközben sokat alszik, éjszaka nehezen altatható el.
Figyelem	4. A várakozás, öröm jeleit csak akkor tapasztalják, amikor már látja is a csecsemő a gondozóját, vagyis pusztán a hangjára nem. 5. Inkább a hangokra, a megszólításra élénkül fel a kicsi, a látvánnyal szemben. 6. A tárgyak kevésbé keltik fel az érdeklődését.
Utánzás	7. Hangpárbeszéd nem vagy kevéssé alakítható ki vele. 8. Egyszerű mozdulatokat (például paskolás) nem utánoz.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	9. A síráson kívül nincsen akaratlagos hangadás. 10. A már megindult gőgicsélés egyre ritkábbá válik, vagy elmarad. 11. A megindult gőgicsélés változatossága nem bővül, inkább beszűkül. 12. A csecsemő nem kezdeményez mosollyal vagy hangadással „társalgást”.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 3–6 hónapos csecsemő tevékenységeiben

Szabad játék (3–6 hó)

1. **Kezei ökölben vannak, azokat nem tudja nyitni.**
   - A 3. hónap végére az újszülöttre és a kiscsecsemőre jellemző hajlított tartás oldódik, a fogóreflex átalakul. Ennek következtében 3 és 6 hónapos kor között a kezek-alaphelyzetben nyitva vannak, az ujjakat a csecsemő aktívan nyújtja, hajlítja. Ha megfog egy tárgyat, azt egy idő után el is tudja engedni, nem feszül rá a keze annyira, hogy erre képtelen legyen.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Figyelje a gyermeket hosszabban akkor, amikor nem éhes, nem álmos, nem nyűgös, és önfeledten játszik!
   - Legyenek körülötte puha dolgok (feje alatt lévő pelenka, rajta lévő takaró, ágyrácsra kötött kiskendő és a mellette lévő tárgyak; például plüssfigura, textiljáték), csecsemőjátékok (könnyű, kicsi és jól megragadható csörgők, kendő, fajáték)!
   - Ha még nem tudja felvenni maga mellől a játékokat, szemből nyújtsa oda neki, és figyelje: amikor nyúl érte, könnyedén nyújtja-e az ujjait, és ráfog-e a játékra?
   - Figyelje, hogy a hüvelykujja nincs-e a tenyerében!

   Érdemes megkérdezni!
   - Vajon a szülők is azt tapasztalják, hogy a gyermek egyik vagy mindkét keze folyamatosan ökölben van?
   - Fürdetésnél nehezen tisztítható-e a tenyere? Öltöztetésnél nehezen nyújtható-e a karja?
   - Sokszor találnak-e összegyűlt szöszt a tenyerében?

   Összegzés
   - Figyelemfelkeltő jel 3-4 hónaposan, kivizsgálást igényel 5-6 hónaposan, ha az egyik vagy mindkét kéz folyamatosan ökölben van, ritkán nyílik, nehezen nyitható ki például fürdetésnél, és a hüvelykujj is a tenyérbe simul; ha a csecsemő a tárgyakra nem tud könnyen ráfogni (mert nem tudja eléggé kinyitni tenyerét), még akkor sem, ha odanyújtjuk a kezéhez.

2. **Nem tudja középen összehozni a kezeit, nem viszi azokat a szájához.**
   - Háton fekve a hajlítóizmok erősödését és a mozgás koordináltabbá válását jelzi, hogy a csecsemő stabilan középre fordítva tartja a fejét, és a kezeit is összefogja középen. A kezét a szájához is tudja vinni, az öklét rágcsálja, ujjait szopogatja. Már 3 hónapos korban képes erre, később pedig előszeretettel gyakorolja.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Figyelje a gyermeket hosszabban, hogy lássa olyankor, amikor nem éhes, nem álmos, nem nyűgös, hanem nézelődik, önfeledten játszik saját mozgásaival, kezével.

   Érdemes megkérdezni!
   - Megfigyelték-e már, hogy kisgyermekük összefogja kezeit a mellkasán (3-4 hó) vagy a mellkasa fölött (5-6 hó)?

- Tudja-e a szájához vinni, rágicsálni a kezét? Szopja-e az ujját?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a csecsemő 6 hónapos koráig erre nem válik képessé, kivizsgálás indokolt akkor, ha a tárgy után nyúlás és a tárgyakkal történő önálló játék sem alakul ki ekkorra [lásd alább a 4. és 5. figyelemfelkeltő jel].

3. Egyik kezét kevésbé használja, ügyetlenebbül mozgatja.

- Ebben az életkorban a gyermek még fiziológiásan mindkét kezével egyszerre és egyformán nyúl a középen szemből felkínált játékért. Amennyiben az egyik kezét hanyagolja, vagy sokkal ügyetlenebb vele, mint a másikkal, azt körültekintő vizsgálatnak kell alávetni! Fontos észrevenni, ha mindig csak az egyik kezével fogja a tárgyat, és a másikat nem viszi oda, nem fog rá vele, vagy csak megtámasztani tudja az öklével, az ujjak nem nyílnak megfelelően.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel játékot a csöppségnek a test középvonalában, kartávolságban (4-6 hó)!
- Figyelje meg: egyformán nyúl-e érte mindkét kezével? Egyszerre indulnak és érnek a játékhoz? Ugyanolyan ügyesen ragadja és tartja meg a tárgyat mindkét kezével?
- Figyelje meg hason fekve a támaszkodást (alkar, illetve tenyér), hogy szimmetrikus-e!
- Játékosan mozgassa át a karokat, például a „Fújja szél a fákat…” mondókára emelje magastartásba a kisgyermek karjait, és figyelje, hogy egyformán könnyen sikerül-e mozgatni, vagy az egyik jobban ellenáll!

Érdemes megkérdezni!

- A mindennapok során mit figyelnek meg: a két kezét egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja a gyermek a helyzetváltoztatás és a manipuláció során?
- Öltöztetésnél ugyanolyan könnyű áthúzni mind a két kart a ruha ujján?
- Fürdetésnél egyformán könnyen megtisztítható mindkét tenyere, könyökhajlata és hónalja?

Összegzés

- Amennyiben mindegyik fent említett helyzetben aszimmetrikus a kar és a kéz tartása, aktív használata és passzív mozgathatósága, akkor kivizsgálást igényel!

4. A látott tárgyak felé nem nyúl határozottan.

- A szem-kéz koordináció alakulását ebben az életkori szakaszban az a látványos fejlődési fokozat mutatja, hogy a csecsemő elkezd egyre határozottabban, célirányosabban és pontosabban a látott tárgyak felé nyúlni. 3-4 hónaposan látjuk az indulását, 5-6 hónaposan pedig már egy jól koordinált mozdulatot – a neki nyújtott, illetve a mellé letett játékok felé egyaránt. Ehhez a művelethez természetesen szükséges a kicsi érdeklődése, ami a tárgyra irányítja figyelmét, valamint annak megértése és tudása, hogy a tárgyakkal tevékenykedni jó. Emellett a mozdulatot irányító látás minőségének is megfelelőnek kell lennie ahhoz, hogy a manipuláció létrejöjjön.

Hogyan figyeljem meg?

- A megfigyeléshez helyezzen a gyermek köré néhány számára érdekes játékot!

- Emellett háton fekvésben, középvonalban, a gyermek kartávolságában is kínáljon fel játékot! Figyelje meg, hogyan nyúl érte, hogyan fogja meg, és mit csinál vele!

Érdemes megkérdezni!

- Elfoglalja-e magát egyedül a pici, és ha igen, mit tesz ilyenkor?
- Szokták-e látni, hogy játékokért nyúl?
- Egyformának látják-e a két oldal mozgását?
- Először inkább meglökdösi-e a játéktárgyakat, vagy elég hamar meg is tudja azokat ragadni?
- Milyen tárgyak felé nyúl inkább (élénk színű, nagyobb méretű, hangot is adó stb.)?

Összegzés

- Hat hónaposan kivizsgálást igényel, ha a csecsemő nem nyúl határozottan a látott tárgy felé, és nem képes azt megragadni, megtartani, ránézni és a szájába venni. Figyelemfelhívó, ha a nyúlás 5-6 hónaposan is lassan indul, bizonytalan, koordinálatlan, csak egyik kézzel sikerül, illetve a cél előtt beremegnek a kezek.

5. Nem képes hosszabban megtartani egy tárgyat és játszani vele (megnézni, forgatni, szájba venni, rázogatni).

- Féléves korukhoz közeledve a gyerekek egyre hosszabban és elmélyültebben játszanak a nekik való játékokkal, s így felfedezik azok különféle tulajdonságait.

Hogyan figyeljem meg?

- A megfigyeléshez nyugodt környezetben helyezzen a gyermek köré néhány számára érdekes játékot!
- Háton és hason fekvésben is figyelje meg: hogyan fogja meg a játékokat, mit csinál velük, mennyi ideig játszik egy-egy tárggyal?
- Fel is kínálhat, oda is nyújthat neki játékot.

Érdemes megkérdezni!

- El tudja-e foglalni magát ébrenlétkor?
- Hogyan játszik a kicsi? Játékokkal vagy inkább mozgásokkal, hangadásokkal köti le magát?
- Mit figyelnek meg kisgyermekük játéka során a kézhasználatot illetően (mennyi ideig és hogyan játszik egy-egy tárggyal)?

Összegzés

- Feltétlenül kivizsgálást igényel, ha a csecsemő 6 hónapos koráig egyáltalán nem kezd nyúlni tárgyakért, nem fogja meg azokat, és nem játszik velük hosszabban. Figyelemfelkeltő, ha 5-6 hónapos korban is nagyon rövid ideig tart a kezében egy játékot, aztán elejti, és nem érdekli tovább. Egyébként az elengedés is fontos tudás számára, ezért észre kell vennünk azt is, ha a csecsemő ujjai annyira ráfeszülnek a tárgyra, hogy azt hosszú idő után sem képes elengedni.

Irányított, közös játék (3–6 hó)

6. Nem, vagy nehezen alakítható ki vele interaktív, kölcsönös játék.

- A kisgyermek a gondozó közeledésére inkább elkerülően viselkedik (elfordul, a szemét behunyja, másfelé néz, stb.), vagy kezdeményezéseknél nem reagál a szünetekre, váltásokra. Itt természetesen nem azokra az akciókra gondolunk, amikor egy csecsemőnek életkori fejlődéséből adódóan minden helyzetben éppen a mozgás, az elmozdulás a reakciója (például nem lehet már egy helyben átpelenkázni, mert továbbfordul). Esetünkben az egykedvűség dominál: kevesebb mimika, kevesebb kezdeményezés és reaktív válasz tapasztalható a hangadásokban, vagy épp ellenkezőleg: olyan reakció, amit a kicsi nem képes szabályozni az interaktív együttlét érdekében. Például megörül, hogy a felnőtt beszél hozzá, jár a keze-lába, de ezt nem képes abbahagyni, még mindig magával ragadja a motoros élmény vagy más érzet.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg az anya-csecsemő interakciókat!
- Hajoljon a pici fölé, és kedvesen beszéljen hozzá, majd kis szünetet tartva várakozzon! Általában ebben a szakaszban igyekeznek a felnőttet újra kommunikációra bírni.
- Próbáljon hangadással és a nélkül is kezdeményezni! Figyelje meg, mikor milyen reakciót lát! Tapasztal-e bennük különbséget?
- A szülő beleegyezésével kezdeményezését egészítse ki érintéssel, finom csiklandozással is! Figyelje, hogy szükséges-e az ingereken erősítenie ahhoz, hogy a csecsemő figyelmét elnyerje!

Érdemes megkérdezni!

- Mivel tölti kisgyermekük az ébrenléti idejét?
- Megfelelően gyarapszik-e?
- Vannak-e nehézségeik az alvás, étkezés terén?
- Mennyit sír a pici?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a csecsemő az emeltebb ingerek alkalmazásakor kapcsolódik a felnőtt kezdeményezéséhez. Ha azonban nem vonható be interaktív együttes helyzetbe vagy azért, mert elkerülően viselkedik, vagy azért, mert a szünet és a váltás hatására nem tud változtatni a kiváltott reakcióján, ez mindenképpen kivizsgálást igénylő helyzet.

7. Ébren egyedül gyakran sír, szinte folyton igényli a felnőtt jelenlétét.

- Három hónapos kortól elindul az a folyamat, amelyben a személyekre irányuló figyelem a tárgyak felé is fordul. Az azokkal való ismerkedés, tevékenység egyre inkább leköti a csecsemők figyelmét, ennek következtében rövid időre önállóan találnak maguknak elfoglaltságot. Vannak kisgyermekek, akik ezt a figyelmi váltást valamilyen ok miatt nem tudják megtenni, rosszul viselik a felnőttek eltávolodását, és nélkülük a belső feszültség sokszor fokozódó sírásban fejeződik ki.

Hogyan figyeljem meg?

- A szülőkkel folytatott beszélgetés ideje éppen megfelelő alkalom arra, hogy megfigyelje, mit tesz a csecsemő, ha közvetlenül nem vele foglalkoznak.

- Ügyeljen arra, hogy a kisgyermek megfigyelése alatt, a kezdeményezések után mindig tartson szünetet, húzódjon háttérbe, hogy kiderüljön, mit tesz a felnőttek támogatása nélkül!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyi idő múlva jelez ébredése után a kicsi?
- Hol érzi magát a legjobban?
- Mikor tudja az édesanya elvégezni a legszükségesebb teendőit?

Összegzés

- A fent kiemelt nehézség több szempontból is figyelemfelkeltő. Ha a csecsemő jelzésrendszere 6 hónapos korára nem tudott annyira finomodni, figyelmét a tárgyi világ felé fordítani, hogy naponta többször kb. 5-10 percet egyedül, önállóan töltsön, a komplex segítségnyújtás irányába, a pedagógiai szakszolgálat keretein belüli tanácsadás felé érdemes a családot terelni.

Mozgás, testtartás (3–6 hó)

Ahhoz, hogy reális képet kaphassunk arról, hogy a csecsemő megfelelően fejlődik-e, elsőként meg kell figyelnünk, illetve kérdeznünk azokat a körülményeket, melyek őt a mindennapok során körülveszik. Befolyásolhatja a mozgásfejlődését, ha nincs megfelelő mozgástere, motiváló játékok és közös tevékenységek az életében. Meg kell figyelnünk, hogy a kisgyermek ébrenléti időszakában van-e megfelelő nagyságú és kialakítású mozgás- és játéktere (nagyobb járóka, elkerített szobasarok, játszóhely a szőnyegen), és életkorának megfelelő játékok veszik-e körül, továbbá hogy elég kényelmes ruházatban van-e. A divatos kis farmernadrágot, kisszoknyát vegyék le róla, mert bármennyire kényelmesnek tűnnek, ezek nem a szabad mozgáshoz valók! Amennyiben felmerül valamilyen eltérés a kicsi testtartásában, mozgásában, akkor minden esetben pelenkára vetkőztetve is meg kell figyelni, mert csak így kaphatunk pontos képet.

8. **Fejét mindig vagy gyakran az egyik oldalra fordítja, aszimmetrikus tartás rögzült a törzsön is.**

   - Három hónapos kort követően már mindenképp azt várjuk, hogy a csecsemő testtartása és mozgásai szimmetrikusak legyenek. Figyeljük ezért a fej-nyak-törzs tartását: a 3–6 hónapos hátán fekvő gyermek a fejét stabilan középhelyzetben tudja tartani, ill. ebbe a helyzetbe tudja rendezni. A gerincnek végig egyenesnek kell lennie: ellenőrizni kell, hogy nem rögzült-e az aszimmetrikus tartás, s a törzse nem hajlik-e az egyik oldalra.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Levetkőztetve figyelje hosszabb ideig a gyermek testtartását, mozgását!
   - Mind hason, mind háton fekve tegye ezt meg, hogy megbizonyosodjon arról, valóban rögzült tartási aszimmetriáról van-e szó!
   - Szemből legyen a csecsemő számára érdekes megfigyelnivaló, hogy a fejét középre fordítva tartsa, miközben ön a gerincét nézze!

   Érdemes megkérdezni!

   - A szülők is látják-e a játék, a pelenkázás, öltöztetés, fürdetés során, hogy a csecsemő gerince mindig az egyik oldalra hajlik, hogy „kiflizik”?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek a fejét még mindig szívesebben az egyik oldalra fordítva tartja, vagy valamelyik irányba sokkal nehezebben fordítja el, és ehhez esetleg a gerinc oldalra hajlása is társul. Amennyiben azt látja, hogy az aszimmetrikus tartás rögzült, folyamatosan fennáll, javasoljon kivizsgálást!

9. Jobb és bal oldali végtagjait aszimmetrikusan tartja/mozgatja.

- A testtartás nemcsak a fej-nyak-törzs tartását jelenti, hanem a végtagokét is. Amikor a hátán fekvő csecsemő feje középhelyzetben van, az alsó- és felső végtagjait nyugalomban ugyanúgy tartja, mozgás során pedig ugyanabban a mozgástartományban, minden irányban szabadon mozgatja. Az ATNYR-t oldódni, integrálódni látjuk a csecsemő mozgása során.

Hogyan figyeljem meg?

- A testtartás és a mozgások megfigyeléséhez helyezze a gyermeket egy viszonylag nagy és kemény felületre (járóka, szőnyeg, játszósarok). Emellett minél kevesebb és puhább ruha legyen rajta, például rugdalózó! Amennyiben felmerül valamilyen eltérés a tartásában, mozgásában, akkor minden esetben pelenkára vetkőztetve is figyelje meg a kicsit, mert csak így kaphat pontos képet!
- A felső végtag használatának vizsgálatát lásd Szabad játék, 3. jel.
- Az alsó végtag mozgásainak vizsgálatát lásd Mozgás, testtartás, 12. jel.

Érdemes megkérdezni!

- A szülők is tapasztalják-e a játék, a pelenkázás, öltöztetés, fürdetés során, hogy a csecsemő jobb vagy bal oldali végtagjai nem olyan mozgékonyak, ügyesek, s hogy nehezebben mozgathatók?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha az egyik oldali végtag vagy a végtagok mozgása következetesen elmarad a másikéhoz képest, illetve az idő nagy részében eltérő tartásban vannak. Ennek megfigyelésekor a csecsemő fejének középhelyzetben kell lennie.

10. Hason fekve nem emeli a fejét (3-4 hó), nem tartja hosszan, stabilan (5-6 hó).

- Az izomzat erősödése mellett a fejnek, később a törzsnek könnyed egyensúlyban tartásáról is meg kell győződnünk. Itt a megfigyelés szempontja az, hogy amikor a 3-4 hónapos csecsemőt a vállukon tartva büfiztetik, vajon függőlegesen egyensúlyban tudja-e tartani a fejét. Ugyanígy fontos észrevenni a törzskontroll hiányát, ha az 5-6 hónapos gyermek a hozzátáplálás megkezdésekor ölben, megtámasztott ülő helyzetben van. Ekkor figyelemfelhívó, ha oldalra elhajlik, kifeszíti magát, vagy állandóan lecsúszik az ölből.

Hogyan figyeljem meg?

- Ösztönözze a gyermeket, hogy forduljon a hasára, vagy hasra fektetve tegye viszonylag nagy és kemény felületre (járóka, szőnyeg, játszósarok)! Emellett minél kényelmesebb és puhább anyagú ruha legyen rajta, például rugdalózó!
- Miután a hasára fordult, szemből helyezzen a kicsi elé számára érdekes, motiváló, megfigyelni való játékot, hogy a fejét középre fordítva tartsa, miközben emeli!

- Figyelje meg a kicsit kézben tartva, a 3-4 hónapost vállra téve, az 5-6 hónapost ölben támasztott félig ülő helyzetben is: ezekben a helyzetekben mennyire emeli, illetve tartja egyensúlyban a fejét?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek a hasára fordulni? Mennyi időt tölt a hasán fekve?
- Hol szokott feküdni ilyenkor (a felület minősége, a hely nagysága)? Hátráltatja a mozgásfejlődését, ha például napközben a franciaágyon vagy nagyon puha paplanon, illetve sokrétegű, egymáson elcsúszkáló takarón van.
- Szeret-e hason lenni?
- Amennyiben még nem fordul magától, szokták-e hasra fektetni?

Összegzés

- A felegyenesedési folyamat nehezítettségét mutatja, ha a csecsemő hason fekve 3-4 hónaposan sem emeli a fejét, illetve nem tudja néhány percig tartani kb. 45 fokban, és nem támaszkodik az alkarjaira. 5-6 hónaposan a fejüket már hosszabb ideig szokták függőlegesen tartani, és egyre szívesebben játszanak hason fekve is. Féléves korukhoz közeledve tenyértámaszba nyomják fel magukat, a mellkasuk elemelkedik.
- Kivizsgálást igényel, ha a pici féléves korában is teljesen elhárítja, hogy hasra forduljon, illetve hasra fektetve tegyék le. Akkor is kivizsgálás szükséges, ha hason nehezen és alig emeli a fejét, és csak néhány percig tartja meg, továbbá ha egyáltalán nem támaszkodik még az alkarjaira sem.

11. Hasra fektetve még nem támaszkodik az alkarjára (4 hó), nyújtott karral a tenyerére (6 hó).

- A fej megemeléséhez, később a mellkas stabil támaszkodásához is viszonylag kemény alátámasztási felületre van szüksége a csecsemőnek, ezért figyeljük meg a család otthonát, és kérdezzük meg, hogy hol tölti ébrenléti idejének nagy részét. 4-5 hónaposan alkartámaszban, 5-6 hónaposan tenyértámaszban a test súlypontjának áthelyezését is látjuk, ekkor a gyermek a másik karját felemelve előre tud nyúlni a játékért.

Hogyan figyeljem meg?

- Ösztönözze a gyermeket hasra fordulásra, vagy hasra fektetve tegye viszonylag nagy és kemény felületre (járóka, szőnyeg, játszósarok)! Emellett minél kényelmesebb és puhább ruha legyen rajta, például rugdalózó!
- Szemből helyezzen elé számára érdekes, motiváló, megfigyelni való játékot, amikor hason van, hogy a fejét középre fordítva tartsa, miközben emeli!
- Kínáljon fel neki játékot szemből, és figyelje meg, tud-e nyúlni érte (egyik karját felemelve, a másikon támaszkodva)!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek a hasára fordulni? Mennyi időt tölt a hasán fekve?
- Hol szokott feküdni ilyenkor (a felület minősége, a hely nagysága)?
- Szeret-e hason lenni?
- Amennyiben még nem fordul magától, szokták-e hasra fektetni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a fent leírtakat tapasztalják. Biztosan kivizsgálást igényel, ha a csecsemő hason egyáltalán nem támaszkodik a karjaira, ha nehezen és alig emeli a fejét, és csak néhány percig tartja meg.

12. Nem játszik a lábával (5-6 hó).

- A felegyenesedési folyamat háton fekve is zajlik, a gravitáció legyőzése ebben a testhelyzetben a végtagok, a fej és a törzs előre emelkedését jelenti, vagyis a hajlítóizomzat erősödését. A 4 hónapos csecsemő felhúzza a térdeit és megfogja, 5 hónaposan eléri a lábfejét, 6 hónaposan, ha nincs rajta zokni, a szájába is veszi a lábujjait.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a kisgyermeket hosszabban, amikor nincs rajta nadrág, zokni (pelenkázásnál vagy fürdetést követően)!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e már, hogy megfogja a térdét, lábfejét a gyermek?
- Tudja-e a szájához vinni, rágicsálni a lábujjait?
- Szokták-e a gondozási művelet alkalmával segíteni, hogy elérje a lábát, amikor észreveszi és nyúl felé?

Összegzés

- Más eltérésekkel együtt ezt is figyelembe vehetjük annak eldöntésekor, hogy szükséges-e a gyermek vizsgálata.

13. Alig mozog, sosem élénk a mozgása, nehezen fordítja és emeli a fejét, illetve nehezen emeli el a végtagjait az alátámasztási felülettől.

- Fontos látni, hogy amikor a csecsemő jól van és aktív, esetleg izgatott, akkor meglehetős mozgásélénkség jellemzi. Amikor nem pihen és szemlélődik, szinte folyamatosan változtatja a testhelyzetét: az ingerek után fordul a fejével vagy az egész testével, játékokat szerez meg, de előfordul az is, hogy csak önmagáért, a mozgás örömééért rúgkapál, „pedálozik”. [Korábban lásd még Mozgás, testtartás (0–3 hó), 17., 18. jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- Mindenképpen a megfelelő napszakban figyelje meg a kicsit, amikor jó a közérzete (nem éhes, nem álmos, nem nyűgös), éber, figyelmes és aktív!

Érdemes megkérdezni!

- Általában milyennek látják a szülők gyermekük mozgásélénkségét, mozgásdinamikáját?

Összegzés

- Az a gyermek, aki ebben az életkori szakaszban nagyon inaktív, alig mozog, sosem élénk a mozgása, a fejét és a végtagjait nehezen emeli el az alátámasztási felülettől, mindenképpen kivizsgálásra érdemes. Feltűnő lehet az is, ha nehéz őt megtartani, kicsúszik, „kifolyik” a felnőtt kezéből.

14. Mindig feszít, a törzsét-nyakát hátraíveli, a felső végtagokat erőteljesen hajlítja, az alsó végtagokat mereven nyújtja.

- Ebben az életkori szakaszban a hajlító- és feszítőizmok szabályozásában egyre nagyobb összhangot figyelhetünk meg; ez a jól koordinált mozgás alapja. Fontos tünet, ha mindig feszít, ha nyakát és törzsét hátraíveli, a felső végtagokat erőteljesen hajlítja, illetve az alsó végtagokat feszesen, mereven nyújtja. Szintén jelzés értékű, ha a csecsemőkori, úgynevezett primitív reflexek nem kerülnek gátlás alá, és akadályozzák a felegyenesedési folyamat, valamint az akaratlagos mozgások alakulását.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, a gyermeket háton fekve, hasán fekve és ölben is!
- Figyelje meg hogy mindegyik testhelyzetben jellemző-e a feszítés, hátrafeszítés!
- Akkor is feszíti-e magát, amikor nem sír, nem nyűgös?
- Mereven nyújtja-e az alsó végtagokat, amikor hátrafeszíti magát?
- Figyelje meg, hogy nehéz-e őt ölben tartva is hajlított helyzetbe hozni!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők általában mit tapasztalnak a fentiek terén?

Összegzés

- Ha a feszítő tendencia uralja a csecsemő mindennapjait, és megakadályozza az életkornak megfelelő mozgásfejlődést és a gondozását, az mindenképpen kivizsgálásra ad okot.

15. Nem fordul az oldalára (4-5 hó), hasról hátra, hátról hasra (6 hó)

- A csecsemő nagymozgásainak fejlődését ekkor az serkenti, ha körülötte minél nagyobb szabad terület van. Ez fogja arra ösztönözni, hogy az elejtett, elgurult, távolabb lévő játékok után oldalra forduljon, forogjon, távolabbra nyúlással próbálja azokat elérni. A felület viszonylagos keménysége is fontos, mert puha ágyon, süppedős paplanon, csúszó-gyűrődő takarókon nehezebb a hely- és helyzetváltoztatás.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezze a gyermeket a hátára egy viszonylag nagy és kemény felületen (járóka, szőnyeg, játszósarok)! Emellett minél kényelmesebb és puhább ruha legyen rajta, például rugdalózó!
- Helyezzen a kicsi mellé számára érdekes játékot, ami arra motiválja, hogy utána forduljon!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen gyakran, hányszor fordul át a kisgyermek a nap során az oldalára vagy a hasára/hátára?
- Egyaránt könnyedén és kontrolláltan fordul hasról hátra és hátról hasra?
- Mind a két oldalán keresztül fordul?
- Amennyiben 6 hónapos korára nem fordul hasról hátra, hátról hasra, a megfigyelés mellett kérdezze meg: szokott-e, tud-e az oldalára fordulni mindkét irányba, és meg is tartja-e ezt a testhelyzetet?

Összegzés

- Mindenképpen továbbküldést igényel – a 12. jellel együtt értékelve –, ha a csecsemő még az oldalára sem fordul, illetve hárítja vagy nem tudja megtartani az oldalt fekvő helyzetet, ha így tesszük le. Ha az oldalára már fordul, de a hasára még nem, és a többi fejlődési mérföldkövet teljesíti, egy hónap múlva vissza kell térni a kérdéshez!

16. Szokatlan, furcsa mozgásokat végez.

- Előfordulhatnak szokatlan, a szülőket sokszor megijesztő mozgások. Háton fekve például heves, koordinálatlan csapkodás a karral; erőteljes rugdosás a lábbal és kopogás a sarokkal a földön; a kéz- és lábfejek tekergetése. A hason fekvő apróságoknál a fejlődés része a „repülőzés", azaz úgy emelik a fejüket és a mellkasukat, hogy nem támaszkodnak le, a karjaikat hátracsapják és a levegőbe emelik, néha az alsó végtagokat is felemelik.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezze a kisgyermeket a játszóhelyére, és figyelje hosszabban a mozgásait, aktivitását!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire gyakran, hosszan és intenzíven végzi a csecsemő a fenti mozgások valamelyikét?

Összegzés

- Ha kérdésünkre a „Szinte mindig, és másképp nem is tudja!" a válasz, az figyelemfelhívóbb, mint a „Néha előfordul, de többnyire koordináltan mozog, megfelelően támaszkodik, forog" felelet. Minden kisgyermek mozgásfejlődésében előfordulhatnak szokatlan tartások, mozgások, de ha minden mást rendben találunk, és nem ez uralja a képet, akkor megnyugtathatjuk az édesanyát, de vissza kell térni rá a következő családlátogatáskor, találkozáskor. Lényeges szempont, hogy a mozgásfejlődést folyamatában kell figyelni.

Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (3–6 hónap)

17. Ahogy az etetési pozícióba kerül, sírni kezd.

- Amennyiben nem sikerül megoldást találni az újszülöttkori evés nehézségeire, az továbbgyűrűzhet a második három hónapra is. Sőt az sem ritka, hogy a bizonytalanságokkal, kérdésekkel teli, de mégiscsak viszonylag jól működő első három hónap után – a várható megnyugvás helyett – étkezési helyzetben a csecsemő tiltakozása erősödik. Ebben az időszakban a szülők ezt már sokkal inkább úgy élik meg, hogy a gyermekük akaratos, ellenáll, tiltakozik vagy akár ellenszegül. Több szülő hisztinek nevezi ezt a viselkedést, mások szopási sztrájkként beszélnek róla. A külső megfigyelő azt láthatja, hogy vagy már az etetési póz felvételekor, vagy pár nyugodtabb perc után a csecsemő erőteljesen megfeszíti magát, a fejét elfordítja, a száját összezárja, vagy erőteljesen sír. Ezt igen nagymértékben befolyásolja a szülői bánásmód, például az erőltetés.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg: hasonló pozícióban, de nem etetési helyzetben is így viselkedik a kicsi?
- Más etetési pozícióban milyen a viselkedése? Milyen, amikor más eteti?

- Hogyan reagál a sírásra az anya (vagy aki eteti a csecsemőt)? Figyelje meg, milyen a testi kommunikációja, az arckifejezése! Verbálisan igyekszik-e közeledni a csecsemő felé?
- Milyen a csöppség sírása? (Hirtelen, élesen felsír, vagy hosszasan sír?)

Érdemes megkérdezni!

- Mikor, mióta változott meg a csecsemő viselkedése? (Előfordul, hogy egy, a csecsemő számára ijesztő, erős hang, ijedtség összekapcsolódik a szoptatási helyzettel. Ilyenkor néhány nap alatt túl tudnak lendülni az átmeneti nehézségeken.)
- Napjában többször, etetési helyzeten kívül is jellemző-e a hirtelen, éles hangon történő felsírás? (Ha igen, akkor valószínűleg valamilyen fájdalomra utal, akár lehet a fogcsírák növekedése az ínyben.)

Összegzés

- [Könyvünk első kötetének *Regulációs zavarok* alfejezetének *Evészavarok* témájából többet megtudhat az anya-gyermek kapcsolat evéshelyzetre gyakorolt hatásairól.]
- A hirtelen, éles felsírásoknál érdemes kideríteni, hogy nem áll-e valamilyen fájdalom a viselkedés hátterében. Ha a csecsemő az öklét az ínyéhez dörzsöli, a nyála erőteljesebben folyik, akkor gyaníthatóan a fogzás áll a megváltozott viselkedés hátterében. Ilyenkor előfordulhat, hogy a kicsi csak cumizna az anyamellen. A felnőtt ujjának szopogatása is enyhíthet a fájdalmon. Amennyiben az evéshelyzetet teljesen elutasítja az amúgy szopó csecsemő, szoptatásbarát eszközökkel átmenetileg (1-2 nap) kiválthatják azt: például kiskanállal vagy pohárból lassan adagolt lefejt anyatejjel. Amennyiben néhány napnál tovább is fennáll a nehéz etethetőség, vagy a gyermek súlya csökkenni kezd, szaksegítségre van szükség (laktációs szaktanácsadó, szoptatási ambulancia, védőnő, gyermekorvos).

18. Több mint egy hete az anya kizárólag a szendergő kisgyermekét tudja megetetni.

- Átmeneti vagy huzamosabb ideig jelentkező evési nehézségnél az anyák gyakran azt tapasztalják – de sokszor kívülről érkező javaslatként is találkoznak vele –, hogy éber kicsijüket nem tudják megetetni; csak félálomban fogadja el a mellet/cumisüveget, ezért így táplálják.

Hogyan figyeljem meg?

- Próbáljon több etetési helyzetet is megfigyelni! Hogyan viselkedik a csecsemő, amikor éber, érdeklődő állapotában próbálják etetni? Mi változik, amikor elálmosodik vagy félálomban van?
- Figyelje meg, hogyan változik a szülő viselkedése, kommunikációja, testtartása az egyes etetési helyzetek előtt, alatt és után!

Érdemes megkérdezni!

- Mióta tart, hogy gyermeke félálomban van, amikor etetni tudja? Van-e olyan napszak, amikor ébren is meg tudja etetni?
- Van-e a szülőnek terve arra, hogyan fognak visszatérni az ébrenlét idején való etetéshez?

Összegzés

- Az „álometetés” a későbbi korokban alkalmazott figyelemelterelési technikák előszobája lehet, ezért – bár a fennálló probléma megoldásának tűnhet, valójában csak annak

megkerülése – semmiképp nem szabad bátorítani a szülőket a gyakorlat általánossá tételére. Az álomban, félálomban etetés néhány napig elfogadható, de fontos felhívni a figyelmet arra, hogy egy hétnél tovább ne folytassák ezt a gyakorlatot: vissza kell térniük az ébrenlét idején történő etetéshez, különben alvás- és elaltatási zavarok jelentkezhetnek. Amennyiben egy hétnél régebb óta tart ez a „rend", fontos, hogy a család az etetési nehézségekre specifikált szakembertől kapjon segítséget.

19. Etetések közben vagy minden etetés után elalszik.

- Az első három hónapban még igen gyakori jelenség, azonban a 3–6 hónaposnál már feltűnő lehet, hogy még mindig mennyire kimeríti a szopás.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyeljen meg lehetőleg több etetési helyzetet! Mikor alszik el a csecsemő? Csak az etetési időszak legvégén, jóllakottan vagy hamarabb? Hosszú, mély alvásba merül, vagy csak pihenget inkább?
- Etetés közben megváltoznak-e a csecsemő élettani jellemzői (bőrszíne, légzése)?
- Mennyire ritmikus a szívás-nyelés-légzés váltakozása? Mennyi ideig tudja fenntartani szünet nélkül ezt a folyamatot?
- Ajánlja a szülőnek, hogy egy kis pihenő után próbálja újra etetni a gyermekét! Figyelje meg, hogyan sikerül!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen a csecsemő súlygyarapodása?
- Az evéshelyzeten kívül mennyire érdeklődő?

Összegzés

- Önmagában még nem figyelemfelhívó jel, ha azonban a csecsemő rendszeresen elszürkül/kékül az etetések során, ha kihagy vagy túl szaporává válik a légzése, esetleg félrenyel, vagy ha vontatott a súlyfejlődése, és általánosságban is inaktív, akkor fontos – elsősorban házi gyermekorvosi – kivizsgálása.

20. Segítség nélkül nem kakil (a probléma megoldására esetleg szélcsövet, hőmérőt, kúpot használnak).

- Az első három hónapban az újszülöttek általában hozzászoknak a bélműködés jellegzetes testi ingereihez, és egyre könnyebbé válik az ürítés szabályozása (természetesen nem a szobatisztaságra gondolunk). Vannak azonban csecsemők, akiknek komoly kényelmetlenséget okoznak a feszülő belek, mégis nehezen tudnak megválni annak tartalmától. Ilyenkor hosszú időn keresztül nyűgösek, játékhelyzetbe nehezen vonhatók, feszítenek, tekergőznek.

Hogyan figyeljem meg?

- Hosszabban figyelje meg: hogyan jelzi a csecsemő, hogy székelési ingert érez (nyom, grimaszol, erősebb a bélgázok ürülése)?
- Figyelje meg, hogy ilyenkor tud-e segíteni a szülő nyugodt jelenlétével, esetleg a megfelelő testhelyzet megtartásával (felhúzott lábak)!

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan és mivel táplálja kisgyermekét?

- Megfelelő-e a súlyfejlődése?
- Mióta, milyen gyakran folyamodnak külső segítséghez a kakilásnál? Hogyan időzítik ezt a segítséget? Milyen régóta használnak segédeszközt?
- Gyermekorvos szokta-e látni ilyenkor? Orvosi, védőnői tanácsra kezdték-e el a segédeszközt használni?

Összegzés

- Kizárólagos anyatejes táplálásnál előfordulhat, hogy a csecsemő csak hetente, 10 naponta kakil. Amennyiben ez a közérzetében nem befolyásolja jelentősen, nincs vele teendő. Ha kényelmetlenséget okoz neki, a szülőnek érdemes csak kíméletes segítséggel próbálkoznia (átmozgatás, masszírozás, meleg vizes pakolás vagy fürdő). A széklet ürítéséhez a hasizom préselő megfeszítése és a végbélzáró izom ellazítása egyszerre szükséges. Egy egészséges csecsemőnél is hosszabb ideig tarthat ennek az elsajátítása. A címben említett technikák a csecsemő testi integritását fenyegetik, ezért általános és gyakori alkalmazásuk semmiképpen nem ajánlott. Elhúzódó használatuk esetén a csecsemő kivizsgálása és a szülő számára tanácsadás indokolt.

21. Csak az egyik mellből tud ügyesen szopni.

- A legtöbb csecsemő jól alkalmazkodik ahhoz, ha édesanyja váltogatja az etetési pozíciókat: tarthatja bölcső- vagy kereszttartásban, vagy etetheti maga mellé fektetve.

Hogyan figyeljem meg?

- Amennyiben a csecsemő csak egyféle pózt vesz fel, vagy csak egyik oldalon fogadja el az etetési helyzetet, az alábbi megfigyeléseket érdemes tennie:
- Figyelje meg etetési helyzeten kívül is a gyermeket háton és hason fekvésben: könnyedén és teljesen el tudja-e fordítani a fejét mindkét oldalra? [Lásd Mozgás, testtartás; 8. jel.]
- Figyelje meg a hátán fekvő csecsemőnél, hogy az ATNYR nem fokozott-e valamelyik irányban! [Lásd Mozgás, testtartás; 10. jel.]
- Általában hogyan viszonyul a kisgyermek ahhoz, hogy kézben tartják? Szeret-e ölben lenni? Jól tolerálja-e az érintést? Elfogad-e többféle testhelyzetet, hordozást?

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire érzi az anya biztonságban magát, ha másik pozícióban, fotelben, esetleg idegen helyen kell etetnie? (Néha a szülői szorongás jelenik meg a csöppség rugalmatlan viselkedésében.)

Összegzés

- Önmagában figyelemfelkeltő jel, ezért javasoljuk tanácsadással segíteni a mama-baba párost, de ha az említett mozgásos nehézségekkel párosul, kivizsgálás szükséges.

22. A táplálláskor adott tej rendszeresen közvetlenül az orrán jön vissza, és szopásában szinte alig mutatkozik szívóhatás.

- Az egészséges csecsemők általában a harmadik hónap végére már biztosan, erős szívóerőt kifejtve szopnak, és a tej is csak ritkán jön vissza az orrukon.

Hogyan figyeljem meg?

- Próbáljon ki (az édesanya, vagy aki eteti a csecsemőt) a szoptatás/etetés után különböző testhelyzeteket! Figyelje meg, melyiknél bukik vissza leggyakrabban az orron át az anyatej vagy tápszer!
- Figyelje meg a gyermeket háton fekvésben, alvás közben! Vajon csukva vagy nyitva van a szája?
- Figyelje meg hangadáskor a hangszínezetét, hogy orrhangzós-e! (Persze csak akkor, ha nem náthás.)

Érdemes megkérdezni!

- Milyen gyakran tapasztalja az anya mostanában, hogy a szoptatáskor beszívott tej a kicsi orrán jön vissza?
- Mennyire erős a szívóhatás, amit a csecsemő szopáskor kifejt?
- Ha cumisüvegből táplálják, mekkora a cumin a lyuk?
- Háton fekve általában csukott vagy nyitott szájjal alszik?

Összegzés

- Ha a szülők úgy látják, hogy csak egyszer-egyszer fordul elő, hogy az orron visszajön a táplálék, és a csecsemő erőteljesen szív, akkor nem szükséges további megfigyelés.
- Amennyiben nagy lyukú cumival táplálják őt, előfordulhat, hogy túl sok tápszer (anyatej) ömlik egyszerre a szájába. Ilyenkor a szájüreg nem elegendően nagy a folyadékmennyiség tárolására, a nyelés pedig – mivel már nem folyamatos, hanem ritmikus – nem tudja elég gyorsan elvezetni a folyadéktöbbletet. Így a még nem mindig pontosan záródó lágy szájpad miatt az orrüregben köt ki a táplálék, s mivel ott szinte semmi hely nincsen, ki is folyik. Ilyenkor fontos, hogy kisebb lyukú cumisüvegre váltsanak, egyrészt az előbbiek elkerülése érdekében, másrészt mivel a nagy lyuk nem készteti az ajkakat és a nyelvizmokat kellő munkára, így nem tudnak a hangadáshoz, gagyogáshoz kellően megerősödni.
- Amennyiben kis lyukú cumiból, vagy mellről táplálják a picit, és mégis gyakori a fenti jelenség, valamint szinte sosem, még alváskor, háton fekvésben sem csukja be a száját, akkor elképzelhető, hogy egyelőre a méreteihez képest túl nagy az orrmandulája, és nem engedi a lágy szájpadot becsukódni, és ez okozza az orrban megjelenő tejet. Ha azonban a kisujjunkat odaadva érzékeljük, hogy renyhe a szívóhatás, és a kemény szájpadot megnézve azt magasan boltívesnek ítéljük, vagy lilás-kékes színezetű, fényes hártyát látunk, akkor gondolhatjuk, hogy a szájpad talán nem alkalmas arra, hogy a kiscsecsemő nyelve nekitámaszkodjon, ezért nem jöhet létre a koordinált szopás. Ebben az esetben javasoljuk fül-orr gégészeti vizsgálatát.

23. Még mindig nehezen viseli a gondozási műveletek közben megélt változásokat (hőmérséklet, közeg, testhelyzet stb.).

- Az egyébként békés csecsemő gyakran sír, amikor például le akarják tenni az ölből, lefektetik a pelenkázáshoz, vagy beteszik a fürdőkádba, illetve kiveszik onnan. Több reflex a 3 és 6 hónapos kor közötti időszakban integrálódik, ami ahhoz szükséges, hogy a csecsemő alkalmazkodni tudjon a környezetéhez, és előkészülhessen a különféle ingerek befogadására és az önálló helyzet- és helyváltoztatásra.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyeljen meg gondozási műveleteket: milyen irányú testi elmozdulások jellemzők rájuk?

- Van-e közös a helyzetek között a tekintetben, hogy a sírást kiváltó inger azonos, vagy nem tapasztalható hasonlóság?

Érdemes megkérdezni!

- Amennyiben nincs lehetősége gondozás közben hosszabban megfigyelni a csecsemőt, kérdezze meg a szülőktől, hogy melyik(ek) során sír a gyermekük, és jellemzően mely pillanatokban?
- Korábban is így volt-e?
- Változott-e valami a körülményekben, amióta tapasztalják a sírást?
- Esetleg ők változtattak-e valamit a körülményeken azóta, amióta sír a gyermekük, és mi lett az eredménye?

Összegzés

- Általában valamely újszülöttkori reflex, a legtöbb esetben a Moro-reflex hosszabb fennmaradása okozza a heves választ. Ennek még nem szükséges ebben a korban teljesen eltűnnie, de az integrálódási folyamatnak el kell kezdődnie. Tanácsolva a kiváltó körülmények (a mozdulatok minősége, vagy a hőmérséklet, testi érzet stb.) változtatását, általában enyhülni szokott a reakciók hevessége. Mindemellett figyelemfelkeltő az idegrendszeri érés tekintetében, ezért a csecsemő további megfigyelése szükséges.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 3–6 hónapos csecsemő

Reguláció: alvás-ébrenlét ciklus, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat (3–6 hó)

1. **Több hete tart, hogy hetente legalább három nap legkevesebb egy, de akár több órán keresztül sír.**

   - Amennyiben az első három hónapban jelentkező excesszív sírás átnyúlik az első félév második felébe, már perzisztáló sírásról beszélhetünk. Ez jellemzően egyre inkább áttevődik az éjszakai időszakra, amikor a csecsemőnek aludnia kellene, és gyakran egyéb regulációs nehézségek [lásd I. kötet 1. rész, *Regulációs zavarok* alfejezet] is társulnak hozzá, akár az evés vagy az alvás terén.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Próbálja hosszasabban megfigyelni a szülő-gyermek interakciókat!
   - Hogyan reagál a szülő a csecsemő vigasztalhatatlan sírására?
   - Keresi-e vele az interakciós lehetőséget, amikor a csecsemő épp csöndesebb, szemlélődőbb?
   - Hogyan kapcsolódnak egymáshoz játék- vagy gondozási helyzetben?
   - Mutat-e a csecsemő önnyugtatásra tett szándékot: az öklét viszi a szájához, az ujját szopja, karjait, lábait keresztezi, ölelő mozdulatot tesz?

   Érdemes megkérdezni!

   - Van-e a szülőnek segítsége a mindennapokban?
   - Kapott-e tanácsot arra vonatkozóan, hogyan tudja megnyugtatni kisgyermekét?

   Összegzés

   - A sírósabb, nyűgösebb csecsemők szülei gyakran kevésbé éreznek rá, hogy mit kezdjenek a csecsemő nyugodt, kiegyensúlyozott időszakával. Ilyenkor – az átmeneti csöndet kihasználva saját szükségleteik kielégítésére – elszalaszthatják a pozitív, megerősítő kommunikációs, interakciós lehetőségeket, vagy épp ellenkezőleg, túl sok ingerrel áraszthatják el gyermeküket. A kutatások azt mutatják, hogy a harmadik hónapon is túlnyúló, perzisztáló sírás előjelezhet későbbi érzelmi és más viselkedésszabályozási nehézséget, ha a szülő-gyermek páros nem kap segítséget mindennapi problémájuk megoldásához. A szülők számára elengedhetetlen a tanácsadás, az érzelmi támogatás, ami tematikájában érinti a gyermekükkel kapcsolatos kommunikációs lehetőségeket és saját viselkedésük szerepét a helyzet megoldásában.

2. **Csak kézben nyugszik meg, napközben sem tehető le.**

   - A játék- és mozgásfejlődés szempontjából fontos, hogy a csecsemő rövid időkre ebben az időszakban is lehetőséget kapjon arra, hogy a tekintetével, kezével, lábával felfedezze saját testét, környezetét, és gyakorolja az önálló mozgást. Amennyiben azt tapasztaljuk, hogy folyamatosan valamelyik gondozója kezében van, érdemes utánajárni az alábbiaknak. [Lásd még Irányított, közös játék; 6. jel.]

   Hogyan figyeljem meg?

   - Mennyire mutat érdeklődést a csecsemő a külvilág felé, amikor a szülők kezében van?
   - Hogyan viselkedik pelenkázási helyzetben, amikor szemközt kerül a szülőjével?

- Mennyire éber a pici az etetések között? Vannak-e nyugodt, érdeklődő időszakai?

Érdemes megkérdezni!

- Érdemes röviden átbeszélni a szülőkkel, mik az elképzeléseik, és milyen ismereteik vannak a csecsemőfejlődésről.
- Szerintük mire nyitott a gyermekük?
- Milyen új képességeket vettek észre rajta a gondozási tevékenységek közben?

Összegzés

- Elsősorban azt érdemes eldönteni, hogy valóban a csecsemő részéről jelentkezik-e a nehézség, vagy a szülő az, aki nem érzi jól magát; szorong, ha el kell távolodnia gyermekétől, esetleg nem ismeri fel a rövid önálló tevékenykedés fontosságát, vagy a körülmények olyanok, hogy nincs lehetőség a csecsemőt biztonságos helyre tenni. Jó átmenet lehet, ha a szülő maga is a csöppség mellé helyezkedik, és így közelről figyeli meg annak felfedező tevékenységét.
- A családot tanácsadás céljából irányítsuk védőnőhöz vagy a pedagógiai szakszolgálathoz .

3. Nem különbözteti meg az éjszakát a nappaltól, vagy felcseréli a kettőt: napközben sokat alszik, éjszaka nehezen altatható el.

- Az alvási nehezítettség gyakran párosul egyéb önszabályozási problémákkal, a megnyugtathatatlan sírással és/vagy a nehéz etethetőséggel.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a csecsemő környezetét: mennyire segítik vagy hátráltatják a természetes fényviszonyok és az esetleg közeli elektronikus eszközök fényei, hangjai, hogy rátaláljon a nappal és az éjjel váltakozásának ritmusára?
- Ha van lehetősége, érdemes hosszasabban megfigyelni a családot: mennyire keresik a csecsemővel a kapcsolatot nappal? Mennyire részese a napközbeni tevékenységeknek?

Érdemes megkérdezni!

- Alkalmaznak-e altatási szokásokat napközben? Mennyi időt töltenek ezzel?
- Hogyan ébred éjszaka a kicsi? Milyen módszerrel igyekeznek visszaaltatni? Van-e éjszakai játéktevékenység?

Összegzés

- Önmagában nem figyelemfelkeltő jel. Vannak kiscsecsemők, akik alvásritmusukban nehezebben igazodnak a nappal és az éjszaka váltakozásához. De azt érdemes átbeszélni, hogy a szülő hogyan segíthet gyermekének ebben a folyamatban (például a környezeti ingerek megváltoztatása, az elektronikus eszközök használatának éjszakai szüneteltetése, a szülői megnyugtató jelenlét, az éjszakai szoptatás jelentősége). Ehhez kérhetünk támogatást a védőnőtől vagy a pedagógiai szakszolgálat munkatársaitól.

Figyelem (3–6 hó)

4. A várakozás, öröm jeleit csak akkor tapasztalják, amikor már látja is a csecsemő a gondozóját, vagyis pusztán a hangjára nem.

- Amikor a felnőttek közelítenek a csecsemőhöz, annak számos akusztikai előjele van. Többek között az ajtó nyitása, a léptek zaja; de egy bizonyos távolságból, ha a kicsi nem alszik éppen, akkor meg is szólítják őt olyan helyzetből, ahonnan még nem láthatja a közeledő személyt. Ezekre a hangokra a csecsemők már felfigyelnek, és a felnőtt felbukkanására előre felkészülnek, izgatottabbak lesznek, sőt akár kereshetik, odafordulhatnak abba az irányba, ahonnan a zajokat hallják.

Hogyan figyeljem meg?

- A megfigyelés kezdetén van rá leginkább alkalom, amikor a csecsemő ágyához, tartózkodási helyéhez közelítve ön a szülőkkel beszélgetve érkezik. Figyelje meg, mikor és hogyan reagál a pici!
- Figyelje meg, mennyire tud elmerülni a tárgyakkal való tevékenységében! A jelenlévők beszélgetése éberen tartja-e a rájuk irányuló vizuális figyelmét?
- Megfigyelhető-e a talaj vagy saját testének (például a hasának) gyakori, kissé erőteljesebb paskolása, ütögetése (kezekkel a hasat, sarokkal a talajt)?
- Szubjektív hallásmegfigyelést végezhet a *Gyermek-alapellátási útmutató* 3. sz. melléklete alapján is (Altorjay–Fogarasi–Kereki 2015).

Érdemes megkérdezni!

- Hosszan elfoglalja-e magát a csecsemő, elmélyültebben játszik-e egy-egy tárggyal?
- Meg szokott ijedni váratlan zajoktól?
- Mikor veszi észre a kicsi, hogy csendben közelítenek hozzá ébredés után?

Összegzés

- Egy jól fejlődő kiscsecsemő esetén, akinek a látása, mozgása ép, nagyon nehéz észrevenni, ha a hallása kissé csökkentebb. A finom jeleket, ha már észlelték, hosszabban érdemes megfigyelni. Amennyiben az egyébként élénk figyelmű kisgyermek a váratlan zajokra megriad (legtöbbször a konyhai gépek zajára), vagy ha a szülők úgy érzik, hogy túl hosszan elmélyül a játékában, gyakran ütögeti a testét vagy testével a talajt, akkor mindenképpen javasolt a védőnőnek, házi gyermekorvosnak ezt jelezni, esetleg kérni a hallásvizsgálatát a gyermekaudiológián.

5. Inkább a hangokra, a megszólításra élénkül fel a kicsi, a látvánnyal szemben.

- Amikor egy csecsemő a gondozója arcát meglátja, mozgása, tekintete, mimikája felélénkül, jelezve, hogy nyitott, készen áll a kommunikációra. Éberen figyeli a hozzá beszélő arcát, végigpásztázza a szemeket, a száj mozgását, a haj körvonalát. Látási bizonytalanság esetén ez a lendület leáll, arcán is kevésbé lesz élénk a mimika, a mosolya is elhalványul.

Hogyan figyeljem meg?

- Interaktív kezdeményezéskor figyelje, hogyan tekint a csecsemő az ön arcára, mit néz meg rajta!
- Figyelje meg, hogy csak egy helyre tekint-e, például a haj kontúrjára, esetleg csak a száj mozgását nézi, vagy pásztázza-e az egész arcát!

- Eközben azt is figyelje, hogy amikor ön nem beszél hozzá, akkor a pici milyen gyorsan vált figyelő viselkedésre, és mikor szakad meg a mimikai játék!

Érdemes megkérdezni!

- A fenti megfigyelések kapcsán mit tapasztal a szülő, ő hogyan látja?
- Háton vagy hason szeret-e inkább lenni a kisgyermekük?
- Gyakran nyüszög-e, amikor eltávolodnak tőle?
- Szokta-e figyelni, ahogyan mozognak a szobában körülötte?

Összegzés

- Amennyiben megfigyelése során azt tapasztalja, hogy a csecsemő inkább egy pontra, vagy a hajkontúrra fókuszál, vagy inkább a száj mozgását figyeli csak, és gyorsan leáll a mimikai mozgása, amikor ön csendben van, akkor szemészeti kivizsgálása indokolt lehet. Ezt jelezni kell a védőnőnek, házi gyerekorvosnak.

6. A tárgyak kevésbé keltik fel érdeklődését.

- A csecsemőknek ebben az életkori szakaszban már többször megakad a kezük a talajon heverő tárgyakban; azokat kezdetben csak érintgetik, fogdossák, markolásszák, majd egyre többször fel is emelik megnézni, hogy mit tapintottak a kezükkel. A szakasz végére már egy harmonikus és folyamatos megismerő tevékenységsor jellemző rájuk. Ez a tárgyak tulajdonságának megismerése mellett azok emlékezetbe vésését is jelenti, vagyis, ha magára marad a kisgyermek, akkor keres egy tárgyat, hogy elfoglalja magát. A személyekre irányuló fókuszból egyre inkább a tárgyak felé fordul a figyelme.

Hogyan figyeljem meg?

- A csecsemő mellett helyezzen el érdekes tárgyakat, és hosszabban figyelje meg, mit tesz velük! Felkeltik-e egyáltalán az érdeklődését, vagy inkább nézelődik, ütöget, kurjongat (és így tovább)?
- Amennyiben a fenti helyzetben nem mutat érdeklődést a tárgyak iránt, kínáljon neki a teste középvonalában valami érdekes tárgyat, és figyelje a viselkedését, reakcióját!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyi ideig tud egyedül lenni a kicsi?
- Szinte állandóan igényli a társaságot?
- Ha tud egyedül is lenni, olyankor mit csinál?

Összegzés

- Amennyiben az életkori szakasz végén sem figyelhető meg a tárgyak felé való odafordulás és elmélyült megismerő tevékenység, akkor a védőnő és a házi gyermekorvos szűrővizsgálatát követően érdemes a pedagógiai szakszolgálat vizsgálatát javasolni a család számára.

Utánzás (3–6 hó)

7. Hangpárbeszéd nem vagy kevéssé alakítható ki vele.

- A csecsemő hangjainak változatosabbá válása is minta alapján történik, vagyis azokban a helyzetekben kap támogatást, amikor a szülők a dajkálás és az interaktív helyzetek során a gyermekük hangadásait visszaismételve, mintegy tükrözik az új hangzást. Négy

hónaposan már felfigyelnek erre a kicsik, és várják is a felnőtt ismétlő hangját. Hat hónapos korra már az oda-vissza játékban 3-4 váltást is képesek aktívan figyelve megtenni. [Lásd még Irányított, közös játék; 6., valamint Kommunikáció; 10. és 11. jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- Itt szintén a szülővel folytatott kommunikációs-interaktív helyzetet a legcélszerűbb megfigyelni.
- Amennyiben a szülők ebben nem elég rutinosak, akkor kövesse a gyermek hangadásait, és egyszer csak ismételje vissza neki! Figyelje, mi erre a válaszreakciója!

Érdemes megkérdezni!

- Lehet-e, tudnak-e már a szülők „beszélgetni" kisgyermekükkel?
- Ha igen, mikor a legbeszédesebb, és örül-e, ha kapcsolódnak hozzá?

Összegzés

- Amikor egy csecsemő nem hall jól, akkor ebben a játékban nem tud részt venni, még akkor sem, ha egyébként viszonylag színesen hangicsál. Fel is figyelhet a felnőtt hangadására, de az oda-vissza játékhoz azt is észlelnie kell, hogy az ő általa kiadott hangokhoz hasonló, amit hall, vagyis kvázi „egy nyelvet beszélnek" vele. Jól halló csecsemő akkor nem tud ebben részt venni, ha a figyelmét nem képes váltogatni saját örömszerző tevékenysége és a válaszok között, mert alapvetően a saját maga által végzett cselekvés, az így megélt öröm köti le.
- Hat hónapos korban figyelemfelkeltő, ha bármely ok miatt is, de nem tud a váltásokban részt venni [Lásd Irányított, közös játék; 6. jel]. Ilyen esetben hallásvizsgálata vagy a pedagógiai szakszolgálat vizsgálata szükségessé válhat.

8. Egyszerű mozdulatokat (például paskolás) nem utánoz.

- Az interaktív játékok során a csecsemő egyre inkább felfigyel arra, mit tesz a másik személy. Hat hónapos kor körül az utánzás már olyan mozdulatok ismétlésében is kezd megmutatkozni, mint például a paskolás.

Hogyan figyeljem meg?

- A szabadon játszó, hason fekvő vagy asztal mellett támasztott ülésben elhelyezkedő gyermekkel szemben csapjon a talajra/asztallapra párszor! Az egyébként is várhatóan csapkodó csecsemő mozdulata leáll, amíg figyel, majd maga is csapkodni kezd újra. Ismételje párszor a bemutatást, és figyelje, így többször is rá tudta-e venni a kicsit a mozdulatra!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a szülő a kicsivel hasonlót játszani?
- Van-e a gyermeküknek olyan grimasza vagy bármilyen mozdulata, amit utánuk szokott tenni?

Összegzés

- Ebben a helyzetben is az a megfigyelés tárgya, hogy a kiscsecsemő képes-e a saját tevékenységéből kifigyelni arra, mit tesz a másik, és egy hasonló mozdulattal válaszolni rá. Figyelemfelkeltő együtt értékelve az Irányított, közös játék; 6. és a Figyelem 4., 5. jelekkel.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (3–6 hó)

9. A síráson kívül nincsen akaratlagos hangadás. [Lásd még Figyelem, 4. jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy az ébrenlét során a különböző tevékenységekhez kapcsolódóan, vagy csak spontán játszik-e a csecsemő hangjával!
- Figyelje meg: ha az anya vagy a gondozó a kicsi fölé hajolva hangot ad, ő is hangot ad-e, vagy az anyára felfigyelve ezt gesztusokkal érezteti, de hangot nem ad.
- Figyelje meg, mit tesz akkor, ha az adott térben megszólal egy közeli családtag!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e már, hogy gyermekük az ébrenléti periódusok alatt spontán játszik a hangjával?
- Mennyire erőteljes a kicsi szopása, jól szív-e?
- Felfigyel-e a kisgyermek az anya vagy más közeli családtag hangjára? Fejét a hang irányába fordítja-e? Keresi-e a megszólaló személyt akkor is, ha erre külön nem hívják fel a figyelmét?
- Más, például az éppen bekapcsolt háztartási eszközök, a főként a hangosan szóló tévé, turmixgép, porszívó zajára felfigyel-e a csecsemő? A hang irányába fordítja-e a fejét, vagy keresi-e a hang forrását?

Összegzés

- Ha több megfigyelési alkalommal sem reagál a csecsemő, de a tekintete az anyára fókuszált, akkor érdemes összevetni ezt a megfigyelést a szopómozgások megfigyelésével, valamint a szoptatás és a hangadás terén szerzett tapasztalatokkal. Amennyiben a szopómozgások koordinációja nem változik, akkor gondolhatunk arra, hogy a száj, a lágy szájpad és/vagy a nyelvizomzat hipotóniás, és szükség lenne a hipotónia okát és kiterjedését kimutató szakvizsgálatra.
- Ha a személyre való figyelem tartósan nem jön létre, érdemes korai fejlesztőhöz fordulni.
- Amennyiben a csecsemő a hangos háztartási eszközökre sem reagál, fontos mielőbb gyermekaudiológiai vizsgálatra irányítani a családot.

10. A már megindult gőgicsélés egyre ritkábbá válik, vagy elmarad.

- Az élénk gőgicsélés elmaradását okozhatja az is, hogy például a csecsemő megbetegedése miatt aluszékonyabb vagy éppen nyugtalanabb lett, és a táplálkozásban, a gondozási tevékenységben vagy éppen a sírásban annyira elfárad, hogy néhány napig nem, vagy csak elvétve gőgicsél. Ez önmagában még nem figyelemfelhívó jel, mivel a gyógyulással újra élénkké válik a hangadás. A gőgicsélés tartós elmaradása azonban figyelemfelkeltő jel is lehet.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje rendszeresen, hogy a gyermek hangadásában megjelennek-e újabb elemek, vagy a már korábban használt elemeket egyre ügyesebben használja-e?
- Figyelje meg minél több szituációban: a napi gondozási tevékenység során, a spontán vagy irányított játék során és a mozgásos tevékenységek ideje alatt milyen a csecsemő hangadása? A hangadás csak a saját örömét, vagy a kommunikációs célokat is szolgálja-e?

- Figyelje meg: ha az anya vagy a gondozó föléje hajolva hangot ad, ő is hangot ad-e?
- Figyelje meg: ha az adott térben megszólal egy közeli családtag, mit tesz a gyermek?
- Amennyiben nincs lehetősége mindezeket megfigyelni, fontosak az alábbi, szülőknek szóló kérdések!

Érdemes megkérdezni!

- Mióta gőgicsél a kicsi?
- Milyen testhelyzetekben, vagy milyen tevékenységek közben ad legszívesebben hangot?
- Tapasztalják-e, hogy gőgicsélésében új hangok, hangkapcsolatok is egyre-másra megjelennek?
- Ritkább vagy sűrűbb lett a gőgicsélések száma az utóbbi időben?
- Megindul-e a gőgicsélés, amikor az anya fölé hajol?
- Felfigyel-e a csecsemő az anya vagy más közeli családtag hangjára? A hang felé fordítja a fejét? Keresi-e a megszólaló személyt akkor is, ha erre külön nem hívják fel a figyelmét?
- Más, például az éppen bekapcsolt háztartási eszközök, főként a hangosan szóló tévé, turmixgép, porszívó zajára felfigyel-e a csecsemő? A hang irányába fordítja-e a fejét, vagy keresi-e a hang forrását?

Összegzés

- A gőgicsélés repertoárjának szűkülése és a hangokra való figyelem csekély volta együtt – amennyiben a csecsemő egyébként egészséges – figyelemfelhívó jel lehet arra, hogy gond van a hallásával.

11. A megindult gőgicsélés változatossága nem bővül, inkább beszűkül.

- Amikor a gőgicsélés megindul, a csecsemők szinte hétről hétre új és új szólamokkal, egyre változatosabb hangadással állnak elő. Előfordul azonban, hogy a szólamok repertoárja nemhogy bővül, hanem inkább szűkül, és a gőgicsélés, majd az azt követő gagyogás elszürkül, egyre kevésbé jellemző, és preverbális kommunikációs funkcióját fokozatosan elveszíti.

Hogyan figyeljem meg?

- Javasolt a gőgicsélés, majd a gagyogás alakulásának változását nyomon követni akár egy-két hónapig is.
- Ha felmerül a hangzórepertoár szűkülésének gyanúja, érdemes hangfelvételeket is készíteni bizonyos időközönként vagy hetente.
- Figyelje meg néhány hétig, hogy a hangadás gyakorisága vagy intenzitása csökken, nő, vagy stagnál!

Érdemes megkérdezni!

- Mióta gőgicsél a gyermek? Milyen jellegzetes szólamokat tudnak megkülönböztetni a gőgicsélésben?
- Tartalmaz-e a gőgicsélése egyre többféle szólamot, vagy nem vesznek észre új próbálkozásokat?
- Felfigyel-e a csecsemő annak az embernek a hangjára (például az anyukája hangjára), aki nincsen a látóterében?
- „Válaszol”-e gőgicséléssel a föléje hajló felnőtt szavaira?

Összegzés

- Amennyiben úgy érzékeli a szülő és/vagy a gondozó, hogy a gyermek gőgicsélése akár időbeli előfordulása, akár intenzitása vagy változatossága tekintetében csökken, valamint jellemzően nem figyel fel a látóterén kívülről érkezett hangokra, érdemes gyermekaudiológiai vizsgálatot kezdeményezni, mert felmerülhet a hallássérülés gyanúja, és ennek korai felismerése döntően javítja a hallássérült esélyeit a hangzó beszéd kialakulására.

12. A csecsemő nem kezdeményez mosollyal vagy hangadással „társalgást". [Lásd még Irányított, közös játék; 6. jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, kezdeményez-e az anya kommunikációs helyzetet a picivel gondozás közben, vagy azon kívül!
- Használja-e az anya a dajkanyelv felhívó szerepét, amikor gyermekével kapcsolatot teremt?
- Figyelje meg, milyen módon tudja a közeli hozzátartozó vagy gondozó felhívni magára a csecsemő figyelmét a kommunikációs helyzetek kezdeményezésekor!
- Az érintéssel megerősített verbális (dajkanyelvi erősségű) figyelemfelhívás elegendő-e a kicsinek arra, hogy figyelme rövid időre a gondozóra vagy az anyára irányuljon?

Érdemes megkérdezni!

- A szülők milyen gyakran kezdeményeznek „társalgást" a gyermekükkel?
- Gondozási tevékenység idején (szoptatás, tisztázás, öltöztetés) beszélnek-e hozzá?
- Hogyan reagál a kiscsecsemő ezekre a kezdeményezésekre?
- Mi a leghatásosabb módszerük arra, hogy felhívják a figyelmét magukra?

Összegzés

- Az első, amit érdemes számba vennünk ebben a helyzetben, hogy az anya valóban elég élénken és hatékonyan kommunikál-e a kicsivel. Ha nem (például gyermekágyi depressziója vagy egyéb egészségügyi/mentális problémája van), akkor más közeli családtagok tudnak-e hatékonyan „társalgást" kezdeményezni a csecsemővel? Amennyiben ezek a kezdeményezések tartósan nem vezetnek eredményre, függetlenül attól, hogy a gyermek a tárgyak iránt tanúsít-e érdeklődést, vagy általánosan kevéssé érdeklődik az emberi és tárgyi környezet iránt, javasolt a pedagógiai szakszolgálathoz fordulni.

Csecsemőkor; 6–9 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 6 hónapos csecsemő; tipikus fejlődésmenet		
Érzékelés, észlelés Az apró tárgyakat (például szösz, morzsa, mazsolaszemek stb.) is észreveszi. Részleteket figyel meg, például arcmimikát. Mélységet kezd észlelni (megtorpan például a kanapé szélén, de nem minden esetben, ezért felügyelete természetesen fontos). A hangok forrását odafordulással keresi (kivéve, ha az a háta mögül érkezik).	**Kommunikáció, szociális készségek** A szociális mosolyt már nem csak a közvetlen családtagokkal gyakorolja. Hangadása változatos, egyre inkább csak az anyanyelvének megfelelő hangokból áll. Létrejönnek kölcsönös figyelmi helyzetek a szülő és gyermek között a kommunikáció során. Megjelennek az úgynevezett üdvözlőhangok. A csecsemő már felfigyel a saját nevére. A legtöbb esetben legalább egy időre megnyugtatható beszéddel, énekléssel, szemkontaktussal. Párbeszédszerű hangadásba bevonható (azaz figyel, amikor beszélnek hozzá, és hangokat ad, amikor a felnőtt elhallgat).	**Adaptáció, gondolkodás** Játékot egyik kezéből a másikba átvesz. Az elejtett tárgy után néz. Az elejtett tárgyat keresheti, időnként visszaveszi a kezébe. Kukucs-játéknál leveszi a fejére borított kendőt. Mosolyogva vagy nevetve élvezi a felnőttel közös játékot. A szülő mozdulattal kísért hívását megérti (például a szülő „gyere” szólítására és intésére teste, karja a felnőtt felé lendül).
Finommozgás Háton fekve célirányosan és pontosan nyúl előre a test középvonalában. Hosszan megtart egy játékot a kezében.	**Nagymozgás** Forgás hátról hasra és hasról vissza a hátára. Háton fekve lábfejét megfogja, szájába is veszi. Hason nyújtott karral, tenyerén támaszkodik, mellkasát emeli, fejét függőlegesen tartja. Hason a tárgyak felé nyúlás során már egy kézen támaszkodva is megtartja az egyensúlyát.	**Önkiszolgálás** Egyértelműen felismeri és várja az étkezési szituációt. Anyamellből vagy cumisüvegből könnyedén táplálkozik. Cumisüvegből történő ivásnál ráfog az üvegre. Elkezdődik a hozzátáplálás. Gondozási műveletek közben játszik az eszközökkel. Pelenkázásnál segít: emeli, tartja a lábát.

A 6–9 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Ez az időszak a csecsemő önállósulási törekvéseinek kezdeti megnyilvánulása mind a nagymozgások, mind az étkezés, mind a kommunikáció terén. A biztonságot adó felnőttől való első eltávolodások alapjaiban mozdítják meg a fejlődést, ezért legkönnyebben a nagymozgásokból kiindulva kísérhetjük figyelemmel a többi terület változásait.

A mozgásfejlődésben bekövetkező nagy változások természetesen hatással vannak a csecsemő egész napos rutinjának alakulására, a gondozási feladatoktól kezdve a szülőkkel való kapcsolaton át a játéktevékenységig. A táplálkozásban fontos mérföldkő a 6 hónapos kor körül megkezdett kóstoltatás. Az addig kizárólag szoptatott vagy tápszerrel táplált csecsemőknek is szükségük van arra, hogy valamikor a hatodik hónapban elkezdjenek ismerkedni az anyatejen kívül másfajta ízekkel és állaggal is. A csecsemők nagy változatosságot mutatnak abban, hogy mennyire nyitottak a szájon át tapasztalható új ingerekre. Vannak, akik már tágra nyílt szemekkel figyelik családtagjaik étkezését, nagyokat nyelnek, és azonnal örömmel fogadják az első falatokat. Mások óvatosabbak, és nehezebben jutnak el odáig, hogy az addig ismeretlen tapasztalattal találkozni merjenek. Fontos, hogy erőltetni sosem szabad: a csecsemő elzárkózása esetén hagyjanak a szülők néhány nap szünetet, és pár nap múlva próbálkozzanak újra. Ha a gyermek kilökdösi nyelvével a kínált a falatot, az nem feltétlenül azt jelenti, hogy nem tetszik neki az íze. Eleinte még ügyetlen lehet a szopómozgásról a kanállal való evés mozgására való váltásban, de ez természetes reakció is a szokatlan dolgokkal kapcsolatban.

A kóstolgatáshoz érdemes a csecsemőt úgy elhelyezni, hogy a szülő jól tudja figyelni a reakcióit: kellően meg legyen támasztva a feje, a törzse, a kezeivel viszont szabadon tudjon mozogni. Néhányan eleinte az ölben etetést választják, mások inkább pihenőszékbe, autós hordozóba helyezik a csecsemőt. Bármelyik megoldás jó lehet, a lényeg a gerinc és a fej biztonságos alátámasztása. A későbbiekben, amikor már önállóan játszva a talajon is rendszeresen tud stabilan ülni, beültethető etetőszékbe. Arra érdemes figyelni, hogy etetés közben a szülő ne álljon magasan a gyermek felett, mert ő automatikusan a szülő arcát figyeli, és az így hátrabillenő fej nem segíti a szilárdabb falatok lenyelését. Optimális esetben a szülő szemben, szemmagasságban helyezkedik el, vagy a csecsemőt továbbra is az ölében tartva jól rálát az arcára.

A hozzátáplálásban egyaránt fontos az új ízekkel, ételminőségekkel való rendszeres találkozás és az adagok fokozatos emelése. Emellett ajánlatos ennek az időszaknak a végére megkezdeni a puha, darabos ételekkel való próbálkozást. Vannak családok, akik úgy döntenek, hogy továbbra is nagyobb mértékben támaszkodnak a csecsemő vezetésére ebben a folyamatban. Csak az evés lehetőségét kínálják fel; a puha, darabos ételekkel a gyermek önállóan ismerkedhet: kézbe veheti őket, maszatolhat velük, vagy ha késznek érzi rá magát, akkor a szájába is vehet belőlük. Ezekben a családokban általában később kerül elő a kanál. A szakember azzal találkozhat, hogy a szülő *„béelvézés”*-ként említi a táplálási módszerüket (BLW: *baby lead weaning* – csecsemő vezette hozzátáplálás). A legjobb az, ha a szülők előre nem hoznak döntést arról, hogy pontosan mit és hogyan fognak csinálni, hanem a gyermekük jelzéseit figyelve alakítják az etetési helyzeteket. Ma már kevésbé beszélünk elválasztásról vagy a szoptatás kiváltásáról, a szilárd ételek bevezetése mellett folytatódhat a korábbi szoptatási rutin.

A helyváltoztató mozgások és a tárgyi környezet iránti egyre növekvő érdeklődés amúgy is meg szokták változtatni a csecsemők szopási szokásait. A szopási igény nem mindig az éhségéhez kapcsolódik: ijesztővé válhat számára, hogy eltávolodott az édesanyjától, ezért igényelheti a rövid, összebújós pillanatokat. Amennyiben az anya nem szeretné mindig kielégíteni a szopási igényt, akkor se vonja meg a testkontaktus biztonságát, a figyelmét a kicsitől. Előfordul az is,

hogy a csecsemők fogzás vagy betegség miatt átmenetileg kedvüket vesztik a kanalazásban, és rövid időre visszatérnek a szinte kizárólagos szopáshoz. Az erőltetés ilyenkor sem jó megoldás; türelemmel ki lehet várni azt a pár napot, amíg jobban lesz a gyermek, utána pedig vissza lehet térni a kanalazáshoz. A nyúlások, fogások ügyesedése és öröme az étkezési helyzetben is meg szokott jelenni. Ez az időszak sok maszatolással jár; a tányérba, pohárba belenyúlnak, a kanálra ráfogni igyekeznek, majd – többnyire a már etetőszékben ültetett gyermekeknél – a fogás-elengedés gyakorlása is megjelenik (az étel ejtegetése, eldobálása). Ezek a tapasztalatok rendkívül sokat jelentenek a fejlődésükben, ezért ekkor is érdemes a szülőket megtámogatni, hiszen ilyenkor a csecsemő nem rosszalkodik, nem szófogadatlan, hanem ismerkedik környezete változatosságával.

Ez az időszak tehát a kiscsecsemőkori mozgásfejlődés dinamikusan változó időszaka, amit mind a felegyenesedés felé tartó lépésekben, mind a helyváltoztatásban megfigyelhetünk: a gyermek forog, gurul, kúszni-mászni kezd, esetleg felül. Az önállóság fontos lépcsőfokai is ezek, a gyermek egyre több helyzetben megéli saját kompetenciáját. A helyváltoztatással a tér egyre tágabb felfedezése történik, a saját testről és annak mozgásairól egyre több tapasztalata gyűlik, és kialakul egy képe önmagáról. Aki már felül, annak a függőleges testhelyzet új perspektívát kínál a szemlélődéshez, illetve felszabadulnak a karok a fejlettebb kétkezes manipulációhoz. Mindemellett erre az életkori szakaszra jellemző, hogy saját utat járnak be a mozgásfejlődésben: nem ugyanabban a sorrendben és időben hozzák az újabb és újabb mozgásformákat.

A mozgásfejlődés fontos alapja továbbra is a stabil és dinamikus testtartás; fejlődnek az úgynevezett statokinetikus reakciók, a testtartás szabályozásáért felelős reflexek. A 9. hónap végére a legtöbb csecsemő eljut odáig, hogy félig ülő helyzetet vesz fel, vagy már ül is, négykézlábra áll, és biztonságosan meg is tartja ezeket a testhelyzeteket, egyensúlyvesztésnél kompenzál, kibillenésnél letámaszt.

A csecsemő megpróbál egyre több dolgot elérni és megszerezni maga körül. Kezdetben a hasán fekve körbeforog. Már ez az összetett mozgássor is feltételezi a támaszkodó karokon a testsúly áthelyezését és a felső végtagok váltakozó mozgását, amit kiegészít az alsó végtag hajlító-nyújtó mozgása. Ebből az összetett mozgásból hamarosan kúszás lesz; ezt a legtöbb gyermek karhúzással indítja, majd oldalra mozdítva a térdét elrugaszkodik. Kezdetben páros végtagmozgással haladnak előre, később kialakul a váltott kar-láb mozgás. Vannak olyan gyermekek is, akiknek erősebb a karjuk tolóereje, így kezdetben távolodnak a kiszemelt játéktárgytól. Nem ritka, hogy ez feszültséggel jár. Kis gyakorlással ők is rájönnek idővel, hogy hogyan hangolják össze karjuk és lábuk mozdulatait ahhoz, hogy előrelendüljenek. Nagyon sokféle egyéni megoldási forma létezik ebben a korban. A legfontosabb, hogy a kiszemelt tárgy elérése érdekében erőfeszítéseket tegyenek, és kezdjék összehangoltan használni végtagjaikat a test elmozdítása érdekében.

A mászás előszobája, amikor a gyermek a tenyerén és a térdén támaszkodva négykézláb állásba emelkedik. Kezdetben előre-hátra hintázik, a térdét nyújtva popsiját magasra tolja, gyakorolgatja az egyensúlyi helyzet megtartását, a súlypont áthelyezését, ami a mászás előfeltétele. A mászás időszaka rendkívül fontos. Ideális esetben 3-4 hónapon keresztül a mászás a gyermek fő helyváltoztatási formája, amihez még a járás kialakulása után is visszatér. Erősíti a végtagok és a törzs izomzatát, a csontokat és az ízületeket, emellett fejleszti és finomítja a mozgáskoordinációt, az egyensúlyérzéket. Az ellentétes kar-láb mozgás a két agyfélteke összehangolt működését jelzi, valamint továbbfejleszti. A gyermek egyre távolabb jut el a rendelkezésére álló térben, felfedezi tágabb környezetét, megtapasztalja a biztonságot nyújtó személyektől, a tér biztonságos pontjaitól való eltávolodást és a visszatérést. Az eltávolodás előhívja

azt a szorongást is, hogy a biztonságot adó felnőtt, elsősorban az anya közelsége megszűnik; a csecsemő elbizonytalanodik, visszatekint, hogy van-e még kapcsolat, elérhetőség és visszaút a biztonságba. Ehhez nagyon fontosak azok a „szálak", amelyek az addigi interaktív, szeretetteljes gondozási és dajkálási helyzetekben erősödtek meg annyira, hogy teret, biztonságot, egyúttal pedig kapcsot is jelentsenek az eltávolodó csecsemő és a szülője között. Ahhoz, hogy ez a „szál" működésbe is lépjen, szükséges, hogy a gyermek jól halljon, jól lásson. Leegyszerűsítve: a látás az elinduláshoz, a hallás a visszataláláshoz szükséges.

Egy idő után már nemcsak a sík talajon tud haladni, hanem kisebb térbeli akadályokat is leküzd: átmászik, átbújik, kikerül.

A szem-kéz koordináció fejlődésének több tényezője is van, egyrészt a látás fejlődése, másrészt a kéz érzékelésének finomodása és a fogásmódok alakulása. Az első félévben a marokfogás jellemző, az ezt követő életkori szakaszban ez mindinkább áttevődik a kéz hüvelykujj felőli oldalára, majd az első 3 ujjra. A mutató- és hüvelykujj mozgása fokozatosan elválik a többitől, és kialakul a két- vagy háromujjas csippentés, és a mutatóujjal való piszkálás, mutatás. A nyúlás, fogás és elengedés egyre finomabban koordinálttá válik. A csecsemők a manipuláció során a kezükben tartott tárgyra irányítják tekintetüket, egyre alaposabban meg tudják vizsgálni, fel tudják fedezni a játékokat, több érzékelési modalitás mentén ismerik meg azokat (Katona 2001).

Ebben az életkori szakaszban már többet és szívesebben játszanak, manipulálnak hason fekve. A tárgy után nyúlás mellett a felső végtag fontos funkciója a stabil támaszkodás biztosítása is, valamint a kapaszkodás. Hason fekvő testhelyzetben a gyermek látótere megváltozik, más perspektívát ölt. Nem a számára elérhetetlen messzeséget látja, hanem rálát az alátámasztási felületre, belelát üreges tárgyakba, észrevesz egymásra helyezett dolgokat, részleteket stb. Egyszerre több játék is a látóterébe kerül, és kedvére válogathat közülük. A kézbe vett játékot hason fekve könnyebb megtartani, bizonyos esetekben szájba venni, de ha mégis elgurul, a tekintettel messzire lehet követni. Az ejtés mozdulatát követően láthatóvá és megfigyelhetővé válik a tárgy mozgása. Erőt lehet kifejteni lefelé: például megütni, megnyomni valamit, ami hangot ad, oda lehet húzni a játékokat, el lehet lökni dolgokat, a földhöz lehet kopogtatni (Hajtó et al. 2014).

A szabályozás fő fókuszába a tárgyakkal való manipuláció és a játéktevékenység kerül. Az anya részéről lényeges kérdés, hogy jól érzékeli-e, mikor mennyi játéktárgyra, mennyi önálló felfedezési időre van szüksége kisgyermekének. Az eddigi, főleg a csecsemőt közvetlenül érintő kontrollkérdések (evés, alvás, sírás) áttevődnek a játékhelyzetre: mennyire sikerül összehangolódnia a szülőnek a csecsemővel, ki dönt a játéktevékenység kezdetéről, végéről, a kiválasztott tárgyakról vagy a manipuláció módjáról. Az anya oldaláról problematikus lehet, ha a csecsemőt elárasztja akár túl sok tárggyal, akár a folyamatos jelenléttel és együtt tevékenykedéssel, vagy épp ellenkezőleg, amikor túlontúl passzív, és nem tudnak közös helyzetbe kerülni. A gyermek oldaláról nehezítettséget okoz, ha nem érdeklődik a tárgyi környezet iránt, vagy a manipulációs aktivitása csökkent (Hámori 2010).

Ebben az időszakban már megtörténhet, hogy a csecsemő kiválaszt egy átmeneti tárgyat (puha anyagdarabot, kis állatkát vagy az anyukája egy ruhadarabját), ami vigaszként szolgál számára addig, amíg az édesanyja távolabb van tőle. Ezek a tárgyak nagy segítségül vannak az önálló el- és visszaalvásban, később pedig, a közösségbe szoktatáskor a megnyugvásban. Fontos megértenünk, hogy ezek a választott kedvencek erős érzelmi töltettel bírnak, valódi anyapótlékok, ezért semmiképpen sem szabad elvételükkel büntetni a gyermeket. Olyan is megtörténhet, hogy az anya haja vagy bőre lesz ez az átmeneti tárgy, aminek simogatása, markolászása segíti a csecsemőt megvigasztalódni vagy elaludni.

Hét-kilenc hónapos kor körül szoktak a szülők felfigyelni arra, hogy kicsijüket már nem tudják olyan könnyen átadni kevésbé ismert személyeknek, mint korábban. Az ölben tartott apróság a hozzá kedvesen forduló felnőtt felé elindul, de a mozdulata megtorpan, izmai kissé megfeszülnek, és visszafordul anyjához, hozzábújva keres menedéket, támaszt. Már nem biztos abban, hogy mindenki jó, és hogy mindenki mellett biztonságban van. Ez a félelem kialakulása, az ismert és az ismeretlen megkülönböztetése. Vannak gyermekek, akik ezt az érzést, mely a szeparációs szorongás kezdete, kevésbé érzik ijesztőnek, és vannak, akik nagyon elbizonytalanítónak, hirtelen szorongatónak élik meg.

A hatodik hónapban a kisgyermek már felismeri a részleteket, megkülönbözteti az arckifejezéseket, sőt a maga módján reagál is a különböző érzelmi megnyilvánulásokra. Kialakul a binokuláris (két szemmel egyszerre) látás, és a szemek összehangolt működésének köszönhetően ugyanazokat a képeket különböző szögbeállításban nézheti.

Félévesen már világosan látja a nyüzsgő világot, távolba tekint, felismeri és azonosítja a tárgyakat. Kiválóan működő látószerve most már elsődlegesen mohó kíváncsiságának folyamatos kielégítését szolgálja. A mozgásfejlődés során a térben való elmozdulás ezer és ezer lehetőséget biztosít a szem működésének tréningezésére. A háromdimenziós látás, a két szem együttes képének feldolgozási képessége lehetővé teszi a kisgyermek számára, hogy a tárgyak egymáshoz való viszonyát is felfedezze, hogy távolságot és mélységet is kezdjen bejósolni. A csecsemő szeme a kezek mozgatásának pontos irányítására is készen áll, így az apró részletek megfigyelésével a lyukak, rések, kiemelkedések stb. válnak érdekessé számára. Az ujjait mindenbe bele akarja dugdosni, hogy a kezével tapasztalja meg, amit látni vél. A vizuális kíváncsiság hajtja a világ felfedezésében, mozgásának fejlődésében. Az ujjak elkülönülése is ezt a célt szolgálja. A mutatás mint kommunikatív aktus csak ezt követően (12 hónapos kor körül) fog lassan kialakulni. Ha a megmutatás, rámutatás céljából irányul figyelme egy tárgyra vagy akár személyre, akkor még a karja és a tenyere lendül a kiszemelt dolog felé, leginkább a megszerzés érdekében, vagy hogy például ölbe vegyék a felnőttek (Hajtó et al. 2014).

Ehhez a megmutatáshoz, felmutatáshoz kapcsolódik a gyermek azon képessége, hogy a saját és a gondozója figyelmének közös középpontjába egy tárgy kerüljön, éspedig egyidejűleg, így „beszélgetve" arról, amit mindketten látnak. Ez az úgynevezett másodlagos interszubjektivitás egyik megnyilvánulása (Tomasello 1992), aminek a megjelenése jelzi, hogy a csecsemő gondolkodásában és szociális érettségét tekintve el tudja sajátítani a mentális állapotok egy másik személlyel történő megosztásának képességét. A kommunikáció és ezen új képesség kapcsolata a szociális referencia egyik jele, vagyis az, amikor a csecsemő egy bizonytalan helyzetben megvizsgálja anyja reakcióját, és saját válaszát ennek megfelelően alakítja ki.

A kiscsecsemő hallása ebben az időszakban sokat finomodik. Az arcokhoz hangot tud kötni, felismeri a közeli hozzátartozók hangját, és már majdnem minden irányból tudja lokalizálni. Ahogyan fejlődik az egyensúlya, úgy lesz képes arra, hogy a háta mögül érkező hangokat is beazonosítsa, megkeresse azok forrását. Az a gyermek, aki már tudja, hogy valahol lennie kell annak a tárgynak, aminek a hangját hallja, ebben az időszakban már keresni fogja azt. Nagy kedvencük lesz a zajkeltés: lelkesen püfölnek mindent a talajhoz, vagy most már egymáshoz is. Figyelik a különböző anyagú tárgyak hangját, esetleg más felületeken is kipróbálják azokat, és azt ismételgetik, ami nekik inkább tetsző. Tevékenységüket elkezdik hangadással kísérni úgy, hogy annak ritmusa egyre inkább igazodik a tevékenység ritmusához.

Kihallják a nevüket a környezet zajai közül, és oda is fordulnak (persze csak akkor, ha nem túl elfoglaltak). Nagy kedvencükké válik a „beszélgetés". Amikor hozzájuk beszélnek, akkor

csendben tudnak maradni, és figyelnek. A jól halló csöppségek általában olyan vagy nagyon hasonló hangzást adnak vissza, amilyet a felnőtt mondott nekik. Kilenc hónapos korban már megfigyelhető, hogyha a felnőtt vált a hangsorban, akkor a csecsemő is vált (például „búbú-bú-bebebe").

A tárgyak tulajdonságairól bővülnek a kicsi ismeretei, így a kínálatból tapasztalata és emlékezete szerint válogat. Ki tudja választani azt a rágókát, amivel a legkellemesebben tudja maszszírozni az ínyét, vagy azt, amivel jó nagyokat lehet odacsapni a parkettre, ha zajongani akar. A tárgyak és részleteik most kezdenek differenciálódni.

A picik elindulnak a tárgyállandóságról való tudás kialakulásának útján. Vagyis, ha látták az elrejtés folyamatát, tudják, hogy a tárgy a kendő alatt rejtőzik, és ha leveszik a kendőt, ott megtalálják. (Gopnik–Meltzoff–Kuhl 2005, Hédervári-Heller 2008). A tárgyak állandóságáról szerzett tudásuk később még differenciálódik.

Tanulási folyamatukat az utánzás új megnyilvánulásai is segítik: elkezdik utánozni a felnőttek egyszerű mozdulatait. Ez sokkal gyorsabb és hatékonyabb tanulási forma, hiszen a csecsemő mindig a cselekvésen keresztül tanul, de nem hosszú kísérletek során jut el az ismerethez, hanem „kézhez" kapja a bemutatáskor. Azt is tudni kell viszont, hogy ebben az életkorban még nem képesek egyszerre figyelni és mozdulni. Először megfigyelik, hogyan teszik azt a felnőttek vagy a nagyobb testvérek, majd mozgásuk abbamaradásakor fognak mozdulni ők, hogy ezzel újraindítsák a megfigyelni kívánt mozdulatot. Egy idő után a család tagjai észrevehetik, hogy a kicsi az előbb látott mozgást próbálja felidézni. Ez a késleltetett utánzás a figyelem megosztásának életkori nehezítettségéből adódik. Természetesen akkor a legizgalmasabb számukra a helyzet, ha több csatornán is kapnak hozzá információkat. Ezért szeretik már ebben az életkorban a gesztussal kísért rövid mondókákat.

A félévesek a beszédbeli kommunikációban újabb mérföldkövet érnek el. Hangadásuk jellege és célja is alapvetően megváltozik. Nagy lépést tesznek a hangzó beszéd felépítése felé. A repertoárjukban és modulációjukban is igen színes gőgicsélés vezető szerepét egyre inkább a gagyogás veszi át (más irodalmakban a gagyogás 2. fázisa). A gagyogás teszi „anyanyelvi polgárrá" a babát, hiszen a sokfajta hangadási próbálkozásból nemcsak egyszerűen az anyanyelvre jellemző hangok válnak tisztábbá, felismerhetőbbé, hanem a szülői beszédmintát szándékosan utánozva az anyanyelvihez hasonló szótagokat, szótag-kombinációkat épít fel ilyenkor a csecsemő (Gósy–Gráf 1998; Fehérné Kovács–Sósné Pintye 2010; Lukács–Kas 2011). Olyannyira az anyanyelv hangjaira koncentrál, hogy a vizsgálatok szerint rövid időn belül elveszti érzékenységét az anyanyelvében nem szereplő hangok iránt. Mindez annak a következménye, hogy már hat hónapja (sőt már a várandósság utolsó harmada óta) figyeli és feldolgozza az őt körülvevők beszédét.

Ebből láthatjuk, milyen fontos szerepet játszik a beszéd- és nyelvi fejlődésben a hallás, és mennyire hátrányos helyzetbe kerülnek a nyelvi fejlődés szempontjából azok a csecsemők, akik tartósan vagy átmenetileg rosszul hallanak. A fülgyulladást, fülproblémákat nem mindig kíséri fájdalom, így nem mindig kapunk erről jelzést a problémával küzdő gyermekektől. Egy akut vagy krónikus gyulladás következtében akár több hónapig is rosszul hallhatnak, és ez erősen visszavetheti nyelvi fejlődésüket.

A gagyogásban – vagy másképp a ciklikus hangadásban – megjelenő szótagok, szótag-kombinációk valójában minden beszédprodukció alapelemei; jól kivitelezhetők a csecsemő aktuális mozgáskoordinációs szintjén és az egymásutániságot észlelő integráció még kezdetleges fejlettségi fokán is. A ritmikusan gyakorolt szótagok a későbbi véletlenül vagy szándékosan kiejtett szavak jól észlelhető építőelemei. A gagyogás koordinálttá válásában egyrészt szerepet

játszik az általános motoros fejlődés, amely a nagymozgások terén is ritmikusan ismétlődő mozdulatokat hoz létre (például kúszás, mászás). Másrészt a csecsemő beszédszervi izomzata is tovább erősödik és ügyesedik a hozzátáplálás miatt (pépes, esetleg darabos táplálék). Ezekben a ciklusokban sorra jelennek meg az anyanyelv hangjai (persze még nem a felnőtthöz hasonló tisztasággal). A megjelenés sorrendjét a testhelyzet határozza meg. A háton fekvő babák még a torokhangokat részesítik előnyben (’gágágá’, ’kákáká’); a már stabilan ülő babák pontosabban tudják megfigyelni az ajakhangokat (’bobobo’, ’momomo’, ’pupupu’); a hason kúszás meg a mászás hatására pedig a nyelv előre csúszik, és ekkor sikerednek a fogmederben képződő hangokkal ejtett szótag-kombinációk (például ’tátátá’, ‘dadada’, ‘nőnőnő’; Sebestyénné Tar, 2006; Schnell 2016).

Az új képesség hatására a társas kommunikáció is átalakul. A csöppségek még inkább figyelnek és reagálnak a látóterükbe kerülő közeli hozzátartozókra, és az érzelemteli rugdalódzás mellett sokszor már üdvözlő hangot hallatnak (például ’höhő’) és/vagy „kapcsolatkereső” mosolyt küldenek feléjük. Sőt, a korszak végére az édesanyát sokszor a csak neki szóló üdvözlő szólammal köszöntik. Ekkorra képesek először a környezetük számára is felismerhető módon közvetíteni negatív érzelmeiket (például undor, harag). De ilyenkor jelenhet meg először a félelem kifejezése is, amelyet az idegen személyekkel szemben éreznek; általában 7–11 hónapos koruk között.

A csecsemők egyre több párbeszédet kezdeményeznek, és törekednek a kommunikáció fenntartására is. Ebből a szempontból a dajkanyelv használatát is a fejlődésükhöz kell igazítani. Már nemcsak a beszéd folyékonyságát és gazdag prozódiáját érdemes hangsúlyozni, hanem annak tagolódását és a szavak megnevezését is. Ekkorra a kicsik olyan jól tudnak egy tárgyra fixálni, hogy érdeklődésük erősen a körülöttük lévő tárgyakhoz vezeti akár a mozgásukat, akár a tekintetüket. Ilyenkor a felnőtteknek érdemes csak a látott tárgy nevét kiejteni, esetleg ismételni, mert később így fogja a gyermek az első szavakat megérteni, jelentésüket megismerni, még mielőtt kimondaná őket.

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (6–9 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 6–9 hónapos csecsemő tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. A játékokért, tárgyakért nem nyúl, azokat nem fogja meg. 2. Csak az egyik keze indul el a tárgy felé, mindig ugyanazzal a kezével nyúl. 3. Nem tesz át tárgyat egyik kézből a másikba. 4. Az elejtett tárgy után nem néz, nem próbálja meg visszaszerezni. 5. Egyszerre két játékot nem fog és tart meg. 6. Az apró tárgyat még gereblyéző mozdulattal sem képes felmarkolni. 7. A játékokat, tárgyakat nem viszi a szájához, nem kezdi rágcsálni őket. 8. A tárgyakat nem vizsgálgatja változatosan (hangjukat, tapintásukat, részleteiket stb.).
Irányított, közös játék	9. Nem kedveli az ölbéli játékokat. 10. Nem kapcsolódik az „oda-vissza” kezdeményezéshez. 11. Nem játssza, nem kedveli a kukucs-játékot. 12. Nem ad át tárgyat kinyújtott kézzel való kérésre sem.
Mozgás, testtartás	13. Nem fordul hasról hátra, hátról hasra. 14. Hason nem alakul ki megfelelő tenyértámasz, stabil fejtartás, mellkasemelés. 15. Egyik oldali végtagját/végtagjait kevésbé használja, ügyetlenebbül mozgatja. 16. Semmilyen módon nem változtat helyet, még gurulva sem éri el a kiszemelt játékot. 17. Szokatlan módon változtat helyet: háton fekve araszol, ülve popsin csúszkál. 18. Kúszása/mászása aszimmetrikus.
Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás	19. A hozzátáplálást/kanalazást alig vagy egyáltalán nem lehet bevezetni, viszont a csecsemő igen gyakran szopik. Etetési helyzetben rendszeresen sír. 20. Elalvási és átalvási nehézségei vannak.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 6–9 hónapos csecsemő	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Reguláció: alvás-ébrenlét ciklus, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat	1. Nyugtalan, sírós, nehezen lehet lecsendesíteni. 2. Alvása még nagyon változékony.
Figyelem	3. Nem vizsgálja meg a tárgyak részeit vizuálisan, vagy túl egysíkúan teszi. 4. Nem figyel fel a nevére, a hozzá intézett beszédre. 5. Nem keresi a hangot adó tárgyat.
Utánzás	6. Nem próbál meg egyszerű mozdulatokat utánozni, miután azokat bemutatták neki. 7. Hangpárbeszédbe, hangok utánzásába nem vonható be.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	8. A kezdetben meginduló gagyogás elhalványul, eltűnik, a csecsemő felhagy a gagyogással. 9. A gőgicsélésben nem jelennek meg ritmikus, ciklikus elemek. 10. A hangadásokban nem jelenik meg dallam.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 6–9 hónapos csecsemő tevékenységeiben

Szabad játék (6–9 hó)

1. **A játékokért, tárgyakért nem nyúl, azokat nem fogja meg.**
   - Ebben az életkorban az általános fejlődésű csecsemő már határozottan, célirányosan és pontosan nyúl az őt érdeklő tárgyak felé, és könnyedén meg is tudja őket ragadni. Ezt megteszi az előtte lévő, a felé nyújtott, illetve a mellé letett játékkal egyaránt.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Minden olyan testhelyzetben figyelje meg a nyúlást, fogást, amilyenben a csecsemő lenni szokott! (Háton fekve, hason fekve, ölben ülve, és – ha tud – önállóan ülve.)
   - Szemből kínáljon fel számára érdekes játékot a test középvonalában, kartávolságban!
   - Tegyen mellé játékokat!
   - Figyelje meg, mennyi idő telik el, amíg nyúlni kezd, mennyire célirányos és pontos a nyúlás, illetve mennyire könnyen fog rá a tárgyakra!

   Érdemes megkérdezni!
   - Milyen játékai vannak a gyermeknek? Általában hová és hogyan szokták azokat körülötte elhelyezni?

   Összegzés
   - Feltétlenül kivizsgálást igényel, ha a csecsemő egyáltalán nem nyúl a tárgyakért, nem fogja meg őket, és nem játszik velük. Figyelemfelkeltő, ha a nyúlás bizonytalan, koordinálatlan, ha a kezek beremegnek a cél előtt, vagy csak egyik kézzel sikerül nyúlnia. Ugyanígy: ha csak nagyon rövid ideig tart meg egy játékot, és azonnal elejti vagy eldobja. Figyelemfelkeltő, ha azért nem nyúl a gyermek a tárgyakért, mert nem érdeklődik irántuk. Az érdeklődés vezére a megfelelő látás, a tárgyak felfedezésének öröme, a tapasztalás belső indíttatása. Ezekben az esetekben a családot a pedagógiai szakszolgálat felé érdemes irányítani.

2. **Csak az egyik keze indul el a tárgy felé, mindig ugyanazzal a kezével nyúl.**
   - Ebben az életkorban a csecsemők még mindkét kezüket egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használják. Amennyiben az egyik kezét hanyagolja, vagy sokkal ügyetlenebb vele, mint a másikkal, annak körültekintően kell utánajárni!

   Hogyan figyeljem meg?
   - Kínáljon fel játékot a gyermek számára a test középvonalában, utána jobbról, majd bal oldalról! Ezt ismételje meg többször!
   - Figyelje meg, hogy mindhárom esetben ugyanazzal a kézzel nyúl-e érte!
   - Figyelje meg, hogy az egyik kezével lassabban nyúl-e érte, és ügyetlenebbül fogja-e!
   - Figyelje meg hason/négykézláb a támaszkodást: szimmetrikus-e?
   - Figyelje meg a kúszást/mászást: szimmetrikus-e a végtagok használata?

   Érdemes megkérdezni!
   - A mindennapok során mit figyelnek meg a szülők: gyermekük a két kezét egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja-e manipuláció és helyváltoztatás során?

Összegzés

- Amennyiben több fent említett helyzetben aszimmetrikus a kar és a kéz tartása és használata, az kivizsgálást igényel! Az idegrendszeri érés, a látás és más érzékelési terület tekintetében mindenképpen figyelemfelkeltő jelnek tekintendő az aszimmetrikus kézhasználat.

3. Nem tesz át tárgyat egyik kézből a másikba.

- Amikor a gyermek egy játékkal elmélyülten játszik, próbálja felfedezni és megvizsgálni minden oldaláról, akkor hol az egyik, hol a másik kezébe kerül a tárgy. A két kéz mozgása összehangolódik, a fogás és elengedés váltakozik. Mindezt a tekintete vezérli.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermeket játék közben hosszabban, lehetőleg abban a testhelyzetben, amit magától fel szokott venni!
- Olyan játékot kínáljon fel, ami egy kézzel is megragadható, ugyanakkor két kézzel is rá lehet fogni! (Karika, nagyobb csörgő játék.)

Érdemes megkérdezni!

- A szülők szokták-e azt látni gyermeküknél, hogy átteszi a játékát egyik kezéből a másikba?

Összegzés

- Ez a tényező kivizsgálást igényel, ha a csecsemő egyáltalán nem gyakorolja a fogást, az elengedést, ha nem tart meg hosszabb ideig egy játékot, és soha nem fog rá mindkét kezével a tárgyakra. A két kéz együttes tevékenysége ebben az életkorban izomtónus-eloszlási zavar vagy látássérülés mellett is kialakul mint taktilis-haptikus megismerő folyamat. Minőségében viszont eltérő módon alakul, illetve figyelhető meg (például nem a szem által vezérelten, hanem szorosan a mellkashoz, hashoz tartva a tárgyat, illetve csak megtámasztott ülő helyzetben teszi). A minőségében más manipuláció is figyelemfelkeltő (feltűnően több nyalogatás, szájjal történő megismerés, több tapogató mozdulat stb.). Komplex vizsgálat javasolt.

4. Az elejtett tárgy után nem néz, nem próbálja meg visszaszerezni.

- Ahhoz, hogy a tárgyállandóság később megszilárduljon, első lépésként azt szükséges megtapasztalnia a csecsemőnek, hogy ami az imént még a kezében volt, majd az ujjai kinyitásával elejtette, az nem szűnt meg, visszaszerezhető. Az 5 hónapos korban megfigyelhető véletlenszerű rátalálás és a mostani manipulációs mozdulat között a különbség már a látható szándékban ragadható meg. Szükséges hozzá az a képesség, hogy a tárgyak mozgását, elmozdulását a tekintetével követni tudja a gyermek, így nem kerül ki a figyelme alól a kezében mozgó tárgy. Emellett a periférián is jól kell látnia ahhoz, hogy a szélen eltűnő mozgó tárgyat a szem tovább kövesse, és ha szükséges, a fejét is odafordítsa. A mozdulatot még a jó izomtónus és a megfelelően alakuló koordinációs képesség is segíti.

Hogyan figyeljem meg?

- Hosszabban figyelje, amikor a csecsemő egy tárggyal elmélyülten foglalkozik!

- Amennyiben ez nem jön létre magától, kínáljon ön neki egy tárgyat! Ez legyen kellően érdekes a csecsemő számára, de amit vélhetően el fog ejteni (kissé nehezebb a súlya, vagy a ráfogás nem nagyon könnyű).

Érdemes megkérdezni!

- Látták-e már a szülők, hogy gyermekük valamit visszavett a talajról, vagyis többször látták a kezében ugyanazt a tárgyat egymást követően?
- Gondolják végig a gondozási műveleteket is (gyakorta azokban a helyzetekben aktívabbak a csecsemők)! Például került-e a kicsi kezébe a popsitörlő, kenőcstubus?

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő, a korszak (azaz a 9. hónap) végén pedig a csecsemő komplex kivizsgálása is indokolt, amit a pedagógiai szakszolgálatokban elvégeznek. Esetleg szemészeti kivizsgálása is szükséges lehet.

5. Egyszerre két játékot nem fog és tart meg.

- Ebben az életkorban már figyelemfelhívó, ha a gyermek figyelme és érdeklődése nem tart ott, hogy több játékkal játsszon egy időben, és ha a tárgyak megtartására a kezeit nem tudja egymástól függetlenül, de egyszerre használni. Egyéni eltéréseket is láthatunk a manipulációjukban attól függően, hogy milyen testhelyzeteket tudnak felvenni. Nem biztos, hogy a hason vagy a háton fekve játszó gyermek ugyanazon a szinten tevékenykedik, mint az, aki önállóan felül, és stabilan megülve játszik. Lehetséges, hogy a még fekve játszó gyermeket kevesebbszer látjuk egyszerre több tárgyat megfogni, illetve két játékot egymással kapcsolatba hozni. Az is előfordul, hogy a már ülő gyermek ehhez a tevékenységhez inkább a biztonságosabb háton fekvő helyzetet választja.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermeket játék közben hosszabban, lehetőleg minden olyan testhelyzetben, amit magától, önállóan szokott felvenni!
- Olyan játékokat kínáljon fel, ami egy kézzel is megragadható, és nem túl összetett (kislabda, karika, fakocka, kiskanál)!
- Ha nem vesz fel magától kettőt, kínálja fel, és adja a gyermek kezébe!
- Ha még nem ül fel önállóan, de ültetett helyzetben is meg akarja figyelni a tevékenységét, stabil támasztott testhelyzetet keressen a számára! (Például az anya ölében, a hátát megtámasztva vagy a törzsét fogva.) A támaszték nélkül ültetett kicsi nehezebben koncentrál más feladatra, mert komoly összpontosítást jelent számára az ülő helyzet megtartása!

Érdemes megkérdezni!

- Szokták-e a szülők azt látni, hogy a gyermekük egyszerre két játékkal tevékenykedik?

Összegzés

- Ez a tényező akkor figyelemfelhívó, ha a gyermek nem fog rá mindkét tárgyra még a kezébe adva sem, és nem tartja meg mindkettőt egy ideig. Kivizsgálást akkor kezdeményezünk, ha a 3. és a 6. tünet is jelen van.

6. Az apró tárgyat még gereblyéző mozdulattal sem tudja felmarkolni.

- A precíziós fogások fokozatosan alakulnak: a markolást követi az apró tárgyaknak a kéz hüvelykujj felőli oldalával történő gereblyézése, majd az I-III., I-II. ujjal való felszedése (csippentés).

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezzen a gyermek elé apró, borsószem nagyságú ételdarabokat olyan ételből, amit már fogyaszthat (például puha gyümölcs, főtt zöldség, kölesgolyó negyedelve), és figyelje meg, hogyan próbálja megszerezni!
- Az önállóan még fel nem ülő gyermek hason fekvő helyzetben legyen, hogy ha szájba veszi az ételdarabot, el tudja dolgozni, mielőtt lenyeli.
- A már önállóan felülő gyermek számára minél biztonságosabb ülő helyzetet biztosítsunk, például támasztott ülő helyzetet a szülő ölében.

Érdemes megkérdezni!

- Észre szokta-e venni a csecsemő, és felszedi-e gurulás, kúszás során a padlón vagy etetésnél az asztalon az apró dolgokat, amiket talál (szöszök, morzsák)?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek 9 hónaposan még gereblyéző, markolászó mozdulatokkal sem szerez meg lapos felületről például zsinórt, borsószemet, főtt répadarabot vagy almaszeletet. Figyelemfelkeltő a látás szempontjából, ha a tevékenységet azért nem tudjuk megfigyelni, mert a gyermek kevésbé vagy nem veszi észre az apró tárgyakat.

7. A játékokat, tárgyakat nem viszi a szájához, nem kezdi rágcsálni őket.

- A tárgyi környezet megismerésének egyik fontos állomása, amikor a csecsemő a kezébe vett tárgyakat a szájához viszi, megnyalogatja, majd idővel rágcsálni kezdi őket. Ebben a korban ez az elsődleges megismerő tevékenységük. A különböző minőségek megismerése mellett az evésfejlődésben ez a rágás előkészítésének fontos állomása, és a megfelelő hangképzéshez is szükséges ez a tapasztalat.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezzen a gyermek játékterébe különböző tapintatú, anyagú tárgyakat (puha kendő, műanyag, fa-, illetve fémjáték; esetleg szúrós, érdes felületű mosogatószivacs, erősebb sörtéjű kefe stb.), és figyelje meg, tesz-e különbséget köztük! Nyúl-e valamelyikért, esetleg van-e olyan, amilyet kifejezetten hárít?
- A saját kezét, lábát viszi-e a szájához?
- Előfordul-e, hogy az őt tartó felnőtt vállát, karját rágcsálja?
- Szopja-e az ujját? Ha igen, hogyan?
- Figyelje meg, hogy játéktevékenység közben a szájába veszi-e a tárgyakat! Azok milyen anyagból készültek? Van-e jellegzetessége a választásának?
- Van-e játszócumija a csecsemőnek? Ha van, mennyi ideig van a szájában?

Érdemes megkérdezni!

- Hol tartanak a hozzátáplálással?
- Hogyan fogadja a csecsemő a különböző ízű, sűrűségű ételeket?
- Beengedi-e a kanalat a szájába, vagy inkább leszürcsöli róla az ételt?

Összegzés

- Az arc és száj körüli terület fokozott érzékenységét jelezheti, ha a csecsemő a szájával nem akarja felfedezni a körülötte lévő világot. A tárgyak orális explorációja a megismerő folyamatoknak is fontos része. Amennyiben ezt a csatornát a gyermek nem elegendő mértékben használja, nehezebben alakulnak képzetei a tárgyak tulajdonságairól, és a szenzoros integráció érése is elcsúszhat. Figyelemfelkeltő; a pedagógiai szakszolgálathoz irányíthatjuk a családot.

8. A tárgyakat nem vizsgálgatja változatosan (hangjukat, tapintásukat, részleteiket stb.).

- Az előző, 7. jelnél leírtakhoz kapcsoljuk, hogy ebben az életkori szakaszban a tárgyak megismerése több csatornán, minden érzékszerv bevonásával történik, többirányú megfigyeléssel. A tárgyak szempontjából az összefüggések felfedezése azok részleteinek megvizsgálásával kezdődik.

Hogyan figyeljem meg?

- Válasszon olyan tárgyat a megfigyeléshez, amelynek több részlete is van (például kilógó címke, rávarrt karika, kihúzható alkatrész, lyuk)!
- Figyelje meg, hogy a kisgyermek az ilyen összetettebb tárgyat hogyan fedezi fel! Mennyire változatosan ismerkedik vele, vagy csak röviden tartja-e magánál?

Érdemes megkérdezni!

- Részletesen írják le a szülők, mit szokott tenni gyermekük a tárgyakkal, hogyan fedezi fel azokat!
- Jellemző-e egy bizonyos mozdulat a tárgyak felfedezésekor (például többnyire ütögetés, vagy inkább szájba vétel, vagy leginkább eldobálja azokat)?
- Van-e olyan tárgy, amit egyáltalán nem fog vagy érint meg a kicsi?

Összegzés

- A tárgyak egysíkú felfedezése, vagy még ennek is a beszűkülése (például csak dobálás) nem teszi lehetővé a tárgyak tulajdonságának megtapasztalását, annak emlékezetbe vésését, így a gondolkodói folyamatok megrekednek. Ilyen esetben a védőnő és a házi gyermekorvos fokozott figyelemmel történő vizsgálatának megerősítésével a pedagógiai szakszolgálat komplex vizsgálata javasolt.

Irányított, közös játék (6–9 hó)

9. Nem kedveli az ölbéli játékokat.

- Ebben az életkorban a gyermekek többnyire elmozdulásban vannak. Amikor minden rendben megy, a legtöbb időt azzal töltik, hogy egyik helyről a másikra keverednek, miközben egyre céltudatosabban szereznek meg egy-egy játéktárgyat. Az interaktív helyzetekben való másik személyre figyelés, a közös mozgások, mozdulatok pedig a tanulási folyamat másik lényeges összetevőjéhez, az utánzáshoz, valamint a szekvencia megéléséhez szükségesek. A ritmikus mozgásos mondókák elemi erővel segítik a csecsemők figyelmét összpontosítani. Vannak gyermekek, akik nem kedvelik az ölben tartást, a közös együttlétnek ezt a formáját.

Hogyan figyeljem meg?

- Spontán figyeljen meg ilyen helyzetet, vagy ha nincs rá módja, akkor kérje meg a szülőt erre!
- Amennyiben már elnyerte a kicsi bizalmát, ön is kezdeményezhet ilyen játékot, bár ezt a gyerekek általában már nem szívesen teszik idegenekkel ebben az életkorban.
- Figyelje, meddig marad ölben! Mit tesz annak érdekében, hogy kikerüljön onnan? A mozgás-mondóka ott tudja-e még tartani őt egy rövid időre ebben a helyzetben?

Érdemes megkérdezni!

- Mit tapasztalnak, mennyire lehet a gyermeküket ölelgetni, dajkálni? Mennyire bújós?
- Szokták-e csiklandozni, dögönyözni, belefújni a hasába stb.? Kedveli-e a kicsi ezeket? Mit csinál ilyenkor?
- Szereti, ha énekelnek, mondókáznak neki? Mit szokott ilyenkor tenni?

Összegzés

- Ennél a pontnál a fókuszt arra helyezzük, hogy az ölben tartás, azaz a testi kontaktus a hozzá kapcsolt interaktív játékokkal együtt kellően felkelti és leköti-e a csecsemő figyelmét. Figyelemfelkeltő, ha ez nem tud létrejönni, mivel így az aktív figyelmi funkció nem tudja megtámogatni a tanulási folyamatot. Pedagógiai szakszolgálatnál érdemes kivizsgálni a gyermeket, és megtervezni a támogató beavatkozásokat.

10. Nem kapcsolódik az „oda-vissza” kezdeményezéshez.

- Ez tulajdonképpen a fentebb (9. jelnél) leírt helyzet egy másik aspektusa, amikor a csecsemő már azt is képes követni a figyelmével, hogy a másik kezdeményez valamit, amire választ vár, s hogy neki ebben partnerként kell részt vennie. Lehet ez hangpárbeszéd vagy ismétlő játéka egy egyszerű mozdulatnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg mozgásos, érintéses interaktivitáskor!
- Figyelje meg „beszélgetés” közben, amikor gondozzák vagy dajkálják!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a csecsemő válaszolni bármilyen viselkedéssel a csiklandozós, dögönyözős játékok alkalmával?
- Szokott-e válaszolni a „beszélgetés” kezdeményezésére?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha ezekben a helyzetekben a felnőtt nem tudja lekötni a csecsemő figyelmét, és ha az interaktív váltásokban nem megfelelő reagálással követi őt a kicsi. Segítheti a tájékozódást, ha rendszert vélünk felfedezni: van olyan helyzet, amiben már képes rá, és van olyan, amiben nem (például csiklandozásban igen, de beszélgetésben nem), mert ez következtetni enged arra, hogy melyik ingerközvetítő csatorna támogatja inkább vagy kevésbé ezt a figyelmi képességet. Az okok pontos felderítése érdekében érdemes a pedagógiai szakszolgálat munkatársaihoz fordulni.

11. Nem játssza, nem kedveli a kukucs-játékot.

- Kapcsolódva a 9. és 10. jelnél leírt helyzetekhez, a kukucs-játék mint összetett játékegyüttes során már nagyon összehangoltan szükséges működniük mindazoknak a képességeknek, amelyek alkalmassá teszik a csecsemőt ennek a játéknak az élvezetes gyakorlására. Ezek a képességek: megfelelő látás, biztonságos érzelmi kapcsolat, jó hallás, legalább az egyik kéz megfelelően koordinált és célirányos mozgatása, markolás, a másodlagos interszubjektivitás kialakulása, a tárgyállandóság alakulásának kezdete (vagyis a tudás arról, hogy a világ akkor is létezik, amikor nem látjuk).

Hogyan figyeljem meg?

- Kérje meg a szülőt arra, hogy feszítsen ki egy kendőt óvatosan a csecsemő és saját maga között, majd bukkanjon fel, kedvesen mosolyogva és vidáman megszólítva a gyermeket! Ha ez sírás nélkül sikerült, akkor tegye óvatosan a kicsi arcára a kendőt úgy, hogy a kezeivel biztosan le tudja magáról rántani! Most azt figyelje, hogy izgatott lesz-e alatta, várakozón feszült, és követi-e, ha biztatják: „Hol van ez az édes kisbaba?” Pár megszólítást követően, ha a kicsi még nem vette le magáról a kendőt, akkor húzzák le róla, és mosolyogva, kedves beszéddel fogadják az előbukkanó arcot! Várjanak egy rövid ideig, hátha visszaemeli arca irányába a megragadott kendőt, mert akkor biztosan kedveli, és kezdeményezi is ezt a játékot.
- Végig figyelje a gyermek viselkedését, és azonnal szüntessék meg a letakarást, ha sírni kezd, és vigasztalják meg!
- Figyelje meg: előfordul-e, hogy a csecsemő túl nyugodt a letakarás után, és nem törekszik arra, hogy előkerüljön?
- Figyelje meg, ha azonnal motoros nyugtalanság tapasztalható, és kitekergi magát a kendő alól!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e a szülők hasonló módon játszani gyermekükkel, például törölközéskor, pelenkázáskor?
- Kezdeményezi-e a kicsi ezt a játékot?
- Előfordult-e már, hogy ő maga ügyesen vette le a kendőt, majd utána vissza is húzta?
- Mit gondolnak, élvezi ezt a játékot?

Összegzés

- A játékon keresztül figyelemfelkeltő, ha az ahhoz szükséges képességek nem elég stabilak. Érdemes együtt értékelni az előző jeleknél írtakkal és tapasztaltakkal. Pedagógiai szakszolgálattal való kapcsolat felvétele akkor szükséges, ha a vizuális, az akusztikus vagy a motoros képességekben feltételeznek nehezítettséget. Önmagában a szociális interakciók terén értékelve még nem elegendő a kivizsgálás indításához.

12. Nem ad át tárgyat kinyújtott kézzel való kérésre sem.

- A 9 hónapos korú csecsemő már képes arra, hogy egy tárgyat megtartva, a felnőtt felé nyújtva megmutassa vagy felmutassa neki, kivívva ezzel a saját maga és a tárgy felé irányuló közös figyelmet (másodlagos interszubjektivitás), majd a felnőtt gesztussal támogatott felhívására a tárgyat el is engedje és átadja. Ha bármely ponton elakadás lép fel, a kisgyermek a tevékenységet nem tudja végrehajtani. Nem alakult ki a képessége

például a közös figyelemre, vagy nem érti a helyzetet, pusztán a karok lendítése érdekli, vagy nem képes a fogás-elengedés valamelyikét motorosan kivitelezni.

Hogyan figyeljem meg?

- A tárgyat a talajtól ellendítő csecsemőnek gesztussal és élénk beszéddel, mimikával jelezze, hogy önnek is tetszik az, ami nála van, majd a nyitott tenyerét tartsa egészen közel a tárgyhoz, miközben tekintetkapcsolatot tart a kicsivel, majd ránéz a tárgyra.
- Ha a csecsemő nem reagál közreműködőn, akkor fogja meg a tárgyat, és jelezze kis húzással, hogy szeretné azt elvenni, de ne vegye ki erővel! Várjon, amíg enged a gyermek fogása, és figyelje, hogy eközben mit csinál! Visszanéz-e önről a tárgyra, majd újra önre, vagy egyszerűen elengedi, és keres egy másik tárgyat? Vagy nem engedi el, de önt figyeli árgus szemekkel?

Érdemes megkérdezni!

- Nyújtott-e már a szülők felé tárgyat a csecsemő?
- Szoktak-e erre reagálni, és ha igen, hogyan, mit tesznek?
- El szokták-e kérni a tárgyat gyermeküktől, vagy általában csak kiveszik a kezéből?

Összegzés

- A tevékenység akkor figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem kapcsolja össze a gesztust a cselekvéssel, vagy motorosan nehezített a kivitelezés. Az előző jelekkel közösen értékelve igényelheti a kivizsgálást.

Mozgás, testtartás (6–9 hó)

13. Nem fordul hasról hátra, hátról hasra.

- A forgás kialakulását 6 hónapos korra a legtöbb csecsemőnél láthatjuk, ekkor hasról hátra és hátról hasra is könnyedén át tudnak fordulni, és ezt mind a két oldal felé gyakorolják. Amikor már nagyon szeretnek hason fekve játszani, esetleg már kúsznak/másznak, akkor ritkábban láthatjuk a hasról visszafordulást. Az a gyermek, aki viszont még nem szeret a hasán fekve játszani, és még nem változtat helyet, inkább csak a hátán fekve tölti idejét, kevésbé fordul, forog.

Hogyan figyeljem meg?

- A hely- és helyzetváltoztató mozgások gyakorlásához és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre és nagy mozgástérre van szükség. Helyezze a csecsemőt a földre, szőnyegre vagy nagy méretű járókába!
- Figyelje a gyermek mozgását! Ha nem fordul meg magától, próbálja egy számára érdekes játékkal erre ösztönözni!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen gyakran látják a szülők a nap folyamán, hogy a gyermekük megfordul?
- Mindkét irányban és mindkét oldalán keresztül könnyedén megy neki?

Összegzés

- Amennyiben 6 és 9 hónapos kora között nem alakul ki a forgás, feltétlenül kivizsgálás szükséges!

14. Hason nem alakul ki megfelelő tenyértámasz, stabil fejtartás, mellkasemelés.

- Körülbelül féléves korra a legtöbb csecsemő hason már nemcsak az alkarjára támaszkodik, hanem a könyökét nyújtva tenyértámaszba nyomja fel magát. Ebben a helyzetben a mellkas is elemelkedik, a fejét függőlegesen tartja, és könnyedén mozgatja.

Hogyan figyeljem meg?

- A helyzetváltoztató mozgások kivitelezéséhez és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre van szükség. Helyezze a csecsemőt hason fekve a földre, szőnyegre vagy nagy méretű járókába, esetleg a pelenkázóra!
- Figyelje a gyermek mozgását! Ha nem támaszkodik, és nem emeli a fejét, próbálja egy számára érdekes játékkal erre ösztönözni!

Érdemes megkérdezni!

- Ha nem látja a megfelelően kivitelezett támaszkodást, kérdezzen rá, hogy ezt a szülők megfigyelhették-e már!

Összegzés

- Amennyiben a csecsemő 6 és 9 hónapos kora között sem alakul ki a tenyértámasz (ökölben van a tenyere, illetve a karját nem nyújtja) akár hason fekve, akár úgy, hogy négykézlábra áll a kicsi, kivizsgálás szükséges!

15. Egyik oldali végtagját/végtagjait kevésbé használja, ügyetlenebbül mozgatja.

- Ebben az életkorban az még fiziológiás, ha a gyermek mind a két kezét egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja. Ugyanez érvényes az alsó végtagok tartására és mozgására is.

Hogyan figyeljem meg?

- A felső végtag használatának vizsgálatát lásd Szabad játék, 2. jel.
- Emellett figyelje meg hason/négykézláb a támaszkodást: szimmetrikus-e mind az alsó, mind a felső végtagokénál?
- Figyelje meg a kúszást/mászást: szimmetrikus-e a végtagok használata?

Érdemes megkérdezni!

- A mindennapok során mit figyelnek meg a szülők: a jobb és bal oldali végtagjait egyforma gyakorisággal és egyformán ügyesen használja-e a gyermek különböző testhelyzetekben, a helyváltoztató mozgások és a manipuláció során?

Összegzés

- Amennyiben mindegyik fent említett helyzetben aszimmetrikus a végtagok tartása és használata, a gyermek kivizsgálást igényel!

16. Semmilyen módon nem változtat helyet, még gurulva sem éri el a kiszemelt játékot.

- Hat és kilenc hónapos kor között már a kúszás, illetve a mászás megjelenését látjuk, de az is elképzelhető, hogy a gyermek többször, egymás után átfordulva, tudatosan jut el a tér egy általa kiszemelt pontjába. Ahhoz, hogy erre a mozgásformára késztetést érezzen, nemcsak megfelelő távolságra és élesen kell látnia, hanem arra is szükség van, hogy a háromdimenziós térben fejlődjön a mélység-magasság, a téri viszonyok észlelése, valamint hogy ehhez tudja igazítani a térben történő pontosabb elmozdulást is.

Hogyan figyeljem meg?

- A hely- és helyzetváltoztató mozgások gyakorlásához és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre és nagy mozgástérre van szükség. Helyezze a csecsemőt a földre, szőnyegre vagy nagy méretű járókába!
- Figyelje a gyermek helyváltoztató mozgását! Ha nem indul el a térben, próbálja egy számára érdekes játékkal erre ösztönözni!
- Figyelje meg, hogy a figyelemfelkeltő, hívogató tárgyat milyen messzire kell elhelyezni ahhoz, hogy elinduljon megszerezni azt!

Érdemes megkérdezni!

- Látják-e a szülők a nap folyamán, hogy a gyermek helyet változtat?
- Milyen módon teszi ezt?
- Mekkora területet jár be?

Összegzés

- Amennyiben 6 és 9 hónapos kor között semmilyen helyváltoztató mozgás nem alakul ki, még a gurulás sem, feltétlenül kivizsgálás szükséges!
- Figyelemfelkeltő, ha a térbeli elmozdulás megvalósul, de főképpen a túl közeli célok ösztönzik a gyermeket, vagy a talajtól való elemelkedés más testhelyzetben, tevékenység közben sem figyelhető meg (például hason nem tolja föl a mellkasát, hogy megnézzen egy mintát a szőnyegen vagy egy rajzolatot a talajon). Ekkor érdemes a védőnővel, a házi gyermekorvossal konzultálva esetleg szemészeti vizsgálatát kérni.

17. Szokatlan módon változtat helyet: háton fekve araszol, ülve popsin csúszkál.

- Kialakulhat néhány, a szokásostól eltérő mozgásforma. Ha a kisgyermek csak a hátán tud feküdni, előfordul, hogy ebben a helyzetben a lábaival tolja magát a fej irányába. Amennyiben hamarabb felültetik vagy magától ül fel, még mielőtt kúszni vagy mászni kezdene, előfordulhat, hogy egy darabig a popsiján csúszkál előre. Ezeknek az átmeneti mozgásformáknak nem szabad rögzülniük: a rendhagyó mozgásformákon – ha nincs mozgásszervi akadálya – hamar túllép a gyermek.

Hogyan figyeljem meg?

- A hely- és helyzetváltoztató mozgások gyakorlásához és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre és nagy mozgástérre van szükség. Helyezze a csecsemőt a földre, szőnyegre vagy nagy méretű járókába!
- Figyelje a gyermek helyváltoztató mozgását! Ha nem indul el a térben, próbálja egy számára érdekes játékkal erre ösztönözni!
- Amennyiben szokatlan módon változtat helyet, beszéljék át a szülővel az addigi életmódját! Fektesse a gyermeket hasra, és így próbálja ösztönözni a helyváltoztatásra!

Érdemes megkérdezni!

- Mindig ezen a szokatlan módon változtat-e helyet, vagy ez csak időnként jelenik meg?

Összegzés

- Javasoljuk a szülőknek, hogy minél többet játsszanak a gyermekükkel úgy, hogy hasra fektetik, és ebben a helyzetben ösztönözzék őt a helyváltoztatásra! Ha 6 és 9 hónapos kor között a szokatlan helyváltoztató mozgásformák rögzülnek, és a gyermek csak ilyen

módon változtat helyet (háton araszolva vagy popsin csúszkálva), és nem is haladja meg ezeket egy-két hónap alatt, feltétlenül kivizsgálás szükséges!

18. Kúszása/mászása aszimmetrikus.

- Mivel a gyermek egyik oldala gyakran kicsit erősebb, mint a másik, sokszor előfordul, hogy a kúszás kivitelezése kissé aszimmetrikus. A mászásnál ennek az aszimmetriának meg kell szűnnie. A már jól és gyorsan mászó csecsemő, aki az ülő helyzetet és a négykézláb állást is gyakran, dinamikusan váltogatja, megint áttérhet egy aszimmetrikus mozgásformára: az egyik lábát oldalra, talpra teszi ki, és csak a másikon támaszkodik a térdére. Ezzel gyorsabban halad, és könnyebben ül fel.

Hogyan figyeljem meg?

- A hely- és helyzetváltoztató mozgások gyakorlásához és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre és nagy mozgástérre van szükség. Helyezze a csecsemőt a földre, szőnyegre vagy nagy méretű járókába!
- Figyelje a gyermek helyváltoztató mozgását! Ha nem indul el a térben, próbálja egy számára érdekes játékkal erre ösztönözni!
- Nézze meg, és kérdezze is ki a Szabad játék 2. és a Mozgás, testtartás 15. jelét!

Érdemes megkérdezni!

- A kúszás és a mászás is aszimmetrikus-e?
- Változott-e az aszimmetria az elmúlt időszakban? Jobb vagy rosszabb lett?
- Láttak-e korábban bármilyen mozgás során aszimmetriát?
- Láttak-e korábban bármelyik testtartásban aszimmetriát?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha az aszimmetriát mindhárom esetben észleljük: Szabad játék 2. és a Mozgás, testtartás 15. és 18. jelnél. Ha csak a kúszás kivitelezése aszimmetrikus, a gyermeket később is megfigyeljük, amikor a mászást is megtanulta.

Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (6–9 hó)

19. A hozzátáplálást/kanalazást alig vagy egyáltalán nem lehet bevezetni, viszont a csecsemő igen gyakran szopik. Etetési helyzetben rendszeresen sír.

- Úgy tűnik, ez az időszak az új ízek, állagok felé való nyitottság érzékeny periódusa. Érdemes kihasználni a csecsemők belső kíváncsiságát, mert esetleg később éppen a bezárkózás lehet rájuk jellemző. A hatodik hónapban még elfogadható, ha nehezen kóstol a csecsemő, de sokkal tovább nem szabad halasztani a hozzátáplálás elkezdését. A szülő, gondozó azonban soha ne erőltesse az evést, csak a lehetőségét teremtse meg a gyermek számára, hogy ismerkedhessen a különböző ételféleségekkel.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg játékhelyzetben is: szokott-e játékokat a szájába venni?
- Ha lehet, figyeljen meg egy vagy több etetési helyzetet! Hogyan jelzi az anya a gyermekének, hogy étkezés következik? Stabil helyzetben van-e a csecsemő? Láthatja-e az ételt?
- Tegyenek a fekvő, ülő csecsemő elé az ételéből egy keveset az etetőszékre vagy a földre helyezett kis tálcára anélkül, hogy etetni akarnák őt. Hogyan viselkedik ebben a helyzetben? Nyúl-e a tálca, az étel felé? Megérinti-e őket?

Érdemes megkérdezni!

- Mi a hozzátáplálásról alkotott elképzelésük?
- Szoktak-e úgy étkezni, hogy a csecsemő lássa őket evéshelyzetben? Milyenek a család étkezési szokásai?
- Amennyiben van rá lehetőség, érdemes egyéb szabályozási területre is rákérdezni: hogyan alszik, mennyit sír a gyermekük?

Összegzés

- Ebben az időszakban még nem annyira a nagy mennyiségű evések, inkább a kóstolgatások a fő feladat. Ha a szülőnek irreális elképzelései vannak a hozzátáplálásról, akkor a csecsemő visszavonulót fújhat, és elzárkózhat az újdonságok elől. Támogassa a szülőket a türelmes próbálkozással kapcsolatban! Praktikus tanácsok – például az adagok lefagyasztása jégkockatartóban, vagy a kis módosítással a felnőttek számára is fogyasztható babaételek – segítenek abban, hogy az anyák ne pazarlásnak vagy személyes elutasításnak éljék meg, ha a csecsemő egy-egy ételt nem szeretne megkóstolni. Ha ennek az időszaknak a végére sem indul el a szilárd ételek fogyasztása, azt fontos a védőnőnek jelezni.

20. Elalvási és átalvási nehézségei vannak.

- A korábbi erőteljes sírósság és az ébrenlét-alvás ritmusának hiánya a hatodik hónaptól gyakran csap át alvási nehézségekbe. Ilyenkor a szülők hosszas rituálék után tudják csak elaltatni gyermeküket, aki ráadásul éjszaka gyakran sírva ébredve ugyanazt a szertartást követeli újra meg újra.

Hogyan figyeljem meg?

- Talált-e a csecsemő átmeneti tárgyat magának? Segítenek-e neki ebben?
- Szopja-e az ujját? Vagy van-e más, az elalváshoz köthető szokása?
- Milyen az alvóhely környezete? Mennyire különül el a nappali ébrenlét helyétől?
- Hogyan fogadja a csecsemő a testi érintéseket? Inkább a gyengéd, simogató, vagy a határozott, erőteljesebb érintéseket kedveli?

Érdemes megkérdezni!

- Van-e altatási rítus? Ugyanaz-e az esti történések ideje, sorrendje?
- Mennyire figyeli a szülő gyermeke fáradtságát?
- Amennyiben van rá lehetőség, érdemes egyéb szabályozási területre is rákérdezni: hogyan eszik, mennyit sír, hogyan nyugtatható meg?

Összegzés

- Változó, hogy egy csecsemő mikor jut el az önálló elalvás képességéhez. Ebben közrejátszik saját temperamentuma, de befolyásolják a szülők altatással kapcsolatos elképzelései, hiedelmei és gyakorlata is. Objektív mérőeszköze nincs az alvászavarnak, de ha egy család azt jelzi, hogy olyan mértékben megterheli őket a kialvatlanság, hogy nem tudják ellátni mindennapos feladataikat, esetleg szorongásról, hullámzó kedélyállapotról vagy depresszióról számolnak be, a védőnőnek ezt mindenképpen jelezni kell.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 6–9 hónapos csecsemő

Reguláció: alvás-ébrenlét ciklus, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat (6–9 hó)

1. Nyugtalan, sírós, nehezen lehet lecsendesíteni.

- Az a csecsemő, aki ébrenléti idejének nagy részét nyűgösen, sírva tölti, nehezen tud kapcsolódni a közvetlen környezetéhez, legyen szó akár a szüleiről, testvéreiről, akár a tárgyi környezetről. Ha sokat kell kézben, ölben tartani, nehezebben tudja begyakorolni az új mozgásformákat. Egy érzékenyebb csecsemő ráadásul érzékenyebben reagál a kudarcaira is, ha például nem éri el a tőle nem messze lévő tárgyat, mert még csak tolatva tud közlekedni.

Hogyan figyeljem meg?

- Nézzen körül a csecsemő környezetében! Mennyire neki való a kialakított terület? Van-e a közelében folytonosan működő elektronikus eszköz (tévé, számítógép), vannak-e ott játékok? Igyekezzen feltérképezni, hogy a korának megfelelők-e a játékai, és nem túl sok-e a hangot adó, villogó, túlingerlő fajta!
- Ha van lehetősége, figyelje meg, hogy a csecsemő a nyűgösségére milyen válaszokat kap az anyukájától, gondozójától! Próbálják-e értelmezni az állapotát, vannak-e nyugtatási technikáik?
- Hogyan fogadja a kicsi a testi érintéseket? Inkább a gyengéd, simogató, vagy a határozott, erőteljesebb érintéseket kedveli?

Érdemes megkérdezni!

- Van-e olyan napszak, amikor könnyebben hozzáférhető a gyermekük, vagy jobban elfoglalja magát? Ilyenkor hogyan szoktak együtt játszani?
- Van-e a szülőnek segítsége a csecsemő ellátásában?
- Amennyiben van rá lehetőség, érdemes egyéb szabályozási területre is rákérdezni: hogyan eszik, hogyan alszik, hogyan reagál új helyzetekben (például idegen személy megjelenésekor)?

Összegzés

- A csecsemő saját temperamentuma erősen befolyásolja, hogy mennyire érzékeny a külvilág ingereire, és mennyire keresi a szülei által nyújtott biztonságot. Amennyiben a felnőtt és a gyermek vérmérséklete kevésbé illeszkedik, a szülő nehezebben érzi át gyermeke állapotát, és ezáltal félrehangolódik a köztük lévő kommunikáció. Ha egy család azt jelzi, hogy olyan mértékben megterheli őket a csecsemő nyűgössége, hogy nem tudják ellátni mindennapos feladataikat, esetleg szorongásról, hullámzó kedélyállapotról vagy depresszióról számolnak be, a védőnőnek mindenképpen jelezni kell az esetet.

2. Alvása még nagyon változékony.

- Erre az időszakra, ha kisebb-nagyobb eltérésekkel is, de állandósulni látszik egy rend az alvások ritmusában, idejében, hosszúságában és mélységében – kivétel, ha a csecsemő fogzik.

Hogyan figyeljem meg?

- Milyen az alvóhely környezete? Mennyire különül el az ébrenlét helyétől?

- Mennyire neki való a kialakított terület? Van-e a közelében folytonosan működő elektronikus eszköz (tévé, számítógép), vannak-e ott játékok? Igyekezzen feltérképezni, hogy a korának megfelelők-e a játékai, és nincs-e túl sok hangot adó, villogó, túlingerlő fajta!
- Ha van lehetősége, figyelje meg, hogy a nyűgösségére milyen válaszokat kap az anyukájától, gondozójától! Próbálják-e értelmezni az állapotát? Vannak-e nyugtatási technikáik?
- Hogyan fogadja a kicsi a testi érintéseket? Inkább a gyengéd, simogató, vagy a határozott, erőteljesebb érintéseket kedveli?

Érdemes megkérdezni!

- Mit gondolnak, mi az, amitől a gyermeküket elnyomja az álom?
- Hogyan tud végül elaludni? Ebben van-e állandóság?

Összegzés

- Bármilyen szabályozófunkció zavara vagy alulteljesítése megjelenhet az elalvási, alvási helyzetben, mivel az idegrendszer olyan működése az alvásba merülés, az alvás és az ébredés, amely összehangolt folyamatok mentén szerveződik. Amennyiben hosszan fennáll, és a család kimerültségéhez vezet, a védőnőnek, házi gyermekorvosnak jelezni kell. [Megfigyeléséhez és értékeléséhez érdemes a Gondozás 20. jelénél leírtakat is áttekinteni.]

Figyelem (6–9 hó)

3. Nem vizsgálja meg a tárgyak részeit vizuálisan, vagy túl egysíkúan teszi.

- Ebben az életkorban a tárgyakkal folytatott manipuláció során már a tárgyak részletei, összetett elemei érdeklik a kiscsecsemőket. Alapos megfigyelés és tanulmányozás alá vetik a címkéket, a kilógó zsinórokat, az apró, felfűzött gyöngyöket, karikákat, a csörgőkben látható golyókat stb. Ez a kutató manipuláció fontos lépése a megismerésnek, a rész-egész viszony felfedezésének, miközben az ujjak mozgása is finomodik, precízebbé válik. Ehhez a tevékenységhez különösen fontos a jó látás, a vizuális ingerek megfelelő feldolgozása.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezzen a gyermek közelébe, vagy kínáljon fel számára egy tárgyat, amelyen sok részletet lehet megfigyelni, megfogdosni, szájba venni! Nagyobb, összetettebb tárgy alkalmas erre, ha van olyan része, amelyik kilóg (zsinór, csomó, karika, felfűzött gyöngyök stb.), vagy olyan része, amit forgatni, mozgatni, pöckölni lehet (például pörgethető csörgő golyó vagy kis korong, karika), vagy akár több részletből van összevarrva, összeszerelve. A játék felfedezése közben figyelje meg, hogy a gyermek:
  - milyen közel tartva szemléli, vizsgálja a tárgyat;
  - a tárgy részleteit inkább nézi, és a kezével, ujjaival piszkálgatja, vagy többnyire a szájával explorálja, és kevésbé nézi azokat;
  - egyáltalán megvizsgálja-e a felkínált tárgy részleteit?

Érdemes megkérdezni!

- Milyen tárgyakkal sikerül leginkább lekötniük a figyelmét?
- Inkább nézi a tárgyakat, vagy inkább hangokat kelt velük?
- Mennyire közel tartja a játéktárgyakat? Szinte minden azonnal a szájába kerül, vagy eltartva kicsit magától, meg is nézi azokat?

- A több részletet nyújtó tárgyakkal foglalkozik-e hosszabban?
- Hason fekve szokta-e az alatta lévő takaró, játszószőnyeg stb. részleteit piszkálgatni az ujjaival, nézegetni és érintgetni a mintákat?
- Hason fekve eltolja-e magát a talajtól a karja távolságára?
- Próbálkozik-e már a négykézlábra állás gyakorlásával?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha kevésbé tapasztalják azt, hogy a csecsemő meg is nézegeti a tárgyat, amivel ismerkedik, vagy az ujjával nem fedezi fel az apróbb részleteket.
- Figyelemfelkeltő, ha hason fekve a talaj rajzolatát, egyenetlenségeit nem vizsgálgatja, és az is, ha a mozgásszerveit tekintve ugyan megvan rá a lehetősége, hogy a mellkasát kinyomva vagy a talajtól kissé elemelkedve rálásson arra, de mégsem teszi egyiket sem.
- Figyelemfelkeltő, ha az esetek többségében a tárgyakkal inkább hangot kelt, mintsem szemmel figyelné meg annak részleteit, és az ujjaival piszkálgatná.
- Arra is érdemes felfigyelni, ha túl közel kerülnek a tárgyak a szeméhez, vagy többnyire a szájával ismerkedik velük. Bár ebben az életkorban ez a megismerési forma az alapvető, a jól fejlődő csecsemő már majdnem ugyanannyi ideig meg is nézi az adott tárgyat, mint ameddig a szájával vizsgálná. További megfigyelése, esetleg a pedagógiai szakszolgálat munkatársainak vizsgálata is szükséges.

4. Nem figyel fel a nevére, a hozzá intézett beszédre.

- A hallás változása ebben az életkorban eléggé összetett folyamat. A csecsemők ekkorra már képesek egyértelműen differenciálni, különbséget tenni a számukra lényeges és a megszokott vagy jelentéktelenebb (veszélyt nem hordozó vagy nem fontos) hangok között. Ez a háztartásban előforduló gépek zaja tekintetében a korábbi életkorban is jellemző volt, most viszont a csecsemő már képessé válik a hozzá intézett beszédből kihallani a nevét, és figyel a beszédfolyam rá vonatkozó többi információjára is. Már azt is tudnia kell, ki szólt hozzá, és hogy az a személy merre található [lásd az 5. jel]. Más név hallatán a gyermek nem mutatja ugyanazt a figyelmi viselkedést.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezkedjen a gyermektől kisé távolabb, és hagyja, hogy elfoglalja magát bármilyen tevékenységgel (kivéve a nagyon hangos ütögetést)! Amennyiben hangos tevékenységet végez, igyekezzen lecserélni a játéktárgyat olyanra, amelyikkel nem lehet nagy zajt csapni. Jó választás egy, a gyermek számára ismerős tárgy felkínálása. Amikor már elfoglalja magát, de még nem teljesen merült el a felfedezésben, akkor szólítsa a nevén egyszer, a hangerőt és a dallamosságot csak kissé emelve. Figyelje meg eközben a következőket:
  - A kisgyermek abbahagyja-e a tevékenységet, és ha igen, akkor keresi-e önt, és figyeli-e, hogy mit szeretne mondani neki?
  - Abbahagyja-e a tevékenységet? Felnéz-e, de nem keresi azt a személyt, aki megszólította?
  - Abbahagyja-e a tevékenységét, de az anyjára néz, őt keresi?
- Kicsit később próbáljon egészen más, feltehetően általa még sosem hallott nevet mondani neki! (Ne legyen sem a sajátja, sem a testvéréé!) Figyelje meg eközben:
  - Felfigyel-e az ismeretlen névre, vagy békésen játszik tovább?
  - Abbamarad-e a tevékenysége, és figyelni kezd?
  - Felfigyel-e és oda is fordul ön felé, vagy az anyja felé?

Érdemes megkérdezni!

- Gyakorta zajong-e tárgyakkal? Szinte mindennel igyekszik-e csapkodni, ütögetni?
- Szokták-e megszólítani távolról, és ha igen, akkor hogyan reagál?
- Meg szokott-e még riadni hirtelen zajok hallatán (turmixgép, erős tüsszentés stb.)?
- Amikor a nevén szólítják, akkor oda is fordul a szülők felé?

Összegzés

- Amennyiben a csecsemő inkább zajong a tárgyakkal, és vissza-visszatér ehhez, az önmagában figyelemfelkeltő.
- Figyelemfelkeltő az akusztikus differenciálás, a pontos hallás szempontjából, ha a gyermek felfigyel, de nem keresi a személyt, illetve mást – a megszokott gondozót – keresi a megszólító helyett.

5. Nem keresi a hangot adó tárgyat.

- A tárgyak állandóságáról alkotott belső kép segíti azt a folyamatot is, hogy a gyermek a hangok forrását keresse. Ez fordítva is igaz: vagyis a jó hallás és a megfelelően alakuló lokalizáció támogatja azt a tudást, hogy a dolgok vannak valahol, még ha nem is látjuk őket. A térben megszólaló hangokat, zajokat a gyermekek a folyamatosan fejlődő egyensúlyi érzékelésük és mozgásbiztonságuk révén egyre több irányból tudják ellenőrizni. Ebben az életkorban már pontosan el kell tudniuk dönteni, hogy az oldalról jövőket jobbról vagy balról hallják-e; a szabadabb törzsmozgások és a biztos fejkontroll, valamint a hátrafordulás segítségével pedig már a hátuk mögül és a fejük fölül érkező hangok forrását is keresni kezdik.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezkedjen el a gyermek látóterén kívül, a mögötte lévő területen úgy, hogy a kisgyermek semmiképpen se láthassa önt, amint zajt kelt, hangot ad egy tárggyal! Előzőleg érdemes a fenti (4.) jel leírásában is javasolt, hangot nem adó tárggyal fenntartani a kicsi figyelmét (ez ne legyen annyira újszerű és érdekes, hogy teljesen lekösse).
- A hangadáshoz válasszon például csengőt, vagy sípoló játékot, vagy fém kiskanalat porceláncsészével! Előny, ha a gyermek előzőleg még nem ismerkedett meg ezekkel a tárgyakkal.
- A kiválasztott tárggyal adjon 3 rövid ütemű hangot, majd várjon! A hangadásokat mindkét irányból (bal, jobb), felváltva, többször ismételje meg; próbálkozzon így 6-9 alkalommal! Miközben vár, figyelje a következőket:
  - A gyermek azonnal felfigyel és keresi a hangot, de az esetek többségében nem a megfelelő irányba fordítja fejét?
  - A gyermek felfigyel a hangra, és az egyik irányban inkább megtalálja a hang forrását, mint a másik irányban (többféle tárggyal, többször próbálva)?
  - A gyermek felfigyel, de nem keresi a hangot adó tárgyat?
  - A gyermek fel sem figyel minden esetben, csak bizonyos tárgynak a hangjára?

Érdemes megkérdezni!

- A szülők szerint a gyermekük legfőképpen milyen hangra figyel?
- Kit vagy mit hall meg biztonsággal?
- Szokott-e a hang irányába fordulni, például az ajtó felé, ha csengetnek?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő a lokalizáció tekintetében, és mindenképpen javasolt a hallásvizsgálat, amennyiben a kisgyermek nem minden esetben figyel fel, nem keresi a hang forrását, de a többi területen jól fejlődik (nagymozgások, manipuláció).
- Figyelemfelkeltő, ha a két oldal között különbséget tapasztalnak; ebben az esetben is szükséges a védőnővel, házi gyermekorvossal konzultálni a hallásvizsgálat lehetőségéről.
- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek felfigyel a zajokra, azokat keresni is kezdi, de hosszabb időt kell várni erre, vagy nem minden esetben jár sikerrel a keresésben. Ilyenkor érdemesebb hosszabb megfigyelést végezni, majd konzultálva a védőnővel, házi gyermekorvossal, hallásvizsgálatot indítani.
- Figyelemfelkeltő, ha ön nem tud konzekvensen véleményt alkotni! Ez esetben – a hallás pontosabb megfigyelése érdekében – kérheti a védőnő, házi gyermekorvos segítségét, vagy a pedagógiai szakszolgálat (szurdopedagógus) munkatársának a segítségét.

Utánzás (6–9 hó)

6. Nem próbál meg egyszerű mozdulatokat utánozni, miután azokat bemutatták neki.

- Ebben az életkorban a gyermekek tanulási stratégiájába a tapasztalatok megszerzésének gyorsított útjaként és a tanulás támogatójaként belép az utánzás. Ez a folyamat egyszerű mozdulatok megismétlésével kezdődik, majd később egész cselekvéssorokat is képesek lesznek lemásolni. A mintakövetés ekkor még azonnal megjelenik, majd később időben távolodni is képes, vagyis késleltetetten is előhívható lesz a kisgyermek számára az, amit látott.

Hogyan figyeljem meg?

- A hason fekvő vagy támasztott ülő helyzetben lévő gyermekkel helyezkedjen szemben, miközben ő tevékenykedik (tárgyat vizsgál, vagy csak nézelődik). Egyszerű utánzást enyhi idős gyermekeknél a legkönnyebben tapsolással vagy a talajra csapással válthat ki. A gyermekkel szemben, beszélve hozzá kezdeményezzen ilyen játékot; a tenyerével 3-szor üssön az alapra, majd várjon! Akár kivárja a kicsi, hogy ön következzék, akár nem, ismételje újra az ütéseket (3-szor), és várjon! Ezt többször is próbálja! Figyelje meg, hogy
  - néhány ismétlés után képes-e a kezdeményezéshez kapcsolódni;
  - több ismétlés esetén figyel-e, vagy inkább csak magával ragadja az ütögetés mozdulata?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e hasonló (például tenyérbe csapó) játékot játszani, és ha igen, akkor azt hogyan játssza a gyermek? Esetleg mutassák meg!
- Van-e olyan mozdulat, amit a szülők szerint a gyermekük utánoz?

Összegzés

- Mindenféleképpen figyelemfelkeltő, ha a gyermeket pusztán a mozdulat öröme vezérli ebben a játékos helyzetben, és nem figyel az interakcióra, a felnőttre. Ha más területen – játéktevékenységben, beszédben – is találnak nehézséget, akkor a kivizsgálása is szükséges lehet. Ennek érdekében a pedagógiai szakszolgálathoz érdemes fordulni. Az értékeléshez érdemes visszatérni a 3–6 hónaposok, Utánzás 8. jelére, illetve ha akkor

már figyelemfelkeltő volt a gyermek viselkedése, most mindenképpen érdemes kérni a vizsgálatot.

7. Hangpárbeszédbe, hangok utánzásába nem vonható be.

- A hangpárbeszéd megjelenése függ a figyelemtől, a helyzet megértésétől, és nem utolsósorban a csecsemő hallásállapotától. Akkor képes válaszolgatni a felnőtt egyszerű hangadásaira, ha azokat meghallja, felfigyel rájuk, és érti, hogy ez jó játék, közös, együttes, örömöt adó tevékenység.

Hogyan figyeljem meg?

- Tartózkodjon a gyermek közelében, és hosszabb megfigyelés során, amikor hangokat ad, próbálja meg utánozva, majd a „választ" kivárva, „beszélgetésre" serkenteni a kicsit.
- Amennyiben a gyermek idegen személy jelenlétében kevésbé ad hangokat, ön kezdeményezzen ciklikus hangsorokkal beszélgetést ('ejtetete', 'babababa' stb.)!
- Meg is kérheti az édesanyát / a gyermek gondozóját, hogy ő kezdeményezzen hasonló párbeszédet a csecsemő hangjaihoz hasonló hangadásokkal. Figyelje meg a következőket:
  - Felkelti-e az érdeklődését a felnőtt hangadása, kezdeményezése?
  - Meddig vesz ebben az interakcióban részt?
  - Vajon minden hangadás elindítja a beszélgetést, vagy csak bizonyos hangsorok?
  - Esetleg kezdeményez-e a kicsi egy következő „nyitányt"?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e egyáltalán hasonló játékot játszani, akár gondozási művelet közben, vagy egyéb közös időtöltéskor?
- Amikor egyedül van a csecsemő, ad-e hasonló hangsorokkal hangot?
- Van-e jellegzetes hangsora?
- Jellemző-e, hogy hol, vagy esetleg mely tevékenységek alkalmával (például mindig pelenkázáskor) ad hangokat?

Összegzés

- A hangadás ismétlését itt az utánzás szempontjából vizsgáljuk, de figyelemfelkeltő a hallásállapot a helyzet megértése szempontjából is, ha a csecsemő nem, vagy nagyon kevés helyzetben játszik ilyet. Érdemes a védőnővel, házi gyermekorvossal konzultálva dönteni, mely irányban kezdjenek el esetleges vizsgálatokat kérni, kiváltképpen akkor, ha 0–3 és 3–6 hónapos korban is figyelemfelkeltő volt az Utánzás 7. jele.

Kommunikáció: Nonverbális, vokális, verbális (6–9 hó)

8. A kezdetben meginduló gagyogás elhalványul, eltűnik, a csecsemő felhagy a gagyogással.

- A csecsemőknek nem egyforma a kommunikációs igényük. Van, aki kevesebbet, és van, aki többet gagyog; egyikük ügyesebben, másikuk kevésbé ügyesen utánoz. Amikor a kicsik betegek, akkor levertekké válnak, visszahúzódnak, és egy időre akár el is tűnhetnek az éppen megszerzett fejlődési vívmányok. Egy-két héten belül azonban újra virágzásnak indulnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje rendszeresen, hogy a csecsemő hangadásában megjelennek-e újabb elemek, vagy a már korábban használt elemeket egyre ügyesebben használja-e!
- Figyelje meg minél több szituációban – a napi gondozási tevékenység, a spontán vagy irányított játék és a mozgásos tevékenységek során –, hogy milyen a kicsi hangadása! Csak a saját örömét, vagy kommunikációs célokat is szolgál-e?
- Figyelje meg: ha föléje hajolva az anya/gondozó hangot ad, ő viszonozza-e azt?
- Figyelje meg: ha az adott térben megszólal egy közeli családtag, már a hangjára felfigyel-e a kisgyermek, vagy csak akkor, amikor a látóterébe ér? (A hallási reakciók megfigyelése részletesen a Figyelem, 4. jelnél olvasható.)

Érdemes megkérdezni!

- A gőgicsélés mellett a hangadásban megjelennek-e ritmikusan ismételt elemek, például ’babababa’?
- Milyen testhelyzetekben, vagy milyen tevékenységek közben ad legszívesebben hangot?
- Tapasztalják-e a szülők, hogy új hangok, hangkapcsolatok jelennek meg a gőgicsélésben, gagyogásban?
- Az utóbbi időben ritkább vagy sűrűbb lett a hangadások száma?
- Megindul-e hangadás, amikor az anya a gyermeke fölé hajol?
- Felfigyel-e az anyja vagy más közeli családtag hangjára? A hang felé fordítja a fejét?
- Keresi-e a megszólaló személyt akkor is, ha erre külön nem hívják fel a figyelmét?
- Felfigyel-e másféle zajra, például a főként magas hangon működő háztartási eszközökére (tévé, turmixgép, porszívó), amikor azok bekapcsoláskor felzúgnak? Fejét a hang irányába fordítja? Keresi-e a hang forrását? [Figyelem, 5. jel.]

Összegzés

- A gagyogás repertoárjának beszűkülése együtt a hangokra való figyelem elhalványulásával – amennyiben a csecsemő egyébként egészséges – figyelemfelhívó jel arra, hogy a hallásával gond lehet. Ilyenkor a gagyogás beszűkülésének az az oka, hogy a körülötte lévő beszélők hangjait, verbális visszajelzéseit a kicsi nem, vagy nem eléggé észleli, és kölcsönösség híján a saját hangadása sem fejlődik tovább, mert valójában a társas helyzetek stimulálják ezt a fejlődést. Ezért ha a szakemberek és a szülő tapasztalatai egybevágnak, szorgalmazni kell a mielőbbi gyermekaudiológiai kivizsgálást.
- Evvel együtt segíteni kell a szülőket, hogy a beszédet és a hangadással történő kapcsolatfelvételt továbbra is az addigi élénkséggel szorgalmazzák, és ezt hangsúlyosan támasszák alá gesztikulációval, mimikával.

9. A gőgicsélésben nem jelennek meg ritmikus, ciklikus elemek.

- A csecsemők azt követően, hogy sokfajta mozgás kipróbálásával ügyesítették beszédszerveiket, általában képesek a gagyogásra, tehát szótagszerű hangsorok ritmikus létrehozására. Ezek már hasonlítanak a felnőtt beszéd felépítéséhez, így a szavak kiejtésének előfutárai.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy spontán hangadáskor, illetve utánzásra (pontosan, jól láthatóan nyújtott példával) hogyan változik a gagyogás repertoárja!

- Figyelje meg: milyen hangok jelennek meg a gyermek gagyogásában (csak torokhangok, csak ajakhangok)?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan, milyen ügyesen szopott?
- Mikor kezdett egyáltalán gőgicsélni, hangot adni?
- Mond-e, ismételget-e már spontán szótagsorokat (például 'mamama')?
- Amikor föléje hajolva a szülők mutatnak példát a ciklizálásra, ezt a gyermekük utánozza-e?
- Részt vettek-e korábban valamilyen tónusszabályozással vagy mozgásfejlesztéssel kapcsolatos terápián, fejlesztésen?

Összegzés

- Azok a csecsemők, akiknek a mozgásfejlődése akár a tónusszabályozás problémájából, akár más problémából adódóan kissé megkésik, a gagyogás fázisát is később érik el. Lehetséges az is, hogy már korábban ügyetlenül, nehezen szoptak. Akár hipotóniát, akár túlzott feszességet mutatnak, ez megnehezítheti az olyan finom mozzanatok létrejöttét, mint amilyen a hangadás és beszéd. Bár ez kevésbé látványos, az artikulációhoz is éppen annyi, csak kisebb tömegű izmot kell mozgatni, mint a kúszáshoz vagy a mászáshoz. Az ilyen csecsemőknek több időre és több jól utánozható mintára van szükségük, hogy meginduljon a gagyogás fázisa. Ha még a 9. hónap végére sem jelenik meg a ciklizálás (koraszülötteknél a korrigált kor értendő), érdemes a pedagógiai szakszolgálat szakembereihez fordulni!

10. A hangadásokban nem jelenik meg dallam.

- A 8. jel kifejtésében már szóltunk arról, hogy ebben az életkorban a gagyogás gyakoribbá és hangzóiban változatosabbá válása mellett fontos az is, hogy az egyszersmind dallamosabb is lesz. A kisgyermekek ekkor szoktak hosszú, a beszélt nyelvhez egyre inkább hasonlító gajdolásba kezdeni, vagyis kapcsoltan több gagyogásban megjelenő hangsort dallamosan, színesen, hosszan „adnak elő".

Hogyan figyeljem meg?

- A megfigyeléshez hosszabb időre van szükség olyan körülmények között, amikor a csecsemő hosszabban elfoglalja magát.
- Amennyiben erre önnek nincs lehetősége, nagyon fontosak a szülők által elmondottak, illetve esetleg megnézhetnek felvételt is a kisgyermek hangadásairól.
- A hangadások közben a fenti leírásban szereplő tulajdonságokat kell figyelni (a hangzók változatossága, a felismerhető beszédhangok, hangkapcsolatok; a gagyogás-gajdolás dallamossága, differenciáltsága, időbeli hossza).

Érdemes megkérdezni!

- Van-e olyan időszak, amikor „beszédesebb" a gyermek?
- Olyankor megfigyelték-e már, hogy hosszan „magyaráz"?
- Amikor hangokat ad, az olyan, mintha beszélne?
- Milyen hangzók ezek? Inkább elnyújtott magánhangzók ('eee', 'ááá'), esetleg hangkapcsolatok ('ejtetete', 'gehööö' stb.)?
- Ezeket (a fent elemzett hangzókat, hangzókapcsolatokat) kombinálja már?

- Dallamosnak hallják-e a hangadásait?
- Jellemző-e rá, hogy gyakran hurutos?

Összegzés

- Ha a hangszín elhalványul, vagy ha ebben az időszakban nem színesedik a hangadás dallama, az a hallásállapotban minimális eltérést jelez, így figyelemfelkeltő! Időbeni észlelésével és kezelésével megelőzhető a beszéd alakulásának késése és a hallásállapot romlása. Védőnővel, házi gyermekorvossal konzultálva a gyermek fül-orr-gégészeti kivizsgálása, szükség esetén audiológiai vizsgálata is indokolt lehet.

Csecsemőkor; 9–12 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 9 hónapos csecsemő; tipikus fejlődésmenet		
Érzékelés, észlelés Leeső, elguruló játéknak, tárgynak utána néz. Mélységet észlel. Megkülönbözteti az ismerős személyek hangját, és egyértelműen azt a személyt keresi, akinek a hangját hallja. Nevének hallatán felfigyel.	**Kommunikáció, szociális készségek** A gagyogás jól felismerhető, szótagszintű szólamokat tartalmaz. A gagyogást nemcsak a beszédszervek gyakorlásaként, hanem a személyközi kommunikációban is használja. Magabiztosan működteti a közös figyelmi helyzeteket az anyával beszélgetésben és közös játékban. Az akaratlagos viselkedésszervezésben megjelenik a belső érzések, kívánságok gesztusokkal történő kimutatása. („Vegyél fel!” „Mutatok valamit!” „Adok valamit!” Kérek valamit!”) Ismételget szótagokat (’ba-ba-ba’, ’ma-ma-ma’, ’te-te-te’).	**Adaptáció, gondolkodás** Elrejtett tárgyat megkeres, vagy ő maga rejti el. A tárgyakat kapcsolatba hozza egymással például úgy, hogy összeütögeti őket. Tárgyat kérésre átad. A játékot eldobálva várja, hogy visszakapja azokat. Idegenekkel kezd másként viselkedni, mint az ismerősökkel (például tartózkodó, visszahúzódik, bizalmatlanul néz, sírva fakad). A tükörképét élvezettel nézegeti (például a tükröt tapogatja, grimaszol, mosolyog, hangot ad). Utánzásképpen „pá-pá”-t int.
Finommozgás Célirányosan, pontosan nyúl a tárgyakért, mindkét kezével egyformán ügyes. Két tárgyat is felvesz egyszerre, és azokat össze tudja ütögetni. 2-3 ujjal csippenteni próbál.	**Nagymozgás** Önállóan kúszik vagy mászik. Négykézlábra áll, és így „hintázik” előre-hátra. Mozgékony, nagyon élvezi a helyváltoztatást. Fel tud ülni, és ülésben is biztonságosan játszik. Jó az egyensúlya ebben a helyzetben.	**Önkiszolgálás** A kanállal történő etetésnél nyitja a száját, a kanálról az ajkaival lehúzza a falatot. A szájához tartott pohárból inni kezd, ajkai a peremre zárulnak. Ha van cumisüvege, azt önállóan tartja. Tányérjából, darabos ételt önállóan eszik, majszol. Az állkapocs és az ajak mozgása elkülönül, az ajakzárás kialakult. Kezdő rágásminta kialakult, a nyelv oldalra is tud mozogni. Együttműködik, és segíteni próbál, amikor öltöztetik, vetkőztetik.

A 9–12 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Ahogy a csecsemő a folyamatosan gazdagodó és magabiztosabbá váló mozgásformáit gyakorolja, egyre gyakrabban kerül olyan helyzetbe, amikor a körülötte lévő világot a maga elgondolásai alapján akarja felfedezni. Rengeteg még az ismeretlen tárgy és helyzet, így szüksége van a szülő/gondozó megerősítésére, hogy a terve biztonságos-e. Az anyától való eltávolodással kettejük viszonyában megjelenik a kapcsolatukon kívüli világ iránti közös érdeklődés is. A korszak vége felé a csecsemők elkezdenek egy külső tárgyra rámutatni, vagy a tekintetükkel, a hangjukkal a gondozó személy figyelmét ráirányítani arra. Ahogy az előző hónapokban a gyermek az anya arcáról olvasta le a benne és a kettejük közt zajló érzelmeket, úgy ebben az időszakban az anya arckifejezése abban is fontos szerepet kap, mennyire erősíti meg a kicsiben annak szándékait, törekvéseit. Sok szülő számol be arról, hogy ebben az időszakban például a csecsemő elindul a konnektor felé, de mielőtt megérintené, az anyjára pillant, hogy helyesen cselekszik-e. Egy idő után már ő maga is előre ingatja a fejét, ahogy az anyja, de újra és újra elindul, és ellenőrzi, hogy mindig ugyanaz-e a reakciója. *„A kölcsönös szabályozás fókuszába az érzelmek, gondolatok, figyelem megosztása kerül. Rendkívül fontos, hogy ebben a szakaszban az anya a csecsemő viselkedését, szándékait, érzelmeit miképp értelmezi, fordítja le önmagának”* (Hámori 2010).

Egyéves korig az anyatej vagy az azt helyettesítő csecsemőtápszer továbbra is a bevitt tápanyag jelentős részét képezi. A csecsemők nagy eltérést mutatnak abban, hogy mennyire nyitottak az új ételek mennyiségének növekedése iránt. Az elfogyasztott szilárd táplálékot többnyire még mindig pépesítve kanalazzák. A kicsik szívesen nyúlnak a szülő/gondozó által használt kanál felé, akár rá is foghatnak etetés közben. A stabil önálló ülés lehetővé teszi, hogy egyre aktívabban kapcsolódjanak be az evési, etetési helyzetekbe.

Az ennyi idős gyermekek örömmel nyúlnak bele a tányérba; megjelennek az önálló evés első kezdeményei. A fej-törzs kontroll stabilizálódásával képessé válnak a darabos ételekkel való ismerkedésre. Erről részletesebben alább, a zárt térben történő mozgás megfigyelésénél szólunk [lásd Nagymozgás; 9–12 hónap]. Eleinte csak szopogatják, csócsálják a nagyobb darabos ételt, ezután már próbálgatják a leharapást is. Erre azok az ételek a legmegfelelőbbek, amelyek gond nélkül kézbe foghatók, nem törnek könnyen, inkább oldódnak, mállanak a szájban. Így valódi rágás nélkül is sikerül eldolgozni, feloldani annyira a falatot, hogy le tudják nyelni. Mint minden új tapasztalat gyakorlásánál, itt is előfordulnak kevésbé sikeres kivitelezések: ha egy nagyobb falat hirtelen a csecsemő torkára szalad, attól köhögni kezd. Fontos erre felhívni a szülők figyelmét, hogy ne érje őket váratlanul, és ne érezzék túl riasztónak a helyzetet. Szükség esetén segíteniük is kell, de a túl hirtelen és nagy pánikreakció annyira megijesztheti a gyermeket, hogy akár huzamosabb ideig felhagy a darabos ételek kóstolgatásával. Az viszont fontos, hogy a csecsemő igényét követve mind a szilárd ételek mennyisége, mind a napi etetések száma folyamatosan (ha nem is egyenletesen) növekedjen az első születésnapjáig.

Az otthon készített ételek esetén a teljes pürésítést felválthatja a villával tört ételek fogyasztása. Az előregyártott üveges bébiételek ennek a korosztálynak a pépbe kevert darabokat kínálja, ami nem követi a természetes érési folyamatokat, mert ezt az állagot a legnehezebb elfogyasztani. Az érzékenyebb, az új állagokkal nehezebben boldoguló gyermekek sokszor nem tudnak mit kezdeni ezzel a vegyes állaggal. Számukra az lehet segítség, ha a pépes étel továbbra is viszonylag homogén, a harapást, rágást pedig keményebb, roppanósabb ételekkel gyakorolhatják. A bolti bébiételek túlzott hangsúlya az étkezésben könnyen problematikus beszűküléshez vezethet, ezért ajánlatos a szülőket támogatni abban, hogy csak különleges esetekben folya-

modjanak a használatukhoz (például utazás). A gyermekek számára az önállóság felé vezető utat jelentheti a kétkanalas etetés. Ilyenkor az egyikkel a felnőtt eteti őt, míg a másikkal maga a kicsi tud önállóan próbálkozni. Folyadékbevitelnél már próbálkozhatnak a pohárból ivással, eleinte a szájukhoz emelve, majd a kezükbe adva azt.

Az alvás tekintetében szintén nagy a változatosság abban, hogy melyik csecsemő hogyan alszik el, illetve hogy átalussza-e az éjszakát. Kutatási eredmények szerint a kisgyermekek közel 75%-a hat órát már egyhuzamban alszik, a fennmaradó 25%-nál viszont megjelennek a kifejezetten gyakran ébredők. Az éjszakai ébredések során a gyermekek közel kétharmada már önállóan megnyugtatja magát és visszaalszik, de vannak, akik még mindig olyan nyugtalanokká válnak, hogy továbbra is igénylik a szülői segítséget (Scheuring et al. 2015b). Az elaltatásnál fokozatosan csökken a közvetlen testkontaktus igénye (szopás, ringatás, ölelés), és egyre több szülő igyekszik megvalósítani, hogy rövid együttlét után akár ébren magára hagyja csecsemőjét, akinek egyedül kell elaludnia.

Az elalváson kívül a csecsemőnél megjelenő szeparációs szorongás leküzdésében is fontos szerepet játszik az átmeneti tárgy. A kisgyermek békésen játszik addig, amíg ő maga szabályozza az anyától való távolságát, és figyelmét a körülötte lévő világ köti le; ám ha az anya a köztük lévő távolságot növelni próbálja, vagy igyekszik a látóteréből kikerülni, a csecsemő erre gyakran fokozott érzékenységgel – sírással, megkapaszkodással – reagál. A szeparációs szorongás akár az éjszakai alvási szokásokat is megzavarhatja, és a kicsi gyakrabban ébredhet sírva. Tudni kell, hogy ez a viselkedés a gyermek valódi félelmeiről árulkodik, nem hiszti, és nem akaratosság. A félelem, a szorongató érzés leküzdésében elsősorban a szülő érzékeny, a gyermekét értő reakciói segítenek, azt közvetítve számára, hogy számíthat a szüleire, és nem csapják be őt magára hagyatottságában. Napközben segíthetnek ebben a különféle kukucs-játékok, amelyek arról adnak neki pozitív megerősítést, hogy bár az anyukája rövid időre eltűnik, mégis újra és újra visszatér. A mozgásában, a világ felfedezésében aktív csecsemőnek továbbra is szüksége van az ölbéli játékokra, mondókákra, ölelésekre, közös együttlétekre, amikor kielégítheti a biztonságra való igényét. Az elválástól való fokozott félelem jelensége akár 18–24 hónapos korig is eltarthat.

Ezekben a hónapokban a kisgyermekek már összerendezik az aktív tevékenységeik, megfigyeléseik során szerzett tapasztalataikat, és azokat kezdik más helyzetekben is felhasználni. Például magukhoz tudnak húzni bármit, aminek van madzagja vagy rúdja. Ok-okozati összefüggéseket fognak felfedezni a tárgyak alapos vizsgálata során. Az összefüggések átlátása segíti őket abban, hogy kétlépéses tevékenységet igénylő játékot is tudjanak már tervezni, a mozdulatok sorrendjét megjegyezni, a mozgásokat megtervezni és ügyesen kivitelezni. Az emlékezetük olyan hosszan tartó – de a szokások is segítik őket ebben –, hogy fel tudják idézni, hol szoktak lenni a dolgok, illetve hol látták őket utoljára. Kérésre az ismert tárgyakat (vagy a labdát, a macit, az autót, vagy bármi kedvenc tárgyat) megkeresik a lakásban, többnyire még csak látható távolságon belül, de már nem kell a felnőtt segítő irányítása. Amit pedig nem érnek el, arra rámutatnak az ujjukkal, hogy megszerezhessék.

Ebben az időszakban – a látószerv tekintetében – a látás alapvető funkciói már megfelelően kialakultak. A vizuális figyelem, a látottak, a látott élmények feldolgozása érlelődik a sok-sok mozgás és manipuláció, a finoman hangolt és irányított tevékenységek során. Kitágul a tér, egyre nagyobb kihívások várják a kicsiket. A felegyenesedés is más rálátást ad a világra. A teret, a tereptárgyak egymáshoz való viszonyát, a mélységet és a magasságot tanulják észlelni, feldolgozni, integrálni a többi érzékszervtől érkező információkkal együttesen, és a mozgásukat

ehhez igazítani. A térben a szem működését folyamatosan tréningező helyzetek nyílnak: fixálás, tekintetváltás, akkomodáció stb.

A finommotoros tevékenységek a kezek távolságában fókuszált pontos vezérlést igényelnek. A látás irányítja a pontos nyúlást, a mozdulat irányát, amplitúdóját (vagyis mennyit kell mozgatni a karon). Ezzel párhuzamosan a részletek megfigyelése nemcsak a térben – három dimenzióban –, hanem a síkban is egyre érdekesebbé válik a csecsemő számára. Ez idő alatt jön el a könyvek nézegetésének igazi ideje. Most már érdekli a síkban megjelent forma, amit azonosítani tud a térbeli megfelelőjével. Kezdetben a gömb-kör, majd a többi test és síkbeli megjelenítése is fokozatosan azonosítható lesz számára.

A csecsemők hallása ebben az időszakban minőségi tekintetben finomodik. Az alapvető hallási funkciók birtokában vannak, de dallamot még inkább a magas hangok tartományában képesek jól, differenciáltan érzékelni. Ahogyan az egyensúlyuk érik, úgy lesznek képesek a hátuk mögül érkező hangok forrását is lokalizálni. A térben való hallásuk ezáltal még pontosabb lesz. Saját hangjukat is egyre finomabban hallják, ezért a hangzóik között megjelennek a sziszegők és az affrikáták kezdeményei is (’tssz’). A hangerejüket egyre jobban tudják szabályozni, kedvelik a hangoskodó játékokat, de suttogni még nem tudnak [lásd fentebb a nyelvi fejlődésről mondottakat]. A suttogó hangerőre azonban felfigyelnek. Egyre több hangnak értik a jelentését. A számukra lényeges zajokat, hangokat kitüntetik a figyelmükkel, másokra ügyet sem vetnek. Játék közben kevésbé figyelnek a hangokra. A nevüket azonban már a többi zajból, szövegből is képesek kihallani és odafigyelni rá. A folyamatos szövegben a szüneteket szintén jól érzékelik, és hangadásaikban ezeket a ritmusokat visszaadják, vagyis szakaszolni, rövidíteni is kezdenek (például „mamamama” – „mama”).

Az anyanyelvre hangolódás folyamatában a csecsemő egyre közelebb kerül a szavak világához ebben a korszakban. Míg az előző szakaszban inkább a hangzó produkcióban, most inkább a beszédmegértés terén tesz fontos lépéseket. Fejlődése talán nem annyira látványos, hiszen nem mindig kíséri viselkedéses válasz, de ilyenkor a beszéd kibontakozásához gyakorol be elengedhetetlen készséget.

A nyelvi fejlődés ezúttal szorosan összefügg a kutató, felfedező kíváncsisággal, amit az ügyesedő helyváltoztató mozgások (kúszás, mászás) tesznek lehetővé. A kiscsecsemő most már nemcsak szemléli a tárgyakat, de közel is kerül hozzájuk. Megtapasztalja a formájukat, tulajdonságaikat; minden érzékével a tárgyi világra koncentrál. Minél többször ér el, forgat, tapasztal egy tárgyat, annál erősebb, gazdagabb belső képzetei alakulnak ki a tárgyról. Csak ilyen gazdag belső képzetekhez tud társulni a nyelvi szimbólum, maga a szó (Piaget–Inhelder 2004), még akkor is, hogyha ez egyelőre csak a beszéd megértésében jelenik meg. A kisgyermek már nemcsak észleli, de elemi módon érteni is kezdi a beszédet. Nagy lépés ez, hiszen a gondolkodás fejlődésében is segíti.

Így a közös figyelmi helyzetekben és a párbeszédek során leginkább a tárgyak nevei, tulajdonságai kerülnek „szóba”. Ekkorra már olyan fejlett a kicsi beszédészlelése, hogy a jól tagolt (dajkanyelv!), helyesen hangsúlyozott beszédből kihallja a szavakat. Mivel a magyar nyelv tőhangsúlyos (mindig az első szótagra esik a hangsúly), így a hozzá intézett beszédfolyamból lassan kiemelkednek a számára lényeges szavak. Ezt a folyamatot erősítik a – korábbi életkorban már tárgyalt – közös figyelmi helyzetek, amelyek az anya és a csecsemő között most már napi biztonsággal folyamatosan létrejönnek. Ezekben az egymásra figyelő pillanatokban megjelenik egy új elem: a közös egymásra figyelést kiterjesztik egy, a látóterükbe került tárgyra is (ezt hívjuk másodlagos interszubjektivitásnak). A felnőtt egy-egy tárgy közös „tanulmányozása” során célzottan tudja megnevezni a tárgyat, vagy annak valamely éppen tapasztalt tulajdonságát

többször is tudja hangsúlyozni (például: „Itt a labda"; „Puha a labda", „Megrágod a labdát?"). A társalgásban most először nem a kommunikációs kapcsolatra irányuló szándék a legfontosabb, hanem annak információtartalma. Ezt nemcsak a gazdag hanglejtés és a ritmus, hanem még a szavak közötti szünetek is hangsúlyozni fogják. Ilyenkor a szülő mondatai rövidekké válnak, a közléseiben több lesz a szünet, azokat a kisgyermeke felfedező, megismerő folyamataihoz igazítja.

A produkció oldalát ebben a korszakban még mindig a gagyogás uralja, ami most már szinte kizárólag az anyanyelv hangjaiból épül fel (Fehér 2017). Azok a kicsik, akik már rendszeresen rágnak és pohárból isznak, általában ügyesebbek a gagyogásban is. Ez a korszak végére egyre sokoldalúbbá, változatosabbá válik, egyre több szólamot és váltást tartalmaz. A hangképzés akaratlagos vezérlése tehát eléri azt a szintet, ami az első verbális megnyilvánulásokhoz szükséges. Közben véletlenül meg-megtörténik, hogy egy-egy valódi szót szándéktalanul is kiejt a kisgyermek, amit az éppen jelen lévő „közönség" megjutalmaz, és ezzel a használatát megerősíti. Ezek legtöbbször még nem valódi megnevezések, mert a kisgyermek nem rámutatáskor, tehát a tárgy azonosítására használja, de ha a szülő megerősíti, akkor hamar valódi szóként is használni fogja. Persze még hosszú út vár rá, amíg a folyamatos beszéd és a tiszta artikuláció kialakul, de az első szavak már megjelenhetnek. Így a továbbiakban a tartalmi elemekre kerülhet a hangsúly.

A kommunikációs folyamatban egyre inkább megjelennek az érzelmek is. Persze még többnyire a gesztusok, a mimika és a hanglejtés szintjén, de egyre egyértelműbbé válik, hogy a kicsik mikor örülnek, mikor dühösek vagy éppen félnek.

Annak örülünk, ha a gyermekek ebben az életkori szakaszban a legtöbb időt kúszással vagy mászással töltik; ezt segíti, ha minél nagyobb és biztonságosabb terük van a lakásban. Érdemes lehetőséget adni a gyakorlottan mászóknak, hogy alacsonyabb bútorokra, illetve lépcsőre felmásszanak. A lefelé jövetel azonban nehezebb, de megtanulják a megfordulást és a lehátrálást is. Amennyiben melegebb évszakra esik a mászás időszaka, szerencsés esetben kint a szabadban is lehetősége nyílik megtapasztalni különféle új felületeket és egyenetlen terepviszonyokat. Ezeknél a csecsemőknél láthatjuk leggyakrabban az úgynevezett „medvemászást" (nyújtott könyökkel és térddel, a tenyéren és talpon támaszkodva mennek, popsijukat az égnek emelve), mert a térdüknek szokatlan érzés a különféle egyenetlen talaj. A lakásban mászó gyerekeknél ez a mozgásforma gyakran kimarad, náluk többnyire csak a „medveállást" és az ebben a helyzetben való egyensúlyozást láthatjuk.

A csecsemők egyéves korukhoz közeledve fel is kapaszkodnak, feltérdelnek, majd felállnak, és van, aki meg is teszi első önálló lépéseit. A feltérdelést az alacsonyabb felületek segítik jobban, mivel a csecsemő ezekre támaszkodhat. A felállás olyan helyen sikerül nekik először, ahol jól meg tudnak kapaszkodni. Ülő helyzetből is felhúzhatják magukat guggolásba és innen állásba, vagy térdelő helyzetből féltérdelésbe kilépve rugaszkodnak fel. Vannak kisgyermekek, akik nagyon korán törekszenek az álló helyzet felé; első próbálkozásaiknál előfordul, hogy térdelésből egyszerre nyújtják az alsó végtagjaikat, és a karjukkal felhúzzák magukat. Kezdetben nehézségekbe ütközhet, hogy a gyermek leguggoljon, visszaüljön vagy visszatérdeljen a földre, mivel ez másfajta mozgáskoordinációt és izommunkát feltételez. A járás előkészítő mozgásaként a csecsemők elkezdenek oldalazva lépegetni a rács, a bútorok vagy a falak mentén kapaszkodva, majd egyre többször úgy jutnak át egyik bútortól a másikig, hogy közben elengedik a kapaszkodásra használt tárgyat, és önállóan lépnek párat.

Az állás és járás során nagyon jó egyensúlyérzékre és igen kifinomult mozgáskoordinációra, azaz egyensúlyozó képességre van szükségük, ami rengeteg kisebb és nagyobb izom műkö-

désének összehangolását feltételezi. Mindez akkor alakul harmonikusan, ha a test helyzetének és mozgásainak érzékelése megfelelő, illetve a csecsemő elegendő tapasztalatszerzéssel és gyakorlással bír. A stabil felegyenesedett tartáshoz elengedhetetlen a megfelelő izomerő és az ízületek szabad, de nem túlzottan tág mozgástartománya is. Ahhoz, hogy a kicsi minderre fel tudjon készülni, az a legszerencsésebb, ha önállóan kezd el gyakorolni a maga fejlődési ritmusában, és nem tanítgatják, vezetgetik. A mozgásfejlődést az önálló mozgáskivitelezés ösztönzésével lehet segíteni, támogatni: a környezet célzott kialakításával, megfelelően nagy térrel, térbeli kihívásokkal és biztonságos kapaszkodási lehetőségek biztosításával. Az első önálló lépések megtételének ideje nagyon széles életkori sávban történhet meg. Egyesek 9-10 hónaposan már járnak, mások csak másfél évesen teszik meg első lépéseiket. De tudnunk kell, hogy sokkal lényegesebb a jó alapozás, mint a gyors fejlődés, mert ettől függ, milyen lesz a gyermek testtartása, mennyire lesz biztonságos a járása, ügyesen fog-e egyensúlyozni, illetve esni, s hogy meg tudja-e magát védeni.

Legkésőbb 9 és 12 hónapos kor között a félig ülő, majd az ülő helyzet felvételével és annak stabilizálódásával mindkét kar felszabadul a támaszkodás alól, és a kezek immár szabadon tevékenykednek egy sokkal nagyobb térben. Megbillenéskor a stabilan ülő gyermek jól használja egyensúlyozó mozdulatait, le is támaszt, ha szükséges. Felegyenesedett helyzetben a tekintet másképpen irányítható: a csecsemő egyre nagyobb teret fog be, messzebbre és nagyobb felületre lát rá, így új perspektíva nyílik a tájékozódásában. A manipulációs tevékenység is megváltozik, egyre nagyobb térben történik, és a folyamatos tevékenykedés és kísérletezés révén a világ összefüggéseinek egyre mélyebbre ható felfedezése zajlik. A gyermekek ebben az életkorban egyszerre több tárggyal játszanak, és ezeket alapszinten egymással kapcsolatba is hozzák: kemény alaphoz kopogtatják, egymáshoz ütögetik, eldobálják, szétszedik, kiveszik és esetleg be is pakolják a játékokat (Dornes 2002; Gopnik–Meltzoff–Kuhl, 2005; Szelényi 2006).

A biztonsággal mozgó gyermek amilyen könnyen felül bármilyen helyzetből, ugyanolyan könnyen és gyorsan el is hagyja ülő helyzetét, és megy tovább a maga helyváltoztatási módján. Az egyik testhelyzetből a másikba váltást akkor fogják tudni biztonságosan elsajátítani, ha ők maguk fokozatosan alakítják ki, és sokat-sokat gyakorolják. A gyermekek habitusa, temperamentuma is befolyásolja mozgékonyságukat: a nyugodtabb, szemlélődőbb csecsemők többet fekszenek, ücsörögnek és játszanak egy helyben, illetve megfontoltabban, óvatosabban mozognak. Akik mozgékonyabbak, azok meg sem állnak; jönnek-mennek, hol itt, hol ott bukkannak fel és tevékenykednek egy kicsit.

A biztos ülésben a látott tárgy felé egy kézzel is célirányosan, pontosan nyúlnak bárhová, akár a fejük fölé is. Megjelennek a precíziós fogásmódok; ehhez a mutatóujj különválasztásának képessége, valamint a hüvelykujjnak a többi ujjal szembe fordítása szükséges. Vékony, illetve apró tárgyak (madzag, morzsa, falat) megfogásánál láthatjuk „csippenteni” a gyermeket. Amikor gyakorolni kezdik a csippentést, akkor még a többi ujj mozog együtt az első kettővel, és az alkarjukat, kezüket a felületre támasztják. Később már a levegőben tartott kézzel is fel tudnak venni apró tárgyakat, és csak az első két ujj mozdul. Az első két ujj mozgatásának elkülönülése révén a csecsemőkönyvek kemény lapjait kezdik továbbhajtani, elsajátítják a nyomógombos játékon a gomb/kapcsoló működtetését, emellett közelre és távolabbra is használni kezdik a mutatást. A manipuláció fejlődésének alapja a vizuomotoros koordináció: a tárgy pontos helyét és távolságát észlelni kell az érte nyúlás megtervezéséhez, az indításához és a kivitelezéséhez egyaránt. A tárgy nagyságának, alakjának és súlyának becslése a feltétele annak, hogy megfelelő csuklós és ujjmozgásokkal, illetve erővel közelítsünk a tárgy megfogásához. Ebben az életkorban egy-

szerre már nemcsak egy játékkal játszik a gyermek, hanem kettőt-hármat is felvesz, megtart, és együttesen próbál kezdeni velük valamit.

A finomabban szabályozott elengedés – ráhelyezés – is megjelenik egyéves korra. Ez főként a tárgyak polcra, kisasztalra, kanapéra való felhelyezését jelenti. A mindennapi életben rendszeresen előforduló eseményekhez kapcsolódó gesztusokat szívesen utánozzák, például integetnek, kopogtatnak, tapsolnak.

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (9–12 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 9–12 hónapos csecsemő tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Nem hoz tárgyakat egymással kapcsolatba, egyszerre csak egy tárggyal játszik, egyre figyel. 2. Az apró tárgyat nem tudja felcsippenteni. 3. A mutatóujj mozgása nem válik külön (nincs lapozás, gombnyomás, piszkálgatás). 4. Nem pakol ki (dobozból, tálból, fiókból). 5. Nehezen enged el (nem ejt, nem dobál, nem gurít).
Irányított, közös játék	6. Mondókázásnál nem utánozza a kézmozdulatokat. 7. Bemutatás után sem ütögeti össze a kezében tartott tárgyakat. 8. Nem telepszik le a felnőtt mellé tevékenykedni. 9. Képeskönyvet nem nézeget. 10. Nem lát át egyszerű ok-okozati összefüggéseket.
Mozgás zárt térben	11. Még nem indult be semmiféle helyváltoztató mozgás. 12. Helyváltoztató mozgásai aszimmetrikusak. 13. Testtartása aszimmetrikus. 14. Szokatlan módon közlekedik: háton fekve araszol, ülve popsin csúszkál, „nyuszizik”, térden jár. 15. Nem tud felülni, nem képes az ülő helyzetet megtartani. 16. Nem próbál felállni, a testsúlyát nem képes az alsó végtagokon megtartani. 17. Megszokott környezetében is mindig az anya/gondozó közelében marad, nem fedezi fel a környezetét.
Játék és mozgás a szabadban	18. Megijed, ha nagy szabad térben a földre teszik; ölbe kéredzkedik. 19. Nem szeret babakocsiban utazni, nehezen viseli az autóban utazást.
Gondozás, önkiszolgálás: evés, alvás, fürdés, tisztázás	20. Alig fogad el az anyatejen/tápszeren kívül más táplálékot. 21. Kizárólag pépes ételt fogad el. 22. Nem bővül az elfogyasztott ételek repertoárja. 23. Elalvási és átalvási nehézségei vannak.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 9–12 hónapos csecsemő	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulat-szabályozás	1. Általában nyugtalan, nehezen lecsillapítható. 2. Felhangoltságában magát ütögeti; a fejét esetleg a földhöz vagy más felülethez.
Társas interakciók	3. A gyerekek iránt egyáltalán nem érdeklődik, vagy sajátosan teszi. 4. Nem mutat a tárgy felé (kar-tenyér vagy ujj).
Figyelem	5. Nem figyel fel a neve hallatán. 6. A hang forrását nem keresi. 7. Túl közel hajol ahhoz, amit néz. 8. Már képes lenne helyváltoztatásra, mégsem teszi.
Utánzás	9. Utánzással sem integet vagy tesz gesztust (például mondóká-zás közben).
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	10. Spontán játék közben nem ad hangot. 11. A gagyogás monoton, kevés változatosságot mutat. 12. Nem, vagy csak ritkán jönnek létre közös figyelmi helyzetek a gondozó és a kisgyermek között.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 9–12 hónapos csecsemő tevékenységeiben

Szabad játék (9–12 hó)

1. **Nem hoz tárgyakat egymással kapcsolatba, egyszerre csak egy tárggyal játszik, egyre figyel.**
   - Ebben az életkorban a jól fejlődő gyermekeknél nagyon változatos módjait láthatjuk annak, ahogy a különféle tárgyakat egymással kapcsolatba hozzák: kopogtatnak, összeütögetnek, hangot keltenek, szétszednek, kipakolnak és egy idő után rá- és behelyeznek.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Fontos, hogy a manipulációs próbákat többféle testhelyzetben, de főképpen a csecsemő számára megszokott, biztonságos helyzetben figyelje meg.
   - Olyan játékokat kínáljon fel, amelyek egy kézzel is megragadhatók, és nem túl összetettek (kislabda, karika, fakocka, kiskanál)!
   - Kínáljon a gyermeknek kisebb játékokat egy nagyobb dobozban, tálban, kosárban!
   - Figyelje meg, hogy egyszerre több játékkal játszik-e! (Kopogtat, összeütöget, kipakol, szétszed, rátesz, behelyez?)

   Érdemes megkérdezni!
   - Szokták-e a szülők látni, hogy a gyermekük két játékkal egyszerre tevékenykedik úgy, hogy azokat egymással kapcsolatba is hozza?
   - Szokott-e a csecsemő más tárgyakhoz hozzáütni valamit?
   - Szokott-e kivenni valamit egy nagy tárolóból?
   - Szokott-e tárgyakat rátenni emelvényre vagy nagyobb felületre (például magasabb szivacsra, kisasztal alsó tárolójára, felfordított doboz tetejére)?

   Összegzés
   - Figyelemfelhívó és további megfigyelést igényel, ha a gyermek semmilyen módon nem hoz kapcsolatba tárgyakat.
   - Kivizsgálást indikál, ha a gyermek nem játszik egyszerre több játékkal, nem tud felvenni két tárgyat, illetve ha a kezébe adunk egy másodikat, az elsőt azonnal eldobja.

2. **Az apró tárgyat nem tudja felcsippenteni.**
   - Az első két ujj mozgása ekkor már különválik a többitől: a gyermek képes a mutató- és a hüvelykujját a többitől függetlenül használni, mutatni, csippenteni, nyomni, piszkálgatni.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Helyezzen a gyermek elé apró, borsószem nagyságú ételdarabokat olyan ételből, amilyet már fogyaszthat (puha gyümölcs, főtt zöldség, kölesgolyó negyedelve), és figyelje meg, hogyan próbálja megszerezni!
   - A gyermek hason fekvő, ülő vagy támasztott ülő helyzetben legyen, attól függően, hogy a mozgásfejlődésében hol tart.

Érdemes megkérdezni!

- Észre szokta-e venni és felszedi-e jöttében-mentében vagy étkezési helyzetben az apró dolgokat, amik az útjába kerülnek, illetve amiket kínálnak neki (szöszök, morzsák, falatok)?
- Fogdos-e címkéket a textiljátékokon?
- Megfogja és meghúzza-e a zsinórokat, madzagokat, ha eléri őket?

Összegzés

- Az első két ujj mozgása ebben az életkorban már teljesen különválik a többitől. A csecsemő az apró dolgot az I-III., I-II. ujjal szedi fel, de a többi ujj még együtt mozoghat az első kettővel. Az alább következő (3–5.) motoros készségekkel együttesen értékelve, elmaradás esetén javasolt a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani a családot.
- Figyelemfelkeltő, ha az ujjak mozgása nem akadályozott, de a kisgyermek nem veszi észre az útjába kerülő apró tárgyakat, szöszöket, madzagokat, csomókat stb. Ebben az esetben a védőnővel, házi gyermekorvossal egyeztetve esetleg szemészeti vizsgálata indokolt lehet.

3. A mutatóujj mozgása nem válik külön (nincs mutatás, lapozás, gombnyomás, piszkálgatás).

- Ha az első két ujj mozgása nem vált külön a többitől, az ujjak csak együtt tudnak mozogni. Más készségeket tekintve ehhez a művelethez nemcsak a kezek, az ujjak ügyessége szükséges, hanem az érdeklődés is.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezzen a gyermek elé olyan játékokat (lyukacsos játék, kemény lapú könyv, játék, aminek pöckölhető, pörgethető, megnyomható része van), melyeket az ujja végével tud felfedezni, működésbe hozni! Figyelje meg, hogyan használja a mutatóujját!
- Amennyiben magától nem fedezi fel mutatóujjával a játék részleteit, mutasson példát, és ösztönözze a gyermeket utánzásra!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e már, hogy a fenti módon fedezi fel a játékokat, elkülönülten használva a mutatóujját?

Összegzés

- Az első két ujj mozgása már teljesen különválik a többitől; a mutatóujjat a mutatáson kívül a fenti játékok felfedezéséhez is használja.
- A mutatás gesztusáról és annak szociális-kommunikációs vonatkozásairól a Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, illetve az Irányított, közös játék (9–12 hónap) tárgyalásánál olvashatnak.

4. Nem pakol ki (dobozból, tálból, fiókból).

- Ebben az életkorban a csecsemők már aktívan vizsgálják, próbálgatják, hogy a tárgyak egy nagyobba kerülve, azzal nem lesznek eggyé, hanem azokat külön meg tudják ragadni, kivenni az egyiket a másikból. Ebben az életkorban a legtöbbjük már ülő helyzetben játszik, így könnyű a kart és a kezeket úgy irányítani, hogy belenyúlhasson egy üreges tárgyba, és onnan kivegyen, később pedig betegyen oda valamit. Ugyanakkor a még fekve játszó gyermekek, ha van elegendő tapasztalatszerzési lehetőségük, és megfelelő

tárgyak állnak a rendelkezésükre, szintén fel tudják fedezni a tárgyak üregességét és egymásba rakhatóságát.

Hogyan figyeljem meg?

- Fontos, hogy a manipulációs próbákat többféle testhelyzetben, de leginkább a kisgyermek számára megszokott, biztonságos helyzetben figyelje meg, mert így magasabb szinten manipulálnak.
- Kínáljon fel kisebb játékokat különféle mélységű és nyílásnagyságú dobozokban, kosarakban, tálakban!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e már a szülők, hogy a gyermek kiveszi a játékait a kosárból, a zoknikat a fiókból, a darabos ételt a tálkából stb.?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek nem próbálja megszerezni a játékot, amikor látja, hogy az hogyan került bele az edénybe, tehát nem tudja kivenni az üreges tárgyból a másikat, és ezt a szülők is így látják a mindennapok során. Szintén figyelemfelhívó, ha nem érzékeli, hogy amit felkínálunk, több tárgyból áll, és nem is próbálja megszerezni azt, ami benne van valamiben.

5. Nehezen enged el (nem ejt, nem dobál, nem gurít).

- A tudatos elengedés fontos állomása a kézhasználat, a finommotorika fejlődésének. Ebben az életkori szakaszban ezt különös élvezettel gyakorolják is a csecsemők, eleinte ejtés, dobálás és gurítás formájában. Később ezek az elengedések finomodnak, és a gyermek képessé válik arra, hogy finoman helyezze bele vagy rá az egyik tárgyat a másikba/másikra.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermek játékát hosszabb ideig!
- Legyenek körülötte kisebb-nagyobb tárgyak!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e már a szülők, hogy a gyermek elejti, ledobálja játékait?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a kicsi nem tud vagy nem akar még elengedni tárgyakat, és azok csak véletlenül esnek ki a kezéből.
- A szabad játék fenti jeleit együtt értékeljük az 1., 2., 3., 4. és 5. jellel: ha a gyermek az 5 jelből 3-at nem tud kivitelezni, kivizsgálást igényel!

Irányított, közös játék (9–12 hó)

6. Mondókázásnál nem utánozza a kézmozdulatokat.

- Ebben az életkorban a csecsemők már egyre több mozdulatot képesek utánozni. Ezek még kevéssé differenciált, inkább elnagyolt kar- és kézmozdulatok, kivitelezésük pedig párhuzamosan, két kézzel történik (tapsolás, integetés, karok felemelése).

Hogyan figyeljem meg?

- Kezdeményezzen mozdulatutánzós mondókát a gyermekkel! („Tapsi-tapsi mamának…”, „Csip-csip csóka…”, „Fújja szél a fákat…”, „Lóg a lába, lóga …”)
- Figyelje meg, hogy képes-e egyszerű mozdulatok utánzására!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e a szülők ilyet játszani a gyermekükkel?
- Mely mondókákat, gyermekdalokat ismeri a kicsi?
- Szokott-e a mozdulatokat utánozni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a csecsemő nem tud egyszerű kézmozgásokat utánozni. [Lásd még a következő, a 7. jelnél írtakat! Vesd össze az Utánzás (6–9 hó) 6. jelével!]

7. Bemutatás után sem ütögeti össze a kezében tartott tárgyakat.

- Az utánzás, valamint a tárgyak kapcsolatba hozásának együttes megértését igényli ez a játékhelyzet. Az utánzásról már a 6. jelnél is szóltunk.

Hogyan figyeljem meg?

- Válasszon a megfigyeléskor olyan tárgyakat, amelyek önmagukban nem adnak hangot (például kocka, farúd, két kisebb tálka), és a gyermek figyelmét előzőleg felkeltve üsse őket össze párszor ritmusban (3-szor)! Ezután határozottan nyújtsa át neki a két tárgyat, várjon, és tekintetével biztassa, esetleg mondja neki, „Most te jössz!”
- A kicsi figyelmét leginkább úgy tudja a tevékenységre irányítani, ha neki nincs a kezében éppen semmi.
- Amennyiben a gyermek biztonságosan ül, a testhelyzete legyen ülő helyzet, illetve bizonytalan egyensúly esetén támasztott ülő helyzet! Hason vagy háton fekve is kivitelezhető a tevékenység.

Összegzés

- A 6. jelnél leírtak szerint értékelje!

8. Nem telepszik le a felnőtt mellé tevékenykedni.

- Az utánzáshoz, az együttes elmélyült tevékenységhez a csecsemő részéről annak felfedezése és megértése szükséges, hogy érdemes a felnőttek vagy a nagyobb gyermekek közelében lenni és figyelni, mit tesznek ők. Bár ebben az életkorban a nagymozgások dinamikus fejlődése miatt a motoros aktivitásuk fokozott, az eltávolodást és közeledést gyakorolják, mégis fontos a tanulási folyamatok szempontjából, hogy meg tudjanak állni és figyelni a felnőttel közösen valamire. Ez a megértés szempontjából a másodlagos interszubjektivitással is összefüggésben fejlődik.

Hogyan figyeljem meg?

- Üljön hosszabb ideig egy helyben, és tegyen valami érdekes dolgot (például fújjon buborékokat)!
- Figyelje a gyermek reakcióját!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek a szülők közelébe jutni azért, hogy együtt figyeljenek valamit, és nem azért, hogy dajkálják, dögönyözzék? Kezdeményez-e hasonló, közös játékot?
- Figyeli-e a kicsi, ha valami érdekeset mutatnak neki?
- Hogyan teszi ezt?

Összegzés

- Ha a kisgyermek nem telepszik le, de figyel a felnőttre, és az utánzásban, a közös figyelemben együttműködő, továbbá a tevékenységeket képes megfigyelni annyira, hogy azok megjelenjenek a játékában, akkor a motoros aktivitás lecsengése után ez valószínűleg meg fog változni.
- Amennyiben letelepszik, de egyáltalán nem, még részben sem a közös figyelem és tevékenység vezérli, ezért ezekben a helyzetekben nem utánoz, és nem is figyeli a felnőtt tevékenységét (inkább csak bújik, kedveskedik), valamint ha a felnőttől látott egyszerű tevékenység később a játékában sem jelenik meg, akkor a jel figyelemfelkeltő, és a családnak a pedagógiai szakszolgálat munkatársaival érdemes felvennie a kapcsolatot.
- Ha a gyermek nem ül le, és nem is figyeli a felnőtt cselekvéseit, akkor vizsgálat szükséges, amihez szintén a pedagógiai szakszolgálatnál kapnak segítséget.

9. Képeskönyvet nem nézeget.

- A csecsemők megismerő tevékenységét ekkor már a vizuális észlelés és feldolgozás vezérli. Gondolkodási folyamataikat tekintve a képeskönyv egyelőre még csak egy tárgyat jelent számukra, ami színes, és miközben ezt lapozgatják, a felnőttek szívesen beszélnek, adnak ki érdekes hangokat, esetleg énekelnek. Ebben az időszakban a csecsemők élvezettel lapozgatják a képeskönyvet, ami egyszerűen kihívást jelent a finommotoros tevékenységek fejlődése szempontjából is.

Hogyan figyeljem meg?

- A kisgyermekkel szemben helyezkedve nyisson ki egy keménylapos könyvet, ami egyszerű, de érdekes képeket tartalmaz! Az egyikre rámutatva mondja ki a nevét, és adjon ki érdekes hangutánzó hangokat!
- Pár kép és lapozás erejéig tartsa magánál a könyvet, majd ha a kicsi már kellően érdeklődik, akkor adja át neki, és figyelje meg, mit tesz!

Érdemes megkérdezni!

- Mit tesz a gyermek általában a könyvekkel?
- Megnéz-e a pár képet az ismerős könyvben vagy fotóalbumban, esetleg elektronikus képernyőn?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek figyelmét nem köti le a képpel együtt bemutatott érdekes hanghatás sem, vagyis ennek segítségével sem néz rá a képre vagy a fotóra.

10. Nem lát át egyszerű ok-okozati összefüggéseket.

- Ahhoz, hogy a csecsemő megszerezzen egy tárgyat, a saját helyzetének megváltoztatása szükséges. Ebben az életkorban viszont egyszer csak azt is felfedezik, hogy vannak dolgok, amiket másképpen is megszerezhetnek; elegendő például azt a takarót vagy annak egy közeli részét meghúzni, amin a kívánt tárgy rajta van. Ennek belátásához az

ok-okozati összefüggés és a tárgyak egymáshoz viszonyított egysége, a rész-egész viszonyának átlátása is szükséges.

Hogyan figyeljem meg?

- Egy érdekes tárggyal keltse fel a gyermek figyelmét, érdeklődését; például annak mozgatásával vagy hangadással! Ezután helyezze tőle távolra úgy, hogy a legközelebbi része a gyermek kartávolságától valamelyest messzebb legyen! Figyelje meg, hogy a kisgyermek:
  - a távolabb eső részt figyelve elmozdul-e, és a tárgyat egyszerre emeli magához,
  - vagy a hozzá közel eső részt megragadva szerzi meg a tárgyat?

Érdemes megkérdezni!

- Például etetés közben szokott-e a gyermek bármit úgy megszerezni, hogy a tárgyat közvetlenül nem éri el, de a terítőt vagy a tányért, amin az rajta van, igen; és ezt magához húzva szerzi meg a rajta lévő vágyott dolgot?
- Látták-e már a földön, takarón vagy pléden, hogy egy távoli tárgyat úgy húz magához, hogy a takarót húzza közelebb, és közben a szemével a tárgy mozgását követi?

Összegzés

- A leírt tevékenység jól illusztrálja a tárgyak és a cselekvés közötti egyszerű ok-okozati viszony átlátását. A gondolkodási folyamatokban ennek a megjelenése elengedhetetlen alapja a logikus gondolkodás további lépéseinek kialakulásához. Ha ennek az életkori szakasznak a végére a csecsemő ezt nem látja át, figyelemfelkeltő, és a családot érdemes a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani.

Mozgás zárt térben (9–12 hó)

11. Még nem indult be semmiféle helyváltoztató mozgás.

- Ebben az életkorban leginkább kúszva vagy mászva közlekednek a csecsemők, de van, aki már meg is teszi első önálló lépéseit. A mászás kellőképpen megerősíti a törzs- és végtagizmokat, fejleszti a mozgáskoordinációt és az egyensúlyozó képességet. Előkészít tehát az állásra, a járásra, és megalapozza a jó testtartást.

Hogyan figyeljem meg?

- A helyváltoztató mozgások gyakorlásához és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre és nagy mozgástérre van szükség. Helyezze a csecsemőt a földre, szőnyeggel fedett területre!
- Figyelje a gyermek helyváltoztató mozgását! Ha nem indul el a térben, próbálja a gyermek számára érdekes játékkal őt erre ösztönözni!

Érdemes megkérdezni!

- Van-e az ébrenléti időszakban elég nagy mozgástere a gyermeknek?
- Milyen módon változtat helyet a nap során?
- Mekkora teret jár be?
- Mennyire mozgékony?

Összegzés

- Ha azt tapasztaljuk, hogy a kisgyermek hamarabb kezd el felállni, mint kúszni vagy mászni, ezt nem lehet megakadályozni. A környezetet kell úgy alakítani, hogy azzal motiváljuk a mászásra, vagyis a lehető legnagyobb teret biztosítsuk számára, és amennyire lehet, kevés felkapaszkodási lehetőséget hagyjunk! Ha 9 és 12 hónapos kor között csak a gurulás alakult ki, vagy esetleg popsin ülve közlekedik a kisgyermek, és sem kúszni, sem mászni nem kezdett el, feltétlenül kivizsgálás szükséges!

12. Helyváltoztató mozgásai aszimmetrikusak.

- Új mozgásformák kialakításakor a kicsik az egyik oldalukkal kezdenek gyakorolni, így a mozgásuk aszimmetrikusnak tűnik. Ez a gyakorlás folyamán változik. A már jól és gyorsan mászó kisgyermek, aki az ülő helyzetet és a négykézlábra állást is gyakran és dinamikusan váltogatja, ismét válthat egy aszimmetrikus mozgásformára: az egyik lábát oldalt talpra teszi ki, és csak a másikon támaszkodik a térdére. Ezzel gyorsabban halad, és könnyebben felül.

Hogyan figyeljem meg?

- A hely- és helyzetváltoztató mozgások gyakorlásához és megfigyeléséhez viszonylag kemény alátámasztási felületre és nagy mozgástérre van szükség. Helyezze a csecsemőt a földre, a szőnyegre vagy nagy méretű járókába!
- Figyelje a gyermek helyváltoztató mozgását! Ha nem indul el a térben, próbálja a kisgyermek számára érdekes játékkal erre ösztönözni őt!
- Emellett figyelje meg a támaszkodást hason/négykézláb, hogy szimmetrikus-e mind az alsó, mind a felső végtagok tekintetében!
- Ebben az életkorban még fiziológiás, ha a gyermek mindkét kezét egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja. Amennyiben az egyik kezét hanyagolja, vagy sokkal ügyetlenebb vele, mint a másikkal, azt behatóan ki kell vizsgálni!

Érdemes megkérdezni!

- A kúszás és a mászás során egyaránt aszimmetrikus-e a végtagok használata?
- Változott-e az aszimmetria az elmúlt időszakban? Javult vagy romlott?
- Látott-e a szülő korábban bármilyen mozgás során aszimmetriát?
- Látott-e korábban bármelyik testtartásban aszimmetriát? A mindennapok során mit figyel meg a gyermeknél: a jobb és a bal oldali végtagjait különböző testhelyzetekben egyforma gyakorisággal és egyformán ügyesen használja-e a manipulációs tevékenysége során?

Összegzés

- Figyelemfelhívó jel, ha mászásnál a csecsemő egyik keze ökölben van a támaszkodáskor, és a könyökét sem nyújtja ki teljesen.
- Kivizsgálást igényel, ha az aszimmetria nemcsak a helyváltoztató mozgások során, hanem a testtartásban/támaszhelyzetekben [lásd 13. jel], manipulációkor is tapasztalható.

13. Testtartása aszimmetrikus.

- Eddig csak fekvő testhelyzetekben volt rálátásunk a csecsemő testtartására – ebben az életkorban ülő és álló helyzetben is érdemes megfigyelni a gyermek gerincét és alsó végtagjainak tartását. Az oldalról látható élettani gerincgörbületek fokozatosan alakulnak ki, ezek most még nem értékelhetők. A csecsemő testalkatának előredomborodó hasfala

a medence látszólagos előrebillenését imitálhatja, a felsőtest pedig még előre dőlhet. Tehát – hátulról és elölről megnézve a gyermeket – az oldalirányú aszimmetriát kell észrevennünk.

Hogyan figyeljem meg?

- Mindenképp pelenkára vetkőztetve figyelje meg a gyermeket, mert csak így kaphat pontos képet.
- Stabil, kemény alátámasztási felületen üljön vagy álljon a gyermek!
- A gerincet hátulról és elölről is figyelje meg: a vállak és a medence-csípőlapát egy magasságban vannak-e? Ülésnél az ülőgumókon egyenletesen terhel-e? A gerinc elhajlik-e oldalra?

Érdemes megkérdezni!

- Figyeltek-e meg a szülők aszimmetrikus tartást, például amikor fürdetik, öltöztetik?

Összegzés

- Az oldalirányú aszimmetriát fontos észrevenni és javaslatot tenni a vizsgálatra. A fiziológiás gerincgörbületek csak később alakulnak ki.

14. Szokatlan módon közlekedik: háton fekve araszol, ülve popsin csúszkál, „nyuszizik”, térden jár.

- Vannak gyermekek, akik a mozgásfejlődés egy szakaszában olyan hely-, illetve helyzetváltoztató mozgást alakítanak ki, amely nem illeszkedik a fiziológiás fejlődés menetébe. Például előfordulhat, hogy a gyermek kúszás vagy mászás helyett háton fekve araszol, a lábaival tolva magát a fej irányába, vagy ebben az életkori szakaszban is csak gurulással járja be a rendelkezésére álló teret. Ha fel tud ülni önállóan, a kúszás, illetve mászás helyett popsin csúszkál előre, és az alsó végtagok páros vagy váltott mozgatásával húzza magát a földön. Van olyan gyermek, aki a mászásnál „nyuszizik”, vagyis miután a kezeivel előre lépett, a két térdét nem váltva teszi előre, hanem az alsó végtagokat egyszerre húzza maga után, rántja maga alá. Olyan is előfordul, hogy a kicsi térden járva közlekedik: feltérdel, és kapaszkodás nélkül a térdein lépeget előre.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, továbbá kényelmes ruházata, ami nem akadályozza a mozgást!
- Motiválja őt a helyváltoztatásra játékkal, vagy hívja oda magához!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen helyváltoztatási formákkal közlekedik a kicsi a lakásban?
- A nap nagy részében melyik helyváltoztatási módot figyelhetik meg?

Összegzés

- A fenti helyváltoztató mozgások előfordulása mindenképpen figyelemfelkeltő, de abban az esetben igényelnek kivizsgálást, ha tartósan, hónapokon keresztül fennállnak, és a gyermek nem tud továbbfejlődni: nem alakítja ki a soron következő fiziológiás mozgásformát. Ha még csak gurulni vagy háton araszolni tud, feltétlenül kivizsgálásra kell irányítani.

15. Nem tud felülni, nem képes az ülő helyzetet megtartani.

- Nemcsak arra kell odafigyelnünk, hogy a csecsemő még nem ül fel önállóan, hanem arra is, ha nem törekszik a függőleges helyzet megtartására. Például amikor ölben van, és támasztott ülő helyzetbe kerül (például etetésnél), rögtön eldől, lefekszik, lecsúszik vagy kifeszíti magát. Azt is fontos megfigyelni, hogy a földön változatos módon ül-e (ha már tud), vagy kizárólag a sarkai között W ülésben tud megülni (nyújtott, hajlított vagy terpeszülésben billeg, eldől vagy a kezeire támaszkodik).

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, továbbá kényelmes ruházata, ami nem akadályozza a mozgást!
- Motiválja a gyermeket a felülésre, és figyelje meg, hogy ha nem is ül fel teljesen, félig ülő helyzetet fel tud-e venni!
- Figyelje meg, hogy amikor a szülő vagy az ön ölében ül megtámasztva, stabil-e a helyzet a számára, nem csúszik-e le, feszíti-e ki magát, vagy dől el oldalra!
- Ülő helyzetben nyújtson neki különböző irányokból játékokat, és figyelje meg, stabil marad-e az egyensúlyi helyzet nyúlás közben!
- Figyelje meg, hogyan helyezi az alsó végtagokat a gyermek (terpeszülés, nyújtott ülés, hajlított ülés, W ülés, Z ülés)

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermekük önállóan felülni?
- Megtartja-e az ülő helyzetet, ha felültetik?
- Stabil-e az ülése, vagy gyakran megbillen, felborul?
- Szeret-e ölben lenni, és jól ül-e felnőtt ölében?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek még nem ül fel magától.
- Kivizsgálást igényel, ha támasztott ülésben sem biztos a fej- és törzskontrollja, és esetleg hárítja is, hogy függőleges testhelyzetben tartsák.

16. Nem próbál felállni, a testsúlyát nem képes az alsó végtagokon megtartani.

- Nemcsak arra kell odafigyelnünk, ha a csecsemő még nem áll fel önállóan, hanem arra is, ha nem törekszik a függőleges helyzetbe kerülésre, illetve annak megtartására. Például amikor ölben van, szembe fordulva a szülővel, nem támaszkodik a talpával a felnőtt combjára, nem nyomja fel, nem rúgja ki magát. Az is rendellenes lehet, ha feszesen nyújtja a térdeit, lábujjhegyen támaszkodik, és nem tud rugózni.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és amibe a felálláshoz stabilan meg tud kapaszkodni (bútor vagy a mellette ülő szülő)!
- A gyermeket, ha lehet, nadrág és zokni nélkül figyelje meg, de cipő semmiképpen ne legyen a lábán.
- Figyelje meg állás közben az alsó végtagok terhelését: meg tudják tartani a gyermek testsúlyát?

Érdemes megkérdezni!

- Fel szokott-e magától állni a kicsi?

- Stabil-e az állása, ha kapaszkodva áll, vagy gyakran megbillen, elesik?
- Ha még nem áll fel: megtartja-e az álló helyzetet, elbírja-e a testsúlyát, ha fogják a törzsét/kezét?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek még nem áll fel magától.
- Kivizsgálást igényel, ha állítva a hónaljánál fogva rövid ideig sem tartja meg a testsúlyát, nem támaszkodik a talpaira, amikor függőlegesen tartva a lába hozzáér valamilyen alátámasztási felülethez (felnőtt combja, pelenkázó felülete, talaj), és esetleg hárítja is, hogy függőleges testhelyzetben tartsák. Vagy ha támaszhelyzetben a térdét erőteljesen kifeszíti, lábujjhegyen áll, és nem tudja letenni a sarkait.

17. Megszokott környezetében is mindig az anya/gondozó közelében marad, nem fedezi fel a környezetét.

- Ez az időszak ugyan a szeparációs szorongás jelentkezésének és megerősödésének időszaka, de fontos, hogy az anya vagy más kötődési személy jelenlétében a csecsemő önállóan is elinduljon felfedezni a környezetét. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy távolabbra tekintve jól lássa, átlássa a hely viszonyait. Lásson elég vonzó dolgot ahhoz, hogy késztetése legyen elindulni, és pontosan fel tudja térképezni azt is, hogy a térbeli viszonyok hogyan alakulnak (távolság, mélység, magasság stb.). Mindezek alapján pedig meg kell terveznie, hogyan fogja kivitelezni az elmozdulást és a visszatérést.

Hogyan figyeljem meg?

- Az előzőekben kifejtett, mozgásfejlődést megfigyelő kérdések alapján készen áll-e a csecsemő környezetének önálló felfedezésére?
- Érdemes megfigyelni, elég ingergazdag-e a környezete. Esetleg nincs-e túlzsúfolva játékokkal, ami viszont akadályozza abban, hogy eltávolodjon az édesanyjától.
- Amennyiben távol vannak a számára érdekes dolgok, figyelje meg azt is, hogy milyen közelségbe kell azokat helyezni, hogy kellő motivációt szolgáltasson az elmozduláshoz.
- Hogyan reagál az édesanya a gyermek kezdeményezési szándékaira? Mennyire biztonságos a környezet? Ha túl sokszor kell eltiltani a gyermeket, mert veszélyes helyzetbe kerül, az a kedvét szegheti.

Érdemes megkérdezni!

- Hasonlóan viselkedik-e a csecsemő más felnőtt társaságában, vagy másik helyen?
- Hogyan próbálja a szülő bátorítani a gyermeket?
- Ismerős, otthoni környezetben könnyebben, szabadabban mozdul-e a kicsi?
- Amennyiben ismerős környezetben könnyebben mozdul, akkor szoktak-e tapasztalni több ütközést, esetleg balesetet vagy eltérülést a korábbi, látszólag eltervezett útvonalhoz képest?

Összegzés

- Önmagában még nem figyelemfelkeltő jel, de ha a tevékenységek közül hosszasan hiányzik a környezet önálló felfedezése, akkor az hátráltató tényező lehet minden más terület (mozgás, játék, önállósodás, kommunikáció) fejlődésében. Egy-két praktikus ötlettel segíthetjük a szülőt: helyezze kissé távolabb a gyermektől a kedvenc játékait; térdeljen,

feküdjön le hozzá és hívogassa; énekeljen neki néhány lépés távolságból! Ő maga is elkezdhet távolabbi tárgyakra mutatni, hogy felhívja a csecsemő figyelmét rájuk.

Játék és mozgás a szabadban (9–12 hó)

18. Megijed, ha nagy szabad térben a földre teszik; ölbe kéredzkedik.

- Ebben az életkorban a kicsik leginkább mászva, esetleg már lépegetve fedezik fel a környezetüket. A kellő téri és mozgástapasztalattal rendelkező, biztonságosan kötődő gyermek fokozatosan eltávolodik a szülőtől akkor is, ha nagyobb térben van: teremben, folyosón vagy kint a szabadban. Nem zavarja meg, illetve hamar felfedezi és megszokja a más anyaggal borított felületeket és a felszín különféle egyenetlenségeit.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermek helyváltoztató mozgását! Ha nem indul el a nagyobb térben, próbálja számára érdekes játékkal erre ösztönözni!
- Figyelje meg, hogy mi zavarja inkább: a nagyobb terület vagy a megszokottól eltérő felület?

Érdemes megkérdezni!

- Van-e már tapasztalata gyermeküknek az otthonán kívüli, nagyobb térben való mozgással kapcsolatban?
- Ilyenkor milyen módon változtat helyet, és mennyire távolodik el a szülőtől?
- Mekkora teret jár be? Mennyire mozgékony?
- Zavarja-e a különféle felületekkel való érintkezés?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a rendszeres tapasztalat és lehetőség ellenére a gyermek mindig megijed nagyobb térben; ha idegen helyen nem változtat helyet az otthon megszokott módon, és ha nem száll ki a szülő öléből, illetve nem távolodik el tőle hosszú idő elteltével sem. [Lásd még 17. jel.]

19. Nem szeret babakocsiban utazni, nehezen viseli az autóban utazást.

- A babakocsiban, illetve autóban utazás folyamatos ingerlést ad az egyensúlyszervnek, ami a legtöbb gyermeknek kellemes, megnyugtató inger; akár könnyen el is alszanak utazás közben. Vannak azonban olyanok, akik számára ez az inger túl sok, nem tudják befolyásolni, leállítani, és ingerlékennyé válhatnak tőle. Ebben a mozgékony korszakban a szoros körbezártság, korlátozás (becsatoló öv) is zavarhatja őket.

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki?

- Általában nincs mód megfigyelni a kicsi viselkedését babakocsiban, illetve autóban, ezért erről a szülők/gondozó alapos kikérdezésével informálódhat.

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan reagál a gyermek az utazási helyzetekre?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, de csak más tünetekkel együtt értelmezhető, ha a rendszeres babakocsi- és autóhasználat ellenére a csecsemő mindig sír, ami hosszabb utak során sem

marad abba, és nem tud megnyugodni, amíg ki nem veszik az ülésből, vagy a kocsi meg nem áll.

Gondozás, önkiszolgálás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (9–12 hó)

20. Alig fogad el az anyatejen/tápszeren kívül más táplálékot.

- Bár egyéves korig az elfogadott táplálék nagy része még lehet anyatej vagy tápszer, mindenképpen fontos látni azt a tendenciát, hogy a csecsemő nyit az új állagok és az ízek felé, valamint (a nagymozgásainak megfelelően) próbálkozik a rágással, harapással.

Hogyan figyeljem meg?

- Hol tart a csecsemő a mozgásfejlődésben? [Lásd 11–17. jel.] Ennek megfelelő-e az etetés pozíciója? A klasszikus etetőszék a már stabilan ülni tudó gyermeknek megfelelő hely, ha pedig ezt még nem tudja kivitelezni, inkább ölben vagy kissé döntött helyzetben érdemes az etetéssel próbálkozni.
- A felkínált püré vagy darabos étel megfelelő-e a csecsemő fejlettségi állapotának?
- Érdemes megfigyelni: mutat-e a csecsemő bármilyen módon kíváncsiságot az ételek iránt? Nyúl-e a saját tányérja, kanala felé? Megfigyeli-e a családtagok étkezését?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e úgy étkezni, hogy a gyermekük lássa őket evéshelyzetben? Milyenek a család étkezési szokásai?
- Milyen típusú ételekkel kínálják őt? (Vannak esetek, amikor a szülők még mindig a féléves csecsemőknek való püréket készítik, miközben a gyermekük már erőteljesebb ízekre vágyna, vagy szilárdabb tápláléknak örülne.)
- Amennyiben van rá lehetőség, érdemes egyéb szabályozási területre is rákérdezni: hogyan alszik, mennyit sír a kicsi?

Összegzés

- Amennyiben a csecsemő egyéves korára sem fogad el pár kanálnál több szilárd ételt, vagy alig egy-két féle ételt fogyaszt, érdemes ezt jelezni a védőnőnek vagy a gyermekorvosnak. Ők az evésfejlődés történetének ismeretében tudnak arról dönteni, hogy szüksége van-e a családnak további tanácsadásra vagy kivizsgálásra.

21. Kizárólag pépes ételt fogad el.

- Vannak gyermekek, akik nehezebben barátkoznak meg a szájukba került darabos ételekkel, esetleg fintorognak, kiköpik, öklendeznek vagy hánynak tőle. Ekkor még csak ismerkednek a szilárd táplálékkal, de a tünet egészen hosszú ideig, akár az óvodáskor végéig is fennmaradhat, ezért érdemes figyelni a folyamat alakulását.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg játékhelyzetben is a csecsemőt: szokott-e játékokat a szájába venni?
- Hol tart a mozgásfejlődésben? [Lásd 11–17. jel.] Tud-e stabilan ülni?

Érdemes megkérdezni!

- Milyen típusú ételekkel kínálják?
- Történt-e korábban félrenyelés, amitől nagyon megijedtek?

Összegzés

- Amennyiben a mozgásfejlődésben általában tapasztalható elmaradás, érdemes arra gondolni, hogy ez a rágástanulás folyamatára is hatással lehet. Ha a szülőket valamilyen korábbi rossz tapasztalat bizonytalanította el, azt oldhatja egy segítő személy, akinek a jelenlétében kínálják a gyermeket darabos étellel. Az erőltetést feltétlenül el kell kerülni. Amennyiben a csecsemő érzékenysége más szabályozási területeken is kifejezetten megnyilvánul, és a család mindennapjait jelentősen megnehezíti, érdemes jelezni a védőnőnek.

22. Nem bővül az elfogyasztott ételek repertoárja.

- Az előző, 21. jelet érdemes kiegészíteni azzal a szemponttal, hogy mennyire lehet változatosan táplálni a gyermeket.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg játékhelyzetben is a csecsemőt: mennyire ragaszkodik egy-egy játékhoz, az adott helyzethez? Hogyan fogadja a tevékenységváltásokat?
- Helyezzen a gyermek játékterébe különböző tapintatú, anyagú tárgyakat (például puha kendő, mosogatószivacs, erősebb sörtéjű kefe)! Figyelje meg, tesz-e különbséget köztük! Nyúl-e valamelyikért, esetleg kifejezetten hárítja-e valamelyiket? Azok a gyermekek, akik bizonytalanul érzik magukat a különböző ingerek között, gyakran étkezéskor is igyekeznek újra meg újra visszatérni a jól ismert ízekhez.

Érdemes megkérdezni!

- Milyen típusú ételekkel kínálják?
- Szoktak-e úgy étkezni, hogy a csecsemő lássa őket evéshelyzetben? Milyenek a család étkezési szokásai?

Összegzés

- Amennyiben az anyatej/tápszer még az elfogyasztott táplálék nagyobb részét adja, vagy az elfogyasztott néhány ételféleség fedezi a gyermek tápanyagigényét, és a súlyfejlődése rendben van, ekkor lehet még időt hagyni, hogy a csecsemő megbarátkozzon az ízek sokféleségével. Ha viszont nagyon egyoldalú a táplálkozás, érdemes a védőnőnek, gyermekorvosnak jelezni.

23. Elalvási és átalvási nehézségei vannak.

- A csecsemők alvási szokásai ebben a korban nagyon különbözőek, és a szülők által kialakított altatási rítusok is sokfélék. Nehézségekről akkor beszélhetünk, ha a család mindennapjaiban tartósan gondot okoznak a kicsi alvási szokásai. A probléma huzamosabb ideig is fennállhat, vagy időről időre újra jelentkezhet. Az éjszakai felébredések általában 18 hónapos kor után ritkulnak, de akár 3-4 éves korig is megmaradhatnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg játékhelyzetben is a gyermeket: vannak-e önnyugtatási törekvései, szokásai?
- Hogyan viselkedik, amikor a gondozója távolodik tőle, vagy eltűnik a látóteréből? Felmerül-e a gyanú, hogy a szeparációs szorongás miatt vált a kisgyermek érzékenyebbé?

Érdemes megkérdezni!

- Van-e a gyermeküknek alvós kedvence, úgynevezett „átmeneti tárgya”?
- Van-e altatási rítus? Ugyanaz-e az esti történések ideje, sorrendje?
- Amennyiben van rá lehetőség, érdemes egyéb szabályozási területre is rákérdezni: hogyan eszik, mennyit sír a gyermekük?

Összegzés

- Változó, hogy egy csecsemő mikor jut el az önálló elalvás képességéhez. Ezt sok minden befolyásolja: a saját temperamentuma, a szülők altatással kapcsolatos elképzelései, hiedelmei és gyakorlata. Az alvászavarnak nincs objektív mérőeszköze, de ha a család azt jelzi, hogy az ebből fakadó kialvatlanságuk olyannyira megterheli őket, hogy nem tudják ellátni mindennapi feladataikat, esetleg szorongásról, hullámzó kedélyállapotról vagy depresszióról számolnak be, ezt a védőnőnek mindenképpen jelezni kell.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 9–12 hónapos csecsemők

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (9–12 hó)

1. Általában nyugtalan, nehezen lecsillapítható.

- Az a csecsemő, aki ébrenléti idejének nagy részét nyűgösen, sírva tölti, nehezen tudja gyakorolni azokat az új készségeket, amelyeket a fejlődése során elsajátít.

Hogyan figyeljem meg?

- Nézzen körül a csecsemő környezetében! Mennyire „neki való" a kialakított terület? Van-e folytonosan működő elektronikus eszköz a közelében (tévé, számítógép), vannak-e ott játékok? Igyekezzen feltérképezni, hogy a játékai a korának megfelelők-e, és nincs-e túl sok a hangot adó, villogó, túlingerlő fajtákból?
- Ha van lehetősége, figyelje meg, milyen válaszokat kap a csecsemő az anyukájától, gondozójától a nyűgösségére! Próbálják-e értelmezni az állapotát, vannak-e nyugtatási technikáik?
- Hogyan fogadja a csecsemő a testi érintéseket? Inkább a gyengéd, simogató, vagy a határozott, erőteljesebb érintéseket kedveli?

Érdemes megkérdezni!

- Van-e olyan napszak, amikor könnyebben hozzáférhető a gyermeke? Ilyenkor hogyan szoktak együtt játszani?
- Van-e a szülőnek segítsége a csecsemő ellátásában?
- Amennyiben van rá lehetőség, érdemes egyéb szabályozási területre is rákérdezni: hogyan eszik, hogy alszik a gyermekük?

Összegzés

- Saját temperamentumuk erősen befolyásolja a csecsemőket, hogy mennyire érzékenyek a külvilág ingereire, és mennyire keresik a szüleik által nyújtott biztonságot. Ha a család azt jelzi, hogy olyannyira megterheli őket a pici nyűgössége, hogy nem tudják ellátni mindennapos feladataikat, esetleg szorongásról, hullámzó kedélyállapotról vagy depresszióról számolnak be, a védőnőnek ezt mindenképpen jelezni kell.
- A természetes fejlődés fontos állomása a 8-10. hónap tájékán jelentkező, és korábban nem jellemző sírósság, ami kifejezetten az anyától való eltávolodáshoz kapcsolódik. A szülő sokat enyhíthet kisgyermeke félelmein, ha mindig előre jelzi csecsemőjének, mi fog történni, kellő időt hagyva annak befogadására; visszatértekor pedig teljes figyelmével felé fordul, és örömteli közös játékba kezdenek.

2. Felhangoltságában magát ütögeti; a fejét esetleg a földhöz vagy más felülethez.

- Ez a viselkedés – ha a kisgyermek önmagát teszi ki fájdalomnak – valamennyi életkorban figyelemfelkeltő minden felnőtt számára. Ebben az életkorban azonban némileg többször tapasztalható, mivel ebben az időszakban – a fejlődésből adódóan – gyakran keletkezhet bennük feszültség, amikor a gondolkodásuk, elképzeléseik megelőzik a kivitelezés ügyességét, illetve ha a szándékukat kevésbé értik meg a felnőttek.

Hogyan figyeljem meg?

- Hosszabb megfigyelés során esetleg alkalom adódik arra, hogy a leírt viselkedésre sor kerül, de provokálni nem ajánlott ezt a helyzetet.

Érdemes megkérdezni!

- Mikor, milyen körülmények között jelentkezik leginkább ez a viselkedés?
- Köthető-e egyáltalán fáradtsághoz, valamilyen napirendi tevékenységhez, esetleg hangulathoz?
- Sejthető-e, mikor fog így viselkedni a kicsi?
- Saját maga bántalmazását óvatosan teszi-e, vagy látható nyomai is vannak?
- Azzal, hogy igyekeznek megérteni, mit szeretne, alábbhagy-e a tettlegesség intenzitása, vagy általában már csak fizikai ráhatással lehet megállítani?
- Fájhat-e az a testrésze, amit beleüt/ütöget valamibe?

Összegzés

- Ha valamilyen fájdalom miatt teszi ezt a kisgyermek, megfelelő orvosi segítségre van szüksége.
- Amennyiben a megértés igyekezete csökkenti az önagresszív cselekedetet, akkor a kommunikációs nehézségek áthidalására kell megoldást keresni alternatív kommunikációs eszközök átmeneti használatával.
- Ha a viselkedése fáradtsághoz köthető, akkor az idegrendszer éretlenségéről lehet szó.
- Ha nem találnak okot és rendszert a cselekedet megjelenésében, akkor a védőnővel és a házi gyermekorvossal konzultálva kivizsgálást kell kezdeményezni.

Társas interakciók (9–12 hó)

3. A gyerekek iránt egyáltalán nem érdeklődik, vagy sajátosan teszi.

- A kisgyermekek előszeretettel vizsgálják, hogy tetteik milyen hatást váltanak ki. Így vannak ezzel például akkor is, amikor egy velük hasonlóan kicsi gyermekkel találkoznak. Érdeklődnek a „működésük” iránt, megfigyelik rajtuk a részleteket, esetleg meg akarják őket érinteni, piszkálgatni, simogatni, és figyelik, hogy a másik mit csinál. Ez akár sokkal érdekesebb lehet, mint ahogyan a tárgyakkal történik. Meg is lehet ijedni, együtt lehet nevetni, vagy oda-vissza ütögetni, érintgetni egymást. Mozdulataik erejét azonban még nem tudják megfelelően szabályozni, így ilyenkor a felnőttek jelenléte javasolt és szükséges. Fontos, hogy senki se gondolja: ha az ilyen korú csecsemő kissé erőteljesebben odacsap egy másiknak, akkor őt a rossz és ártó szándék vezérli! A sajátos „közeledés” a túl közeli szemlélést jelenti, illetve más csatornán keresztül a hosszabb érzékelést, észlelést (például nyalogatás).

Hogyan figyeljem meg?

- Közösségben könnyen adódik lehetőség hosszan megfigyelni a gyermekeket együtt.
- Amennyiben a megfigyelésükre nincs lehetőség, kérdezzen rá a szülőktől, gondozóktól!

Érdemes megkérdezni!

- Találkozott-e már a csecsemő vele egykorú vagy hozzá hasonlóan kicsi gyermekkel, és ha igen, mit tett?
- A találkozáskor inkább ijedt, vagy inkább érdeklődő volt?
- Érdeklődés esetén aktívabbnak vagy inkább passzívabbnak látta a kicsi viselkedését?

- Ha aktívan érdeklődött a másik gyermek iránt: jellemző volt-e rá az, hogy érintette, vizsgálgatta, fogdosta, vagy ütögette, paskolta?
- Passzív érdeklődés esetén: hogyan figyelte, vizsgálta a másik gyermeket? Mit tett?

Összegzés

- Amennyiben azt tapasztalja, vagy a szülő pontos leírásából úgy tűnik, hogy a kisgyermek a másikat közelről nézi, erőteljesen nyalogatja, piszkálgatja, mint egy tárgyat, akkor vegye figyelembe a többi területen mutatott figyelemfelkeltő jeleket is! Emellett – ha módja van rá – hosszabban figyelje még a viselkedését, különösen a személyek irányába mutatott kapcsolatát a szociális interakciók terén, az interaktív játékok során!
- Ha a gyermek viselkedését több területen is figyelemfelkeltőnek ítéli meg, akkor érdemes a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani a családot.

4. Nem mutat a tárgy felé (kar-tenyér vagy ujj).

- A korszak végére már egyértelműen jellemző, hogy a csecsemő a saját és a felnőtt figyelmét egy közös harmadik tárgy vagy személy felé tudja irányítani. Saját figyelmét a felnőtt mutatását követve irányítja, a felnőttét pedig saját karjának, kezének, ujjának szándékos tárgy felé lendülésével. Azt is tapasztalhatjuk, hogy a gyermek ellenőrzi is a felnőtt figyelmét oly módon, hogy nem csupán a kiszemelt tárgyon tartja a tekintetét, hanem felváltva, oda-vissza néz rá a felnőttre és a tárgyra. Ezt általában mutatással is megerősíti.

Hogyan figyeljem meg?

- Kétféle helyzetet érdemes teremteni, és közben megfigyelni a gyermek reakcióját, viselkedését:
  - Amikor például egy tárgy a kicsitől távolabbra elgurul, akkor ön, a nevén szólítva vonja magára a gyermek figyelmét, majd mutasson a tárgy felé, és nézzen is arra! Ellenőrizze, hogy a gyermek követi-e az ön karjának, kezének és mutatóujjának vonalát, irányát, és megtalálja-e ennek segítségével a távolabbra gurult tárgyat!
  - A másik helyzetben a gyermek egyik kedvelt játékeszközét vagy fontos tárgyát (például a rongyiját vagy a cumisüvegét) helyezze a számára látható, de nem elérhető helyre! Érdemes akkor távolra rakni, amikor éppen szüksége van rá, amikor éppen eléggé érdeklődik iránta. Figyelje meg, hogyan jelzi önnek vagy a legközelebbi gondozójának / a szüleinek, hogy szüksége van rá!

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan fejezi ki kérését kisgyermekük, ha szüksége van valamire, de azt nem éri el?
- A szülők hogyan reagálnak, ha látják, hogy a kicsinek szüksége van valamire? Kell-e erőfeszítéseket tennie azért, hogy megszerezzen valamit, vagy jelzések nélkül is kiszolgálják őt?
- Kerül-e egyáltalán ilyen helyzetbe a gyermek; vagy nem, mert hamar feladja a próbálkozásait; vagy inkább megoldja maga a helyzetet, és kiszolgálja magát?

Összegzés

- Az a csecsemő, aki a felnőtt mutatását még nem tudja kommunikációként értelmezni, és ennek megfelelően követni az ő mutató gesztusát, egyelőre nem érti ezt a helyzetet. Az pedig, aki inkább kiszolgálja magát, vagy hamar feladja a jelzést a próbálkozásai során,

kevésbé nyitott, eszköztelenebb a kommunikációjában arra, hogy másokkal közösen figyeljen meg valamit, vagy a másikat a saját szándékai szerint irányítsa.
- Mindkét esetben érdemes ezeket a figyelemfelkeltő jeleket az interaktív helyzetekben mutatott viselkedéssel együtt értékelni. Amennyiben a gyermek több területen is eltérő viselkedést mutat, érdemes felvenni a kapcsolatot a pedagógiai szakszolgálattal, ahol megfigyelés és kivizsgálás szükséges.

Figyelem (9–12 hó)

5. Nem figyel fel a neve hallatán.

- Részletes leírást és megfigyelési szempontokat a *Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben* című alfejezetben olvashat [6–9 hónap; Figyelem 4. jel].
- Kiegészítésként megjegyezzük, hogy ebben az életkorban mindenképpen kivizsgálást igényel!

6. A hang forrását nem keresi.

- Részletes leírást és megfigyelési szempontokat a *Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben* című alfejezetben olvashat [6–9 hónap; Figyelem 5. jel].
- Lényeges kiemelni, hogy ebben az életkorban ez mindenképpen kivizsgálást igényel!

7. Túl közel hajol ahhoz, amit néz.

- A gyermeki megismerő folyamatokban a látás akkor tudja a vezető szerepet átvenni, ha a látás minősége és a vizuális ingerek feldolgozása megfelelően érik. Csecsemőkorban az éleslátás távolsága karhossznyira van, később ez több méterre kitolódik.
- Általában a szociális érintkezés megszokott távolsága jól jelzi, hol van a gyermek biztos észlelésének pontja.
- A vizuális érzékelés és észlelés nehézsége mellett a jel figyelemfelkeltő a sajátos megismerő folyamatok kialakulása miatt – ha a gyermek ép látás birtokában teszi ezt.
- Ebben az esetben figyelje meg a társas interakciók kapcsán leírt jeleket is [3–4. jel], és ezeket együtt értékelje! Amennyiben több területen is eltérést tapasztal (játéktevékenység, figyelem), akkor a pedagógiai szakszolgálat kivizsgálását kérje.

8. Már képes lenne helyváltoztatásra, mégsem teszi.

- Már korábban jeleztük [Mozgás zárt térben, 17. jel] tárgyalásakor, hogy az elmozduláshoz jó látás és térérzékelés szükséges. Ha a csecsemő nem látja elég jól a távoli helyzetben lévő tárgyakat, és nem látja át az odavezető utat, nem fog elindulni felfedező útjára. Sőt, már a mászást is akadályozhatja, ugyanis ha a kicsi rosszul lát, akkor nem tolja ki magát a karjával, nem emelkedik el négykézláb állásba, hiszen nem látja jól azt a tárgyat, amit szemlélne és a távolabbi célokat sem.

Hogyan figyeljem meg?

- A nagymozgásokat tekintve készen áll-e a gyermek környezetének önálló felfedezésére?
- Érdemes megfigyelni, hogy elég ingergazdag-e a környezete! Vagy épp ellenkezőleg: nincs-e túlzsúfolva játékokkal, ami nehezíti a tájékozódását?
- Amennyiben távol vannak a számára érdekes dolgok, figyelje meg azt is, milyen közelre kell azokat helyezni, hogy kellő motivációt szolgáltasson a csecsemő elmozdulásához!
- Figyelje meg manipulációs tevékenységek közben is a vizuális érzékelés, észlelés minőségét!

Érdemes megkérdezni!

- Ismerős, otthoni környezetben vajon könnyebben, szabadabban szokott elmozdulni a kicsi?
- Amennyiben ismerős környezetben könnyebben mozdul, akkor szoktak-e tapasztalni több ütközést, esetleg balesetet vagy eltérülést a korábbi, látszólag eltervezett útvonalhoz képest?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a tevékenységek közül hosszasan hiányzik a környezet önálló felfedezése, mert ez hátráltató tényező lehet minden más terület (mozgás, játék, önállósodás, kommunikáció) fejlődésében. További megfigyelés és tanácsadás érdekében a pedagógiai szakszolgálathoz érdemes irányítani a családot.

Utánzás (9–12 hó)

9. Utánzással sem integet vagy tesz gesztust (például mondókázás közben).

- Részletes leírást és megfigyelési szempontokat talál az Irányított játék, tanulás 6–9. jelek ismertetésében.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (9–12 hó)

10. Spontán játék közben nem ad hangot.

- A kisgyermekek figyelmét sokszor úgy leköti maga a játéktevékenység, hogy az minden más aktivitásukat elnyomja. Ezért nem szabad messzemenő következtetéseket levonni abból, ha egy csecsemő ilyenkor nem ad hangot. Tájékozódni kell, hogy más helyzetekben hogyan viselkedik, és a szülőket is érdemes kikérdezni az otthon tapasztaltakról.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg hosszabban a csecsemő hangadását, amikor tárgyakkal van elfoglalva, illetve amikor valakivel együttes tevékenységet végez!
- Figyelje meg: utánozza-e a felnőtt hangadását vagy mozdulatait?
- Kommunikációs helyzetekben mennyire használ gesztusokat, mimikát?

Érdemes megkérdezni!

- Mióta ad hangokat a gyermek egyáltalán?
- Otthon milyen hangadási formákat tapasztaltak?
- Milyen tevékenységek közben jellemző gyermekük hangadása?
- Figyel-e a kommunikációs helyzetekre? Van-e kölcsönösség, tehát viszonozza, fenntartja-e őket?
- Ha hangokkal nem, akkor gesztusokkal kommunikál-e?

Összegzés

- Ha úgy látja, hogy a csecsemő más helyzetekben hangot ad, kommunikál, akkor lehet, hogy csak a feszült koncentráció miatt nem ad hangot játék közben. Az is lehet, hogy a hangadásban még nem olyan ügyes, ezért nem tudja megosztani a figyelmét kétfelé. Testi betegségek esetén is előfordulhat, hogy a hangadások gyakorisága átmenetileg csökken.

- Amennyiben a szülők arról tájékoztatják önt, hogy a gyermek általában nem ad hangot, nem használja a kommunikációs aktusokban sem a vokális elemeket, de élénken gesztikulál, akkor érdemes megfontolni a következő, 11. jelhez írt tanácsokat.
- Ha a szülői próbálkozások ellenére is ritkán tartja meg a gyermekük a kommunikációs és a közös figyelmi helyzeteket, akkor az alább található 12. jelnél adott tanácsokat szükséges átnézni. Emellett általános, szülőknek szóló tanácsokat talál még az *Őrzők* című könyv (Kereki–Major 2014) első részében is, a hasonló életkorról írott fejezetben (Hajtó et al. 2014).
- A már korábban élénk gagyogás tartós visszahúzódása, eltűnése viszont figyelemfelkeltő jel lehet. Erről részletesebben a 6–9 hónapos kornál olvashat [*Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben* című alfejezet, 8. jel]. Vizsgálata szükséges.

11. A gagyogás monoton, kevés változatosságot mutat.

- A kiscsecsemők a gőgicsélést követően a gagyogásban is fokozatosan bővítik a repertoárjukat. Tehát minél nagyobb gyakorlottságra tesznek szert, általában a repertoár is annál szélesebb. A gagyogás színessége azonban több külső és belső tényezőtől függ. A külsők közül meghatározó, hogy a környezete milyen színesen, változatosan beszél a kicsihez; elmondják-e szavakkal, mikor mi fog vele történni, kommentálják-e az érzéseit, a cselekvéseit; mondókáznak, énekelgetnek-e neki vagy sem.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a nap folyamán több helyzetben, hogy mennyit és milyen módon használja, gyakorolja a gagyogást a kisgyermek!
- Mutasson be neki egyszerű, például 'papapa' szólamot jól artikulálva, hangsúlyosan, és figyelje meg, hogy a kicsi megpróbálja-e utánozni!

Érdemes megkérdezni!

- Van-e valami olyan esemény az anamnézisben, ami hátráltathatja a gyermek hangadását?
- Mióta ad hangokat egyáltalán?
- Otthon milyen hangadási formákat tapasztaltak a szülők?
- Tapasztalják-e, hogy a kicsi igyekszik utánozni a szülők szólammintáit?
- Figyel-e a kommunikációs helyzetekre? Van-e kölcsönösség, tehát viszonozza, fenntartja-e őket?
- Ha hangokkal nem, akkor gesztusokkal kommunikál-e a kisgyermek?

Összegzés

- Amennyiben a csecsemő csak nemrég kezdett gagyogni, és nincs semmilyen hátráltató tényező az anamnézisében, egyszerűen csak figyelje meg, hogy a továbbiakban hogyan fejlődik a hangadása! Tanácsolja a szülőknek, hogy először főként az ajakhangokat használva (például 'mamama', 'papapa', 'bibibi') rendszeresen adjanak jól utánozható mintát a kicsinek! Egyrészt késztessék őt ismétlésre, másrészt ők maguk is ismételjék meg a gyermek által kimondott szólamokat, így erősítsék meg abban, hogy jó úton jár.
- Ha az anamnézisében a hangadás fejlődésére vonatkozó rizikótényezőket találnak (például hipotónia; túl merev izomtónus testszerte vagy egyes testtájaknál; ügyetlen szopás vagy csak cumisüvegből való táplálás; lassúbb mozgásfejlődés), akkor a fenti tanácsok

mellett (figyelembe véve a gagyogás kezdetét is), a stagnáló készség miatt kérjék korai-fejlesztő-szakember tanácsát.

- A hallássérült kisgyermekeknél jellemző lehet, hogy a gagyogás megindul, majd, mivel nem kap visszajelzést, elszürkül, eltűnik. Ezért, ha ez tartósan jellemző, mindenképpen kezdeményezze gyermekaudiológiai kivizsgálását, a pedagógiai szakszolgálatnál szurdopedagógus felkeresését!

12. Nem, vagy csak ritkán jönnek létre közös figyelmi helyzetek a gondozó és a gyermek között.

- Az együttlét során nehéz a kicsi figyelmét valamire ráirányítani, ő pedig nem igyekszik mások figyelmét felhívni a számára érdekes dolgokra (hangadással, tekintettel, gesztussal). A közös figyelmi helyzet megjelenése egyaránt előfeltétele lesz a kommunikációs képesség és a társas viselkedés, valamint a gondolkodás fejlődésének, ezért ennek hiánya mindenképpen figyelemfelkeltő jel lehet. Részletes leírását a 12–15 hónapos korúak fejezetében találja. A szülőket biztatni kell arra, hogy a már korábban leírt eszközökkel segítsék a közös figyelmi helyzetek alakítását. Figyelemfelkeltő jel, hogyha tartósan nem látják ennek megvalósulását.

Csecsemőkor; 12–15 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 12 hónapos csecsemő; tipikus fejlődésmenet		
Érzékelés, észlelés A távoli tárgyakat is jól látja. Téri viszonyokat észlel: távolság, mélység, magasság stb. Képeskönyvet nézeget. Ha nevén szólítják, akkor odafordulva a kérdező szemébe néz. Dallamra ringatózik.	**Kommunikáció, szociális készségek** Egyszerű mozdulatokat utánoz. Ha beszélnek hozzá, tartja a tekintetkapcsolatot. Tárgyakra kérés céljából rámutat. Igényli, kezdeményezi a cselekvő-reagáló játékokat. A gagyogásban megjelennek a nyelvvel képzett hangok is (például *n, t, d, k, g*), valamint több magánhangzó. A gagyogásból egy-egy „protoszó” is kiemelkedik. Több mint tíz egyszerű tárgyat vagy gyakori cselekvést kifejező szót megért. Fejrázással vagy a „nem” szóval jelzi, ha nem szeretne, és egyértelmű gesztussal vagy igennel jelzi, ha szeretne valamit. Saját és közeli hozzátartozói nevét felismeri, például felfigyel rájuk, illetve rájuk tekint.	**Adaptáció, gondolkodás** Tárolóból játékokat (vagy más tárgyakat) kipakol, beletesz. Egyszerű ok-okozati összefüggéseket átlát, vizsgál. Körformát behelyez. Utánozza a látott mozdulatokat (például tapsolás, ’pá-pá’). Kérésre ismerős tárgyra mutat. Ha valamit szeretne megkapni, amit nem ér el, akkor a mutatóujjával rámutat a tárgyra. Humorérzéke kezd megjelenni: vicces arckifejezésekre felfigyel, nevet.

A 12 hónapos csecsemő; tipikus fejlődésmenet		
Nagymozgás	**Finommozgás**	**Önkiszolgálás**
Szimmetrikus végtagmozgással mászik. Könnyen változtatja testhelyzetét az ülés és a négykézlábon állás között. Kapaszkodva feláll. A bútorok mentén kapaszkodva, oldalazva ellépeget. Önállóan megáll. Néhány lépést tesz, esetleg önállóan jár.	Finoman, pontosan nyúl a tárgyakért. Egyszerre több tárggyal játszik. Apró tárgyakat is felvesz kétujjas csippentő fogással (kenyérfalat, kekszdarab, mazsola, madzag). Céltudatosan ejt és dob játékokat. Bepakol nagyobb edénybe kisebb tárgyat. Egymásra tesz játékokat.	Apró falatokat a hüvelyk- és a mutatóujjával felcsippent, és a szájába tesz. Megjelenik a harapás és a rágás. Az állkapocs tartása jól kontrollált, mozgása ritmikus. Iváskor a poharat döntve megtartja, de az ital még mellé csuroghat. Folyamatosan több kortyot képes pohárból inni. Öltöztetésnél segít, amikor a kezét a ruha ujjába illesztik; igyekszik átdugni, fölemeli a lábát a cipő, zokni vagy a nadrágszár fölhúzásához. Tisztálkodásnál segít, fogja a szivacsot, a fésűt, a fogkefét, és a megfelelő testrészhez viszi.

A 12–15 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Egyéves kor körül már látható módon megindulnak az önkiszolgálási próbálkozások. Alakuló test- és éntudatukra támaszkodva a gyermekek egyre jobban szeretik önállóan is kipróbálni önmagukat a mindennapos tevékenységekben. Az étkezés során megkísérlik a kanalazást, esetleg kézzel nyúlnak a tányérba, az ételt a szájukhoz viszik. Tulajdonképpen mindegy, hogyan próbálgatnak; ebben a korban még nem kell az evőeszközhöz ragaszkodni. Mozgásügyességüktől, nyitottságuktól, tapasztalatuktól függően gyakorolják a leharapást és a rágást. A bátrabbak akár már a felnőttek ételeihez hasonló állagút kóstolgatnak, a visszahúzódóbbak még maradhatnak az egyszerűbben elfogyasztható vagy puhább ételekkel való próbálkozásnál.

Fontos, hogy a szülők/gondozók türelemmel tudják kísérni a kicsiket ezen az úton, és egy-egy hárítás után is igyekezzenek megkínálni őket új ízű, állagú falattal. Az étkezés során türelmesnek kell lenni. Az önállóbb kisgyermekek már elkezdhetik vissza-visszautasítani a felnőtt közreműködését, ami akár nagyobb maszatolással is járhat. A nagy igyekezetben viszont elfáradhatnak a hirtelen sok figyelmet és koncentrációt igénylő tevékenységben, és ilyenkor a felnőttnek kell tudnia jó érzékkel belépni a helyzetbe, hogy segítséget nyújthasson. A közös figyelem, a mutatás és a választás gyakorlására jó lehetőség, ha egyszerre két-háromféle (de ennél nem több) étel kerül a gyermek elé, melyekből szabadon választhat, szedegethet. A pohárból történő ivás gyakorlására is célszerű időt szánni, mert a cumisüveg használata hátráltatja a nyelv és a száj összetettebb mozgásainak begyakorlását. Kezdetben legjobb a gyermekre odafigyelve, ölben tartva, a felnőtt által adagolva adni, később praktikus lehet (például a nyári melegben) kinn a szabadban próbálkozni.

Ebben az életszakaszban már határozottan nem szívesen fogadják a passzív szerepet az öltözködés, pelenkázás során. A szülők/gondozók számára az jelent segítséget, ha megtalálják, hogyan tudják bevonni a kicsiket a tevékenységbe: ők vigyáznak a pelenkára, krémre, vagy nyújtaniuk kell a lábukat, kezüket (Hajtó et al. 2014).

A napközbeni alvások száma általában a második életév első felében kezd fokozatosan csökkenni, de ez erősen függ a gyermek alvási szükségletétől és a család napirendjétől (például mikor kell a testvért az óvodából, iskolából hazavinni). Az éjszakai ébredések száma még mindig elérheti a 3-4 alkalmat, ezt átmenetileg akár fel is erősítheti a szeparációs szorongás dinamikája [bővebben lásd a 9–12 hónap leírását]. A visszaalvási képességet lényegesen befolyásolja, hogy a család milyen esti elaltatási rituálét alakított ki. Ha a gyermek nagyon igényli a szülők jelenlétét, akkor éjszaka is ugyanezt várhatja. A szoptatással altatott csecsemők még az éjszakai ébredéskor is kereshetik az anyamellet, extrém esetben akár arra is felébrednek, amikor az anya igyekezne egy kicsit távolabbra húzódni.

Érdemes szót ejteni néhány figyelemelterelési módszerről, amit az önkiszolgálási helyzetekben kevésbé motivált vagy kevésbé türelmes gyermekekkel gyakran alkalmaznak. A felállást vagy az első lépéseket gyakorló kicsik nem mindig tudnak nyugodtan végigülni egy étkezést az etetőszékben: ott is fel szeretnének állni, elindulni. Sokak szemében úgy tűnhet, hogy az elektronikus eszközök (tévé, tablet, telefon) használata jó megoldás az „örökmozgó" viselkedés csökkentésére, de valójában ezek éppen az önállósodási folyamat gátjává válnak. Helyettük a gyermek figyelmét a tevékenységéhez kapcsolódó tárgyak kézbe adásával, megnevezésével, vagy a tevékenységről folytatott beszélgetéssel, kommentálással tartsuk fenn!

Az „én" folyamatos érését az egyéves körüli kisgyermek a saját tevékenységén túl a szülők, hozzátartozók reakcióinak tükröződésében is megtapasztalja. Aktívan figyeli személyi és tárgyi környezetét. Már képes arra, hogy egy-egy mozdulatot utánozzon. Ezt szívesen és magától teszi, hiszen a környezetétől megerősítéseket kap: ha tapsikol, a szülei rámosolyognak és ők is tapsolnak. Minden efféle „attrakcióval" magára tudja irányítani az anya figyelmét. Felfedezi, hogy a tágabb környezete is tele van izgalmas, felfedezésre váró tárgyakkal, dolgokkal. Ebben az aktív felfedező, megismerő időszakban a tárgyak és a szociális interakciók egyaránt fontos szerepet játszanak a fejlődésében. A gyerek, a felnőtt és a tárgyak között sajátos háromszög alakul ki (Gopnik–Kuhl–Meltzoff 1999). Figyel, utánoz, és kezdi megtapasztalni, hogy érdemes odafigyelni arra, amire a felnőttek rámutatnak, és mivel egyre többet utánoz, a mozdulatot is hamar megtanulja lemásolni. Egyszerre megtapasztalja, hogy ha rámutat valamire, azzal az anya figyelmét is meg tudja szerezni, miközben a tekintetével ellenőrzi, hogy az anya is arra néz-e, amire ő mutat, tehát mindketten ugyanarra a dologra figyelnek-e. A szülők általában beszéddel kísérik az eseményeket. Egy idő után, amikor a gyermek már többször ugyanazt a hangsort hallja egy adott téma kapcsán, elkezdi összekapcsolni a tárgyat a hallott szóval; így indítják el őt a szótanulás útján.

A kommunikáció társas funkciójának alakulásával párhuzamosan a beszéd- és a nyelvi fejlődés területén ez az időszak érzékeny a tapasztalatgyűjtés, ezáltal a beszédértés fejlődése tekintetében is. A felfedezett tárggyal való játékban és a sok érzékszervet aktivizáló manipuláció során szerzett tapasztalatok gazdag képzetekké sűrűsödnek, és megőrződnek az emlékezetben. Így a tárgyak felfedezésének „itt és most" élvezete mellett létrejön a tárgyállandóság élménye is: a kisgyermek megérti, hogy egy tárgy akkor is létezik, ha számára az éppen nem látható. A nyelvi megértést, azon belül leginkább a hatékony szómegértést segíti a tárgyállandóság alakulása és az emlékezeti működés mellett a korábban már leírt interszubjektivitás, amely lehetővé teszi, hogy a csecsemő és az őt gondozó felnőtt között lévő figyelmi helyzetet közösen

kihelyezzék egy tárgyra is. Ennek következtében a gyermek szóértése hétről hétre tovább gyarapszik. Egyre közelebb jut ahhoz, hogy ezeket a szavakat ki is mondja. Hiszen semmi nincs az aktív (expresszív szókincs) szókincsben, amit már előbb a szóértésben (receptív szókincs) ne tudott volna.

A következő hónapokban sorra megérti a család használati tárgyainak és a játékoknak a nevét, valamint a napi ritmushoz kapcsolódó cselekvéseket, igéket (például fürdünk, ebédelünk, kezet mosunk). A megértést jelzi, ha a gyermek elindul abba az irányba, ahol az adott cselekvést végezni szokta, vagy elindul, hogy hozza a szükséges eszközöket. Gyakran nem is kell, hogy konkrétan rámutassanak az adott dologra, mivel az apróságok ekkor már alapvető szándékolvasási képességgel rendelkeznek, és percipiálják, hová néz az anyjuk/gondozójuk. Michael Tomasello szerint ezeknek a készségeknek a fejlődésével fél év leforgása alatt egész kognitív forradalom bontakozik ki (Tomasello 2002).

Ily módon egyszer csak megjelennek az első kimondott szavak. Ez több úton is történhet. Egyrészt az olyan személyek (anya, apa), illetve játéktárgyak (labda, maci, baba) neve lesz az első, akikhez/amikhez érzelmileg erősen kötődik a gyermek. Ezek a szavak valódi szimbólumokként jelennek meg, gazdag tapasztalati tartalommal. Másrészt a már igen változatos és sokrétű gagyogásból véletlenül bukkannak fel szóalakú ciklusok. Ugyan pontos megértésükről még nem beszélhetünk, de a környezet ezeket a felbukkanó szekvenciákat megerősíti, így a csecsemő elkezdi használni őket, és a használatba szinte belenő a jelentés megértése. Ezek lehetnek valódi szavak (papa, mama, baba), de lehetnek hangutánzó szavak is (vau, mú). Harmadrészt ebben az időszakban tűnik fel az „utánmondás" jelensége (Lukács– Kas 2011). A gyermek egyre tökéletesedő utánzási képessége tulajdonképpen még értelem nélküli: csak a kiejtés gyakorlása kedvéért igyekszik ismételni mindent, amit a beszélő környezet mond, és szinte reflexszerűen visszhangozza a mondatok utolsó szavát.

A hangzó beszéd kialakulását a beszédmotórium oldalán egyrészt támogatja a felállás, ami ilyenkor már rendszerint megtörténik; ez együtt jár a mozgásszervezésben részt vevő agyi érési folyamatok felgyorsulásával is. A felegyenesedéssel és a járás elindulásával a gége a korábbihoz képest alacsonyabb pozícióba kerül, így meghosszabbodik a toldalékcső, ami a beszéd és a táplálkozás folyamatában egyaránt aktívan vesz részt. Bár a gyermek akaratlagos mozgásai egészen az iskolaérettségig folyamatosan ügyesednek, mégis igen hamar viszonylag érthető kiejtéshez vezetnek, ha a táplálkozásban a rágás és a szilárd táplálék akaratlagos lenyelését a csecsemő folyamatosan gyakorolja (Fehérné Kovács–Sósné Pintye 2010). Erről részletes tanácsokat az *Őrzők* c. kézikönyv (Kereki–Major 2014) első részében (Hajtó et al. 2014) olvashatnak a vonatkozó életkornál.

Ebben az időszakban a hallás minősége és a hallási figyelem fejlődik a gyermekek tevékenységei során. Számtalan formában tanulják a hangok egyeztetését és differenciálását. Vannak játékaik, amikkel a hangok azonosságát maguk figyelgetik. Például ha találnak egy zenélő eszközt, akkor keresnek egy másikat is (ha van), vagy kopogtatnak egy tálon, majd olyan dobozt keresnek, ami ütögetéskor hasonló hangzást ad.

A beszéd alakulásához önmaga hangadásának jó hallása szükséges. A gyermek a saját hangját azonban később sem tudja olyan pontosan, differenciáltan hallani [lásd majd az élettani pöszeségről szóló részt], mint a felnőttekét, ezért nagyon fontos, hogy tisztán, a szavakat helyesen ejtve beszéljünk a gyermekhez!

Látási funkcióikat a kicsik továbbra is az aktivitás során gyakorolják. Mozognak a térben, sőt akár kifejezetten kedvelhetik azokat a játékokat, amikor a szemük, a látásuk is tréningezik, és három dimenzióban mozdul a világ. Szeretnek fejjel lefelé, a két lábuk között kinézni például,

vagy előre hajolni, lógni a felnőttek öléből – amikor tótágast áll a világ. Nagyon élvezik a hintázást is: figyelik, hogyan közeledik-távolodik a fa lombja, oldalra nézve hogyan látják a parkban szaladó kutyát, a babakocsit stb. Ezekben a helyzetekben nemcsak az egyensúlyuk fejlődik, hanem az egyensúly szabályozásához szükséges vizuális ingerek feldolgozása is érik. Ezek egymást támogató folyamatok.

Az elmélyült kutató manipuláció nem jöhet létre megfelelő látás nélkül, hiszen az apró részletek meglátása, a részletek összefüggéseinek felfedezése csak így valósul meg, amit a tapintás egészít ki.

A képek nézegetése a kétdimenziós látás fejlődését segíti. A rajzolt formák, színek egységes egészként való értelmezése, majd a részletek megfigyelése a gondolkodási folyamatokban az analízis-szintézis képességét vetítik elő. A valós tárgyaknak való megfeleltetés, a formaészlelés, a színek egyeztetésének képessége csak jó látás birtokában fejlődik akadálytalanul.

A legtöbb kisgyermek 12–15 hónapos kor között kezd el önállóan járni. Általában két közeli bútor vagy két felnőtt között teszik meg első önálló lépéseiket. Kapaszkodva felállnak, majd elengedik, amit fognak, és néhányat lépegetve ismét megkapaszkodnak valamiben. A gyermekek első lépései széles alapúak, rövidek, és telitalpasan „fogják" a talajt. Az alsó végtagok ritmikus mozgása mellett az egyensúlyi helyzet megtartását az egész test – a törzs, a nyak és a felső végtagok egyaránt támogatják. Az izomcsoportok működését az idegrendszer bonyolult szabályozó funkciója hangolja össze a folyamatosan beérkező egyensúlyi, proprioceptív és látási információk feldolgozása alapján.

Az önálló járás első időszakában a gyermekek felsőteste eléggé kileng oldalra, és karjukkal intenzíven egyensúlyoznak. A járás továbbfejlődése során azt figyelhetjük meg, hogy képessé válnak elindulni és megállni anélkül, hogy valamibe belekapaszkodnának. Egyre tudatosabban és célirányosabban járkálnak a helyiségben, és menet közben irányt is változtatnak. Hurcolják a játékaikat, húzogatnak és tologatnak nagyobb dolgokat. Eleinte sokszor anélkül is eleshetnek, hogy akadályba ütköznének, azonban gyakorlással a járás néhány hónap alatt biztonságossá válik, és még hosszú évekig finomodik: hatékonyabb, dinamikusabb és ruganyosabb lesz. Azt, hogy a gyermek mennyi idő után fog biztosan járni, a temperamentuma, habitusa is befolyásolja.

Az irányváltás elsajátításával a kisebb tereptárgyakat menet közben megtanulják kikerülni, vagy megpróbálják átlépni, de ha nagyobb akadályt kell leküzdeniük, még visszaválthatnak a biztonságos mászásra, vagy megkapaszkodnak például az ajtófélfában a küszöb átlépésekor. Állandó mozgásban vannak: felállnak, leülnek, guggolnak, lábujjhegyre emelkednek, fel-le másznak. Nagyon jó, ha a kicsi minél többet van mezítláb, mert ilyenkor a talpával és a lábujjaival kapaszkodik és támaszkodik, ezzel erősíti a boka körüli és a talpizmokat. Különösen ideális a szabadban való mezítláb járás, mivel az egyenetlen, göröngyös talajon és a különféle dimbes-dombos terepen a talpizmoknak erőteljesen kell dolgozniuk, ezzel segítve az egészséges lábszerkezet kialakulását. Kint az utcán természetesen a cipő viselése ajánlatos. A jó gyerekcipő talpa nem túl kemény, a gyermek súlya alatt is könnyen hajlik, és felveszi a talaj dőlését, egyenetlenségeit. Emellett a kérge hátul a saroknál merev, ami tartja, nem engedi a bokáját befelé dőlni. Ha a sarok egyenesen áll (nem dől befelé), akkor a lábboltozat fokozatosan kialakul. (Itt megjegyzendő, hogy minden éppen járni kezdő kisgyermek bokája laikus szemmel nézve látszólag befelé dől, a bájos kis zsírpárnák megtévesztő látványának köszönhetően. Megítélésekor járjunk el körültekintően!)

A mászást még az önálló járás kialakulása után is használják a kicsik; vagy a játékosság kedvéért, vagy azért váltanak vissza erre a mozgásformára, mert nagyon sietnek, és a mászás egyelőre biztonságosabb számukra. A térbeli kihívások meghódításához is alkalmazniuk kell a

mászást, ha olyan terepviszonyokkal találkoznak, amiket járással még nem képesek megoldani (lépcső, vagy a lakás és a kert kisebb-nagyobb bútorai). Fontos állomás ez is: fejlődik a mozgástervezés, a problémamegoldás és a mozgáskoordináció, valamint tovább erősödnek az izmok. A mászás során kedvelt játék a labda is; maguknak dobják vagy gurítják előre, és gyorsan utána másznak. A labdadobás álló helyzetben ekkor még nehezen megy, mert az egyensúlyi helyzetük nem elég biztos, így inkább ülve labdáznak. A dobás mozdulata merev és szögletes, nem is mindig sikerül a labdát a megfelelő pillanatban elengedni. Elkapni, megfogni csak a gurított labdát tudják még.

Ebben az életkori szakaszban a nagymozgások fejlődése, gyakorlása köti le leginkább a csecsemők figyelmét. A tér felfedezése, a mozgásos tapasztalatszerzés néhány hónapon keresztül annyira lekötheti az energiáikat, hogy a korábban hosszan és elmélyülten játszó gyermeket csak nagyon rövid ideig érdekli a tárgyakkal, játékokkal történő tevékenykedés, és még együttes játékra is nehéz rávenni.

A tér meghódítása ugyanakkor számtalan lehetőséget kínál a tárgyakkal való tevékenységek, fogások, elengedések és ráhelyezések gyakorlására. A kisebb méretű tárgyakat egyre pontosabban fogják meg és engedik el. Ez a tárgyak egymásra helyezésének kísérletezéséhez ad lehetőséget. A mozdulat kezdetben még bizonytalan, ezért először a nagyobb méretű játékaikat teszik egy lapos felületre, később kisebb tárgyakat is egymásra tudnak majd helyezni, és az építés kedvelt játéktevékenységük lesz. Amit egymásra raknak, még bármi lehet, sőt! Jó, ha szabadon kísérletezhetnek, hogy tapasztalatot szerezzenek, melyik tárgy min marad rajta! Így alakul a kreativitásuk, és bővül tudásuk a világ dolgairól.

A ki-be pakolászás, a kisebb játékoknak a nagyobb méretű üreges tárgyakba való behelyezése is ennek az életkornak a fő tevékenysége. Már nemcsak egy-egy tárgyat, hanem egymás után többet is, egész sorozatot rakosgatnak. Kísérletezés kezdődik a méretekkel és a formákkal: a sokféle tárgy egyre kisebb résekbe, lyukakba való gyömöszölése közben a méretek és a formák megtapasztalása folyik. A picik rájönnek, hogy a tárgyakat kategorizálni tudják a méretük, formájuk és egyéb tulajdonságaik szerint is. Ugyanakkor a tulajdonságok együttes figyelembevétele még nagyon távoli cél és tudás.

A manipuláció és az eszközhasználat fejlődését is elősegíti az utánzás. A felnőttektől ellesve fokozatosan rátanulnak, hogy melyik játéktárgy mire való. A szülők egyszer csak azt láthatják, hogy a gyermekük is törölget a konyhában talált ronggyal, vagy fakanállal kavar az edényekben, ahogyan anya főz, vagy kalapál a megkaparintott eszközzel, mint apa, vagy a füléhez emeli a telefont, stb.

Az aktív funkciójáték és az ismétlések következtében a legkülönfélébb fogásmódokat és mozdulatokat is begyakorolják. Szívesen megkaparintják már a ceruzát, krétát, és próbálnak nyomot hagyni a papíron, táblán, aszfalton. Nagy lendülettel firkálnak. Az íróeszközt még marokra fogják. Tenyerük, ujjaik segítségével is szívesen maszatolnak, kenegetnek, például habot a fürdőszobacsempén, főzeléket az asztalon, ujjfestéket csomagolópapíron. A kézzel való megmunkálás, a különféle képlékeny anyagok kézbe fogása fejleszti a tapintási érzékelést és a finommozgást (például só-liszt gyurmázás, homokozás, tésztagyúrás).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (12–15 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 12–15 hónapos csecsemő tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. „Cselekvő-reagáló” interaktív játékok iránt nem, vagy korlátozottan érdeklődik. 2. A kézhasználat aszimmetrikus, egyik kezét hanyagolja. 3. Apró tárgyat nem tud felcsippenteni. 4. Nem tud betenni, rátenni. 5. Nem használja a tárgyakat funkciójuk szerint.
Irányított játék, tanulás	6. Nem szokott még egyszerű mozdulatokat utánozni. 7. Ismerős tárgyak közül sem sikerül kiválasztania, amit kérnek tőle. 8. Formabeillesztést nem hajt végre. 9. Képeskönyv nézegetésekor tárgyképeket nem ismer fel, és nem mutat rá a képekre. 10. A nyomhagyás nem érdekli.
Mozgás zárt térben	11. Álló helyzetben lábtartása eltér a fiziológiástól. 12. A felállás és leereszkedés nehezen és szabálytalanul megy. 13. Mászással nem tud akadályokat leküzdeni (átmászni, felmászni). 14. Még nem tud kapaszkodva felállni. 15. Az önálló járás még nem alakult ki. 16. Szokatlan módon változtat helyet.
Játék és mozgás a szabadban	17. Nem mászik le / lép le a fűre, homokra, kavicsra a pokrócról. 18. A térbeli mozgáslehetőségeket (átmászás, átbújás, felmászás) nem keresi. 19. A térben való mozgatástól tart, hintában és más mozgó alátámasztási felületeken fél.
Gondozás, önkiszolgálás: evés, alvás, fürdés, tisztázás	20. Nem próbál darabos ételt rágcsálni, csak pépeset eszik. 21. Szűk az elfogyasztott ételek repertoárja. 22. Zavarja a maszatosság. 23. Nehezen megnyugtatható, vagy gyakran sírva ébred. 24. Nem szokott még egyszerű ruhadarabot levenni (sapka, zokni).

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 12–15 hónapos csecsemő	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulat-szabályozás	1. Eltúlzott, mókás arckifejezésekre nem reagál. 2. Hirtelen kirobbanó, erőteljes, nehezen lecsendesíthető sírás jellemzi. 3. Szinte folyton mosolyog, olyankor is, amikor arra nincs oka.
Társas interakciók	4. Nem, vagy nehezen lehet vele tekintetkapcsolatot tartani, nem szabályozza a kommunikációt tekintete irányának változtatásával. 5. Ritkán vagy sosem mosolyog vissza.
Figyelem	6. Ingergazdag környezetben nem veszi észre, amit szeretne megszerezni, vagy amit kér a felnőtt. 7. Nem lokalizálja a hangot adó tárgyat vagy az őt megszólító személyt.
Utánzás	8. Egyszerű mozdulatokat nem utánoz.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	9. Nem reagál a nevére. 10. Tárgyakra a kezével, mutatóujjával nem mutat. 11. A gagyogás repertoárja nem bővül, inkább stagnál; nem kombinál, csak egy-két mintázatot használ.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 12–15 hónapos csecsemő tevékenységeiben

Szabad játék (12–15 hó)

1. **„Cselekvő-reagáló” interaktív játékok iránt nem, vagy korlátozottan érdeklődik.**
   - A kisgyermekek szívesen játszanak szüleikkel, hozzátartozóikkal olyan interaktív játékokat, amelyek még főként a felnőtt „dialógusaira” épülnek; amelyekben interaktív fordulatok, intonációváltozások, arcjátékok, csiklandozások vannak.
   - Ezekben a helyzetekben a másik fél oly módon reagál vagy kezdeményez, hogy az egyszerű szociális interakciót feltételez. Egymásra figyelés, kölcsönös akciók és reakciók jönnek létre, többnyire még tárgyak nélkül.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Alakítson ki olyan helyzetet, amikor a gyermek figyelme nem terelődik el más tárgyakra, más személyekre, és próbálja meg a figyelmét felkelteni! Ha éppen nem szívesen marad ölben, próbáljon mozgásos helyzetben kukucs-játékot, csikizést kezdeményezni!
   - Ha nyugodtabb, szemlélődő a kisgyermek, akkor egyszerű, de „izgalmas” mondókákkal próbálkozzon, például a „Kerekecske gombocská”-val!
   - Ha a gyermek szereti, ha hintáztatják, akkor próbálkozzon ölben hintázással, és eközben figyelje meg a reakcióit!
   - Étkezés közben figyelje meg, hogy a gyermek kezdeményezi-e a megszokott interakciókat! (Például az ételt ne adja automatikusan a gyerek szájába; várja meg, amíg jelez a tekintetével és/vagy gesztussal!)
   - Öltözködés közben, ha játékosan próbálja a szülő öltöztetni (kukucsozással, mondókázással, csikizéssel), jelzi-e, hogy szeretné a folytatást? Képes-e arra, hogy kifejezze a tetszését, és kéri a folytatást?

   Érdemes megkérdezni!
   - Otthon szoktak-e vele hancúrozós, csikizős, kukucskálós interaktív játékokat játszani?
   - Szereti-e hozzátartozóival az egyszerű cselekvések mentén történő interaktív játékokat?
   - A szülő szokott-e a gyermekével interakciót kezdeményezni a gondozási műveletek során? Beszél-e hozzá, viccelődéssel, mondókákkal, figyelemfelkeltő arckifejezésekkel és intonációváltoztatásokkal megpróbálja-e a csecsemő figyelmét, érdeklődését felkelteni?
   - Hogyan reagál a gyermek elutasításaira egy-egy gondozásos helyzetben? Általában tudja-e az elutasítás okát?

   Összegzés
   - Ha a szülőnek, kisgyermeknevelőnek a) egyik helyzetben sem sikerül a gyermek figyelmét felkelteni; vagy b) a csöppség csak „tűri” a kezdeményezéseket, de semmilyen módon nem jelzi a szándékát a folytatásra, pedig láthatóan tetszik neki a játék; illetve c) ahogy vége a játéknak, nem fejezi ki az érzéseit; és d) a tekintetével sem jelzi vissza, hogy szeretné még a folytatást; továbbá e) ha más helyzetben is nehéz vele tekintetkapcsolatot, interakciót kialakítani – ezek mindenképpen figyelemfelkeltő jelek. Amennyiben csak egy figyelemfelkeltő jel tapasztalható, de több hónap után sem csökkennek a tünetek, meg kell próbálni a viselkedés okát pszichológus segítségével kideríteni. Ha a kisgyermek fejlődésében több, de legalább három területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő

jeleket, és a szülők, szakemberek is hasonlókról számolnak be, a szülőket szakirányú vizsgálatra kell irányítani.

2. A kézhasználat aszimmetrikus, egyik kezét hanyagolja.

- Ebben az életkorban még az a természetes, hogy a gyermek a két kezét egyforma gyakoriasággal, egyformán ügyesen használja. Sőt, a két kéz összehangolt együttműködése nagyon fontos a manipuláció során. A kétkezes tevékenykedésben jól megfigyelhető, ha az egyik kéz mozgása elmarad a másikétól (például doboz kinyitása, játékok szétszedése).

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel érdekes játékokat a gyermek számára a test középvonalában!
- Figyelje meg, hogy mindig ugyanazzal a kézzel nyúl-e!
- Figyelje meg, hogy az egyikkel lassabban nyúl-e, és ügyetlenebbül fog-e!
- Kínálja meg a gyermeket kétkezes manipulációs helyzetekkel (szétszedés, összerakás, nyitás-csukás)!
- Figyelje meg: a négykézlábon támaszkodás, valamint felállásnál a kapaszkodás szimmetrikus-e?
- Figyelje meg a mászást: szimmetrikus-e a felső végtagok használata?

Érdemes megkérdezni!

- A mindennapok során mit figyelnek meg: egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja-e a gyermek mindkét kezét a manipuláció és a helyváltoztatás során?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek az egyik kezét hanyagolja, vagy sokkal ügyetlenebb vele, mint a másikkal, azt körültekintően ki kell vizsgálni!
- Amennyiben mindegyik fent említett helyzetben aszimmetrikus a kar és a kéz tartása és használata, az szintén kivizsgálást igényel!

3. Apró tárgyat nem tud felcsippenteni.

- Ha az első két ujj mozgása még nem vált külön a többitől, és az ujjak csak együtt tudnak mozogni, akkor a gyermekek jellemzően gereblyéző, markolászó mozdulatokkal próbálnak valamilyen vékony vagy apró dolgot felszedni.
- Megfigyelését, értékelését lásd a Szabad játék (9–12 hó) 3. jelénél.

4. Nem tud betenni, rátenni.

- A tárgyak egy üreges másikba vagy egy tárolóba helyezése akkor alakul ki, ha arra az összefüggésre már rájött a gyermek, hogy amikor belekerül egyik a másikba, azzal nem válnak eggyé, vagyis továbbra is két tárgy marad, és a kivétellel újra tudja reprodukálni az egész és a rész viszonyát. A tárgy ráhelyezése egy másik viszonyrendszert indít a tárgyak kapcsolatba hozása által alakuló folyamatban, ami majd a konstrukciós tevékenységet támogatja, vagyis az építkezést. Mindkét összefüggés a rész-egész viszony és az analízis-szintézis gondolkodói folyamat megtapasztalása.
- Ehhez a mozgáskoordináció motoros érettségének megfelelő szintje is szükséges.

Hogyan figyeljem meg?

- Fontos, hogy a manipulációs próbákat stabil testhelyzetben és megfelelő magasságú felületen kínálja fel! (Ha a gyermek a földön játszik, például reggelizőasztalkán, kis zsámolyon, fürdőszoba-fellépőn.)
- Kínáljon fel kisebb játékokat és különféle mélységű és nyílásnagyságú dobozokat, kosarakat, tálakat!
- Ha ezekbe nem próbál betenni, mutassa meg, és biztassa, hogy ő is próbálja meg!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e már, hogy a gyermek beteszi a játékait a kosárba, dobozba?
- Szokott-e résekbe, lyukakba bedugdosni kisebb, illetve vékony tárgyakat?

Összegzés

- Ha a kisgyermek nem tesz be vagy rak egymásra tárgyakat, akkor lehetséges, hogy nem érti az összefüggéseket, vagy nem képes a karját úgy irányítani, hogy a kezét pontosan a kívánt helyre tudja vinni és ott megtartani, miközben jól koordináltan elengedi a tárgyat, amikor behelyez vagy ráhelyez. Figyelemfelkeltő jel mindkét aspektusból! A korszak végén már érdemes a családot a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani.
- A szabad játék fenti pontjait együtt értékeljük a 2. és a 3. jellel, így, ha a gyermeknél a 3 jelből kettőt is megfigyelünk, kivizsgálást igényel!

5. Nem használja a tárgyakat funkciójuk szerint.

- Ebben az életkori szakaszban a kisgyermekek már a funkciójuk szerint használják a közvetlen környezetükben legtöbbször jelen lévő tárgyakat. Például a kanalat a szájukhoz veszik, a fésűt a hajukhoz emelik, az autót tologatják. Teszik ezt azért, mert a kezdeti utánzás során megtapasztalták, hogy a tárggyal való tevékenység akkor a leghatékonyabb, ha azt teszik vele, amire való, de azért is, mert a funkció szerinti használat örömet okoz számukra: maga a sikeres tevékenység és a felnőttek elismerése egyaránt. Ehhez az utánzás képessége, a megtartó emlékezet és az összefüggések átlátása, belátása szükséges. Ha a gyermek nincs birtokában ezeknek, akkor a tárgyakkal többnyire ismétlődő mozdulatokat tesz, a megismerés kezdeti formáit mutatja, úgymint a hosszas nyalogatás, tapogatás, forgatás, a tárgyak dobálása stb.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezzen a gyermek közelébe például kiskanalat, pohárkát, fésűt, autót! Figyelje meg, mit tesz vele!
- A tárgyakkal való tevékenysége közben a kicsi természetesen még más módon is ismerkedni fog az új tárggyal: kipróbál más manipulációt, fogást, dobást stb.; de egy-egy momentumban bemutatás nélkül meg kell jelennie annak, hogy tudja, mire való az a tárgy (például a pohárból megpróbál inni, illetve úgy tesz, mintha inna).
- Ha elegendő időt hagyott a tárgy megismerésére, és nem látott funkció szerinti mozzanatot, akkor röviden mutassa meg, mit lehet tenni a tárggyal! Figyelje meg, hogy így megjelenik-e a tevékenységei között!

Érdemes megkérdezni!

- Látták-e már a szülők, hogy a gyermek egy tárgyat a funkciója szerint használ, kipróbál (például üreges tárgyat ivás céljából a szájához emel, ceruzát a papírhoz illeszt, napszemüveget az arcára tesz)?
- Szokott-e utánozni ezekhez hasonló mozdulatokat?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek a tárgyak funkcióját csak bemutatás után próbálja ki, akkor figyelemfelkeltő, ha ez csak közvetlen utánzás, és nem látható, hogy a gyermek megérti a cselekvés és a tárgy közötti összefüggést, továbbá a felnőtt reakciója sem okoz ehhez társuló örömérzést benne. Ha egy bemutatás után azt tapasztalja, hogy a csecsemő örömmel ismétli a mozdulatot, és figyeli az ön reakcióját, akkor érdemes javasolni ennek gyakorlását.
- Kivizsgálásra érdemes, ha a tárgyakkal semmilyen támogatással sem tevékenykedik azok funkciója szerint. Ebben az esetben érdemes a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani a családot.

Irányított, közös játék (12–15 hó)

6. Nem szokott még egyszerű mozdulatokat utánozni.

- A gyermek mozgástanulásának is része az utánzás. Ahogy saját testéről és annak mozgásairól egyre több tapasztalatot gyűjt, képessé válik egyszerű mozdulatok utánzására. Az egyéves kor előtt elsajátított tapsolást, a „pá-pá” intést bővíthetik a szülők azzal, hogy olyan mondókákat, gyermekdalokat mondanak, amiket különféle mozdulatokkal lehet kísérni (például „Csip-csip csóka…”, „Fújja szél a fákat…”, „Lóg a lába, lóga …”, „Tapsi-tapsi mamának…”, „Süssünk-süssünk valamit…”, stb.)

Hogyan figyeljem meg?

- A fent említett mondókák egyszerű mozdulatait mutassa be úgy, hogy szemben helyezkedik el a gyermekkel!
- Amennyiben önnel nem szívesen kooperál a kisgyermek, akkor a szülőt kérje meg erre!
- Ha még nem próbálták, kérje meg a szülőt, hogy próbáljon tanítani neki valamit! Figyelje meg, hogy a gyermek tud-e egyszerű mozdulatot utánozni!

Érdemes megkérdezni!

- Ismernek-e a szülők kisgyermekmondókákat, gyermekdalokat? Szoktak-e mozdulatutánzós játékot játszani?
- Kérje meg a szülőt, hogy játsszák el ezeket a gyermekkel!

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek figyeli a szülőt, de nem tud egyszerű mozdulatot sem utánozni (karemelés, lábmozgatás, kezek összefogása, kezek rázása, integetés, tapsolás). Általában a bemutatást követően szokott megjelenni a mozdulat, mert a mondóka vagy dal közben a kicsik figyelnek, és még nem képesek egyszerre két dolgot kivitelezni. Az utánzási kedv felkelthető, ha a szülőket tanácsadással segítjük.

7. Ismerős tárgyak közül sem sikerül kiválasztania, amit kérnek tőle.

- Tizenöt hónaposan már minden kisgyermek érti annyira a hozzá intézett beszédet, hogy egyszerű kéréseket teljesíteni tud. Ha kérik, az ismerős tárgyakat megtalálja, előkeresi, kiválasztja a többi tárgy közül. A kérések teljesítéséhez a legtöbb esetben segítséget nyújt számára a helyzet és a felnőtt nem is tudatosan alkalmazott gesztusai, mozdulatai, ezért a beszédértés megítélésekor pontosabb képet kapunk, ha tárgyakat kérünk el a gyermektől.
- A beszéd értéséhez jó akusztikus észlelés és differenciálás, megfelelő figyelem és kellő ismeret, kognitív tudás szükséges a tárgyakról és a hozzájuk kapcsolódó szóalakról. [Lásd még Figyelem, 6. jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- A megfigyeléskor használhat egy olyan tárgyat, amellyel a gyermek korábban már hosszabban játszott, és vélhetően ismeri; vagy a szülőtől megtudakolva a kedvenc játéktárgyát, az is lehet a keresett célpont.
- A tárgy legyen látható, de nem közel a gyermekhez, és legyen körülötte más is, de a környezet ne legyen túlságosan zsúfolt sem!
- Keltse fel a gyermek figyelmét, és kérdezze meg: „Hol van a…?” (például „Hol van a labda?”)
- Figyelje meg, mit tesz a gyermek!
  - Kereső viselkedéssel reagál, de nem találja, vagy nem találja el, mit kért tőle.
  - Felfigyel a kérdésre, de nem keres.
  - Fel sem figyel arra, hogy valamit kért tőle.

Érdemes megkérdezni!

- Van-e olyan tárgy, amit a gyermekük odavisz a felnőtteknek akkor is, ha csak kérik tőle, de nem mutatnak rá?
- Szokták-e kérni a gyermeküktől, hogy valamit keressen meg és vigyen oda nekik?

Összegzés

- Amennyiben ennek az életkori szakasznak a végére nem tapasztalja, hogy a gyermek megkeresi és meg is találja a kért tárgyat, ez akkor figyelemfelkeltő, ha eltérést tapasztal a figyelem terén is. Ezekben az esetekben érdemes a családot a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani hosszabb megfigyelés, vizsgálat céljából.

8. Formabeillesztést nem hajt végre.

- A csecsemőkor végére a gyermekek az illesztgetések során rájönnek, hogy bizonyos formákat a megfelelő nyíláson, résen, lyukon tudnak könnyedén beilleszteni. Ebben az életkorban a kör/gömb alakzatok helyét gond nélkül megtalálják a behelyezéshez.

Hogyan figyeljem meg?

- Sok helyen van olyan játékeszköz, amibe bele lehet illeszteni kört vagy gömböt.
- Amennyiben ilyen nem áll rendelkezésére, akkor egyszerűen egy kislabdával vagy golyóval is megfigyelhető a tevékenység. Ebben az esetben kínáljon fel a gyermeknek egy hengert meg egy dobozt, és kérje arra, hogy illessze az adott gömbformát a megfelelő helyre! Biztosan ki fogja próbálni a másik lehetőséget is, de először azzal fog próbálkozni, amelyiket a helyesnek véli.

- Fontos, hogy a kiválasztott hengernek és doboznak ne legyen sokkal nagyobb a nyílása, mint a beillesztendő golyó vagy labda átmérője! Ellenkező esetben abba fogja próbálni belerakni, amelyikbe könnyebben belefér, és nem a forma szerint fog dönteni.
- Ezt a próbát többször is végeztesse el! Figyelje meg: többször sikerül-e a gyermeknek beleilleszteni? A siker valószínűleg ismétlési kedvet fog kiváltani belőle.

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek beilleszteni, bedugdosni tárgyakat nyílásokba?
- Ha igen, akkor többnyire a megfelelő formájú nyílást választja-e, vagy inkább sikertelen próbálkozásai vannak?
- Van-e formabedobó, formaillesztő játék otthon, és ha igen, szeret-e a gyermekük azzal foglalatoskodni?
- Ha próbálkozik formák bedobásával, akkor mennyire látják ügyesnek ebben, vagy inkább segítségre szorul, netán feladja, esetleg dühös lesz a sikertelen próbálkozásoktól?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem is próbálkozik elsősorban a kerek formák, illetőleg bármilyen alakzatok nyílásokba dobásával, beillesztésével. Ezt a tevékenységet megelőzi, amikor az ujjait dugja lyukakba, majd hosszúkás tárgyakkal teszi ugyanezt. Érdemes együtt értékelni a Szabad játék 4. jeléhez írtakkal.

9. Képeskönyv nézegetésekor tárgyképeket nem ismer fel, és nem mutat rá a képekre.

- Ezt a képességet megelőzi a 7. jelnél leírt tevékenység megfelelő végrehajtása (tárgyak kiválasztása kérésre). Ebben az esetben a tárgyak felismerése mellett már annak szimbólumát is ismernie kell a gyermeknek, azaz a fotón megjelenített vagy rajzolt változatát már társítani tudja a tárgyat jelölő szóhoz. Emellett ehhez az ujjak elkülönítésének azon szintje is szükséges, ami lehetővé teszi a „Mi ez?” kérdést megerősítő rámutatást. Az életkori szakasz végére a legtöbb gyermek már legalább két-három ismert tárgyképet megmutat a számára ismerős könyvben.

Hogyan figyeljem meg?

- A gyermek elsődleges gondozójától érdeklődjön, hogy van-e olyan képeskönyv, amit a gyermek szívesen forgat! Vagy ebben, vagy egy olyan könyvben lapozgatva kérdezzen, amelyikben lehetőleg egy oldalon csak egy kép szerepel! Ha nincs ilyen, más fényképes vagy rajzos képeskönyv, esetleg magazin is megfelel, de fontos, hogy minél kevesebb képi információ legyen egyszerre egy oldalon!
- Az oldalt kinyitva, érdeklődve tegye fel a kérdést: „Hol van a …?” (például „Hol van az autó?”)!
- Biztatásul mondja még, hogy „Mutasd meg! Hol van a …?”!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e képeket nézegetni a gyermekükkel? (Fotóalbumot, magazint, reklámújságot, könyveket stb.)
- Ha igen, meg szokta-e mutatni azt, amit kérdeznek, vagy kedve szerint mutogat inkább?
- Szokott-e telefonban tárolt képeket nézegetni? Felismeri-e azokon például önmagát vagy a családtagjait?

- Van-e olyan könyv, amit szeretnek együtt olvasgatni? Meg tud-e mutatni a gyermek bármit kérésre?

Összegzés

- Ezt a képességet mindenképpen úgy értékelje, hogy összeveti a 7. jelnél leírt tevékenységgel. Emellett figyelembe kell venni, hogy mennyi és milyen lehetősége volt a gyermeknek arra, hogy gyakorolhassa, vagy hogy hasonló helyzettel találkozzék.
- Amennyiben 15 hónaposan kérésre egyetlen tárgyat és egyetlen tárgyképet sem mutat meg a gyermek, érdemes a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani a családot.

10. A nyomhagyás nem érdekli.

- Nyomhagyás alatt hagyományosan valamilyen író, rajzoló szerszámmal való tevékenységet szoktak érteni (például a Szabad játék 5. jelében is megjelenő funkció szerinti használat). Ebben az életkorban gyermekeknek már valóban érteniük szükséges a tárgyak használatát; kapcsolatba kell tudniuk hozni egymással például a ceruzát és a papírt. A kivitelezés kellő motoros ügyességet is igényel. Nyomot hagyni azonban másképpen is lehetséges: a párás ablakon tenyérrel, a sárban-homokban bottal, fürdésnél a habot szétkenve a csempén, de a csecsemő a kiömlött főzelékkel, pürével is szívesen pacsmagol. Ez a tevékenység általában megelőzi a papír-ceruza használatát.

Hogyan figyeljem meg?

- Terítsen le egy nagyobb csomagolópapírt, vagy széthajtogatott papírdobozt, vagy egyszerűen egy közelben lévő üres lapot, és tegyen a gyermek közelébe egy vastagabb ceruzát vagy zsírkrétát (ez esetben ügyeljen arra, hogy a gyermek ne vegye azt a szájába)! Várja meg, mit fog tenni ezekkel!
- A papírt teheti asztallapra, ha mellette a gyermek biztonságosan és megfelelően tud ülni (vagy ölben ülni), de teheti a földre, kemény felületre is.
- Segítségképpen pöttyözzön ön a papíron, vagy firkáljon, miközben felhívja erre a gyermek figyelmét, majd ismét tegye a rajzeszközt a gyermek közelébe! Közben érdekes hangokat hallathat, hogy vonzóbbá tegye számára a tevékenységet.

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e hasonló tevékenységre lehetőséget biztosítani a gyermeküknek? Ha nem, miért nem?

Összegzés

- Nagyon fontos a tevékenység hiányát annak a figyelembevételével értékelni, hogy eddig milyen lehetőségei voltak a gyermeknek arra, hogy ezt kipróbálja! Figyelemfelkeltő jel ugyan, de a későbbi életkorokban is figyelni kell, hogyan alakul.

Mozgás zárt térben (12–15 hó)

11. Álló helyzetben lábtartása eltér a fiziológiástól.

- A lábfejek tartása a felállás idején és az azt követő hónapokban még lehet eltérő: kissé aszimmetrikus, kifelé vagy befelé forduló, néha lábujjhegyező, a bokák enyhén befelé dőlhetnek. Az ettől fokozottabban megjelenő tartások a fiziológiástól eltérő változatok.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és egy olyan hely, ahol a felálláshoz stabilan meg tud kapaszkodni (bútor vagy a földön ülő szülő)!
- A gyermek, ha lehet, nadrág és zokni nélkül legyen, de cipő semmiképp ne legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket a felállásra, járásra!
- Figyelje meg állás és járás közben az alsó végtagok tartását, mozgását!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen gyakran látják lábujjhegyre állni?
- Könnyedén le tudja-e tenni a sarkait?
- Van-e aszimmetria a két láb tartása között?
- Másképp áll és jár-e cipőben, mint zokniban, illetve mezítláb?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek nem tudja letenni mindkét sarkát a földre, főként, ha az alsó végtagok csípőből is befelé fordított, zárt helyzetben vannak a térdek merev nyújtása vagy rogyasztása mellett.

12. A felállás és leereszkedés nehezen és szabálytalanul megy.

- A szabályos felállásnál a gyermek megkapaszkodik, feltérdel, majd egyik lábával előrelép a talpára, és felnyomja magát. A kontrollált leereszkedés nehezebb, másfajta izommunkát igényel, ezt később szokták elsajátítani.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és egy olyan hely, ahol a felálláshoz stabilan meg tud kapaszkodni (bútor vagy a földön ülő szülő)!
- A gyermek, ha lehet, nadrág és zokni nélkül legyen, de cipő semmiképp ne legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket a felállásra, járásra!
- Figyelje meg felállás és leülés közben az alsó végtagok tartását, mozgását!

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan szokott legtöbbször felállni a gyermekük?
- Könnyedén vissza tud-e ereszkedni a talajra?
- Szokott-e a fenekére huppanni vagy elesni, eldőlni, amikor le akar ereszkedni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek egyszerre nyújtja az alsó végtagjait, és a lábháton át gördül a talpára. Szintén figyelemfelkeltő, ha nem tud fokozatosan leülni, visszaereszkedni, vagy ha a fenekére huppan, vagy eldől, amikor ereszkedik. Kivizsgálást csak más jelekkel együtt indikál.

13. Mászással nem tud akadályokat leküzdeni (átmászni, felmászni).

- Ebben az életkorban a biztonsággal mászó, esetleg már járó gyermek számára új kihívás, tapasztalatszerzési lehetőség, hogy már nemcsak a sík felületen boldogul, hanem

át tud mászni az akadályokon, fel tud mászni magasabb felületekre, és szívesen bujkál szűk helyeken. Figyelje meg a gyermek késztetését, kísérletező kedvét ezen a téren, és figyelje meg, hogyan tudja a mozgásait megtervezni, összehangolni, és hogy jól érzékeli-e a magasságot-mélységet!

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és egy olyan hely, ahol át tud mászni, bújni, felmászni (matrac, kemény párna, alacsony bútor, a földön ülő szülő nyújtott lába, lépcső)!
- Motiválja a gyermeket a felmászásra, átmászásra, átbújásra!
- Figyelje meg, hogyan tervezi meg a mozgását, és hogy mennyire biztonságosan mozog a térben!
- Tart-e attól, hogy a sík talajtól eltávolodjon?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek felmászni, átmászni, bebújni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem próbál leküzdeni akadályokat, és fél, ha erre kényszerül. Kivizsgálást csak más jelekkel együtt indikál.

14. Még nem tud kapaszkodva felállni.

- Az önálló járás még ezen az időszakon túlra is kitolódhat, de amennyiben bútorba kapaszkodva nem tud még felállni, és stabilan megállni sem, az figyelemfelkeltőnek számít.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és egy olyan hely, ahol a felálláshoz stabilan meg tud kapaszkodni (bútor vagy a földön ülő szülő)!
- A gyermek, ha lehet, nadrág és zokni nélkül legyen, de cipő semmiképp ne legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket a felállásra!
- Figyelje meg felállás és leülés közben az alsó végtagok tartását, mozgását!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e önállóan felállni a gyermekük?
- Milyen gyakran teszi ezt egy nap során?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek egyéves kora után sem tud még kapaszkodva felállni!

15. Az önálló járás még nem alakult ki.

- Az önálló járás kialakulása elég széles életkori sávban történik, de az a legfontosabb, hogy az álláshoz és a járáshoz szükséges motoros funkciók legyenek jól megalapozottak; szabadon gyakorolhassa, ne sürgessék, mert így lesz a testtartása megfelelő, a járásképe harmonikus és biztonságos. Figyelje meg és kérdezze ki, hogy volt-e, van-e a gyermeknek elegendő tapasztalata a mászásban, a felállás-leülés és az állva oldalazás gyakorlásában!

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és egy olyan hely, ahol stabilan meg tud kapaszkodni a felálláshoz!
- A gyermek, ha lehet, nadrág és zokni nélkül legyen, de cipő semmiképp ne legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket a felállásra, a bútorok mentén oldalazva lépegetésre, és esetleg önálló lépegetésre például két bútor vagy a szülők között!
- Figyelje meg állás, oldalazás – és ha sikerül –, lépegetés közben is a tartását, mozgását!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e e bútorok/fal mellett állva, kapaszkodva oldalazni a gyermekük?
- Átfog-e egyik bútorról a másikra?
- Elengedi-e a kapaszkodást, és megáll-e pár másodpercig?
- Lép-e párat önállóan két felnőtt között?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek még nem jár önállóan, de kivizsgálás csak akkor javasolt, ha még nem tud felállni sem, illetve nem lépeget oldalazva a fal/bútorok mentén, amikor áll.

16. Szokatlan módon változtat helyet.

- A korábban megjelenő szokatlan helyváltoztatásokról a 6–9 hónaposok és a 9–12 hónaposok 14. jelénél olvashat. Az ekkortájt megjelenő medvejárást vagy medvemászást legtöbbször akkor láthatjuk, ha a mászás időszaka nyárra esik, és a kicsinek lehetősége van a szabadban, rövid ruhában a földön lenni. Ilyenkor a térdét zavarja a különféle egyenetlen talaj, a szokatlan felület, és gyakran nyújtott könyökkel és térddel, a tenyerén és a talpán támaszkodva megy. A már jól és gyorsan mászó apróság, aki az ülő helyzetet és a négykézlábra állást is gyakran, dinamikusan váltogatja, kialakíthat egy olyan aszimmetrikus mozgásformát, hogy az egyik lábát oldalt talpra teszi ki, és csak a másikon támaszkodik a térdére. Ezzel gyorsabban halad, és könnyebben felül.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy és kemény felületű mozgástere a gyermeknek, és kényelmes ruházata, ami nem akadályozza a mozgást!
- Motiválja őt a helyváltoztatásra játékkal, vagy hívja oda magához!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen helyváltoztatási formákkal közlekedik a gyermekük a lakásban?
- A nap nagy részében melyik helyváltoztatási módot figyelik meg?

Összegzés

- A fenti helyváltoztató mozgások előfordulása mindenképpen figyelemfelkeltő, de csak abban az esetben igényel kivizsgálást, ha tartósan, hónapokon keresztül fennáll, és a gyermek nem tud továbblépni belőle, nem alakítja ki a soron következő fiziológiás mozgásformát: a mászást egyéves koráig, illetve járást másfél éves koráig.

Játék és mozgás a szabadban (12–15 hó)

17. Nem mászik le / lép le a fűre, homokra, kavicsra a pokrócról.

- Főleg a nyári időszakban lehet megfigyelni, hogy a szabad térben a gyermek csak a jól ismert takarón marad; ahol számára furcsa a felület, ott nem teszi le a lábát. Van olyan gyermek, aki cipővel rálép, de zoknival, vagy főleg mezítláb hárítja az érintkezést a különböző felületekkel.

Hogyan figyeljem meg?

- Érdemes összehasonlítani a gyermek viselkedését azzal, ahogyan a zárt térben mozog. Ott is zavarják a felületváltások (például szőnyegről parkettára, hideg kőre)?
- Fölveheti őt az ölébe, hogy biztonságban érezze magát. Figyelje meg: amikor ön a kezébe vesz homokot, kavicsot, a pici érdeklődik-e iránta, megérinti-e?
- Evés vagy játékhelyzetben zavarja-e, ha maszatos lesz a keze, a ruhája?
- Vannak-e olyan játékok, amelyek érintését kifejezetten hárítja?

Érdemes megkérdezni!

- A gyermekük csecsemőkorában mennyire volt érzékeny a változásokra?
- Milyenek az otthoni felületek? Van-e lehetőségük kertbe, parkba járni?
- Napközben mennyi időt tölt a kicsi a felnőttek kezében, ölében?

Összegzés

- A gyermek környezeti ingerek felé mutatott érzékenysége befolyásolhatja, hogy milyen bátran és gyorsan tud megbarátkozni a felületek változatosságával. Ez önmagában még nem figyelemfelkeltő jel, de érdemes arra figyelni, hogy a szülők vagy a kisgyermek gondozója fokozatosan igyekezzen hozzászoktatni a kicsit a különböző tapintási érzések befogadására.

18. A térbeli mozgáslehetőségeket (átmászás, átbújás, felmászás) nem keresi.

- Lásd a Mozgás zárt térben, 13. jelnél leírtakat.

Hogyan figyeljem meg, kérdezzem ki a szülőket?

- Amennyiben a gyermeknek van lehetősége a szabadban is rendszeresen mozogni, figyelje meg, illetve kérdezze ki a szülőt: szokott-e a gyermek felmászni napozóágyra, lépcsőre, trambulinra, átmászik-e homokozó peremén, próbál-e felmászni teraszra, mászókára, csúszdára, lépcsőre, bebújik-e sátorba, alagútba, mászóka alá, kisházba?

19. A térben való mozgatástól tart, hintában és más mozgó alátámasztási felületeken fél.

- A gyermekek általában kedvelik a hintázást, a visszafogottabb pörgést, forgást. Vannak azonban, akiknek ezek nem kedvelt tevékenységek, vagy kifejezett félelmet keltenek bennük, ezért kerülik is a hasonló helyzeteket.

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki a szülőket?

- Szereti-e a gyermek, ha dögönyözik, ölbe veszik, ringatják, mozgatják a térben, rugóznak, táncolnak vele, illetve ha magasra emelik és leengedik?
- Szeret-e a gyermek hintázni, rugózni, kedveli-e, ha valamilyen puha, kissé labilis felület van alatta?

Összegzés

- Ha a gyermek az egyensúlyi ingereket elkerüli, azokra fokozott érzékenységgel, megriadással, sírással reagál, az figyelemfelkeltő. Az eszközöktől való tartózkodás még nem, de ha a térbeli mozgások a felnőtt ölében, ölelésében is félelmet váltanak ki, az már inkább.

Gondozás, önkiszolgálás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (12–15 hó)

20. Nem próbál darabos ételt rágcsálni, csak pépeset eszik.

- Vannak gyermekek, akik még jobban ragaszkodnak a pépes ételek fogyasztásához. Számukra is fontos, hogy napi rendszerességgel próbálgassák, gyakorolják a harapást, rágcsálást.

Hogyan figyeljem meg?

- Étkezési helyzetben mutat-e érdeklődést a gyermek a darabos ételek iránt? Nyúl-e feléjük, kezébe veszi-e, vagy esetleg meg is nyalja őket?
- Hol tart a gyermek beszédfejlődése?
- Meg tudja-e fogni csippentve az apróbb falatokat?
- A játékait rágcsálja-e?

Érdemes megkérdezni!

- Milyen ételekkel kínálják a gyermeket? Van-e lehetősége önállóan kóstolgatni?
- Csecsemőkorában a szájába vette a játékokat?
- Szoktak-e közösen étkezni a családtagok?

Összegzés

- Fogzáskor, betegség esetén átmenetileg visszatérhet a csecsemő a korábbi étkezési szintre, és előfordul, hogy kizárólag pépes ételt fogad el. Ha ilyenek nincsenek a tünet hátterében, vagy ha eddig még soha nem is került sor szilárd ételek kínálására, fogyasztására, akkor érdemes jobban körüljárni a kérdést. A darabos ételek hárítása ritkán jelentkezik önálló tünetként. Ha a gyermek a testfelületén is nehezen fogadja el a változatos tapintási ingereket, érdemes az ott jelzettek szerint eljárni [lásd Játék és mozgás a szabadban, 17. jel]. Amennyiben a mozgásfejlődésben, a hangok formálásában van elmaradás, és ezek miatt még nem tudja jól használni a rágóizmokat, az ott leírtak szerint lehet eljárni. Ritka esetben valamilyen trauma okozza a szilárd táplálék hárítását (erős fájdalom a szájtéren belül, korábbi orvosi beavatkozás vagy félrenyelés). Fontos, hogy erőltetéssel nem szabad a gyermeket rágásra kényszeríteni. Mindenképpen lakjon jól pépes étellel, a rágási helyzetek akár az evési időkön kívülre is kerülhetnek. Az első próbálkozásokhoz könnyen harapható és a szájban könnyen olvadó, szétmálló típusú ételeket használjanak.

21. Szűk az elfogyasztott ételek repertoárja.

- Az önállósodás egyik jele lehet, ha a gyermek kezdi megjeleníteni egyéni ízpreferenciáit. Egyes esetekben hirtelen nagyon egyoldalúvá válhat a táplálkozás. Máskor nem is alakul ki változatos táplálkozás, mert az anyatej vagy a tápszer még mindig a leghangsúlyosabb a napi táplálkozásban.

Hogyan figyeljem meg?

- Hogyan viselkedik a gyermek evéshelyzetben? Jelzi-e az éhségét, jóllakottságát?
- A kedvelt ételeket kellő mennyiségben, jóízűen fogyasztja-e?
- Mennyire érzékeny egyéb környezeti ingerekre?

Érdemes megkérdezni!

- Milyen ételekkel kínálják a gyermeküket? Mennyire hangsúlyos az anyatej, a tápszer vagy az üveges bébiétel a gyermek táplálásában?
- Mennyit nassol két étkezés közben? Mennyi édes italt, gyümölcslevet, tejes italt kap?
- A szülő(k) mennyire nyugtalankodik(nak)?
- Milyen rendszerességgel kínálnak neki új ízeket? Mennyire kitartók ebben?
- Szokott-e a család közösen étkezni a gyermekkel?
- Otthon vagy csak az intézményben jelentkezik a nehézség?

Összegzés

- Nagyon változó, hogy egy gyermek mennyire nyitott az étkezésre. Vannak, akik könnyen és szívesen kóstolnak új ízeket, mások ragaszkodnának a megszokotthoz. Fontos, hogy a gyermek hárítását a felnőttek ne a saját, személyes visszautasításukként éljék meg, mert hamar egy nehezen oldható érzelmi körbe kerülnek. Türelemmel, kitartóan próbálják az új dolgokat behozni! Gyermekorvosi kivizsgálásra akkor van szükség, ha felmerül a gyanú, hogy a gyermek kiegyensúlyozatlan étkezés miatt nem jut elegendő tápanyagforráshoz.

22. Zavarja a maszatosság.

- Változó, hogy ki milyen szívesen fogadja a különböző érintéseket, az eltérő tapintású anyagokat. Néha a mindennapi élet menetét akadályozó mértékben ódzkodik a gyermek a maszatosságtól.

Hogyan figyeljem meg?

- Akadályozza-e a gyermek játéktevékenységét vagy az étkezését az, amilyen mértékben zavarja a maszatosság?
- Megpróbálhat felkínálni olyan játékhelyzetet, amikor összekenődhet a gyermek (például gyurmázás). Elkezdi a játékot? Mikor jelzi, hogy zavarja őt a maszat?
- Érdemes megfigyelni az anya viselkedését egy ilyen helyzetben. Sűrűn nyúl a gyermekhez, hogy letörölje a kezét/arcát?
- A Játék és mozgás a szabadban, 18. jellel vesse össze!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire fontos az anya számára, hogy tiszta környezetet biztosítson a számára?
- A szülőknek milyen érzés a gyermekükkel homokozni? Hogyan viselik, ha az ételét szétkeni?

Összegzés

- A gyermek sok tekintetben tükrözheti az egyik vagy mindkét szülő hozzáállását a világhoz. Ha azt képviselik, hogy a kosz veszélyes, a betegség forrása, vagy a maszatosság nem kívánatos, a gyermek ösztönösen háríthat minden olyan játékot, amivel bepiszkolódhat. Így sok olyan tapasztalattól tartja távol magát, ami a fejlődésében segítené őt.

Azok a gyermekek, akik a külvilág ingereire amúgy is érzékenyek, ezt a tisztaságra való törekvésükben is kifejezhetik.

23. Nehezen megnyugtatható, vagy gyakran sírva ébred.

- A 9–12 hónapos kornál bővebben kifejtett szempontok e korra is jellemzők. (Gondozás, önkiszolgálás: evés, alvás, fürdés, tisztázás 24.; Reguláció: alvás-ébrenlét ciklus, sírás, megnyugtathatóság, kapcsolat; 1. figyelemfelkeltő jel.)

24. Nem szokott még egyszerű ruhadarabot levenni (sapka, zokni).

- Nehezen tervezi meg és koordinálja mozgásait, kézmozdulatait, cselekvéseit vetkőztetéskor, ezért még nem együttműködő. Gondot okoz, hogy az egyszerű ruhadarabok (zokni, sapka) levételéhez milyen testhelyzet lenne ideális, hogy az adott tevékenység kivitelezéséhez milyen mozdulatokat kell végeznie, hogy hogyan tudja jól megragadni a ruhadarabot, és mekkora erőt kell kifejtenie.

Hogyan figyeljem meg?

- Gondozási szituációkat nézzen végig!

Érdemes megkérdezni!

- Gondozási szituációkat kérdezzen végig!

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem éri el a lábát/fejét, ha nem tudja megfogni a zokniját/sapkáját, és ha nem tud elegendő erőt kifejteni ahhoz, hogy lehúzza magáról. Az is figyelemfelkeltő, ha nem mutatkozik szándék arra, hogy ezeket önállóan megtegye.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 12–15 hónapos csecsemők

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (12–15 hó)

1. Eltúlzott, mókás arckifejezésekre nem reagál.

- Ha ebben az életkorban a gyermek éppen nem játszik, vagy nem a mozgás szervezésével van elfoglalva, akkor aktívan figyeli a környezetét, főleg ha valami vicces, új dolgot tapasztal. Ezt mosolygással, mozgással, tekintetkapcsolattal ki is fejezi, vagy kéri, várja az ismétlést.

Hogyan figyeljem meg?

- Ha beszélgetés közben ön megváltoztatja az arckifejezését, figyelje a gyermek reakcióját (Altorjay–Fogarasi–Kereki 2015, 101)!
- Ha leesik valami, esetleg megbotlik, reagáljon viccesen, és arckifejezését változtassa meg! (Például „Hoppá!”)
- Üljön le a kicsivel szemben, vagy vegye az ölébe úgy, hogy a tekintetük találkozzon! Valamilyen mozgásos játékkal, mondókával tartsa meg a figyelmét! Miközben figyel önre, kezdjen el vicces, mókás vagy a mondókába illő, eltúlzó grimaszokat vágni! Kerülje a túl mély hangokat és mindazt, ami a düh/felháborodás megnyilvánulására hasonlíthat, mert ettől a gyermek megijedhet.
- Pelenkázás közben ugyanígy próbálkozhat, amikor szintén egymással szemben van a gyermekkel.

Érdemes megkérdezni!

- A szülők szoktak-e otthon hasonló helyzetet teremteni a gyermekükkel?
- Reagál-e otthon a meglepő helyzetekre?
- Otthon hasonló módon megtudják-e nevettetni a gyermeküket?

Összegzés

- További megfigyelésre, vizsgálódásra ad okot, ha a szülő sem tudja a gyermek figyelmét felkelteni és megtartani (a kicsi nem reagál a meglepő helyzetekre, tekintetkapcsolattal sem reagál, arca mimikátlan marad, esetleg túlzó sírással reagál minden vicces és nem ijesztő arckifejezés-változásra), ha saját megfigyeléseink és a szülői visszajelzés alapján egyértelműen nem figyel ránk, nem lehet megkacagtatni, annak ismeretében, hogy nem történt a gyermek életében jelentős változás, kellemetlen esemény.
- Abban az esetben igényel kivizsgálást, ha több hónap után sem változik a gyermek viselkedése, reakciója, annak ellenére sem, hogy a szülők mintát adnak a számára. Amennyiben a kisgyermek fejlődésében más területen (például társas interakció, kommunikáció, továbbá egyéb átfogó helyzet) is vannak figyelemfelkeltő jelek, és a szülők, szakemberek is hasonló tapasztalatokról számolnak be, javasolt a szülőket szakirányú vizsgálatra irányítani.

2. Hirtelen kirobbanó, erőteljes, nehezen lecsendesíthető sírás jellemzi.

- Akkor, amikor egy gyermeknek fáj valamije, természetes, hogy hirtelen és erősen sír – azonban a vigasztalás, a fájdalom csökkentése hosszabb-rövidebb idő elteltével a megnyugvását eredményezi. Figyelemkeltő azonban, ha a sírások gyakoriak, és a szülők már nem is tudják, hogy miért törnek elő, és emellett nagyon nehezen nyugtatható a gyermek.

Remélhetőleg ezekkel a nehézségekkel a szülők azonnal orvoshoz fordulnak, de előfordulhat az is, hogy az ismétlődés között eltelt idő, esetleg annak ténye, hogy a pici mindig is sírós volt, eltompíthatja az aggodalmukat.

Hogyan figyeljem meg?

- Fontos, hogyha a gyermekkel való találkozáskor ilyet tapasztal, nagyon alaposan kérdezze ki az elsődleges gondozókat!

Érdemes megkérdezni!

- Tapasztaltak-e már nála ilyen hirtelen, erőteljes, és nehezen csillapítható sírást?
- Milyen gyakoriak ezek a hirtelen, erős sírások?
- Mennyire nyugtatható a gyermek?
- Esetleg hozzá tudják-e kötni valamilyen eseményhez, napszakhoz, netán elalváshoz, ébredéshez?
- Sírás közben mit tesz még a kicsi?

Összegzés

- Mindenképpen orvosi konzultáció szükséges, aki megteszi a lépéseket az oki kivizsgáláshoz.

3. Szinte folyton mosolyog, olyankor is, amikor arra nincs oka.

- Ezt a jelenséget csak hosszabb együttlét során lehet felfedezni, megfigyelni. Ebben az életkorban a csecsemők már értik az egyszerű, mozgásos humort, az olyan jellegűt, mint amilyen a burleszkfilmekben látható: megbotlik, elejti, kipukkan stb., vagyis amilyeneken mosolyogni, nevetni kezdenek. Általában kedvesek és nyitottak a számukra szimpatikus emberekkel, azonban a mosolygásnak és a nevetésnek még így is mindig van oka, alapja. Feltűnhet az a viselkedés, melynek során a kezdetben megnyerő mosolygás az együttlét alatt nem változik: a gyermeket nem zökkenti ki sem az elmélyült figyelem, sem egy esetleges kudarc, fájdalom vagy akár a vicc: ezt a mosolyát azonos módon, változások nélkül végig fenntartja.

Hogyan figyeljem meg?

- Hosszabb megfigyelés, közös együttlét során biztosan akad alkalom arra, hogy érzelmi szempontból változzon a jelenléte, de provokálhatja is az érzelmek eljátszásával. Figyelje meg: változik-e a gyermek mimikája, amikor ön fájdalmat mutat, illetve ha viccelődik?
- Figyelje meg, hogyan közeledik önhöz: túl bizalmasnak tűnik-e időnként, esetleg folyamatosan?

Érdemes megkérdezni!

- Mindig ilyen mosolygós arcú volt-e a gyermekük?
- A közvetlenül vele élők hasonlónak érzik-e a gyermek viselkedését, vagy számukra nem tűnik ok nélkülinek a mosolygása?
- Amikor mosolyog, kérdezze meg a hozzátartozóktól, hogy szerintük miért mosolyog éppen a gyermek.

Összegzés

- Ha ezzel a jelenséggel együtt más területen is megjelennek eltérések a gyermek fejlődésében, összefüggést elsősorban az Irányított, közös játék jeleinél leírtakban tapasztalhat. Vesse még össze a Társas interakciók, 5. jellel!
- Érdemes komplex vizsgálattal az oki hátteret megkeresni, amely vizsgálatért a pedagógiai szakszolgálathoz irányíthatja a családot.

Társas interakciók (12–15 hó)

4. Nem, vagy nehezen lehet vele tekintetkapcsolatot tartani, nem szabályozza a kommunikációt tekintete irányának változtatásával.

- A csecsemőt ugyan nagyon leköti, hogy már egyre ügyesebben mozog, de szüleinek visszajelzései, megerősítései is fontosak számára: ezeket szemkontaktussal, tekintetével kezdeményezi, ellenőrzi.
- További megfigyelésre ad okot, ha ritkán néz fel a másik személyre, ha figyelemfelkeltés céljából sem használja a tekintetét, esetleg csak akkor teremt szemkontaktust, ha szemtől szemben vagyunk vele, de akkor is csak pillanatokra.

Hogyan figyeljem meg?

- Vegye ölbe a gyermeket, és beszéljen hozzá! Figyelje meg, hogy amikor beszél hozzá, önre néz-e. Tekintetét megfelelő ideig tartja-e? Figyel, vagy csak egy pillantásra méltatja önt, és figyelme, tekintete nehezen szerezhető meg?
- Figyelje meg, hogy ölbéli mondókázás közben, rövid kivárás esetén a tekintete találkozik-e az önével!
- Figyelje meg etetés közben, amikor éhes. Rövid kivárás után várja-e a következő falatot, miközben szemkontaktust teremt?

Érdemes megkérdezni!

- Otthoni, nyugodt helyzetben, a szülei/hozzátartozói is azt tapasztalják-e, hogy nem vagy nehezen találkozik tekintetük a kicsiével?
- Beszélgetés, gondozás közben keresik-e vele a szemkontaktust?

Összegzés

- Kivizsgálásra ad okot, ha egyéb, például a társas interakció, kommunikáció területén, illetve az átfogó helyzetekben több területen is tapasztalunk figyelemfelkeltő jeleket.
- Ha több helyzetben, kivárás után is csak nehezen, vagy egyáltalán nem sikerül a gyermekkel szabályozott tekintetkapcsolatot kialakítani, ha keresni kell a tekintetét, vagy csak egy pillanatra néz a másik félre – és a szülők is ezt tapasztalják –, továbbá ha tárgyakra nem mutat rá, mozdulatokat nem utánoz, és ha ön más egyéb területeken is tapasztal figyelemfelkeltő jeleket, akkor irányítsa a szülőket szakirányú vizsgálatra!
- Amennyiben oldottabb helyzetben a szülővel, kisgyermeknevelővel jól szabályozott szemkontaktust alakít ki, és a szülei is arról számolnak be, hogy a gyermek jól irányítja a tekintetét, ugyanakkor ön azt mégis szegényesnek találja, próbáljon több szociális interaktív játékot játszani vele, gyakrabban várja meg, hogy a tekintetük találkozzék! Ha több hónap elteltével sem tapasztalható minőségi változás, és más szakember (gyógypedagógus, pszichológus, védőnő) számára is észlelhető a zavart vagy szegényes szemkontaktus, irányítsa a szülőket a pedagógiai szakszolgálathoz!

5. Ritkán vagy sosem mosolyog vissza.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy amikor éppen kapcsolatban vannak (beszélgetnek, öltözködnek stb.), és ön a gyermekre mosolyog, visszamosolyog-e; vagy ha például megdicséri a ruháját és rámosolyog, viszonozza-e a mosolyt!
- Figyelje meg: előfordul-e, hogy másvalakire mosolyog, például a szüleire, amikor azok megérkeznek?
- Esetleg, ha más helyzetben megdicsérik, hogyan reagál?
- Más érzelmek tükröződnek-e az arcán? Igyekszik-e ezzel a másik személyre hatni?
- Figyelje meg, hogy gyakran, hosszasan sír-e érkezéskor, és hogy megnyugtatható-e!
- Hogyan érzi magát a közösségben? Gyakran sír a szülei után? Sokszor előfordul, hogy nem érzi jól magát, hogy nem tudja, mit csináljon, és csak bolyong?

Érdemes megkérdezni!

- Ha a szülők rámosolyognak, visszamosolyog-e rájuk?
- Ha nem mosolyog, hogyan fejez ki örömöt? Hogyan reagál a másik fél mosolyára?
- Felfigyel-e arra, ha megdicsérik, illetve ha mások arckifejezései megváltoznak?

Összegzés

- Nagyon fontos a szülői visszajelzés. Ha a csöppség még nem szokott be a közösségbe és a szülei után vágyódik, előfordul, hogy keveset mosolyog, és nehezen lehet jókedvre deríteni. Nem is a nevetést, jókedvet, hanem a szociális tartalmú visszamosolygást (mosollyal történő reagálást) figyeljük, de ha egy gyermek például szorong vagy szomorú, akkor ez természetesen befolyásolhatja a megfigyelésünket.
- Ha a szülők is arról számolnak be, hogy a gyermekük ritkán mosolyog rájuk (esetleg azt szokták látni, hogy magában mosolyog), az arca mimikátlan [lásd Társas interakciók, 4. jel], valamint több területen is megfigyelhetők figyelemfelkeltő jelek, akkor irányítsa a szülőket a pedagógiai szakszolgálathoz!
- Amennyiben a szülők beszámolója alapján azt tapasztalja, hogy a gyermek csak a közösségben nem mosolyog vissza senkire, próbálja meg sokat dicsérni, mosolyogni rá, és figyelje a reakcióját!

Figyelem (12–15 hó)

6. Ingergazdag környezetben nem veszi észre, amit szeretne megszerezni, vagy amit kér a felnőtt.

- Az Irányított, közös játék, 7. jelnél már összegyűjtöttük, mi minden szükséges ahhoz, hogy a gyermek kérésre egy tárgyat kiválasszon a többi közül, de ott csak röviden tértünk ki arra, hogy ehhez megfelelő figyelem szükséges: akusztikus figyelem és észlelés, hogy a hangsort mint szót értelmezni tudja. A tárgy kereséséhez azonban megfelelő vizuális figyelem, észlelés és differenciálás is kell, hogy a sokaságból körvonalazódjon is számára az adott tárgy. Ezeken túl még inkább szükséges, hogy a gyermek a beérkező információkat együttesen, megfelelően kezelje, vagyis a szenzoros érzékelés és ennek integrációja megfelelően érett legyen, hogy a várt motoros válasz kivitelezésre kerülhessen. A tartósabb, kitartó figyelem az érett szenzoros integráció talaján tud megvalósulni.

Hogyan figyeljem meg?

- A megfigyelés itt arra irányuljon, hogy a gyermek biztosan érti-e a kérést, a szót, vagy vizuálisan meg tudja-e különböztetni más tárgyaktól a kért tárgyat. Ehhez a kért tárgyakat kell variálni a következő szempontok szerint:
  - Akusztikus észlelés és differenciálás kérdésessége esetén figyelje meg például egymás után a baba-labda kiválasztását! (Javasoljuk még, ha a gyermek számára ismert, a paci-maci kérést.) Bizonytalanság esetén gyanúra adhat okot a hallás minősége.
  - Vizuális észlelés kérdésessége esetén a baba-maci kiválasztása javasolt, mivel az arc és az alak hasonló. Ennek mentén két hasonló plüss állatfigura is megfelelő, például kutya-ló.
  - Mindemellett figyelje meg azt is, hogy abban az esetben, ha csökkenti a tárgyak számát, vagy a gyermek figyelmét fizikálisan is segíti (az arcát maga felé irányítva, amikor a kérés elhangzik), akkor biztosabb-e a találása!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyi időt tölt a gyermek a tárgyak megfigyelésével? Inkább hosszabban, vagy csak pillanatokra figyeli azokat?
- Szokott-e a kisgyermek keresgélni a tárgyai között?
- Figyel-e a kicsi arra, ha kérnek, kérdeznek tőle valamit? Próbál-e eleget tenni ezeknek a kéréseknek, vagy inkább figyelmen kívül hagyja azokat?

Összegzés

- A vizuális észlelés és differenciálás nehézsége jó minőségű látási funkción alapul; érdemes a házi gyermekorvossal konzultálva esetleg szemészeti vizsgálatot kérni.
- Ebben az életkorban a kisgyermekek lételeme a mozgás, a mozgásban levés, figyelmük is ennek megfelelően alakul, elsősorban erre irányul. Emellett azonban a világ felfedezésének része, hogy a figyelmüket így is meg tudják osztani a kapcsolat és a kommunikáció kedvéért. Ha rövid időre is, de összerendezik a figyelmüket, integrálják a beérkező információkat, és megfelelő választ adnak. A szenzoros integráció éretlensége befolyásolja a gyermekek figyelmi kapacitását és/vagy minőségét, így befolyásolhatja a tanulási folyamatait is, ezért további megfigyelésre érdemes a pedagógiai szakszolgálat munkatársaihoz irányítani a családot.

7. Nem lokalizálja a hangot adó tárgyat vagy az őt megszólító személyt.

- Ebben az életkorban a csecsemőknek már biztos tudással kell rendelkezniük arról, hogy a tárgyak, személyek akkor is léteznek, ha azokat éppen nem látják. Ez a képességük már hamarabb kialakul, ekkor azonban már arra is használják, hogy a hangok, zajok mentén tájékozódjanak, a számukra érdekes helyzetek, tárgyak, személyek felé forduljanak, rájuk figyeljenek. Amikor egy hangot hallanak, és az fontos számukra, jelentéssel bír, akkor gyorsan megtalálják a forrását: úgy lokalizálják azokat, hogy figyelmük egyértelműen a hangot adó tárgyra, személyre fókuszál. Ebben az életkorban ezt játéktevékenység közben is meg tudják már tenni, ha a hang vagy zaj nekik szól, fontos a számukra. Pusztán a felfigyelés ebben az életkorban nem elegendő válasz a hangra.

Hogyan figyeljem meg?

- Amikor a gyermek tevékenykedik, és biztosan nem látja önt, szólítsa a nevén, vagy röviden adjon olyan hangot, ami érdekes, figyelemfelkeltő a számára! Kopogjon, vagy sípoljon egy tárggyal, esetleg adhat klappogó hangot, vagy füttyenthet halkan. Érdemes olyan eszközt vagy hanghatást választani, amivel a gyermek addig nem találkozott a közös együttlétük során.
- A gyermektől azt kell látnia, hogy a hangadást követően nemcsak azonnal felfigyel, hanem rá is néz arra a tárgyra, ami a hangot adta – vagy önre. Azaz keresést és biztos rátalálást kell tapasztalnia.

Érdemes megkérdezni!

- Előfordul-e, hogy a gyermekük nem figyel fel arra, hogy szólítják?
- Közelebb kell-e menni, vagy meg is kell esetleg érinteni, ha szeretnének tőle valamit?
- Gyakran előfordul-e, hogy ha felfigyel a hangokra, a nevére, akkor meg is keresi azok forrását, vagy csak felnéz a tevékenységéből, majd újra játszik?

Összegzés

- Mindenképpen érdemes több próbálkozás után és a szülő alapos kikérdezése alapján mérlegelni a tapasztalatokat, ám ha bizonytalannak ítélik meg a gyermek viselkedését a fenti megfigyelési helyzetekben, akkor a házi gyermekorvossal, védőnővel konzultálva kérjenek hallásvizsgálatot.

Utánzás (12–15 hó)

8. Egyszerű mozdulatokat nem utánoz.

Hogyan figyeljem meg?

- Játékos, oldott helyzetben kontextusba illően tapsoljon vagy intsen „pá-pá”-t! Figyelje meg, hogy a gyermek utánozni próbálja-e a mozdulatot!
- Játéktevékenység közben egyszerű, egy mozdulattal elindítható nyomógombos játékkal keltse fel a figyelmét! Miután a kicsi már megfigyelte a játék működését, és tud önre is figyelni, nyomja meg újra, indítsa el ismét a játékot! Figyelje meg: utánozza-e a mozdulatot?

Érdemes megkérdezni!

- Előfordult már, hogy a gyermekük bármilyen szituációban megpróbált mozdulatokat utánozni?

Összegzés

- Ha nem figyel fel, meg sem figyeli a mozdulatot, vagy csak nézi, de nem próbálkozik, nem is reagál, valamint a szülők sem számolnak be semmilyen utánzásról, és egyéb területeken is tapasztal figyelemfelkeltő jeleket (például társas interakció, kommunikáció, mozgás), akkor szükségessé válhat a gyermek további kivizsgálása.
- Amennyiben otthon utánozza a szülőket, a játéka színes, és valamilyen formában már megjelent az utánzás, érdeklődik és felfedezi a környezetét, de a bölcsődei csoportban ez nem mutatkozik meg, figyelje tovább a gyermeket, hogy elindul-e az utánzás és a játékában a fejlődés! Amennyiben pár hónap elteltével sem látható egyértelmű fejlődés a fentiekben, a vizsgálata indokolttá válik.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (12–15 hó)

9. Nem reagál a nevére.

- A kisgyermek figyelme még gyakran irányul arra, amit csinál: nehezen tud egyszerre több dologra figyelni. Kihívást jelent számára, ha több ingert kell befogadnia, feldolgoznia, majd ezekre reagálnia. Mindenképpen nehézséggel kell megküzdenie, ha valami nagyon érdekes dolgot figyel meg, vagy ha sok egyéb inger veszi őt körül, esetleg sokan beszélnek egyszerre körülötte. Ebben az életkori szakaszban nyugodtabb környezetben azonban már mindenképpen felismeri az ismerős személyek hangját, a megszólításukat, és reagál rájuk: abbahagyja a tevékenységet és keresi a megszólítót. Figyelemfelkeltő, ha hozzátartozói, gondozói gyakran és több helyzetben is azt tapasztalják, hogy a gyermek nem figyel a nevére.

Hogyan figyeljem meg?

- Nyugodt, csendes időszakban szólítsa a nevén, és figyelje meg, hogy felfigyel-e rá!
- Ha sok inger van körülötte, vagy ha elmélyülten játszik, menjen hozzá közelebb, üljön elé, és úgy szólítsa a nevén!
- Étkezés vagy gondozásos művelet során is szólítsa a nevén! Figyelje meg, hogy felfigyel-e rá!
- Próbálja többféle tevékenység közben változó intonációval a nevén szólítani!
- Kérje meg a szüleit, hogy szólítsák a gyermeket a nevén, amikor éppen nincsenek interakcióban!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a szülőkre figyelni, ha gyermeküket a fentiekhez hasonlóan megszólítják?

Összegzés

- További megfigyelést, kivizsgálást igényel, ha a gyermek akkor sem figyel fel a nevére, ha a figyelmét nem terelik el a játékok, és a szülők is erről számolnak be. Hallásvizsgálatát érdemes a védőnővel, házi gyermekorvossal konzultálva javasolni. Emellett a családot irányítsa komplex vizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz, ha más területen is (például társas interakció, játék, egyéb átfogó helyzet) tapasztalhatók figyelemfelkeltő jelek.

10. Tárgyakra a kezével, mutatóujjával nem mutat.

- A kisgyermek fontos társas és kommunikációs eszközei közé tartozik a mutatás (is), amely a későbbiekben már árnyaltabbá és komplexebbé válik. Ezáltal képessé válik a szándékait, reakcióit egy másik személynek kifejezni, a másik fél figyelmét felkelteni, a kívánságait jelezni. A mutatásnak a nyelv fejlődésében is fontos szerep jut. Azonosításuk által a tárgyak nevének megtanulásában, megnevezésében, továbbá a kommunikáció társas fordulatainak (kérés, kezdeményezés, reagálás, komplex – tekintet, gesztus és verbális – kommunikáció együttes használata, kölcsönös kommunikáció) kialakításában és fenntartásában is fontos szerepet játszik, amennyiben a környezete reagál rájuk.
- Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek kifejezetten eszköztelennek tűnik, ha nem mutat, ha nem tudja nonverbális jelzésekkel és tekintethasználattal kifejezni a szándékait, megmutatni dolgokat.

Hogyan figyeljem meg?

- Teremtsen oldott, játékos helyzetet a gyermekkel! Ne legyen túl sok játék és zavaró tárgy körülötte! Általa ismert és a közelében lévő játékokról kérdezze meg a gyermeket: „Hol van a baba, autó stb.?” Figyelje meg, hogy rámutat-e a kért tárgyra, és visszanéz-e önre!
- Tegyen a közelébe egy számára kedvelt tárgyat, úgy, hogy lássa, de ne érje el azt! Figyelje meg, hogy a gyermek rámutat-e, kinéz-e önre!
- Figyelje meg, hogy más helyzetben hogyan manipulál a kezével! Van-e motoros, mozgásos nehézsége?

Érdemes megkérdezni!

- Amikor a szülők ismerős tárgyakat mutatnak a gyermeküknek, például egy lámpát, majd ha megkérdezik tőle, hogy hol van a lámpa, megmutatja-e nekik?
- Ha kedvelt dolgot, tárgyat szeretne megkapni, jelzi-e a szülőnek mutatással, szemkontaktussal?

Összegzés

- Ha a gyermek nem mutat rá tárgyakra, és úgy tűnik, figyelmen kívül hagyja a szülőt, gondozót, kisgyermeknevelőt, szemkontaktust nem teremt, nem kooperál, és a szülők is erről számolnak be, továbbá egyéb, az átfogó területeken több figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak, akkor a gyermeket további kivizsgálásra kell küldeni.
- Amennyiben a gyermek minden területen – kitüntetett figyelemmel a kommunikáció és szociális készségeiben – megfelelően fejlődik, de mégsem tapasztalható a mutatás, figyeljék meg, hogy segítséggel, utánzással, mintaadással elsajátítja-e! Ha a következő életkori szakaszig ez nem valósul meg, kérjen tanácsot gyógypedagógustól/pszichológustól!

11. A gagyogás repertoárja nem bővül, inkább stagnál; nem kombinál, csak egy-két mintázatot használ.

- A változatos, sokféle szekvenciát felmutató gagyogásnak kitüntetett szerepe van a folyamatos beszéd megindulásában. Ezért, ha ebben a fejlődésben stagnálást vagy visszafejlődést érzékelünk, az mindig figyelemfelkeltő. Ezt nem kizárólag nyelvi problémák okozhatják; egy-egy betegség vagy traumatikus esemény is kiválthatja. Leggyakrabban a fülbetegségek során fordul elő, az átmeneti halláscsökkenés miatt. Az ilyen esetekben avval kell számolnunk, hogy a betegség kitörése előtt általában már egy héttel, és a betegség után még legalább két hétig nem hall jól a kicsi. Előidézheti a gyenge gagyogást az is, hogy a gyermeket még cumisüvegből táplálják, így a hiányzó akaratlagos rágás és a pohárból iváskor más minőségűvé váló nyelés még nem serkentheti a beszédizmok fejlődését és koordinált mozgásuk kialakulását.

Hogyan figyeljem meg?

- Időről időre érdemes suttogópróbával meggyőződni arról, hogy a gyermek jól hall (mögötte állva suttogjuk a nevét). Ha felfigyel, az azt jelenti, hogy praktikusan a kommunikációs igényeknek megfelelően működik a hallása.
- Győződjön meg arról, hogy a csecsemő beszédizmai elegendő munkához jutnak-e a napi táplálkozás során!

Érdemes megkérdezni!

- Mikor volt utoljára beteg?
- Érte-e valamilyen trauma mostanában?
- Volt-e már fülgyulladása?
- Milyen változásokat észleltek eddig a gyermekük gagyogásának fejlődésében?
- Milyen állagú táplálékot kap általában a kicsi, szeret-e rágni?
- Pohárból vagy cumisüvegből iszik?

Összegzés

- Amennyiben a picinek már volt fülproblémája, vagy gyakori nála a fülgyulladás, javasolja a szülőknek, hogy vigyék őt kontroll céljából gyermekaudiológiára! Emellett fontos, hogy minden átmeneti halláscsökkenéses helyzetben olyan biztos beszédpéldát nyújtsanak – vele szemben és közel állva –, hogy az vizuálisan ki tudja egészíteni a gyenge hallásészlelést. Ezek a gyermekek a tekintetüket erősen a szájra irányulva figyelik a felnőttek kiejtését.
- A beszédszervek izmainak erősítését a legjobban az szolgálja, ha a gyermek számára a fogfejlődésnek megfelelően rendszeres rágási lehetőséget biztosítunk. Arra is kérje meg a szülőket, hogy amennyire csak lehet, a pohárból ivást preferálják! A szopás ugyanis alapvetően automatikus működés minden csecsemőnél, míg a rágás, főként eleinte, tudatos figyelmet és újfajta mozgásirányítást követel. A szopásnál, főként a cumisüveg használatánál a nyelv jóval előrébb, általában a fogsor irányában fejti ki az erőt, ezzel konzerválva az úgynevezett infantilis, másképpen nyelvlökéses nyelést, amivel általában kifelé nyomja a felső fogívet (Vassné Kovács–Rehák 1994; Fábián–Gábris–Tarján 2013).

KISDEDKOR

Útmutató a fejezetben foglaltakhoz

A gyermekek fejlődésében ez az életszakasz leginkább a nagy fokú aktivitással jellemezhető. Szinte állandóan mozgásban vannak, elfoglaltak, gyakorolnak. Ennek megfelelően a fejlődési területek alakulásának hangsúlyai is változnak. A nagymozgások alakulása mindenki számára látványos, emellett a fejlődési területek fókuszában új elemként és akár konfliktusforrásként jelennek meg az akarati megnyilvánulások, a többiekhez való alkalmazkodás, illeszkedés próbálgatásai. Ebben az életkorban indul és robbanásszerűen fejlődik a beszéd, amely mellett a kommunikációs késztetések és stratégiák, a szociális interakciók minőségi fejlődése is zajlik.

Vannak kisdedek, akik ekkor már közösségben töltik a hétköznapjaikat vagy néhány napot, és vannak, akik még otthon. Igyekeztünk mindkét esetre vonatkozó helyzeteket bemutatni a könnyebb azonosíthatóság kedvéért, de a természetesség megőrzésével teljességre most sem törekedhettünk.

A figyelemfelkeltő jelek csoportosításánál a korábbi irányított, közös játék helyett az irányított tevékenység, tanulás megnevezést alkalmaztuk, így jelezve, hogy ebben az életkorban még az egyszerű cselekvéseken keresztül, de már egyre elkülönültebben jelenik meg a tanulás abban az értelemben, hogy a tevékenység közben a gyermeki figyelem, jelenlét minőségében más, mint a közös játék során. A felnőtt irányító szerepe kissé erősödik, és az örömteli játék mellett a koncentráltabb figyelem lehetővé teszi a célzottabb ismeretszerzést, a fogalmi kategóriák tisztázását.

Ebben az életkorban már találhatók ismétlődések a rövidebb szakaszok figyelemfelkeltő jelei között. A fejlődési mérföldkövek megjelenése időben kissé lelassul, emellett egy-egy viselkedéses jegy egy bizonyos életszakaszban tipikus és rendben lévő, viszont később, a fennmaradása már figyelemfelkeltő. Más esetben pedig a felbukkanó/megjelenő figyelemfelkeltő jelek minőségben nyernek új színezetet, ezért korábbi megítélésük megváltozik: már „kilóg” az egyedi, de még tipikusnak mondható sorból, ezért kell külön figyelmet fordítani rájuk. Minden figyelemfelkeltő jelnél jelezzük, hol található részletesebb információ a jelenség leírásához, így nyomon követhető, hogy az adott viselkedésforma mikor kezd figyelemfelkeltővé, majd eltérővé válni.

Ebben a szakaszban is érvényes, hogy általában több jel együttes értékelése szükséges ahhoz, hogy a szakellátás felé irányítsuk a családot. Gyanú esetén már nem szükséges feltétlenül a védőnőn, illetve a házi gyermekorvoson keresztül megerősítést kérni: ebben az életkorban a pedagógiai szakszolgálathoz közvetlenül is irányíthatják a családokat.

Kisdedkor; 15–18 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 15 hónapos kisded; tipikus fejlődésmenet		
Észlelés, gondolkodás Apró tárgyakat összetett háttér előtt is észrevesz. Ismerős dallamra dünnyög, vagy rázza, ringatja magát (például „Hinta-palinta…”, „Zsipp-zsupp…”, ismerős ritmus). Maga is énekel két hangból épülő dallamot. Fiókba vagy vödörbe, dobozba, kosárba tárgyakat vagy játékokat betesz, belepakol. Tárgyakat egymásra tesz. A tárgyakat funkciójuk szerint használja (például autót tologat, telefont a füléhez emel). Tárgyakat hoz egymással kapcsolatba a cselekvés révén. Kerek formákat magabiztosan beilleszt a megfelelő helyre. Tárgyképet felismer.	**Nyelvi készségek, kommunikáció** Egyszerű tiltásokat, kéréseket megért (például „Nem szabad!”), és eleget tud tenni azoknak. Játékába bevonja a felnőtteket (tárgyakat mutogat, a szüleinek átadja őket, néhányra konzekvensen ugyanazt a hangsort használja). Különböző rövid, társas interakciót kezdeményez (például vokálist, mozgásost). A megszólalások között – szemben a szavakkal – a gagyogások száma csökken. Az utánzási képesség fejlődése folytán erősödik az „utánmondás” jelensége [lásd Kommunikáció, adaptáció, szociális készségek; 12–15 hónap]. Rájön, hogy a szavakkal fel tudja kelteni a felnőtt érdeklődését, és rá tudja őt venni bizonyos cselekvések megtételére.	**Szocializáció, társas kapcsolatok** Tekintetkapcsolatot felvesz, ha hallja a nevét. Fennáll vagy fokozódik a szeparációs szorongás. Szüleit, szeretteit magától megöleli. Arckifejezésekkel, gesztusokkal mások számára is egyértelműen kifejezi örömét, bánatát. Még főleg nonverbálisan, de már el tud utasítani valamit, valakit anélkül, hogy sírna. Szeret „bohóckodni”, erre várja a reakciókat, igényli a figyelmet.

A 15 hónapos kisded; tipikus fejlődésmenet		
Finommozgás	**Nagymozgás**	**Önkiszolgálás**
Az ujjak és a csukló jól mozognak, az alkar szupinációja és pronációja[1] könnyen létrejön. Szeret egy kezébe több apró tárgyat begyűjteni. A ceruzát marokra fogja, szívesen firkál. Kemény lapú könyvet lapoz. A gurított labdát már meg tudja fogni, kisebb labdát egy kézzel eldob.	Önállóan, kapaszkodás nélkül feláll. Önállóan, kapaszkodás nélkül jár. Jó egyensúllyal ül, könnyedén változtat a testhelyzetén. „Medvejárás” előfordul: tenyerén és talpán támaszkodik és így változtat helyet. Felnőtt méretű bútorokra, lépcsőre felmászik.	Darab kenyérbe, piskótába beleharap, letépi a falatot és rágva fogyasztja. Étkezéskor kétkanalas módszer segítségével pár falatot már kanalazva fogyaszt. Pohárból iváskor egyre kevesebb csurog mellé, igyekszik az ivás után letenni a poharat. Öltözködésnél már gyakran kérés nélkül is együttműködik. Próbál egyedül vetkőzni (zoknit, sapkát, cipőt vagy kesztyűt levenni). Tisztálkodásnál már igyekszik magát megmosni, megfésülni, a fogkefével mozdulatokat is végez.

A 15–18 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

A kisded egyre összefüggőbb tapasztalatokat szerez utánzása, személyekre irányuló figyelme, személyes és tárgyi környezetének megfigyelése, valamint a többi személy, most is inkább még a felnőttek érzelmi reakciói révén. Azt is megéli azonban, hogy a szándékai nem mindig azonosak a felnőttek szándékaival. Ennek hatására úgy érezheti, hogy egyre többször keresztezik az útját, akaratát. Még többnyire nonverbálisan, de egyre ügyesebben és határozottabban képes a másik fél számára kifejezni a szándékait, például sírás nélkül elutasít tárgyakat, személyeket. Öröme, bánata az arcán tükröződik, és ehhez gesztusokat is társít. Szüleit magától megöleli érzelmes helyzetekben. Ha nem szeretne egy idegennel „beszélgetni”, akkor elfordul, „csúnyán néz”, és az anyjához bújik. Bár a szeparációs szorongás lassan oldódik, idegen felnőttekkel, ritkán látott családtagokkal gyakran még inkább tartózkodó (Kereki–Major 2014). Az egyszerűbb tiltásokat már megérti, és többnyire képes azoknak eleget tenni, hacsak nem lát valami új dolgot, és nem túl erős a kísértés. Hogy a kisded biztonságosan felfedezze a környezetét, és a tanulási folyamatok biztosítva legyenek számára, ahhoz a szülőnek biztonságos szabadságot és elegendő teret kell adnia a gyermekének, miközben bázisként kell jelen vagy a háttérben lennie, hogy érzékenyen reagálhasson a kicsi érzelmi szükségleteire, értelmezze szándékait, és biztassa önállósági törekvéseit.

A biztonságot adó személyek, szeretteinek jelenléte segítik a kisded szociális és énfejlődését. Megtapasztalja, hogy édesanyja leteszi és térben távolodik tőle, megéli és jelzi is a szeparációs félelmet, de ha az anya a közelébe ér, megnyugszik, kapcsolatot teremt vele, és közelségének kifejezésével már folytatja felfedező tevékenységeit. Éneklések, mondókázás, beszélgetések, csikizések, simogatások során és testkontaktusos játékokon keresztül pozitív él-

[1] Szupináció/pronáció: kifelé/befelé fordítás. *(– A szerk.)*

ményeket szerez a társas együttlétről. Közös helyzetek a játék és a gondozási műveletek során adódnak, amelyek néha akár össze is folynak. Örömét, elutasítását, haragját, türelmetlenségét, más tevékenység iránti szándékait egyértelműen kifejezi a különböző gondozási tevékenységekben is. A meleg, határozott szülői attitűd segíti a gyermek érzelmi szabályozását. Szülei/szerettei körében szereti felkelteni a figyelmet, örömmel bolondozik nekik, már várja és érti a közönség visszajelzését, amihez többféle kommunikációs eszköze is van. Tárgyakra mutogatva, játékba bevonva tartja fenn szülei figyelmét. Egyre több egyszerű, társas figyelemfókuszú közös játékot kezdeményez. Ha a szüleit mosolyra tudta bírni, akkor mozdulatokat, grimaszokat utánoz nekik újra meg újra, a tárgyakat, játékokat odaviszi hozzájuk, és megmutatja nekik – szinte folyamatos interakcióra törekszik.

Egyre több cselekvést, mozdulatot utánoz, ami a játékában is megjelenik. Összetettebb szociális funkcióval bíró játékot játszik, hiszen megfigyelte a tárgyak funkcióját, és utánozni is tudja őket. A tárgyakkal már próbálja ugyanazt csinálni, mint a felnőttek. A kanalat a szájába teszi, üres csészéből ivást mímel, a fésűt a hajához, a telefont a füléhez emeli. Ekkor ez a típusú játéka még önmagára irányul.

A fent leírt társas és egyben nyelvhasználati helyzetek fontos szerepet játszanak abban, hogy a kisded szóértése és aktív beszéde milyen ütemben fog fejlődni. Nemcsak az fontos, hogy a szülő/gondozó eleget beszél-e a gyermekhez, de az is, hogy hogyan beszél hozzá. Közléseiben az adott szituációra legjellemzőbb szavaknak kell hangsúlyt kapniuk. A lényeges ige vagy főnév álljon az első helyen! Még mindig fontosak a dajkanyelvi elemek, de a változatos prozódiai elemek és a mimika alkalmazása mellett a szavak hangsúlyozása érdekében kevés raggal, jól megformált egyszerű mondatszerkezettel, a gyermek verbális megnyilatkozásait mindig ismételve javasolt beszélni hozzá. A szójelentés megértését az itt és most tapasztalható tárgyakra, jelenségekre szűkítve, kevés egyszerű nyelvi kategória (például nem emlős, hanem cica) használatával lehet segíteni (Schnell 2016). Például: „Elhozhatod majd a babát is, amikor elmegyünk vásárolni!” helyett: „A babát is hozhatod!” Minél egyszerűbb, lényegre törő mondatot, illetve kevesebb jelentésmódosító nyelvtani elemet (például tagmondatokat összekötő szavakat, illetve képzőket) használunk, annál biztosabban megérti a kicsi a mondanivalót. Amikor már láthatóan érti ezeket a nyelvtani elemeket, akkor már bátran használhatók a vele való kommunikációs helyzetekben.

Összefoglalva mindezt: „a dajkanyelv nagyon finoman hangolt, felhasználóbarát tanítórendszer” (Schnell 2016, 93). Biztosan igaz, hogy a kevesebb sokszor több, mert az idegrendszer – bár szivacsként szívja magába az információkat – csak azt tudja hasznosítani, amit fel is dolgozott. Ha túl sok az információ, a feldolgozás közben elveszhet a lényeg. Csak akkor érdemes összetettebb szerkezeteket használni, amikor biztosak vagyunk benne, hogy a gyermek az egyszerűeket megérti.

A két legfontosabb közlési funkció ilyenkor az egyszerű kijelentések és az egyszerű felszólítások. Mindkettő lehet akár egyszavas is. A kisdedek ebben a korban általában még sokkal kiterjedtebb jelentéstartalommal használják a szavakat. Például a ’tatao’ (kakaó) jelentheti azt is, hogy „kakaót kérek”, vagy azt is, hogy „itt a kakaó, tudom, hogy ide kell ülnöm”, vagy azt is, hogy „a tesóm is kakaót iszik”, vagy hogy „a boltban vegyünk kakaót”. Az efféle szavakat holofrázisoknak is nevezzük (Lukács–Kas 2011). Jó közös játék ezek megfejtésére a szándékolvasás, ami nemcsak a gyermek szándékát egy szóból leolvasó szülő játéka, de a kisded is egyre ügyesebben olvassa le a közös figyelmi helyzetekben a szülő/gondozó szándékát; például már nyújtja is a lábát, ha meglátja a cipőt.

A hangzó beszéd terén eleinte a gagyogásba-halandzsába vegyül egy-két valódi szó, majd egyre több szó jelenik meg, és a gagyogás kissé háttérbe szorul. Még mindig nagy szerepe van az előző szakaszban leírt echoláliának. A gyermek addig-addig ismételgeti a hallott szavakat, amíg meg nem jegyzi őket, vagy amíg jelentést nem tud társítani hozzájuk. Még sokáig ez lesz a két legfontosabb tanulási stratégiája.

Első megjelenő szavai is általában főnevek; általában kevesebb igét használ. Ezeket akár a felnőtt nyelvben előforduló formában is mondhatja, például „baba", vagy akár ennek töredékeként ('ba'), vagy hangutánzó szóként ('oá'), de akár saját maga alkotta szóként is ('dudu'). Ezeket akkor könyvelhetjük el valódi szavakként, ha a gyermek következetesen mindig ugyanazt a tárgyat, jelenséget nevezi meg vele. Addig még nem lehetünk biztosak ebben, amíg csak utánmondja a felnőtt szavait [lásd Kommunikáció, adaptáció, szociális készségek; 12–15 hónap]. A lányok általában előbb kezdenek el szavakban beszélni, mint a fiúk, tehát lehet, hogy a korszak végére a lányoknál a gagyogást teljesen háttérbe szorítják a kimondott szavak, és elkezdődik a folytonos kérdések korszaka, megindul a szókincs robbanásszerű fejlődése.

Ebben az életkori szakaszban a lassúbb mozgásfejlődésű gyermekek is elkezdenek önállóan járni. A már egy ideje két lábon közlekedő tipegők járása összerendezettebbé válik, de az akadályok vagy a sietség bizonytalansághoz, esetleg eséshez vezethetnek. Hosszabbakat lépnek, már a járás alapja sem annyira széles, és a karjukkal sem kell olyan intenzíven egyensúlyozniuk. Továbbra is folyamatosan kísérleteznek a mozgással, az új helyzetekkel, de a jól fejlődő és elegendő mozgásos tapasztalattal rendelkezők óvatosak, képességeik tudatában vannak, és ritkán esnek el, ritkán ütik meg magukat.

A kisdedek fáradhatatlanul gyakorolják a járást és a mászást. Mindkét mozgásformát új körülmények között is próbálgatják: egyenetlen talajon, dimbes-dombos terepen, akadályokon át. A járás már elég biztonságos nemcsak az elinduláshoz-megálláshoz és irányváltásokhoz, hanem ahhoz is, hogy cipekedjenek, hozni-vinni tudják a játékaikat, illetve húzzák és tolják, amit lehet. Tevékenykedésük közben az előrelépegetés mellett már oldalazva is tudnak haladni, vagy akár hátrafelé is tesznek néhány lépést. Amikor sürgős dolguk akad, sietve mennek, lépéseiket szaporázzák, de futni még nem képesek. Mozgásuk ilyenkor összerendezetlenebbé válhat, mert még nem tudnak a gyorsabb tempóhoz gördülékenyen alkalmazkodni, ezért a karokkal történő egyensúlyozás és az oldalirányú kilengés, iránytartási nehézség fokozódhat. Állóképességük is fokozatosan nő, egyre hosszabb sétákra lehet velük elindulni. Nyáron szívesen gyakorolják a különféle talajokon való mezítláb járást is, ami erősíti a talpizmaikat, és segíti az egészséges lábboltozat kialakulását. A talpi érzékelés fejlődése szintén fontos a biztonságos járás elsajátításában.

A statikus egyensúly is tovább fejlődik. Az állás során a következőket figyelhetjük meg: már felállnak a földről kapaszkodás nélkül, és miközben játszanak, hosszú ideig stabilan megállnak. Álló helyzetből a földön lévő játékért lehajolhatnak vagy leguggolnak, és innen felállnak. Vannak, akik még megkapaszkodnak egy bútorba, de az ügyesebbek kapaszkodás nélkül is könnyedén változtatják testhelyzetüket. A guggoló helyzet kedvelt pozícióvá válik a játékhoz is. Képessé válnak a labdát állva eldobni anélkül, hogy elesnének, de dobás után általában még ellépnek valamilyen irányba, hogy visszanyerjék stabil helyzetüket. A labdarúgást is megpróbálják utánozni, de ez még azt jelenti, hogy járás közben nekimennek a labdának, és így lökik tovább. Vannak kisgyermek, akik egy-másfél éves koruk körül ráéreznek a gyors haladás örömére, és például a műanyag kismotort előszeretettel hajtják a lábukkal. Megtanulnak rajta egyensúlyozni, sebességet változtatni és kormányozni haladás közben; le sem akarnak szállni róla. Mások csak később fogják örömüket lelni benne.

A kézmozgások koordinációjának finomodása során az illesztések, elengedések egyre pontosabbak lesznek; a ki-be pakolászás során egyre kisebb résekbe, lyukakba gyömöszölik a játékokat. Méretük és formájuk szerint is próbálják a pontosan illeszkedő formákat a helyükre tenni. Két kezüket ügyesen használják együtt; különböző, de egymással összehangolt mozdulatokkal tevékenykednek annak érdekében, hogy a tárggyal való cselekvésük eredményes legyen (öntögetnek, kibontanak, építenek). A felnőttek tevékenységeinek utánzása során (főzés, szerelés, takarítás) is egyre többféle tárggyal végzett mozdulatot próbálgatnak, gyakorolnak. Képeskönyvek kemény lapjainak forgatása mellett próbálkoznak vékony lapú könyvekkel, újságokkal is. A kézzel evés mellett próbálják elsajátítani az evőeszközök használatát és a pohárból ivást is. Tisztálkodás során egyszerű ruhadarabokat már le tudnak venni magukról, és eszközöket használnak: fésűt, fogkefét, szivacsot.

Ekkor már ténylegesen inkább minőségi változásokat tapasztalhatunk az érzékszervek fejlődésében. Egyre finomabb részleteket vesznek észre, például egy aprócska koszfoltot is megvizsgálnak a mintás szőnyegen.

Érdekessé válnak számukra a fénykép részletei: a családi fotón már észreveszik a kutyust, a kis triciklijüket és a nagypapa szemüvegét is. Érdeklődéssel kezdenek a könyvekben böngészni, a képen egy részletet megkeresni, legyen az a sétáló maci kalapján a masni vagy a fölötte repülő pillangó.

Még mindkét szemükre aktívan szükségük van ahhoz, hogy az egyensúlyukat megtartsák. Amikor eltakarják az egyik szemüket, még ülve is megbillennek.

Alakul a beszéd értéséhez és a beszéd indulásához szükséges finomabb hallásuk. Már minden kisgyermek utánmondja a felnőttek szavait, és gyakorolja a finom megkülönböztetéseket a szavakban, zajokban. Ebben az időszakban már biztosan szeretnek részt venni közös zenélésben, éneklésben, és megfigyelik a különböző hangszerek érdekes hangját. A hozzájuk beszélő felnőttek intonációját, a szöveg hangulati elemeit nemcsak hallják, hanem vissza is tudják adni.

A problémamegoldás korszaka ez. Az akadályok leküzdése a gyerekek számára szinte minden helyzetben kihívás. A cselekvésen keresztüli megtapasztalás, a próba-szerencse, majd az utánzás jelenti a megoldást és a tanulás folyamatát. Állandó mozgásukban, cipekedéseikben a nagymozgásokon keresztül sok akadályhelyzettel szembesülnek, melyeket meg is oldanak. Az egész testükkel megélt élményeket már képesek „összezsugorítani", és a manipuláció során „kicsiben" is alkalmazni. Biztosan láttak már kuporgó kisdedet, aki átbújtatta karját a játékalagúton, miközben a fejét is lehúzta ugyanúgy, mint amikor a szék alá mászott. Hasonló módon képezik le játéktevékenységükben azokat a cselekvéseket, amiket a felnőttek velük vagy a közvetlen környezetükben tesznek. Bemásznak az autóban a kormány mögé, és forgatják, de ugyanezt megteszik az áruházakban található kisautókkal is; vagy viszik a rongyot a vödörbe mártani, és törölgetnek ők is, mint anya a takarításkor.

Kezeik, ujjaik ügyesedése lehetővé teszi a pontosabb beillesztéseket, így többféle alakzat behelyezésével próbálkoznak. Általában a tárgyak cserélgetésével teszik ezt, a nyílás formáját figyelve. Könnyedén szereznek meg tárgyakat tárolóból, és ha szükséges, kiborítják azt. A pakolásban a sorozat válik lényegessé, vagyis a tálba több holmit is beleraknak egymás után. A ráhelyezéseknél átlépnek az elemi konstrukció szintjére, amikor már több tárgyat raknak egymásra, így képezve tornyot.

Szeretnek nyomot hagyni akár az etetőszéken ételcseppel, a párás ablakon, vizet csurgatva, vagy a sárban-porban az ujjukat húzogatva, de már a papír-kréta viszony is érdekli őket.

Ebben az életkori szakaszban a mozgásügyesedés, a beszédfejlődés, az utánzási képességek és az éntudat mind afelé tereli a kisdedet, hogy egyre több helyzetben, egyre gyakrabban

gyakorolja önállóságát. Fontos, hogy a szülők és a gyermekkel dolgozó felnőttek türelemmel tudjanak a próbálkozásai felé fordulni, hiszen mindeközben rengeteg dolgot tanul a saját testéről, annak működéséről, de elkezdi megtapasztalni döntései következményeit is. Ha viszont nincs elegendő lehetősége az életkorának és a temperamentumának megfelelő önállóság megtapasztalására, döntések meghozatalára, akkor megjelenhet egy korai dacos viselkedés vagy például étkezésnél a válogatás. A gyermek ezzel a legtöbbször csak azt szeretné üzenni a környezetének, hogy hagyják őt egy kicsit többet próbálkozni és dönteni.

Ebben a korban az öltözködés, a pelenkacsere nehézkessé válhat, különösen, ha a szülők vagy gondozók ragaszkodnak a régi, háton fekvős megoldáshoz. Vannak gyermekek, akik könnyebben válnak partnerré, ha már álló helyzetben történik a tisztázás. Ilyenkor arra érdemes figyelni, hogy legyen egy hely, ahol a saját egyensúlyát megtámaszkodással még segítheti megtartani. Mivel a gyermekek beszédértése is rohamosan fejlődik, érdemes minden önkiszolgálással kapcsolatos tevékenységet előre, röviden jelezni nekik.

A fejlődésükhöz és az életkorukhoz alakított napirendben egyaránt fontos fogódzók az apró rítusok, melyek segítenek a kicsiknek eligazodni a térben és időben. Bár van olyan, akire továbbra is igaz, hogy nehezen bírja türelemmel, egy helyben kivárni, hogy egy étkezés során jóllakjon, de erre a kihívásra sem a falatokkal való utánuk szaladgálás, sem az elektronikai eszközökkel történő figyelemelterelés nem ad jó választ!

A legfrissebb kutatások azt mutatják, hogy 7–18 hónapos kor között a legmagasabb az éjszakai ébredések száma. Ezek csökkenése csak a második életév vége felé várható. A valódi kérdés az, hogy használ-e a gyermek erőteljes jelzéseket ezeknél az ébredéseknél, olyanokat, amelyeket a szülő is észlel, és problémának él meg (Scheuring et al. 2015). Ám nem maga az ébredés okoz nehézséget, ahogy azt mi gondoljuk, hanem az, hogy miként tudja a kisded visszaaltatni magát, vagy mennyi szülői segítséget igényel ehhez.

Ebben az időszakban az elindulásra, öltözködésre érdemes hosszabb időt szánni, hogy teret adhassunk a próbálkozásaiknak. Ezzel ellentétben vetkőzni kifejezetten szeretnek, így ezt érdemes kihasználni: az esti fürdésnél vagy a napközbeni levegőzés után javasoljuk bátorítani őket, hogy az egyszerűbb ruhadarabokat önállóan vegyék le.

A kanalazás mellett megjelenhet az egyéb használati tárgyakkal való próbálkozás is: a fésű fejükhöz érintése vagy a fogkefe szájba tétele. Természetesen ezek még kezdeti lépések, és nem lehet egy ekkora gyermekre bízni, hogy önállóan tisztálkodjon, szükség van a felnőtt segítségére (Hajtó et al. 2014).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (15–18 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 15–18 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Megmutatás céljából nem emeli a felnőtt felé a játékait. 2. Mindennapi, ismert használati tárgyakkal nem játszik funkcionálisan, és/vagy a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését. 3. Kézhasználata ügyetlen, aszimmetrikus. 4. Egyszerűen működtethető játékokat nem fedez fel, nem működtet (például nyomógombos, „ok-okozati” játék). 5. Két tárggyal ritkán játszik egyszerre, azok összefüggéseit nem keresi (építkezés, egymásra rakosgatás, pakolgatás).
Irányított tevékenység, tanulás	6. Nem szokott még egyszerű mozdulatokat utánozni. 7. Nehezített helyzetben nem tudja megszerezni azt a tárgyat, amit szeretne, nincs ötlete a probléma megoldására. 8. Többelemű építkezés, rakosgatás, ki-be pakolás még nem jellemzi a tevékenységét. 9. Formákat nem igyekszik összeilleszteni. 10. Képeskönyv nézegetésekor tárgyképeket nem ismer fel, és nem mutat rá a képekre. 11. A nyomhagyás még nem érdekli.
Mozgás zárt térben	12. Még nem jár önállóan. 13. Kapaszkodva sem szokott még leguggolni és felállni. 14. Egyensúlyából ülő és álló helyzetben is könnyen kibillen (meginog, eldől, elesik). 15. Járása bizonytalan. 16. Állása, járása aszimmetrikus. 17. Mászik a térben.
Játék és mozgás a szabadban	18. Nem szívesen jár egyenetlen terepen (füvön, homokon, kavicson, lejtőn). 19. Nem keresi a térbeli mozgáslehetőségeket (átmászás, átbújás, felmászás). 20. Hintában és más mozgó alátámasztási felületeken fél, a térben való mozgatástól tart.
Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás	21. Még nem próbál evőeszközt használni. 22. Nem tud egyszerű ruhadarabokat levenni. 23. Nem próbál darabos ételt enni. 24. Csak cumisüvegből iszik. 25. Éjszaka nehezen lehet visszaaltatni.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 15–18 hónapos kisded	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulat-szabályozás	1. Egykedvű. Családtagjai, gondozói felé örömét, bánatát nem fejezi ki. 2. Hirtelen kirobbanó, erőteljes, nehezen lecsendesíthető sírás jellemzi. 3. Szinte folyton mosolyog, olyankor is, amikor arra nincs látható oka.
Társas interakciók	4. Neve hallatán tekintetkapcsolatot nem keres, a nevére nem figyel fel. 5. Ölbéli éneklés, mondókázás közben nem figyel, nehéz ölben tartani, figyelmét megszerezni. 6. Tiltásra nem reagál, nem figyel.
Figyelem	7. Ingergazdag környezetben nem veszi észre, amit szeretne megszerezni, vagy amit kér tőle a felnőtt. 8. Nagyon rövid ideig tartja fenn figyelmét játék és más tevékenységek során, a figyelme közben könnyen elterelődik. 9. Nem lokalizálja a hangot adó tárgyat vagy az őt megszólító személyt.
Utánzás	10. Egyszerű mozdulatokat nem utánoz. 11. Nem próbálja utánozni a felnőtt beszédet, nem jelenik meg az utánmondás.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	12. Kéréseit, szándékát nem jelzi. Tárgyakra a mutatóujjával nem mutat.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 15–18 hónapos kisded tevékenységeiben

Szabad játék (15–18 hó)

1. Megmutatás céljából nem emeli a felnőtt felé a játékait.

- Gyakran természetesnek vesszük, hogy a gyerekek a szüleikhez, gondozóikhoz viszik a játékaikat, megmutatják nekik, vagy játék közben tekintetükkel a másik személyt megkeresve felmutatják, mintegy kifejezve örömüket: „Nézd, mi van nekem!”
- Az is előfordul, hogy az apróság ide-oda pakolgatja a játékokat, de nem igényli a reagálást, tekintetével nem keresi a szülőét. Figyelemfelkeltővé válik a cselekvés, ha örömét nem osztja meg, magányosan tevékenykedik, és nem igényli a másik fél figyelmét; ha tekintetével nem keresi a másikét, a tárgyakra nem mutat rá vagy nem mutatja fel őket, hanem ismétlődő jelleggel, túlságosan elmerülve játszik vagy éppen nagyon csapong, nem figyeli meg őket igazán, nem manipulál velük.

Hogyan figyelem meg?

- Az nem jellemző, hogy ebben az életkorban a gyerekek idegenekhez odavigyenek, megmutassanak dolgokat, tehát a megfigyelésnek olyan személlyel kell történnie, aki napi kapcsolatban van a gyermekkel, és kötődik hozzá.
- Minél több helyzetben, tevékenységben figyelje meg a gyermeket a szülővel! Például az udvaron a szép homokozóformát, amivel játszik, odaviszi-e, megmutatja-e az anyának? Amikor a szülő megérkezik a gyermekért a közösségbe, és az éppen játszik, előfordul-e, hogy megmutatja neki, hogy mit csinált, mivel játszott? Esetleg, ha még éppen játszik, felemeli-e azt a játékot, amivel örömmel játszik?
- Ha intézményben, közösségben a gondozóval kell megfigyelnie, olyannal tegye, akihez kötődik a gyermek! Esetleg helyezzen ki neki olyan játékot, amivel még nem találkozott! Olyan játékot is kereshet, amihez valamilyen „produkció” szükséges, vagyis megmutathatja, hogy például egymásra sikerült raknia a pohárkákat, sikerült valamit egyedül megcsinálnia; vagy valami vicces „ok-okozat” játékot, amiket például ki kell nyitni, és büszke lehet magára, ha ez sikerül. Várja meg, amíg mindezt felfedezi, játszik vele, és ezután figyelje meg, hogy odaviszi-e, felmutatja, rámutat-e, miközben a tekintetével keresi önt!

Érdemes megkérdezni!

- Tapasztalják-e a szülők, hogy szívesen megmutatja, odaviszi nekik a tárgyakat, játékokat?
- El szoktak-e kérni a gyermeküktől játékokat csak azért, hogy ő megmutathassa nekik?

Összegzés

- Ha a gyermekre nem jellemző, hogy megmutasson tárgyakat, játékokat, és soha nem is szokott felmutatni egyet-egyet, vagy rájuk mutatni, továbbá ilyenkor a tekintetével sem keresi a felnőttet, hanem hosszasan, feltűnően magányosan játszik, akkor a viselkedése további megfigyelést igényel.
- Amennyiben semmilyen gesztust nem használ, nem utánoz, a beszédre nem vagy kevésbé figyel, vagy egyéb, az átfogó területeken több figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak, kivizsgálása indokolt.

2. Mindennapi, ismert használati tárgyakkal, nem játszik funkcionálisan, és/vagy a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését.

- A gyermek egyre tágabban fedezi fel személyes és tárgyi környezetét, aminek a tükröződése a játéktevékenységében is megjelenik. Gyakran játszik különböző gyakorlójátékokat, de az ismétlődés és a manipulálás mellett, ha meglát egy tárgyat, aminek ismeri a funkcióját, próbál vele úgy csinálni, mint a felnőttek. Ehhez persze sok minden szükséges, például meg kell figyelnie őket, hogy később a mozzanatra, a cselekvésre emlékezni tudjon, hogy képes legyen a tárgyat felismerni, valamint a saját mozgását is összeszervezni. És persze az is, hogy érdeklődést, kíváncsiságot ébresszen benne, ha emberek tevékenykednek a közelében.

Hogyan figyeljem meg?

- Szabad játék, tevékenység közben kapcsolódjon be a játékába, keltse fel a gyermek érdeklődését!
- Szedjen össze néhány nagyon egyszerű hétköznapi tárgyat (pohár, telefon, kistányér, kanál, fésű stb.)! Próbálja meg fokozatosan hozzásegíteni, hogy lezárják azt a játékot, amivel éppen játszanak! Keltse fel az érdeklődését az új játék iránt! Például egy táskából húzza elő az egyik fent említett tárgyat: „Nézd!” Majd adja a gyermeknek, és figyelje meg, hogy mit csinál vele! Ha nem csinál semmit, mintaadással ösztönözze, például tegyen úgy, mintha inna! Várja meg a gyermek reakcióját!
- Figyelje meg, hogy mit csinál olyan tárgyakkal, mint a nyomogatós ok-okozati összefüggést mutató gyakorlójátékokkal, autóval, kockával stb.!
- Figyelje meg, hogy mit csinál a játékidőben:
  - Változatosan tevékenykedik?
  - Keresi a társas kapcsolatokat?
  - A tárgyakat, játékokat inkább csak dobálja?
  - A játékokat nem érinti meg, fél hozzájuk nyúlni?
  - Inkább csak nagymozgásos, ismétlődő tevékenységeket végez, magányosan, ismételve, miközben a tekintetével, mosolyával nem osztja meg élményét?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon tapasztalták e már, hogy a gyermekük gyakran használt tárgyakkal utánozta őket?
- Előfordul-e, hogy a játéktárgyakat nem a rendeltetésüknek megfelelően használja? (Például csak dobálja őket, a hangjukat figyelgeti, ismételgetve a játékok felületét tapogatja, de a játékot nem fedezi fel, nem manipulál vele, esetleg erősen keresi a vizuális ingereket, hosszasan nézi a pörgő-forgó játékokat, míg a személyekre irányuló figyelme gyenge, figyelme a játékról nehezen mozdítható el.)
- Mivel játszik otthon a legszívesebben? Ha abba a szülő bekapcsolódik, esetleg egy-egy mozdulatukat utánozza-e?
- Van-e otthon olyan játéktárgy, amivel tud játszani?

Összegzés

- Indokolt a gyermek további vizsgálata, ha a szülők is az alábbiakhoz hasonlókról számolnak be:
  - Ha gyermek mintaadás után sem érdeklődik, vagy meg sem figyeli a bemutatást, csapong, figyelmen kívül hagyja a felnőttet, semmilyen helyzetben sem utánoz;

- ha a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését és egyéb tárgyakkal sem játszik funkcionálisan;
- ha játékokkal nem játszik, hanem csak dobálja, pörgeti őket.

- Amennyiben a szülőket otthon utánozza, és a játéka otthon színes, megjelent a szociális funkcióval bíró utánzás, érdeklődik és felfedezi a környezetét, de a bölcsődei csoportban ez nem mutatkozik meg, figyelje tovább a gyermeket: elindul-e az utánzás, játékában a fejlődés? Amennyiben pár hónap elteltével nem látható egyértelmű fejlődés a fentiekben, vizsgálata indokolttá válhat.

3. Kézhasználata ügyetlen, aszimmetrikus.

- Az ujjak differenciált mozgásai lehetővé teszi egyre bonyolultabb feladatok megoldását is: a gyermekek szétszednek, összeraknak, illesztenek, kisebb tárgyakkal is ügyesen bánnak. Apró dolgokkal változatosan manipulálnak, miközben a hüvelykujj és mutatóujj mozgásai könnyedén elkülönülnek. A ceruzával, krétával szívesen hagynak nyomot a papíron, firkálgatnak, közben a másik kezükkel lefogják a papírt. A kanalat, ceruzát már többször foghatják ugyanabba a kezükbe, de még nem kell dominánssá válni az egyik oldali kézhasználatnak. Sőt, figyelnünk kell arra, hogy nem hanyagolják-e egyik kezüket feltűnően.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a két kéz összehangolt együttműködésére ösztönző játékokat a gyermek számára: építőelemeket, formabeillesztőket, rúdra fűzhető játékokat, ceruzát, krétát, fedeles dobozokat, tégelyeket!
- Figyelje meg, hogy mindig ugyanazzal a kézzel tevékenykedik-e!
- Figyelje meg, hogy az egyikkel ügyetlenebbül fog és manipulál-e!
- Figyelje meg, hogy a kétkezes helyzetekben is nehezen aktiválható-e egyik keze!

Érdemes megkérdezni!

- A mindennapok során mit figyelnek meg: a két kezét egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja a gyermekük a játék és önkiszolgálás során?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, amennyiben a gyermek az egyik kezét feltűnően hanyagolja, vagy sokkal ügyetlenebb vele, mint a másikkal. Figyelemfelhívó, ha nem tud apró tárgyakkal is ügyesen bánni, csippenteni, finoman elhelyezni, elengedni.

4. Egyszerűen működtethető játékokat nem fedez fel, nem működtet (például nyomógombos, „ok-okozati” játék).

- Már egyéves korú gyermekek gyakorolják azoknak a játékoknak a működtetését, amelyek valamilyen hatásváltozással reagálnak a velük végzett cselekvés következtében. Ilyenek a nyomógombos-zenélő játékok, vagy a gombnyomásra előugró figurák. Az ok-okozat összefüggésének átlátása már sokkal előbb megjelenik a fejlődés során, majd gyakorolják, ebben az életkorban pedig tudatosan alkalmazzák is a cselekvéssorukat. Így információhoz jutnak, saját kompetenciájukat próbára teszik, valamint általánosítani tudják az ismereteiket, hogy a számukra teljesen ismeretlen, hasonló működésű játéktárgyat működtetni tudják.

Hogyan figyeljem meg?

- Ilyen játékeszköz szinte minden kisgyermek körül fellelhető, így az azzal folytatott tevékenysége során figyelje meg:
  - Érdeklődik-e a játéktárgy iránt, feltételezve, hogy előre tudja, mire való?
  - Amennyiben nem érdeklődik spontán, akkor a bemutatás felkelti-e az érdeklődését, és megpróbálja-e ő is a működtetést?
  - Vagy ezt követően tanácstalan, mit kell tennie, hol kell megnyomnia a gombot, hogy a hatás megismétlődjön?
- Ha nem talál erre a célra megfelelő játékeszközt, modellezni tudja a helyzetet, ha megmutatja a gyermeknek, hogyha például megnyomja az ön orrát, akkor érdekes hangot ad ki. Amennyiben ez tetszik neki, akkor újra akarja majd ezt hallani, és igyekszik megnyomni az ön orrát. Ezt természetesen helyettesítheti tapsolással, a talajra ütéssel, vagy valaminek egy tárolóba dobásával, amelynek elvégzésével, ismétlésével éri el a gyermek a figyelemkeltő, vicces eredményt.

Érdemes megkérdezni!

- Van-e lehetősége a gyermeküknek a fent leírt játékeszközökkel játszania?
- Írjon le ön is egy fentiekben vázolt helyettesítő példát! Vajon hasonló játékhelyzetben tapasztalták-e már, hogy a gyermekük érti, mit kell tennie azért, hogy a következmény megismétlődjön?

Összegzés

- Az ok-okozat megértése ebben az életkorban már elvárt teljesítmény, így ha a korábbi, vagy a következő pontban leírtakban is eltérést talál, irányítsa a családot a pedagógiai szakszolgálathoz!

5. Két tárggyal ritkán játszik egyszerre, azok összefüggéseit nem keresi (építkezés, egymásra rakosgatás, pakolgatás).

- A csecsemők már 9 hónapos korban kapcsolatba hoznak tárgyakat, amelyeket a kezükben egyszerre tartanak meg; akkor még egyszerű módon összeütögetéssel, hozzáütögetéssel hozzák egymással összefüggésbe azokat. Később, egyéves kor körül ezt a tevékenységet gyakorolva, játéktevékenységükben megjelenik a konstrukció: egy-egy tárgyat egymásba vagy egymásra raknak. Ebben az életkorban ez a tevékenység már sorozatként több elem felhasználásával jelenik meg, vagyis 3-4 tárgyat raknak egymásra, vagy pakolgatnak ki-be edénybe, tárolóba.

Hogyan figyeljem meg?

- Egyszerűen helyezzen a gyermek közelébe például több építőelemet, edényeket, kisvödröt vagy bármit, amibe bele lehet rakosgatni, és figyelje meg, mit tesz ezekkel!
  - A pakolgatás, építés és más rakosgatások folyamatosan foglalkoztatják?
  - Vagy inkább hangot kelt velük?
  - Vagy többnyire szájba veszi a tárgyakat?
  - Vagy dobálja, és azt figyeli, mi történik velük, esetleg többször eldobja, hogy utána tudjon menni/mászni?
- Ha a gyermek érdeklődését nem keltették fel eléggé a tárgyak, akkor mutassa meg neki röviden, mit lehet azokkal tenni! Egy-egy elemet helyezzen egymásra, majd szüntesse

meg a tornyot, vagy tegye bele az elemeket egy tárolóba, azután vegye is ki onnan! Figyelje, hogy most próbálkozik-e a gyermek!
- Érdemes arra is figyelni, hogy ezekben az ismétlődő mozgássorokban hosszabban megmarad-e a gyermek, vagy képes váltakoztatva gyakorolni, próbálgatni a tevékenységeket.

Érdemes megkérdezni!
- Mivel tölti a gyermekük az ébrenléti idejét? Mit tesz a legszívesebben, hogyan tudja magát egyedül elfoglalni?
- Látták-e már, hogy egymásra vagy egymásba rakosgat tárgyakat, vagy nem jellemző ez rá?

Összegzés
- A tárgyak közötti kapcsolatok megértése ebben az életkorban már jellemző teljesítmény, így ha a szabad játéktevékenység eddigi pontjaiban leírtak esetén is eltérést talál, irányítsa a családot a pedagógiai szakszolgálathoz komplex vizsgálatra!

Irányított tevékenység, tanulás (15–18 hó)

6. Nem szokott még egyszerű mozdulatokat utánozni.
- A gyermek mozgástanulásának is része az utánzás. Ahogy saját testéről és annak mozgásairól egyre több tapasztalatot gyűjt, képessé válik egyszerű mozdulatok utánzására. Az egyéves kor előtt elsajátított tapsolást, pá-pá intést bővíthetik a szülők azzal, hogy a mondókákat, gyermekdalokat különféle mozdulatokkal kísérik („Csip-csip csóka…”, „Fújja szél a fákat…”, „Lóg a lába, lóga …”, „Tapsi-tapsi mamának…”, „Süssünk-süssünk valamit…” stb.) Lásd az Utánzás (12–15 hó) 8. jelénél leírtakat.

Hogyan figyeljem meg, kérdezzem ki?
- Ismer-e a gyermekük mondókákat, gyermekdalokat? Szoktak-e mozdulatutánzós játékot játszani?
- Kérje meg a szülőt, hogy játsszák el ezeket a gyermekükkel!
- Ha még nem próbálták, kérje meg a szülőt, hogy próbáljon tanítani neki valamit!
- Figyelje meg, hogy tud-e egyszerű mozdulatot utánozni a gyermek!

Összegzés
- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek figyeli a szülőt, de nem tud egyszerű mozdulatot sem utánozni (karemelés, lábmozgatás, kezek összefogása, kezek rázása, integetés, tapsolás).

7. Nehezített helyzetben nem tudja megszerezni azt a tárgyat, amit szeretne, nincs ötlete a probléma megoldására.
- Ha egy kisgyermek nem ér el egy vágyott tárgyat, akkor vagy segítséget kér a felnőttektől, vagy megpróbálja maga megoldani a helyzetet, hogy megszerezze azt. Ilyen helyzet például, amikor begurul a kedvenc labdája a szék vagy az ágy alá, esetleg egy nagyobb tárgy/bútor mögé kerül a játéka, vagy beleejti egy mélyebb edénybe, ahonnan nem tudja már kivenni.

Hogyan figyeljem meg?
- A problémamegoldás stratégiáját véletlen helyzetben, vagy ha hasonló nem fordul elő, akkor provokáltan is meg tudja figyelni. Gurítson vagy toljon távol a gyermektől egy addig

kedvelt tárgyat úgy, hogy a visszaszerzéséhez le kelljen küzdenie egy nehézséget. Például ha a szék vagy az ágy alá gurul, akkor egy hosszabb rudat, pálcát vagy kisseprűt is helyezzen oda! Más helyzetben például ki kelljen kerülnie egy nagyobb tárgyat, esetleg bútort, hogy hozzáférjen a vágyott tárgyhoz! Megint másik helyzet lehet, ha kisebb tárgyat vagy finomságot egy hosszabb hengeres tárolóba dob.

- Ezek után figyelje, mit tesz a gyermek!
  - Próbálkozik, és azonnal megtalálja a megoldást, vagy pár próba után rájön a megoldásra, és megismétli azt?
  - Vagy sikertelen, de ha ön bemutatja, hogyan csinálja, akkor azonnal az utánzás alapján rájön a megoldásra?
  - Vagy hiába a bemutatás, nem tudja a problémát átlátni, és a megfelelő cselekvést hozzárendelni?

Érdemes megkérdezni!

- Mit tesz a gyermekük, ha valaminek a megszerzésekor akadályokba ütközik?
- A felnőttek mit tesznek, ha a kisded akadályokba ütközik egy tárgy megszerzésekor?
- Inkább segítséget kér egy felnőttől szorult helyzetében, vagy megpróbálja maga megoldani?
- Akadályoztatása esetén mindig egyedül oldja meg a problémát, még akkor is, ha veszélybe sodorja magát, és nem kér segítséget?

Összegzés

- A problémahelyzet átlátása ebben az életkorban elvárt teljesítmény.
- Amennyiben a kérdéseire ön olyan választ kap, amelyből kiszűrhető, hogy inkább kiszolgálják a kicsit, és nincs igazán lehetősége átgondolni egy nehezebb helyzetet, akkor tanácsokkal érdemes ellátni a felnőtteket, és később visszatérni a kérdésre.
- Amennyiben van a gyermeknek lehetősége az önálló próbálkozásra, mégis inkább segítséget kér minden ilyen helyzetben, akkor az figyelemfelkeltő.
- Az is figyelemfelkeltő, ha minden esetben a maga feje után megy, akár veszélyeztetésig, vagy feladja a próbálkozást, és nem kér segítséget.
- Bármely oldalról figyelemfelkeltő, és további megfigyelése szükséges, amit a pedagógiai szakszolgálatnál kérhet a család.

8. Többelemű építkezés, rakosgatás, ki-be pakolás még nem jellemzi a tevékenységét.

- Lásd a Szabad játék, 5. jelnél leírtakat.

9. Formákat nem igyekszik összeilleszteni.

- Lásd az Irányított játék, tanulás (12–15 hó) 8. jelnél leírtakat.

10. Képeskönyv nézegetésekor tárgyképeket nem ismer fel, és nem mutat rá a képekre.

- Lásd az Irányított játék, tanulás (12–15 hó) 9. jelnél leírtakat.

11. A nyomhagyás még nem érdekli,

- Lásd az Irányított játék, tanulás (12–15 hó) 10. jelnél leírtakat.

Összegzés 3–6. jelig

- Ezek a teljesítmények ebben az életkorban már a tanulás automatikus szintjén jelennek meg, vagyis a kisded bármilyen tárggyal képes bemutatni a tevékenységet. Ezért, ha

ezeknél a pontoknál eltérést talál, komplex vizsgálatot szükséges végezni, amit a pedagógiai szakszolgálatnál kérhet a család.

Mozgás zárt térben (15–18 hó)

12. Még nem jár önállóan.

Hogyan figyeljem meg, kérdezzem ki?

- Figyelje meg és kérdezze ki a szülőket, hogy tud-e a gyermek önállóan (kézfogás és kapaszkodás nélkül) járni!

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha 18 hónapos koráig nem teszi meg első önálló lépéseit!

13. Kapaszkodva sem szokott még leguggolni és felállni.

- Álló helyzetben a statikus és a dinamikus egyensúly lehetővé teszi, hogy a kisded ebben az életkorban támaszkodás és kapaszkodás nélkül leguggoljon és felálljon, guggolva játszani tudjon, illetve állásból lehajolva tárgyakat fölvegyen a földről. A labdát eldobni is tudja már elesés nélkül. Mindezeket abban az esetben látjuk, ha a gyermek néhány hónapja már önállóan állni és járni tud.

Hogyan figyeljem meg?

- Egy labda kiváló lehetőséget nyújt arra, hogy megfigyelje az állás és járás közbeni egyensúlyt. Ahogy a gyermek az elgurult labda után megy, megfigyelheti, hogyan tud lehajolni vagy leguggolni, amikor a labdát fölveszi a földről, vissza tudja-e hozni, esetleg próbálja-e dobni. Az elindulást, megállást, irányváltoztatást is láthatja, továbbá menet közben az egyensúlyi helyzet megtartását is.

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e a fenti mozgásokat a gyermeküknél?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek ezekre nem képes, annak ellenére, hogy néhány hónapja már önállóan áll és jár. Kivizsgálást csak a 15. és 16. jellel együtt indikál.

14. Egyensúlyából ülő és álló helyzetben is könnyen kibillen (meginog, eldől, elesik).

- Ebben a korban a kisdedre már minden felegyenesedett helyzetben jó egyensúly, megfelelően működő fej- és törzskontroll, valamint a végtagok kompenzáló mozgásai és védekező támaszreakciói jellemzők.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermeket hosszabb ideig játék közben!
- Figyelje, hogy gyakran kibillen-e az egyensúlyi helyzetéből, amikor ülve, illetve állva játszik, és ilyenkor hogyan kompenzál!
- Gyakran felborul, illetve elesik?
- Ügyesen letámaszt-e, hogy az esésnél a fejét óvja?

Érdemes megkérdezni!

- Az őt ismerő felnőttek mennyire látják biztosnak a gyermek ülő és álló helyzetét?

- Gyakran megbillen-e?
- Milyen gyakran esik el, és hogyan tudja megóvni magát?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő és nyomon követést igényel, ha az állás még bizonytalan, de kivizsgálást igényel, amennyiben még az ülő egyensúly sem stabil.

15. Járása bizonytalan.

- A járás dinamikus egyensúlyi helyzet; folyamatos alkalmazkodás a test súlypontjának áthelyeződéséhez. Az ilyen korú gyermekek egyenetlen talajon még bizonytalanok lehetnek, de sík talajon a stabil járás jellemző: már kibillenés és elesések nélkül könnyedén elindulnak-megállnak, irányt váltanak. Oldalazva és hátrafelé is megtesznek néhány lépést (húzni egy játékot vagy szűk helyről kitolatni). Megfigyelhetjük, hogy hozza és viszi a játékait, de ilyenkor a karokkal kevésbé tud egyensúlyozni. Mindezek abban az esetben igazak, ha a gyermek néhány hónapja már önállóan állni és járni tud.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermeket hosszabb ideig jövés-menés közben!
- Figyelje, hogy gyakran kibillen-e az egyensúlyi helyzetéből! Ilyenkor hogyan kompenzál?
- Gyakran elesik-e?
- Ügyesen letámaszt-e, hogy a fejét megóvja?

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire látják biztosnak a gyermekük járását?
- Gyakran megbillen-e?
- Könnyedén változtat-e irányt?
- Milyen gyakran esik el, és hogyan tudja megvédeni magát?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha egyenetlen terepen a kicsi járása még bizonytalan, de kivizsgálást igényel, amennyiben 2-3 hónapja már önállóan jár, és még sík talajon is gyakran megbillen, sokszor elesik.

16. Állása, járása aszimmetrikus.

- Ahogy minden korábbi testhelyzetben és mozgásformánál, egészséges fejlődésnél ebben az életkorban is a két testfél közötti szimmetria jellemző. Ugyanez érvényes az állásra és a járásra is.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a járást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni!
- A gyermek, ha lehet, legyen pelenkára vetkőztetve, de cipő semmiképp ne legyen a lábán!
- Motiválja őt állásra, hosszabb egyenes szakaszon járásra!
- Figyelje meg állás és járás közben a fej és a gerinc, valamint a felső és alsó végtagok tartását, mozgását!

Érdemes megkérdezni!

- Szokták-e bármilyen helyzetben aszimmetrikusnak látni gyermekük tartását, mozgását?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel a következő esetekben:
  - Ha a gyermek fejtartása ferde, a gerince oldalra hajlik.
  - Ha az alsó végtagjait nem egyformán terheli, nem egyformán lép, egyik sarkát nem teszi le, lábujjhegyez.
  - Ha az egyik karját nem tudja leengedni járás közben; az folyamatosan hajlítva van.

17. Mászik a térben.

- A sík területek bemozgását, bejárását követően, a jól fejlődő gyermek érdeklődik a térbeli kihívások, felmászási lehetőségek iránt. Alacsonyabb bútorokra, lépcsőre felmászik, és egy kis gyakorlással, tanítgatással hátrálva lejönni is hamar megtanul.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez olyan hely, ahová a gyermek fel, illetve át tud mászni (alacsony bútor, napozóágy, lépcső)!
- Motiválja a fel- és lemászásra!
- Figyelje meg a gyermek késztetését, kísérletező kedvét ezen a téren! Figyelje meg, hogyan tudja a mozgásait megtervezni, összehangolni! Megfelelően érzékeli-e a magasságot, mélységet?
- Figyelje meg, hogyan tervezi meg a mozgását, mennyire biztonságosan mozog a térben!
- Tart-e attól, hogy a sík talajtól eltávolodjon?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermekük felmászni valamire, és megpróbál-e lejönni is?
- Jól érzékeli-e a szintkülönbséget, és vigyáz-e magára, amikor magasabban van?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem próbál felmászni sehová, vagy fél, ha erre kényszerül. Kivizsgálást csak más jelekkel együtt indikál.

Játék és mozgás a szabadban (15–18 hó)

18. Nem szívesen jár egyenetlen terepen (füvön, homokon, kavicson, lejtőn).

- Ebben az életkorban leginkább már önállóan járva fedezik fel a szűkebb és tágabb környezetüket. A kellő téri és mozgástapasztalattal rendelkező, biztonságosan kötődő gyermek fokozatosan eltávolodik a szülőtől akkor is, ha nagyobb területen van kint a szabadban. Nem zavarja meg, illetve hamar felfedezi és megszokja a más anyaggal borított felületeket és a felszín különféle egyenetlenségeit.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermek járását, mozgását! Ha nem indul el tágabb térben, próbálja erre ösztönözni egy számára érdekes játékkal, illetve magához hívni!
- Figyelje meg, hogy mi zavarja inkább: a nagyobb terület, vagy a megszokottól eltérő felület?

Érdemes megkérdezni!

- Van-e már tapasztalata a gyermeküknek az otthonán kívüli, nagyobb térben való mozgásról?
- Mennyire mozgékony házon kívül?
- Mennyire biztos a járása?
- Rávehető-e, hogy mezítláb járjon?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a gyermek nagyobb térben a rendszeres tapasztalat és lehetőség ellenére mindig megijed; ha nem változtat helyet az otthon megszokott módon; ha nem száll ki a szülő öléből, illetve nem távolodik el tőle hosszú idő elteltével sem; ha járása bizonytalanná válik, ha sokat esik; ha csak cipőben/szandálban lehet rávenni a lépegetésre.

19. Nem keresi a térbeli mozgáslehetőségeket (átmászás, átbújás, felmászás).

- Lásd Mozgás zárt térben, 17. jel, és Játék és mozgás a szabadban (12–15 hó), 18. jel.

20. Hintában és más mozgó alátámasztási felületeken fél, a térben való mozgatástól tart.

- Lásd Játék és mozgás a szabadban (12–15 hó), 19. jel.

Gondozás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (15–18 hó)

21. Még nem próbál evőeszközt használni.

Hogyan figyeljem meg?

- Étkezési helyzetben figyelje meg a gyermek együttműködését! Megfogja-e a kanalat, és próbál-e enni vele? Megfogja-e a poharat, és próbál-e inni belőle?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e kanalat adni neki?
- Szoktak-e poharat adni neki?
- Hogyan boldogul ezekkel?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem tudja a kanalat a nyelénél megfogni, nem képes a tányérból sűrűbb állagú ételt (például főzelék) meríteni vele, és a szájába sem tudja tenni a kanál megfelelő végét. Ugyancsak figyelemfelkeltő, ha a pohárra nem fog rá két kézzel, nem képes azt a szájához emelni, nem tudja dönteni.

22. Nem tud egyszerű ruhadarabokat levenni.

- Lásd Gondozás, önkiszolgálás: evés, alvás, fürdés, tisztázás (12–15 hó), 24. jel.
- Hosszabb megfigyeléssel, tanácsadással lehet és szükséges segíteni a kisgyermek önállósulását. Ehhez részletes információkat találnak az *Őrzők* című könyv (Kereki–Major 2014) első részében (Hajtó et al. 2014).

23. Nem próbál darabos ételt enni.

- Fogzás vagy betegség esetén átmenetileg történhet visszalépés a gyermek étkezésében. Azonban ha tartóssá válik a pépes ételek kizárólagossága, vagy még el sem indult a szilárd (darabos vagy villával tört) táplálékok bevezetése, érdemes elolvasni a Gondo-

zás (12–15 hó) 20. jelénél kifejtett szempontokat. A helyzet fennállása esetén kivizsgálás javasolt.

24. Csak cumisüvegből iszik.

- Azok a gyermekek, akiknek a mozgásfejlődése kielégítő, ebben a korszakban már ügyesen kortyolnak a szájukhoz tartott pohárból, és gyakorolják az önálló pohártartást és letevést. Ez utóbbiakban még lehetnek ügyetlenségek.

Hogyan figyeljem meg?

- Amikor cumisüvegből kap inni, egy kicsit hátra tudja-e billenteni a fejét anélkül, hogy eldőlne?
- A cumisüveget megfogja-e önállóan, két kézzel?
- Elindult-e a rágás, a beszédhangok formálása?
- Zavarja-e a gyermeket, ha maszatos lesz?

Érdemes megkérdezni!

- Próbálkoztak-e már pohárral, csőrös pohárral? Ha igen, miért döntöttek a cumisüveg mellett?
- Otthon melyik helyszínen, milyen pózban használja a cumisüveget?
- Mit szoktak a cumisüvegbe tölteni?

Összegzés

- Sokszor az első sikertelen próbálkozások után a szülők könnyen térnek vissza a már jól bevált, biztonságos cumisüveghez, mert nem biztos, hogy tisztában vannak azzal, hogy ez mind a kifejező beszéd fejlődésében, mind a rágás ügyesedésében hátráltató lehet. Fontos rákérdezni, hogy milyen pózban issza a gyermek az italát. Gyakran kiderül, hogy a sokat mozgó kisded csak ezekben a percekben élvezi ki anyukája, gondozója testközelségét, ezért nem is annyira az eszközhöz, mint inkább a helyzethez ragaszkodik. Máskor egyszerre történik a tápszerről, az édes italról váltás a víz ivására, valamint a cumisüveg pohárra cserélése. Ilyenkor előfordul, hogy az eszköz helyett az új ízt utasítja el a kisded. Azok a kicsik, akiket zavar, ha a ruhájuk, bőrük összemaszatolódik, azért ragaszkodhatnak a cumisüveghez, mert ott kisebb az esélye a balesetnek, hogy leöntik magukat. A szülői oldalon hátráltató lehet, ha volt rossz tapasztalatuk a pohárból ivással, amikor a gyermekük köhögni, esetleg öklendezni kezdett a hirtelen hátrafolyó innivalótól.

25. Éjszaka nehezen lehet visszaaltatni.

- Mint az a tipikus fejlődésmenet ismertetésében olvasható, az éjszakai ébredések önmagukban még nem jeleznek különösebb problémát. Ha ezek száma nagyon magas (akár óránként kel a kisded), vagy a visszaalvás helyett játszani szeretne, esetleg hosszasan sír, és emiatt a mindennapokban terhet jelent a családnak, akkor érdemes jobban körüljárni a dolgot.

Hogyan figyeljem meg?

- Éber időszakában mennyire ingerlékeny a gyermek? Egy játékfolyamat hosszasabb megfigyelésekor látható, ahogy a gyermek többször elfárad, kizökken. Ilyenkor általában van egy már kialakult önnyugtatás (ujjszopás vagy dünnyögés, fülmorzsolgatás), vagy a szülővel kialakított megnyugvási rutin (kedvenc állatkájuk, cumi vagy a testi érintés, ölelés, esetleg a szopás). Lát-e ilyet a gyermeknél?

- Az étkezésben, tisztálkodásban jelentkeznek-e nehézségek?
- Mennyire aktív napközben?

Érdemes megkérdezni!

- Hányszor alszik napközben a gyermekük?
- Mi az elaltatási rítus? Mennyi időbe kerül elaludnia esténként?

Összegzés

- Nagyon gyakran az esti elaltatási nehézségek ismétlődnek éjszaka, csak olyankor a szülők fáradtabbak, és nehezebben élik meg újra és újra ugyanazt a folyamatot. Az esti rítus fokozatos átalakításával sokat lehet javítani az éjszakai helyzeten. Azoknál a gyermekeknél, akik nappal fokozott aktivitást mutatnak, jelentkezhet az éjszakai pihenő időszak lerövidülése. Amennyiben ez olyan mértékű, hogy a család mindennapjait vagy a gyermek napközbeni hangulatát tartósan befolyásolja, érdemes kivizsgálni, mi lehet a háttérben.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 15–18 hónapos kisdedek

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (15–18 hó)

1. Egykedvű. Családtagjai, gondozói felé örömét, bánatát nem fejezi ki.

- A kisdedek nonverbálisan már mindenképpen tudják jelezni, ha valamit szeretnének vagy nem akarnak, például ha örülnek, szomorúak vagy ijedtek. Ritka, ha ebben az életkorban egy gyermek viselkedése egyhangú és az arckifejezése mimikátlan. A majdnem síró, biggyedő száj, a csillogó szem, a kacagás, vagy az idegenektől az anyjához menekülés, az ijedt arc jellemzik ezt az életkort: az érzelmek egyre árnyaltabb mimikában jelennek meg. Természetesen a temperamentumukat is figyelembe kell venni, hiszen vannak, akik visszafogottabban élik meg az eseményeket – de ettől az arcuk még nem válik mimikátlanná, és mások egyszerű érzelmi reakcióira reagálnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Többféle tevékenységben, szituációban figyelje meg, hogy a gyermek valamilyen módon kifejezi-e az érzéseit!
- Játékos helyzetben kezdeményezzen „bohóckodást”: ösztönözze a gyermeket arra, hogy nagyon egyszerű arckifejezéseket, grimaszokat utánozzon!
- Figyelje meg, hogy tükröződnek-e az arcán az érzelmei, ha:
  - elveszik a játékát;
  - megtalálta a kedvenc játékát;
  - meglátja a szüleit;
  - megdicsérik, vagy ha esetleg valamiért megszidják.
- Esetleg gesztusokkal, hangokkal kifejezi magát, ellenben az arca mimikátlan marad?

Érdemes megkérdezni!

- A szülők hogyan fejezik ki érzéseiket? Kommunikálják-e őket egyáltalán a gyermeküknek? Ha igen, hogyan teszik ezt?
- Ha otthoni környezetben nem tapasztalnak hasonlókat, akkor az is felmerülhet, hogy a bölcsődében a gyermek szorong. Kérdezze meg, hogy a gyermek viselkedése jelentősen megváltozik-e, amikor a bölcsődében van!

Összegzés

- Önmagában a szegényes mimika főleg akkor figyelemfelhívó, ha a gyermek a felé irányuló érzelmek kifejezésére nem reagál, ha egy örömteli helyzetben – ami számára is örömforrás – nem látható viselkedésváltozás. Ha állandóan egykedvűnek vagy mindig szomorúnak látják őt, a szülővel beszélje meg a feltételezhető okokat! Ha nem találnak válaszokat, és a gyermek viselkedése nem változik, irányítsa a családot pszichológushoz!
- Ha több területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket (például társas interakció, játék, kommunikáció), akkor komplexebb kivizsgálás indokolt.

2. Hirtelen kirobbanó, erőteljes, nehezen lecsendesíthető sírás jellemzi.

- A jelenség leírását részletesen lásd a 12–15 hónapos életkori szakasz azonos című, 2. jelénél! A leírtak ebben az életkorban is érvényesek.

3. Szinte folyton mosolyog, olyankor is, amikor arra nincs látható oka.

- A jelenség leírását részletesen lásd a 12–15 hónapos életkori szakasz azonos című, 3. jelénél! A leírtak ebben az életkorban is érvényesek.

Társas interakciók (15–18 hó)

4. Neve hallatán tekintetkapcsolatot nem keres, a nevére nem figyel.

- A 12–15 hónapos életszakaszban is megjelent figyelemfelhívó jelként, ha a gyermek nem figyel a nevére. Ekkorra már a kisdedek nemcsak hogy felfigyelnek a nevükre, de a tekintetükkel legtöbbször meg is keresik a közelben lévő megszólítót, jelezve, hogy hallották és tudják, ki szólította meg őket.
- Amennyiben a nevére felfigyel, de ezt a tekintetével nem erősíti meg, érdemes több helyzetben is megfigyelni a szemkontaktust, a tekintetkapcsolatot [lásd Társas interakciók (12–15 hó), 4. jel], továbbá azt, hogy a figyelme általában mennyire rebbenékeny, csapongó.

Hogyan figyeljem meg?

- Nyugodt, csendes időszakban szólítsa a nevén és figyelje meg, hogy felfigyel-e rá, és tekintetével keresi-e a megszólító személyt!
- Ha sok inger van körülötte, vagy ha elmélyülten játszik, menjen hozzá közelebb, üljön elé, és úgy szólítsa a nevén! Várja meg, amíg esetleg a tekintetével is jelzi, hogy hallotta a megszólítást!
- Étkezés vagy gondozási tevékenység közben is szólítsa a nevén! Figyelje meg, hogy felfigyel-e rá, teremt-e szemkontaktust!

Érdemes megkérdezni!

- Megszólítják-e a szülők a gyermeküket a fentiekhez hasonlóan? Szokott-e rájuk figyelni és a tekintetével is jelezni, hogy hallotta a nevét?
- Esetleg csak pillanatokra figyel fel, de nem reagál; folytatja, amit elkezdett?
- Mi történik, ha többszöri megszólítás után sem reagál a nevére?
- Esetleg csak akkor szólítják a nevén, ha a gyermek számára negatív esemény történik?
- Van-e olyan szituáció, amikor általában figyel a nevére, és szemkontaktust is felvesz?

Összegzés

- Ha a szülők is azt tapasztalják, hogy a gyermekük nem figyel a nevére, és más helyzetben ugyancsak szegényes a szemkontaktus használata, esetleg a figyelme is szórt, a játékában is csapongó, a játéktárgyak nem kötik le a figyelmét, ez további megfigyelést, kivizsgálást igényel.

5. Ölbéli éneklés, mondókázás közben nem figyel, nehéz ölben tartani, figyelmét megszerezni.

- A kisgyermekek már korábban is szeretik a mondókákat, énekeket, és igénylik, esetleg kezdeményezik is őket. Örülnek, ha egy-egy mozdulatot vagy szót felismernek, és utánozzák azt. Gyakran gesztusokkal, tekintetükkel, szavakkal vagy szókezdeményekkel jelzik szándékukat a folytatásra, ami az arcukon is tükröződik. Ehhez azonban egyrészt meg kell figyelniük a tevékenységet, másrészt örömöt kell kiváltania belőlük a már gyakran cselekvő-reagáló helyzetté átalakuló interaktív játéknak. Ebben az időszakban válto-

zatlanul nagyon szeretnek jönni-menni, nehezen maradnak egy helyben, de az oda nem figyelésnek más oka is lehet.

Hogyan figyeljem meg?

- Teremtsen olyan helyzetet, amelyben a gyermek nem mélyült el egyéb dologban, a szükségletei ki vannak elégítve, és nincs körülötte zaj!
- Olyan rövid mondókát, éneket keressen, amiben egyszerű és ismétlődő kifejezések, ritmusváltások vannak, és mozgásokkal, gesztusokkal lehet gazdagítani őket. Keltse fel a gyermek figyelmét! Kezdje el a mondókát elé ülve, vagy ha a helyzet úgy adja, ültesse az ölébe, de úgy, hogy szemben legyenek egymással (lovagoltatás, hintáztatás)!
- Figyelje meg, ha már az elejétől nem figyel, és rögtön „kisiklik” a kezünkből: elmegy, vagy beszéd, mozgás közben terelődik el a figyelme! Más helyzetben sem figyel a beszédre? Esetleg nem szereti, ha ölben van?
- Figyelje meg, hogy van-e olyan játék, amiben aktívan részt tud venni! Figyel-e a beszélőre, utánoz, esetleg valamilyen gesztussal, szóval kéri a folytatást? Vagy esetleg kifejezi az elutasítását?
- Ha a fenti példa alapján nem sikerül kiváltania az érdeklődését, próbálja meg olyan helyzetbe hozni, amikor a gyermek passzívan van jelen, de aktív mozgatásnak van kitéve, például Zsipp-zsupp játék, óvatos fel-le dobálás (amennyiben nem fél)! Figyelje meg a jelzéseit!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen helyzetekben tud a gyermekük a szüleire figyelni? Esetleg más helyzetben is tapasztalható, hogy nem figyel a másik személyre, nem utánoz, a beszédre irányuló figyelme szegényes, vagy csak ha valahol egy helyben kell maradnia, az okoz neki problémát?
- Otthon szoktak-e közösen játszani, mondókázni, énekelni? Ha igen, akkor ilyenkor mit tapasztal a szülő?
- Esetleg mutassa meg, hogy mit és hogyan szoktak énekelni, mondókázni (természetes, adekvát helyzetben: öltözőben, lovacskáztatáskor stb.)!

Összegzés

- Ha egyik helyzetben sem sikerül a kicsivel kapcsolatba kerülnünk, és úgy látjuk, hogy a szándékait nem tudja jelezni (egy mozdulat elkezdésével, szavakkal, szemkontaktussal és mosollyal, gesztussal), hanem egyszerűen kilép a helyzetből, otthagy minket – és a szülőknek is hasonló a tapasztalatuk, további kivizsgálás indokolt.
- Ha a szülei nem jelzik, hogy otthoni körülmények között is fennáll a probléma – és esetleg ezt személyesen ön is megtapasztalta –, közösségben viszont mutatkozik, akkor próbálja ugyanazokat az ismert mondókákat, énekeket énekelni, mondani, amit a szülők, majd fokozatosan térjen át hasonló másik énekre, mondókára! Ha ily módon több hónap után sem sikerül a gyermek figyelmét, érdeklődését megszerezni, továbbá ha más tevékenység közben sem figyel, ha a szemkontaktusa szegényes, a beszédre nem vagy ritkán figyel, nem utánoz, valamint ha más területen – különös tekintettel az átfogó helyzetekre – szintén több figyelemfelkeltő jelet tapasztal, akkor az okok feltárása érdekében további kivizsgálás ajánlott.

6. Tiltásra nem reagál, nem figyel.

- A tipikus fejlődésmenet leírásában említettük, hogy ebben az életszakaszban a figyelmeztető tiltást legtöbbször már figyelembe veszi a gyermek. Ez ugyan biztosan nem könnyű számára, hiszen rengeteg új dologgal ismerkedik meg, és sok mindent szeretne kipróbálni. A biztonságos felfedezést a környezetének kell számára biztosítania. Ha a szüleihez való kötődése megfelelő, és nincs túlzottan korlátozva a felfedezési vágya, akkor a meleg, szeretetteljes, nem túlzó, de indokolt esetben következetes határszabás segíti a gyermek kiegyensúlyozott fejlődését. Nehéz egy bizonyos életkori szakaszra érvényesen meghatározni a tiltásra való reagálást, hiszen tudjuk, hogy ez a jelenség (mármint a tiltás figyelmen kívül hagyása) sokáig, a különböző életkorokban újra és újra megjelenik, végigkíséri a gyermek fejlődését. Megfigyeléseink közben figyelembe kell venni a szülő személyiségét, a neveléssel kapcsolatos nézeteit, és nem utolsósorban a gyermek temperamentumát.

Hogyan figyeljem meg?

- Többféle tevékenységben figyelje meg, hogyan reagál az indokolt tiltásra!
- Figyelje meg, hogy a gesztussal kísért beszédre, tiltásra jobban felfigyel-e, esetleg jobban is érti, mint a csak szóban közölt intést!
- Figyelje meg, hogy többszöri tiltás után ugyanabban a helyzetben (mielőtt még elhangozna a tiltás) megtorpan-e, esetleg figyeli-e, hogy nézik! Vagy azt látja, hogy úgy viselkedik, mintha nem tudná, hogy szabad-e vagy sem?
- Figyelje meg, hogy van-e olyan tevékenység, helyzet, ahol követi a szabályt, és utánozza a többieket!
- Figyelje meg, hogy más helyzetben figyel-e a beszélőre, és a környezetében történő változásokat észreveszi-e!

Érdemes megkérdezni!

- A fentiek alapján mik a tapasztalatai a szülőnek? A szülői nevelési attitűdök elég különbözők lehetnek, ezért érdemes néhány példát mondani nekik, ami már elvárható lenne a gyermeküktől, amennyiben a környezete is megfelelően reagál.

Összegzés

- Ha a szülők arról számolnak be, hogy a gyermekük általában felfigyel és reagál a tiltásra, és nemcsak otthon, hanem más környezetben is, akkor valószínűleg a felnőttekkel csak a közösségben (ahol nincsenek jelen a szülők) nem alakult még ki megfelelő viszony. Pár hónapot várjanak, és ha más területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket (például utánzás, kommunikáció, játék), akkor mérlegelje a további kivizsgálást!

Figyelem (15–18 hó)

7. Ingergazdag környezetben nem veszi észre, amit szeretne megszerezni, vagy amit kér tőle a felnőtt.

- A helyzet korábban leírásra került a 12–15 hónapos életkori szakasznál. Itt kiegészítendő a következő, 8. jelnél leírtakkal!

8. Nagyon rövid ideig tartja fenn a figyelmét játék és más tevékenységek során, a figyelme közben könnyen elterelődik.

- A kisgyermeknek elegendő idejű és minőségű figyelemre van szüksége ahhoz, hogy a tanulási folyamatokban megfelelően jusson előre, hogy a fejlődésmenete optimálisan alakuljon. Az utánzás mint módszer akkor tudja a tanulását szolgálni, ha annyi ideig képes figyelni egy bemutatott tevékenységet, jelenséget, ameddig annak lényegét és hatását kellőképpen felfoghatja, így a megoldási cselekvést később elő tudja venni a „tarsolyából", és alkalmazva a megfigyelteket maga is meg tud oldani helyzeteket, végre tud hajtani tevékenységeket.

Hogyan figyeljem meg?

- A figyelem minőségének megfigyelése csak hosszabb közös együttlét során valósulhat meg. Ennek alkalmával azt szükséges mérlegelni, hogy az a figyelmi idő és minőség elegendő-e az adott gyermek számára ahhoz, hogy tanuljon a látottakból, tapasztaltakból.

Érdemes megkérdezni!

- Gyakran kerül-e a gyermekük veszélyes helyzetekbe?
- Szinte állandóan mozgásban van?
- Mennyi időt tölt egy helyben?
- Szokott-e leülni, leguggolni ahhoz, hogy valamit megvizsgáljon?
- Hányszor kell neki megmutatni valami új dolgot?

Összegzés

- Mivel a tanulási folyamatok fontos támogató alappillére a megfelelő mennyiségű és minőségű figyelem, ennek eltérése mindenképpen figyelemfelkeltő, de pontos feltérképezését érdemes a pedagógiai szakszolgálat munkatársaira bízni.

9. Nem lokalizálja a hangot adó tárgyat vagy az őt megszólító személyt.

- A 12–15 hónapos életkornál [Figyelem 7. jel] leírásra került megfigyelési és értékelési szempontok érvényesek itt is.

Utánzás (15–18 hó)

10. Egyszerű mozdulatokat nem utánoz.

- A megfigyelés és az utánzás segítségével egyre több olyan helyzet alakul ki, amiben a kisded az önállóságát is tudja gyakorolni, mégpedig nagy örömmel. Legszívesebben cselekvéshez, napi tevékenységekhez kapcsolódó dolgokat utánoz, és hozzájuk már tárgyakat is tud társítani, meg is nevezve azokat. A tárgyakkal történő funkcionális utánzás, funkcionális öröm igen fontos tevékenységük amit sokáig gyakorolnak a kisdedek. A későbbiekben már azt is meg tudják figyelni, hogy a másik fél mit érezhet, milyen viselkedést társít egy-egy cselekvéshez.
- A tevékenységhez kapcsolódó részletes leírást a Szabad játék (12–15 hó) 5. jeléhez adtunk. További megfigyeléshez segítséget az Utánzás (12–15 hó), 8. jelnél kaphat.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a gyermek az egyszerű ok-okozati összefüggések működtetésén túl örömmel utánozza-e a saját életében megfigyelt egyszerű cselekvéseket, melyekhez a hétköznapi életből társít tárgyakat!

Érdemes megkérdezni!

- Felfigyeltek-e már a szülők arra, hogy gyermekük az egyszerű napi rutinokhoz kapcsolódva utánozta őket, vagy egy korábbi cselekvést a tárgy láttán megismételt, leutánozta-e, amit látott?

Összegzés

- Figyelemfelkeltővé válik, ha a kisded utánzásának a köre nagyon szűk, ha kevés típusú dologra irányul. Például csak a forgó vagy a ki-be mozgó tárgyak használatát figyeli meg, és ebből a tevékenységből nehezen lehet kimozdítani: figyelme túlságosan a tárgy működtetésére korlátozódik, amit sokáig ismétel, a szülei pedig nehezen tudják elterelni róla a figyelmét.
- Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek figyelme annyira csapongó, hogy nem tudja a tárggyal történő manipulálást a cselekvéssel összefüggésbe hozni, megfigyelni, majd újra felidézve megjeleníteni.
- Amennyiben a gyermek még mindig nem utánoz [lásd a 12–15 hónapos életkori sávban megfigyeltek alapján], és erről a szülők véleménye is megegyezik, továbbá más területen is tapasztalható több figyelemfelkeltő jel (mozgás, kommunikáció, érzelmek, illetve az átfogó helyzetekben), a gyermek kivizsgálása indokolt. Ha utánoz, de csak bizonyos tárgyakkal kapcsolatos cselekvéseket, viszont megfigyelései bővülnek, és nem tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket a szabad játéktevékenységben, a kommunikációjában és/vagy egyéb területeken, figyeljék a következő életkori szakaszig, és utána döntsenek a gyermek kivizsgálásáról!

11. Nem próbálja utánozni a felnőtt beszédet, nem jelenik meg az utánmondás.

Hogyan figyeljem meg?

- Teremtsen jól látható kommunikációs helyzetet, ahol a kisgyermek az ön szájmozgását is látja! Próbáljon egyszerű szólamokat, egyszerű szavakat mondani tiszta, világos artikulációval!
- Játsszon vele ismétlős játékot: amit a kicsi mond, azt ön ismételje, és figyelje meg, hogy amit ön mond, azt megkísérli-e megismételni!

Érdemes megkérdezni!

- Mióta gagyog a gyermekük?
- Szoktak-e otthon utánzós játékot játszani, amelynek során a szülő megismétli a kisgyermek szólamait, egyben felkínál ismétlésre szavakat, szólamokat?

Összegzés

- Az egészséges kisdedek ebben a korban általában szinte beszédimitátorrá változnak, azonban elképzelhető, hogy egy betegség vagy az eleve később induló gagyogás, esetleg más fejlődési területek nagyarányú változása (például az éppen beinduló járás) késlelteti ennek a folyamatnak a kibontakozását. Amennyiben a kicsi egyébként felfigyel a beszédre, felismeri a saját nevét, valamint más csatornán (vokalizáció vagy gesztusok útján) fenntartja, vagy akár kezdeményezi is a társalgást, akkor nincs tennivaló. Amennyiben a felsorolt funkciókból legalább kettőt nem mutat, akkor az alábbi, a kommunikációhoz írt figyelemfelhívó jeleknél leírtakból válassza ki a megfelelőt.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (15–18 hó)

12. Kéréseit, szándékát nem jelzi. Tárgyakra a mutatóujjával nem mutat.

- A gyerekek hamar megtanulják, hogyan kell elkérniük valamit, amit szeretnének megkapni. Rámutatnak, vagy különböző gesztusokkal, esetleg szókezdeményezésekkel, vokalizációval keltik fel a felnőtt figyelmét, és jelzik szándékukat. Emellett a tekintetükkel is (amíg még nem frusztráltak) irányítják a felnőtt tekintetét az adott dologra. Persze, ha valakinek soha semmit nem kell elkérnie, mert mindig megkapja, mielőtt azt kommunikálná, akkor jóval nehezebb dolga lesz egy számára új környezetben. Viszont már ügyesen utánoz, és a környezetét megfigyeli, így ha megfelelő segítséget kap, hamar megtanulja, hogyan tud elkérni valamit. Természetesen azt is mérlegelni kell, hogy esetleg nem is elkérni akarja, hanem egyedül szeretné megszerezni, mert büszke arra, hogy már ezt is meg tudja csinálni egyedül.

Hogyan figyeljem meg?

- Tegyen egy, a gyermek által kedvelt játéktárgyat jól látható, de a számára nem elérhető helyre! Ne mutasson rá, ne kérdezze meg, hogy kéri-e! Egyértelműen neki kell észrevennie a tárgyat. Figyelje meg, hogyan fejezi ki a szándékát, illetve hogyan kelti fel az ön érdeklődését, figyelmét! Mutat-e a tárgy felé? Ellenőrzi a tekintetével, hogy ön figyeli-e, mire mutat? Szavakat, hangokat is társít-e a kívánt tárgy elkéréséhez?
- Adjon a kezébe egy általa kedvelt játékot, aminek a működtetéséhez segítségre van szüksége! Maradjon mellette, és figyelje meg, hogy kér-e segítséget!
- Többféle helyzetben figyelje meg, hogyan jelzi az alapvető szükségleteit! (A pohárkájából elfogyott az innivaló, de egyértelmű, hogy még szomjas; kevés vizet töltött bele, stb.)
- Kedvenc ételét, játékát tartsa a kezében, de a gyermek ne érje el! Hogyan kéri el?

Érdemes megkérdezni!

- Mit tesz a gyermekük, ha valamilyen kedvelt dologhoz nem fér hozzá?
- Előfordult-e, hogy valamit szeretett volna, de a szülők nem értették, mi az, mert nem mutatott rá, nem próbálta elmagyarázni nekik, hogy mit szeretne, csak sírt, vagy veszélyes helyekre mászott fel, hogy megszerezze magának?
- A kérésen kívül tud-e bármi mást jelezni tárgyátadással, gesztussal?

Összegzés

- A megfigyelés fókusza, hogy a gyermek mennyire és hogyan kommunikál egy másik személlyel. Jelzés értékű, ha
  - nem ér el valamit, és annak ellenére, hogy a felnőtt mellette van, nem jelzi a szándékát sem a tekintetével, sem a tárgyra mutatással, sem hanggal vagy egyéb gesztussal, hanem csak nézi a tárgyat;
  - ha kilép a helyzetből, s esetleg a tiltás ellenére veszélyes helyzetbe kerül, hogy megszerezze a tárgyat, és ez rendszeres;
  - ha a felnőtt kezének húzásával, kézvezetéssel próbálja megszereztetni a kívánt dolgot úgy, hogy egyéb jelzés nélkül (tekintet, beszéd) szinte figyelmen kívül hagyja a másik személyt;
  - ha nem utánozza a környezetében alkalmazott helyes kommunikációs formát, ha „eszköztelen”.

- Amennyiben a szülők is tapasztalják a fentieket, és más átfogó területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, akkor a gyermek további kivizsgálása indokolt. A szakirányú vizsgálat érdekében irányítsa a szülőket a gyermekorvoshoz!

Kisdedkor; 18–24 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 18 hónapos kisded; tipikus fejlődésmenet		
Észlelés, gondolkodás A látása vezérli a felfedezést. Pontosan nyúl a kb. 35 cm-re lévő tárgyakért is. 3-4 elemből (például kocka) építményt hoz létre. Egyszerű problémahelyzeteket megold. Forma szerint behelyez például dobozba kör és négyzet alakú tárgyakat. Nyomhagyásában a firka mellett megjelennek a tudatosabban alakított vonalak.	**Nyelvi készségek, kommunikáció** Tárgyszavakat és egyszerű kéréseket ért (megmutat, végrehajt). Egyszerű dallamot dúdol. Képes kitalálni a felnőttek adott helyzetben releváns kommunikációs szándékát. Passzív szókincse a kétszáz szóhoz közelít. Beszédében kb. 10-50 szót ismerhetünk fel. Térbeli összefüggéseket is megért már az elhangzó utasításokban (például „Tedd a szék alá a macit!”). A kimondott szavakat holofrázisokként is használja. Néhány állandósult szókapcsolatot is kimond (például „add ide”, „nem kell”).	**Szocializáció, társas kapcsolatok** Rövid ideig a gondozója (szülei) távollétében is biztonságban érzi magát (lassan csökken a szeparációs félelem). Felismeri saját testrészeit (legalább hármat), kérésre azonosítja magán a megnevezett testrészeket. Utánzása késleltetett, cselekvéseket utánoz. Kezdetleges mintha-játék megjelenik. Kölcsönösségen alapuló megosztott figyelemre, közös figyelmi helyzetre képes. Játékokat felnőttnek odaad, megmutat. Gesztushasználata társas irányultsággal bővül. Képes az anyával, gondozóival egyszerű interaktív játékokra (bújócska, kukucs-játék, tárgyak elkérése, megköszönése). Próbál a kortársaival, gyerekekkel kapcsolatot létesíteni. Figyeli, üdvözli őket, vagy odaad a társának egy játékot. Ragaszkodik ahhoz, hogy önállóan végezhessen dolgokat, és büszke az eredményeire.

A 18 hónapos kisded; tipikus fejlődésmenet		
Nagymozgás	**Finommozgás, manipuláció**	**Önkiszolgálás**
Állásból lehajolva vagy leguggolva felvesz tárgyakat a talajról. Járás közben tárgyat visz vagy húz, szeret „cipekedni” (megtöltött kisvödröt, táskát, kosarat stb.). Hátrafelé és oldalazva is meg tud tenni néhány lépést. A lépcsőn kézen fogva közlekedik. Le tud mászni felnőtt méretű bútorokról.	Szívesen firkál, tud vonalat is húzni. Kisebb tárgyakból sorozatot pakol be különféle tartókba. Be tud a helyükre illeszteni formákat, illetve kisebb elemeket. Több elemből építkezik, egymásra rakja őket.	Ruhadarabok le- és felvételénél a karját, lábát dugva segít az öltöztető felnőttnek. Darabos ételből megfelelő méretű falatot leharap, azt megrágja. Kanalat kezd használni étkezéskor, de a javát még etetéssel kapja. Egyszerűen levehető ruhadarabot lehúz magáról. Fürdetéskor segít, megmossa a pocakját, a fogkefét a fogaihoz illeszti és mozgatja.

A 18–24 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

A 18–24 hónapos időszakot egyes fejlődéselméletek az újraközeledés időszakaként írják le, amikor a már magabiztosabban járó gyermek maga kívánja szabályozni a szülőkhöz való közeledést, illetve dönteni szeretne akár a kapcsolat kezdeményezésének elutasításáról. Jellemző a szeretett személy iránti érzelmi ambivalencia. Ennek oka, hogy a gyermekek egyszerre vágynak az önállóságra és egyben a régi szimbiotikus kapcsolatra is. Mindezek a viselkedések az önkiszolgálásban, a gondozás során is megjelennek: az evési és alvási helyzetben, illetve az akarat kifejezésében.

Tizennyolc hónapos korra a kisgyermekek már biztonsággal fogadják az evőeszköz-használatot. Temperamentumuk, illetve motoros képességeik szerint igyekeznek önállóan is próbálkozni az evéssel. Kanalazáskor a falatot már meríteni tudják a tálból, és megfordítás nélkül a szájukhoz emelik. A legtöbb állaggal jól boldogulnak. Legtöbbször elég csak apró falatokra vágni a keményebb darabokat, és a zöldségféléket sem kell külön pürésíteni. Nagyobb ételekből, gyümölcsből, kekszből egyre ügyesebben harapják le a megfelelő méretet, és megrágás után biztonsággal nyelnek. A második életév körüli időszakban véglegesül a rágás körkörös (rotációs) mozgása. Vannak gyerekek, akik a kevert állagot (darabok a pépesben) nem szeretik, mások még váltogatják a kéz, illetve a kanál használatát. Az ennivalók ízének és állagának gazdagodása megteremti a lehetőséget, hogy az étrendjük egyre inkább a családi menühöz igazodjon; a (nem túl fűszeres, alkoholmentes) főételek is fogyaszthatóvá válnak számukra. Az énfejlődés részeként ebben az időszakban kezdik erősebben képviselni egyéni ízpreferenciájukat, emellett bizonyos ételekkel szemben bizalmatlanná válhatnak. Teljesen rendjén van, ha a gyermek még igényli a szopást, amennyiben ez nem akadályozza a változatos ételfogyasztást, illetve akkor, ha nem ez a kizárólagos módja a megnyugtatásának.

Ebben az időszakban már jellemzően csak egyszer alszanak napközben. Ennek az időpontja még eshet az ebéd előtti vagy az utáni időszakra is. Ritkán igényelnek még egy rövidebb délutáni alvást is. Az elalvásban nagy segítség számukra a szüleik vagy a gondozók által kialakított rituálé, a jól ismert cselekvéssorozat, a környezet és a tárgyak. A sokáig szoptatással altatott

gyermekek kevésbé, a többiek nagyobb valószínűséggel igénylik valamilyen átmeneti tárgy közelségét (kispárna, állatka, rongy), amely az elalváshoz szükséges biztonságérzetet segít megteremteni. Még jellemzőek lehetnek az éjszakai felébredések. Ezek száma és az ébredés módja (hangos sírással, kiabálással jelzi-e, vagy csendben mocorog) nagy változatosságot mutat. A kutatások azt mutatták, hogy az éjszakai ébredések fordított U alakú görbéje a 18. hónap körül ér újra a legalacsonyabb szintre; várhatóan ebben az időszakban az addig sokat ébredő gyermekek alvása is hosszabbra nyúlik. Ebben szerepet játszik, hogy a gyermekben és a szülőben is elcsendesül a szeparációs szorongás. Természetesen egy-egy betegség vagy nagyobb változás (például közösségbe kerülés) átmeneti időre újra felerősítheti az éjszakai nyűgösséget.

A sírás továbbra is fontos kommunikációs eszköz a belső (testi, érzelmi) diszkomfort kifejezésére, de egyre többször az akaratérvényesítés egyik eszközévé válik. Ebben az időszakban jelenik meg a hétköznapi nyelvhasználatban „hisztinek" titulált viselkedés. Ezek az érzelemkitörések leggyakrabban akkor jelentkeznek, amikor a kisgyermek vagy saját korlátai, vagy a szülői határállítás miatt nem tudja megvalósítani önállósági törekvését, vagy nem tudja érvényesíteni az akaratát. Tulajdonképpen ezek az érzelmi hullámok a normális fejlődés részei. A szülők által adott érzelmi és kommunikációs válaszok abból a szempontból fontosak, hogyan tud a gyermek megküzdeni ezekkel az ambivalens érzésekkel. (Könyvünk első kötetében részletes információkat találnak hasonló témákban.)

A kommunikáció és nyelvi képességek terén a korszak eleje és vége között hatalmas fejlődés megy végbe. A kisded talán most van az anyanyelv elsajátításának legintenzívebb szakaszában. Mivel csakis a környezettel való kapcsolat által képes az anyanyelvet elsajátítani, ezért ebben a szakaszban az őt körülvevő felnőtteknek fokozottan kell arra figyelniük, hogy jól strukturált beszédmintát közvetítsenek, amely a gyermek számára a lehető leghatékonyabban feldolgozható [lásd részletezve a 15–18 hónap ismertetésében]. A nyelv megértését tekintve a 18 hónapos kisded már egyszerű utasítások, nyelvi közlések esetén képes kitalálni a felnőtt kommunikációs szándékát. Gesztusokkal és verbálisan is kísért egyértelmű közös figyelmi helyzetben képes akár 5 percig is bennmaradni. A nonverbális kommunikációban már rutinosan vesz részt, gazdag mimika- és gesztusrendszerrel érti meg a hozzá intézett beszédet, és érteti meg magát. Ezzel éri el azt is, hogy bontakozó szókezdeményeit a környezete is megértse.

A korszak kezdetén a kibontakozó nyelvi képességek a beszédértés terén mutatkoznak a leglátványosabban. A gondolkodásban ekkorra megjelenő új képesség a tárgyállandóság, ami kapcsolatban áll a nyelvfejlődés e korszakbeli legnagyobb felfedezésével: a gyermek megérti, hogy minden tárgynak, jelenségnek neve van, és vágy ébred benne, hogy ezeket a neveket megtanulja. A megértett szavak száma az átlagos szociokulturális háttérrel rendelkező gyermekeknél másfél éves korban a kétszázhoz közelít. Ezek nagyobbik része a közvetlen környezet tárgyainak neve (főnevek), illetve néhány gyakran használt tevékenység kifejezése (igék), valamint érzelemkifejező szavak (például melléknevek). A receptív szókincs (szóértés) nagymérvű növekedését „szótárrobbanásnak" is szokták nevezni. A gyermek ekkor szinte folyamatosan, fáradhatatlanul jelzi a közelben lévő felnőttnek szótanulási vágyát: rámutatással közös figyelmi helyzetbe hívja a szülőket, olykor csak 'öö' hangadással, máskor esetleg „Mi ez?" „Ez mi ez?" kérdéssel is nyomatékosítva, hogy a felfedezett tárgy nevét szeretné tudni. Ebben a fogékony korszakban naponta akár 10-30 új szót is képes megjegyezni. Sokszor egyszeri észlelés is elegendő a „szótárban" való rögzüléshez. Ilyenkor fontos, hogy a szülők minden odaadott tárgyat meg is nevezzenek. A beszédmegértésben a receptív szókincsgyarapodás mellett megjelenik a nyelvtani jelek (morfémák) megértése is (például asztalra, pohárba, babája stb.; Schnell 2016). Kétéves korra már kettős utasításokat is megért a kicsi (Fehérné Kovács–Sósné Pintye 2010).

A korszak végére a beszédprodukció (expresszív nyelvi készségek) fejlődése már látványosabb; ez a szókincsrobbanás. Az első kimondott szavak esetleg már 18 hónapos kor előtt megjelennek, a lányoknál általában korábban, a fiúknál később. Kétéves korra több 50-70 szavas aktív szóhasználat alakul ki, amely előfeltétele a szószerkezetek és a mondatalkotás megjelenésének. Kezdetben a kimondott szavak jelentéstartománya nem egyezik meg azzal, amilyen jelentést a felnőtt kapcsol az adott szóhoz. Ezek az úgynevezett óriásfogalmak egyszerre minden hasonló tárgyat, jelenséget jelölhetnek. Például a „vau-vau" nemcsak a kutyát, hanem minden négylábút jelöl, mondhatni főfogalomként működik. Emellett mindaddig, amíg a velünk született nyelvtani alapelvek a környezet hathatós segítségével ki nem bontakoztatják magukat, a kisgyermek a 15–18 hónaposoknál már leírt kulcsszó-stratégiával, az úgynevezett holofrázisokkal fejezi ki a kijelentéseit és felszólításait egyaránt, míg a többit a környezet szándékolvasó készségére bízza. Ennek megfelelve a szülők valóban verbálisan próbálják megfejteni, mi lehetett a gyermek szándéka. Ezt mondatokba foglalva meg is kérdezik, így adnak példát a mondatalkotásra. A korszak végén általában megjelennek a távirati stílusú mondatok [leírását lásd a 24–30 hónál]; ezek a folyamatos beszéd előfutárai. A kimondott szavak között még keverednek a gyermeknyelvi kifejezések (például hangutánzó szavak: „tütü", „vau-vau"), illetve ezek konvencionális megnevezése (autó, kutya). Az előbbiek általában jobban hasonlítanak a gagyogás elemeihez, így a beszédmotórium számára könnyebben kivitelezhetők, viszont már jelentést is hordoznak. Az utóbbiak kivitelezése nehezebb.

Minden beszédmegnyilvánulást, amit a kisded konzekvensen használ azonos tárgy vagy jelenség megnevezésére, kimondott szónak tekinthetünk, még akkor is, ha az általa kimondott hangsor csak nyomokban hasonlít az általunk hangoztatottra, mivel ebben az időszakban a nyelvi fejlődés intenzív változását még nem tudja pontosan követni a beszédfunkciók érése. Bár az artikulációs mozgások fejlődésében egyrészt szerepet játszik a szilárd táplálkozás mindennapossá válása, valamint az, ha az anya-gyermek kommunikációban a gyermek mindig látja a vele kommunikáló felnőtt arcát, száját, ennek ellenére tiszta hangzókat még ne várjunk.

Az anyanyelv elsajátításában az echolália (vég nélküli, nyelvi funkciótól független ismétléses utánzás) jelenségét lassan felváltja a késleltetett utánzás. A gyermek a hallott szót elraktározza, és ha hasonló szituációba kerül, felhasználja. Ezt a folyamatot a szülők dicsérettel meg is erősítik, így segítve a kiejtés finomodását és az aktívan használt szavak gyarapodását is.

Ez a korszak az igazi totyogó időszak. A gyerekekre leginkább a mozgásban levés a jellemző. Folyton cipekednek, hurcolnak magukkal valamit, tesznek-vesznek, rakosgatnak; ébren töltött idejük legjavában megállás nélkül dolguk van. Ehhez segítséget nyújt az egyre érettebb figyelem, amely a látási és hallási figyelem minőségi fejlődésével, a szenzoros integráció érésével magyarázható.

A hallási figyelem és az akusztikus differenciálási képesség teszi lehetővé, hogy a kicsik differenciálni tudják a beszéd hangjait, értsék a hozzájuk intézett szavakat, és azokat teljesítsék. Ez a differenciálási képesség még sokáig fog finomodni, amit a hallási figyelem érése támogat majd. Az akusztikus finomhangolás korszaka ez. Egyre több dallamot tudnak megkülönböztetni, és kisebb zajból is kihallják a nevüket vagy a számukra fontos információkat. A legtöbb kisgyermek a suttogó beszédre is felfigyel, ha éppen nem köti le érdeklődését és figyelmét valami egyéb, nagyon fontos dolog.

A pontosabb és finomabb elengedések lehetővé teszik a tárgyak ügyes egymásra helyezését, és a konstrukció során ebben az életkori szakaszban több tárgyat is összeillesztenek különböző módon. Ehhez jó látás, pontos térérzékelés szükséges. A sík rajzok és a nyomha-

gyás is elkezdi őket érdekelni. Zajlik a vizuális képességek, a szemmozgások és kézmozgások együttműködésének intenzív gyakorlása, finomhangolása.

Egyre több elemből építenek fel tornyot, akár háromból, négyből is. A konstrukció, az építkezés más tárgyakkal kapcsolatban ugyanígy megjelenik. Eközben tovább mélyítik ismereteiket arról, hogy milyen alakú tárgy marad moccanatlanul a másikon, vagy hogyan billen el egy másik, mint például a párnák halmazán a könyv. A legtöbb gyermek ezzel szeret kísérletezni, és gyakran nem a siker, hanem a próba-szerencse alapon nyugvó megtapasztalás hajtja.

A konstanciák kialakulása után, az azonosságok és különbségek felfedezését követően a formák egymásba illesztése lesz az egyik fő foglalatosságuk. Különböző méretű és alakú dolgokat próbálnak egymásba rakni, ezáltal tapasztalva meg cselekvés útján, hogy amit látnak és leképeznek síkban a fejükben, az hogyan viszonyul a téri valósághoz. Az egymásba illesztés következtében 2 éves korra már három alapvető alakzatot: a kört, a négyzetet és a háromszöget azonosítani tudják, és a térben megjelenő testet a síkra vetített formához rendelik.

Másfél-kétéves kor között a gyermekekben megszilárdul a tárgyállandóság. Már hosszabb időn át, kitartóan képesek keresni az eltűnt tárgyat. Ennek a tudásnak a megerősödésével, a szavak gyakoribb használatával párhuzamosan alakul az elvont gondolkodási folyamat, amelyben a tárgyaknak már nem kell jelen lenniük ahhoz, hogy a gyermek gondolkodni tudjon róluk. A tárgy vagy cselekvés szimbolikus megjelenése már nem csak a mozgásos sémák alkalmazását jelenti. Ebben az életkorban éppen elválik a gondolkodás a cselekvéstől, a belső kép mozgás nélkül is megjelenik a kisgyermek gondolataiban (Mérei–Binét 2001; Cole–Cole 2006).

A tárgyak síkban való felismerése is fokozatosan érdekli a gyermekeket; szívesen nézegetnek fényképeket, képeskönyveket is. Kezdetben a tárgyak kötik le figyelmüket, főleg a saját környezetükben is megtalálható, ismerős és kedvelt eszközök, játékok, majd a cselekvés vizuális megjelenése is felismerhetővé válik számukra. Ez az időszak a mesélés kezdete, amikor saját történeteiket (egyszerű, napi események), majd kedves szereplők történeteit kezdik hallgatni, nézegetni.

Gondolkodási folyamataikban a problémamegoldás tehát ekkorra olyan segítséget kap a világ belső reprezentációja során, hogy ezek felidézésével átlátják a történések, események közvetlen következményét, így felmérik, hogy például az asztal alá begurult labda a másik oldalon fog kigurulni, így célravezető megkerülni az asztalt, és kevesebb nehézséggel újra hozzájutni a labdához.

A kisdedek szabad játéktevékenységük fejlődése során a korszak végére elérkeznek oda, hogy két játékeszközt már nemcsak a funkciójuk miatt hoznak egyre többször kapcsolatba egymással, hanem azért, hogy azok együttese adjon a játékhoz fontos kelléket. Például amikor az elmélyülten játszó kislány a babáját a babakocsiba ülteti és tologatja, vagy egy berregő kisfiú, aki berakodja a kockáit a teherautójába, és eltolja a szék lábáig – ők a játékukban már több lépést kapcsolnak össze a tárgyakkal való manipuláció során. A gyermekek már ekkor is érzelmi töltetű eseményeket játszanak el, döntően saját, hétköznapi életeseményeiket: gondozzák a babájukat, etetik, fürdetik, lefektetik stb. A funkció- és gyakorlójáték mellett megjelenik a szimbolikus játék kezdeti fázisa is. Korábbi életszakaszaiban a csecsemő a rajta kívül létező világot a cselekvései útján tapasztalja, és rögzíti belső képi világába. Kétévesen már a tárgyak, személyek anticipációja mellett a téri viszonyok is felidézhetők számára képi formában, ugyanígy a cselekvések sora, más személyek megszokott tevékenységei. Ez lehetővé teszi, hogy gondolkodjék a világról, majd a játékában fel is idézze, meg is jelenítse őket (Ranschburg 2012). Ezen képessége teszi lehetővé a gyakorlóelemek, a funkcióöröm és a szimbolikus gondolkodás egyszerre való jelenlétét, és játéktevékenységében az első egyszerű, sematikus „forgatókönyvek” megjelené-

sét (a gyermek a már megélt tapasztalatok előhívásával, a fantázia átrajzoló erejével előre elképzel egy helyzetet, például megkavarja a kávét, majd megkínálja vele a játszótársát, és ehhez az adott körülmények lehetőségei alapján választ eszközt).

Ennek az életkori szakasznak a végéig a kisgyermek szociális fejlődése jelentős változásokon megy keresztül. Én- és testtudata egyre érettebbé válik. Tükörben felismeri magát, pár testrészét megmutatja. A pakolgatás, rakosgatás mellett játéktevékenységében már képes komplex cselekvéseket utánozni (késleltetve is), s ez megmutatkozik a kezdetleges mintha-játékában is. A környezetét megfigyelve utánozza, majd később eljátssza az egyszerű, napi tevékenységekhez kapcsolódó cselekvéseket. Ekkor még egyedül játszik, a szimbolikus és szerepjátéka később fog kifelé, a társak felé nyitva is megmutatkozni. Ennek különböző szakaszait figyelhetjük meg, ahogy érik a gyermek játéka, gondolkodása. Ha eljátszik valamit, először még ő maga teszi a párnára a fejét, és úgy csinál, mintha aludna, majd a babát teszi a párnára, mintha az aludna. A csecsemőkor vége felé már képes tárgyakat is felhasználva úgy tenni, mintha teát, kávét főzne. Egy passzív másik cselekvőt (babát, macit) is használ ehhez (a macit lefekteti, mintha aludna; Cole–Cole 2003, 2006).

Társas kezdeményezései között gyakoriak a mozgásos-szociális társas interakciót igénylő játékok, például az egyszerű kergetőzős, bújócskázós vagy a kukucs-játék. Szavakkal, mozdulatokkal és a tekintet összehangolásával újra és újra kéri a játékok folytatását. A különböző jelentéssel bíró gesztushasználata bővül. Mondandóját, érzéseit, érzelmeit, gesztusokkal gazdagítja, a beszédét kiegészítve vagy akár komplex módon is megjeleníti.

Egy számunkra természetes készség összehangolt megjelenése a gyermek számára ekkorra alakult ki. Mutatóujjával az adott tárgyra, eseményre mutat, majd a szüleire visszanézve ellenőrzi tekintetük irányát, vagyis olyan közös figyelmi helyzetet képes kialakítani, melynek során a felnőtt tekintetét vezetve figyelmüket közösen ugyanazon tárgyra/eseményre irányítják, oda-vissza kommunikálva egymással. Ez a finom összehangolás csak akkor tud megvalósulni, ha mindkét fél kölcsönösen részt vesz a folyamatban. Vagyis, ha a gyermek figyelmét szeretnénk ráirányítani valamire, akkor ő is képes a másik személy figyelmének vizuális irányát követni, figyelmét a tárgyra, eseményre összpontosítani. Avval, hogy a figyelmét már ebben a formában is képes megosztani, egy olyan szocio-kommunikációs készsége alakult ki, ami a későbbi megfelelő társas készségeinek szocio-emocionális fejlődéséhez segíti hozzá. A bennük való részvételhez szüksége van a tekintetkapcsolat, a gesztusok, a beszéd, a tárgyak cseréjével járó rutinok kezdeményezésére vagy annak fenntartására, az arckifejezések és az egyszerű játéktevékenységek kombinációjának a használatára és értelmezésére (Csákvári 2009; Quill 2009; Volkmar–Wiesner 2013).

A kisded a valódi érzelmeket, indulatot ekkorra már jól el tudja különíteni a játéktól. Ha a szülei valamiért mérgesen rászólnak, elbújik, az arckifejezése megváltozik, talán dacos lesz, esetleg elszégyelli magát. Már egyszerű érzelmeket kifejező szavakat is megért, és meg is nevez, ha már beszél: „sír", „mérges", „örül"; de a saját érzelmeire szavakkal még ritkán tud utalni (Topolánszky-Zsindely 2009).

Megtapasztalja, észreveszi, hogy amit ő érez, az nem ugyanaz, mint amit a másik érez. Hiába mondja anya, hogy finom az a kölesgolyó, ha neki nem ízlik, inkább a csoki felé nyúl. Mások arckifejezéseiből és viselkedéseiből azt is megfigyeli és megtapasztalja, hogy az egyszerű érzelmeknek melyek a kiváltó okai. A saját, alapvető érzéseit megkülönbözteti másokétól, sőt néha már segít másoknak, vigasztal, ami nélkül az empátia érzése nem alakulhatna ki. Az is kezd tudatosulni benne, hogy a saját viselkedésével befolyásolhatja a másik személy érzelmi állapotát, például ha a helyére teszi a cipőt, az anyukája örül, megdicséri, ő pedig büszke lesz magára. A

fontosabb, otthoni vagy bölcsődei környezetben használt társas normákat kezdi elsajátítani, magára vonatkoztatni. Ebben az időszakban kezdenek kialakulni a proszociális viselkedésformák.

A 18–24 hónapos kisded kortársakhoz való kapcsolódása még nagyon kezdetleges. Többnyire egymás mellett játszanak, de már figyelik a másikat, esetleg egyszerű interaktív, főleg mozgásos játékokat kezdeményeznek. Üdvözlik egymást, tárgyakat átadnak, megmutatnak a társaiknak is.

A járás tovább fejlődik. Megjelenik a váltott kar-láb mozgás és a kezdetleges talpgördítés. A gyermek már nemcsak sík talajon, hanem nehezített terepen is tud járni: egyenetlen talajon, különféle akadályokat kikerülve vagy átlépve. Fel- és lelép alacsonyabb felületekre (5-10 cm). A lépcsőn kezdetben kézen fogva megy fel és le, később korlátba, falba kapaszkodva jár mellélépéssel. 2-2,5 éves korra új mozgásformák is kialakulnak, a futás és az ugrás. Mindkettőnél megfelelő izomerőre és dinamikus (vagyis mozgás közbeni) egyensúlyozó képességre van szükség, hiszen mindkét lábbal egy időben kell a levegőbe emelkedni. A futómozgás és az ugrás megjelenése az önálló járás kialakulását követően fél-egy év múlva várható, így ha a gyermek viszonylag későn kezdett járni, ezek is későbbre tolódnak. A futást a járás meggyorsítása előzi meg, majd egy ponton, szinte észrevétlenül kialakul a repülő fázis. Amikor a gyermek futni kezd, megbomlik az a harmonikus és összerendezett mozgás, ami ekkor a járására már jellemző, és nehézzé válik a hirtelen irányváltás, a gyors megállás. Az első ugráskísérleteknél azt figyelhetjük meg, hogy a lendületvételt követően a gyermeknek még nem sikerül elszakadnia a talajtól – az ugrási kísérletből lépés lesz. Egy idő után a gyors lépések közben a levegőbe emelkedik, ezt nevezzük lépő ugrásnak. Gyakorlással válik az ugrás páros lábbal kivitelezetté, amikor a két láb egyszerre hagyja el a talajt, és egyszerre ér földet (Farmosi 1999).

Az egykezes kislabdadobás karból történik. A könyök erősen hajlított, a törzs még nem fordul el, és a lábak helyzete is változatlan. Nagylabda elkapásánál a gyermek kosárszerűen tartja a karját, de az elkapás csak az esetek egy részében sikerül; ilyenkor merítésszerű mozdulattal a mellkasához szorítja a labdát. Megjelenhet az „elkerülési reakció” is: a labda közeledtével a fejét elfordítja, a szemét becsukja (Hajtó et al. 2014).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (18–24 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 18–24 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Mindennapi, ismert használati tárgyakkal nem játszik funkcionálisan, és/vagy a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését. 2. Kezdetleges, cselekvésre alapuló mintha-játékot nem játszik. 3. Megmutatás céljából nem mutatja meg/fel a játékait. 4. Kézhasználatban az egyik oldal annyira dominál, hogy a másikat hanyagolja. 5. A két kéz mozgása nem összehangolt a játék során. 6. Az összerakós játékok részeit nem próbálja, vagy nem tudja a helyükre illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket). 7. Nem próbál, illetve nem tud felületen nyomot hagyni (kézzel maszatolni, ceruzával firkálni, krétával/ecsettel dolgozni). 8. Nem próbál, illetve nem tud tárgyakat egymásra tenni.
Irányított tevékenység, tanulás	9. Képeskönyvben nem mutat meg tárgyképeket. 10. Csak kipakol; a behelyezés, beillesztés nem jellemző a tevékenységében. 11. Kerüli a formaegyeztető játékokat. 12. Egyszerű problémahelyzetet nem old meg egyedül.
Mozgás zárt térben	13. Vezetve tud csak járni, álló helyzetben bizonytalan. 14. Járása bizonytalan. 15. Testtartása állásban aszimmetrikus. 16. Járása aszimmetrikus. 17. A gyors járás nem jelenik meg (24 hó). 18. Nem rugózik, mintha ugrana (24 hó). 19. A síkban mozog biztonságosan, nem próbál, illetve nem képes felmászni.
Játék és mozgás a szabadban	20. Zavarja, ha szokatlan érzetet okozó dolgok érnek hozzá (homok, sár, fű, maszatosság stb.). 21. Nem szívesen jár egyenetlen terepen (füvön, homokon, kavicson, lejtőn). 22. Nem keresi a térbeli mozgáslehetőségeket (átmászás, átbújás, felmászás). 23. Hintában és más mozgó alátámasztási felületeken fél.

Figyelemfelkeltő jelek a 18–24 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás	24. Tiltakozását fejezi ki evéshelyzetben. 25. Éjszaka még mindig gyakran ébred, ilyenkor nehezen alszik vissza, vagy játszani kezd. 26. Hárítja a tisztálkodást, nem szereti a szappant, a fogmosást.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 18–24 hónapos kisded	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulat-szabályozás	1. Arca mimikátlan, érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek az arcán. Mások érzéseire nem reagál. 2. Hirtelen kirobbanó, erőteljes, nehezen lecsendesíthető sírás jellemzi. 3. Szinte folyton mosolyog, olyankor is, amikor arra nincs oka.
Társas interakciók	4. Nem, vagy nehezen lehet vele tekintetkapcsolatot tartani, szemkontaktusának szabályozása zavart. 5. Nem mosolyog vissza, ha rámosolyognak. 6. Nehéz felkelteni a figyelmét, nem követi a mutatás, a tekintet irányát. 7. Nem érdeklődik a szociális interaktív játékok iránt. 8. Kortársakkal való kezdetleges játék még hiányzik.
Figyelem	9. Túlzóan, zavarba ejtően hosszan néz, túl közel hajol a másik személyhez. 10. Gyakran sodor le tárgyakat. 11. Nem lokalizálja a hangot adó tárgyat vagy az őt megszólító személyt.
Utánzás	12. Egyszerű cselekvéseket, mozdulatokat és/vagy a hozzá közel álló felnőttek beszédét nem utánozza.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	13. Neve hallatán tekintetkapcsolatot nem keres, a nevére nem figyel. 14. Nem ért meg egyszerű utasítást (például „Kérem a labdát!” „Tedd a pohárba a ropit!”), ha az gesztussal nincs alátámasztva. 15. A korszak elején tapasztalt szókincse nem bővül a korszak végére. 16. A kifejező beszéd fejlődése stagnál. Továbbra is a gagyogás uralja a kisgyermek közléseit; nem jelennek meg benne szavak, szókezdemények.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 18–24 hónapos kisded tevékenységeiben

Szabad játék (18–24 hó)

1. **Mindennapi, ismert használati tárgyakkal nem játszik funkcionálisan, és/vagy a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését.**
   - Erre az életkori szakaszra jellemző, hogy a kisded a játéktevékenységében utánozza a másik felet [lásd Szabad játék, 15–18 hó].
   - Mindenképpen figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek esetleg minden tárggyal ugyanazt csinálja (eldobja, pörgeti, rájuk sem néz, stb.). Emellett arra az esetre kínálunk még megfigyelési szempontot, amikor a kicsi a valódi tárgyak működtetése iránt olyan erős érdeklődést mutat, hogy például egy játék turmixgépet nem azonosít a valódival, nem is játszik vele.
   - Szeretnénk újra felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy egy-egy jelet önmagában (például ki-be húzogatja a fiókokat, pakol, nyit-csuk, kapcsolgat, gyakorlójátékokat játszik) nem tekintünk figyelemfelkeltőnek, ha mindeközben a kisgyermek az életkorának megfelelően fejlődik a játékában, a kommunikációjában, a gondolkodásában.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Részletesen lásd a 15–18 hónaposok szabad játékánál ismertetett szempontokat! Az alábbiak azok kiegészítései:
     - Figyelje meg, hogy mit tesz a kisgyermek a játékokkal!
     - Figyelje meg, hogy mások tevékenységében érti-e a tárgyak funkcióját!
     - Manipuláció, funkcionális használat helyett vagy mellett mit csinál a tárgyakkal? Például inkább a szájába veszi, megrágja őket?
     - A sok darabból álló vagy az egy dobozban lévő játékokkal nem játszani próbál, hanem inkább dobálja, vagy újra meg újra kiborítja őket?
     - Figyelje meg: ha a játéktárgyak felkeltik az érdeklődését, mintaadás után a rendeltetésüknek megfelelően használja-e őket?
     - A játéktérben lévő játékokat megérinti, vagy fél hozzájuk nyúlni?
     - Tud-e a játéktárgyakra figyelni, vagy inkább nagymozgásos, ismétlődő tevékenységeket végez magányosan, miközben tekintetével, mosolyával nem osztja meg élményét, nem kezdeményez, mások figyelmét nem igényli?
     - Figyelje meg, hogy mit tesz akkor, ha egyszerűen működtethető használati eszközt lát!
     - Figyelje meg, hogy az ok-okozati gyakorlójátékok iránt mutat-e érdeklődést? Esetleg gyakran és sokáig ismételgeti-e a működtetésüket?

   Érdemes megkérdezni!

   - Van-e a gyermeküknek elég tere, ideje arra, hogy eleget mozogjon? (Ha azt látja, hogy nem, vagy kevésbé játszik tárgyakkal, hanem inkább ide-oda szaladgál.)
   - Amikor nyugodt, vagy nincs lehetősége a szaladgálásra, akkor képes-e arra, hogy a játékokat otthon a rendeltetésüknek megfelelően használja?
   - Ha otthon is sokat futkározik, igényli-e a szülők figyelmét, részvételét, a közös interakciókat?
   - Otthon milyen tárgyakkal, játéktárgyakkal szokott játszani?

Összegzés

- A 15–18 hónapos életszakasz szabad játékára vonatkozó megállapításainkat az alábbiakkal kiegészítjük:
- A gyermek játékában már többféle játéktevékenység van jelen egyszerre. Kezdetleges mintha-játék is megjelenik, ami fontos mérföldkő a további játékfejlődésben, amelynek kialakulását többek között a funkcionális és gyakorlójáték segíti. [Lásd még a 18–24 hónapos életkori szakasz tipikus fejlődésmenetét és az alább következő, 2. jel megfigyelési szempontjait.]
- Ha a játékára *nem* jellemző, hogy
  - a tárgyakkal funkcionálisan játszik (autót tologat, babát hurcol, tud úgy tenni, mintha inna, enne, játéktelefonnal telefonálna);
  - érdeklődve fedezi fel a tárgyakat, hanem inkább csak hosszasan ide-oda pakolgatja őket;
  - a játéktárgyakat rendeltetésüknek megfelelően használja;
  - a másik fél cselekvését utánozza a látott tárggyal;
- és emellett, ha a játékában több hónap elteltével sincs fejlődés; ha nem utánoz; ha nyelvi fejlődése megkésett, és gesztusokkal sem fejezi ki magát; valamint, ha más területeken is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, akkor a kisded szakirányú kivizsgálása a pedagógiai szakszolgálatnál indokolt.

2. Kezdetleges, cselekvésre alapuló mintha-játékot nem játszik.

- A gyermekek játéktevékenysége fontos fejlődési utat jár be a 2 éves korukban megjelenő szimbolikus játékig. A 18–24 hónapos kisdedek játéka az eddig elsajátítottak váltakozásai. A szociális funkciójú utánzás, a cselekvések késleltetett megjelenítése és egyéb fontos mérföldkövek segítik őket hozzá, hogy a mintha-játékuk megjelenjen, főleg valamilyen egyszerű cselekvés mentén. Vannak gyerekek, akik 2 éves korra már egy passzív másikként babát, macit fektetnek le aludni, adnak neki inni, stb., és vannak, akik ezt még csak utánzással kezdik.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a gyermek tevékenységeiben megjelennek-e mintha-játékra, szociális funkciójú utánzásra utaló cselekvések! [Lásd Utánzás, 15–18 hó.]
- Teremtsen nyugodt, ingerszegény környezetet; ne legyen körülötte túl sok játék, zaj, ami a figyelmét eltereli!
- Próbáljon vele mindennapi eseményekhez kapcsolódó mintha-játékot játszani! (Például rövid ideig tegyenek úgy, mintha aludnának!) A cselekmények egymáshoz is kapcsolódhatnak (alvás után készíthetnek például enni- vagy innivalót).
- Tegyen ki a gyermek elé egy játék kiscsészét és egy kanalat! Keltse fel az érdeklődését, de ne mutassa meg, hogy mire valók az eszközök! Ha már figyel önre is és a tárgyakra is, mondja, hogy inni szeretne! Kérje meg, hogy készítsen önnek teát/kávét, vagy valami olyan folyadékot, aminek a jelentését ismeri az apróság!
- Figyelje meg, hogy képes-e úgy csinálni, mintha elkészítené (kiskancsóból, játék üdítős dobozból stb.)!
- Először figyelje meg, hogy magától, még a mintaadás előtt, el tud-e játszani pár cselekvést! Felismeri-e a tárgyak funkcióját? Mindezt játékosan, hogy ne érezze az irányítást, instruálást!

- A gyermek cselekvőként el tudja-e játszani, hogy
  - leteszi a fejét, mintha aludna;
  - képes-e úgy csinálni mintha inna vagy főzőcskézne;
  - utánoz-e egyszerű házimunkát? (Például ha a kezébe kissöprűt és lapátot ad, söpröget-e vele?)

Érdemes megkérdezni!

- Szokta-e a szülőket otthon utánozni, majd megfigyelték-e, hogy azt később is eljátssza?
- Szoktak-e, és ha igen, mit, milyen típusú játékokat játszanak együtt szívesen?
- Vannak-e az otthonában olyan játéktárgyak, melyek segítik a mintha-játék megjelenését?
- Megengedik-e, hogy valódi tárgyakkal játsszon? Ha igen, mit csinál velük a gyermekük?

Összegzés

- Nagyon fontosak a környezeti tényezők, a szülők megerősítései, de a mintha-játék kialakulásához (amihez számtalan kognitív, szociális-kommunikációs folyamatnak kell végbemennie) a legfontosabb tényező az, hogy a gyermek érdeklődjön, és meg tudja figyelni, majd utánozni a környezetében lévő személyeket, illetve hogy el tudjon vonatkoztatni annyira, hogy elképzelje: most csak úgy tesz, mintha aludna. Ezt valamelyest hátráltatja, ha a gyermek úgy szocializálódik, hogy a szülők erőteljesen a készségfejlesztő játékok használatát szorgalmazzák, ha sok a vizuális inger (tévé, „gyerekeknek” való számítógépes játékok, rendszeres okostelefon-használat). A nagy mennyiségű különböző vizuális és auditív inger hátráltatja a kisded játéktevékenységekben való elmélyülését. Ezek az ingerek ugyanis (melyekre már ilyen kisdedkorban is gyakran sóvárogva vár, ha napi szinten találkozik velük) negatív irányban befolyásolhatják saját interperszonális világuk felfedezését. Tehát a környezeti tényezők befolyásolhatják a gyermek játéktevékenységét, de kevésbé okozzák a mintha-játék hiányát.
- Ha a gyermek játéktevékenysége több hónap elteltével még mindig a gyakorlójáték szinten van, és a tárgyakat nem tudja funkcionálisan használni, nem tudja a mozdulatokat és a cselekvéseket utánozni, továbbá egyéb figyelemfelkeltő jeleket is tapasztalnak, irányítsa a szülőket a gyermekorvosukhoz, szakirányú vizsgálatra pedig a pedagógiai szakszolgálathoz!
- Amennyiben a gyermek mintha-játéka nem jelent meg, de a tárgyakat, játékokat a funkciójuknak megfelelően használja, és mozdulatokat utánoz, a fejlődése további megfigyelést igényel. Ha pár hónapon belül nem színesedik a játéktevékenysége, és a mintha-játéka nem jelenik meg, kérje a pedagógiai szakszolgálat segítségét még akkor is, ha csak ez az egy figyelemfelkeltő jel tapasztalható.

3. Megmutatás céljából nem mutatja meg/fel a játékait.

- Részletes leírás a Szabad játék (15–18 hó) 1. jelénél olvasható. Megfigyelési szempontjai megegyeznek az alábbi kiegészítéssel.
- A kisded ebben az életkori szakaszban már egyre komplexebb módon tudja a másik fél figyelmét megszerezni, élményét megosztani, közös figyelmi helyzetet kialakítani, társas irányultságú gesztusokat használni.
- Amennyiben még ekkor sem mutatja fel a tárgyakat, és közben tekintetkapcsolatot nem keres, további megfigyeléséhez a Szabad játék (15–18 hó) szempontjait, valamint alább, a Társas interakciók (18–24 hó) 6. jeléhez írtakat javasoljuk alkalmazni.

4. Kézhasználatban az egyik oldal annyira dominál, hogy a másikat hanyagolja.

- A kanalat, ceruzát már többször foghatja ugyanabba a kezébe, de még nem válik dominánssá az egyik oldali kézhasználat. Sőt, figyelnünk kell arra, hogy nem hanyagolja-e az egyik kezét feltűnően, illetve hogy az egyik kéz nem sokkal ügyetlenebb-e.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a két kéz összehangolt együttműködésére ösztönző játékokat a gyermek számára: építőelemek, formabeillesztők, rúdra fűzhető játékok, ceruza, kréta, fedeles dobozok, kupakos tégelyek.
- Figyelje meg, hogy kétkezes helyzetekben is inkább egy kézzel tevékenykedik-e!
- Figyelje meg, hogy az egyik kezével ügyetlenebbül fog és manipulál-e!
- Figyelje meg, hogy minden helyzetben nehezen aktiválható-e az egyik keze!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők a mindennapok során mit figyelnek meg: a két kezét egyforma gyakorisággal, egyformán ügyesen használja-e a gyermekük a játéktevékenység és önkiszolgálás során?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, amennyiben a kicsi az egyik kezét feltűnően hanyagolja, vagy sokkal ügyetlenebb vele, mint a másikkal; ha valamelyik kezével nem tud apró tárgyakkal is ügyesen bánni, csippenteni, finoman elhelyezni, elengedni, és csak támaszt vele; illetve ha marokra fog vele, és nehezen enged el.

5. A két kéz mozgása nem összehangolt a játék során.

- A két kéz mozgásainak összehangolása lehetővé teszi egyre bonyolultabb tevékenységek végzését is: szétszedés, összerakás, illesztés, felfűzés rúdra, gyurmázás stb. A gyermekek a papíron nyomot hagynak, firkálgatnak, miközben a másik kezükkel lefogják a papírt. Étkezésnél is segítik egyik kezükkel a másikat (például falatot feltolni, tányért megfogni).

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a két kéz összehangolt együttműködésére ösztönző játékokat a gyermeknek: építőelemek, formabeillesztők, rúdra fűzhető játékok, ceruza, kréta, fedeles dobozok, kupakos tégelyek.
- Figyelje meg, hogy ezekben a helyzetekben nehezen aktiválható-e valamelyik keze!
- Figyelje meg, hogy szükség esetén könnyen tudja-e keresztezni a test középvonalát! (Keresztbe nyúlás maga előtt a másik oldalra.)

Érdemes megkérdezni!

- A szülők a mindennapok során mit figyelnek meg: gyermekük a két kezét ügyesen használja-e egymással összehangoltan a játék és az önkiszolgálás során?
- Tud-e kisebb dobozokat kinyitni, becsukni, próbál-e kupakot lecsavarni?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a gyermek nem tudja a test középvonalát keresztezni, és a kétkezes mozgások nehezen mennek, nem összehangoltak: ha hol az egyik, hol a másik kezét

használja; együtt a két kezét csak erősen kényszerítő helyzetben. Ha a 6., 7., és 8. jelet is észleljük, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

6. **Az összerakós játékok részeit nem próbálja, vagy nem tudja a helyükre illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket).**

   - A gyermekek a kéz mozgásainak differenciálódása, koordinációjának érése és a gyakorlással szerzett tapasztalatok révén egyre precízebb illesztésre, elengedésre képesek. Az ujjak, a csukló, az alkar és a kar mozgásai egymástól függetlenednek, és a karjaikat a tevékenységnek megfelelően optimális helyzetbe tudják hozni. A test stabil tartása szintén szerepet játszik a jól koordinált kézhasználatban, hiszen a felső végtagok mozgatása innen indul, és a tekintet irányítása is függ a fej helyzetétől. Emellett az elemek illesztése akkor válik egy gyermek számára érdekes és gyakorlandó helyzetté, ha átlátja, hogy a részek majd egy egészet alkotnak.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Kínáljon fel illesztésre ösztönző játékokat: építőelemek, formabeillesztők, rúdra fűzhető játékok, fedeles dobozok, kupakos tégelyek.
   - Figyelje meg, hogy mennyire könnyen illeszti helyükre az elemeket!
   - Amennyiben motorosan ügyesnek látja őt, figyelje meg, érdekli-e egyáltalán, hogy amit szétszedett, az újra egésszé legyen! (Például ivóflakon és kupakja.)

   Érdemes megkérdezni!

   - A mindennapok során mennyire jól koordinált kézmozgásokat figyelnek meg gyermekük játéktevékenységében?
   - A játékok részeit a helyükre akarja-e, illetve tudja-e illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket)?

   Összegzés

   - Ebben az életkori szakaszban mindenképpen figyelemfelhívó, ha a gyermek nem próbál tárgyakat egymással kapcsolatba hozni egy konstrukciós játéktevékenység során, az ábrázolásban, nyomhagyásban, vagy ha nem mutat érdeklődést az iránt, hogy a méretekkel, formákkal, illesztéssel kísérletezzen, hogy valamit kinyisson, becsukjon. Az is fontos jel, ha próbálkozik ugyan mindezekkel, de sikertelenül.
   - Ha az 5.,7. és 8. figyelemfelkeltő jelet is észleljük, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

7. **Nem próbál, illetve nem tud felületen nyomot hagyni (kézzel maszatolni, ceruzával firkálni, krétával/ecsettel dolgozni).**

   - Kétéves korban a kisded már jól érti azt az összefüggést, hogyha egy nyomot hagyó eszközt valamilyen felületen mozgat, akkor valamit létrehoz, megváltoztat a környezetében, és ezt élvezettel gyakorolja. Az íróeszköz megfogása ekkor már nem jelenthet gondot, meg kell tudnia úgy ragadni, hogy a vége, a hegye a papírhoz érjen, és azon könnyedén nyomot hagyjon. Még foghatja marokra, és többnyire az eszköz közepén; néhányan esetleg a hegyéhez közelebbi végén tartják az eszközt.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Kínáljon fel ábrázolásra alkalmas eszközöket a gyermeknek!
   - Ha van kisasztala, ültesse oda!

- Figyelje meg, hogy a krétát/ceruzát/ecsetet meg tudja-e úgy fogni, hogy az könnyedén nyomot hagyjon egy felületen!
- Figyelje meg, hogy érdekli-e, élvezi-e ezt a tevékenységet!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e rajzolni, festegetni?
- Élvezi-e ezt a gyermekük?
- Könnyen tud-e nyomot hagyni a felületen?

Összegzés

- Ha az 5., 6. és 8. figyelemfelkeltő jelet is észleljük, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

8. Nem próbál, illetve nem tud tárgyakat egymásra tenni.

- Ebben az életkorban az építő-konstrukciós játékokat változó érdeklődéssel és ügyességgel játsszák: egyes gyermekek nagyobb, mások már kisebb tárgyakat is egymásra helyeznek – műanyag poharakat, kisebb dobozokat, nagy méretű szivacskockákat. Az olyan elemekkel legkönnyebb az egymásra helyezés, amelyek valamilyen módon egymásba csúsznak, egymásba akadnak, esetleg összetapadnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a gyermeknek olyan játékot, amiből építeni lehet, könnyen egymásra helyezhetők az elemek!
- Ha nem kezd el magától konstruálni, mutassa be, és ösztönözze erre a tevékenységre!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermekük egymásra helyezni tárgyakat?
- Szokott-e több dolgot sorozatban felpakolni egymásra?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a kicsi egyáltalán nem próbál, vagy nem tud egymásra tenni tárgyakat, még nagyobb méretűeket sem, és nem építkezik 2-3 elemből.
- Ha az 5., 6. és 7. figyelemfelkeltő jelet is észleljük, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

Irányított tevékenység, tanulás (18–24 hó)

9. Képeskönyvben nem mutat meg tárgyképeket.

- A szimbolikus gondolkodás egyik megjelenése a tárgyak síkban való ábrázolásának megértése, felismerése. Egyszerre szükséges a kívánt cselekvéshez a beszéd megfelelő szintű értése és a gondolkodói folyamatok érett szintje; ehhez szükséges hozzáhangolni a finommotoros képességeket.

Hogyan figyeljem meg?

- Ezt a jelenséget mindenképpen fontos megfigyelni, nem ajánlott kizárólag a szülő elmondására hagyatkozni.
- Készítsen elő egy olyan egyszerű képeskönyvet, amelyikben egy lapon akár több tárgy is látható. A képeknek nem szükséges élethűnek, fényképszerűnek vagy fényképnek lennie, de ha ilyenek, akkor egy oldalon több is szerepelhet belőlük. Témájában természetesen a gyermek érdeklődési körét érdemes megkeresni.

- Keltse fel a kicsi érdeklődését, és várakozva nyissa ki a könyvet! Engedje, hogy a gyermek megfigyelje, mit lát, esetleg már maga is rámutat valamire, vagy megnevez egyet a képek közül. Ezután tegyen fel egy egyszerű kérdést („Hol van az autó?”), és ha nem mutat a képre, de ránéz, akkor biztassa őt! („Mutasd meg! Hol van az autó?”) Eközben figyelje az alábbiakat:
  - A gyermek valóban nézi-e a képeket, vagy csak a lapozás érdekli?
  - Ha nézi a képeket, képes-e kifejezni önnek a tetszését, érdeklődését mutatással, hangadással vagy megnevezéssel, esetleg együtt minddel?
  - Ha ezt nem teszi, akkor a kérdés hallatán pontosan ráirányítja-e tekintetét arra a tárgyra, és ezzel együtt mutat, vagy hangoztat, vagy mindezt együtt alkalmazza-e?
  - Esetleg a kérdés hallatán felnéz önre, de tovább folytatja a saját érdeklődésétől vezérelt nézegetést?
  - A kérdésre fel sem tekint?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e otthon képeskönyvet vagy fotóalbumot nézegetni?
- Telefonon nézegeti-e a fotókat?

Összegzés

- Amennyiben a gyermeket pusztán a lapozgatás látványa vagy maga a lapozás érdekli, az kivizsgálást igényel. Ha a képre nem mutat, csak ránéz, meg kell figyelnünk a finommotoros képességeit is, és annak megfelelően döntünk a továbbiakról.
- Ha a kérdésre felnéz, de nem mutat vagy néz rá az adott tárgyképre, akkor valószínű, hogy a kérdést hallja ugyan, de nem érti. Ilyenkor az átfogó helyzetek 14. jelére („Nem ért meg egyszerű utasítást, ha az gesztussal nincs alátámasztva”) vonatkozó szempontokkal együtt értékelünk.
- Amennyiben néz, mutogat össze-vissza a saját érdeklődésének megfelelően, és a kérdésre nem, vagy nem konzekvensen emeli fel a tekintetét, akkor a hallásállapotát érdemes ellenőrizni. Ha ott nem találnak eltérést, abban az esetben javasoljuk a pedagógiai szakszolgálathoz irányítani a családot.

10. Csak kipakol, a behelyezés, beillesztés nem jellemző a tevékenységében.

- A 9. hónaptól sokféleképpen alakul a tárgyak kapcsolatba hozása egymással. 18–24 hónapos korban a behelyezés már rutinszerű tevékenységgé válik: a rámoláshoz-cipekedéshez, bármilyen tárgymozgatáshoz elengedhetetlen alaptevékenység, hogy a kisded behelyezzen valamit valamibe. A konstrukció megjelenése is függ attól, hogy a tárgyakat ilyen módon kapcsolatba tudja-e hozni a gyermek [lásd Szabad játék (18–24 hó), 8. jel], nem beszélve a tulajdonságok megtapasztalásáról, az egymáshoz hasonlításokról.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg szabad tevékenysége közben a gyermeket olyan tárgyakkal kínálva, amelyek lehetőséget adnak a kapcsolatba hozásukra! (Kisvödrök, kosarak, dobozok, kisteherautó, építőelemek, rudak.)
- Először figyelje, hogy mit tesz spontán a tárgyakkal! Ezután mutassa be a tevékenységet, és figyelje, hogy utánozza-e!
- Magát a műveletet végre tudja-e hajtani minta alapján, vagy a kivitelezéssel van nehézsége?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek beledobálni tárgyakat például a kádba fürdetéskor?

Összegzés

- Ebben az életkorban ez már mindenképp kivizsgálást igényel önmagában véve is!

11. Kerüli a formaegyeztető játékokat.

- A behelyezés magasabb szintje az a tevékenység, amikor a tárgyat ki kell választani, hozzá kell igazítani a nyíláshoz. Ez mind motorikusan, mind a gondolkodási folyamatokat tekintve összetett feladat. Vannak olyan kisgyermekek, akik előszeretettel dugnak be tárgyakat réseken, lyukakon, de egy nyitottabb tároló nem hívja elő ezt a képességüket. Aki viszont kerüli a formabehelyező játékokat, az nehézséggel küzd a felismerésben, egyeztetésben és a kivitelezésben is. A kicsik legkönnyebben a gömb-kör alakzatot egyeztetik, ezután következik a kocka-négyzet, később pedig a gúla-háromszög formák megfeleltetése.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon a gyermeknek egyszerű, háromnál nem több formabedobási lehetőséget nyújtó játékeszközt! Figyelje meg, sikerül-e legalább próba-szerencse alapon bedobnia a formákat!
- Mutassa be, ön hogyan dobja be az elemeket! (Jó, ha több ugyanolyan forma van kéznél.) Figyelje meg, hogy ezután próbálkozik-e a kicsi!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e otthon a gyermekük bedugdosni, bedobni tárgyakat, például kislabdát pohárba, szemetesbe, felnőttek cipőjébe?
- Van-e otthon erre alkalmas játékeszköz, amivel gyakorolhat?

Összegzés

- Ennek az életkori szakasznak a végén már a három alapforma (kör, négyzet, háromszög) egyeztetése sikerül a gyermekeknek. Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem próbálkozik hasonló egyeztető-illesztő játékokkal, eszközökkel. Amennyiben a konstrukció is hiányzik a repertoárjából, akkor a pedagógiai szakszolgálathoz érdemes irányítani a családot.

12. Egyszerű problémahelyzetet nem old meg egyedül.

- A kisdedek ebben az életkorban a rakosgatások, a tárgyak hurcolása közben sokszor találkoznak olyan megoldandó helyzettel, mint például hogy hogyan vegyenek ki egy vágyott tárgyat egy olyan tárolóból, amibe nem fér be a kezük. Ebben a helyzetben az a siker kulcsa, hogy a gyermek az addig elsajátított mozdulatsorokat elő tudja-e hívni az emlékezetéből, és képes-e mozgósítani is őket a tárgy megszerzése érdekében.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, melyik tárgy érdekli a gyermeket! Azt tegye egy olyan tárolóba, amiből nem tudja egyszerű belenyúlással megszerezni! (Például egy kisméretű labdát egy hosszú hengerbe, amit csak megdöntéssel, kiborítással tud visszaszerezni, ha tovább szeretne vele játszani.) Figyelje meg, mit tesz a gyermek:
  - Kétségbeesetten igyekszik belegyömöszölni a kezét a tárolóba, és nem lép tovább?
  - Kezdeti próbálkozása után vált-e stratégiát? (Például rázás.)

- Ha a változtatásnak eredménye lett, azt észreveszi-e?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e egyáltalán próbálkozni azzal, hogy megoldjon efféle nehézséget?
- Szokott-e kitartóan próbálkozni hasonló helyzetekben?
- Általában van-e stratégiája ennek a problémának a megoldására?
- Általában ki szokott-e borítani eszközöket tárolóból? Ha igen, akkor mindig ezt a stratégiát követi?
- Szokott-e a gyermekük segítséget kérni, vagy akár azonnal át is adja a felnőtteknek a megoldást?

Összegzés

- A problémamegoldó gondolkodás azon az anticipációs képességen múlik, hogy a gyermek belsővé tudja-e tenni egy tárgy, személy elhelyezkedését, egy hely térképét, egy tárgy tulajdonságait. Emellett megfelelő finommotoros ügyesség birtokában kell lennie (például a csukló elforgatása, billentése). Emlékezetéből – mint már korábban is hangsúlyoztuk – elő kell tudnia hívni azt a mozdulatsort, ami sikeresen elvezet a megoldáshoz. Ha ezek közül bármelyik hiányzik, a problémahelyzet megoldása elakad. Ez figyelemfelkeltő, és együtt vizsgálandó más gondolkodási képességekkel. Ha ott is elmaradás mutatkozik, és nem sikerül segítség nélkül megoldást találnunk, akkor a pedagógiai szakszolgálat felkeresése javasolt.

Mozgás zárt térben (18–24 hó)

A mozgáskoordináció, az egyensúlyérzék és az izomerő fejlődését ebben az életkori szakaszban is befolyásolják a tapasztalatszerzési, gyakorlási lehetőségek, valamint hatással vannak a testséma, a mozgástervezés és a térérzékelés alakulására. Ezért megfigyeléseinket ki kell egészítenünk a szülők kikérdezésével: naponta átlagosan mennyi időt tölt el gyermekük a szabadban (udvaron, kertben, játszótéren, erdőben, mezőn, parkban)? Amennyiben valamilyen oknál fogva ritkán jutnak ki a szabad levegőre, adódik-e lehetősége mozgásra a lakásban vagy máshol, például egy nagyobb helyiségben? Találkozik-e szintkülönbségekkel, olyan eszközökkel, amikre fel lehet mászni (alacsony bútorok), illetve fel-le lehet lépni (fürdőszobai fellépő, lépcső, járdaszegély, homokozó pereme)? Rendszeresen gyakorolhatja-e a különféle akadályok leküzdését: a fel-le mászást, fel-le lépést, lépcsőn járást? A lakás/kert/játszótér lehetőségeit kiaknázzák-e: van-e hinta, vannak-e más eszközök – hintaló, trambulin, csúszda, kismotor, futóbicikli, csúszda, mászóka –, hogy a gyermek tudjon egyensúlyozást, mozgástervezést, mozgáskoordinációt gyakorolni, izomerőt növelni? (Hamza–F. Földi–Tóth 1995; Tótszöllősyné Varga 1999; Kovács–Bakosi 2005, Hajtó et al. 2014)

13. Vezetve tud csak járni, álló helyzetben bizonytalan.

- A gyermekek mozgásfejlődése változó ütemben zajlik. Testi adottságaik, idegrendszeri érésük, habitusuk és tapasztalatszerzési lehetőségeik egyaránt befolyásolják, hogy a mozgásfejlődés főbb mérföldköveit mikor érik el. Az önálló járás kialakulása is tág határok között mozog, de másfél éves korra már a lassabban fejlődő gyermekek is megteszik az első önálló lépéseiket. Ebben az életkorban állva is biztos egyensúllyal, stabilan megtartják testhelyzetüket – ha nincs probléma az egyensúllyal, a koordinációval, az izomerővel és a látással.

Hogyan figyeljem meg, kérdezzem ki?

- Figyelje meg és kérdezze ki, hogy tud-e a gyermek önállóan (kézfogás és kapaszkodás nélkül) járni!
- Stabilan áll-e? A labdát el tudja-e állva dobni, rúgni?
- Képes-e álló helyzetből különféle helyzetváltoztató mozgásokat végezni: leülni a földre és felállni onnan, leguggolni-felállni, játékért lehajolni, megfordulni? Vagy ezekhez meg kell kapaszkodnia?
- Mennyire biztonságosan mászik? A mászás és a korábbi mozgásfejlődési állomások megjelenése szintén késett-e?

Összegzés

- Mindenképpen kivizsgálást igényel, ha 18 hónapos koráig a gyermek nem teszi meg az első önálló lépéseit, és álló helyzetben is bizonytalan! A térben való elindulás minden esetben a látás minőségétől is függ, így sikertelenség esetén annak ellenőrzése szintén indokolt lehet. Ezt jelezzük a védőnőnek, illetve a házi gyermekorvosnak.

14. Járása bizonytalan.

- A már néhány hónapja önállóan járó kisdednél fontos észrevenni, ha nagyon koordinálatlan, bizonytalan a járása; ha gyakran kibillen az egyensúlyi helyzetéből, és néha el is esik; ha járás közben nem tud könnyedén megállni és újra elindulni; ha járás közben nem tud különféle irányokat tartani, irányt váltani; ha nem veszi észre és nem kerüli ki az akadályokat; ha gyengén, lassan, aszimmetrikusan válthatók ki a támaszreakciói (egyensúlyvesztésnél kilépés, elesésnél letámasztás); ha álló helyzetben és/vagy járásnál többnyire lábujjhegyez.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje a gyermeket hosszabb ideig jövés-menés közben cipőben és mezítláb is!
- Figyelje meg sík terepen, különféle egyenetlen felületeken és szintkülönbségeknél!
- Figyelje, hogy milyen gyakran billen ki az egyensúlyi helyzetéből, és ilyenkor hogyan kompenzál!
- Gyakran elesik? Ügyesen letámaszt-e, hogy az esésnél a fejét óvja?

Érdemes megkérdezni!

- Mennyit esik, amikor egyenetlen a talaj? Gyakrabban esik-e el, amikor a talaj nem sima (kicsit emelkedik/lejt, vagy hepehupás)?
- Könnyedén változtat-e irányt, sebességet?
- Mik a technikái egyensúlyvesztésének és visszanyerésének? Ha megbillen vagy elesik, jellemzően visszanyeri-e az egyensúlyi helyzetét?
- Ha elesik, letámaszt a kezeire? Megtartja-e a fejét, hogy védje eséskor a beütéstől?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha nagyon egyenetlen terepen a gyermek járása még bizonytalan, de kivizsgálást igényel, ha sík talajon, illetve enyhén hepehupás talajon is gyakran megbillen még, és sokszor elesik. Fontos viszonyítási pont, hogy mióta jár a gyermek önállóan: néhány hónapnak el kell telnie az első lépések megtételétől. Az állás, járás stabilizálódásához pontos vizuális észlelés és térlátás, megfelelő látási funkciók is szükségesek, ezért szemészeti ellenőrzése is indokolt lehet.

15. Testtartása állásban aszimmetrikus.

- Ahogy minden korábbi életkorban, a gyermek testtartásában és a mozgásaiban a két testfél közötti szimmetriát figyeljük. Ugyanez érvényes az állásra és a járásra is.

Hogyan figyeljem meg?

- A testtartásról csak akkor kapunk képet, ha a gyermeket pelenkára vetkőztetve figyeljük, mezítláb, kemény talajon állva, elölről, hátulról és oldalról is.
- Figyelje meg a fej és a gerinc, valamint a felső és alsó végtagjainak tartását!

Érdemes megkérdezni!

- Szokták-e bármilyen helyzetben aszimmetrikusnak látni gyermekük testtartását?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha az aszimmetria jeleit látjuk állás közben, akár a fej, a törzs vagy a végtagok tartásában (fejtartása ferde, gerince oldalra hajlik, egyik válla feljebb van, medencéje, lábtartása nem szimmetrikus, alsó végtagjait nem terheli egyformán). Amennyiben leginkább a fej tartásában tapasztalják az aszimmetriát, akkor szemészeti kivizsgálása is indokolt lehet.
- Aszimmetria tapasztalása esetén irányítsa házi gyermekorvoshoz a családot, aki a kivizsgálás irányával kapcsolatban javaslatot tesz és beutalót ad.

16. Járása aszimmetrikus.

- Lásd még a 15–18 hónaposoknál a 16. jelet.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a gyermek megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a járást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni! (Nagyobb teremben, folyosón, kint a szabadban.)
- A gyermek, ha lehet, pelenkára vetkőztetve legyen, de cipő semmiképp ne legyen a lábán!
- Motiválja őt hosszabb egyenes szakaszon történő járásra!
- Figyelje meg járás közben elsősorban az alsó végtagok tartását, mozgását, emellett a fej és gerinc, valamint a felső végtagokat is!

Érdemes megkérdezni!

- Szokták-e aszimmetrikusnak látni a gyermek járását?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha
  - az alsó végtagjait nem megfelelően terheli (lábujjhegyez, térdét mereven és túlzottan hátrafeszíti, széles terpeszben jár);
  - sántít, azaz nem lép egyformán a két lábával (egyik sarkát nem teszi le, másképp lendíti előre valamelyik végtagot, egyik térdét mereven és túlzottan hátra feszíti);
  - egyik karját nem tudja leengedni járás közben, az folyamatosan hajlítva van.
- Az állás, járás stabilizálódásához pontos vizuális észlelés és térlátás, megfelelő látási funkciók szükségesek, ezért szemészeti ellenőrzése is indokolt lehet.
- Aszimmetria tapasztalása esetén küldje a házi gyermekorvoshoz a családot, aki a kivizsgálás irányával kapcsolatban javaslatot tesz és beutalót ad.

17. A gyors járás nem jelenik meg (24 hó).

- A futás 2 éves kor körül jelenik meg; addig a gyermek gyors járását figyelhetjük meg, amikor siet. Amennyiben az önálló járás később alakult ki (másfél éves kor felé), a futás elsajátítása is későbbre várható (2–2,5 éves kor között).

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a futást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni! (Nagyobb teremben, folyosón, kint a szabadban.)
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket hosszabb egyenes szakaszon történő futásra!
- Figyelje meg: tud-e futni; azaz mindkét lába a levegőbe emelkedik-e, vagy csak a lépéseit gyorsítja meg?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, szeret-e futkározni?

Összegzés

- A futás az önálló járás kialakulását követően minimum fél, de inkább egy év múlva esedékes, ezért a futómozgás megjelenésének hiánya csak akkor figyelemfelkeltő jel 2 éves korban, ha a gyermek egyévesen már önállóan járt.

18. Nem rugózik, mintha ugrana (24 hó).

- Az ugrás 2 éves kor körül jelenik meg, addig a gyermek rugózását, elrugaszkodási kísérletét, lépő ugrását figyelhetjük meg. Amennyiben az önálló járás később alakult ki (másfél éves kor felé), az ugrás elsajátítása is későbbre várható (2–2,5 éves kor között).

Hogyan figyeljem meg?

- Lásd a 17. jelnél leírtakat!

Érdemes megkérdezni!

- Próbálkozik-e a gyermekük az ugrással?
- Szokott-e sikerülni mindkét lábbal egyszerre felemelkednie?

Összegzés

- Az ugrás az önálló járás kialakulását követően minimum fél, de inkább egy év múlva esedékes, ezért az ugrómozgás megjelenésének hiánya csak akkor figyelemfelkeltő jel 2 éves korban, ha a gyermek egyéves kora körül már önállóan járt.

19. A síkban mozog biztonságosan, nem próbál, illetve nem képes felmászni.

- A gyermekek ebben az életkorban érdeklődnek a térbeli kihívások, felmászási lehetőségek iránt. Bútorokra, alacsonyabb tereptárgyakra előszeretettel másznak fel és le, mozgásaikat ügyesen megtervezik, biztonságosan koordinálják.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez olyan hely, ahová fel és át tud mászni (bútor, napozóágy, lépcső)!
- Motiválja őt a fel- és lemászásra!

- Figyelje meg a gyermek késztetését, kísérletező kedvét ehhez a mozgáshoz! Figyelje meg: hogyan tudja megtervezni, összehangolni a mozgásait, s hogy megfelelően érzékeli-e a magasságot-mélységet?
- Mennyire biztonságosan mozog a térben?
- Tart-e attól, hogy a sík talajtól eltávolodjon?

Érdemes megkérdezni!

- Bútorokra felmászik-e a gyermekük otthon és hátrálva le tud-e jönni róluk?
- Jól érzékeli-e a szintkülönbséget, és vigyáz-e magára, amikor magasabban van?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek nem próbál felmászni sehová; ha próbál, de nem tud, illetve fél, ha erre kényszerül. Kivizsgálást csak más jelekkel együtt indikál.

Játék és mozgás a szabadban (18–24 hó)

20. Zavarja, ha szokatlan érzetet okozó dolgok érnek hozzá (homok, sár, fű, maszatosság stb.).

- Minél magabiztosabbá válik egy gyermek mozgása, annál szembetűnőbb lesz, ha ennek ellenére erőteljesen kerül bizonyos helyzeteket. A szabadtéri játékok hamarabb hívják fel a figyelmet arra, ha gondot okoz neki a különböző tapintású anyagokkal való találkozás, hiszen a beltéri játékok esetében nincs akkora változatosság. A különféle évszakok is más-más ingereket biztosítanak. Nyáron a testfelület nagy része szabadon van, és ezáltal jóval több és változatosabb inger éri a kicsiket a bőrükön keresztül. Tenyerük, talpuk, de akár az egész testfelületük is érintkezhet homokkal, sárral, fűvel, kaviccsal, növényekkel, vízzel, széllel. Téli hónapokban a hideg és a hó mellett a vastagabb ruházatban való mozgás, a sapka és a kesztyű viselése jelenthet még kihívást. Önmagában még nem figyelemfelkeltő, csak ha hetek múlva sem tud hozzászokni az új ingerekhez, sőt ez az állapot gyakran akár rosszabbodhat is (nem lép a fűre, homokba mezítláb; sír, és nem akarja a ruháját levenni). Emellett előfordul, hogy ugyanakkor hosszasan figyeli, simogatja például a padlószőnyeget, elmerül a mintájában, vagy új, ismeretlen tárgyakhoz nem mer hozzányúlni.

Hogyan figyeljem meg?

- Megpróbálhat a benti, biztonságosabb térben felkínálni a gyermeknek olyan játékokat, lehetőségeket, amelyek során különböző tapintású, anyagú tárgyakkal találkozik (ujjfesték, gyurma, termések, borotvahab). Figyelje meg: ezekkel szemben vannak-e ellenérzései.
- Próbálja kültéren, kétszemélyes helyzetben is megfigyelni a gyermek viselkedését! Strukturáltabb helyzetben, vezetett játék során is elkerüli az említett játékokat?
- Próbálja meg mezítláb járatni őt, és játékosan különböző felületekkel ismertetni! Figyelje meg, hogy akkor is hárítja-e az új tapasztalatot!

Érdemes megkérdezni!

- Átlagban mennyi időt töltenek a szabadban? Van-e lehetősége a gyermeküknek természeti környezetben tapasztalatot szerezni? Mi ilyenkor a gyermek kedvenc tevékenysége?
- Hogyan viselkedik a játszótéren?
- Otthon vannak-e az evéssel, alvással nehézségeik?

- Mi a szülők viszonya a piszokhoz, sárhoz, maszatoláshoz?
- Jelzi-e, ha fázik, ha melege van?
- Fürdés előtt/után elfogadja-e, hogy meztelenül szaladgáljon?

Összegzés

- Van olyan kisgyermek, akinek több erőfeszítésébe kerül a külvilág ingereinek feldolgozását összehangolni. A családjában vagy intézményi környezetben már maga a kültéri szabad játéktevékenység is elbizonytalanítható lehet a számára; ilyenkor felerősödik a szokatlan ingerek kerülése. Egy nyugodtabb, átláthatóbb helyzetben könnyebben nyitnak az ilyen helyzetek felé. A szülők ez esetben arról számolnak be, hogy akkor szeretnek a játszótérre menni, amikor nincs ott más gyerek. Fokozottabb ellenállás esetén a tünetek megjelenhetnek az önkiszolgálási tevékenységek során is.
- Amennyiben a fentiek huzamosabb ideje megfigyelhetők, nem köthetők valamilyen életeseményhez (betegség, trauma), több hét lassú szoktatás után sem mutatnak javuló tendenciát, és a gyermeket akadályozzák a mindennapi tevékenységében, a viselkedése problémássá válik az adott helyzetben, vagy esetleg már más tevékenység közben is észlelhető, akkor megfontolandó a kivizsgálása. A szülői oldalon jelentkező túlzott tisztaság- és rendszeretet ugyancsak akadályozhatja a gyermek nyitását a különböző ingerek felé.

21. Nem szívesen jár egyenetlen terepen (füvön, homokon, kavicson, lejtőn).

- Lásd Játék és mozgás a szabadban (15–18 hó), 18. figyelemfelkeltő jel.

22. Nem keresi a térbeli mozgáslehetőségeket (átmászás, átbújás, felmászás).

- Lásd Játék és mozgás a szabadban (15–18 hó), 19. figyelemfelkeltő jel.

23. Hintában és más mozgó alátámasztási felületeken fél.

- Lásd Játék és mozgás a szabadban (15–18 hó), 20. figyelemfelkeltő jel.

Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás (18–24 hó)

24. Tiltakozását fejezi ki evéshelyzetben.

- Evéshelyzetben a gyermek sokféleképpen fejezheti ki nemtetszését. A tiltakozása néha a helyzet teljes visszautasítását jelenti, máskor a helyszínnel vagy a felkínált étellel van problémája.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogyan viselkedik a kicsi, amikor ön szóban előre jelzi neki, hogy hamarosan evéshelyzet következik! Már ekkor tiltakozik?
- Változik-e a viselkedése, ha másik helyre ültetik (például etetőszék helyett kis asztalhoz)?
- Függ-e a gyermek viselkedése a felkínált étel állagától, színétől, szagától?

Érdemes megkérdezni!

- Hasonló-e a gyermekük otthoni viselkedése a közösségihez (amennyiben bölcsődés)?
- Milyenek az otthoni étkezési szokások? Van-e a gyermeknek lehetősége választani?
- Használnak-e otthon bármilyen figyelemelterelő módszert étkezés közben (tévé, tablet)?

Összegzés

- Vannak olyan nehézségek, amikor az evés a gyermek más területre érvényes tiltakozásának terepe lesz. Ilyen lehet a közösségbe kerülés, amikor kizárólag az intézményben utasítja vissza az étkezést, vagy az a fajta dacos ellenállás, amelyben kifejeződhet a nagyobb önállóságra vágyása. Más esetekben valóban magával az evéssel van gondja a kisdednek. Amikor a gyermek az étel valamilyen minősége (színe, állaga, illata) alapján utasítja vissza az étkezést, érdemes összevetni azzal, hogy játékhelyzetben is kerüli-e a hasonló ingereket. Amennyiben a nehézség legalább egy hónapja fennáll, és a gyermek súlyfejlődését veszélyezteti, kivizsgálás szükséges. Családon belüli tartós evésnehézség esetén a szülő-gyermek kapcsolati konzultáció mindig hasznos segítség lehet.

25. Éjszaka még mindig gyakran ébred, ilyenkor nehezen alszik vissza, vagy játszani kezd.

- Várhatóan a 18. hónap után kezdenek el ritkulni az éjszakai ébredések. Ha az időszak végére (24. hónap) sincs változás, és a családi életet nagymértékben zavarja a pihenés hiánya, vagy közösségben kifejezetten nyűgös a gyermek az alvás hiánya miatt, érdemes a 15–18. hónap közötti időszakban részletezett szempontok alapján eljárni.

26. Hárítja a tisztálkodást, nem szereti a szappant, a fogmosást, a hajmosást, a körömvágást.

- Másfél-kétéves korra már kialakul a kisdedben az a rutin, hogy miféle tisztálkodási helyzetek kísérik a mindennapjait. A tiltakozás megjelenése ezért már kevésbé a cselekvéssornak, mint inkább az ott tapasztalható érzeteknek szól.

Hogyan figyeljem meg?

- Leül-e a kádban, kiskádban, vagy inkább csak áll a fürdés idején? Változik-e a viselkedése, ha szappanhabot töltenek a kádba?
- Hogyan viseli a fogmosást, a hajmosást, a körömvágást?
- Hogyan viselkedik a játszótéren, amikor homokos lesz a keze, fűre lép mezítláb, kavicscsal van felszórva a talaj, erős szél fúj, elered az eső, sapkát/kesztyűt kell viselni?
- Érdemes megfigyelni, hogyan viselkedik a gyermek a kültéri játékhelyzetben [lásd fentebb a 20. jelet], valamint étkezési helyzetben [lásd fentebb a 24. jelet]. Tapasztalható-e most is nála a hárító viselkedés?

Érdemes megkérdezni!

- Ha a fentieket nem tudja megfigyelni, kérdezze ki erről a szülőt, gondviselőt!

Összegzés

- A fokozott érzékenység tünetei a különböző ingerek iránt nemcsak a kézen vagy a száj körül jelentkezhetnek, hanem akár az egész testfelületen vagy a szájtéren belül is. Figyelemfelkeltő jel, de kivizsgálása csak akkor szükséges, ha a gyermeket nagymértékben zavarja a helyzet, vagy ha tartósan fájdalomról panaszkodik, és ez nap mint nap súlyosan megnehezíti a gondozását, etetését, ellátását.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 18–24 hónapos kisdedek

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (18–24 hó)

1. **Arca mimikátlan, érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek az arcán. Mások érzéseire nem reagál.**
   - 18–24 hónapos korra a kisdedek éntudata egyre erősödik. Az érzések, érzelmek azonosítása és kifejezése segítik szándékainak kinyilvánítását a külvilág felé. Már egyre jobban külön tudják választani a saját és a mások érzéseit. Gyakran már azt is értik, ha csak viccelődésből mérges valaki, vagy sírást imitál. Az is gyakori ekkorra, hogy megvigasztalnak, megsimogatnak másokat, és arcukon is tükröződik az együttérzés. Sokszor már tudják, hogy a szüleik miért dicsérik meg őket, és ismert helyzetekben el is várják tőlük az elismerés megnyilvánulását (például tapsolnak, keresik a tekintetüket), és büszkék arra, ha valamiben ügyesek voltak. Ha a mimikátlanságon kívül más figyelemfelkeltő jel nincs, érdemes megfigyelni a gyermek testének, arcizmainak izomtónusát.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Amikor valamilyen élményével kapcsolatos dolgot próbál elmagyarázni, tükröződik-e arcocskáján érzéseinek a változása?
   - Figyelje meg, hogy az arckifejezéseit szándékosan használja-e arra, hogy nyomatékosítsa a mondandóját! (Persze csak abban az esetben, ha annak van érzelmi töltete.)
   - Ha valamiben ügyes volt, vagy büszke magára, kifejezi-e másoknak?
   - Ha valamit sikerült egyedül megcsinálnia, kifejezi-e örömét másoknak?
   - A közelében lévő síró gyereket megpróbálja-e megvigasztalni, simogatni?

   Érdemes megkérdezni!

   - A szülők meg szokták-e dicsérni a gyermeküket? Ha igen, ő hogyan reagál rá?
   - Mit csinál a gyermek, ha egy hozzátartozója szomorú, sír?
   - Megváltozik-e az arckifejezése, ha egy kortársát látja sírni vagy örülni?
   - Próbálkozik-e azzal, hogy érzéseinek, érzelmeinek kifejezésével kiegészítse, nyomatékosítsa a kommunikációját?

   Összegzés

   - Ha a szülők és a szakemberek is azt tapasztalják, hogy
     - a gyermek dicséretre nem reagál, nem mosolyog, nem büszke arra, ha valamit megcsinált, és azt nem mutatja ki szüleinek;
     - tekintetkapcsolattal nem mosolyog a másik félre, ha valaminek örül, arcán érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek;
     - kommunikáció közben nem jellemző, hogy az arcán tükröződjenek az érzelmei, arca mimikátlan;
   - továbbá ha egyéb figyelemfelkeltő jeleket is tapasztaltak a kommunikációjában, társas interakcióiban, akkor a szülőket a területileg illetékes pedagógiai szakszolgálatba ajánlott irányítani.
   - Amennyiben a mimikátlanság az egyetlen figyelemfelkeltő jel, tanácsadás céljából forduljanak a védőnőhöz vagy a házi gyermekorvoshoz.

2. **Hirtelen kirobbanó, erőteljes, nehezen lecsendesíthető sírás jellemzi.**
   - Részletes kifejtést olvashat a 12–15 hónapos és a 15–18 hónapos gyermekek érzelmi és indulati szabályozásánál. Ez a jelenség valamennyi életkorban figyelemfelkeltő.
3. **Szinte folyton mosolyog, olyankor is, amikor arra nincs oka.**
   - Részletes kifejtést olvashat a 12–15 és a 15–18 hónapos korú gyermekek szabályozási funkcióinál.
   - Fontos és mindenképpen kivizsgálást igényel, ha a mosoly nem adekvátan érkezik, és szinte folyamatosan megfigyelhető. Együtt értékelendő a Szabad játéknál (18–24 hó) és az Irányított tevékenység, tanulásnál (18–24 hó) taglalt nehézségekkel.

Társas interakciók (18–24 hó)

4. **Nem, vagy nehezen lehet vele tekintetkapcsolatot tartani, szemkontaktusának szabályozása zavart.**
   - Az alábbi megfigyelési szempontsor a Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (12–15 hó) 9. jeléhez javasoltak kiegészítése.
   - A kisgyermek kommunikációs és társas fejlődése egyre komplexebbé válik. Tekintetét kontextusnak megfelelően, rugalmasan tudja a kommunikációjában, viselkedésében használni. Előfordul, hogy egy kisded szemkontaktus-használata szegényes vagy szokatlan (nem jól modulált, azaz a jeleket rossz időben adja vagy a reakciójában eltérő; esetleg túl hosszan, meredten néz; közös figyelmi helyzetekben a tekintetének irányítása nem megfelelő).
   - Ha a kisgyermek korlátozottan használja a szemkontaktust, az a fejlődését akadályozhatja szinte minden fontos területen – de a kommunikációs és szociális fejlődésében mindenképpen –, vagyis hátráltathatja a tanulási folyamatot.
   - A szemkontaktus használatának mennyiségét befolyásolhatja a gyermek és a másik fél viselkedése, a kezdeményezés irányultsága, a gyermek személyisége. Egy zárkózott, visszahúzódó gyermek, vagy aki kerülni akarja a másik féllel az interakciót, esetleg kevesebbet néz ránk. De a tekintet kerülésének oka, a kisded egész viselkedése jobban értelmezhetővé válik egyéb nonverbális jelzésekkel, arckifejezésekkel, szavakkal együtt szemlélve. Amikor a kicsi oldottabbá válik, vagy biztonságot nyújtó személyek között van, előfordul, hogy a tekintethasználata is javul. Normál, természetes vagy már oldottabb körülmények között a szemkontaktusnak, tekintethasználatnak figyelemfelhívó, az odafordulást megtartó, a mások viselkedésére reagáló és monitorozó szerepe van, ami például közös figyelmi helyzetben vizuális követéssel is párosul.
   - A tekintetkapcsolat látássérülés esetén is zavart szenvedhet.

   Hogyan figyeljem meg?
   - A korábbiakban is említésre került már, hogy a szégyenlős, esetleg az új helyzetben szorongó kisgyermekeknél természetes, hogy szegényesebb a szemkontaktusuk. Ezért fontos, hogy oldott légkörben, a gyermeket jól ismerő és a gyermek által is kedvelt személy figyelje meg mindenképpen több helyzetben.
   - Figyelje meg: a gyermekkel történő közös játék közben, ha abbahagyja az adott tevékenységet, keresi-e az ön tekintetét?
   - Amikor felhívja valamire a gyermek figyelmét, de azt a gyermek nem látja, keresi-e az ön tekintetét?

- Figyelje meg: amikor a gyermek kommunikál, ránéz-e a másik félre, hogy ellenőrizze, figyelnek rá?
- Figyelje meg: amikor ön nem fordul oda, nem reagál a gyermekre, de ő kezdeményezne, beszél, vagy mutatni szeretne valamit, keresi-e önnel a szemkontaktust?
- Milyen a tekintethasználata másokkal, különböző tevékenységekben?
- Figyelje meg: öröm, szociális irányultságú játékok közben hogyan használja a tekintetét?
- Milyen a tekintethasználata beszélgetés közben, amikor nem játszik tárgyakkal?
- Figyelje meg többféle tevékenység közben: keresi és tartja-e a szemkontaktust, amikor megmutat neki valamit, vagy szeretné felhívni a figyelmét valamire?
- Túl sokat, hosszan kell-e kivárni ahhoz, hogy a tekintetük találkozzon?
- Kezdeményezi-e a gyermek a szemkontaktust csak azért, hogy társas interakcióba kerüljön?
- Kérés, segítségkérés esetén hogyan használja a tekintetét?
- Figyelje meg: csak akkor teremt szemkontaktust, ha kezdeményez és szeretne elkérni valamit, de más esetben esetleg nagyon nehezen találkozik a tekintetük?

Érdemes megkérdezni!

- Tapasztalják-e a szülők, hogy amikor a gyermekük kommunikál velük, nem néz rájuk?
- Tapasztalják-e, hogy amikor ők próbálnak vele kommunikálni, akkor nem, vagy ritkán figyel rájuk a gyermekük?
- Élménymegosztás, megmutatás esetén keresi-e a tekintetüket, hogy ellenőrizze a figyelmüket, reakciójukat?
- Amikor a szülők szeretnének megmutatni neki valamit, felhívni valamire a figyelmét, felfigyel-e rájuk a gyermek, mutatás esetén követi-e annak irányát?
- A tárgyakért pontosan nyúl? Felismeri-e a szülők arcát? Vagyis jól lát a gyermekük?

Összegzés

- Amennyiben a szülők és a szakemberek közösen azt tapasztalják, hogy a gyermek a szemkontaktust szegényesen, szokatlan módon használja, és egyéb átfogó területen, a játéktevékenységében is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, kivizsgálása indokolt, amit a pedagógiai szakszolgálatnál elvégeznek.
- Ha a fejlődésében nem tapasztalnak más figyelemfelkeltő jeleket – oldottabb helyzetben a gondozóval jól szabályozott szemkontaktust alakít ki, és szülei is arról számolnak be, hogy a gyermek jól irányítja a tekintetét –, de ön ezt mégis szegényesnek találja, javasoljon több szociális interaktív játékot, biztassa a hozzátartozókat, hogy gyakrabban várják ki, amíg a tekintetük találkozik! Ha más területen nem tapasztalnak problémát, felmerülhet a látásprobléma gyanúja is.

5. Nem mosolyog vissza, ha rámosolyognak.

- A Társas interakciók (12–15 hó) 5. jelénél javasolt megfigyelési szempontok érvényesek.

6. Nehéz felkelteni a figyelmét, nem követi a mutatás, a tekintet irányát.

- Az életkori szakasz tipikus fejlődésmenetéről szóló fejezetben ismertetett kölcsönös, közös figyelmi helyzet használatát figyeljük meg. [Lásd Szocializáció, társas kapcsolatok; 18–24 hónap.]

Hogyan figyeljem meg?

- A legegyszerűbben természetes helyzetben tudja megfigyelni. Valami érdekes dologra hívja fel a figyelmét úgy, hogy legyen a gyermek a közelében, és legyen biztos abban, hogy hallja, ha megszólítja. Majd keressen valamit, amire fel tudja hívni a figyelmét! („Nézd, ott száll a repülő!" „Ott repül a madár, papírsárkány!" stb.)
- Ha zárt helyiségben van, akkor is hasonlóképpen járjon el, egy korábban nem használt vagy látott dologgal! („Nézd, ott van a kedvenc mesekönyved, autód!" stb.) Figyelje meg, hogyan fejezi ki szándékát a gyermek, illetve hogyan irányítja az ön érdeklődését, figyelmét, ha már észrevette a figyelemfelkeltő tárgyat.
- Egy érdekes, de számára nem elérhető dolog, tárgy láttán kifejezi-e örömét, érdeklődését? Tekintetével, mutatással felhívja-e erre valaki figyelmét?

Érdemes megkérdezni!

- Mit csinál a gyermekük, amikor valami érdekes dolgot szeretnének mutatni neki?
- Mit csinál, ha valami érdekes vagy akár ijesztő dologra szeretnék felhívni a figyelmét?
- A gyermekük fel szokta-e kelteni bármilyen módon mások érdeklődését?

Összegzés

- Amennyiben a szülők arról számolnak be, hogy a gyermekük kezdeményez és reagál közös figyelmi helyzetekre, viszont más személyekkel ez nem tapasztalható, valamint ha egyéb figyelemfelkeltő jel nincs a fejlődésében, próbáljanak a szülővel közös figyelmi helyzeteket megfigyelni! Egyéb figyelemfelkeltő jelek előfordulása alapján mérlegeljék (beszéd, figyelem, látás, hallás) a további kivizsgálást! Ilyenek lehetnek például, ha erősen a beszélő szájára irányul a figyelme kommunikáció közben, vagy ha a neki háttal álló utasításait nem hallja meg, vagy ha jellemzően mindig az egyik fülét fordítja a beszélő felé.
- Amennyiben a szülők is arról számolnak be, hogy gyermekük nem kezdeményez, és nem is reagál közös figyelmi helyzetekre, továbbá egyéb, az átfogó területekben és a játéktevékenységben is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, további kivizsgálás indokolt.

7. Nem érdeklődik a szociális interaktív játékok iránt.

- Ebben az életkori szakaszban a gyermekek szívesen játszanak egyszerű, főleg mozgásokkal társított interaktív játékot. Gyakran kezdeményezik is, főleg, ha mozgásos öröm kíséri, vagy azért, hogy a kedvelt személlyel társas interakcióba kerüljenek.

Hogyan figyeljem meg?

- Kezdeményezzen a gyermekkel egyszerű kukucs-játékkal bújócskázást! Fusson utána, kapja el, kicsit csiklandozza; várja meg, hogy bekapcsolódjon a játékba! „Hol van ez a gyerek? Elkapom!" felkiáltással fokozza az izgalmat. Figyelje meg a következőket:
  - Izgatottság, mosoly, látszódik rajta?
  - Igényli az ismétlést, várja a másik személy megjelenését?
  - Kivárásnál keresi tekintetével a felnőttet?
  - Visszaszalad a kukucskáló helyhez? (A fa mögé, bútorok mögé, esetleg a kezét az arca elé teszi.)
- Figyelje meg, hogy más szociális interaktív játék iránt érdeklődik-e! Például örül az ölbéli játékoknak?
- További leírást részletesen lásd a Társas interakciók (15–18 hó), 5. jel ismertetésében.

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha nem kapcsolódik ilyen közös játékhelyzethez.

8. Kortársakkal való kezdetleges játék még hiányzik.

- Ebben az életkori szakaszban a kisdedek főként egyedül vagy egymás mellett tevékenykednek. A kortársakkal egyelőre kezdetleges játék figyelhető meg: tárgyak megmutatása, adogatása, üdvözlés, egymás megfigyelése. Az viszont figyelemfelkeltő, ha egy gyermekre általában jellemző, hogy nem érdeklődik a kortársai iránt, kerüli őket, nem szeret a közelükben lenni; esetleg a barátságos, kezdeményező gyerekektől is tart, és nem kommunikál velük; ha valaki a közelébe megy, inkább odébbáll, a játékát otthagyja; vagy ha nem reagál a kezdeményezésekre.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy igényli-e gyerekek közelségét, kíváncsian, érdeklődve figyeli-e őket!
- Felfigyel-e a társára, ha az interakciót kezdeményez vele? Valamilyen módon (mosolygással, érintéssel, elutasítással) reagál rá?
- Köszönti-e a másik gyermeket valahogy? Például integet, ad neki egy játékot, átöleli?
- Figyelje meg, hogy mit csinál, ha egy másik gyerek ad neki egy általa kedvelt játéktárgyat! Felfigyel rá? Ránézett, és közben kifejezte az örömét? Esetleg szavakkal fejezte ki magát? Stb.
- Kezdeményez-e egyszerű interakciót a társaival?

Érdemes megkérdezni!

- A családban olyan gyermeket, akivel gyakran találkozik (testvér vagy más családtag) megfigyel-e, esetleg kezdeményez-e kapcsolatot vele? (Például tárgyakat ad, megmutat neki, üdvözli, rámosolyog.)
- Szívesen megy-e parkban, játszótéren a gyerekek közé? Vagy sír, ha a közelükben van, még akkor is, ha a másik gyerek oda sem ment hozzá?

Összegzés

- Ha a kicsi a szülők beszámolója alapján is kerüli vagy figyelmen kívül hagyja kortársai kezdeményezését (általában nem reagál, ha beszélnek hozzá, játékot adnak neki, vagy a kedvenc játékát elveszik), és nem is figyeli őket; továbbá ha egyéb figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak (például a kommunikáció, játék terén), akkor további vizsgálata indokolt.
- Amennyiben a szülők arról számolnak be, hogy gyermekük reagál, és kezdeményez is a kortársai felé, általában nem kerüli a közelségüket, ön pedig más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztal, de a gyermek közösségbe való beilleszkedését erősen megnehezíti a kortársakkal való játék hiánya és pár hónap elteltével sem látható fejlődés, az okok feltárása érdekében pszichológiai vizsgálat ajánlott.

Figyelem (18–24 hó)

9. Túlzóan, zavarba ejtően hosszan néz, túl közel hajol a másik személyhez.

- Korábban, a 9–12 hónapos életszakasznál a vizuális észlelés éréséről olvashat (Figyelem, 7. jel: Túl közel hajol ahhoz, amit néz). Ott már említettük, hogy ép látás mellett is előfordulhat, hogy egy kisgyermek a nem megszokott módon nézi, figyeli meg környezetét, valamint hogy általában a szociális érintkezés megszokott távolsága jól jelzi, hol van a gyermek biztos észlelésének pontja.

- Emellett a szociális interakciók során, társas helyzetekben a kicsik megtanulnak távolságot is tartani. Annak, aki ezeket a helyzeteket nem érti, vagy a társak visszajelzéseit nem „olvassa” megfelelően, nehézséget jelent felismerni, mennyire kerüljön közel a másikhoz, hogy az elviselhető legyen a felek számára.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a kicsit hosszabban (gyermekek társaságában, vagy felnőttekkel, illetve páros helyzetben önnel is), ha kérnek tőle vagy mutatnak neki valamit, mennyire közelíti meg a másikat!
- Figyelje meg: eközben inkább arra van szüksége, hogy alaposan szemügyre vehesse a társa vagy az ön arcát, azok részleteit, vagy fülel inkább; vagy a testi érintkezést igényli jobban ahhoz, hogy kontaktust tudjon felvenni?
- Előfordulhat, hogy azért megy túl közel, mert a felhívó szignált felfogta, de azt nem érti, hogy a közeledést miért kezdeményezték. Ilyenkor azt láthatja, hogy akkor is mosolyog, ha éppen komolyan figyelnie kellene arra, amit mondanak vagy mutatnak neki.

Érdemes megkérdezni!

- Mit tesz a gyermekük olyankor, amikor kérnek tőle valamit, vagy utasítják valamire? Teljesíti, vagy csak odamegy és felveszi a kontaktust, de nem a kérésnek/utasításnak megfelelően viselkedik?
- A szülők is tapasztalják-e ezt a viselkedést?
- Ha tapasztalják, szerintük van-e különbség abban, hogy otthon vannak vele, vagy nagyobb térben, több ember, gyermekek között?

Összegzés

- Minden esetben figyelemfelkeltő, ha a fent jellemzett viselkedés többször vagy rendszeresen tapasztalható. Ha jobbára úgy látja, hogy a közelségre azért van a gyermeknek szüksége, hogy a társ arcát fürkéssze, akkor a szemészeti kivizsgálás is fontos. Ha azt tapasztalja, hogy a gyermek magatartása ilyenkor inkább fülelő, és odahíváskor inkább a gesztusokra reagál, akkor audiológiai vizsgálata válik indokolttá. Amennyiben a gyermek számára ebben a helyzetben a testi kontaktus az érdekes, akkor a pedagógiai szakszolgálat komplex vizsgálata segít eldönteni, mi állhat a viselkedés hátterében.

10. Gyakran sodor le tárgyakat.

- Az éppen járást gyakorló kisgyermek egyensúlya még lehet bizonytalan. Többet huppannak, esnek-kelnek, mint amikor már gyakorlottabbá válnak a járás tudományában. A botlás-elesés még többnyire azért történik, mert a kisded felméri, hogy akadály közelébe került, de testsúlyáthelyezése, megállása egyelőre bizonytalan, elkerülési mozdulatai nem érettek. Az itt tárgyalt esetben viszont azt figyelhetjük meg, hogy fel sem méri ezeket a kisebb veszélyhelyzeteket, a testével kevésbé érzékeli, hogy tárggyal vagy személlyel fog ütközni, ezért a kitámasztási reakciók, az esést tompító reflexek sem úgy lépnek működésbe, mint a letottyanó kisded esetében.

Hogyan figyeljem meg?

- Hosszabban érdemes megfigyelni a gyermek mozgását olyan térben, ahol akadályok is fellelhetők, vagy teremtsen ön néhol egy kis nehezítést (például álljon az útjába)!
- Mindig óvja az apróság testi épségét!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők hogyan látják: gyakran kell-e elkapni a gyermeküket, mert különben úgy esik el, hogy megütheti magát?

Összegzés

- Amennyiben még éppen gyakorló járó a kicsi, és többször előfordult már, hogy vigyázva esett, ütközött, akkor mindössze további megfigyelést igényel.
- Amennyiben a szülei is balesetveszélyesnek érzik gyermekük eséseit, az ütközésekbe figyelmetlenül, felkészületlenül „megy bele", akkor érdemes a pedagógiai szakszolgálat munkatársait felkeresni. Védőnő és házi gyermekorvos segítségét kérje, hogy esetleges szemészeti kivizsgálása szóba jöhet-e.

11. Nem lokalizálja a hangot adó tárgyat vagy az őt megszólító személyt.

- Annak a gyermeknek, akinek el kell indulnia a térben, jó egyensúllyal és jó hallással, akusztikus figyelemmel kell rendelkeznie ahhoz, hogy megfelelően tájékozódhasson, a terepviszonyokhoz igazodhasson. Ehhez az érzékelés-észlelés terén a hangok forrását már minden téri irányból lokalizálnia kell tudnia. A kisdedek már megszilárdult tárgyállandósággal és szimbolikus gondolkodással figyelik a világot, így ebben az életkorban már semmiképpen sem elfogadható, ha nem igyekszik a hangok forrását megkeresni.

Hogyan figyeljem meg?

- Olyan pozícióból szólítsa nevén a gyermeket, vagy adjon érdekes hangot (például klappogás a nyelvvel, vagy nem hétköznapi zajkeltés olyan tárggyal, aminek a hangját nem ismeri), ahonnan a kicsi biztosan nem látja önt és a zajkeltés módját. Fontos, hogy a zajkeltő tárgyat a megfigyelés előtt ne mutassa meg a gyermeknek, hogy a figyelmi készenléti állapotot kizárja!
- Röviden, két-három ritmust adva, majd csendet tartva keltsen zajt!
- Ha az apróság felfigyelt, de nem kereste a hang forrását, ismételje meg a hangadást!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők szerint milyen hangokra figyel a gyermekük?
- Sokszor kell-e megszólítani, hogy odafigyeljen, akkor is, ha nem játszik éppen?
- Mennyire „beszédes" a gyermekük? Vagy inkább szemlélődő?
- Gyakran vonul vissza, akár más helyiségbe is a többiektől, vagy épp ellenkezőleg, folyton a nyomukban van?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek felfigyelt, de nem kereste a zaj forrását első alkalommal, de a másodiknál igen, akkor próbálkozzon más hanghatással is! Ha akkor is ezt tapasztalja, hallásvizsgálat indokolt lehet, ajánlatos a védőnő segítségét kérni.
- Amennyiben felfigyel, de egyik esetben sem keresi a tárgyat, mindenképpen szükséges a hallásvizsgálata!

Utánzás (18–24 hó)

12. Egyszerű cselekvéseket, mozdulatokat és/vagy a hozzá közel álló felnőttek beszédét nem utánozza.

- Az utánzás megfigyelését a Szabad játék (18–24 hó) 2. jelénél tárgyaltuk.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (18–24 hó)

13. Neve hallatán tekintetkapcsolatot nem keres, a nevére nem figyel.

- Ekkorra már, bizonyosan hangsúlyos figyelemfelkeltő jelként jelenik meg, ha a gyermek nem figyel a nevére. Nagyon ritka, hogy ez önmagában szerepeljen tünetként, ezért fontos, hogy több terület megfigyelésére is terjedjen ki a figyelmünk – például a hallás, figyelem, a társas interakciók, kommunikáció megfigyelésére. Szempontjai megegyeznek a korábban tárgyaltakkal; részletesen lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (12–15 hó), 10. jel és Társas interakciók (15–18 hó), 4. jel.

14. Nem ért meg egyszerű utasítást (például „Kérem a labdát!” „Tedd a pohárba a ropit!”), ha az gesztussal nincs alátámasztva.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a gyermek megérti-e, végrehajtja-e a kérést, ha azt a következőképpen intézik hozzá! A gondozó a kezét a háta mögé rejtve ad valamilyen utasítást, hogy még önkéntelenül se gesztikulálhasson. Tekintete mindvégig nem az utasításban szereplő tárgyra, hanem a gyermekre irányul.
- A fenti próbát több alkalommal, különböző szituációban ismételje meg mindennapi tevékenység alkalmával!
- A fenti próbát ismételje meg úgy, hogy a gyermekkel szemben áll, hogy az jól lássa az ön arcát, száját!
- Próbálkozzon úgy is, hogy a kérést úgy intézi hozzá, hogy a gyermeknek háttal helyezkedik el!

Érdemes megkérdezni!

- Előfordul-e otthon is ez a jelenség?
- Milyen szituációkban jellemző, hogy nem figyel fel a kérésekre, utasításokra?
- A szülőt is kérje meg, hogy végezzen hasonló próbákat otthon! Figyelje meg, hogy a különböző szituációkban mi a kicsi reakciója!

Összegzés

- Amennyiben úgy tapasztaljuk, hogy a gesztusok nélkül közvetített kérést szemben állva elfogadja, megteszi a gyermek, azonban ehhez minden esetben látnia kell az utasítást közlő arcát és száját, akkor a családot irányítsuk gyermekaudiológiai kivizsgálásra, mivel lehetséges, hogy a kisded valamilyen betegség következtében átmenetileg vagy tartósan hallási problémákkal küzd.
- Ha ön úgy látja, hogy a gyermek sem szemben, sem háttal nem figyel fel az utasításra, szemkontaktust nem keres, vagy legalább a közlés időtartamára nem tartja azt meg; ha nem figyel fel a nevére – valamint ha ezek a megfigyelések egybeesnek az irányított vagy a spontán játék során leírt valamelyik vagy több nehézséggel, akkor célszerű javasolni a szülőknek, hogy keressék fel a pedagógiai szakszolgálatot, ahol pontosan kivizsgálják ezeknek a jelenségeknek az okát.

15. A korszak elején tapasztalt szókincse nem bővül a korszak végére.

Hogyan figyeljem meg?

- Nagyon nehéz jól, pontosan megfigyelni a szókincs gyarapodását akkor, ha mindennap találkozunk a kisdeddel. A következőket azonban megfigyelhetjük:
- A „Mi ez?” kérdést felteszi-e? Milyen sűrűn alkalmazza?
- Ha nem is mond szavakat a gyermek, megérti-e a neki mondottakat, például megkeresi-e a tárgyat, amit kérünk?
- Amikor a felnőtt megnevezi a kért tárgyat, jelenséget, akkor a gyermek igyekszik-e utánozni a kimondott szót? Mennyire sikerül az utánzás?
- Mindennapi tárgyainak nevét használja-e, hogy kérje őket a felnőttől?

Érdemes megkérdezni!

- Kérje meg a szülőket, hogy írják össze, milyen szavakat, szókezdeményeket használ a gyermek közléseiben!
- Kérje meg őket, hogy néhány hétig figyeljék meg, milyen sűrűn jelennek meg új szavak a gyermek közléseiben!
- Figyelje meg a szülő, feltesz-e a gyermekük „Mi ez?” kérdést, és igyekszik-e utánozni a választ? Milyen hatékonysággal utánoz? (Ki tudja-e mondani a teljes szót, vagy csak az első szótagot, vagy egyáltalán nem tesz kísérletet az utánzásra?)

Összegzés

- A gyermekek szókincse ebben a korszakban már gyarapodásnak indul, azonban míg a kislányoké inkább már másfél éves kortól, a fiúké átlagosan 22 hónapos kortól. Kétéves kortól a legfontosabb szempont, hogy az érdeklődő „Mi ez?” típusú kérdések mellett mennyire intenzív szókincsgyarapodás figyelhető meg. Amennyiben 2 éves korban a gyermek kifejező szókincse nem ér el kb. 50 szót, a szülőknek érdemes tanácsadásért a pedagógiai szakszolgálathoz fordulniuk.
- Részletesebb leírás a 24–30 hónaposok figyelemfelhívó jeleinél található.

16. A kifejező beszéd fejlődése stagnál. Továbbra is a gagyogás uralja a kisgyermek közléseit; nem jelennek meg benne szavak, szókezdemények.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje, meg: próbálja-e utánozni a felnőttek beszédének (például az utolsó) szavait?
- Láthatóan megért-e bizonyos egyszerű (például mindennapi tárgyakat jelölő) szavakat?
- Odatekint-e a szó hallatán, vagy elindul a tárgy felé?
- Esetleg vannak-e saját szavai, vagy olyan szólamok, amelyek önmagukban is hangutánzó szavaknak tekinthetők? Ezeket konzekvensen ugyanarra a tárgyra használja-e?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor kezdett gagyogni a gyermekük?
- Hogyan tapasztalják: érti-e a hozzá intézett egyszerű szavakat, felszólításokat?
- Kérdezi-e a kicsi rámutatással a tárgyak nevét?

Összegzés

- Ha a gyermek legalább gesztusos rámutatással kérdezi a tárgyak nevét, és az egyszerű, mindennapos tárgyak nevét, valamint az utasításokat megérti, továbbá a gagyogás idejé-

ben megkezdődött, akkor még nem tekintjük a kimondott szavak hiányát figyelemfelkeltő jelnek, csak 2 éves kor fölött.

- A 24–30 hónapos kor jellemzésében ezt pontosabban is kifejtjük. Ha a gyermek gesztusos kommunikációja is hiányos, és az egyszerű tárgyak, utasítások megértése szintén problémás, valamint ha nem utánoz, akkor ez egy egyébként jól fejlődő gyermeknél ebben az életkorban már figyelemfelkeltő jel. Ilyenkor a gyermeket irányítsa koraifejlesztő-tanácsadásra!

Kisdedkor; 24–30 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 24 hónapos kisded; tipikus fejlődésmenet		
Észlelés, gondolkodás Látása vezérli a felfedezést. Pontosan nyúl a kb. 35 cm-re lévő tárgyakért is. A behelyezések során észleli a mélységet. Lokalizálja a különböző irányból (fentről, a háta mögül) érkező hangok forrását is. Megkülönbözteti a tárgyakat a hangjuk alapján. Tornyot épít háromnál több tárgyból, játékból. Kockákat összetol egymás mellé. Három formát beilleszt. Szívesen firkál homokba, porba, papírra körkörösen firkálva, vonalakat húzogatva. Egyszerre két különféle játékkal játszik. (Például a babáját játék autóba, babakocsiba, ülteti, ágyba fekteti, játék járművel szállít valamit.)	**Nyelvi készségek, kommunikáció** Egyszerű kéréseket megért és végrehajt. Kettős utasításokat is megért, képes végrehajtani. Passzív szókincse legalább 400 szavas, és napról napra gyarapszik. Aktív szókincse már több mint 50 szóból áll. Gyakran tesz fel rámutatással vagy szóban „Mi ez?” kérdést. Egyszerű dallamot dúdol („Zsipp-zsupp…”).	**Szocializáció, társas kapcsolatok** Átérzi mások érzelmeit, vigasztal, együtt érez, jártasságra tesz szert közvetlen hozzátartozói szándékainak „olvasásában” mind verbális, mind nem verbális kommunikációjukban. Párhuzamosan játszik egy másik gyerek mellett. Mozgásban, egyszerű cselekvésekben követik, utánozzák egymást. Önmagára valamilyen névvel utal. Tükörben felismeri magát. Saját cselekvéseit kezdi megnevezni. Megjelennek a másodlagos érzelmek. Érzelmi töltetű eseményeket játszik el. Megjelenik a szimbolikus játék. Felfigyel a családban uralkodó normák, szokások megszegésére.
Nagymozgás Labdát rúg, egyensúlyából nem billen ki. Labdadobást követően még előre vagy hátra léphet. A lépcsőn kapaszkodva, mellélépéssel jár. Tud futni. Helyben ugrik és/vagy leugrik.	**Finommozgás, manipuláció** Csavaró mozdulatot utánoz, kupakot lecsavar. Szívesen firkál, néha vonalat is húz. Rúdra fel tudja fűzni például a Montessori-torony karikáit, nagyobb fagyöngyöt. Magas tornyokat épít.	**Önkiszolgálás** Többször jelzi, ha pisis, kakis. Lenyalja az ajkán maradt ételt. Egy kézzel is tudja tartani a poharat, amikor iszik. Kanalat megfordítás nélkül a szájához visz. Felvesz egyszerű ruhadarabokat, a karját bedugja a ruha ujjába. Fürdéskor segít szappanozni is, és a törölközésben is segédkezik.

A 24–30 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Ebben a korszakban folytatódik a „szótár- és szókincsrobbanás". A szótanulás folyamata jól tükrözi a kicsinyek mentális képességeinek befogadó kapacitását, rugalmasságát és hatékonyságát. Sokszor egyetlen megnevezés után képesek megjegyezni egy szót. Természetesen ehhez az adott tárgyhoz vagy jelenséghez fűződő érzelmi viszonyuk is hozzájárul. A szülőknek talán fárasztó is lehet néha a vég nélküli megnevezgetés, amivel a kicsi nyelvi kíváncsiságát kielégítik. A gyermek pedig megállás nélkül „ragasztja" a nyelvi szimbólumokat a belső képzetté alakuló tapasztalataihoz, melyeket korábban mozgásosan szerzett; mintegy rendet rak az észleletei között.

A szimbolikus elemek ilyenkor nemcsak a nyelvi fejlődésben, hanem a játékában, sőt akár a rajzolásban is feltűnnek. Szimbolikus játékuk során megjelennek a társas aktusok, elindulva a szerepek megjelenítése felé; tevékenységük a társas kapcsolataik révén imitációból egyszerű szerepjátékká válik.

A szimbolikus gondolkodás kiteljesedése a nyelv, amelyben a megértés és a kifejezés egysége adja a teljességet.

Receptív (értő) szókincsük, vagyis a mentális szótáruk már korántsem csak a legfontosabb főneveket és igéket tartalmazza, hanem jelzőket, kötőszavakat, a téri és a szociális viszonyokat kifejező határozószókat is, például „ide", „vissza". A receptív szókincs ekkorra általában sokkal, kb. 50–200%-kal több szót tartalmaz, mint az expresszív (kimondott) szókincs, de változatlanul érvényes, hogy csak az a szó tud aktivizálódni, amit már megért a kisded.

Az intenzív szótanulásban a mi kis nyelvészünk három momentumra támaszkodik:

- A hangsor tagolása
- A szavak jelentésének azonosítása
- Az emberi szándék feltárása (Schnell 2016)

Ez utóbbi segíti hozzá a kicsit a helyzethez illő jelentés kikövetkeztetéséhez, jóllehet ennek csírái már most megjelennek, de virágkora majd csak az óvodáskorban várható (Kiss 2005). A gyermek élvezettel figyeli a környező felnőttek beszélgetését, és az előbb említett szándékolvasással, valamint a nyelvi megértés segítségével szinte észrevétlenül tanul belőlük. Szintén szívesen hallgat már rövid meséket, történeteket mindennapi eseményekről, sőt a saját napi cselekedeteiről is. Ezeket kommentálja, kérdéseket tesz fel; valójában élő társalgás segítségével szívja magába a bennük rejlő tudást. A napi élmények ilyen módon történő feldolgozása a gondolkodási folyamatokat tekintve a sorrendiséget (szerialitás) és az időfogalmakat (előtte, utána, azután stb.) éli meg és gyakorolja.

Beszédprodukcióban ezzel párhuzamosan kerül nagyobb hangsúly például a birtokos névmásra (tied, övé, enyém), és a legtöbb kisded ebben a korszakban mondja ki saját magára először az „én"-t. Ez különleges küszöb a személyiségfejlődésben is, és azt mutatja, hogy a gyermek lehatárolt lényként, önálló létezőként érzi önmagát a környező világban.

Önálló lénye még erősebben vágyik rá, hogy hidat teremtsen a többi én felé. Ennek egyik fontos eszköze maga a beszéd, a társalgás. A kimondott szavak mellett a grammatika is fejlődésnek indul. Már sok toldalékos szót, felszólítást és kettős felszólítást is megért; „Tedd a kocsit a fiókba, a babát meg a polcra!" A mindennapi tevékenységek – játékelpakolás, bevásárlás – jó lehetőséget kínálnak a szülőknek a beszédértés fejlesztésére.

Új nyelvi produkció gyanánt a gyermek túllép az egyes szavakon, és kezdi felfedezni az azok közötti összefüggéseket. Ekkor jelennek meg a távirati stílusú mondatok (például „Dani pipi": Daninak pisilni kell, vagy Dani pisil). Azoknál a gyerekeknél, akiknek a szókincse gyorsabban gya-

rapodik, ez a fejlődési szakasz már 2 éves kor előtt megjelenik. A mondatalkotásnál tetten lehet érni, hogy a gyermeki beszédértés mindig egy kicsit a beszédprodukció előtt jár. A kisded már sok toldalékolást megért (ezért a szülők ilyenkor – alkalmazkodva a gyermekük fejlődéséhez – már hosszabb, nyelvileg kicsit összetettebb szerkezeteket is használnak), de az általa alkotott mondatok még nélkülözik a nyelvtani „kötőanyagot" (toldalékot), ezért is nevezzük ezt a nyelvi jelenséget távirati stílusúnak. Azonban grammatikai tökéletlenségük ellenére is igen hatékony kommunikációt jelent a környezetükkel: „baba szép", „lába koszos".

Az efféle kétszavasok előfeltétele azonban, hogy a kisded már legalább 50 szavas aktív szókinccsel rendelkezzen. Egyes vélemények szerint a magyar nyelvben a mondatalkotás elindulásához minimálisan 70 szó szükséges.

Az anyanyelvtanulás mérföldkövei minden nyelven, minden kisgyermeknél azonos sorrendben követik egymást, de időbeli megjelenésük az egyének között nagy változatosságot mutat. A nemek korábban említett különbsége értelmében ekkorra már a fiúknál is megindult a szókincsrobbanás. A nemi különbségek mellett az időbeli megjelenés szerint általában két alaptípust különböztetünk meg: a korai kezdőket és a késői kezdőket. A korai kezdők általában egyenletesen haladnak a nyelvelsajátításban, hamar kezdenek szavakat mondani, és szókincsük gyorsan növekszik. A nyelvet főleg a tárgyak megnevezésére használják, ezért címkézőknek is nevezik őket. Főképpen kijelentő módban társalognak, később rövid, tömör mondatokban. A késői kezdők a megértés bajnokai (Schnell 2016): inkább társas beállítottságúak, később kezdenek beszélni, lehet, hogy csak 2 és fél éves korukat követően, de akkor egyszerre komplex mondatokat mondanak. Szókincsük nem egyenletesen bővül. Több társas kifejezést használnak (köszönöm, kérem stb.). Általában kérdező, kérő, felszólító hangnemben társalognak (Pléh–Palotás–Lőrik 2002; Schnell 2016).

Ebben az időszakban a kisgyermek sokféle szocializációs és énfejlődési folyamatot tanul már nem csak a felnőttektől. A mindennapokban, napi szinten megfigyelhetjük, hogyan éli meg a társas helyzeteket a kortársakkal, hogyan építi be, utánozza a tőlük látott mintákat. Már verbálisan is értésükre tudja adni, hogy mi az övé, mihez ragaszkodik. Társas irányultságú szándékait komplex kommunikációs jelzésekkel fejezi ki, és a másik személy jelzéseit is ügyesen „olvassa".

A kisded a játékában már képes egy valós tárgyat faággal reprezentálni, ami szimbolizálja a kanalat, illetve annak funkcióját. Éntudata egyre erősebb, amit már verbálisan és cselekvéssel, akarattal is kifejez (ez a következő életszakaszban még jobban kiteljesedik). Most aztán már mindent ő akar csinálni. Ez az akarat segíti, hogy egyre önállóbban öltözzön és vetkőzzön. Már egyre bátrabban utánozza az idősebb testvért, mert ő is olyan ügyes akar lenni, mint a nagyobbak. Ilyenkor előfordul, hogy tiltásba ütközik, és megtapasztalja, hogy neki még nem szabad azt, amit a testvérének igen, de van olyan is, amit senkinek sem szabad a családban megtenni. Megfigyeli, utánozza a családtagjait, és közben egyre több normát, szociális szabályt sajátít el, amit (többé-kevésbé) szívesen tesz, hiszen a szeretteitől elismerő mosolyt kap, ha nem cselekszik ellenükre, vagyis nem „rosszalkodik". Sokszor izgalmasabb számára, hogy huncut mosollyal az arcán valami tiltott dolgot csináljon: tapasztalni akar, ami a következő időszakra a szülőkből már nem mindig csal ki elnéző mosolyt. A szociális szabályok rengetegében nehéz kihívás terelni a bontakozó éntudatot, akaratot a gyermek belső energiájának, valódi hajtóerejének a kíváncsiságának megtörése nélkül.

A gyermekek a szerepeken keresztül azonosulnak azokkal a személyekkel, akik fontosak számukra, és ehhez a játékhoz a korszak kezdetén tárgyakra van szükségük, majd később egyre inkább társakra és a tárgyi világ minél pontosabb eszközeire.

A szimbolikus játék elindulása után nagyon gazdag sokszínűséggel jelennek meg a világ reprezentációi a gyermekek játéktevékenységeiben. Párhuzamosan jelennek meg és fejlődnek a kombinációk annak megfelelően, kikkel és hogyan vannak kapcsolatban, milyen eseményeket és érzelmeket élnek meg és dolgoznak fel. Ezekről a variációkról a későbbi életkorokban fogunk részletesebben írni. Ebben az életkorban – mindezt előkészítendő – a szociális interakciók páros helyzetekben való gyakorlása, megélése zajlik.

Mindeközben a 2 éves gyermekek a tárgyakkal való funkcionális, gyakorló játéktevékenységet sem nélkülözik. Megismerő folyamataiknak még mindig nagyon jelentős eleme az érzékleti és motoros, mozgásos tevékenységek, a cselekvés megélése, az információk gyűjtése. A 2 éves gyermekek értelmük bontakozása közben észreveszik az azonosságokat, hogy vannak dolgok, amelyek teljesen egyformák, és vannak, amiknek egy-egy tulajdonságuk egyezik. Így a gyűjtögetéssel, rendezgetéssel ők is csoportokat képeznek, és az azonos színű tárgyakat is csoportosítják. Például piros és sárga tornyot építenek, gondosan kiválogatva a halomból az azonos színűeket. Különböző logikai összefüggések szerint, de egyszerre csak egy tulajdonságra koncentrálva képeznek kategóriákat.

Az érzékszervi tapasztalatok terén ebben a korszakban az akusztikus figyelem és észlelés finomodik, ami a beszéd megindulásában is tetten érhető. A szavak megjelenése a bizonyíték arra, hogy a gyermek hallja a beszédet, és a beszédhangokat differenciálni tudja. A sok-sok éneklés és zenehallgatás, a közös zenélések, a mondókázás, a beszélgetés és a mesélés mindmind a hallási figyelem finomhangolását segíti. A dallam jó észlelését a kérdő hangsúly megjelenése és használata igazolja, még akkor is, ha egy gyermek nem szeret dúdolgatni. Érdemes itt megjegyezni, hogy a hallás az érzékelések közül a magzati életben már korán „bekapcsol”, információt szolgáltat, teljes érési folyamata mégis a legkésőbb zárul le [lásd majd az óvodások élettani pöszeségét]. Folyamatos ingerközvetítőként (álmunkban is hallunk) alapvetően befolyásolja, alakítja az idegrendszer érési folyamatait, és ezen keresztül a gyermek figyelmét.

A vizuális észlelés és figyelem tovább differenciálódik: az észlelésben a száj és a kéz érzeteit (orális, taktilis-haptikus érzetek) háttérbe szorítva fokozatosan átveszi a vezető, irányító szerepet. A kicsik figyelmi fókusza már nemcsak a tárgy vagy a tárgykép egészére, hanem a részekre, az apróbb elemekre fog irányulni. A gyermek a távolban is észrevesz olyan nagyobb tárgyat vagy eseményt, amire felhívják a figyelmét, de ezt még lassabban, csak hosszabban szemlélve tudja a teljes látványtól elkülöníteni.

Manipulációját már egyértelműen a szem vezérli; a szem és a kéz koordinált együttese révén képes még több, két kézzel is végezhető tevékenység, cselekvés elvégzésére. A kisgyermekek tárgyakkal való tevékenységeiben továbbra is a kísérletezés folyik. Előre elgondolják, hogy mit fognak konstruálni, és akár több lépést is képesek előre megtervezni. Bár a kivitelezésben is egyre ügyesebbek, néha még nehézségekbe ütköznek, nem mindig sikerül megvalósítaniuk, amit kigondoltak. A manipulatív tevékenységek fejlődésében továbbra is fontos, hogy mintát lássanak, és mind a játszótársak, mind a felnőttek tevékenységét utánozzák. A késleltetett utánzás lehetőséget teremt arra, hogy új helyzetekben is kipróbálják a látottakat, variációkkal kísérletezzenek, és a játéktevékenységükbe egyre szélesebb körben építsék be a különféle mozdulatokat, cselekvéseket. Az utánzás tárgyak nélkül végzett mozdulatokra is kiterjed; a közös mondókázás során lehetőség nyílik a differenciált kéz- és ujjmozgások, valamint a ritmikus mozgások gyakorlására, amelynek révén elsajátíthatnak és begyakorolhatnak új mozdulatokat.

A finommozgások fejlődését, a kézizmok megfelelő erőkifejtését, erőadagolását segíti, ha a gyermeknek különféle anyagokkal van lehetősége találkozni, manipulálni, például termésekkel vagy képlékeny anyagokkal: homokozással, gyurmázással. Ha a homokot kedvére markolhatja,

szórhatja, áshatja, és a gyurmát nyomkodhatja, paskolhatja, tépkedheti, akkor az anyag ellenállásából, tapintásából keletkező érzékelési információk sok értékes érzékelési, észlelési tapasztalattal, visszajelzéssel gazdagítják az idegrendszert, erősítik a kézizmokat, és járulnak hozzá a kéz- és ujjmozgások koordinációs fejlődéséhez. Az alkotás, ábrázolás igénye is bontakozik: örülnek, ha sikerül palacsintát lapítaniuk, vagy ha a szülővel gombócot gömbölygetnek gyurmából, homokból, tésztából.

A firkálás, rajzolás, festés is egyre kedveltebb tevékenység ebben az életkorban. A ceruzát többnyire marokra fogják a közepén, de vannak gyermekek, akik már az ujjaikkal kezdik tartani az eszközt, és egyre inkább a hegyéhez közelebb fogják. Még mindig nem a konkrétumok ábrázolása dominál, hanem a mozgás élvezete, a nyomhagyás öröme. Ezért nem is érdemes korlátozni a gyermekek alkotókedvét azzal, hogy megpróbálunk nekik sémákat adni, előrajzolni, vagy formaalkotásra rávenni őket, hanem változatos lehetőségek biztosításával hagyni kell őket kísérletezni, hogy a fantáziájuk kibontakozhasson. Mozdulataik nem túl finoman szabályozottak, de a lengővonalas firka mellett megjelenik – főként utánzás révén – a pöttyözés, a körkörös firka és a vonalhúzás is. Értik már, hogy a papír egy felület, amin jól lehet rajzolni, de annak határait még a mozdulat lendülete és a nyomhagyási vágy miatt nem tudják tartani. Minden nagyobb felület ösztönözheti őket a nyomhagyásra, akár az asztallap vagy éppenséggel a fal is. Ujjaik ügyesedése a könyvek lapozásánál is megfigyelhető: ha a kemény lapú babakönyvek mellett előkerülnek puha papírból fűzött képeskönyvek és újságok, már tudnak vigyázni arra, hogy ne szakítsák el a lapokat – bár ujjaikkal kezdetben több lapot hajtanak át egyszerre, idővel azonban egyesével is sikerül (Hajtó et al. 2014).

Kétéves kor körül még a legkevésbé motivált gyermekekben is fölerősödik az „Én akarom…” érzése, szándéka. Azok is, akik eddig nem mutattak nagy hajlandóságot az önállóságuk gyakorlására, elkezdik visszautasítani a szülők vagy más felnőtt segítségét. Emiatt érdemes átszervezni a napi tevékenységek ritmusát, és több időt hagyni azokra a tevékenységekre, melyeket a gyermek önállóan is próbálgathat. A bölcsődében is érdemes úgy szervezni az önkiszolgálási tevékenységeket, hogy lehetőleg a gyermek végezhesse azokat, amikre képes, és ne kelljen az idő sürgetése miatt a felnőttnek közbelépnie. A vetkőzés mellett már az egyszerűbb ruhadarabok felvételét is gyakorolják, és szívesen utánozzák a személyes higiéné eszközeinek használatát: igyekeznek fésülködni, fogat és kezet mosni, a napi fürdés során a hasukat, karjukat szappanozzák. A rugalmasan kezelt, de a biztonság érzését adó napirend segíti tájékozódásukat az időben, mert az idő múlását a tevékenységek állandó, ritmikus egymásutániságában mérik (Neszt 2016).

Az étkezés fejlődésében fontos állomás, amikor a kisgyermek már a felnőttekhez hasonlóan tudja harapni és rágni a szilárd ételeket. Kétéves korra a legtöbb gyermek már részesedhet a család ételeiből, legfeljebb a nagyobb darabokat szükséges kisebbekre felvágni a számára. Az evőeszköz használatába bekerülhet a kis villa is, amivel már megpróbálja a falatokat felszúrni – igaz, még jellemzőbb a marokfogás. A gyermekek mozgáskoordinációjának ügyesedését jelzi, hogy a szájukat a falat bekapása előtt annak méretéhez igazítva nyitják. Szabályozni tudják a harapás erősségét is, és a kevert állaggal ettől a kortól boldogulnak igazán ügyesen. Már olyan dolgokra is képesek, mint a fogaik nyelvükkel való letisztítása, vagy a szívószál használata. A poharat a legtöbben már egy kézzel is ügyesen használják. Az előke, partedli gyakran már zavarja őket. Ugyan a leves még mellécsuroghat, de nagyjából tisztán esznek.

A szobatisztaság felé vezető lépések is egyre határozottabban jelentkeznek, de nagyon eltérő, hogy melyik kisded milyen ütemben halad. Eleinte azt kezdik jelezni, amikor kakiltak a pelenkába, illetve a felnőtt azt veheti észre, hogy a kicsi – bár még pelenkás – távolabb vonul a

társaságtól, és jobban szereti a dolgát egy sarokban vagy például az asztal alatt végezni. Ebben is utánozza a felnőtteket; megérti, hogy az ürítés nem való a játéktérbe.

Kétéves kor után a tudatosabb, irányítottabb mozgástanulás veszi kezdetét. A gyermek számára a fejlődéshez szükséges kihívásokat már nemcsak a megfelelő nagyságú mozgástér biztosítja, hanem a lakásban, tornateremben, udvaron és játszótéren használható mozgásos eszközök és lehetőségek is. A már kialakult mozgásformákat továbbfejleszti a labdával való játék, a játszótéri eszközökön való gyakorlás, a fára mászás, kis járművek hajtása, az ugrások változatos gyakorlása, és a víz mint közeg megtapasztalása. Az utánzás, a közös játék öröme fontos motiváció és tanulási lehetőség a gyermekek számára, ezért 2 éves kor után megnő a csoportos mozgások jelentősége is. A társakkal közösen végzett mozgások közben sok olyat is kipróbálnak, amire egyedül, közösségi játékhelyzet nélkül nem vállalkoznának. Már kisebb gyalogos kirándulásokat is meg lehet tenni velük, főleg társaságban, amikor a kortársak egymást motiválva gyalogolnak, futnak előre. A természeti környezet igazi kihívás: lehet domboldalon fel-le szaladni, köveken lépkedni, kidőlt fatörzsön átmászni, tuskóról leugrani.

A mozgásfejlődés során továbbra is megfigyelhetjük az egyensúly és a koordináció fejlődését. Amikor mozgással kísért mondókákat játszunk velük, mint például a „Gólya, gólya, gilice" vagy az „Ilyen nagy az óriás!", akkor láthatjuk, hogy szívesen próbálkoznak, és néhány pillanatig, egy-két másodpercig már sikerül is nekik egy lábon vagy lábujjhegyen állni. A lépcsőn 2 éves korukban egy kézzel korlátba vagy falba kapaszkodva, mellélépéssel tudnak fel- és lelépegetni (rövidebb lépcsőn: 3-4 fok). A futás még csak indulóban van ebben az időszakban; kiforrott repülőfázisát a későbbi életkorban könnyebben megfigyelhetjük, mert a repülési szakasz kifejezettebb lesz, és nő a lépéshossz. A karok tartása is hajlítottabbá, kifejezettebbé válik. A váltott kar-láb mozgás nagyobb lendületet, sebességet fog majd biztosítani. Futkározás, kergetőzés közben később megtanulnak hirtelen megállni, gyorsan és élesen bekanyarodni, illetve megfordulni. Az ugrás is tökéletesedik, így a most még jellemző lépő ugrást felváltja a páros lábbal történő ugrás, amikor a két láb egyszerre hagyja el a talajt, és egyszerre ér földet. A mászásban is ügyesednek: a legtöbb kisgyermek a kertben, a játszótéren bátran meghódítja a mászókákat, csúszdákat, és amikor magasabbra jutnak, ügyesen és óvatosan koordinálják mozgásukat. Ahová felmásztak, onnan szépen hátrálva le is jönnek (azért néha még segítséget kérnek). A hinták közül is szívesen kipróbálnak többfélét, sőt a karjuk erősödésével sokan már kedvelik a függeszkedési lehetőségeket is, például megpróbálhatnak gyűrűhintán vagy rúdon lógni (Farmosi 1999; Hamza–F. Földi–Tóth 1995; Tótszöllősyné Varga 1999; Kovács–Bakosi, 2001; Hajtó et al. 2014).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (24–30 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 24–30 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Mindennapi, ismert használati tárgyakkal nem játszik funkcionálisan, és/vagy a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését. 2. Mindig ugyanarra a helyre megy, ugyanazokkal a játékokkal ugyanazt játssza. 3. Hosszasan szereti figyelni a forgó tárgyakat (például ventilátorokat, forgó babajátékokat). Játékokkal funkcionálisan nem, vagy csak rövid ideig játszik. Esetleg ismétlődő jelleggel, repetitíven játszik. 4. Kezdetleges, cselekvésre alapuló mintha-játékot nem játszik. Mintha-játéka szegényes, tárgyakkal nem tesz úgy, mintha például etetne (babát/macit). 5. A két kéz mozgása nem összehangolt a játék során. 6. A játékok részeit nem próbálja, vagy nem tudja a helyükre illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket). 7. Nyomot hagyni egy felületen nem próbál, illetve nem tud (kézzel maszatolni, ceruzával firkálni, krétával/ecsettel dolgozni). 8. A könyv lapozását nem próbálja, vagy nem képes ujjával elválasztani a lapokat. 9. Egymásra tenni, építeni nem próbál, illetve nem tud.
Irányított tevékenység, tanulás	10. Egyszerű formabedobó játékban is ügyetlen. [Lásd még Szabad játék, 6. jel.] 11. Többnyire gyakorlótevékenységet folytat, játékát nem lehet mintha-játék és egyszerű szerepek felé terelni. [Lásd még Szabad játék, 4. jel.] 12. Nem építkezik. [Lásd még Szabad játék, 9. jel.] 13. Képeskönyvek rövid ideig sem kötik le a figyelmét. [Lásd még Szabad játék, 8. jel.]
Mozgás zárt térben	14. Testtartása aszimmetrikus, állásban, álló helyzetben bizonytalan. 15. Járása aszimmetrikus vagy koordinálatlan, bizonytalan. 16. A futás még nem jelent meg. 17. Az ugrás még nem alakult ki. 18. A lépcsőn csak kézfogással tud menni, önállóan kapaszkodva még nem.

Figyelemfelkeltő jelek a 24–30 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Játék és mozgás a szabadban	19. Hosszasan, ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban (például faleveleket, kavicsokat a szeme előtt szór). Hosszan figyel egy tárgyat. 20. Zavarja, ha szokatlan érzetet okozó dolgok érnek hozzá (homok, sár, fű, maszatosság). 21. A térbeli mozgáslehetőségeket nem keresi, elkerüli (fel-le és átmászás, átbújás). 22. Lábbal hajtható járműre nem ül szívesen (kismotor, futóbicikli, tricikli), vagy nem halad vele ügyesen. 23. A futás és az ugrás még nem alakult ki. [Lásd még Mozgás zárt térben, 16. és 17. jel.]
Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás, szobatisztaság alakulása	24. Nem próbálkozik az önálló evéssel. 25. Szelektív evő (nagyon kevés ételféleséget eszik meg). 26. A darabos ételt nem eszi meg, vagy rágás nélkül nyeli le a falatot. 27. Erősen zavarja, ha maszatos lesz, vagy hárítja a szappanozást, fogmosást, körömvágást, hajmosást. 28. Rendszeresen visszatartja a székletét (hetente kétszer, vagy annál kevesebbszer kakil).

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 24–30 hónapos kisded	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás	1. Arca mimikátlan, érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek az arcán. 2. Váratlan dühkitörései vannak, nehezen csillapítható. 3. Megfontolás nélkül barátságos, bárkivel elmegy.
Társas interakciók	4. Figyelmét nehéz felkelteni, nem követi a mutatás, a tekintet irányát. 5. Nem érdeklődik a szociális interaktív játékok iránt. 6. Kortársakkal való kezdetleges játék még hiányzik.
Figyelem	7. Erősebb hangokra sem figyel fel. 8. Túl közel hajol a tárgyakhoz, esetleg személyekhez. 9. Gyakran mellényúl a tárgyak megfogásakor, a rá- vagy behelyezéskor. 10. Gyakran rombol, tapos, ütközik, balesetezik.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 24–30 hónapos kisded	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Utánzás	11. Komplex cselekvéseket nem utánoz. 12. Túlnyomó többségben a felnőtt szavait echolálja.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	13. Gesztusokkal nem „írja le”, nem fejezi ki velük az érzéseit, érzelmeit, élményeit. 14. Kívánságait a felnőtt kezének irányításával, kézvezetés használatával jelzi. Mutatóujjával nem mutat. 15. Nem érti az egyszerű felszólításokat, utasításokat. 16. Alig néhány szót használ, kommunikációját még mindig inkább a gesztusok, a mimika uralják.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 24–30 hónapos kisded tevékenységeiben

Szabad játék (24–30 hó)

1. **Mindennapi, ismert használati tárgyakkal nem játszik funkcionálisan, és/vagy a játéktárgyak nem keltik fel az érdeklődését.**
   - A megfigyelési szempontsor megegyezik a Szabad játék (18–24 hó) 1. jelénél írtakkal.
2. **Mindig ugyanarra a helyre megy, és ugyanazokkal a játékokkal ugyanazt játssza.**
   - Sok kisgyermeknek vannak kedvenc helyei, ahol szeret játszani, és ezt gyakran a kedvenc játékaival teszi. Játéka változatos: ha észrevesz valamit a helyiségben, odaviszi, lerakja, beilleszti a játékába, megmutatja a szüleinek. Tevékenységében egyfajta rövid „forgatókönyv" fedezhető fel. Figyelme ilyenkor még csapongóbb; hamar otthagyja, amivel addig foglalatoskodott. Ha hirtelen meglát valamit, addigi tevékenységével felhagy, és máshol másképpen kezd valami másba. Ebben a kontextusban a kisded játéka a következő esetekben értelmezhető figyelemfelkeltőként: a környezetét nem fedezi fel, tánykedése szegényes, ismétlődő. A bölcsődében, otthon nem járja be a teret, vagy mindig ugyanazt és ugyanúgy teszi, miközben a környezetében lévő személyekre nem mosolyog nem mutatja meg, hogy mit csinál; személyi környezetében nem, vagy kevésbé keresi a társas kapcsolatokat. Esetleg ragaszkodik hozzá, hogy a felnőttel mindig ugyanazt játssza, ugyanazon a helyszínen. Egyszerű tiltásokat nem ért, alapvető szociális szabályok betartására nem törekszik. Ha új helyen van, akkor vagy mindent kiborít, eldob, és nem játszik semelyikkel, vagy „letapad" egy helyen egy játékkal, és esetleg a funkciójától eltérő módon használja azt. Például a labdákat a dobozból kiborítja, de utána nem játszik velük, vagy a plüssállatokat kiborítja, és csak dobálja őket, stb.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg minél több helyen, helyzetben!
- Bölcsődében, otthon mindennap ugyanazt teszi a játékokkal/tárgyakkal? Például mindig kiborítja a fagyöngyöket, kockákat, zsírkrétákat, de utána nem kezd velük semmit? A kiskonyhában ismétlődő tevékenységeket végez, felfedező játék nélkül? (A kiskonyha ajtaját ki-be nyitogatja; nap mint nap mindig ugyanazokat a mozdulatokat ismétli, játssza, a tányérokat pörgeti.)
- Jó mozgása ellenére, ahová lerakjuk, ott marad, miközben magától nem, vagy kevésbé érdeklődik a játéktárgyak iránt?
- Figyeli a kortársait? Utánozza őket?
- Figyelje meg, hogy mit tesz a gyermek, ha ön a játékába bekapcsolódik!
- Felfigyel önre? A közeledését, kezdeményezéseit elfogadja, reagál?
- Ha hozzáér a játékához, de nem viszi el, megfigyeli önt? Tekintetével, gesztussal vagy esetleg szóval jelzi, hogy ön ne nyúljon hozzá?
- Ha nem zavarja, hogy hozzányúlt, megfigyeli, hogy mit csinál vele? Esetleg utánozza önt vagy egy másik személyt?
- Figyelje meg, hogy mit tesz a gyermek akkor, ha együtt szeretne vele játszani, de nem pontosan ott, ahol esetleg együtt szoktak lenni, viszont ugyanabban a helyiségben!
- Ha ön a helyiség másik részére viszi a gyermek kedvelt játékait, ő akkor is visszaviszi?
- Az élményeit megosztja?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon mit és hogyan játszik szívesen a gyermekük?
- Előfordul-e, hogy a rendeltetésüknek megfelelően, hosszabban játszik a tárgyakkal, játékokkal? Felfedezi-e a tulajdonságaikat?
- Szokott-e mintha-játékot játszani? Reagál-e ilyenkor a felnőttek kéréseire? Képes a kérés szerint változtatni a játékán, vagy mindig ugyanazt ismétli?
- Kérje meg, hogy a szülők figyeljék meg gyermeküket a fentiek alapján!

Összegzés

- Viszonylag nehéz jól megfigyelni ezeket a figyelemfelhívó jeleket, hiszen ha már azt tapasztaljuk, hogy a gyermek úgy csinál, mintha babát etetne, stb., és ezt ismétlődve teszi, akkor úgy gondolhatjuk, hogy csak tetszik neki ez a játék, ezért játssza újra és újra, ami a legtöbb esetben így is van.
- Amennyiben a szülők és több szakember együttesen is azt tapasztalják, hogy a gyermek játékában több hónap elteltével sem történik változás, ha a fentiek alapján hosszan és ismétlődő jelleggel játszik, ha a repertoárja nem bővül, ha a mintha-játéka nem gazdagodik, ha nem utánozza a felnőtteket, a kortársait, vagy ha a társas interakció és a kommunikáció területén is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, akkor a gyermek kivizsgálása indokolt, a szülőket a pedagógiai szakszolgálathoz kell irányítani.
- Amennyiben nem tapasztalnak egyéb figyelemfelkeltő jeleket, a további megfigyelés és nyomon követés céljából pszichológus bevonása javasolt.

3. Hosszasan szereti figyelni a forgó tárgyakat (például ventilátorokat, forgó babajátékokat). Játékokkal funkcionálisan nem, vagy csak rövid ideig játszik. Esetleg ismétlődő jelleggel, repetitíven játszik.

- Ez olykor az előző (2.) figyelemfelkeltő jelhez kapcsolódhat.
- Minden gyerek csodálattal fedezi fel, ha valami pörög, forog, érdekes vizuális ingert nyújt. Szeretik nézni, és mosolyogva kérik, hogy újból nézhessék. Közben rámutatnak, átadják, általában valamilyen módon a közelükben lévő személyekkel is megosztják élményüket.
- Ha maguktól nem tudják elindítani, működtetni a forgó holmit, gyakran sokáig próbálkoznak vele, hiszen ebben az életkorban az önállóságra való törekvés dominál. Ha azonban nagyon tetszik nekik, és mégsem sikerül elindítaniuk, átadják, vagy gesztusokkal, szóval, tekintetükkel az elégedetlenségüket fejezik ki.
- Figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek sokáig belemerülve, újra és újra, szinte megunhatatlanul igényli, hogy hosszasan nézhesse például a ventilátort, búgócsigát, propellert, autókereket – miközben környezetével nem, vagy csak kézhúzással, tárgyátadással kerül kapcsolatba, és a játszás örömének megosztására nem reagál, nem fejezi ki érzéseit (mosollyal, mutatással, tekintetkapcsolattal).

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a következőket szabad játéktevékenység közben:
  - Játéktárgyakkal funkcionálisan játszik?
  - Kortársai kezdeményezéseire reagál?
  - Ha felfedez valamilyen forgó tárgyat, megmutatja felnőttnek, kortársának? Kifejezi örömét?
  - Ha nem tud pörgetni vagy forgó dolgokat megnézni: képes-e játékokkal rendeltetésüknek megfelelően játszani?

- Ha éppen elmerül a tárgyak megfigyelésében: megszólításra felfigyel-e, kizökkenthető-e a tevékenységből, és képes-e a másik félre figyelni, reagálni?
- Esetleg először szereti megpörgetni a tárgyakat, de utána ráun, és inkább funkcionálisan használja őket?

Érdemes megkérdezni!

- Gyakran előfordul-e, hogy hosszasan elmerül, szinte csodálattal figyeli bizonyos tárgyak (ventilátor, mosógép, busz kereke) működését?
- A szüleinek gesztusokkal, szavakkal elmeséli-e, hogy mit lát vagy „mit csinált" az a tárgy?
- Otthon mit játszik a gyermekük szívesen?

Összegzés

- Amennyiben a kicsi játéka túlzottan csapongó; ha a játéktárgyakat nem, vagy csak nagyon korlátozottan tudja rendeltetésüknek megfelelően használni, illetve ha a rendeltetésüktől eltérő, irreleváns módon használja őket; ha nem utánoz és társas interakciót nem kezdeményez; ha a figyelmét nehéz felkelteni; ha örömét nem, vagy ritkán fejezi ki, valamint ha több, az átfogó területeken megfigyelhető figyelemfelkeltő jelet is tapasztal, irányítsa a szülőket a területileg illetékes pedagógiai szakszolgálathoz vagy klinikai szakpszichológushoz!

4. Kezdetleges, cselekvésre alapuló mintha-játékot nem játszik. Mintha-játéka szegényes, tárgyakkal nem tesz úgy, mintha például etetne (babát/macit).

- Ekkorra a gyermekek játéktevékenységét az egyszerű mintha-játékok, szimbolikus játéktevékenységek uralják. Szívesen játsszák el újra és újra az életükből megjelenített eseményeket, melyekhez már egyre gyakrabban használnak valódi tárgyat szimbolizáló dolgot. Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha a korábbi életszakaszban leírt jeleket még most is tapasztaljuk.
- A megfigyelési szempontsor megegyezik a Szabad játék (18–24 hó) 2. jelénél írtakkal.

5. A két kéz mozgása nem összehangolt a játék során.

- A két kéz mozgásainak összehangolása egyre bonyolultabb tevékenységek elvégzését is lehetővé teszi: a szétszedés és összerakás mellett az illesztéseket, a fűzést, vágást, ragasztást.
- Részletesebb leírást lásd Szabad játék (18–24 hó), 5. jel.

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a gyermek a karjaival nem tudja a test középvonalát keresztezni és a kétkezes mozgások nehezen mennek, nem összehangoltak: hol az egyik, hol a másik kezét használja, a két kezét együtt pedig csak erősen kényszerítő helyzetben.
- Ha a következő, 6., 7., 8. és 9. jelek közül többet is észlelünk, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

6. A játékok részeit nem próbálja, vagy nem tudja a helyükre illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket).

- A kisded kézmozgásainak differenciálódása, koordinációjának érése és a gyakorlással szerzett tapasztalatai révén egyre precízebben illeszt, elenged. Ez a tevékenység akkor válik számára érdekes és gyakorlandó helyzetté, ha átlátja, hogy a részek egy egészet alkotnak majd.

- Részletesebb leírást lásd Szabad játék (18–24 hó), 6. jel.

Összegzés

- Ebben az életkori szakaszban már kivizsgálást igényel, ha a gyermek nem próbál egymással kapcsolatba hozni tárgyakat összeillesztéssel. Az is figyelemfelkeltő jel, ha próbál ezekkel kísérletezni, de nem sikerül kiviteleznie.
- Ha az 5., 7., 8. és 9. jeleket is észleljük, kivizsgálást kezdeményezünk!

7. Nyomot hagyni egy felületen nem próbál, illetve nem tud (kézzel maszatolni, ceruzával firkálni, krétával/ecsettel dolgozni).

- Két- és hároméves kor között a kisded már nemcsak jól érti az összefüggést, hanem egyre nagyobb élvezettel gyakorolja is azt, hogy ha valamilyen felületen egy nyomot hagyó eszközt mozgat, akkor így létrehoz, megváltoztat valamit a környezetében. Az íróeszköz megtartása már nem jelent gondot: még ha marokra is fogják, könnyedén és lendületesen tudnak nyomot hagyni, firkálni.

Összegzés

- Részletesebb leírást lásd Szabad játék (18–24 hó), 7. jel.
- Ha az 5., 6., 8. és 9. jeleket is észleljük, kivizsgálást kezdeményezünk!

8. A könyv lapozását nem próbálja, vagy nem képes ujjával elválasztani a lapokat.

- Ha kemény lapú babakönyvek mellett előkerülnek puha lapú képeskönyvek, újságok, a kisdedek ekkorra már azokat is tudják lapozni; és bár ujjaikkal kezdetben több lapot hajtanak át egyszerre, néha sikerül egyesével is. Ez a jelenség alapvetően motoros funkció. Más területekkel összefüggésben lásd Irányított tevékenység, tanulás (24–30 hó); 13. jel.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a gyermeknek képeskönyvet, ami a számára érdekes!
- Üljön le mellé, és meséljen a képekről, nevezze meg őket!
- Motiválja a gyermeket, hogy ő maga lapozzon!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen könyveket szoktak együtt nézni a gyermekükkel!

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a kisded a puha, vékony lapokkal nem tud mit kezdeni, de ha még a kemény, vastag lapot sem hajtja át, akkor más tünetekkel együtt (5., 6., 7., 9. jel) kivizsgálást igényel.

9. Egymásra tenni, építeni nem próbál, illetve nem tud.

- Az építő-konstrukciós tevékenységet, játékokat változó érdeklődéssel és ügyességgel játsszák ebben az életkorban is.
- Az építkezés, a konstrukció motoros szempont, így a más területeken megfigyelhető összefüggéseit lásd (24–30 hó) Irányított tevékenység, tanulás; 12. és Figyelem, 10. jel.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a gyermeknek olyan játékot, amiből építeni lehet!
- Ha nem kezd el magától konstruálni, mutassa be, és ösztönözze erre a tevékenységre!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek építeni egyedül?
- Szokott-e a gyermek építeni közös játékhelyzetben?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a kisded kisebb tárgyakból 5-10 elemből álló sorozatot nem, vagy sikertelenül próbál egymásra helyezni. Kivizsgálást igényel, ha nem tesz több tárgyat egymásra, még nagyobbakat sem, és nem építkezik minimum 3-4 elemből.

Irányított tevékenység, tanulás (24–30 hó)

10. Egyszerű formabedobó játékban is ügyetlen.

- A formabeillesztés részben motoros feladat. Ahhoz, hogy a megfelelő formát a kisgyermek bedobja, először jól kell észlelnie a formatestet és az ahhoz tartozó, azonos formájú lyukat. Térbeli és sík vetületeket kell ehhez összevetnie, amihez a megfelelő vizuális érzékelésen és az észlelésen kívül megfelelő gondolkodási folyamat is szükséges: egyrészt az azonosság felfedezése, másrészt az analízis-szintézis megfelelő szintje. Lásd még Szabad játék (24–30 hó), 6. jel.

Hogyan figyeljem meg?

- Akinek a formabeillesztés nehezen megy, a szabad játék során nem is keresi azt, elkerüli. Ilyen kisgyermekkel érdemes kezdeményezni ezt a játékot.
- Ehhez olyan eszközt válasszon, amely nem tartalmaz túl sok formát, és a lyukak egymás mellett, inkább síkban helyezkednek el! (Ugyanis a gömböt még plusz forgatni is szükséges a térben, a táblát vagy a háztetőt viszont nem.)
- Figyelje meg: a helyet megtalálja-e, csak az alakzatot nem tudja beigazítani? Vagy próbálgat, viszont az ügyességgel nincs baj? (Azaz mihelyt eltalálja a helyet, akkor gyorsan bepottyantja a formát.)
- Ha a próbálkozása sikertelen, arra belátással van-e? Vagy nyűgösen, erőteljesen igyekszik beszuszakolni a darabot oda, ahová az nem illik?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermekük otthon hasonló játékkal próbálkozni?
- Milyen illesztőjátéka van otthon?
- A szülő szerint miért nem sikeres ebben a tevékenységben?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek az egymás mellett elhelyezkedő három alapformát (kör, négyzet, háromszög) sem helyezi sikeresen a táblába/dobozba, kivizsgálást igényel, amit a pedagógiai szakszolgálatnál elvégeznek.

11. Többnyire gyakorlótevékenységet folytat, játékát nem lehet mintha-játék és egyszerű szerepek felé terelni.

- A játéktevékenységben megjelenő új formák és szintek a gondolkodási folyamatok fejlődése során tudnak kialakulni, megjelenni. Természetesen sok más terület együttes és megfelelő alakulása szintén szükséges hozzá, de ebben a jelenségben alapvetően a világ megértése okoz nehézséget annak a kisdednek, akinek a játéka a funkciógyakor-

lástól nem tud elrugaszkodni, nem színesedik, fejlődik. Ez lehet fejlődésbeli elmaradás, vagy minőségében más irányú fejlődés következménye.

- További részletes leírást talál a Szabad játék (18–24 hó) 2., valamint a Szabad játék (24–30 hó) 4. jelénél. Megfigyelése is a korábbiakkal azonos.

Összegzés

- Mint már korábban (18–24 hó) is jeleztük, a környezeti tényezők ennek a képességnek a kialakulását nem akadályozzák meg. Amennyiben a gyermek gondolkodása megfelelően fejlődik, ebben az életkorban nincs feltétlenül szüksége a valódit utánzó játékeszközökre ahhoz, hogy eljátsszon valamit, mintha az megtörténne. Szinte épp ellenkezőleg: a szabad asszociáció a cselekvő utánzás révén könnyebben létrejön, ha nincs ott a valóságos tárgy. Ha viszont a tárgyakat csak a funkciójuk szerint használja, illetve csak gyakorló játéktevékenységet végez velük; ha a kihelyezett tárgyak közül konzekvensen azokat választja, amelyek erre alkalmasak (például autó tologatása; vagy ha a kanállal nem kavar, nem etet, hanem csak a saját szájába veszi), akkor ez figyelemfelkeltő jel, ami kivizsgálást igényel a pedagógiai szakszolgálatnál.

12. Nem építkezik.

- Nem minden kisgyermek kedvence az építkezés, de bizonyos dolgok eléréséhez vagy megszerzéséhez időnként egymásra kell pakolniuk tárgyakat. Ahhoz, hogy ebben sikeresek legyenek, a motoros ügyesség is számít, de itt és most a gondolkodás fejlődését tárgyaljuk, aminek révén a kisdedek ily módon hozzák a tárgyakat kapcsolatba egymással, és sorozatot alkotnak velük.
- A motoros készségek tekintetében lásd fentebb, a Szabad játék 9. jelét.

Hogyan figyeljem meg?

- Helyezzen a gyermek közelébe egymásra rakható tárgyakból többet (5-12 darabot)!
- Figyelje meg: önállóan belekezd-e építkezésbe?
- Elkezdi-e az építkezést, ha arra kéri, hogy építsen egy tornyot?
- Amikor ön egymásra rak pár elemet, akkor bekapcsolódik-e, és tesz rá egyet vagy többet?
- Látja-e az együtt töltött idő alatt, hogy emelvényt próbál képezni valamiből, hogy egy magasabban elhelyezett, vágyott tárgyat megszerezzen?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon látták-e már, hogy a gyermekük bármit egymásra rak? Nagyobb tárgyra akár kisebbet?
- Tolta-e már oda a kisszéket, hogy elérje a polcon a számára fontos tárgyat?
- Szoktak-e építőjátékot kezdeményezni vele, és ha igen, akkor milyen sikerrel?

Összegzés

- Ha azt látják, vagy a szülők beszámolnak arról, hogy a gyermekük össze szokott építeni különböző tárgyakat, de az ön kezdeményezésére a felkínált elemekkel ezt nem teszi, akkor a konstrukciónak mint gondolkodásnak a birtokában van, de a motoros ügyetlenség vagy a pontatlan látás hátráltatja magasabb építmény létrehozásában – figyelemfelhívó jel.

- Amennyiben ezt nem tapasztalják, 3-4 elemet nem épít fel egymásra, akkor kivizsgálást igényel.

13. Képeskönyvek rövid ideig sem kötik le a figyelmét.

- A 2-2 és fél éves gyermekek a szimbolikus gondolkodás mezejére lépnek. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a képek jelentéssel kezdenek bírni számukra, képesek a térbeli valóságot a síkra leképezni, és felismerni a jelzett tulajdonság-azonosságok alapján. Nehézséget okoz a képeskönyv nézegetése, ha a szimbolikus gondolkodás nem érte el a megfelelő szintet, vagy a vizuális észlelés és figyelem nem kellő minőségű ahhoz, hogy a síkban ábrázolt képek lekössék a gyermek figyelmét. Ebben az életkorban minden gyermeknek segít még, ha a képek nézegetésekor beszél a felnőtt; röviden, de a gyermek érdeklődésének megfelelően (hangutánzóval, rövid megnevezéssel).
- A könyv nézegetésének motoros oldaláról olvashatnak a Szabad játék (24–30 hó), 8. jelnél.

Hogyan figyeljem meg?

- Ha van rá mód, akkor a kisgyermeket a szülővel együtt képeskönyv nézegetése közben figyelje meg, a következő szempontok szerint:
  - Hogyan hívja fel a szülő a gyermek figyelmét a könyvre? Mit mond eközben?
  - Magához vonja-e a gyermeket az ölébe, vagy a képek nézegetése közben szabadon jöhet-mehet?
- Kezdeményezzen ön is könyvnézegetést; egyszerű hanghatással, rövid megnevezéssel, dallamosabb hangon, kissé nagyított mimikával mutasson rá a képekre, és eközben is figyelje meg:
  - A két helyzetben különbözően reagál-e a gyermek?
  - A hangadásra figyel-e jobban?
  - Figyeli-e a mutatást?
  - Megáll-e egyáltalán, hogy megnézze?

Érdemes megkérdezni!

- Ha a helyzet nem volt sikeres, akkor kérdezze meg: van-e otthon olyan könyv, amit meg szokott nézni, vagy abban legalább egy kép?
- Szokott-e lapozgatni a gyermekük? Eközben nézi-e a képeket?

Összegzés

- Ha hangoztatás és rámutatás segítségével sem néz meg a kicsi legalább 6-8 lapon egy-egy képet, mert folyton mozgásban van, és nem érdeklődik a képeskönyv iránt; vagy ha odamegy, belenéz, de nem nézi hosszabban; továbbá ha más játéktevékenység kapcsán is talál a figyelemben vagy érdeklődésben problémát, akkor kivizsgálása javasolt a pedagógiai szakszolgálatnál.

Mozgás zárt térben (24–30 hó)

14. Testtartása aszimmetrikus, állásban, álló helyzetben bizonytalan.

- Ahogy minden korábbi életkorban, a testtartásban a két testfél közötti szimmetriát és a stabilitást figyeljük. A gerinc fiziológiás görbületei már alakulóban vannak, a nyaki és ágyéki rész enyhén homorú, a hát pedig domború. A láb boltozatos szerkezete fokozatosan alakul ki az állás és járás során, de végleges formáját csak kisiskoláskorban éri el.

Az önálló járás kialakulását követően a gyermekek az alsó végtagjaikat sokszor kifelé vagy befelé forgatva terhelik; 4-5 éves korra ez többnyire spontán korrigálódik (Vízkelety–Szőke 2009).

Hogyan figyeljem meg?

- A testtartásról csak akkor kaphat képet, ha a gyermeket pelenkára vetkőztetve figyeli, mezítláb, kemény talajon állva, elölről, hátulról és oldalról is.
- Figyelje meg a fej és a gerinc, valamint a felső és alsó végtagjainak tartását!
- Figyelje meg a helyzetstabilitását: képes-e álló helyzetből különféle helyzetváltoztató mozgásokat végezni: leülni-felállni a földről, leguggolni-felállni, lehajolni játékért, megfordulni, labdát eldobni, rúgni? Vagy ezekhez meg kell kapaszkodnia?

Érdemes megkérdezni!

- Szokták-e bármilyen helyzetben aszimmetrikusnak látni a gyermekük testtartását?
- Bizonytalannak látják-e az álló helyzet megtartását?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel a következő esetekben:
  - Ha a gyermek álló helyzetben még mindig bizonytalanul áll.
  - Ha a földről csak bútorba kapaszkodva vagy combjára támaszkodva tud felállni.
  - Ha aszimmetria jeleit látjuk állás közben, akár a fej, a törzs, vagy a végtagok tartásában (fejtartása ferde, gerince oldalra hajlik, egyik válla feljebb van, medencéje, lábtartása nem szimmetrikus, alsó végtagjait nem terheli egyformán).
  - Ha a vállak nagyon csapottak / előre esnek, és a lapockák jelentősen elállnak.
- Amennyiben feltűnően nagy fokú a bokák befelé dőlése és a belső lábél ellapulása, illetve akár befelé domborodása, javasolja a szülőnek, hogy konzultáljanak a házi gyermekorvosukkal vagy gyermekortopéd szakorvossal, mert szükség lehet korrekciós cipő viselésére.

15. Járása aszimmetrikus vagy koordinálatlan, bizonytalan.

- A két testfél tartása, illetve mozgása ebben az életkorban is szimmetrikus. A járás koordinált, biztos, és a gyermek már nem billen ki gyakran az egyensúlyi helyzetéből, nem esik el. Járás közben képes könnyedén megállni és újra elindulni, menet közben irányt váltani. Észreveszi és kikerüli az akadályokat. Egy esetleges esésnél támaszreakciói gyorsan, szimmetrikusan kiváltódnak (egyensúlyvesztésnél kilépés, elesésnél letámasztás). Álló helyzetben és/vagy járásnál a teljes talpa támaszkodik a talajon, és csak akkor lábujjhegyez, ha utánozza a mozgást, vagy el akar érni valamit.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a járást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni! (Nagyobb teremben, folyosón.)
- A gyermek legyen pelenkára vetkőztetve.
- Motiválja a kicsit hosszabb egyenes szakaszon történő járásra!
- Figyelje őt hosszabb ideig jövés-menés közben cipőben és mezítláb is!
- Járás közben figyelje meg elsősorban az alsó végtagok, emellett a fej és gerinc tartását, mozgását, valamint a felső végtagokét is!
- Figyelje meg sík terepen, különféle egyenetlen felületeken és szintkülönbségnél is!

- Figyelje, hogy milyen gyakran billen ki egyensúlyi helyzetéből, és ilyenkor hogyan kompenzál!
- Gyakran elesik? Ügyesen letámaszt-e, hogy az esésnél a fejét óvja?

Érdemes megkérdezni!

- Mennyit esik, amikor egyenetlen a talaj? Gyakrabban elesik, amikor a talaj nem sima? (Kicsit emelkedik/lejt, vagy hepehupás.)
- Könnyedén változtat-e irányt, sebességet?
- Mik az egyensúly elvesztésének és visszanyerésének technikái? Jellemzően visszanyeri-e egyensúlyi helyzetét, ha megbillen vagy elesik?
- Ha elesik, letámaszt a kezeire? Eséskor a fejét meg tudja tartani, védeni a beütéstől?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha az alábbiakat tapasztalja:
  - A gyermek járása még bizonytalan, sík talajon, illetve enyhén hepehupás terepen is gyakran megbillen, és sokszor elesik.
  - Az alsó végtagjait nem megfelelően terheli (lábujjhegyez, a térdét mereven és túlzottan hátrafeszíti, széles terpeszben vagy rogyasztott térdekkel jár).
  - Sántít, azaz a két lábával nem lép egyformán (egyik sarkát nem teszi le, másképp lendíti előre valamelyik végtagját, az egyik térdét mereven és túlzottan hátrafeszíti).
  - Az egyik karját nem tudja leengedni járás közben, az folyamatosan hajlítva van.
- Előfordulhat a lábak enyhe kifelé vagy befelé fordulása, és a bokák enyhe befelé dőlése. Ez spontán is fog változni, de figyelemmel kell kísérni!
- A koordinálatlan járás hátterében állhat a gyengébb látásminőség, amit érdemes haladéktalanul ellenőriztetni szemészeti kivizsgálással.
- Emellett az egyensúlyi szerv éretlensége, a fül, illetve a hallójárat gyulladása következtében kialakuló átmeneti koordinációs zavar is lehet a jelenség mögött. Ez esetben fül-orr-gégészeti vizsgálat, valamint gyermekorvosi döntés szükséges, hogy más szakvizsgálatot igényel-e. Első körben a gyermek háziorvosához irányítsa a családot! Ő fog javaslatot tenni a szakorvosi kivizsgálásra, és ad beutalót.

16. A futás még nem jelent meg.

- Ebben az életkorban már azoknál a gyermekeknél is megjelenik a futás, akik viszonylag későn, 15–18 hónapos korukban kezdtek el önállóan járni. A futás a legtöbb gyermeknél 2 éves kor körül jelenik meg, addig a gyermek gyors járását figyelhetjük meg, amikor siet; még nincs repülőfázis.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a futást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni! (Nagyobb teremben, folyosón.)
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket hosszabb egyenes szakaszon történő futásra!
- Figyelje meg, tud-e futni (mindkét láb a levegőbe emelkedik), vagy csak a lépéseit gyorsítja meg!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, szeret-e futkározni?

Összegzés

- A futómozgás megjelenésének hiánya ennek a korszaknak a végén, 2,5 évesen figyelemfelkeltő jel, a 17. és 18. jellel együtt kivizsgálást érdemel! Első körben a gyermek háziorvosához irányítsa a családot! Ő fog javaslatot tenni a szakorvosi kivizsgálásra, és ad beutalót.

17. Az ugrás még nem alakult ki.

- Az ugrás 2 éves kor körül jelenik meg. Változó, hogy először a helyben ugrást vagy a leugrást látjuk-e, de 2,5 éves életkorban a gyermek mindenképpen végrehajtja a helyben ugrást és a leugrást is kb. 10-15 cm magasról.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, kemény felület, kis dobogó vagy alacsony zsámoly a leugráshoz! (Esetleg járdaszegély vagy a lépcső legalsó foka.)
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a lábán!
- Motiválja a gyermeket helyben ugrásra, leugrásra!
- Figyelje meg: el tud-e szakadni mindkét lábával a talajtól, vagy csak lépés lesz az ugrási kísérletből!

Érdemes megkérdezni!

- Próbálkozik-e a gyermekük az ugrással?
- Szokott-e sikerülni mindkét lábbal egyszerre felemelkednie?

Összegzés

- Az ugrás megjelenésének hiánya ebben az életkorban figyelemfelkeltő jel, a 16. és a 18. jellel együtt kivizsgálást érdemel! Első körben a gyermek háziorvosához irányítsa a családot! Ő fog javaslatot tenni a szakorvosi kivizsgálásra, és ad beutalót.

18. A lépcsőn csak kézfogással tud menni, önállóan kapaszkodva még nem.

- Lépcsőn, ahol a kisded jól tud kapaszkodni (vagy falhoz támaszkodni), néhány fokot egy kézzel kapaszkodva fellépeget ebben az életkorban. Többnyire mellélépéssel, de a gyakorlottabbak felfelé már váltott lábbal is mehetnek. A lépcsőn járás biztonsága függ a gyermek látásától, illetve egyensúlyérzékelésétől, izomerejétől és koordinációjának fejlettségétől is.

Hogyan figyeljem meg?

- A lépcsőn járást mindenképpen nézze meg, ha van rá lehetősége; ne csak a szülő kikérdezésére hagyatkozzon!
- A lépcsőfok magassága és szélessége ne térjen el az átlagostól! (Magasság 15-20 cm, szélesség kb. 30 cm.)

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek csak mászva tud a lépcsőn haladni, vagy úgy, ha mindkét kezét fogják; ha lépcsőzésnél kapaszkodva a másik kezével a combjára támaszkodik, és nehezen nyomja fel magát; ha szemmel láthatóan bizonytalan az elindulása. Ha a lábemelést elvéti, és koncentráltan csak maga elé néz, akkor érdemes a szemészeti kivizsgálását felvetni. Irányítsa a családot a gyermek háziorvosához, hogy a kivizsgálás irányát, sorrendjét ő döntse el!

Játék és mozgás a szabadban (24–30 hó)

19. Hosszasan, ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban (például faleveleket, kavicsokat a szeme előtt szór). Hosszan figyel egy tárgyat.

- Ebben az életkorban is fontos, hogy a gyermek a környezetében lévő tárgyakat, anyagokat megtapinthassa, állagát megtapasztalja, akár hosszabban is elmerülve a tapasztalatszerzésben. Ha nem először találkozik az érdekes anyaggal (például a homokkal), a szórás mellett már rájön és felfedezi, hogy egyéb dolgokat is lehet vele csinálni. A faleveleket is nagy élvezettel szórja magára, dobja fel a levegőbe. És melyik gyerek ne szeretné a kavicsokat hajigálni?
- Figyelemfelkeltővé akkor válik ez a tevékenység, ha közben a kicsi nem, vagy kevésbé figyeli személyi és tárgyi környezetét. Nem reagál, a kortársai iránt nem érdeklődik, az érdekes játékok helyett inkább magányosan szórja maga előtt a homokot, falevelet (akár a szeméhez közel), miközben a szüleire vagy az egyéb személyi és környezeti ingerekre nem vagy kevésbé figyel fel.
- Figyelemfelkeltő, ha már hetek óta azt tapasztaljuk, hogy nem, vagy kevésbé érdeklődik más játékok, gyerekek, felnőttek által mutatott játékok iránt; ha egyszerű tiltásra nem reagál; ha visszatér a különböző anyagok ismétlődő, repetitív szórásához; ha pedig abbahagyja, akkor esetleg csak ide-oda futkározik, az árnyékát figyeli, vizuális ingereket keres.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg: van-e olyan szabadtéri tevékenység, amibe szívesen bekapcsolódik (futkározás, kismotorozás)?
- Képes-e a homokozóban a kortársak jelzéseire reagálni, például játékokat cserélni?
- Esetleg nem, vagy kevésbé mutat érdeklődést más gyermek iránt? A mellette játszó kisgyermeket nem figyeli, nem keresi a gyerektársaságot? Inkább magányosan, ismétlőjátékot játszik?
- Miközben játszik, felfigyel-e? Észreveszi-e, hogy egy másik gyermek valami érdekeset csinál, esetleg odamegy hozzá ismerkedni?
- Figyelme elterelhető-e másra?
- Örül, ha a hozzátartozója bekapcsolódik?
- Szívesen utánozza, ha a felnőtt valami érdekes dolgot mutat a kaviccsal, homokkal?

Érdemes megkérdezni!

- Mit csinál a gyermekük, ha kimennek a játszótérre, parkba, kertbe?
- Szívesen játszik-e az édesanyjával? Nyitott-e új játékok megismerésére?
- Figyeli, utánozza a gyerekeket?
- Mit tesz akkor, ha egy kortársa szeretné elkérni tőle egy játékát, vagy neki tetszik meg egy másik gyerek játéka?

Összegzés

- Általában látványos figyelemfelkeltő jel, amikor egy gyermek magányosan vagy félrevonulva, a környezetét gyakran figyelmen kívül hagyva rendszeresen homokot szór, vagy a faleveleket szórja a szeme előtt, és ezt ismételgeti.

- Amennyiben a szülők is tapasztalják a következőket: nehezen, vagy nem lehet a figyelmét felkelteni, elterelni, továbbá a társas interakció, a kommunikáció területén is észlelünk figyelemfelhívó jeleket, akkor kivizsgálás céljából klinikai szakpszichológushoz, komplex vizsgálatot végző pedagógiai szakszolgálathoz irányítsa a családot!

20. Zavarja, ha szokatlan érzetet okozó dolgok érnek hozzá (homok, sár, fű, maszatosság).

- A különböző anyagoktól való tartózkodás szabadtéri játékhelyzetben félénkké, visszahúzódóvá teheti a kisdedet.
- Ennek a feltérképezéséről bővebb kifejtést a Játék és mozgás a szabadban (18–24 hó) 20. figyelemkeltő jelénél lehet olvasni.

21. A térbeli mozgáslehetőségeket nem keresi, elkerüli (fel-le és átmászás, átbújás).

- A gyermekek ebben az életszakaszban kifejezetten érdeklődnek, kihívásnak élik meg a térbeli tapasztalatszerzést, kihasználják a fel-, le- és átmászási lehetőségeket. A bútorok meghódítása mellett a kertben, illetve a játszótéren fellelhető eszközökön is egyre ügyesebbek, meghódítva a kisebb várakat, bokrokat, a kerítés lábazatát, a mászókákat, csúszdákat. Az ügyesebbek, ha magasabbra jutnak, megfelelően és óvatosan koordinálják mozgásukat. Már nemcsak felmászni képesek: egyre több helyről biztonságosan, hátrafelé le is jönnek. Karjuk erősödésével kezdik kedvelni a függeszkedési lehetőségeket, a mászókák rúdjain, gyűrűhintán lógnak.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyenek a megfigyeléséhez olyan helyek, ahová a gyermek fel tud mászni! (Napozóágy, lépcső, terasz, mászóka, csúszda, bokor vastag ága.)
- Motiválja a gyermeket a fel-le mászásra!
- Figyelje meg a gyermek késztetését, kísérletező kedvét erre a tevékenységre! Figyelje meg, hogyan tudja mozgásait megtervezni, összehangolni! Megfelelően érzékeli-e a magasságot, mélységet, a veszélyt?
- Figyelje meg, hogyan tervezi meg a mozgását! Mennyire mozog biztonságosan a térben?
- Tart-e attól, hogy a sík talajtól eltávolodjon, és a térben mozogjon?

Érdemes megkérdezni!

- Mennyi tapasztalata van a gyermeküknek a szabadtéri mozgásban?
- Hogyan viselkedik az udvaron, kertben, erdőben, játszótéren? (Mit szeret, mit nem, menynyire mozgékony, törekszik-e felfelé, hogyan vigyáz magára?)
- Bútorokra felmászik-e otthon, és hátrálva le tud-e róluk jönni?
- Jól érzékeli-e a szintkülönbséget, és vigyáz-e magára, amikor magasabban van?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha nem próbál felmászni sehová, vagy próbál, de nem tud, illetve fél, ha erre kényszerül. Ilyenkor gondoljon arra is, hogy a gyermek talán nem lát elég jól! Azt is fontos ellenőrizni, hogy ha pillanatok alatt fel is mászik mindenhová, de nem ügyel a mozgására, látszólag nincs tisztában annak veszélyességével, és folyamatosan a nyomában kell lenni, hogy ne érje baleset. Kivizsgálást csak más jelekkel együtt indikál.

22. Lábbal hajtható járműre nem ül szívesen (kismotor, futóbicikli, tricikli), vagy nem halad vele ügyesen.

- Manapság számtalan guruló eszköz létezik és áll a kicsik rendelkezésére, amelyek újabb kihívást jelentenek számukra. Az egyensúlyozás, a mozgáskoordináció adaptálása a velük való közlekedésre, valamint a sebesség megélése és kontrollálása nagy élvezet, sok apróság már 1-2 éves kora között él ezzel.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, használja-e a rendelkezésére álló eszközöket!
- Nézze meg, mennyire motivált!
- Nézze meg, mennyire biztonságosan megy velük!

Érdemes megkérdezni!

- Kismotort, futóbiciklit tud hajtani lábbal? Szívesen közlekedik velük?
- Próbál pedált tekerni? Sikerül neki?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek egyáltalán nem próbál még a számára megfelelő nagyságú kismotorral sem közlekedni, csak ül rajta, vagy megy, de nagyon bizonytalanul. Esetleg indokolt lehet szemészeti kivizsgálása, ha a mozgások nagyobb térben is bizonytalanok, vagy a védőnő, illetve a házi gyermekorvos a látás szűrővizsgálata során indokoltnak látja.

23. A futás és az ugrás még nem alakult ki.

- Ebben az életkorban már azok is elkezdenek futni és ugrani, akik viszonylag későn, 15–18 hónapos korukban indultak el önállóan. A futásban és az ugrásban egyaránt megjelenik a talajtól való elszakadás képessége, vagyis a gyermek egyszerre mindkét lábával a levegőbe emelkedik.
- Részletesebben lásd fentebb: Mozgás zárt térben, 17. és 18. jel.

Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás, szobatisztaság (24–30 hó)

24. Nem próbálkozik az önálló evéssel.

- Vannak gyermekek, akik láttán a kívülálló szemlélő azt gondolhatja, hogy kiszolgáltatják magukat az étkezés során. Természetesen ez lehet anyai, családi vagy kulturális eredetű helyzetmegoldás, de mivel ebben a korban az étkezésben megnyilvánuló önállósodás elemi erővel jelenik meg, ezért figyelemfelkeltő, ha a gyermek még nem is próbálkozik.

Hogyan figyeljem meg?

- Könnyen megfigyelhető helyzet a bölcsődei csoport, amikor többször és hosszabban látják a gyermekek étkezését, és az ügyességüknek megfelelően biztatják őket önálló próbálkozásokra.
- Beszoktatás idején, vagy véletlenszerűen látható az is, amikor a szülő kínálja étellel a gyermeket. Megfigyelhető ilyenkor, milyen módon próbálkoznak, s hogy az édesanya mit enged és mit nem.

Érdemes megkérdezni!

- Másban is önállótlanabb-e a gyermek (vetkőzéskor, elalváskor, kicsit hosszabb séta esetén, stb.)?
- Az anya/gondozója mit gondol: miért nem próbálkozik a kicsi?
- Van-e averziója bizonyos dolgok megfogásával kapcsolatban?
- Volt-e valaha fulladásos, aspirációs esemény az életében?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek egyáltalán nem próbálkozik az önállósodással, vagy a nem önkiszolgáló evés hátterében sejthető, hogy bizonyos dolgok megfogásával vannak problémái, és ezért nem ő intézi az étkezést. Ez utóbbi esetben érdemes a pedagógiai szakszolgálat munkatársaihoz fordulni segítségért.

25. Szelektív evő (nagyon kevés ételféleséget eszik meg).

- Az evéshelyzetben jelentkező fokozott válogatóssággal kapcsolatos szempontokról a 18–24 hónapos kornál olvashat részletesen.

26. A darabos ételt nem eszi meg, vagy rágás nélkül nyeli le a falatot.

- A darabos ételek hárítása többféle módon nyilvánulhat meg. Vannak gyermekek, akik a közelükbe sem engednek ilyen ételt, mások szívesen próbálkoznak, csak nehezen boldogulnak, esetleg úgy nyelik le a darabot, hogy nem rágják meg.

Hogyan figyeljem meg?

- Kezébe vesz-e darabos ételt? Próbálja-e nyalogatni, szopogatni, esetleg leharapni belőle?
- Amikor a szájába kerül egy szilárdabb falat, hogyan viselkedik: öklendezik, köhög-e tőle, kiköpi vagy egyben lenyeli?
- Milyenek a beszéd közbeni mozgások? Formáltak, érthetők a szavak, vagy inkább elmosódottak, elkentek, összerendezetlenek a beszédmozgások? (Itt főként nem az artikulációs hibákra gondolunk, inkább a beszédmotoros formáltságra.)
- Gyurmázás közben tudja-e tépni, csípni a gyurmát?
- A játékában láthatók-e erőteljesebb mozdulatok? Előfordul, hogy bizonyos dolgokat szétlép, ledönt, összetör?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan próbálkoznak a darabos ételek bevezetésével?
- Csecsemőkorában a szájába vette-e a játékokat, rágcsálta-e őket?
- Használ-e a gyermekük játék cumit? A mindennapi tevékenységek közben is a szájában van, vagy csak az elalvás előtt használja?
- Iszik-e még cumisüvegből? Ha igen, milyen gyakran?
- Hogyan viszonyulnak a játékában megjelenő agresszivitáshoz?
- Használnak-e bármilyen figyelemelterelő módszert étkezés közben (tévé, tablet)?

Összegzés

- A rágás fejlődése szorosan összefügg a mozgásfejlődéssel, így annak függvényében érdemes az evésre tekinteni. Megkésett mozgásfejlődés esetén a rágás tökéletesítése is késhet. Amennyiben a gyermek óvatosabban közelít a különböző textúrájú anyagokhoz, vagy hárít bizonyos tapintásos tapasztalatokat, előfordulhat, hogy nem szerez kellő gya-

korlatot a rágás kivitelezésében. Abban az esetben, ha a gyermek elfogadja és a szájába vesz valamilyen darabos ételt, és meg is eszi, akkor érdemes azzal kínálni. Tükör előtt felhívhatjuk a figyelmét arra, hogyan irányítsa a falatot oldalra, esetleg eleinte segíthetjük azzal, hogy az oldalsó rágófogak közé tesszük a falatot. Kezdetben kézzel, villával össze lehet nyomni az ételt, hogy ráérezhessen, mekkora erőre van szüksége az étel eldolgozásához. Amennyiben teljesen elutasítja a darabos ételek szájba vételét, akkor nem ajánlatos erőltetni. A rágás hárítása lehet pszichés eredetű is, ha az otthoni közegben tiltva van a kisded bármilyen erőteljes megnyilvánulása. Ha ennek a korszaknak a végére (30. hónap) még semmilyen közeledés nem indul el a darabos ételek irányába, és kizárólag pépes ételt eszik meg, javasolt kivizsgálásra küldeni a gyermeket. Ha van rá mód, akkor az evés területén is tapasztalatokkal rendelkező logopédus, gyógytornász; pszichés gyanú esetén pszichológus, konzulens vagy perinatális szaktanácsadó felé érdemes irányítani a családot.

- A gyakori, intenzív rágás jótékony hatással van a beszédmozgások fejlődésére. Erősíti a nyelv, az ajkak és a garat izmait, ami által a beszéd formáltabbá, a beszédmotórium egyre ügyesebbé válik. Gyakran tapasztaljuk, hogy azok a kisdedek, akik keveset vagy egyáltalán nem rágnak, sokkal elmosódottabban beszélnek, így nehezen érthető, elkent lesz a beszédük. Itt még nem az egyes hangzóhibákra kell ügyelnünk, mert azok egy része olyan pontos beszédmozgásokat igényel, melyek irányítására csak közvetlenül az iskoláskor előtt lesznek képesek, hanem a beszédfolyamat jellegét érdemes megfigyelni, s ezzel együtt az érthetőséget, a formáltságot.

27. Erősen zavarja, ha maszatos lesz, vagy hárítja a szappanozást, fogmosást, körömvágást, hajmosást.

- Bár úgy tűnhet, két teljesen ellentétes folyamatról van szó, tulajdonképpen mind a kosz kerülése, mind a tisztálkodás hárítása azt jelzi, hogy a gyermek fokozott érzékenységgel reagál a külvilág ingereire. A jelenségről bővebben a 18–24 hónapos kornál olvashat az Önkiszolgálás 26. jelénél.

28. Rendszeresen visszatartja a székletét (hetente kétszer, vagy annál kevesebbszer kakil).

- Székrekedés néha-néha jelentkezhet ilyen korú kisgyermeknél is. Az itt tárgyalt esetben a szándékos székletvisszatartás azonban rendszeresen, huzamosabb ideig tapasztalható.

Hogyan figyeljem meg?

- A székelési inger jelentkezésénél hogyan viselkedik a gyermek: erőlködik, nyomni próbál, vagy inkább hirtelen megáll, és megfeszíti záróizmait?
- Kakilás után mennyire zavarja a teli pelenka?
- Erősen irtózik-e a maszattól, gyakran látható-e undor az arcán, esetleg öklendezik?

Érdemes megkérdezni!

- Volt-e a kakilással rossz, fájdalmas tapasztalata a gyermeküknek?
- Hogyan kezelik otthon a székletvisszatartást? Használnak-e rendszeresen kúpot, beöntést?

Összegzés

- Székrekedés esetén a gyermek próbál kakilni, erőlködik, nyom, esetleg sír a fájdalom miatt. Ezzel szemben székletvisszatartáskor az inger hatására hirtelen megáll, abbahagyja korábbi tevékenységét, és megfeszíti záróizmait. Első alkalommal ez csupán azt is jelentheti, hogy a kicsit már zavarja a pelenkába kakilás, és gyakorolja a tudatos szabályozást. Átmenetileg kísérheti a szobatisztaságra szokás folyamatát, vagy a túl korai, erőltetett bilire szoktatást is. Ha ilyenkor túl sokáig visszatartja, és kemény lesz a széklete, később ráépülhet a fájdalomtól való félelem. Ha nem túl rendszeresen jelentkezik a probléma, az is segíthet, ha valamilyen önfeledt mozgásba hozzuk a gyermeket: trambulinozhat, vagy akár ugrálhat a kanapén. A jelenség előkerülhet a gyermek szorongásos időszakában is, például közösségbe kerüléskor. Ráadásul tudattalanul utánozhatja a szülők szokásait, és ha nekik is csak otthon elég biztonságos az ürítés, a pici is visszatarthatja a székletét a hazaérkezésig. Amennyiben túlságosan elhúzódó vagy nagyon gyakori ez a nehézség, esetleg erősen befolyásolja a gyermek étkezési kedvét, vagy akadályozza a mindennapi tevékenységében, pszichológust érdemes felkeresni a pedagógiai szakszolgálatnál.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 24–30 hónapos kisdedek

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (24–30 hó)

1. **Arca mimikátlan, érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek az arcán.**
   - *A 24–30 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői* című alfejezetben, a szociális és az „én fejlődésének" leírásában részletesen kitértünk a gyermek érzelmi fejlődésére – arckifejezéseinek árnyaltságára pedig már korábban is utaltunk. A részletes megfigyelési szempontsor a 18–24 hónapos életkori sáv átfogó területének ugyanezen címszava alatt olvasható.
   - A kisded az alapérzéseken, érzelmeken túl már tudja, hogy a szülei miért dicsérik meg, és büszke rá, ha valamiben ügyes volt.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Át szokott-e adni tárgyakat megmutatás céljából?
   - Ha valamiben ügyes volt, vagy büszke magára, kifejezi-e mások felé?
   - Ha valamit sikerült egyedül megcsinálnia, az örömét kifejezi-e mások felé?
   - A közelében síró gyereket megpróbálja-e megvigasztalni, simogatni?

   Érdemes megkérdezni!
   - Meg szokták-e dicsérni a gyermeküket? Ha igen, ő hogyan reagál rá?
   - Mit csinál a kicsi, ha egy hozzátartozója szomorú, sír? És ha egy kortársát látja sírni?

   Összegzés
   - Ha a szülők és a szakemberek is azt tapasztalják, hogy a gyermek a dicséretre nem reagál, nem mosolyog, nem büszke arra, nem mutatja meg a szüleinek, ha valamit megcsinált; tekintetkapcsolattal nem mosolyog a másik félre; ha valaminek örül, arcán az érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek, és egyéb figyelemfelkeltő jeleket is tapasztaltak a kommunikációjában, társas interakcióiban, a szülőket irányítsák a területileg illetékes pedagógiai szakszolgálatba.

2. **Váratlan dühkitörései vannak, nehezen csillapítható.**
   - Természetesen ebben az életkorban is (sőt ilyenkor a leginkább) a kisgyermek még nehezebben szabályozza az indulatait; érzelmeinek késleltetés és csillapítás nélküli, intenzív megnyilvánulásai szinte mindennaposak. A közeli hozzátartozók, akik vele vannak az érzelmi helyzetben, általában tudják – vagy legalábbis sejtik –, hogy mi válthatta ki a dühkitörést. Fáradtság esetén még az sem biztos, hogy az ok minden esetben megtalálható, de a nyugalom biztosítása mellett, a gyermek igénye szerint öleléssel, beszélgetéssel, a figyelem elterelésével és egyéb stratégiákkal hosszabb-rövidebb idő alatt lecsendesíthető az érzelmi vihar.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Véletlenszerűen adódhat rá alkalom, ha ön nem családtag, vagy nem tartózkodik rendszeresen napközben a gyermek mellett.

   Érdemes megkérdezni!
   - Milyen helyzetekben jelentkezik ez a viselkedés?

- Milyen napszakban jelentkezik inkább?
- Hol jelentkezik ez a viselkedés (otthon, utcán, bevásárlóközpontban, bárhol)?
- Mi történik pontosan, amikor dühös a gyermek, mit tesz? (Igyekezzen konkrét cselekvést leírni; például a földre dobja magát, és üti testét az öklével.)
- Hogyan reagálnak ilyenkor?
- Általában mi a következménye az ön által adott reakciónak, vigasztalási, megnyugtatási megoldásnak?

Összegzés

- Akkor figyelemfelkeltő, ha az esetek többségében inkább nem tudható az ok, vagy a nagy fokú zaklatottságot általában nehezebb lecsendesíteni, illetve eszköztelenekké válnak a szülők, vagy ha a gyermek ilyenkor gyakran a lélegzetét is visszatartja.
- Érdemes összevetni a többi szabályozói funkció működésével, és ha több területen is vannak nehézségei, vagy a család számára a mindennapokban már ellehetetlenítő ez a viselkedés, akkor forduljanak a pedagógiai szakszolgálathoz segítségért.

3. Megfontolás nélkül barátságos, bárkivel elmegy.

- A gyerekek ekkorra már tudják, hogy nem mindenki jó és barátságos, hogy nem mindenkit ismernek, és nem mindenkivel tehetnek meg bármit. A 2-2 és fél éves gyermek mosolyát és bizalmát el kell nyerni, és az idegenekkel szembeni tartózkodás elvárt. Természetesen láttunk már kisdedet, aki annyira jól érezte magát újdonsült ismerősével, hogy amikor az elindult, ő is vele tartott, viszont ahogy az édesanyjától vagy a közeli hozzátartozójától eltávolodott, akkor visszatekintett, és visszafordult. A leírt jelenség esetében ez nem így történik.

Hogyan figyeljem meg?

- Ha ön ismeretlen a gyermek számára, a kezdeti közeledést fel tudja mérni:
  - Azonnal mosolyog és nézi önt, esetleg meg is érinti, simogatja, babrálja a nyakláncát, haját?
  - Beleül-e az ön ölébe?
  - Akar-e a fizikai kontaktuson vagy a tárgyak odahordásán túl bármi mást is együtt csinálni önnel?

Érdemes megkérdezni!

- Ha kicsit túlzónak érezte a gyors nyitást, barátságosságot, kérdezze meg, mindig így viselkedik-e az idegen felnőttekkel?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, mindenképpen együtt értékelendő a Szabad játék és az Irányított tevékenység, tanulás megfigyelésében leírtakkal. Önmagában nem kivizsgálást érdemlő, de az említettekkel együtt a pedagógiai szakszolgálat felkeresését ajánlatos javasolni a szülőknek.

Társas interakciók (24–30 hó)

4. Figyelmét nehéz felkelteni, nem követi a mutatás, tekintet irányát.

- A megfigyelési szempontsor megegyezik a Társas interakciók (18–24 hó) 6. jelénél tárgyalttal.

5. Nem érdeklődik a szociális interaktív játékok iránt.

- Részletesen tájékozódhat erről a Társas interakció (18–24 hó) 5. jelénél.
- További megfigyelési szempontsor a Szabad játék (24–30 hó), 4. jel leíró részében is olvasható.
- Még a 2-2 és fél éves kisgyermek is örömmel játszik a szüleivel együtt mozgásos, hancúrozós, ölbéli mondókás élményjátékokat. Emellett már szívesen bevonja szüleit a saját, kezdetleges szimbolikus játéktevékenységébe, amiben reciprok jelleggel is részt tud venni. Ha nagyon megtetszik neki a közös játék, attól kezdve már nehezen játssza egyedül ugyanazt, inkább a szüleivel, szeretteivel szeretné ezt tenni.
- Figyelemfelkeltővé válik, ha a kisded a társas irányultságú játékok iránt nem mutat érdeklődést, vagy ha kezdeményezésükben „eszköztelennek" tűnik; ha a számára kedvelt játékok kezdeményezését, ismétlését, fenntartását nem igényli, illetve ha azok megtörténnek vele, láthatóan örül ugyan neki, de aztán kommunikációs jelzések nélkül „kilép" a helyzetből; továbbá ha a fent leírtak alapján nem kezdeményezi szeretteivel a közös játék igényét bármilyen helyzetben, vagy sosem vonja be őket a játékába. Kivizsgálása ez esetben is javasolt a pedagógiai szakszolgálatnál.

6. Kortársakkal való kezdetleges játék még hiányzik.

- Részletes megfigyelési szempontsort a Társas interakciók (18–24 hó) 8. jeléhez írtakban talál. Az alábbiak annak kiegészítéseként szolgálnak:
- A gyermekek már egyre többet figyelik, követik egymást, bár még inkább egyedül vagy a szüleikkel játszanak. A 2-2 és fél éves apróság a testvéreivel, a kortársával egyszerű szociális, interaktív játékot játszik, vagy állandó játszótéri társát, társait megismeri, üdvözli, figyelembe veszi, hogy ott vannak, figyeli, utánozza őket.
- Figyelemfelkeltő, hogy ha a testvére, a kortársa szociális interakciót kezdeményez, akkor ő nem reagál, nem figyel rá (a megfigyelést befolyásolhatja, ha a gyermek testvére esetleg agresszív vele, vagy egyéb testvérféltékenység előfordul), ha üdvözlésre, társas irányultságú kezdeményezésekre gyakran és többféle helyzetben, helyszínen nem reagál.

Hogyan figyeljem meg? (Kiegészítés.)

- Közös, mozgásos játékokban rövid ideig részt vesz-e?
- Figyelje meg, hogy elindul-e például a kismotorjával a másik gyerekkel, figyelik-e egymást a hintában, csúszdán, homokozóban? Ismerkedés, barátkozás céljából átadnak-e tárgyakat egymásnak?
- Figyelje meg, hogy a testvére/testvérei felé, ismerős gyerekek irányában kitüntetett figyelmet mutat-e?
- Szívesen üdvözli-e az ismert kortársait?
- Előfordul, hogy utánozza őket? Ő is odamegy, ahol az ismert kortársa játszik?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e a szülők a kicsivel rendszeresen gyermekek közé menni? Ha igen, megismeri-e azokat, akikkel rendszeresen szokott találkozni?
- Kérdezze meg, hogy próbálkozik-e egy másik gyerekkel kapcsolatba kerülni? (Rámosolyog, odamegy hozzá, üdvözli, esetleg megmutat neki valamit?)

Összegzés

- Előfordulhat, hogy egy 2 év körüli kisgyermeknek még nincsenek kortárs kapcsolatban tapasztalatai, és testvére sincsen, esetleg bölcsődébe is csak nemrég kezdett el járni. Ebben az esetben várjunk pár hónapot és figyeljük, hogy a megfigyelési szempontok alapján változik-e a viselkedése.
- Amennyiben a gyermek a következő életkori szakaszig nem, vagy csak minimálisan változik, esetleg rosszabb képet mutat (a kortársai láttán elsírja magát, megijed; az arckifejezése megváltozik, amikor a közelébe mennek vagy fizikailag bántalmazza őket), valamint ha egyéb, az átfogó területeken több figyelemfelkeltő jelet is tapasztalunk, a pedagógiai szakszolgálatnál is dolgozó klinikai szakpszichológushoz irányíthatjuk a szülőket.

Figyelem (24–30 hó)

7. Erősebb hangokra sem figyel fel.

- Ebben az életkorban a hallási differenciálás terén a gyermekek felismerik a környezet zajai közül a jellegzetesebbeket, például a harangzúgást, a mentőautó szirénázását vagy a repülő zaját. Ezekre a hangokra az udvari játék, séta közben mindig reagálnak, általában kereséssel és az élmény megosztásával.

Hogyan figyeljem meg?

- Leginkább véletlenszerűen tapasztalhatja, ha módjában áll hosszabb időt a szabadban tölteni a gyermekkel, vagy ha együttlétük alatt a zárt helyiségbe kintről szűrődik be egy ilyen esemény zaja (elmegy az utcán egy mentőautó, elzúg egy repülő a ház felett, stb.).

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e figyelemfelkeltő jelzést tenni a gyermekük, ha ilyet hall (felemeli az ujját, és figyelő arcot vág, utánozza a hangot, vagy mondja a vélt jármű nevét).
- Van-e az otthoni környezetükben olyan hang vagy zaj, amire a gyermekük minden esetben a fentiek szerint reagál?

Összegzés

- Ahhoz, hogy erre a gyermekek képesek legyenek, nemcsak arra van szükség, hogy halljanak, hanem arra is, hogy pontosan, differenciáltan legyenek képesek megkülönböztetni a hangokat, kiemelve a többi zajból a számukra lényegeset. Mindemellett a hallás útján megszerzett információ kódolását is szükségessé teszi.
- Figyelemfelkeltő, ha ilyen reakciót nem tapasztaltak a kicsi viselkedésében, és érdemes audiológiai vizsgálatot kezdeményezni.

8. Túl közel hajol a tárgyakhoz, esetleg személyekhez.

- A jel ismertetését és a megfigyelés szempontjait lásd Figyelem (18–24 hó), 9. jel.
- Megfigyelése és értékelése is azonos az ott leírtakkal.

9. Gyakran mellényúl a tárgyak megfogásakor, a rá- vagy behelyezéskor.

- Ebben az életkorban a mélység megítélésével már nem szokott gondja lenni a kisdednek; a testéhez és a tereptárgyakhoz viszonyítva képes igazítani karjának, kezének mozdulatait.

Hogyan figyeljem meg?

- Ha észrevette, hogy a tárgyakkal való manipuláció során a gyermek kissé pontatlanabbul nyúl a tárgyakért, helyezzen el tőle kissé távolabb egy elérendő tárgyat úgy, hogy ne támassza meg a karját, miközben feléje nyúl (például a tenyerében tartsa kissé magasabban)!
- Kérje meg, hogy egy építmény tetejére helyezzen el egy tárgyat!
- Kérje meg, hogy egy hosszúkás dolgot illesszen be egy nyíláson! (Fogkefét a kispohárba, pontosabb illesztés esetén rudat a flakonba.)
- Ezekben a helyzetekben figyelje meg, hogy a gyermek a mozdulat közben beremeg-e, vagy a találatot úgy éri el, hogy előtte a céltárgyhoz érintgette a kezében lévő tárgyat. Gyakran előfordul az is, hogy illesztés közben a fejét egy kicsit billenti valamilyen irányban.

Érdemes megkérdezni!

- A szülők tapasztalnak-e hasonlót a gyermekük tevékenysége során?
- Otthoni környezetben megfigyelték-e, hogy hasonló manipulációs helyzetekben a gyermek gyakran leveri a tárgyakat (például fogmosó pohár, fogkefe)?
- Esetleg kerüli ezeket a helyzeteket, ilyenkor általában segítséget kér?

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő, és gyermekszemészeti vizsgálatát javasolja a védőnőnek, házi gyermekorvosnak jelezve a problémát!
- A tapasztalatok együtt értékelendők a Szabad játék 6–9. jeleivel is.

10. Gyakran rombol, tapos, ütközik, balesetezik.

- A 2 és fél évesekre általában jellemző a rombolási kedv, az összerakott építmény szétdúlása, ám jelen esetben a gyakorta, de véletlen, nem szándékos rombolásról, rálépésről és ütközésekről, elésekről stb. van szó. Vannak gyermekek, akik akaratlanul kerülnek folyton ilyen helyzetbe, mert nem érzik pontosan a testhatáraikat, mozdulataik erőbefektetését, vagy mert nem látják jól a téri viszonyokat, vagy mert az egyensúlyi szervük valamilyen okból zavartan működik (akár fülgyulladás miatt), vagy mindez együttesen van jelen és eredményezi ezt a viselkedést.

Hogyan figyeljem meg?

- Azt a gyermeket, aki többször viselkedik a fent leírtak szerint, hosszabban figyelje az alábbi szempontok szerint:
  - Van-e szándékosság ténylegesen a tett mögött?
  - Mennyire zavarja, ha a tette után rászólnak, vagy a társai megfeddik?
  - Keresi-e ezeket a helyzeteket, de rosszindulat nélkül?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan működnek más szabályozó funkciók (alvás, étkezés stb.)?
- Otthoni környezetben, ismerős tárgyak között is megfigyelhető ez a viselkedés?
- Elfoglalja-e magát apróbb holmik, részletek megfigyelésével, rakosgatásával?
- Tapasztalható-e, hogy mielőtt nekiindul a tér meghódításának, akkor előtte körülnéz, vagy nekilódul, „mint aki csak az orráig lát”?

Összegzés

- Elsősorban azért figyelemfelkeltő, mert a vizuális észlelés terén lehetnek a gyermeknek nehézségei a pontos látás, a távollátás, a térbeli viszonyok felmérésében. Ezért erről először szemészeti vizsgálattal szükséges meggyőződni. Ha a szemészeten nem találnak eltérést, akkor vélhetően a vizuális és más ingerek együttes feldolgozásának nehézsége áll fenn, ami a szenzoros integráció érését befolyásolja, így javasoljuk a pedagógiai szakszolgálat munkatársainak segítségét kérni. Döntés előtt érdemes együtt értékelni a Játék és mozgás a szabadban (24–30 hó) 21–23. jeleivel.

Utánzás (24–30 hó)

11. Komplex cselekvéseket nem utánoz.

- Megfigyelésünk fókusza a szociális funkciójú cselekvéseken van, amelyeket a gyermek főleg a személyi környezetéből komplex utánzások útján sajátít el, és egyszerű viselkedésmintákban, gesztusokban, szavakban és érzések kifejezésében jelennek meg egy-egy cselekvés, esemény eljátszása közben. A játék, az utánzás még önmagára irányul, és a saját vagy látott életeseményeit jeleníti meg. Ahhoz, hogy ez kialakulhasson, a gyermeknek aktívan kell figyelnie a környezetét, érzelmeket, szándékokat kell „olvasnia", azonosítania és használnia. A cselekvéseket a fent leírtak alapján már komplexen tudja értelmezni és sorrendbe helyezni. Mindezt szinte észrevétlenül teszi. Először csak rövidebb pillanatokat jelenít meg, majd egyre hosszabbakat tud elraktározni, imitálni, „képekben" megjeleníteni. A jelenséget főleg a játéktevékenység és a gondozási tevékenységek közben tudjuk megfigyelni. Például amikor pohárból ivott és „jólesett neki", jelentőségteljesen sóhajt, intonál, beszéddel és érzést kísérő hanghordozással erősíti meg, hogy „ez finom volt". Esetleg megnyalja a szája szélét, miközben a babáját eteti, mosolyog rá, s közben az ismert és már oly sokszor hallott „hamm", „kérsz még?" fordulatokat is használja – bár a gyermekek gyakran csendben, magukban beszélnek. (Természetesen nem általánosan törvényszerű, hogy a kisded a leírt módon viselkedjen; a fenti leírás csak mintaként szolgál.)

Hogyan figyeljem meg?

- Ha a gyermek motivált helyzetben is csak egy-egy mozdulatot utánoz, és nem figyelhető meg, hogy a környezetében látott rövid eseményt, cselekvést lemásolja, figyelje meg az alábbiakat:
  - Be tud-e kapcsolódni a mindennapi rutinba (fürdés, étkezés, séta)? Ha verbálisan nem kap segítséget, tudja e, hogy mi következik?
  - Ha alkalom adódik rá, figyelje meg, hogy egy adott tevékenység közben figyeli és utánozza-e a szüleit?
  - Játszik-e mintha-játékot valamilyen formában? Szimbolikusan megjeleníti-e a látott szociális mintákat? (Például mérgesen mutogatva halandzsázik, közben „telefonál".)
  - Figyelme rebbenékeny, csapongó, nehezen lehet egy helyzetben ott tartani, játékokkal csak pillanatokig játszik?

Érdemes megkérdezni!

- Figyeli-e a gyermekük a felnőtteket, amikor esetleg erősebb mimikát, intonációt, gesztusokat használnak, és előfordul-e, hogy utánozza (közvetlenül, vagy késleltetve) őket?

- Észrevették-e, hogy a mindennapi rutinba szívesen bekapcsolódik, segít, észreveszi, ha valamit elfelejtettek, és felhívja-e rá a szülők figyelmét? (A boltban bevásárlókocsi nélkül indulnak vásárolni; a háziállatukkal megpróbál ugyanúgy viselkedni, ahogyan látta, például a mutatóujjával mutogatva utasítja: „Ül!"; stb.)
- Gyermekük mozgásfejlődésében tapasztaltak-e lassúbb ütemet, koordinációs nehézségeket? Lásd még a Szabad játék és a Mozgás zárt térben jeleihez javasolt kérdéseket!
- Milyennek látják a személyekre és a tárgyakra irányuló figyelmét? Szokott-e nyugodtan játszani, vagy figyelme nagyon csapongó, rebbenékeny, pár pillanatnál tovább nem tudja lekötni semmi?
- Amennyiben a fenti felsorolásban több figyelemfelkeltő jel is tapasztalható a kisded viselkedésében, a következőket javasoljuk még áttekinteni:
  - Utánzás (18–24 hó), 12. jel.
  - Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (18–24 hó), 1. jel.
  - Szabad játék (15–18 hó), 2. jel.
  - Szabad játék (18–24 hó), 2. jel.
  - Társas interakciók (24–30 hó), 4. jel.
  - Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (24–30 hó), 13. jel.

Összegzés

- Sokféle oka lehet annak, ha egy gyermek nem utánoz, de mindenképpen figyelemfelkeltő jel már önmagában is, hiszen még sokáig az utánzás segítségével sajátít el mintákat. Ha a szülők és a szakemberek is tapasztalják a figyelemfelkeltő jeleket, és egyéb, a felsorolt korábbi életkorokra vonatkozóan is beazonosították őket, a gyermek szakirányú (komplex fejlődési vizsgálatot végző intézmény, klinikai szakpszichológus, pedagógiai szakszolgálat) kivizsgálása indokolt.

12. Túlnyomó többségben a felnőtt szavait echolálja.

- Az echolália egy korábbi fejlődési korszakban, a szótanulás kezdetén a szókincs fejlődését elősegítő, progresszív tanulási forma volt, a 2 és fél éves gyermek esetében azonban már akadályozza az adekvát szóhasználatot. Amennyiben a kisded verbális megnyilvánulásait még most is ez uralja, kérdéses, hogy a nyelvfejlődés a beszédértés oldalán vajon halad-e, vagy ott is stagnál.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a kicsit különböző tevékenységek közben: az önálló megnyilvánulások és a jelentés nélküli echolália milyen arányban van jelen szóbeli megnyilvánulásaiban?
- Figyelje meg, hogy a gyakran használt tárgyak nevét érti-e! Odatekint-e, ha hallja őket?
- Figyelje meg, hogy bármilyen napi rutinhelyzetben használ-e szavakat a szükségleteinek kifejezésére?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan, milyen ütemben zajlott eddig gyermekük nyelvi fejlődése?
- Vannak-e a helyzetnek megfelelően használt szavak a beszédében?
- Mikor kezdett echolálni?
- Kezdeményez-e „társalgást", és fenntartja-e?

Összegzés

- Amennyiben a kisded nyelvi fejlődése késésben van, úgy az echolália jelensége is elhúzódhat. Ha a fejlődés egyébként a szokásos lépcsőfokokat követte, továbbá a szóértés nem tér el lényegesen az adott korosztály jellemzőitől, akkor még türelemmel lehetünk, csak arra kell figyelnünk, hogy idővel elmarad-e az echolália. Amennyiben a gyermek addigi nyelvi vagy más fejlődése rendben haladt, akkor az echolália fennmaradását, a verbalitásban való uralmát figyelemfelkeltő jelnek tekintjük. Különösen akkor, hogyha a gyermek szociális interakciókra, társalgásra való igénye is csekély. Ekkor célszerű korai-fejlesztő-szakemberhez fordulni!

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (24–30 hó)

13. Gesztusokkal nem „írja le”, nem fejezi ki velük az érzéseit, érzelmeit, élményeit.

- A kisgyermek már sokkal korábban használ különféle nonverbális jelzéseket, gesztusokat, amelyekkel különböző üzeneteket tud kommunikálni, beszédet helyettesíteni, kiegészíteni, érzéseket nyomatékosítani.
- Mindenképpen figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek (főleg, ha még nem beszél) nonverbális kommunikációja, gesztushasználata szegényes, vagy esetleg nem jelenik meg.

Hogyan figyeljem meg?

- Minél több helyzetben figyelje meg, hogy nonverbális jelzésekkel hogyan fejezi ki magát a felnőtteknek és a kortársainak! Az alábbiakban példákat, ötleteket adunk; a megfigyelés fókuszában a nonverbális jelzések, az expresszív gesztushasználat állnak:
- Kérje meg a gyermeket, hogy mutassa meg, mennyire szereti a maciját, babáját stb.!
- Kérje meg, hogy mutassa meg, milyen nagy vagy pici volt egy adott dolog (a traktor, a bogárka stb.), amivel találkozott, és érzéseket váltott ki belőle!
- Figyelje meg, hogy simogatással, öleléssel megvigasztalja-e a társait vagy a felnőtteket!
- Figyelje meg, hogy a gyermek szokott-e bólogatni („igen”), vagy szokta-e a fejét rázni („nem”)!
- Figyelje meg, hogy el tudja-e mutogatni, „magyarázni” valamilyen kedvelt tevékenységét egy-egy mozdulattal!
- Figyelje meg, hogy érti-e a gesztusok jelentését!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők szoktak-e gesztusokat használni, és ha igen, ezeket érti-e a gyermekük? Esetleg utánozza-e őket?
- A fenti szempontok alapján kérje meg őket, hogy figyeljék meg őt!
- A gyermekük gesztusokkal el tudja-e nekik magyarázni, ha valamit szeretne, és tekintetkapcsolattal figyeli-e a szülők reakcióját? Ellenőrzi-e, hogy figyelnek rá?

Összegzés

- Amennyiben a szülők és a gyermek környezetében lévő személyek beszámolója azt jelzi, hogy a gyermekre nem jellemző, hogy nonverbálisan különböző gesztusokkal kifejezze szándékait, érzéseit, hogy a hiányzó beszédét gesztusokkal kompenzálja, egészítse ki, továbbá ha a kisgyermek fejlődésében más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek (társas interakciók, játék, mozgásfejlődés) és a szülők, szakemberek is hasonlókról számolnak be, irányítsa a szülőket a pedagógiai szakszolgálathoz.

14. Kívánságait a felnőtt kezének irányításával, kézvezetés használatával jelzi. Mutatóujjával nem mutat.

Hogyan figyeljem meg?

- Minél több helyzetben figyelje meg a gyermeket: hogyan kér el egy tárgyat anélkül, hogy gesztussal segítséget adna (rámutatna a kért dologra)?
- Tegyen a gyermek által kedvelt játéktárgyat jól látható, de számára nem elérhető helyre! Ne mutasson rá, ne kérdezze meg tőle, hogy kéri-e! Egyértelműen észre kell vennie. Figyelje meg, hogyan fejezi ki a szándékát, illetve hogyan kelti fel az ön érdeklődését, figyelmét! Mutat-e a tárgy felé? Ellenőrzi-e a tekintetével, hogy ön figyel-e arra, mire mutat? Szavakat is társít a kívánt tárgy elkéréséhez?
- Egy érdekes, de a gyermek számára nem elérhető dolog, tárgy láttán látja az örömét, érdeklődését, de ő ezt nem osztja meg a tekintetével, mutatással, csak nyúl a tárgy felé? Vagy próbál felmászni a tárgyhoz, hogy megszerezze? Esetleg kézvezetéssel próbálja levetetni önnel? Vagy észreveszi a tárgyat, a közelébe megy, de a tekintetével nem keresi önt, s ezután már nem is próbálja megszerezni a tárgyat?
- Adjon a kezébe egy általa kedvelt játékot, aminek a működtetéséhez segítségre van szüksége! Maradjon mellette, és figyelje meg, hogy az ön kezének húzásával, kézvezetéssel kér-e vagy nem kér segítséget? Otthagyja-e a játékot? Esetleg eldobja?
- Figyelje meg: hogyan kér segítséget?
- Hogyan kér enni, inni, vagy hogyan kér el egy játékot? Elkérés céljából rámutat-e egy számára nem elérhető tárgyra?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan szokott kérni a gyermekük?
- Mit csinál, ha valamit nem ér el, de szeretné megkapni?
- Szokott-e olyan helyzetbe kerülni, hogy valamit el kelljen kérnie?

Összegzés

- Ha a szülők és a megfigyelő személyek is azt tapasztalják, hogy a gyermek kézhúzással, kézvezetéssel kér tárgyakat vagy segítséget, és közben nem tekint fel a másik személyre, és egyéb módon sem kommunikál a másik féllel; ha szándékait, kéréseit semmilyen módon nem tudja jelezni, még kézhúzással sem; ha több helyzetben is tapasztalható, hogy a személyekre irányuló figyelme, gesztushasználata szegényes; továbbá ha egyéb figyelemfelkeltő jeleket is tapasztalnak a társas interakció és a kommunikáció terén, irányítsa a szülőket a területileg illetékes pedagógiai szakszolgálatba vagy klinikai szakpszichológushoz, illetve olyan intézménybe, ahol a gyermek komplex (pszichiáter, gyógypedagógus) vizsgálata lehetséges.

15. Nem érti az egyszerű felszólításokat, utasításokat.

- A gyermekek szelektív figyelme még nem érett, ezért ha nagyon belemerülnek egy-egy tevékenységbe, nem biztos, hogy felfigyelnek a felnőtt kérésére, utasítására. Ilyenkor célszerűbb, hogyha testi kontaktussal, például érintéssel, szembefordulással kombináljuk a kérést.

Hogyan figyeljem meg?

- Próbálja ki más tevékenységek (ebédelés, öltözés, közös elpakolás) során, hogy milyen a gyermek értése!
- Fogalmazza meg újra a kérést a lehető legegyszerűbben!
- Próbálja ki: ha a verbális megértést élénk gesztussal vagy mimikával kíséri, így megérti-e a kérést?
- Végezzen a gyermek háta mögött suttogópróbát! (Legalább egy méterre állva tőle suttogja a nevét!)
- Próbálja meg azt is, hogy a kérést ne kísérje gesztussal, csak a gyermekkel szemben állva mondja el! Figyelje, hogy mennyire erősen irányul a gyermek figyelme az ön szájmozgására!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők tapasztaltak-e hasonlót, és ha igen, akkor milyen helyzetekben?
- Volt-e valamilyen felső légúti fertőzése, betegsége mostanában a gyermeküknek? Látta-e szakorvos?
- Tapasztalták-e, hogy ha nem használnak gesztusokat, akkor a gyermek nem érti, mit kérnek tőle? Biztassa őket, hogy figyeljék meg, hogyan reagál a kicsi az így prezentált kérésekre!

Összegzés

- Amennyiben a gyermeknek más tevékenységek közben nem jelent gondot az utasítások megértése, nincs teendőnk, csak várni, hogy a szelektív figyelme megérjen erre. Ha más helyzetekben is tapasztaljuk ezt, de egyébként a korának megfelelő szókinccsel rendelkezik, és a gesztusokkal alátámasztott kérést megérti, ez esetben csak egy kis plusz figyelmet igényel, hogyan fejlődik tovább az értése. Amennyiben a nyelvfejlődés nem haladt megfelelően, és az értésben is nehézségek mutatkoznak, ne várják meg a 3 éves kort, hanem forduljanak a pedagógiai szakszolgálat logopédusához, mert ez a nyelvfejlődési elmaradás legalábbis érdemes a vizsgálatra.
- Amennyiben kölcsönös kommunikációs helyzetekben is passzivitást mutat, nem érdeklődik iránt uk, akkor célszerű koraifejlesztő-központot felkeresni. Amennyiben a suttogott beszédet nem hallja, sürgősen forduljanak gyermekaudiológushoz, gyermek fül-orr-gégészhez a szülők, mert ez a tünet alattomosan jelentkezik, és a krónikus fülgyulladás tartós halláscsökkenést is okozhat.

16. Alig néhány szót használ, kommunikációját még mindig inkább a gesztusok, a mimika uralják.

- A szókincsrobbanás megindulásában a gyermekek nagy egyéni különbségeket mutatnak. [Lásd a Nyelvi készségek, kommunikáció; 24–30 hó ismertetését.] Ilyenkor érdemes több környezeti és adottságbeli tényezőt figyelembe véve összegezni a helyzetet. Az a kisded, akinek szótanulása csak a 28–30. hónapban válik dinamikussá, lehet, hogy csak a 30. hónapban éri el az 50-70 szavas kimondott – aktív – szókincset. Ez még elegendő ahhoz, hogy 3 éves korra a mondatalkotás fejlődése is lehetővé váljon.

Hogyan figyeljem meg?

- A használt szavak számát érdemes a szülő vagy gondozó segítségével felmérni.

- Figyelje meg, hogy a gyakran használt tárgyak nevét érti-e a gyermek, odatekint-e, ha hallja azokat!
- Figyelje meg, hogy a szavakat tisztán echolálva vagy adekvát módon használja-e!
- Figyelje meg: szavak nélkül hogyan érteti meg kívánságait, hogyan kommunikál a gyermek?

Érdemes megkérdezni!

- Idejében, kellő gazdagsággal gagyogott-e a gyermek?
- Szavak híján hogyan érteti meg a szülőkkel a mondanivalóját?
- Mikor mondta ki az első szavakat? Azóta milyen fejlődést produkált a kimondott szavak terén?
- Kérje meg a szülőt, hogy 1-2 hétig jegyezze fel azokat a szavakat, amelyeket a gyermek adekvátan használ a beszédben!

Összegzés

- Amennyiben a kisgyermek egyébként gesztusokkal kellően aktív kommunikációt tart fenn, és kezdeményezője is a társalgásnak, a gyakran használt tárgyak nevét megérti, azonban a szókincs még nem éri el a kritikus mennyiséget, akkor adjon a szülőknek tanácsokat, hogyan tudják serkenteni a kicsi szókincsbővítését! Erre az *Őrzők* című könyv (Kereki–Major 2014) első részében (Hajtó et al. 2014) több példát is találnak. Ha a gagyogás és az első szavak kimondása is késésben volt, akkor még néhány hónapot érdemes várni, hogy a lassúbb nyelvi fejlődési folyamatok beérjenek. Amennyiben a kicsi a periódus végére sem éri el az 50 szót, érdemes korai fejlesztőhöz vagy logopédushoz fordulni tanácsadásra. Ha az addig töretlen nyelvi fejlődése megtorpant, egy ideje stagnál, és a szókincse sem gyarapszik – esetleg még kevesebb szót használ, mint annak előtte –, s ha meggyőződtek arról, hogy a hallásával nincsen semmi gond, akkor ez olyan figyelemfelkeltő jel, mely kivizsgálásra érdemes.

Kisdedkor; 30–36 hónap

A kiindulópont mérföldkövei

A 30 hónapos kisded; tipikus fejlődésmenet		
Észlelés, gondolkodás A tárgyakat, képeket kb. 20 cm-ről nézi. Több méterről is észreveszi a nagyobb tárgyakat. Gyorsan és pontosan lokalizálja a hangok forrását. Megkülönbözteti hangjuk alapján a tárgyakat. Dallamot felismer. Egyszerű dallamot dúdol. Szavakat, kétszavas mondatokat mond. Nyolc kockából épít tornyot. Egyszerű építményt minta után épít (például vonat). Három formát beilleszt.	**Nyelvi készségek, kommunikáció** Biztonsággal összekapcsolódott a szavak hangalakja és jelentése a tárgyakkal – vagyis rámutatással biztosan nevezi meg a közvetlen környezet tárgyait, jelenségeit. A lányok aktív szókincse akár az 500 szót is elérheti, míg a később érő fiúké is legalább 70–100 szó között mozog. Megjelennek az első szókapcsolatok és az első valódi mondatok. Feltűnnek a leggyakrabban használt toldalékok (többes szám jele, tárgyrag). Megjelenik az én és/vagy az enyém, tiéd szó.	**Szocializáció, társas kapcsolatok** Érzelmeit egyre inkább szavakkal is kifejezi. Cselekvéseket, a mindennapjaiban látott szerepeket utánozza, játékában megjeleníti; szerepeket utánoz, eljátszik. Érti a fogócskát, felnőttel szerepcserés játékot játszik. Szívesen segít a házimunkában. Önállóan képes vetkőzni, próbál egyedül öltözni. Megmondja a teljes nevét. Tudja, hogy fiú vagy lány. Kortársai mellé verődik, együtt mozog és játszik velük.
Nagymozgás Labdarúgásnál lábát hátra és utána előre lendíti. Futása összerendezett. Páros lábbal ugrik helyben. Leugrik 10-15 cm magasról. Rövid lépcsőn felfelé váltott lábbal megy.	**Finommozgás, manipuláció** Képes vékony lapú könyvet, újságot lapozni. A ceruzát az ujjaival tartja. Vonalhúzást utánoz (vízszintest, függőlegest, esetleg kört). Ollóval kisebb nyírásokat végez. Kanállal eszik.	**Önkiszolgálás** Jelzi, ha pisilnie, kakilnia kell. Jelzi, ha éhes, ha fázik, ha álmos, stb. Önállóan, csaknem tisztán eszik/iszik (kanállal keveset kilöttyinthet még). Próbál egyedül öltözködni. Szalvétát kezd használni.

A 30–36 hónapos gyermekek fejlődésének jellemzői

Két és fél éves koruk után a kisdedek még szeretnek olyan helyeken lenni, ahol a felnőttek világa zajlik. Az így szerzett tapasztalatokat, a látott, hallott élményeket játsszák el, amikor egyedül maradnak. Később a társas együttlét lesz egyre fontosabb, és a harmadik év vége meghozza majd a kortársak iránti igazi érdeklődés és az együttműködés kezdetét. Ekkor a játékukban még sokféle módozatban jelennek meg a tanult készségek. A korábbi funkció- és gyakorlójátékukat tökéletesre fejlesztik a tárgyakkal való manipuláció, az érzékszervi és mozgásos tapasztalások ismétlése során, utat nyitva a szimbolikus, majd később a szerepjáték elindulásának. Gyako-

rolják finommotoros készségüket, a szem és a kéz koordinált együttmozgását, a pontos illesztéseket, ráhelyezéseket. A szimbolikus elemek tehát, amelyek a 2 évesek játéktevékenységében újszerűek voltak, a felnőttek világának imitációját is jelentik. Kezdetét veszi az utánzójáték, amelyben a készségek, képességek és a szerepek begyakorlása zajlik, s az élmények mentén kezd kibontakozni a gyermeki képzeletben, fantáziában megélt világ.

Az érzékszervek fejlődése ebben az életkori szakaszban is leginkább a funkcionális használatban ragadható meg. A látás finomhangolása tovább zajlik, vagyis elmélyül a vizuális figyelem; a látás válik a figyelem és a megismerés fő vezérévé. A látási figyelem a szem-kéz koordináció, a problémamegoldó gondolkodás, a nagymozgások alakulásához jelentősen hozzájárul. A taktilis élmények mellett előtérbe kerül a látás útján megtapasztalt képi világ is, és a gondolkodásban átveszi az uralkodó helyet. A pontos és precíz manipulációhoz is jó látásra van szüksége a gyermeknek, ami megfelelő látásélességet, mélységészlelést, tér- és színlátást feltételez. A két kéz összehangolt mozdulataihoz, a nagymozgások balesetmentes kivitelezéséhez is jó látásra és optimális vizuális figyelemre van szükség. A képi világ térhódításával párhuzamosan jelenik meg az ábrázolás, a nyomhagyás igénye. A papírra vagy bármilyen felületre vetett vonalak, pöttyök, firkák még jelentősebb részben nyújtják a mozdulat varázsát, a mozgás örömét, de a képek nézegetése során, az összetettebb képek részleteinek felfedezésekor a kisgyermekben megjelenik a vizuális igény arra, hogy ábrázoljon is. A rajzokat a gyermek megnevezi, és az elmondásából tudhatjuk, mi az, de előfordulhat, hogy másnap már másnak nevezi.

A hallás – a látáshoz hasonlóan – minőségében, funkcionális használatában dinamikusan változik és finomodik. A hallási figyelem, a differenciálás képessége többek között a beszéd értését és a beszéd indulását is segíti. A gyermekek már zajosabb környezetben is meghallják a nevüket és a hozzájuk szóló információkat. A dalokat ők maguk is dúdolgatják, énekelgetik; egyszerű, két magasságból épített dallamot ügyesen, felismerhetően, sőt akár tisztán is vissza tudnak adni. Fokozatosan találják meg az élményt a beszédben, a hangok felismerésében. Ez idő alatt kedvelik azokat a játékokat, amelyekben a zajok forrását, a hangok tulajdonságát kell megállapítaniuk. Szeretnek zajt kelteni, hangoskodni.

Az utánzójáték kapcsán említett saját gyermeki világukat meg is építik; kibontakozik a konstrukciós játék. Tereket alkotnak, hatalmas, már kb. nyolc elem egymásra halmozásából képeznek tornyot.

A játék és a mindennapi élet közben fogalmat alkotnak a tárgyak tulajdonságairól is, és azokat csoportosítják. Különböző logikai összefüggések szerint képeznek kategóriákat. Összehordják az azonosakat, vagy azokat, amelyek például funkciójuk szerint hasonlók – mint a hangszerek, autók stb. Ezek mentén kezdik érteni a főfogalmakat. Már olyan egyeztetésre is képesek, mint az azonos színű tárgyak csoportosítása, sőt a formák egyeztetése is kedvelt elfoglaltságuk lesz. A három legegyszerűbben illeszthető alakzatot könnyedén be is tudják rakni a megfelelő nyíláson át, és más formákkal is sikeresen próbálkoznak. Ez a képességük abból ered, hogy a tárgyak kiemelt tulajdonságaik szerint kerülnek jellemzésre, kategóriákba.

Ebben a korban egykezes tevékenységnél (ceruza-, illetve kanálfogás) általában már tapasztalhatjuk, hogy a gyermekek valamelyik kezüket gyakrabban, ügyesebben használják, de a laterális dominanciának még nem kell szilárdan jelen lennie. Továbbra is fontos a két kéz együttes, összehangolt használata ahhoz, hogy bonyolultabb, és akár többlépéses tevékenységeket elvégezhessenek. Ebben az életkorban kedvelt kétkezes játék a főzőcskézés, az építés, a gyurmázás, a gyöngyfűzés és a könyvek lapozása. A kézmozgások és a tárgyhasználat fejlődésében továbbra is segíti őket, hogy előszeretettel figyelik és utánozzák a felnőtteket, és

szívesen vonódnak be olyan házimunkákba, ahol maguk is tudnak egyszerű tevékenységeket, munkafázisokat végezni (elpakolás, vásárlás, terítés-leszedés, takarítás).

Ábrázolásnál (rajzolás, festés) már nem a közepén markolják az eszközt, hanem egyre inkább ujjaikkal kezdik tartani a hegyéhez közelebbi végén. A firkálás során jobban kontrollálják mozdulataikat, próbálják betartani a laphatárt, és egyre finomabban irányítják a rajzeszközt. Ennek eredményeként lassan és irányítottan is húznak vonalakat különféle irányokban, néha bezárnak egy vonalat, és így körféle formálódik. Egy-egy alakzatba bele is „látnak" különböző tárgyakat, élőlényeket, és lassan már kifejezetten ábrázolási szándékkal alkotnak: előre vagy rajzolás közben megmondják, hogy mi lesz belőle, bár a végeredmény még nem mindig felismerhető (Hajtó et al. 2014).

A kisdedkor vége felé haladva a gyermekek már egyre önállóbbak, és az akaratuk is egyre erősebb. Az előző életszakasz kedves próbálkozásai mostanra már sok türelmet igényelnek a szülőktől. Az önállóság iránti vágyuk kiteljesedik, s ezt a gyermekek tetőtől talpig átérzik. Belső folyamataikra már tudatosabban figyelnek, sőt igyekeznek szabályozni is őket. Kezdik jelezni, ha már elvégezték a dolgukat, ami idővel egyre többször már meg is előzi a „produkciót". Ha az sikerül, akkor inkább bilire vagy WC-re ülve próbálják az önállóságukat tovább fejleszteni. Annyi mindent megfigyelhettek és utánozhatták a felnőtteket, a testvérüket, hogy már ők is szeretnének egyedül enni, öltözni, vetkőzni, és a dolgaikat nem a pelusba végezni.

Az evés területén a fejlődést az evőeszközök szabályos, a felnőttekéhez hasonló fogása hozza. A kés használatában megjelennek a kenőmozdulattal való próbálkozások. Hároméves kor körül a felnőtteknek való, nagy evőkanállal is tudnak már enni, bár ebből még a folyadék mellécsuroghat.

A tisztálkodási szokások a rendszerességnek köszönhetően elég biztosan rögzülnek. Már nem kell mindig figyelmeztetni őket, hogy WC-használat után vagy evés előtt mossanak kezet.

A szülők számára szorongást okozhat, hogy óvodakezdésre kialakítsák a szobatisztaságot. Sok kisgyermek önállóan képes erre, ha a szülők türelemmel és bátorítással tudják őket kísérni ezen az úton. Az erőltetés, kényszerítés a visszájára sülhet el, mert a gyermek folyamatosan kudarcot él át egy olyan helyzetben, amire még akár fel sincs készülve. Sokszor a WC-be, bilibe pisiléssel könnyebben megbirkóznak, de a kakiláshoz még kérhetik a pelenkát vagy a kisnadrágot. Ameddig a székletüket a testük részének vélik, riasztó lehet annak elengedése, ezért átmenetileg megjelenhet a székletvisszatartás.

A 2-3 éves gyerek még rendszerető. Örömmel fedezi fel, ha már tudja, hogy az apukája papucsának hol van a helye, és lelkesen viszi vissza oda, ha máshol találja. Ekkor még örömest próbálkozik az önálló öltözködéssel, szívesen segít a játékok elpakolásában is. Mindezt azért, mert örömmel tölti el, hogy ezt egyedül is meg tudja csinálni; büszke magára, a szülei visszajelzésének örül, és utánozza őket. Emellett öröm számára a rendezettség, az ismert dolgok szokott sorozata is.

A kommunikációs és nyelvi készségek tekintetében a 3 éves korhoz közeledő kisded aktív nyelvépítőként működik. Szókincse folyamatosan, számottevően gyarapszik, de a növekedés dinamikája már nem éri el a szókincsrobbanás kezdetén jellemző mértéket. A szókincs nagyságát 3 éves korra ezer körülire becsüljük (Fehérné Kovács–Sósné Pintye 2010; Schnell 2016).

A nyelvi jelenségek közül, ha kellően nagy a használt szavak száma, ilyenkor már a rag- és toldalékhasználat, valamint a mondatalkotás fejlődése kerül előtérbe. Ez már a gondolkodással határos mezsgye. A szókincsgyarapodás előbb-utóbb szükségessé teszi a tárgyak, jelenségek közötti viszonyok kifejezését. Ez a nyelvi készség is kezdetben inkább a beszédértésben jelenik meg, s csak ezt követően bukkan fel a beszédprodukcióban. Így a gyermek közléseiben elsőként

általában a tárgyrag, a birtokos ragok és a többes szám jele érhető tetten, majd később a többi toldalék is (Lukács–Kas 2011). Lassan kibontakozik a nyelvtani szabályok alapvető struktúrája. A kisded még sokáig konzekvensen követi a szabályokat. Ezért a rendhagyó ragozási formák helyett is – túláltalánosítva – a szabályosat használja („vizilók", „vödörök") (Pléh–Palotás–Lőrik 2002). Tipikus, ilyenkor a fejlődés természetes velejárójának tekinthető hiba, hogy minden igét ikesítenek: „mosik", „fújik". Ezzel párhuzamosan a mondatalkotás terén is egyre otthonosabban mozognak, már túlhaladják a kétszavas mondatkezdeményeket. Valódi, immár a „felnőtt nyelv"-ben is elfogadott egyszerű, bővítményekkel is rendelkező mondatokat építenek.

Hároméves korra a gyermekek tökélyre fejlesztik a nyelvi utánzást. Egész mondatokat, nyelvi fordulatokat vesznek át a környezetüktől. Viszont olyan kifejezéseket és mondatokat is használnak, amilyeneket sosem hallottak. Nemcsak tanulnak a környezetüktől, hanem játék közben szavakat is alkotnak. Ezeket a találmányokat a családi legendáriumok megőrzik, nem ritkán használják is. Például egy kisgyermek kedvenc játéka a kanapé karfájára hasmánt ráugrani, és utána lecsusszanni az ülőkére. Ezt hívja 'affizás'-nak. Egy másik kislány, aki látja, hogy a mamája dezodorral fújja be magát, ezt 'fizés'-nek nevezi. Ezek a magyar nyelv alaktanához tökéletesen illeszkedő szavak, mégis az önálló nyelvi fantázia szülöttei.

Szintén a gondolkodás fejlődésével járó nyelvi jelenség, hogy a használt szavak jelentéstartománya egyre inkább a felnőtt beszédhez hasonlóra szűkül. Szűnőben van az óriásfogalmak és a holofrázisok használata is [leírásukat lásd Nyelvi készségek, kommunikáció; 18–24 hónap]. Ezzel párhuzamosan gyakran használt főfogalmi kategóriák jelennek meg (például állatok, gyümölcsök, ennivaló; Schnell 2016).

Bár a kisded a megértésben még általában kulcsszó-stratégiát alkalmaz (a közlésben megértett egyes szavak szerint ítéli meg a közlés tartalmát), a társalgásban már a folyamatos beszédet is megérti, így a dajkanyelv szerepe jelentősen csökken. Az eldöntendő kérdésekre jól válaszol, ilyenkor tehát már érdemes választási lehetőséget kínálni neki, de csak úgy, hogy pontosan megnevezzük a lehetőségeket, például: „Kakaót vagy almalét kérsz uzsonnára?"

A folyamatos társalgás jól koordinált beszédszervi működéseket kíván, azonban a motoros érés még nem tudja mindenben kiszolgálni ezt. Ebben az időszakban természetes, hogy a hangok egy részét nem tisztán ejtik, különösen azokat, amelyeknek kiejtése igen összetett nyelv- és ajakmozgásokat követel (sz, z, c, s, zs, cs, l, r, ty, gy, ny, ö, ü). A kisdedek beszéde ennek ellenére már kb. fele arányban érthető.

A fiziológiásnak tekinthető beszédhibák mellett a nem folyamatos beszéd jelensége is hasonló okból bukkan fel. A gyermekek fantáziája és gondolatai szárnyakat kapnak, lelkesen vetik bele magukat a mesélésbe, ám a beszédprodukció motoros tervezése és szervezése még nagy kihívást jelent az éretlen mozgásirányítás számára. Megakadások, ismétlések adódhatnak. Szándékosan nem a dadogás szót használjuk erre, hiszen a jelenség ebben a korban természetes és átmeneti (általában csak néhány hónapig áll fenn), ezért nem minősítjük beszédzavarként. Ahhoz viszont, hogy valóban átmeneti legyen, fontos, hogy a gyermeket körülvevő felnőttek egységesen elfogadják, természetesnek vegyék. Mintha mi sem történt volna, hagyják figyelmen kívül a társalgás közben megjelenő megakadásokat, helyette a társalgás tartalmára, annak folytatására koncentráljanak! Még a felnőtt mimikája vagy gesztusai se érzékeltessék, hogy zavarják a megakadásjelenségek! A mondottak ismétlését legfeljebb észrevétlenül a válaszukba szőjék, ha ez a gyermeket megnyugtatja. Tartsák fenn a tekintetkapcsolatot! Semmiképpen se javítsák, minősíteni pedig tilos a megakadásjelenséget!

Kifejezetten káros, és a dadogás rögzülését idézheti elő, ha felhívják a gyermek figyelmét a problémára! („Ne dadogj!" „Mondd már ki szépen!") Ebben az esetben rögzülhet a beszédféle-

lem, és ez egyre több megakadást eredményezhet. Minél jobban tudatosodik a gyermekben a nehézsége, annál jobban beszűkül a kommunikációja.

A gyermekek döntő többsége legfeljebb 2-6 hónapig mutat hasonló jelenségeket, attól függően, milyen gyorsan érkeztek el a folyamatos beszéd korszakához. Ezt követően gördülékenyné válik a beszédük.

A járásegyensúly fejlődése megmutatkozik, ha a gyermek olyasmit gyakorol, amelynek során a járás alátámasztási felülete szűkebb, kisebb; keskeny felületeken lépeget (egy vonalon, a homokozó peremén, tornapadon, gerendán), ahol a lábait egyre jobban összezárja, illetve egymás elé lép, „tyúklépésben" halad. A lábujjhegyen járás az egyensúlyozásnak szintén ilyen próbálgatása, fejlesztése (hacsak nem állandóan lábujjhegyezik).

Az ugrás képességének fejlődését láthatjuk abban, hogy a talajon egyre nagyobb távolságra tanulnak meg előre ugrani, a leugrásban pedig egyre magasabbról rugaszkodnak neki, akár 20-30 cm magasról is. Amikor magasabbról gyakorolják a leugrást, még visszatérnek a lépő ugráshoz, majd innen is begyakorolják a páros lábbal való elrugaszkodást és leérkezést. Hároméves korra a legtöbb gyermek a lépcsőn már kézfogás és kapaszkodás nélkül megy, váltott lábbal felfelé. Lefelé tovább megmaradhat a mellélépés és a kapaszkodás is. A gyakorlottság mellett ebben az életkorban sokat számít a lépcsőfokok magassága és a lépcsősor hosszúsága is. A labda elrúgásában az állás egyensúlyának fejlődése révén egyre ügyesebbek, a rúgó lábat (bár még korlátozottan) hátralendítik az előkészítő fázisban, és a karok oldalt kitartva egyensúlyoznak, amikor rúgásnál előrelendítik a lábukat. Mindez rövid láblendítéssel történik, de még nehezen találják el a labdát a megfelelő szögben, ezért az irányítása esetleges.

Manapság a legtöbbjüknek sokféle kerekeken guruló eszközön (műanyag kismotoron, futóbiciklin, rolleron, háromkerekűn) van lehetőségük jártasságot szerezni, ha a családban vagy a közösségben rendelkezésre áll, és megfelelően biztonságos gyakorlóterep is van (kert, park, játszótér, sportpálya, sétálóutca, járda, bicikliút). A legtöbb kisdednek ez még a lábbal hajtható motorozás intenzív időszaka.

A labdakezelésben a dobás és az elkapás is változik. Az egykezes felső dobásnál már nemcsak a kart lendítik, hanem a törzs is elfordul kissé dobás előtt. A dobás leginkább a könyök nyújtásával valósul meg. Elengedéskor a labda többnyire lefelé mozog, és a dobást követően a gyermek teste kissé hátrébb mozdul. Nagyobb labda kétkezes dobását már képesek alulról és a fej fölött is indítani. A labdát egyre messzebbre képesek eldobni, és néhány méteren belül el is találják a kiszemelt célt. Elkapni a nagyobb labdát tudják, főként a közelebbről érkezőt. Előrenyújtott karral várják, s érkezésekor egy merítésszerű mozdulattal a mellkasukhoz szorítják. Az egész karjukkal dolgoznak. A labda elkapása nem mindig sikeres: könnyebb, ha egy felnőtt dobja, de megtartani így is többnyire az esetek felében, negyedében képesek (Hajtó et al. 2014).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (30–36 hó)

Figyelemfelkeltő jelek a 30–36 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Ismétlődő jelleggel, repetitíven játszik (ajtók kinyitása, becsukása, autók sorba rakosgatása). 2. Nem, vagy szegényes, ismétlődő mintha-játékot játszik, szimbolikus játékot nem játszik. 3. A játékok részeit nem tudja a helyükre illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket). 4. A lapozás nem sikerül; nem képes ujjával elválasztani a lapokat. 5. Nem épít (tornyot, vonatsínt, autópályát), nem rendez be (kiskonyhát, babaházat).
Irányított tevékenység, tanulás	6. A vonalhúzás nem különül el a firkától. 7. Ollóval még nem képes kisebb nyírásokat végezni. 8. Nagy méretű gyöngyöt felfűzni még csak pálcára tud, zsinórra nem. 9. A képek kevéssé érdeklik, nem szívesen ül le könyvet nézegetni.
Mozgás zárt térben	10. Testtartása aszimmetrikus állásban, álló helyzetben bizonytalan. 11. Járása aszimmetrikus, vagy koordinálatlan, bizonytalan. 12. Az egy lábon állás, illetve a lábujjhegyre emelkedés nehéznek bizonyul számára. 13. A lépcsőn csak kézfogással tud menni, önállóan kapaszkodva vagy kapaszkodás nélkül még nem. 14. Futása nem jól koordinált. 15. Ugrása ügyetlen, merev. 16. A labdát állva eldobni és a labdába álló helyzetből belerúgni nem tud ügyesen.

Figyelemfelkeltő jelek a 30–36 hónapos kisded tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Játék és mozgás a szabadban	17. Közömbös, fél, vagy megijed a gyerekektől, nem mer a közelükbe menni, különösen akkor, ha sírnak. 18. A parkban/játszótéren inkább bolyong. Gyerekek közeledésére közömbös, csak a felnőttekkel akar lenni. 19. Hosszan és ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban, hosszasan figyel egy tárgyat. 20. Zavarja, ha szokatlan érzetet okozó dolgok érnek hozzá (sár, fű, maszatosság). 21. A környezet hangjaira túl érzékeny, vagy nem figyel fel rájuk. 22. A térbeli mozgáslehetőségeket nem keresi, esetleg kifejezetten kerüli (fel-le és átmászás, átbújás). 23. Lábbal hajtható járműre nem szívesen ül (kismotor, futóbicikli, tricikli), vagy nem halad vele ügyesen. 24. A mozgó játékokat (hinta, libikóka, forgó játék) nem szereti, fél rajtuk. 25. Kint a terepen, egyenetlen talajon a futása bizonytalan (gyakran esik, koordinálatlan a mozgása).
Önkiszolgálás, önállóság	26. Nem próbálkozik az önálló evéssel. [Lásd 24–30 hó.] 27. Szelektív evő (nagyon kevésféle ételt eszik meg). [Lásd 18–24 hó.] 28. A darabos ételt nem eszi meg, vagy rágás nélkül nyeli le a falatot. [Lásd 24–30 hó.] 29. Erősen zavarja, ha maszatos lesz, vagy hárítja a szappanozást, fogmosást, körömvágást, hajmosást. [Lásd 18–24 hó.] 30. Rendszeresen visszatartja a székletét (hetente kétszer vagy annál kevesebbszer kakil). [Lásd 24–30 hó.]

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 30–36 hónapos kisded	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulat-szabályozás	1. Arca mimikátlan, érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek az arcán. 2. Mások érzéseire nem reagál.
Társas interakciók	3. Kortársai iránt nem érdeklődik, kerüli a társait. 4. Nem érdeklődik a szociális interaktív játékok iránt.
Figyelem	5. Ritkán marad egy helyben, többnyire csak nagyobb motoros aktivitással járó tevékenységeket választ. 6. Inkább befelé forduló, magányos tevékenységekben mélyül el. 7. Figyelme könnyen elterelődik külső ingerek hatására.
Utánzás	8. Szociális funkciójú, érzelmekre alapuló cselekvéseket nem utánoz. 9. Nem utánozza a mondókákat, dalokat, amiket mondunk, éneklünk.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	10. Verbális és nonverbális kommunikációs szándékaiban és a másik fél szándékainak értelmezésében nehézségek tapasztalhatók. 11. A társalgási helyzetekben csak kevés szót használ, és/vagy nem jutnak eszébe az egyébként ismert szavak. 12. Csak egy-egy szóval kommunikál, nem alkot szókapcsolatokat vagy egyszerű mondatokat. 13. Beszéde nem folyamatos, töredezetté válik, sűrűn fordulnak elő benne megakadások és ismétlések. 14. A közösségben egyáltalán nem beszél a társaival vagy a gondozóival. 15. Egyre kevesebb verbális közlést ad, kapcsolata a környezettel lazul, pedig korábban már szavakat, esetleg távirati mondatokat használt.

A figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 30–36 hónapos kisded tevékenységeiben

Szabad játék (30–36 hó)

1. **Ismétlődő jelleggel, repetitíven játszik (ajtók kinyitása, becsukása, autók sorba rakosgatása).**
   - Ebben az időszakban a kisded játékában, tevékenységeiben gyakran megfigyelhető és a fejlődés természetes velejárója a ki-be pakolás, öntögetés, sorba rendezés, érdekes vizuális ingerekre való felfigyelés. Amikor valamilyen tárgyból/játékból sok van előtte, már bizonyos szempont szerint kategorizálja, miközben újabb és újabb dolgokat fedez fel rajtuk, és akár mérges is lehet, ha valaki összepakolta a szép hosszú, valamilyen tárgyból épített sorát.
   - Figyelemfelkeltővé válik, ha a játékkal/tárggyal nem rendeltetésszerűen játszik, hanem valamilyen sajátos szempont szerint válogatja ki őket, például minden kerek tárgyat, amit pörgetni lehet; ha a tárgyak eredeti funkciójától függetlenül azok irreleváns részleteivel vagy sajátos tulajdonságával foglalkozik. Megfigyelésünk fókusza, hogy változatos játék helyett a gyermek játékát a rugalmatlan, „szertartásos” tevékenység jellemzi.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Előfordulhat, hogy átmenetileg valamilyen stressz éri a gyermeket, és szorongóbb lesz. Ilyenkor gyakran a játékában is megfigyelhető valamilyen visszaesés vagy „rendszerezési” késztetés. Ezért fontos, hogy ne csupán néhány találkozás után vonjuk le következtetéseinket. Több szakember és a szülő is figyelje meg a gyermek tevékenységeit!
   - A korábbi életkori sávokból az alábbi megfigyelési szempontok áttekintését javasoljuk:
     - Szabad játék (18–24 hó), 1. jel.
     - Szabad játék (24–30 hó), 2., 3. és 4. jel.
   - További megfigyelési szempontok
     - Minél többféle játékot ajánljon fel számára, de ne egyszerre! Figyelje meg, hogy a játékokat funkcionálisan használja, esetleg mintha-játékot játszik, vagy már szimbolikus elemeket is megjelenít a játékában! Mennyire tud rugalmasan, de nem csapongva váltani a játékok között (például autózik, meglátja a kockákat, és építeni kezd)?
     - Figyelje meg: ha egy játék kapcsán beszélgetést kezdeményez vele, bekapcsolódik-e? („Mennyi autó! Nekem ez a piros tetszik! Szerinted melyik a legszebb? Megfoghatom? Elguríthatom?” Stb.) Felfigyel önre? Reagál? Átadja a játékot, vagy jelzi, hogy nem szeretné?
     - Miközben játszik, megosztja-e örömét a tekintetével, mosolygással, a tárgy felmutatásával, szavakkal?
     - Sokat forog-e körbe-körbe, futkározás közben erősen használja-e a perifériás látását, mindeközben a környezetére nem vagy kevésbé figyel?
     - Ajánljon fel neki egyszerű ok-okozati összefüggést figyelő babajátékokat, vizuális élményt is nyújtó forgó játékokat! Figyelje meg, hogy miután rájött a működésére, ezeket a gyakorlójátékokat hosszasan ismételve működteti-e! Esetleg közben a kezével, testével ismétlődő mozdulatokat társít hozzá?
     - A játéktárgyak helyett inkább a lámpák, zsinórok, elektromos berendezések, ajtók érdeklik? Nem veszi figyelembe a felnőtt ezek szabályozására vagy tiltására irányuló kéréseit?

Érdemes megkérdezni!

- Mivel szeret a gyermekük otthon játszani?
- Szoktak-e a közösen játszani, és mit?
- Utánozza-e őket, mintha-játékában megjelennek-e a cselekvések utánzásai?
- Amennyiben a gyermek játékában gyakori az ismétlődő tevékenység, hogyan reagál a szülők ötletére?
- Megmutatja-e a „művét” a gyermekük? Örömét mosollyal, mutatással, szavakkal, gesztusokkal kifejezi-e?

Összegzés

- Ha a szülők és több megfigyelő szakember azt tapasztalják, hogy a gyermek repetitív jellegű játéka hosszabb ideje (1-3 hónapja) tart, a megfigyelés alapján több helyszínre kiterjedő és ismétlődő, rituálészerű; továbbá ha egyéb, a társas interakció és a kommunikáció területén is több figyelemfelkeltő jelet tapasztalnak, akkor irányítsa a szülőket a területileg illetékes pedagógiai szakszolgálathoz, korai fejlesztőbe vagy klinikai szakpszichológushoz!

2. Nem, vagy szegényes, ismétlődő mintha-játékot játszik, szimbolikus játékot nem játszik.

- A kisgyermek már nemcsak cselekvéseket tud imitálni, tárgyakkal vagy azok nélkül, hanem el tudja képzelni, hogy például a kocka egy pohár, vagy a faág egy vonat. A játékában egyre fontosabb szerepet kap a fantázia, a képzelet, az alkotás – lassan kiegészítve és sajátosan újra szervezve a valós, megélt eseményeket –, vagyis ami a képzeletében megjelenik, azt eljátssza. Ebben az életkori szakaszban kezdetleges szimbolikus játék figyelhető meg. Megfigyelésünk középpontjában az áll, hogy a gyermek képes-e valamilyen formában elvonatkoztatni a tárgyat a valós funkciójától, emellett a gondolkodását, játékát mennyire jellemzi a rugalmatlan játékszervezés. [Lásd fentebb: Szabad játék, 1. jel.]

Hogyan figyeljem meg?

- A korábbi életkori sávokból az alábbi megfigyelési szempontok áttekintését javasoljuk: Szabad játék (18–24 hó), 2. jel és Szabad játék (24–30 hó), 4. jel.
- Ha a gyermek már képes arra, hogy egy passzív másikat cselekedtessen (a plüssjátékát a párnára teszi, mintha aludna), de még nem jelenít meg egy passzív helyettesítőt (például faágat, kockát), akkor próbáljon szabad játékhelyzetben bekapcsolódni a játékába, és ennek megfelelően ajánljon fel ötleteket, hogy mi milyen tárgyat helyettesíthet! Figyelje meg: utánozza-e önt, esetleg saját ötletekkel is kiegészíti a látottakat? (Például homokozóban a faágak lehetnek a vonatok, kavicsok az emberek.)
- Figyelje meg, hogy más helyzetben használ-e helyettesítő tárgyakat!
- Tárgyakat behelyettesít, de nem lehet vele párbeszédet, kölcsönös játékot kialakítani, fenntartani? Esetleg csak mindig pár mozdulatot ismétel, ugyanazokkal a szavakkal, gesztusokkal?
- Figyelje meg, hogy támogatás, mintaadás nélkül többféle helyzetben, szituációban is képes-e arra, hogy tárgyakat helyettesítsen!

Érdemes megkérdezni!

- Otthon szokott-e a gyermekük a játékában tárgyakat behelyettesíteni, és úgy csinálni, mintha azok autók, vonatok, babák lennének?

- Amikor bekapcsolódnak a játékába, elmeséli-e, miket helyettesítenek, vagy mit játszik?

Összegzés

- Az ismétlődő, az ötlettelen, nehezen továbblépő játék ebben az életkorban figyelemfelhívó jellegű az értelmi képességek tekintetében is.
- Ha a szülők és több szakember is azt tapasztalják, hogy a gyermek mintha-játéka ismétlődő, „rituálészerű", és szimbolikusan nem tud tárgyakkal elvonatkoztatni, vagy képes rá, de a játéka beszűkült, ismétlődő, szociális kapcsolat nélküli, továbbá ha egyéb figyelemfelkeltő jeleket is tapasztalnak a társas interakció és a kommunikáció területén, akkor irányítsa a szülőket a területileg illetékes pedagógiai szakszolgálathoz, illetve olyan intézménybe, ahol a gyermek komplex vizsgálata lehetséges!

3. A játékok részeit nem tudja a helyükre illeszteni (formákat, építőelemeket, pontosan illeszkedő részeket).

- Lásd Szabad játék (24–30 hó), 6. jel.

4. A lapozás nem sikerül; nem képes ujjával elválasztani a lapokat.

- Lásd Szabad játék (24–30 hó), 8. jel.

Összegzés a 3. és 4. jelhez

- Ha a fenti két tünetet kiegészíti az irányított játék 10., 11. és 12. jel, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

5. Nem épít (tornyot, vonatsínt, autópályát), nem rendez be (kiskonyhát, babaházat).

- Ebben az életkorban az építő-konstrukciós tevékenység valamilyen vonatkozásban megjelenik a kisded játékában (fakockákból, műanyag elemekből tornyot, falat, kerítést épít, fa vonatsínelemeket, autópálya-darabokat illeszt egymáshoz, kiskonyhát, babaházat berendez). Ennek során felfelé, illetve vízszintesen, sőt egyszerre a tér több irányában is megjelenik a konstrukció. Ez jelzi, hogy gondolkodásában képes az elemeket összekapcsolni, egymáshoz való viszonyukat létrehozni, hogy a kezei ügyesek a ráhelyezés, melléhelyezés és legfőképpen a pontos elengedés tekintetében, valamint hogy az ezekhez szükséges megfelelő látás és koordináció kialakult. Az építmények megalkotásakor úgyszintén szükséges a szimbolikus, elvont gondolkodás: ennek segítségével a gyermek előre képet alkot a műről, majd ennek megfelelően illeszti össze a darabokat, teremti meg benne a sorrendiséget (nem mindegy, melyik elem mi után következik). Nem utolsósorban arról is meggyőződhetünk, hogy a térbeli viszonyokat már nem csak a saját testéhez viszonyítva képes átlátni.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel a gyermeknek olyan játékot, amiből építeni lehet!
- Ha nem kezd el magától konstruálni, mutassa be, és ösztönözze erre a tevékenységre!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek építeni egyedül?
- Szokott-e építeni közös játékhelyzetben?
- Milyen alkotásai vannak?

Összegzés

- Figyelemfelhívó, ha a kicsi a fenti tevékenységek közül egyikben sem próbál meg a játékához több elemből építményt létrehozni!
- Érdemes arra is felfigyelni, ha szeretne építeni, de ezt ügyetlenül teszi. Ebben az esetben javasolja a szülőknek, hogy a védőnővel, házi gyermekorvossal egyeztessenek egy esetleges szemészeti vizsgálatról. Emellett a motoros ügyetlenség, a szem-kéz koordinációjának javítása érdekében jó lehetőségeket kínálnak különböző foglalkoztató helyek, alkotóházak. Érdemes javasolni a családnak ezek felkeresését, ha a gyermek még nem jár közösségbe.

Irányított tevékenység, tanulás (30–36 hó)

6. A vonalhúzás nem különül el a firkától.

- Az íróeszköz megfogása ekkor általában már nem jelent gondot a gyermek számára: ujjaival meg tudja úgy ragadni a hegyéhez közelebbi végén, hogy könnyedén irányíthassa, és a firkálás mellett irányítottan vonalakat is húzzon, különféle alakzatokat formáljon. Ilyenkor kezdete és vége is van a mozdulatának, például egy vonalnak, hullámnak, a kör bezárulásának (lehet kissé szabálytalan alakú). Elkezdődik tehát a valódi ábrázolás: a gyermek a képzelet vagy a tapasztalat elemeit rögzíteni akarja a papíron.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel ábrázolásra alkalmas eszközöket a gyermeknek, ültesse például egy kisasztalhoz!
- Figyelje meg, hogy a krétát/ceruzát/ecsetet meg tudja-e fogni úgy, hogy könnyedén irányítsa a felületen!
- Ha nem húz irányítottan vonalakat, mutassa be, hogyan lehet különböző irányokban vonalat húzni, kört rajzolni! Biztassa utánzásra!
- Figyelje közben, milyen közel hajol a papírhoz!
- Ha bármilyen nyomot hagy a papíron, igyekszik-e azt megnevezni, mond-e valamit arról, mit rajzol éppen?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e rajzolni, festegetni, krétával firkálni? Élvezi-e a gyermekük?
- Jól tudja-e irányítani az eszköz mozgását?
- Szokott-e vonalakat húzni, vagy csak firkálni tud?

Összegzés

- Lásd alább, a 8. jelnél.
- Fontos szem előtt tartani, hogy a rajzolás az élmény és az emlék, a fantázia és a valóság megragadásának eszköze, s egyben a lehetősége is a kisded számára. A rajzoláskor tett megfigyeléseket csak érzékenyen szabad értékelni. Ne sugallja, hogy jó vagy rossz, amit csinál, és ezt a szülőknek is nyomatékosan javasolja!

7. Ollóval még nem képes kisebb nyírásokat végezni.

- Ebben a korban a gyerekolló megfogása és használata kis gyakorlással már elsajátítható. A gyermekek kisebb nyírásokat, bemetszéseket tudnak csinálni a lap szélén, illetve le tudnak vágni papírcsíkokat. A kétkezes mozgásoknak, a szem-kéz koordináció fejlődésének és az alkotásnak újabb állomása ez.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon gyermekollót és papírt/papírcsíkokat a gyermeknek, és ültesse egy kisasztalhoz!
- Figyelje meg, hogy az ollót meg tudja-e úgy fogni, hogy könnyedén irányíthassa!
- Tudja-e az olló szárát nyitni-zárni, és a papírt az élek közé helyezni?
- Sikeresen vagdos-e?

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e ollót használni? Élvezi a gyermekük?
- Jól tudja-e irányítani az eszköz mozgását?
- Szokott-e, tud-e kisebb vágásokat csinálni?

Összegzés

- Lásd a következő, 8. jelnél.

8. Nagyméretű gyöngyöt felfűzni még csak pálcára tud, zsinórra nem.

- A két kéz mozgásainak összehangolása egyre finomabb tevékenységek elvégzését teszi lehetővé. Ennek egyik könnyen megfigyelhető módja, amikor a gyermek gyöngyöt fűz. Természetesen nagyobb méretű gyöngyökről van szó (kb. cseresznye nagyságú – kapható műanyagból, illetve fából készült is). A sikeres kivitelezés érdekében a két kéz együttes mozgásának összehangolása mellett a kicsinek jó sorrendben kell a fogások-elengedések ritmusát megterveznie és végrehajtania. Ehhez a szeriális gondolkodás és a két agyfélteke együttes irányítása ad alapot.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon gyöngyöt és felfűzésre alkalmas eszközt a kisasztalnál ülő gyermeknek!
- Biztassa fűzésre! Ha szükséges, mutassa be a tevékenységet!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e fűzni? Sikeres-e a gyermekük benne?
- A mindennapok során mit figyelnek meg: a két kezének mozgatását ügyesen össze tudja-e hangolni egyéb játéktevékenység és az önkiszolgálás során?

Összegzés; 6., 7. és 8. jel

- Figyelemfelhívó, ha a kétkezes mozgások nehezen mennek, nem összehangoltak, valamint ha a kicsi a karjaival nem tudja a test középvonalát keresztezni a fenti tevékenységeknél. Ha a szabad játék 3., 4., 5. jelét is észleljük ezek mellett, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!
- Ügyetlenség esetén a különböző foglalkoztatóhelyeket, alkotóműhelyeket érdemes a család figyelmébe ajánlani.

9. A képek kevéssé érdeklik, nem szívesen ül le könyvet nézegetni.

- Két és fél éves korban a kisdedek a térbeli nézelődés mellett a sík felületekre is képesek összpontosítani. A látási funkciók eddigre megérettek arra, hogy az ábrázolt képeket szisztematikusan letapogassák a tekintetükkel, egy részletgazdagabb képen is keresgéljenek, és észrevegyenek ismerős dolgokat. Gondolkodásukban pedig a két dimenzióban ábrázolt tárgykép, a cselekvések felismerése mellett megjelenik az azonosságok felfedezése is. Ha könyvet nem is, de a fényképeket lelkesen szokták nézegetni.

Hogyan figyeljem meg?

- Adjon a gyermek kezébe az érdeklődésének megfelelő témájú, egyszerű tárgyképeket ábrázoló képeskönyvet! Figyelje a reakcióját!
- Ha pusztán maga a látvány nem köti le a figyelmét, akkor röviden, esetleg érdekes hanghatásokkal mesélve vonja oda a gyermek tekintetét! Figyeli-e önt, ahogyan beszél, hangot ad, vagy megnézi az ön által mutatott képet is?
- Lapozzon tovább úgy, hogy akkor már nem ad hangot! Figyelje meg: nézi tovább a képeket? Várja-e, hogy tovább meséljen?
- Figyelje, hogy mennyi kép megnézésének erejéig marad ott!
- Ha nem figyel, próbáljon egy másik könyvet választani (nagyobb képekkel, más témával, színesebbet vagy éppen egyszerűbb, határozottabb kontúrokkal rajzoltat)!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e otthon mesélni a gyermeküknek?
- Szoktak-e fényképeket nézegetni?
- Mit tapasztalnak, milyen síkbeli ábrázolás kelti fel a figyelmét?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek a képeket, fényképeket általában nem szokta megnézni, nézegetni, ez mindenképpen figyelemfelkeltő jel! Érdemes a látásával kapcsolatos megfigyelések alapján eldönteni, hogy szükség van-e szemészeti kivizsgálásra. Vesse össze megfigyeléseit a játéktevékenységben tapasztaltakkal, és amennyiben ott is elmaradást, jelzést észlel, akkor szükséges a gyermek kivizsgálása a pedagógiai szakszolgálatnál.

Mozgás zárt térben (30–36 hó)

10. Testtartása aszimmetrikus, állásban, álló helyzetben bizonytalan.

- Lásd Mozgás zárt térben (24–30 hó), 14. jel.

11. Járása aszimmetrikus, vagy koordinálatlan, bizonytalan.

- Lásd Mozgás zárt térben (24–30 hó), 15. jel.

12. Az egy lábon állás, illetve a lábujjhegyre emelkedés nehéznek bizonyul számára.

- A statikus egyensúly ekkor már megfigyelhető, vizsgálható a klasszikus próbával: az alátámasztási felület csökkentése nehezíti az egyensúly megtartását, egy lábon állással vagy lábujjhegyre emelkedéssel tudjuk ezt vizsgálni. Az ilyen korú gyermek rövid ideig (1-2 mp) tud egy lábon és lábujjhegyen állni.

Hogyan figyeljem meg?

- Ösztönözze a gyermeket kapaszkodás nélküli egy lábon állásra mondókázással („Gólya-gólya gilice…”), a mozgások utánzására való motiválással (Ilyen nagy az óriás!), vagy más testnevelési játékkal!
- Kérje meg, hogy emelje fel lábát, és mutassa meg a zokniját, cipőjét!
- Kezdeményezzen focizást!
- Nyújtson a gyermeknek játékot magasról, ösztönözze annak elérésére!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e, hogy tud-e állni egy lábon, amikor cipőt adnak rá, labdába rúg, szúrós dologra lép?
- Megfigyelték-e, hogy tud-e lábujjhegyre emelkedni, amikor magasan lévő dolgot próbál elérni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek állása még bizonytalan, és a fentieket csak kapaszkodással, kézfogással tudja kivitelezni! Ellenőrizze a mozgásfejlődésre vonatkozó többi tünetet is [10–17. jelek]!

13. A lépcsőn csak kézfogással tud menni, önállóan kapaszkodva vagy kapaszkodás nélkül még nem.

- Ebben a korban néhány lépcsőfokon felfelé a legtöbben már kapaszkodás nélkül és váltott lábbal is lépnek, míg lefelé többnyire mellélépéssel jönnek, korlátba kapaszkodva vagy a falhoz támaszkodva.

Hogyan figyeljem meg?

- A lépcsőn járást mindenképpen nézze meg, ha van rá lehetősége; ne csak a szülő kikérdezésére hagyatkozzon!
- A lépcsőfokok magassága és szélessége ne legyen az átlagostól elérő! (Magasság 15-20 cm, szélesség kb. 30 cm.)

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha lépcsőn a gyermek csak mászva tud menni vagy úgy, hogy fogni kell a kezét; esetleg két kézzel a korlátba kapaszkodva, oldalazva megy; ha lépcsőzésnél kapaszkodva a másik kezével a combjára támaszkodik, és nehezen nyomja fel magát; ha lefelé önállóan nem mer elindulni akkor sem, ha kevés a lépcsőfok, és van korlát. A házi gyermekorvosával konzultálva kérjen beutalót gyermekneurológushoz!

14. Futása nem jól koordinált.

- Ebben az életkorban már a jól koordinált futás jellemző a kisdedekre: megjelenik a gyors elindulási-megállási képesség, az irányváltás, az akadályok kikerülése, az egyenetlen talajon való biztonságos futás.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a futást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni! (Nagyobb teremben, folyosón.)
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a gyermek lábán!
- Motiválja a gyermeket futásra úgy, hogy irányt kelljen váltania, hirtelen elindulnia, megállnia, kanyarodnia, megfordulnia, akadályt kikerülnie!
- Figyelje meg: jól koordináltan fut? Veszi az akadályokat?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, szeret-e futkározni a lakásban?
- Szokott-e, szeret-e futkározni kint a szabadban?
- Sokat esik? Nekifut-e másoknak, tárgyaknak?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, és további megfigyelése indokolt, ha egyenetlen talajon, illetve akadályok között nem fut jól a kicsi, illetve ha sokat esik, és nekimegy dolgoknak.
- A futómozgás megjelenésének hiánya ebben az életkorban kivizsgálást igényel! Házi gyermekorvosával konzultálva kérjen beutalót gyermekneurológushoz!

15. Ugrása ügyetlen, merev.

- Már nemcsak a helyben ugrást látjuk ebben az életkorban, hanem a leugrást, előreugrást is. Ruganyos és könnyed leugrást, illetve előreugrást figyelhetünk meg akár 20-30 cm magasról és ugyanekkora távolságra is.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, kemény felület, kis dobogó vagy alacsony zsámoly a leugráshoz (esetleg egy lépcső legalsó foka)!
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a gyermek lábán!
- Motiválja a gyermeket leugrásra, előreugrásra!
- Figyelje meg az elrugaszkodás dinamikáját és a talajfogás ruganyosságát!

Érdemes megkérdezni!

- Próbálkozik-e a gyermekük az ugrással, leugrással, előreugrással?
- Biztonságosan ér-e földet?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, és további megfigyelése indokolt, ha a gyermek nem tud le- és előreugrani.
- A helyben ugrás megjelenésének hiánya ebben az életkorban kivizsgálásra ad okot. Házi gyermekorvosával konzultálva kérjen beutalót gyermekneurológushoz!

16. A labdát állva eldobni és a labdába álló helyzetből belerúgni nem tud ügyesen.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, és puha gumilabda, kislabda!
- Labdázzon, focizzon a kicsivel!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e labdázni, focizni?
- Mennyire látják a gyermeket ügyesnek benne?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek nem tudja eldobni a labdát, csak elejti vagy gurítja; ha a labda eldobásakor kibillen egyensúlyából, és akár el is esik; ha nem tudja álló helyzetben rúgni, csak úgy; ha járás közben nekimegy; ha elesik, amikor állva a labdába próbál rúgni. Ellenőrizze a mozgásfejlődésre vonatkozó többi tünetet is (a fenti, 10–15. jelek)!

Játék és mozgás a szabadban (30–36 hó)

17. Közömbös, fél, vagy megijed a gyerekektől, nem mer a közelükbe menni, különösen akkor, ha sírnak.

- Itt a szélsőségesen, inadekvátan megnyilvánuló viselkedések megjelenésére figyelünk.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a kicsit, amikor egy másik gyermek kezdeményezés céljából a közelébe megy! Mit tesz ekkor?
- Figyelje meg, hogy szokott-e egy másik gyerekkel egyszerű interakciókat kezdeményezni! [Lásd még Társas interakciók (24–30 hó), 5., 6. jel.]
- Figyelje meg: amikor egy másik gyermek sír, hogyan viselkedik? Kifejezi-e a vigaszát, sajnálatát, és kommentálja is? Megijedve a síró hangjától pánikszerűen menekül, és nem lehet megnyugtatni? Esetleg teljesen figyelmen kívül hagyja?

Érdemes megkérdezni!

- A szülők is tapasztalták-e, hogy a gyermekük indokolatlanul megijed vagy közömbösen viselkedik, illetve nem kezdeményez más gyermekekkel?
- Hogyan nyugtatható meg, illetve megnyugtatható-e?
- Van-e olyan gyermek az ismeretségi körükben, akivel nem tanúsítja a fenti viselkedéseket?

Összegzés

- Általában több területen is megjelenhetnek egyéb, az átfogó területeket és a játékot érintő tünetek (az érzelmek értelmezése, kifejezése, társas interakciók, kommunikáció, szenzoros integráció feldolgozása). Amennyiben a kisgyermek fejlődésében más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek, és a szülők, szakemberek is tapasztalják ezeket, irányítsa a szülőket szakirányú vizsgálatra, pedagógiai szakszolgálathoz!

18. A parkban/játszótéren inkább bolyong. Gyerekek közeledésére közömbös, csak a felnőttekkel akar lenni.

- Ezt a figyelemfelkeltő jelet az előző (17.) kiegészítéseként tárgyaljuk!
- Kevés olyan kisded van, aki a játszótéren ne találna magának olyan játékot, amiben örömét leli. Ha egy gyermek számára unalmas egy hely, azt valamilyen formában közli. Figyelemfelkeltő, ha egy kisgyermek nem kommunikálja a játszótéren az érzéseit; ha láthatóan unatkozik, vagy például faleveleket (csíkokat, peremeket, árnyékot, felületeket) figyel hosszasan, és eközben az örömét nem fejezi ki a tekintetével, mutatással, szavakkal a szüleinek, felnőtteknek; ha a közelében lévő gyermekek nem keltik fel az érdeklődését, és kerüli a közelségüket – mindezt úgy, hogy nem kommunikálja.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy felnőtt kezdeményezésére bevonható-e játékokba vagy játékokra (csúszdázás, hintázás stb.)!
- Figyelje meg: ha ön segíti a kapcsolatfelvételt a gyerekekkel, akkor utána már szívesen játszik-e velük?
- Figyelje meg a gyermek viselkedését több helyszínen, többféle játszótéren, többféle személlyel!

Érdemes megkérdezni!

- Mit szokott velük a gyermekük a parkban/játszótéren játszani, illetve mi az a tevékenység, amiben szívesen vesz részt?
- Van-e olyan játszópajtása, akinek a közelségét keresi, kapcsolatot kezdeményez vele? [Lásd még Társas interakciók (24–30 hó), 5., 6. jel.]

Összegzés

- Megjelenhetnek más átfogó területeket és a játékot érintő egyéb tünetek (érzelmek értelmezése, kifejezése, társas interakciók, kommunikáció, szenzoros integráció feldolgozása). Amennyiben a kisgyermek fejlődésében más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek, és a szülők, szakemberek is hasonlókról számolnak be, irányítsa a szülőket szakirányú vizsgálatra!
- Ha csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálja a viselkedés okát pszichológus segítségével kideríteni!

19. Hosszan és ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban, hosszasan figyel egy tárgyat.

- A figyelemfelkeltő jel részletes kifejtését, megfigyelési szempontsorát lásd Játék és mozgás a szabadban (24–30 hó), 19. jel.

20. Zavarja, ha szokatlan érzetet okozó dolgok érnek hozzá (sár, fű, maszatosság).

- Egy felületesebb szemlélőnek már nem feltétlenül tűnik fel, hogy az ennyi idős gyermekek milyen érzékszervi tapasztalatokat kerülnek, mert ekkorra már akár kompenzációs technikákat is kialakíthatnak: például játszanak a homokozóban eszközökkel, de a homokhoz nem érnek, vagy úgy tűnik, hogy a szép ruhájukra ügyelnek nagy gonddal, valójában azonban nehézségként élik meg a kinti helyszín változatos anyagvilágát.
- Kifejtését lásd Játék és mozgás a szabadban (18–24 hó), 20. jel. Az óvodai időszakra készülve fontos figyelembe venni, hogy a gyermek ezen a téren jelentkező nehézsége ne lehessen akadálya a gyermekközösséghez történő kapcsolódásnak.

21. A környezet hangjaira túl érzékeny, vagy nem figyel fel rájuk.

- A 2-3 éves gyermek a környezetében többször hallott zajokat, hangokat be tudja azonosítani, és kellően érdekli is, mi az, amit hall. Ezt szereti a környezetével is megosztani. Játékából feltekint, ha mentőautót hall, és feltartott ujjal mondja: „Néno.”
- Előfordulhat, hogy egy kisded nagyon érzékenyen reagál különböző hangokra, zajokra. Ez akkor válik figyelemfelkeltővé, ha a viselkedésében félelem, esetleg az adott helyszín elleni tiltakozás jelenik meg. Esetenként megfigyelhető, hogy minden ismeretlen zajra, hangra megijed, és egyre nehezebb őt új helyszínre elvinni. Bizonyos erős zajoktól való rövid ideig tartó ijedtség természetes lehet ebben az életkorban, ha a gyermek ezt megpróbálja kommunikálni: „Megijedtem, mi ez?” „Jaj, ez rossz nekem!” Stb.

Hogyan figyeljem meg?

- Ha módja van udvari, utcai környezetben megfigyelni a gyermeket, véletlenszerűen történhet leginkább a megfigyelés.
- Figyelje meg, hogy a gyermek már előre fél-e azoktól a játékoktól, melyek hangokat adnak ki!
- Tapasztalható-e a gyermek viselkedésében jelentős változás, ha a helyiségben valamilyen háttérzajt hall, például beindul a fűtés, vagy messzebbről egy fűnyíró hangja hallatszik?

Érdemes megkérdezni!

- Milyen zajokra figyel fel a gyermekük?
- Hogyan reagál az erősebb zajokra kint és bent?

- Otthon hogyan reagál a háztartási gépek hangjaira?
- Úgy tapasztalják-e, hogy nem tudja megszokni azokat a zajokat, hangokat, melyekkel napi szinten találkozik? Hogyan reagál rájuk?

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő és kivizsgálást igényel, ha a gyermek szinte soha nem figyel fel az olyan erőteljesebb zajokra, mint például a szirénázás vagy a harangszó. (Nem szükséges mindenre a fejét kapkodnia; ebben is az érdeklődése vezeti.) Akkor is figyelemfelkeltő, ha valamivel halkabb, de ritkán hallott, szokatlan zajra nem figyel fel. Ezen esetekben hallásvizsgálata indokolt lehet.
- Ha a zajok hallatán befogja a fülét, vagy indokolatlan mértékben megijed, és ez egyre több helyszínre kiterjed, a gyermek viselkedését már napi szinten befolyásolva, tevékenységeiben akadályozva, akkor más irányban, a pedagógiai szakszolgálat munkatársai tudnak segíteni az okok megkeresésében.
- Manapság többször halljuk a „túlhallás” diagnózisát. A hallás tekintetében a decibel megegyezésen alapuló érték, így vannak emberek – gyerekek is – akik az átlagnál pontosabban észlelik a hangokat: a halkabbakat és a magasabb frekvenciákon rezgő hangokat is észlelik. Ez valóban zavaró lehet, de sokszor a tudatos figyelés segít a hozzászokásban. Amennyiben a fül befogása a tudatosabb figyelés ellenére is megmarad, akkor a fentiek értelmében kérjen segítséget a pedagógiai szakszolgálat munkatársaitól!

22. A térbeli mozgáslehetőségeket nem keresi, esetleg kifejezetten kerüli (fel-le és átmászás, átbújás).

- Részletesen lásd Játék és mozgás a szabadban (24–30 hó), 22. jel.

Összegzés

- Kivizsgálást csak más mozgásos vagy látásos jelekkel együtt indikál. Ellenőrizze a mozgásfejlődésre vonatkozó többi tünetet is! [Mozgás zárt térben, 10–16. jel]

23. Lábbal hajtható járműre nem ül szívesen (kismotor, futóbicikli, tricikli), vagy nem halad vele ügyesen.

- Részletes kifejtése megtalálható a Játék és mozgás szabadban (24–30 hó) 23. jelénél.

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek egyáltalán nem próbál még a számára megfelelő nagyságú kismotorral sem közlekedni, csak ül rajta, vagy megy, de nagyon bizonytalanul. Esetleg szemészeti kivizsgálása indokolt lehet, ha a mozgások nagyobb térben bizonytalanok, vagy a védőnő, illetve a házi gyermekorvos a látásvizsgálat során azt indokoltnak látja. Kivizsgálást motoros tünetként csak akkor igényel, ha a 22., 24. és a 25. jelek is nehézségre utalnak.

24. A mozgó játékokat (hinta, libikóka, forgó játék) nem szereti, fél rajtuk.

- A kisded ebben az életkorban fáradhatatlanul gyakorolna, és gyűjti a mozgásos tapasztalatokat. Az egyensúlyi szervet érő ingerek megtapasztalása különösen fontos ilyenkor, a gyermekek ezt keresik is, és szinte nem tudnak betelni a térben való mozgás élményével. Éppen ezért fontos felfigyelni, ha egy kisgyermeknek nem jelentenek élvezetet, élményt, kihívást a hintázások, billegések, lendülések.

Hogyan figyeljem meg?

- Ha módja van udvari, játszótéri környezetben megfigyelni a gyermeket, nézze, hogy játszik-e a libikókán, hintán, függőhídon, forgó játékon!
- Ha magától nem keresi ezeket az élményeket, biztassa arra, hogy próbálja ki!

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, és ha igen, szívesen hintázik, libikókázik-e a gyermekük?
- Kérni szokta-e, hogy lökjék a hintán, vagy forgassák az erre alkalmas eszközön?
- Átmegy-e függőhídon, próbál-e felmászni kötélhágcsón?
- Mindig jellemző volt rá a tartózkodás, vagy korábban szerette ezeket a játékokat?

Összegzés

- A mozgó játékok, instabil felületek kerülése mindenképpen figyelemfelkeltő. Ellenőrizze a mozgásfejlődésre vonatkozó többi tünetet is! [Mozgás zárt térben, 10–16. jel] Az egyensúlyi vagy koordinációs nehézségek mellett ez a viselkedés felhívhatja a középső fülben zajló gyulladásos folyamatokra is a figyelmet. Azok a gyermekek ugyanis, akiknek rendszeresen van középfülgyulladásuk, már nem biztos, hogy jeleznek a fájdalomra, mert hozzászoknak, de kerülik a kellemetlen érzést keltő helyzeteket. Fül-orr-gégészeten ezt ki tudják deríteni. Kérje a házi gyermekorvos tanácsát, hogy milyen irányban induljon el a kivizsgálás!

25. Kint a terepen, egyenetlen talajon a futása bizonytalan (gyakran esik, koordinálatlan a mozgása).

- Részletesen lásd Mozgás zárt térben (30–36 hó), 14. jel.

Önkiszolgálás, önállóság (30–36 hó)

26. Nem próbálkozik az önálló evéssel

- A harmadik életév második felében a kisdedek eljutnak arra a szintre, hogy a felnőttekkel együtt tudnak étkezni, csak a kés használatában szorulnak még segítségre. Annál a gyermeknél, akit egyéb képessége (például mozgásállapot) nem akadályoz az önálló evésben, mégis etetni kell, leggyakrabban kapcsolati, azaz pszichés eredetű problémát feltételezünk a háttérben. Részletezve lásd Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás, szobatisztaság alakulása (24–30 hó), 25. jel.

27. Szelektív evő (nagyon kevés ételféleséget eszik meg).

- Az evéshelyzetben történő minőségek (például állag, szín, hőmérséklet) szerinti válogatósság gyakran együtt jár az egyéb helyzetekben is megfigyelhető óvatossággal [lásd Játék és mozgás a szabadban, 18–24 hó, 19. jel]. Amennyiben ilyet nem tapasztalunk, érdemes a szülővel, gondozóval fennálló kapcsolati dinamikára is rátekinteni. Amíg a válogatósság az egészséges táplálkozást, a megfelelő tápanyagbevitelt nem veszélyezteti, addig türelmes, lassú próbálkozásokkal érdemes a gyermeket hozzászoktatni az új ételféleségekhez. Ha a táplálkozás nagyon egyoldalúvá válik, gyermekorvosi és dietetikusi segítséget szükséges felkeresni. Az evéshelyzetben jelentkező fokozott válogatóssággal kapcsolatos szempontokról az Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás (18–24 hó) 24. jelénél olvashat részletesen.

28. A darabos ételt nem eszi meg, vagy rágás nélkül nyeli le a falatot.

- A harmadik életév végére már azt várjuk, hogy a kisdedeknél kialakuljon és biztossá váljon a felnőttekre is jellemző rotációs nyelvmozgás, valamint hogy a harapás-rágás megfelelő erejű legyen. Ekkorra már – kevés kivételtől eltekintve – a felnőttekkel azonos ételeket fogyasztanak. A rágási képesség fejlődése szorosan összefügg a mozgásfejlődéssel, de a darabos ételektől való tartózkodás összefüggheti a tapintási ingerekkel szembeni óvatossággal és egyéb, kapcsolati-pszichés tényezőkkel is. Bővebben lásd Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás, szobatisztaság alakulása (24–30 hó), 27. jel.

29. Erősen zavarja, ha maszatos lesz, vagy hárítja a szappanozást, fogmosást, körömvágást, hajmosást.

- A jelenségről bővebben az Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás (18–24 hó) 26. jelénél olvashat.

30. Rendszeresen visszatartja a székletét (hetente kétszer vagy annál kevesebbszer kakil).

- Székrekedés néha-néha jelentkezhet ilyen korú kisdednél is, a szándékos székletvisszatartás azonban, ha rendszeresen, huzamosabb ideig tapasztalható, odafigyelést igényel. Részletesen lásd Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, alvás, tisztálkodás, szobatisztaság alakulása (24–30 hó), 29. jel.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 30–36 hónapos kisdedek

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (30–36 hó)

1. Arca mimikátlan, érzelmei nem, vagy kevésbé tükröződnek az arcán.

- Részletes megfigyelési szempontsort az Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (24–30 hó) 1. jelének leíró részében olvashat. További hasznos javaslat az Utánzás (24–30 hó) 11. jelénél található. Kiegészítésként szolgálnak az alábbiak:
- Ebben az életkori szakaszban a kisded arckifejezései tovább finomodnak és gazdagodnak, s ezt a játéktevékenységeiben is tetten érhetjük. A szociális jellegű komplex utánzások tükröződnek az arckifejezéseiben is. Előfordul, hogy azoknak a gyermekeknek, akik jó verbalitással rendelkeznek, de a szüleik kevésbé gesztikulálnak, kicsit szegényesebb az arcjátékuk és a gesztushasználatuk, de semmiképpen sem mimikátlanok, és az sem igaz, hogy emiatt ne használnának társas irányultságú gesztusokat.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy evés közben is jelentkezik-e a hipotónia: például a gyermeknek nehézséget jelent folyadékot tartani a szájában, vagy az ajkak nem zárnak jól, és gyakran kiesik az éppen rágott falat.
- Étkezés közben figyelje meg, mennyire intenzíven rágja meg a falatot! Vagy csak éppen megforgatja a szájában?
- Jellemző-e, hogy a szája, arca mindig maszatos, ha eszik?
- Jellemző-e, hogy a nyelvét kidugja nyelés vagy beszéd közben?
- Tekintse meg, hogy testszerte jellemző-e a gyenge, túl laza tónus, vagy csak az arc és a nyelv izmaira igaz ez?
- Figyelje meg: mennyire formált, vagy inkább elmosódott-e a gyermek beszéde?

Érdemes megkérdezni!

- Az ön által megfigyeltek megerősítését vagy elvetését kérje a szülőtől is!

Összegzés

- Amennyiben a kevesebb mimika azért jellemző a gyermekre, mert a társas helyzetek, a hozzá intézett beszéd vagy más kommunikációs megnyilvánulás nem kelti fel a figyelmét, akkor a következő, 2. jel kifejtése érvényes a viselkedés megfigyeléséhez.
- Ha inkább arról van szó, hogy az egyébként bújással, gesztusokkal kifejezett kommunikáció jól működik, de az arckifejezés kevéssé tükrözi ezt, akkor lehetséges, hogy az izommozgások koordinációja vagy más funkcionális zavarok nehezítik a mimikát. Ilyen esetben jellemzően előfordulhat csak a beszédszervek, de akár a teljes test izomtónus-szabályozásának nehézsége.

2. Mások érzéseire nem reagál.

- A kisgyermekek nonverbális kommunikációjában – különböző arckifejezésekkel nyomatékosítva a kölcsönös szociális interakciókat – gazdagon jelennek meg gesztusok, testbeszéd, tekintetkapcsolat, figyelemfelkeltés, proszociális viselkedések.
- Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha a verbális csatorna használata mellett – vagy helyett – a kisded még nem használja a fentieket, és az adott szociális kontextushoz nem tudja spontán variálni őket; ha mások érzelmi kifejezéseire, jelzéseire nem képes reagálni.

- Egyszerű érzéseket, érzelmeket már magán is felismer, és meg is nevezi őket. Ha a gyermek viselkedését környezeti hatások befolyásolják (szülők válása, testvér születése, költözés, kórházi esemény stb.), a megfigyelés alatt vegye ezt figyelembe, illetve pár hónap elteltével kezdje azt el, amikorra a gyermek érzelmi állapota feltételezhetően javulást mutat.

Hogyan figyeljem meg?

- Több tevékenység közben figyelje meg a gyermek arcjátékát, gesztusait, intonációját, viselkedését! Figyelje meg: hogyan fejezi ki magát, ha
  - valamit nem kaphat meg;
  - valami miatt boldog;
  - büszke, mert megdicsérték;
  - elment/ek az anyukája/szülei;
  - egy társa elvette a játékát;
  - olyan ételt kapott, amit nem szeret;
  - megkapta a kedvenc játékát;
  - rászólnak. Stb.

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan szokott beszélni a számára élményt nyújtó helyzetekről? Tükröződik-e az arcán a kontextusnak megfelelő érzelem, esetleg szavakat is társít hozzá?
- Mások érzéseire a kontextusnak megfelelően reagál?
- Szoktak-e durcás, büszke, csodálkozó, örömteli, félős arckifejezéseket az arcán megfigyelni, illetve a gyermekük ezen érzésekre, hogyan szokott reagálni?
- További megfigyelési szempontok találhatók az Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (15–18 hó) 1. jelénél.

Összegzés

- Általában több területen is megjelenhetnek tünetek. Amennyiben a szülők és szakemberek együtt több figyelemfelkeltő jelet is megfigyelnek az átfogó területeken és a játéktevékenységben (társas interakciók, kommunikáció, motoros tevékenységek), szakirányú vizsgálatra van szükség, javasolt a pedagógiai szakszolgálathoz fordulni.
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és a tünetek több hónap után sem csökkennek, próbálják a viselkedés okát pszichológus segítségével kideríteni!

Társas interakciók (30–36 hó)

3. Kortársai iránt nem érdeklődik, kerüli a társait.

- Ekkorra már szívesen van a kisded a kortársai mellett, együtt mozog velük.
- Figyelemfelkeltő, ha a korábbi időszakokban leírt viselkedéseket mutatja, vagy a társaival nem tudja természetes módon fenntartani a szociális interakciókat. A kortárs kapcsolati nehézség mellett szintén figyelemfelkeltő, ha a felnőttek iránt sem mutat társas érdeklődést, ha a nevelőivel a beszoktatási idő után sem alakít ki megkülönböztetett figyelmet. Amennyiben a szülők is arról számolnak be, hogy jelenlétükre főleg szándékainak és kívánságainak jelzésekor figyel fel a gyermekük, akkor a megfigyeléshez további hasznos szempontokat javasolunk a Társas interakciók (18–24 hó), 8. és (24–30 hó), 5. és 6. jelek kifejtésénél.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy mit csinál a gyermek, ha egy társa köszönti, játékot kér/ad neki, rámosolyog, vagy egyszerűen mellé ül!
- Figyelje meg: a gyermek tekintetkapcsolattal, különböző gesztusokkal, szavakkal, arckifejezésekkel kezdeményez és/vagy reagál-e a másik gyermekre, vagyis egyszerű formában tudnak-e egymással társalogni?
- Figyelje meg, hogy kezdeményez-e és reagál-e a közös figyelmi helyzetre! Követi-e a tekintetével, gesztussal (például rámutatás) a másik gyerek gesztusait?
- Figyelje meg a felnőttekkel való kapcsolatait, kezdeményezéseit!
- Lásd még Társas interakciók (18–24 hó), 5. és 6. jel.

Érdemes megkérdezni!

- A gyermekük keresi-e a többi gyerek társaságát? Szívesen van-e mellettük, megnevezi-e („baba”), köszönti-e őket, amikor találkoznak, vagy vendégségbe érkeznek hozzá?
- Megkülönböztetett figyelemmel van-e a szüleihez, vagy esetleg bárkihez odamegy, ha szeretne valamit?
- Lásd még Társas interakciók (18–24 hó), 8. és (24–30 hó), 6. jel.

Összegzés

- A kortársi kapcsolatok mennyisége még jelentősen függhet a családi környezettől, ami befolyásolhatja a gyermek korai szocializációját, a viselkedési sémák tanulását, elsajátítását, ezért még mindig alacsony elvárásoknak felelhetnek meg.
- Amennyiben a kisded fejlődésében más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek, és a szülők, szakemberek is hasonlókról számolnak be, a családot szakirányú vizsgálatra érdemes irányítani.
- Ha csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát pszichológus segítségével feltárni!

4. Nem érdeklődik a szociális interaktív játékok iránt.

- Részletesen lásd Társas interakciók (18–24 hó), 7. és (24–30 hó), 5. jel.

Figyelem (30–36 hó)

5. Ritkán marad egy helyben, többnyire csak nagyobb motoros aktivitással járó tevékenységeket választ.

- Bár a 2-3 éves gyermekek legfőbb tevékenysége a mozgásban levés, ebben az életkori szakaszban a vizuális percepciójuk, a kíváncsiságuk és a gondolkodásuk, a világ megértésére törekvésük mégis megállásra, leguggolásra ösztönzi őket akkor, ha hosszan szemlélhetnek, figyelhetnek, tanulmányozhatnak egy-egy érdekes tárgyat vagy jelenséget.
- Azt is tudják már szabályozni, és alkalmazzák is, hogy ha egy kicsit fáradnak, akkor lelassuljanak, megálljanak vagy leüljenek, összpontosítsanak valamire, vagy csak nézzenek és így pihenjenek, aztán szaladjanak tovább. Szabályozói funkciójuk minderre már érett.

Hogyan figyeljem meg?

- Hosszabb együtt töltött idő alatt lehet ezt megfigyelni, majd a szülőktől érdemes ide vonatkozó ismereteket, tapasztalatokat szerezni.

Érdemes megkérdezni!

- A család mennyire érzi nyughatatlannak a gyermeküket?
- Hogyan alszik el?
- Hogyan ébred?
- Szokott-e a gyakrabban ütközni a mozgásai során?
- Mikor veszi észre a szülőket, ha ők közelednek hozzá?

Összegzés

- Figyelemfelhívó jel a túlzott mozgékonyság, a rövidebben koncentrált figyelem, illetve a szabályozó funkciók éretlensége külön-külön és együttesen is, de mindenképpen kerülni kell az egyébként komoly diagnosztikai kritériumok mentén adható „hiperaktivitás" diagnózist akár csak megnevezésként is! A pedagógiai szakszolgálatok munkatársai segítenek kideríteni a háttérben húzódó okokat, és megtervezni a megfelelő terápiát.
- Emellett audiológiai vagy szemészeti ellenőrzése is indokolt lehet.

6. Inkább befelé forduló, magányos tevékenységekben mélyül el.

- A fentebb leírtakat alapul véve, jelen esetben az aktív mozgás, a motoros felfedezés, a megélés kerül inkább háttérbe a gyermek viselkedésében. Szabályozó funkciójában a külső szemlélő nem talál eltérést, mégis a „felhangolás" elmaradása, az aktivációs szint alacsonyabb hőfoka ugyanolyan figyelemfelkeltő, mint a felfokozottság.
- Magányos tevékenységei során a kommunikációjában, társas kapcsolatteremtésében nem látunk figyelemfelkeltő jeleket.

Hogyan figyeljem meg?

- Ez a viselkedésforma inkább elfogadható a felnőttek számára; általában kevésbé figyelemfelhívó jellegű, ezért a hosszabban együtt töltött idő mellett a szülők válaszai segítenek a tájékozódásban.

Érdemes megkérdezni!

- Általában nyugodt a gyermekük?
- Mindig is nyugodt volt?
- Mennyi időt tölt el egyedül?
- Másokkal együtt is szívesen tölti el így, nyugodtabb tevékenységekkel az időt, vagy inkább magányosan tesz-vesz?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő a kevesebb mozgásigény, az alacsonyabb motoros aktivációs szint, ha a gyermek általában az átlagostól elmélyültebbnek és hosszabb figyelmi kapacitásúnak tűnik. A figyelem és az aktivitás zavara más, kevert formában is megfigyelhető a gyermekeknél, azonban ennek megállapítása szakember feladata, ezért mindenképpen a pedagógiai szakszolgálat munkatársaihoz érdemes fordulni.
- Emellett audiológiai vagy szemészeti ellenőrzése is indokolt lehet.

7. Figyelme könnyen elterelődik külső ingerek hatására.

- Ebben az életkorban a kicsik szinte folyton mozgásban vannak. Egy-egy tárgy, helyzet és jelenség azonban egészen addig leköti a figyelmüket, amíg azzal valami új tevékenységet vagy a már megszokott mozdulatsort végig tudják vinni. Érdeklődésük és kíván-

csiáguk aztán viszi is őket tovább a következő, éppen meglátott dolog felé. A túl gyors figyelemváltás nem támogatja az ismeretszerzést.

Hogyan figyeljem meg?

- Szabad tevékenység közben hosszabb időn keresztül érdemes megfigyelni a gyermek tevékenységét, mivel vannak olyanok, akik gyorsak, mégis alaposak; és vannak, akik lassabb tempóban ugyan, mégis felszínesen szereznek tapasztalatokat.
- A megfigyeléshez érdemes olyan környezetet biztosítani a gyermek számára, ahol több újdonság mellett ismert dolgok is találhatók. Emellett a tevékenysége közben ne pakoljanak el a felnőttek semmit, mert érdemes azt is megfigyelni, hogy visszatér-e a már korábban megfigyelt tárgyhoz, jelenséghez.
- A megfigyelés alatt a felnőttnek érdemes időnként magára is felhívnia a gyermek figyelmét, és megfigyelni, hogy képes-e azt átváltani egy személyre a tevékenységei közben. Esetleg egyszerű mozdulatokat is mutathat, hátha utánzást is el tud érni vele.
- Figyelje meg, felfedezhető-e a gyermek tevékenységeiben változatosság? Visszatér-e egy korábbi helyzethez, illetve váltani tudja-e közben a figyelmét a felnőttel való kapcsolatra is? Nem feltétlenül a tempó számít!

Érdemes megkérdezni!

- Nehéznek, fárasztónak érzik-e a szülők gyermekük mozgékonyságát?
- Zavarja-e a felnőtteket, hogy a gyermek folyton jön-megy, és úgy tűnik, hogy semmit nem figyel meg?
- Szokott-e a leülni, letelepedni, vagy csak pillanatokra? Esetleg nem is hajtja végre a mozdulatsort, hogy leüljön?
- Van-e valaki a családban, a gyermek közvetlen környezetében, aki hasonlóan aktív, gyors vagy látszólag felszínes?
- Hogyan alszik el? Hogyan ébred?

Összegzés

- Nem feltétlenül a motoros tempó a döntő a viselkedés megítélésében, hanem az, hogy a kisgyermek a tevékenységek és mozgások közben számára hasznosítható ismereteket szerez-e, vagy csak ismétlések jellemzik a tevékenységét.
- Amennyiben inkább a motoros aktivitás tűnik fokozottnak, de az új megtapasztalásokat hasznosítani látszik a gyermek, esetleg elalváskor és ébredéskor is tapasztalnak még gyors váltást, és kevesebb fokozatosságot látnak a folyamatban, akkor az idegrendszer érési folyamatait érdemes támogatni a mozgás lehetőségének megtartásával, tanácsadással. A pedagógiai szakszolgálatnál is kérhetnek hozzá segítséget.
- Amennyiben a gyermek, ha nem is túl sokat és gyorsan, de a tárgyakkal ismétlődő módon tevékenykedik, és a felfedezést nem jellemzik kísérletező, próbálgató momentumok, továbbá a tárgyak, jelenségek között gyorsan terelődik a figyelme, akkor érdemes a pedagógiai szakszolgálatnál segítséget kérni a kivizsgálásához.

Utánzás (30–36 hó)

8. Szociális funkciójú, érzelmekre alapuló cselekvéseket nem utánoz.

- Az utánzás kulcsszerepet játszik a szimbolikus gondolkodás és a szociális kapcsolatok fejlődésében (Quill 2009), ami egyértelműen megnyilvánul a gyermek szimbolikus já-

tékfejlődésében, továbbá a kölcsönös társas interakciók kialakulásához és fejlődéséhez is szükséges. A gyermekek 2 évesen már imitálva jelenítenek meg cselekvéseket vagy érzelmeket kifejező komplex cselekvéssort. Az énkép, a testtudat és a motoros fejlődés is lényeges szerepet játszik abban, hogy mennyire ügyesen jelenítenek meg valamit. A korábbi életkori szakaszokban részletesebben kitértünk arra, mennyire fontos fejlődési utat jár be a gyermek, amíg eljut ide. Kiegészítésként javasoljuk az Utánzás (24–30 hó), 11. jel ismertetésének áttekintését.

Hogyan figyeljem meg, kérdezzem ki?

- Lásd Utánzás (24–30 hó), 11. jel.

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha a kisgyermek játéktevékenységében spontán nem figyelhető meg valamilyen egyszerű, de szociális funkciójú cselekvés, csak kérésre vagy bemutatás utánzásával.
- Lásd részletesen Szabad játék (30–36 hó), 2. jel; Szabad játék (24–30 hó), 1. jel; Utánzás (24–30 hó), 11. jel.

9. Nem utánozza a mondókákat, dalokat, amiket mondunk, éneklünk.

- A mondókák, dalocskák bemutatják a kicsiknek, hogyan épül fel a folyamatos beszéd. Az intonáció, a ritmus segíti őket abban, hogy megérezzék a szavak, a mondatok határait. A gyermekek természetes tanulási módja az utánzás. A tipikusan fejlődő gyermekek általában kísérletet tesznek arra, hogy a felnőtt mozdulatait és beszédét utánozzák – főként abban az esetben, ha otthon rendszeresen mondókáznak, énekelnek nekik! Ha a gyermek még nem, vagy alig beszél (50-70 szónál kevesebb az aktív szókincse), a legfontosabb az, hogy figyel-e a felnőttre? „Vele van-e?” Van-e közös figyelem, amikor az ölbéli játékoknál mondókákat, versikéket, dalocskákat mondanak?
- Az ilyen korú gyermekek csoportos foglalkozás során még sokszor nem tudnak a felnőttre figyelni, mert a csoport viselkedésében túl sok minden köti le őket. Ezért ezt a készségüket páros helyzetben érdemes megfigyelni. Egy részük úgy utánoz, hogy annak nem mindig adja látható jelét. Például magában ismételget, vagy késleltetetten utánoz. Utóbbira jó példa, hogy amikor önállóan játszik a babáival, akkor nekik minden gond nélkül elmondja a versikéket, holott ha mi mondjuk, akkor nem mondja velünk őket. Ezek a formák csakúgy, mint az azonnali hangos leképezés, azt mutatják, hogy a gyermek képes verbálisan tanulni az őt körülvevő társas térben. Hároméves kor előtt, ha nincs szándékolt figyelem, és ezért a közös figyelmi helyzet ritkán, vagy egyáltalán nem jön létre, figyelemfelhívó jelnek tekintjük (ezt már a 24–30 hónapos korban és előtte is részleteztük).

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy ha az adott (bölcsődei) csoport szokásainak megfelelően együtt kezdenek mondókázni a kicsik, odahúzódik-e, vagy láthatóan inkább távolabb megy! Esetleg egyáltalán nincs felhívó jellege számára ennek a tevékenységnek?
- Figyelje meg csoportos helyzetben: figyel-e a csoportvezető felnőttre, vagy más köti le figyelmét?
- Figyelje meg: ha páros helyzetben olyan ölbéli játékokat, lovagoltatókat, tenyérjátékokat játszik a kicsivel, amiket már korábban is hallott, utánoz-e, vagy együtt mondja-e önnel?

- Próbálja ki: ha a mondóka, dalocska egy-egy sorának utolsó szavát elhagyja, érkezik-e kiegészítés a kicsi részéről, még akkor is, ha a kiejtés miatt még nem jól érthető?
- Figyelje meg szabad játékhelyzetben, hogy a babával játszva például mondja-e, énekli-e a mondókát vagy dalocskát!
- Önkéntelenül folytatja-e, ha szabad játék közben mellé ül, és mondani kezdi a mondókát?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor kezdett beszélni a kicsi? Milyen szavakat használ már aktívan?
- Kérdezze meg a szülőket, szoktak-e otthon rendszeresen ölbéli játékokat, tenyérsimogatókat, mondókákat, dalocskákat mondani a gyermeküknek?
- Mi a kedvence ezek közül? Van-e, amelyiket ő kéri?
- Van-e a napirendben rendszeres ideje az ilyesfajta közös játékoknak?
- Szokott-e az anya a napirend különböző tevékenységeihez meghatározott dalocskákat, mondókákat kötni? (Például a játék összepakolásához: „Dolgozzunk szaporán, rakjuk el a kockát, mire megfő az ebéd, rendbe rakjuk a szobát.” Ezek lehetnek saját találmányok vagy akár népi vagy költött mondókák egyaránt!)
- Utánozza-e a mondókát, vagy befejezi-e a sor utolsó szavát? [Lásd feljebb, a Hogyan figyeljem meg? 4. szempontját.]
- Észrevették-e, hogy otthon, játék közben énekelgeti, mondogatja a közösségben tanult dalocskákat, mondókákat?

Összegzés

- Abban az esetben, hogyha a gyermek bár nem utánoz mindent, de láthatóan jelen van, figyel ezekre a mondókákra, és/vagy otthon ismétli azokat, esetleg a mondókát az utolsó szavával képes kiegészíteni (nem baj, ha a kiejtése nem pontosan érthető), akkor csak a további fejlődésre kell figyelni: javul-e idővel az utánzási készsége?
- Amennyiben a közös mondókázásra fel sem figyel, és ez tartós viselkedéssé válik, érdemes a már korábban ismertetett „névsúgó” próbát bevetni. Ilyen megfigyelési szempontokat a 12–15, a 18–24 és a 24–30 hónaposok ismertetése egyaránt tartalmaz a kommunikáció figyelemfelkeltő jeleinél. A jelen és a korábbi életszakaszokban szintén fontos megfigyelési szempontokat adunk az Utánzás és a Társas interakciók átfogó leíró részeiben (például „Szociális funkciójú, érzelmekre alapuló cselekvéseket nem utánoz”).
- Ha a gyermek a nevére sem figyel fel tartósan, de jó a hallása, akkor javasoljuk, hogy komplex vizsgálatot végző intézmény munkatársaihoz forduljon a család.
- Ha a kicsi láthatóan és tartósan elutasítja a verbális játékokat (tehát felfigyel, de inkább távolodik tőlük), és a szókincse is alacsony, és/vagy a mondatalkotás csak a távirati kétszavasokig jutott, tehát nyelvtani formákat még egyáltalán nem használ, és ez tartósan, akár 2-3 hónapig is megmarad, akkor érdemes logopédushoz fordulni. Ugyanis a nyelvfejlődési késés abban is megnyilvánulhat, hogy a szókincs nem megfelelő mennyiségű, de abban is, hogy a gyermek a mondatalkotáshoz elegendő mennyiségű szót használ, ennek ellenére a mondatalkotás fejlődése nehezen, vagy egyáltalán nem indul meg. Ilyenkor úgynevezett *fejlődési plató* keletkezik: a fejlődés stagnál, és ez hátrányos lehet nemcsak a társas kapcsolatokra, de a játéktevékenységre és a tanulási folyamatokra nézve is, ezért az előbbi jelekkel együtt már figyelemfelkeltő jelnek tekinthetjük!

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (30–36 hó)

10. Verbális és nonverbális kommunikációs szándékaiban és a másik fél szándékainak értelmezésében nehézségek tapasztalhatók.

- Nem veszi figyelembe a másik fél kommunikációs jelzéseit, kéréseit, szándékát. Nem érti, és nem használja a „kérem” gesztusát és verbális megnyilvánulását. Nem érti és nem használja az „enyém”, a „köszönöm” és a „nem kérek” verbális megnyilvánulásait. Nonverbális kommunikációja szegényes, a szükségleteit nem verbálisan és/vagy gesztusokkal nem tudja jelezni.

Hogyan figyeljem meg?

- Minél több személlyel, több tevékenység közben figyelje meg a gyermek jelzéseit és azt, hogy a másik fél verbális és nonverbális jelzéseire hogyan tud reagálni!
- Figyelje meg, hogy megpróbálja-e valamilyen módon elmagyarázni (tekintethasználat, mutogatás, bólogatás, mimika, intonáció, szavak, tárgyak segítségével) a szándékait, élményét! Esetleg egyszerűen, párbeszéd közben?
- Figyelje meg: ha valamit nem tud értelmezni, próbálja-e megérteni a másik fél szavaiból, jelzéseiből, hogy mi a szándéka?
- Figyelje meg, hogy a tárgyakra mutogatáson kívül használ-e egyéb gesztusokat! A teljesség igénye nélkül itt felsorolunk néhányat:
  - Leíró: megpróbál egy cselekvést vagy eseményt a gesztusaival „leírni”; gyakran a beszéd kiegészítéseként „magyaráz” így a gyermek a másik félnek. Ez a játékában is megfigyelhető.
  - Információt hordozó: mutatja, hogy hány autót szeretne.
  - Konvencionális: kultúrától is függő egyértelmű jelzések (taps, integetés), emocionális, érzéseket kifejező gesztusok (hirtelen öröm-ölelés, durcás viselkedés, duzzogás, ami a testbeszédben is megjelenik).
  - Empatikus: hangsúlyozó, beszédet, szándékot kísérő gesztus.

Érdemes megkérdezni!

- Mit tesz a gyermekük, ha nem tudja magát megértetni, ha nem értik, mit szeretne?
- A szülők szoktak-e gesztusokat használni, arckifejezésüket a kontextusnak megfelelően változtatni a gyermekükkel való kommunikációjuk során?
- Hogyan kér a gyermekük inni, kedvenc ételét hogyan kéri el, hogyan jelzi, ha valamit szeretne megkapni vagy elutasítani?
- Használ-e bármilyen gesztust például a fent bemutatottak közül?
- A kortársaival, testvérével (ha van) hogyan kommunikál?
- Lásd még Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (24–30 hó), 14. jel.

Összegzés

- A gyermek szakirányú vizsgálata szükséges az alábbiak megfigyelése esetén:
  - A különböző személyekkel és kontextusban nem jelzi gesztusokkal és/vagy szavakkal az egyszerű érzelmeit is kifejező, mindennapos szándékát, szükségleteit („Add ide! „Kérem!!” – karnyújtással; „Nem kérem!” kifejezése fejrázással, eltolással; „Nézd!” – a tekintet ráirányításával és mutatással; „Inni” – tárgyátadással és/vagy szóval).

- Leíró és emocionális gesztusokkal [lásd fent] és csak kézvezetéssel fejezi ki a kéréseit; mindeközben szemkontaktus-használata szegényes, vagy nem is használja.
- Ha a kisgyermek fejlődésében az átfogó területeken (utánzás, társas interakció, játék stb.) is több figyelemfelkeltő jelet tapasztalnak, és a szülők, szakemberek is hasonlókról számolnak be.

11. A társalgási helyzetekben csak kevés szót használ, és/vagy nem jutnak eszébe az egyébként ismert szavak.

- A gyermekek aktívan használt szókincsének ilyenkor már olyan bőnek kell lennie, hogy a folyamatos társalgásba be tudjanak kapcsolódni. Ha van olyan szó, amit nem ismernek, akkor természetes, hogy körülírják azt, és várják, hogy a felnőtt segítse ki őket. Azonban a környező, gyakran használt tárgyakat, jelenségeket már biztonsággal megnevezik (akkor is, ha nem ejtik tisztán a hangzókat). Ha egy gyermeknek gondja van még ezeknek a mindennapi eszközöknek a megnevezésével is, azaz ha egyszerű szavak nem jutnak eszébe (szótalálási nehézség), vagy jóval szűkebb a szókincse, mintsem hogy azzal folyamatosan kommunikálni tudna, azt figyelemkeltő jelnek tekinthetjük.
- A nyelv már a gondolkodás és a tanulási folyamatok közvetítő elemeként működik, tehát az elmaradt nyelvi fejlődés (hangsúlyozzuk, hogy nem a kiejtés sutaságáról van szó!), a szótalálási nehézségek óvodáskorban erősen hátráltatni fogják a tanulási folyamatok mellett a társas interakciókat és a közös játékot (szerepjátékot) is.

Hogyan figyeljem meg?

- Kezdeményezzen a gyermekkel minél több kommunikációs helyzetet a mindennapi tevékenységek során!
- Érdemes megfigyelni, milyen szavak nem jutnak az eszébe: főnevek, igék, melléknevek?
- Csak a ritkán használt szavakkal van gondja, vagy a mindennapi környezet tárgyaival, jelenségeivel is?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor kezdett a gyermek szavakat mondani?
- Könnyen vagy nehezen gyarapítja a szókincsét?
- Jól megérti a hozzá intézett mondatokat, akkor is, ha nem kíséri élénk gesztikuláció?
- Látnak-e nehézséget a mindennapi tárgyak megnevezése terén?
- Kérje, hogy a szülők a megértett és kimondott szavakról rövid ideig (két-három hétig) készítsenek feljegyzést, ahol az egyik oszlopba a megértett, a másikba a kimondott szavakat rögzítik!

Összegzés

- Amennyiben a gyermek későn kezdett beszélni (2 éves kora után mondta az első szavakat), de nyelvi fejlődése azóta töretlenül, gyors ütemben halad, akkor remélhetjük, hogy hamarosan behozza a társait.
- Azonban, ha az első szavak kimondása már egy-másfél évesen megtörtént, azóta viszont a fejlődés lassan halad, és/vagy stagnálás, úgynevezett fejlődési platók jellemzik, ez az alábbiakkal együtt már figyelemfelkeltő lehet.
- Amikor a szülők elkészítették a megértett és a kimondott szavak listáját, akkor kicsit objektívebben látszik, hogy a gyermek valóban rendelkezik-e olyan értő (receptív) szókincscsel, ami a hozzá intézett mondatok megértéséhez szükséges. Itt már több száz szóval

kell rendelkeznie a szótárában. Amennyiben ez nincsen meg, a megértett szavak tanulása olyan lassan halad, hogy ez mindenképpen figyelemfelkeltő jel. Az aktívan használt szókincsnek a mondatalkotáshoz legalább 70, míg a társalgáshoz több mint 100 szóból kell állnia.

- Amennyiben akár a megértett, akár a használt szavak száma nem, vagy csak éppen eléri ezt a mennyiséget, szükséges a pedagógiai szakszolgálat logopédusához fordulni. Ezt tapasztalva nem szabad tovább várni: a kicsinek nyelvi fejlesztésre van szüksége, mert a nyelvfejlődési késés olyan mérvű, amely veszélyezteti a közös játékban való részvételt és a a tanulási folyamatokat is.
- Akkor is érdemes rögtön a szakszolgálathoz fordulni, ha a szülők valamilyen hátrányos helyzete (nem pusztán az anyagi helyzetre gondolunk, hanem például az anya tartós betegsége is lehet ilyen ok), vagy a szociokulturálisan alacsony környezet miatt a gyermeknek nincsen lehetősége a megfelelő nyelvi fejlődésre.

12. Csak egy-egy szóval kommunikál, nem alkot szókapcsolatokat vagy egyszerű mondatokat.

- Ebben az időszakban a gyermekek általában már valódi mondatokat is alkotnak, nem csak távirati stílusú kétszavasokat (bár ezek tartalmaznak még nyelvtani hibákat – lásd fent a nyelvi fejlődés leírását). A társalgásban akkor tud gördülékenyen részt venni a kicsi, ha a felmerülő gondolatait folyamatosan ki tudja fejezni. Ez a mondatalkotás szintje. Amennyiben ez nem jön létre, vagy a nyelvi fejlődés stagnál, és a szavakról a mondat szintjére nem tud átlépni a gyermek, ez az alábbiakkal együtt figyelemfelkeltő jel lehet! Ilyen esetekben a közösség többi tagjához képest szinte minden tevékenységben hátrányba kerül, például a közös játék alkalmával is.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg: vannak-e olyan tevékenységek, ahol a gyermek nemcsak szavakkal, hanem mondatkezdeményekkel (távirati stílusú kétszavasokkal, amelyeket nyelvtani „kötőanyag” nélkül használ) vagy mondattal kommunikál a társaival, illetve a felnőttekkel?
- Megérti-e a hozzá intézett mondatokat; nemcsak az egyszerű kéréseket, hanem az információt hordozó kijelentéseket is? Hogyan jelzi ezt a viselkedése?
- A hozzá intézett mondatokat echolálja inkább (pusztán motorosan ismétli), vagy választ keres rájuk saját nyelvi szintjén?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor kezdett szavakat mondani a gyermek?
- Használ-e szókapcsolatokat („apa fel” „enyém autó”)?
- Kérje meg a szülőket, hogy figyeljék meg, megérti-e a hozzá intézett mondatokat, nemcsak az egyszerű kéréseket, hanem az információt hordozó kijelentéseket is! Hogyan jelzi ezt viselkedése?
- Kérje meg a szülőket, hogy figyeljék meg otthon is, vannak-e olyan helyzetek, ahol a gyermekük a szavaknál komplexebb nyelvi egységeket, szókapcsolatokat, mondatkezdeményeket használ! Jó lenne, ha a szülők a legjellemzőbbeket le is jegyeznék.
- Gyermekük a saját szintjén és természetes módon kommunikál-e a játszótéren vagy más helyeken? Előfordulnak-e olyan helyzetek, ahol a nehézségei miatt már bele sem fog a kommunikáció kezdeményezésébe, fenntartásába? Ilyenkor hogyan tud segíteni neki a szülő (gondozó)?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek későn kezdett beszélni (2 éves kora körül vagy azután), de a nyelvi fejlődése azóta töretlenül halad át minden leírt állomáson, és néhány szókapcsolatot már használ, valószínű, hogy behozza társait, és hamarosan megjelenik a mondatalkotás.
- Ha a gyermek korán kezdett beszélni, az értett és használt szókincs felépülése megfelelően haladt [lásd a fenti fejlődési leírást és a 11. jelet], azonban a szókapcsolás (mint például a távirati stílusú kétszavasok) a korai indulás ellenére sem jön létre, akkor a mondatértést kell először szemügyre vennünk. Ha erős gesztikuláció nélkül is megérti a hozzá intézett kijelentő és kérdő mondatokat egyaránt, akkor csak figyelje meg, hogy néhány hónapon belül megindul-e a mondatalkotás!
- Amennyiben a mondatértés terén is vannak nehézségek, akkor a 11. jelnél leírtakhoz hasonlóan forduljanak a logopédiai szakszolgálathoz, hogy pontosan felmérjék, milyen mértékű a gyermek receptív és expresszív elmaradása, és szükség esetén időben elinduljon a nyelvi fejlesztés.
- Amennyiben a megfigyelési időt követő két hónapon belül nem indul meg a mondatalkotás, akkor szintén célszerű a logopédiai szakszolgálathoz fordulni. A fejlődés bármelyik útja mellett igaz, hogy 3 éves kort követően a fenti problémák megoldásáért mindenképpen szükséges a pedagógiai szakszolgálatnál logopédus segítségét kérni!

13. Beszéde nem folyamatos, töredezetté válik, sűrűn fordulnak elő benne megakadások és ismétlések.

- A nem folyamatos beszéd – csakúgy, mint a kiejtési hibák – ebben az életkorban, sőt még 3-4 év között is természetesen van jelen a gyermek beszédében. Éppen ezért a nem folyamatos beszédet nem nevezzük dadogásnak, csak nonfluenciának. Mint azt már a korábbi életkori szakasznál leírtuk, ha a környezet kommunikációja is természetesnek veszi, hogy a nem folyamatos beszéd a fejlődés velejárója, és semmilyen módon – sem verbálisan, sem a gesztusok és a mimika szintjén – nem kommunikálják a gyermekkel azt, hogy valamit rosszul csinál, akkor ő maga is természetesnek fogja venni, és a motoros tervezés érésével a megakadásjelenségek eltűnnek. Ellenkező esetben kialakul benne a beszédgátlás, ami még több megakadást és ismétlést fog eredményezni. Ez a gátlókör nem pusztán fenntartja és növeli a nem folyamatos beszéd előfordulását, de beszédfélelmet is előidézhet a gyermekben. Ilyenkor a társalgási kedv is visszaszorul, súlyosabb esetekben inkább csak gesztusokkal és mimikával igyekszik a környezettel kapcsolatban maradni, ami az éppen bontakozó társas kapcsolatok fenntartásában hátrányokat jelent.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, milyen helyzetekben bukkan fel a nem folyamatos beszéd! (Érzelmileg erősen érintett ilyenkor a gyermek, vagy a nyugodt, kijelentő módban zajló kommunikáció során is?)
- Érzékelhető-e a beszédfélelem, vagy természetes számára a megakadás?
- Az utóbbi időben megváltozott-e a kommunikáció (a verbális elemek visszaszorulása, a gesztusok és a mimika újbóli előtérbe kerülése)?
- Figyelje meg saját kommunikációját! Vajon természetesnek veszi-e a gyermek nem folyamatos beszédét, vagy zavarba jön tőle? Ennek ellenére képesnek tartja-e magát a „kisimult” kommunikációra, amivel egyáltalán nem érzékelteti a gyermekkel a zavarát?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor vették észre az első megakadás jelenségét a gyermekük beszédében?
- Hogyan reagáltak a kezdeti ilyen jelenségekre?
- Zavarja-e őket a gyermek megakadása?
- Észreveszi-e a gyermek akár gesztusokból is a felnőttek zavarát?
- Hogyan segítik ilyen helyzetekben őt?

Összegzés

- Az első és legfontosabb az elfogadás, hogy a környezet ne jöjjön zavarba, és ne éreztesse a gyermekkel, hogy kevésbé kompetens a kommunikációban, mint korábban. Adjon tanácsot a szülőknek az eddig leírtak szerint! Amennyiben a gátláskör már létrejött, és a beszédfolyamatosság zavara egyre fokozódik, vagy ha a gyermek már több mint fél éve mutat hasonló jelenségeket, akkor a logopédiai szakszolgálat segítségét érdemes kérni, ahol akár tanácsadás, akár terápia formájában általában a szülőknek is segítséget nyújtanak a probléma kezelésében.

14. A közösségben egyáltalán nem beszél a társaival vagy a gondozóival.

- Ritkán, de előfordul, hogy egy gyermek a közösségben egyáltalán nem beszél a társakkal, a felnőttekkel, a gondozóval, az óvónővel, és kizárólag az édesanyával vagy a közeli hozzátartozókkal kommunikál. Ilyenkor a társaival, gondozóival általában gesztusok és mimika segítségével megérteti magát, de verbális közléseket nem tesz. Az ilyen esetekben legtöbbször nem a beszéd- és nyelvi fejlődés nehézségéről van szó, hanem valamilyen pszichés gátlásról.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a gyermek az „öltözői” jeleneteknél hogyan (milyen szókinccsel, milyen mondatokat alkotva) kommunikál az édesanyával vagy a közeli hozzátartozókkal!
- Figyelje meg: a bölcsődébe, közösségbe való beszoktatást követően, amikor a gyermek már belesimult a csoportba (kb. fél év múlva), változik-e a kommunikációja, kiválaszt-e személyeket, gyerekeket, akikkel verbálisan is kommunikál?
- Figyelje meg, milyen gazdag a gyermek metakommunikációja (gesztusok, mimika) a különböző társas helyzetekben!
- Figyelje meg, milyen mértékig vesz részt a kicsi a közösség társas életében (társakkal való játék, szükségletek közlése)!

Érdemes megkérdezni!

- Mikor indult meg a kicsi beszéde, mikor mondott először szavakat, mikor mondatokat?
- Jellemző-e a folyamatos, mondatszintű beszéd az otthoni kommunikációban?
- Kérje meg a szülőket, hogy legalább két hétig jegyezzék fel, hogy milyen szavakat ért és miket használ a gyermek!
- Szintén jegyezzenek fel néhány általa használt szókapcsolatot, mondatkezdeményt, mondatot!
- Mikor vették először észre, hogy a gyermekük társaságban nem, csak szűk körben beszél a hozzátartozóival?
- Pontosan mekkora az a rokoni, ismerősi kör, akikkel verbálisan is kommunikál? Bővül-e lassan ez a kör?

Összegzés

- A kulcsszó itt is a teljes elfogadás. A felnőtt ettől nem jöhet zavarba, vagy ezt a zavarát nem érzékeltetheti a gyermekkel. Ugyanolyan színes, verbális és nonverbális csatornán egyaránt folyó kommunikációban kell maradni vele, és természetesnek venni, hogy verbális válaszokat nem fogunk kapni. Az ilyen pszichés gátlás miatt a közösségben nem beszélő gyermekeknek általában van közlési vágyuk, de ezt valamilyen okból visszatartják. Amennyiben ez tartósan, fél-egy évig fennáll, és a kezdetinél több felnőtt vagy gyermek nem vonódik be ebbe a „beszélőkörbe", érdemes a nevelési tanácsadóban a pszichológushoz fordulni. A nyelvi fejlődésre vonatkozó kérdéseket azért kell a szülőknek feltenni, mert előfordulhat, hogy a szelektív „nembeszélés" hátterében valamilyen nyelvi zavar is áll [lásd 11., 12. és 13. jel]. Ilyenkor a szakszolgálat logopédusainak segítségét érdemes kérni, akik fel tudják mérni a gyermek nyelvi fejlettségét, és tanácsadásban részesítik a szülőt.

15. Egyre kevesebb verbális közlést ad, kapcsolata a környezettel lazul, pedig korábban már szavakat, esetleg távirati mondatokat használt.

- Azokat a folyamatokat vesszük itt górcső alá, amelyek egy addig töretlen, bár változó dinamikájú fejlődésben valamilyen tartós visszaesést, romlást mutatnak. Ezeknek a visszaeséseknek több oka is lehet. Elsőként például egy súlyos fertőző betegség (rubeola, mumpsz, agyhártyagyulladás, középfülgyulladás) nemcsak a gyermek beszédkedvét veszi el, de esetleg más idegrendszeri hatásokkal is jár. Ilyenkor a felépülést követően a nyelvi funkciók is újraépülnek. Természetesen ennek sebességében alkati különbségek vannak. Súlyosabb esetekben, amikor azt vesszük észre, hogy a nyelvi funkciók a betegséget követő egy hónapban nem térnek vissza, mindenképpen a korai fejlesztő vagy a pedagógiai szakszolgálat logopédusához érdemes fordulni. De átfogó fejlődési zavarok esetében is a 2–4 éves korú gyerekek 15-47%-nál tapasztalták a kutatók, hogy a már felbukkanó funkciók visszafejlődnek, és/vagy tartósan alacsonyabb szinten konzerválódnak. Ez a visszaesés látványosan bekövetkezhet néhány nap alatt, de lehet, hogy lassan, néhány hónap alatt, szinte észrevétlenül megy végbe. A jobb képességűeknél akár 3 éves korukat követően is kitolódhat, mivel jól kompenzálnak.
- A nyelvi regresszió lefolyása általában gyorsabb, így könnyebben észrevehető. A nyelvi produkciók számán és gazdagságán egyaránt megfigyelhető. Leginkább a verbális válaszok, de néha a metakommunikációs jelek területén is megnyilvánul.

Hogyan figyeljem meg?

- A nyelvi teljesítmény csökkenését csak folyamatos, napról napra történő megfigyeléssel lehet tetten érni. Érdemes néhány napig, egy hétig írni a gyermek verbális és nem verbális megnyilvánulásait.
- Emellett tanácsos visszaidézni egy-egy tipikus napi helyzetet: milyen megnyilvánulásokat mutatott a kisded korábban, és milyeneket most?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor kezdett beszélni (szavakat mondani) a gyermeküк?
- Mondott-e korábban mondatokat, akár távirati stílusú kétszavasokat?
- Korábban kezdeményezett-e „társalgást" a kicsi? A szülők által kezdeményezett beszélgetést segítette-e fenntartani?
- Mikor vették először észre, hogy kevesebbet beszél, mint korábban?

- A gesztusos és mimikai megnyilvánulások száma is csökkent?
- Más tevékenységekben is észleltek-e visszaesést (játék, önkiszolgálás során)?

Összegzés

- Amennyiben a nyelvhasználat mellett kölcsönös kommunikációs helyzetben a válaszadás és a kommunikáció fenntartása is tartós visszaesést mutat, továbbá ha a gyermek egyébként nem küzd akut vagy krónikus betegséggel, akkor a hallásvizsgálatra tett javaslat után mindenképpen érdemes gyermekneurológushoz és koraifejlesztő-szakemberhez fordulni. A regresszió figyelemfelkeltő jele lehet valamilyen átfogó fejlődési zavarnak, főképpen akkor, ha a gyermek egyébként is – a játéktevékenységben vagy az önkiszolgálásban – visszaesést mutat; illetve ha már korábban is tapasztaltak más, erre mutató jeleket [lásd fentebb a társas kapcsolatokat, utánzást].
- Amennyiben egy betegség miatt csak a nyelvi teljesítmények visszaesése következik be, akkor érdemes a felépülést követően figyelni, hogy a gyermek 1-2 hónapon belül újra eléri-e a betegség előtti szintet. Amennyiben nem, szintén érdemes komplex, vizsgálatot és fejlesztést is nyújtó intézmény vagy a pedagógiai szakszolgálat munkatársaihoz (pszichológus, logopédus) fordulni, ahol az aktuális nyelvi szintet felmérve tanácsokat tudnak adni a szülőknek.

ÓVODÁSKOR

Útmutató a fejezetben foglaltakhoz

Ebben az életkorban már minden kisgyermek közösségben tölti a hétköznapok nagyobb részét. Fejezetünkben azokról a gyermekekről gyűjtöttünk figyelemfelkeltő jeleket, akikről eddig nem derült ki, hogy szükséges lenne szakellátásba kerülniük, tehát a problémájuk – természeténél fogva – a közösségi színtéren, az új kihívások közepette válik láthatóvá. Vannak kórképek, amelyek megjelenése, illetve kibontakozása szintén erre az életkori szakaszra tehető, azaz korábban nem, illetőleg kevésbé lehetett detektálni a gyermek nehézségeit – vagy azért, mert enyhe eltérést mutattak, vagy azért, mert differenciálásuk nehézséget jelent; a jelek és az azok hátterében meghúzódó okok még nem voltak jól elkülöníthetők. A felsoroltak felismerése azonban alapvetően befolyásolhatja majd az iskolai beválást. A támogatás megkezdése lehetővé teszi a tünetek mögött meghúzódó okok pontosabb kiderítését, ezért elengedhetetlen, hogy gyanú esetén szakellátásba irányítsuk a családokat a mielőbbi szakszerű segítségnyújtás érdekében. Ezt leginkább olyan intézmények biztosítják, ahol több szakma, szakember jelenlétével a fejlődési vizsgálat és a terápiás lehetőségek egyaránt elérhetők.

Ebben az életkorban, ha lehet, még fontosabb, hogy a figyelemfelkeltő jelek nem többek önmaguknál. Diagnózist ezek felderítése alapján nem lehet és nem is szabad adni; ez a fejlődési vizsgálatot végző szakértők feladata.

Óvodáskor; 3–4 év

A kiindulópont mérföldkövei

A 3 éves óvodás; tipikus fejlődésmenet		
Észlelés, gondolkodás Egy szempont alapján tárgyakat válogat. Egy jellemző részletéből kitalálja, milyen tárgyról van szó. Egy-egy jelenséget csak néhány kiemelkedő részletének segítségével ragad meg. Általában a tárgyak felszíni tulajdonságaira összpontosít (például a vízbe merített pálcáról azt hiszi, valóban elhajlott). A tárgyakat inkább cselekvések útján igyekszik felfedezni, mintsem szisztematikusan letapogatni azokat. Látásmódja, gondolkodása és emlékezete is egocentrikus. Ismeretei kis szigeteket alkotnak. A világot diszkontinuitásban látja.	**Nyelvi készségek, kommunikáció** Aktívan használt szókincse 700–900 szóra tehető. A megértett szavak száma ennél jóval nagyobb, legalább 1500–2000 szó. Képes kb. 10 perces, egyszerű történetet, mesét végighallgatni. Képes kérdezni, verbális úton az adott tárgyról, jelenségről többet megtudni. Már nemcsak a közvetlen hozzátartozói, de az idegenek is kezdik megérteni a beszédét (artikulációja legalább 50%-ban érthető). Az összetett mondatokat és utasításokat is megérti. 3-4 szavas szókapcsolatokat használ. Még nem mindig megfelelően, de beszédében megjelennek a toldalékok (tárgyrag, birtokjel stb.)	**Szocializáció, társas interakciók** Egyes szám első személyben beszél önmagáról, biztosan mond „én”-t magára. Rövid időre függetlenedni tud az édesanyjától, szüleitől. A felnőtt figyelmét elfogadható módon (például beszéddel) képes magára irányítani. Ellenérzését és vonzalmát kifejezi. Szimbolikus és kezdeti szerepjátékot játszik. Játékai rövid idejű megosztására képes. Ha nem tud valamit egyedül megoldani, szóban is segítséget kér. Tudja, hogy fiú vagy lány. Magától mondja, hogy „kérem” és „köszönöm”. Felnőtt által irányított csoportjáték szabályait érti, követi, betartja.
Nagymozgás Rövid ideig (1-2 mp) meg tud állni egy lábon. Lépcsőn váltott lábbal jár fel-le (lefelé még kapaszkodhat). 20-30 cm magasról páros lábbal leugrik. Futás közben gyorsan és élesen bekanyarodik, hirtelen megáll. Futóbiciklit/tanulóbiciklit hajt. Triciklin pedálozik.	**Finommozgás, manipuláció** Tud ollóval vágni. Nagy méretű gyöngyöt zsinórra fűz. Bemutatást követően képes kört rajzolni a papírra. Kislabdával közeli célt eltalál. Nagylabda elkapása az esetek felében sikerül.	**Önkiszolgálás** Kialakul a nappali és az éjszakai szobatisztaság. Kanállal önállóan, kevés maszatolással eszik. Segítséggel használja a zsebkendőt, kifújja az orrát. Teljesen önállóan levetkőzik. Egyszerű ruhadarabot (például kényelmes nadrágot), belebújós cipőt egyedül felvesz.

A 3–4 éves gyermekek fejlődésének jellemzői

Sok kisgyermek életében ebben az életkorban következik be először, hogy a szüleitől, családjától távol, egyedül, kortárs közösségben, többnyire idegenek között kell helytállnia. Vannak gyermekek, akik már rutint szereztek ebben a bölcsődei időszak alatt, de vannak, akiknek ez eddigi életük legnagyobb kihívása. Ez idő alatt a biológiai érés szintjén is sok minden alakul, változik a gyermekben (például a szobatisztasága kialakult, de stabilizálódnia kell még), mindemellett a társas viszonyok megváltozása és a gondolkodásmód átalakulása is az óvodai életszakasz minőségi változásainak lényegi eleme.

A kisóvodások látásmódja a világ összefüggéseinek megértésében egocentrikus, a dolgokat többnyire csak a saját szempontjukból képesek szemlélni. Megismerő folyamataikat elsősorban a vizuális észlelés, a látás útján megszerezhető információk és a cselekvés vezérli még. Az egocentrikus szemléletmód a perspektíva megértésével folyamatában változik a vizuális feldolgozás nyomán, társas viszonyaikban pedig az egyedüli, majd a páros együttesek mentén a közösség, a kooperatív együttműködés tereli más nézőpontok felé.

Az észlelési folyamatok a kisóvodások esetében általában nem szisztematikusan működnek, például a három év körüli gyerekek a kezükbe adott tárgyakat még nem szisztematikusan, a kontúr mentén haladva tapogatják le, hanem globális észleléssel vagy egy-egy kiemelkedő részlet alapján azonosítják. Az óvodáskor megismerő folyamatait tehát a látott kép vezérli, ám vizuális észlelésükre a tagolatlanság jellemző, vagyis a részletek észrevételezését mellőzve a látottakat egészként tekintik. Gondolkodásukban, logikájukban ez úgy nyilvánul meg, hogy bontakozó fogalmaik, gondolatelemeik halmazszerűek; bármi, bármikor, bármivel összekapcsolódhat. Ez a szinkretizmus a teljes óvodai életkorra jellemző, ami az erős érzelmi töltetből eredő, a saját tapasztalaton nyugvó, örömteli felfedezés és élményalapú tanulás hozadéka. Logikai gondolkodásukban ez a rendezetlenség támogatja a fantázia szárnyalását, a „minden megtörténhet, amit csak elképzelek” teljes egyszerűségét és magától értetődőségét. Az élmények egybesűrűsödnek a valóság és a fantáziavilág átfedésében, s ez alapot ad arra, hogy a 4 évesek körében már megjelenjen a szerepjátékok kibontakozásaképpen az egyszerű szerepek kiosztása.

A 3–4 éves gyermekek hiányzó ismereteiket magyarázatokkal igyekeznek pótolni, de ezek a magyarázatok korántsem ok-okozati logikán alapulnak. Érvelésüket sajátos szemléletükből, pozitív vagy negatív élményeikből és információrendszerezésükből merítve alkotják meg. A felnőttek gondolkodásában az ok megelőzi az okozatot. Az óvodás gyermekek gondolkodása ettől eltérően a cél-okság alapján működik, vagyis valamely esemény, mozgás, cselekvés okát a céllal határozza meg. A gyermeki realizmusban az objektív és a szubjektív világ egyszerre jelenik meg, összemosódik (Ranschburg 2012).

Kisóvodáskorban a tárgyakat kezdik hasonló tulajdonságaik szerint csoportba rendezni. A bemutatott tulajdonság szerinti feladatmegoldás már korábban sikeres, ugyanakkor az óvodai életkorra már jellemző, hogy ezeket a szempontokat maguk is kitalálják. Rendezőelvüket saját élményeik, az éppen aktuális érzelmeik irányítják (csoportosíthatnak színek szerint, forma szerint; van-e hangja vagy nincs az adott tárgynak; tetszik-nem tetszik, stb.). A csoportosítások során még észrevehető, hogy ez az élményközpontú döntés akár menet közben is megváltoztathatja a szabályt, a rendezés elvét. Két tulajdonságot és szempontot egyszerre még nem tudnak figyelembe venni.

A rész-egész viszonyrendszert tekintve a gondolkodás- és látásmódjukra jellemző egészlegesség miatt abban a tevékenységben sikeresek, amelyben egy kiemelt részlet alapján következtetnek az egészre. Az analízis-szintézis, ami – a játéktevékenységben megfigyelhető asz-

szimiláció és akkomodáció kapcsán – már a csecsemőkortól folyamatosan része a megismerő folyamatok során rögzített tapasztalatoknak, minden érési fázisban minőségében előrelép, és alakítja a logikus gondolkodást. A kisóvodások is sok gyakorlást igénylő tevékenységben, sokféle játékhelyzetben találkoznak ennek a lehetőségével. A gyakorlójáték és a funkciógyakorlás irányultságát tekintve ezt a gondolkodói folyamatbeli érést támogatja.

Az óvodáskorúak következtetéseikben még nem képesek az indukciót (egyesből következtetünk az általánosra) és a dedukciót (az általános felől következtetünk az egyesre) a logikai gondolkodás mentén végrehajtani. Ebben az időszakban az úgynevezett transzdukció jellemző, azaz az egyestől az egyesre való következtetés. Így gyakorta hibás következtetések születnek, de ez mindenképpen a gondolkodás pusztán műveleti, nem cselekvésen keresztül, hanem fejben lejátszott módozatát jelenti. Szimbolikus cselekvéssor tehát, amely a valódi tevékenységek megtapasztalásával, az érzékszervi-mozgásos sémák segítségével idézi fel az időnként helyes konklúziót.

A játéktevékenységek kapcsán a korábbi életkorokra jellemző gyakorlójátékok továbbra is megmaradnak az óvodások életében, de a gondolkodás fejlődése mentén ezek repertoárját a szimbolikus játék megjelenése kezdi gazdagítani. Ez a játékfajta tulajdonképpen megelőzi a szerepjátékot: még nem szükséges hozzá a társak jelenléte, a tárgy mint szimbólum van jelen, és a gyermek úgy tesz velük, „mintha" az más lenne. A harmadik életév végén megjelennek a kombinációk a rövid imitációk mellett (Ranschburg 2012). Tehát ebben az időszakban aktívan jelen van a bonyolultabb gyakorlójáték, és a szimbolikus játék mellett kialakul a szerepjáték elemi formája. Mindemellett a gondolkodás további elemeit is játéktevékenység közben gyakorolják, ezáltal fejlődnek tovább. Az elemi konstrukció, az egyszerű felfelé építés mellett az építmények létrehozása izgalmas alkotás, konstruálás. A közös tevékenységek során, a szociális interakciók gyakorlására pedig előkerül az egyszerű, „most én jövök, most te jössz" váltást és figyelmet, várakozást igénylő szabályjáték, de ebben még csak rövid ideig képesek részt venni.

Óvodáskorban a gyermekek jellemzően rendkívüli kreativitással élik meg motoros aktivitásukat. Ha megfelelő nagyságú tér és kihívást jelentő eszközök állnak rendelkezésükre, akkor kitartók és célratörők az egyre komplexebb mozgásformák kipróbálásában, variálásában, még akkor is, ha nem irányítják őket, nem avatkoznak be a tevékenységükbe. Saját belső motivációjukból is képesek begyakorolni egy-egy számukra nehezen kivitelezhető, új mozgást, amit éppen kigondoltak vagy egy társuktól láttak. Sok óvodás lelkesen vesz részt a mozgásos foglalkozásokon is, ahol az együtt mozgás, az utánzás és a motoros funkcióöröm egyszerre van jelen. A futkározásban, ugrálásban, pörgésekben, forgásokban, hintázásban, egyensúlyozásban és a mászásokban folyamatosan keresik az egyensúlyszervet érő ingereket, egyúttal ezek a mozgások a proprioceptív rendszerre is hatást fejtenek ki, így érlelve az idegrendszer számos funkcióját. Igénylik tehát, hogy minél több tapasztalatot szerezzenek a testükről. Amikor különféle mozgásokat végeznek, folyamatosan érzékelik testük helyzetét, mozgásait (izmok feszülése, ízületek összenyomódása, húzódása), emellett a világ tapintással megismerhető dolgairól is újabb és újabb tapasztalatokat gyűjtenek. A koordinációs teljesítményben feltehetően a vizuális kontrollnak is kiemelkedő szerepe van. Kondíciójuk és koordinációs képességeik, állóképességük, keringés- és légzésfunkciójuk nagyon jól edzhető (Metzing 1997; Győri 1996, 1998; Farmosi 2010).

A statikus egyensúly fejlődését mutatja, hogy 4 éves kor felé haladva egyre hosszabban tudnak egyensúlyozni kisebb alátámasztási felületen: 4-8 másodpercig is megállnak egy lábon, illetve lábujjhegyen. A dinamikus egyensúly fejlődése a járás, futás, ugrás, továbbá a mászókák és járművek használata során lesz látható. Menet közben át tudnak haladni akár 20 cm távol-

ságban lévő akadályok között, és vonalon is végigsétálnak: lábaikat egymás elé téve lépnek. A lépcsőn fel- és lefelé is kapaszkodás nélkül, váltott lábbal mennek, akár hosszabb lépcsőn is. Az ugrásnál mélyebb térdhajlítással és karlendítéssel vesznek lendületet; az elrugaszkodás erőteljesebb, páros lábbal történik, miközben a felfelé és kifelé lendülő kar segít az egyensúly megőrzésében. Helyből 4 éves korra akár félméternyire is előre tudnak ugrani. Egy lábon állva is képessé válnak ugrálni néhányat, páros lábbal pedig folyamatosan, hosszan előre tudnak ugrálni (Farmosi 1999).

Az egykezes dobás korai formája a felállással egyidejűleg jelenik meg. Először ülésből, később állásból végzik, aminek velejárója az ellenoldali szimmetrikus együttmozgás is. A járás kialakulását követően megjelenik egy sor új alapvető mozgásforma, a húzás, tolás, lökés, hajítás, elkapás, ütés és rúgás. A labdakezelésben számos motoros funkció egyidejűleg megjelenik. A labda általánosan elérhető kéziszer a gyermekek számára, mi is ezért emeljük ki a labdakezelést a számos más egyensúlyi és koordinációs próba, illetve kéziszerrel való mozgástevékenység közül. Labdakezelésben a nagyobb labda kétkezes dobását már képesek alulról és fej fölött is indítani. Kislabdával továbbra is uralkodó az egykezes felső dobás, de már nemcsak a kart lendítik, hanem a törzs is elfordul kissé dobás előtt. Egyre messzebb képesek eldobni a labdát, néhány méteren belül eltalálják a kiszemelt célt, bár a labda még mindig kissé lefelé repül. Az elengedést követően a dobókarral megegyező lábbal kilépnek előre. Elkapáshoz az érkező labdát előre nyújtott merev karral várják, majd egy merítésszerű mozdulattal a mellkasukhoz szorítják. Csak az esetek felében-negyedében képesek megtartani az érkező labdát: bár a kezeket a labda nagyságának megfelelően széttárják, de sokszor még biztonságképpen a mellkasukhoz szorítják (Farmosi 1996, 1999, 2010).

Ha van rá lehetőségük, megtanulják a pedálozást triciklin vagy kitámasztós kerékpáron. A kétkerekű futó- vagy tanulóbiciklin is képesek jól egyensúlyozni, önállóan haladni.

„Alkotásban a kézművesség és barkácsolás területén a legváltozatosabb anyagokból képesek létrehozni dolgokat. Alkalmazzák és kombinálják a színezés, a formázás, a tépés, a vágás, a ragasztás, a hajtogatás és a fűzés technikáit. Egyszerű háztartási eszközökkel és szerszámokkal is megtanulnak bánni, felügyelet mellett így hámozóval, kenőkéssel, kalapáccsal, csavarhúzóval, fogóval már segíteni tudnak” (Hajtó et al. 2014, 248).

Ebben a korban az ábrázolótevékenység szervesen beépül a gyermekek játékába; manipulálásuk még leginkább a gyakorlójáték egy formája; a nyomhagyás és a plasztikus formák alakításának technikáit sokféle anyaggal és eszközzel gyakorolják. Van, aki hosszan és elmélyülten, mások vissza-visszatérve rövidebb ideig dolgoznak, foglalkoznak az alkotó-, kézműves tevékenységgel. Fontos a lehetőség megteremtése, hogy a szabadon firkáló, mázoló, gyurmáló gyermek nap mint nap átélhesse az alkotás, a felfedezés örömét, és tapasztalatot szerezzen a különféle anyagokkal, színekkel, formákkal.

A fentiek folyományaként egyre jobban szeretnek rajzolni: már nemcsak firkálgatnak, hanem irányítják a vonalvezetést, és különféle alakzatokat formálnak, melyeket meg is neveznek. Rajzolásuk, firkájuk ugyanúgy asszociatív, s az éppen aktuális érzelmek és élmények irányítják, mint játéktevékenységüket és gondolkodásukat. „Megszületik az ábrázolás igénye, és egyre inkább előre eltervezett, megnevezett alkotások születnek. Ám rajzolása során az egyik pillanatban egy vonal még a kiskutyát jelenti, majd a mellette lévő görbéről a napocska jut eszébe, és ez ráadásul a következő megtekintéskor egészen új megnevezést is kaphat. Azt is tudja saját testképének fejlődésén keresztül, hogyan néz ki egy ember. Az arányok még nem pontosak, többnyire csak egydimenziós a figura (csak egyetlen vonal jelzi a végtagokat, olykor a törzset

is), de már felismerhető. Először a fej kidolgozottsága lesz jobb, és csak később a testé" (Hajtó et al. 2014, 265). Az emberábrázolás igénye 3 éves kor után jelenik meg (Ranschburg 2012).

Egy jól fejlődő 3 éves gyermeknek már kellően megtapasztalt és megszilárdult az éntudata, valamint mozgásos és gondolkodási képességei is elég jól működnek ahhoz, hogy egyre változatosabb téren akarja saját önállóságát kipróbálni. Sok türelmet igénylő kor ez a szülők számára, akiknek folyamatosan mérlegelniük kell, hogy valóban elérhető célt tűzött-e ki a gyermekük maga elé, és megfelelő biztonságban végre tudja-e hajtani a cselekvéssort. Sok kisgyermek a magára vonatkozó személyes névmás mellé beilleszti, és előszeretettel gyakorolja az „Egyedül!" felkiáltást, amivel célvezérelt, önálló próbálkozásainak igyekszik teret nyitni.

A frissen kialakult, vagy az éppen alakuló szobatisztaság még billenékeny terület a kisgyermek számára: akár az óvodában, akár otthon, ébren és alvás közben is tapasztalható az ürítési funkciókban „baleset". Az ürítési funkciók tudatos szabályozása az idegrendszer érésével fejlődik, emellett egy tanulási folyamat, valamint szorosan összefügg a gyermek általános és éppen aktuális pszichés állapotával. Ötéves kor alatt semmiképp nem tekintjük kórosnak a bepisilést. A gyermeket megbüntetni vagy megszégyeníteni a napközbeni vagy az alvás alatti bepisilése miatt tilos! A felnőttektől kapott túl erőteljes reakciók csak hátráltatják a természetes érési-tanulási folyamatot.

Néhány gyermek az evés területén jelzi a fejlődési, érési folyamatban tapasztalt nehézségeit: közösségben átmenetileg akár el is utasíthatják az evéshelyzeteket, és ragaszkodhatnak az otthon elkészített ételekhez vagy valamelyik szülő jelenlétéhez. Az otthoni alvási szokások befolyásolhatják a csoportban pihenés sikerességét, de nem feltétlenül jelent akadályt az, ha a gyermek az otthoni környezetben még igényli a felnőtt jelenlétét az elalváshoz. Amennyiben a kicsi már úgy kezdi meg az óvodába szoktatást, hogy az otthoni környezetében regulációs nehézségei vannak, nagyobb valószínűséggel lesznek nehézségei az óvodában is.

Az érzelmi labilitás is természetes velejárója az óvodába kerülésnek, hiszen egy elég jól működő anya-gyerek kapcsolat esetén épp a biztonságot jelentő forrástól kell a bizalmi kapcsolatot fokozatosan kiterjeszteni az óvónők felé. Az óvodai első évben az intenzívebb érzelmi reakciók, a nagyobb fokú sírósság, az erőteljesebb harag vagy dac is velejárója lehet a közösség és az óvónők elfogadásának.

A 3 éves kor elérése a nyelvi fejlődés szempontjából mérföldkőnek számít! Ekkorra a késői kezdők [részletes leírását lásd a Nyelvi készségek, kommunikáció; 24–30 hó ismertetésében] is behozzák a fejlődésben a korai kezdőket. A szókincsgyarapodásnak olyan mértékűnek kell lennie, hogy a mondatalkotás túlhaladhassa a kezdeti távirati stílusú mondatokat az egyszerű bővített mondatok irányában. Amennyiben ez nem történik meg, akkor a gyermek nyelvfejlődési késést mutat. Ilyen esetben nem célszerű tovább várni, érdemes a logopédiai szakszolgálathoz fordulni. A 2017/18-as tanévtől kezdve a szakszolgálatok az óvodába lépő 3 éves gyermekeket kötelezően szűrik az úgynevezett KOFA-3 szűrővizsgálattal (Lukács–Kas 2011; Kas et al. 2012). Ezt követően a nyelvfejlődési késést mutató kisgyermekeket logopédiai fejlesztésben részesítik.

A 3–4 év közötti szakasz nyelvfejlődési szempontból a grammatizálódás kora mind a beszédértés, mind a beszédprodukció szempontjából. A szakasz végére az előbbi téren a kisgyermek jelentős előrelépést mutat. Az értés még mindig szituációfüggő, azonban gesztusok és mimikai jegyek nélkül is biztosan működik; a kisóvodás érti a legtöbb toldalékot, névutót, de még a helyjelölőket is. Már összetett, akár alárendelt mondatokat is megért. Ez azonban nem azt jelenti, hogy mindig ennek megfelelően cselekszik. Ahhoz többnyire az őt körülvevő felnőtteknek mint referenciaszemélyeknek a segítségére, utánzására van szüksége. Ebben a korban

a kisgyermek már képes egy életkorának megfelelő témájú történetre (például egyszerű láncmese) akár 8-10 percig is figyelni, akkor is, ha a könyvben csak néhány illusztráció kíséri a mesét.

Az értést és a produkciót egyaránt érinti, hogy a szótárgyarapodás intenzív szakaszát felváltja a tárgyak, jelenségek közötti kapcsolatok, az összefüggések felfedezésének időszaka, amit köznapi kifejezéssel „Miért?" korszaknak is szoktunk nevezni. A gondolkodás fel akarja fedezni az előbb említett láthatatlan viszonyrendszert. Ilyenkor csakúgy, mint a korábbi „Mi ez?" korszakban a felnőttek feladata türelmesen kielégíteni a gyermek természetes kíváncsiságát. Ez az attitűd elősegíti a toldalékhasználat (nyelvtani morfémák) és viszonyszavak spontán beszédben való megjelenését is. A gyermek az ilyenkor feltett „Miért?" kérdéssel még korántsem tudományos igényű információdömpingre vágyik, még csak nem is az ok-okozati összefüggések megértésére törekszik. Ne a felnőtt fejében lévő viszonyrendszerre gondoljunk, hanem elemi, kézzel fogható összefüggésekre: ha lemegy a nap, mi is lefekszünk, ha felkel, mi is felkelünk, stb.

Hároméves korban átlagosan 700-900 szóra tehető az aktív szókincs. További gyarapodása mellett a spontán beszédben is egyre hosszabb, eleinte 3-4 szavas, később akár 5-6 szóból összefűzött mondatok jönnek létre. A mondatok még nem pontosan grammatikusak, sokszor a gyermek nem veszi észre a kivételeket a szabály túláltalánosítása miatt [lásd Nyelvi készségek, kommunikáció; 30–36 hó] de nyelvileg már jól érzékelteti a szavak közötti kapcsolatokat.

A mondatalkotás fejlettségét nem azon mérhetjük le leginkább, milyen hosszúak a mondatok, hanem azon, hogy milyen a mondatok komplexitása, tehát a gyermek akár egy rövidebb mondattal is több, összetettebb viszonyrendszert tud kifejezni, mint akár egy hosszabbal, amelynek szavai között a viszonyokat csak időnként jelzik toldalékok. Így például lehet, hogy a mondat csak három szóból áll: „Anya, Jéta csotit" (Réka csokit), vagy kifejezheti így is: „Anya, Jéta csotit kéj!" (Anya, Réka csokit kér!) Bár az artikuláció nem tökéletes, a nyelvi elemek használata minden bizonnyal komplexebb a második mondatban, hiszen nemcsak az alany–állítmány–tárgy szerkezete látszik világosan, hanem az ige és a tárgy viszonya is (Schnell 2016).

A 3–4 éves gyermekek kifejezetten élvezik a társalgást. Közléseik információtartalma is megfelelő már hozzá. Előfordul – a bontakozó fantázia miatt is –, hogy társalognak a babákkal, más játéktárgyakkal, vagy akár egy képzeletbeli baráttal. Ez ebben a korszakban a fejlődés természetes velejárója. Nem kell megijedni tőle!

A társas érintkezésben az óvodások nyelvhasználata egyre gördülékenyebb lesz, és az adott partnerhez is jobban alkalmazkodik. Egy óvodáskorú másképpen beszél a nagypapával, mint az apával; másképpen a nagyobb testvérrel, mint a kistestvérrel, és megint másképp az óvó nénivel, mint az anyával. A társas érintkezés illemszabályait is tanulja: a köszönést, a búcsúzást, a különböző megszólítási formákat, a kérést. Egyre biztosabban fejezi ki érzéseit is, gesztusokkal és verbálisan egyaránt. Kérdez és kérdésekre válaszolva társalog, érdeklődik, elmesél.

Az artikuláció most még korántsem tökéletes, de egyre jobban tisztul. Négyéves korra a gyermek beszédének kb. 75%-át már érteni lehet. A mozgásos, finommozgásos ügyesedés további javulást idéz elő a beszédmozgások koordinációjában. Ennek köszönhetően többnyire már tisztán ejti az elöl képzett zárhangokat (p, b, t, d, m, n, f, v). A hátul képzett hangok ejtése is lassan tisztulni kezd (k, g, ty, gy, ny). A sziszegő-susogó hangok és az *r, l* még ezeknél is összetettebb mozgást igényelnek, így tiszta ejtésük csak az óvodáskor végén várható.

Ez már a folyamatos beszéd időszaka. A spontán beszédfolyamatban összehangoltan zajlik a gondolkodás, a szöveg szerkesztése és a beszéd motoros apparátusának kivitelező tevékenysége. Ezek létrehozásában egyidejűleg több mentális művelet is részt vesz, például nagy szerepet játszik benne a beszélő személy rövid távú memóriájának kapacitása. A fenti folyamatok

egyidejű szinkronizálásának nehézsége okozza azokat a megakadáselenségeket vagy a nem folyamatos beszédet, amelyeket nemcsak az előző, de az itt tárgyalt fejlődési szakasz természetes velejárójának is tekintünk [lásd a 30–36 hó tipikus fejlődését]. A késői kezdők esetén [lásd a 24–30 hó fentebb már hivatkozott ismertetését] az említett folyamatok nem 3 éves kor előtt, hanem azt követően fognak átmenetileg nem folyamatos beszédet eredményezni! Ezeket a jelenségeket még mindig nem célszerű dadogásnak nevezni, mivel általában spontán oldódnak, és félévnél tovább nem maradnak fönn. [Lásd a 30–36 hónapos korúak tipikus fejlődése és figyelemfelkeltő jelei.]

Ebben az életkori szakaszban az óvodás gyermek szociális fejlődése sokféle. Kilépve a szülői burokból, a gyerekek nagyon különbözőképpen élik meg az első óvodai életévüket. A beszoktatási idő után gyakran még a visszahúzódó gyerekek is keresik a kapcsolatot az óvodapedagógusaikkal és egy-egy kortársukkal. A temperamentumosabbak kezdetben könnyen kapcsolódnak együttmozgásos játékhelyzetekhez, majd később hosszabb együttes játékokhoz, közös tevékenységekhez. Az óvodáskor elején barátságok is kezdenek alakulni, bár ezek labilisak, az aktuális érzelmi állapotok vezérlik őket. Igazi, tartós barátság csak később kötődik. A legtöbb gyermek számára több hónapba telik (nem ritkán akár egy teljes évbe is), mire az óvodai közösségbe beszokik, és elfogadja, elsajátítja az alapvető óvodai szabályokat.

A negyedik év felé a paralel játékok mellett, ketten-hárman rövid, kezdetleges, epizódokból álló szerepcserés játékot játszanak, mint például a klasszikus „papás-mamás”. Egyre ügyesebben elsajátítják az asszociatív játékot: megbeszélik a szerepeket, és játékokat kérnek el egymástól.

Szabad téren követik, utánozzák egymást, és szívesen kergetőznek. Társaikkal játéktevékenység közben még kevesebb verbális eszközt használnak, mint a felnőttekkel való játék során. Lényegesebb szerepe van a nonverbális kommunikációnak, a proszociális viselkedésnek: odafigyelés a másikra, a játékeszközök odaadása, megosztása, az érzelmek kifejezése, az események, kommunikációs helyzetek szavakkal történő kommentálása. („Tessék!” „Kérem!” „Cseréljünk!” „Szomorú.” „Én vagyok a buszvezető!”; Quill 2009). A legtöbb óvodáskorú gyermek az első év végére már ismeri azt a szót, hogy barátom/barátnőm. Szomorú lesz, ha nem jön óvodába a barátja, akivel együtt szokott szaladgálni vagy a kiskonyhában játszani. Ezek a barátságok még óránként is változhatnak; a következő órában már „nem leszel a barátom” kifejezést is hallhatjuk tőlük. A kisóvodások már meglehetősen pontosan felismerik az érzelmeket, és képesek értelmezni a másik fél kommunikációs üzenetét. Az viszont még nehezen megy nekik, ha az adott szituáció ellentmond az arcon megjelenő érzelemnek. Már egyszer-egyszer rálátnak a saját viselkedésükre, megértik, azonosítják, ha valami „rosszat” tettek, és bűntudatot éreznek. Egy kisóvodás kérésre, de magától is szívesen segít a környezetében lévőknek, és már elmeséli a számára fontos eseményeket („Anyával strandon voltam…”).

A szabad játék mellett a gyermek óvodai életében megjelennek az irányított foglalkozások. Természetesen ebben az életkorban még elsőbbséget élvez a kötetlen játék, de az óvodai nevelés részeként a gyermekek már egyszerű tanulási helyzetekkel is találkoznak. Legtöbbjük számára ez nem okoz gondot, amennyiben nem tart túl hosszú ideig, hiszen ha érzelmileg már nem tudnak kapcsolódni a közös tevékenységhez, nehezükre fog esni a figyelés. Ugyanakkor a legtöbb gyermek örömmel vesz részt az óvodapedagógus által kezdeményezett foglalkozásokban, persze nem biztos, hogy mindegyikben. A negyedik életév felé haladva az irányított foglalkozások alapvető szabályait elsajátítják.

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (3–4 év)

Figyelemfelkeltő jelek a 3–4 éves óvodás tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Kortársai iránt nem érdeklődik, egyszerű szerepcserés játékokba nem vonható be, többnyire magányosan játszik. 2. Önálló játékában gyakori az ismétlődő játék, érdeklődése szűk körű. 3. Viselkedésében és játékában rugalmatlan, nehezen vált tevékenységet. 4. Nem tudja egyedül elfoglalni magát, csak segítséggel tud játszani, esetleg nem játszik, inkább a folyosón szaladgál. 5. Szokatlan szenzoros érdeklődés, bizonyos ingerekre pánikszerű reakció. 6. A kezeivel ügyetlenül játszik.
Irányított tevékenység, tanulás	7. Közös játékokba nem kapcsolódik be. 8. Nem szívesen rajzol, a vonalak nem különülnek el a firkától. 9. Az ollóval nyírás és a gyöngyfűzés nehézséget okoz. 10. A puzzle kirakása (6-8 elemből) sikertelen, vagy nem is próbálja meg. 11. Kerüli a maszatos játékokat (gyurmázás, festés, ragasztózás, agyagozás). 12. A kézdominancia kialakulása még nem kezdődött el.
Mozgás zárt térben	13. Testtartása nem elég erős, stabil. 14. Az egy lábon állás, illetve a lábujjhegyre emelkedés nehéznek bizonyul a számára. 15. A futása nem jól koordinált, kevéssé dinamikus. 16. Ugrásokban ügyetlen, koordinálatlan, merev. 17. A lépcsőn csak kézfogással tud menni, vagy kapaszkodva, és mindig mellélépéssel. 18. Nehezen tudja a labdát állva célirányosan eldobni és közelről elkapni. A labdába nem tud ügyesen belerúgni álló helyzetben, lendületesen és célirányosan.

Figyelemfelkeltő jelek a 3–4 éves óvodás tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Játék és mozgás a szabadban	19. Gyakoriak a szokatlan, ismétlődő ujj- és kézmozgások, a ringatózás, a „hintázás”. 20. Az óvoda határait nem tartja be, a kerítésen átmászik, az ajtón kimegy. 21. Hosszasan, ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban, hosszasan figyel egy tárgyat. 22. Érzékeny, túlérzékeny, ha a keze/teste különféle anyagokkal érintkezik (homok, fű, kavics, növények, víz, szél, hó). 23. Folyamatosan mozgásban van, nem áll meg. 24. Nagyon passzív, bátortalan, keveset mozog, bizonytalan a mozgása, túl óvatos, félős. 25. Koordinálatlan a mozgása, gyakran esik, terepen bizonytalanul fut, nem mászik ügyesen. 26. Veszélyérzete nem alakult ki. 27. A térbeli mozgáslehetőségeket nem keresi, esetleg kifejezetten kerüli a fel-le és átmászást, átbújást (mászókán, csúszdán, bokron, kerítés lábazatán). 28. A mozgó játékokat (hinta, libikóka, forgó játék) nem szereti, fél rajtuk. 29. Lábbal hajtható járműre nem ül szívesen (kismotor, futóbicikli, tricikli), vagy nem halad vele ügyesen.

Figyelemfelkeltő jelek a 3–4 éves óvodás tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, tisztálkodás, mosdóhasználat, öltözködés, alvás	30. Az étkezéshez használt tárgyakat nem a rendeltetésüknek megfelelően használja (pörgeti a tányért, a fejére teszi, kiönti a vizet a pohárból). 31. Nem használ, vagy ügyetlenül használ evőeszközt, poharat. 32. Nem fogad el új ízeket, szűk az ételek repertoárja. 33. Nagyon válogatós, csak bizonyos textúrájú, hőmérsékletű, színű ételeket fogyaszt. 34. Állandóan piszkos, maszatos, nem igényli, hogy tiszta legyen a ruhája, a teste, a keze, a szája. 35. Zavarja, ha piszkos, maszatos a ruhája, a teste, a keze, a szája. 36. Nehezen viseli az arcmosást, fogmosást, körömvágást. 37. Szobatisztasága kialakult, de sokszor bepisil, nem jelzi szükségletét. 38. Évszakváltáskor ragaszkodik a ruhaneműihez, nem akar új ruhát felvenni. 39. Öltözködésben ügyetlen. 40. Pihenőidőben nem tud elcsendesülni, elaludni.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 3–4 éves óvodás	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás	1. Mások érzelmeire nem, vagy inadekvátan reagál; a gyerekek sírására túlzottan megijed, vagy agresszív lesz. 2. Autoagresszív (a fejét üti, karmolja, harapja magát, de megfigyelhető másra irányuló, indokolatlannak tűnő fizikai agresszivitás is).
Társas interakciók	3. Alapvető szükségleteit nem jelzi, elakadáskor nem kér segítséget. 4. Viselkedése másokkal közömbös, vagy túl közvetlen. 5. Az alapvető társas viselkedés szabályait nem érti, figyelmen kívül hagyja.
Figyelem	6. Nehezen jegyzi meg, találja meg az óvodai jelét. 7. Általában nem figyel fel az óvodai zajban a nevére, rendszerint ő az utolsó, aki pakolni kezd. 8. Erőteljesebben monitorozza a környezetét.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 3–4 éves óvodás	
Utánzás	9. Szociális funkciójú, érzelmekre alapuló cselekvéseket nem utánoz. 10. Nem utánozza a mondókákat, dalokat, amelyeket az óvodai csoportban énekelnek/mondanak. [Lásd Utánzás, 30–36 hó; 9. jel.]
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	11. Gyakran visszaismétli a kérdést, vagy mindig ugyanarról a témáról beszél. 12. Gesztushasználata szegényes. 13. A társalgási helyzetekben csak kevés szót használ, és/vagy nem jutnak eszébe az egyébként ismert szavak. [Lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 11. jel.] 14. Csak egy-egy szóval kommunikál, nem alkot szókapcsolatokat vagy egyszerű mondatokat. [Lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 12. jel.] 15. Beszéde nem folyamatos, töredezetté válik, sűrűn fordulnak elő benne megakadások és ismétlések. [Lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 13. jel.] 16. A közösségben egyáltalán nem beszél a társaival vagy a gondozóival. [Lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 14. jel.] 17. Egyre kevesebb verbális közlést ad, kapcsolata a környezettel lazul, pedig korábban már szavakat, esetleg távirati mondatokat használt. [Lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 15. jel.] 18. A már meglévő készségek vesztése (regresszió) figyelhető meg.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 3–4 éves óvodások tevékenységeiben

Szabad játék (3–4 év)

1. **Kortársai iránt nem érdeklődik, egyszerű szerepcserés játékokba nem vonható be, többnyire magányosan játszik.**
   - Az óvodáskor a gyermekek szimbolikus és kezdeti szerepjátékainak virágkora. Játékukban megjelenik a szociális funkciójú utánzás: a különböző viselkedéssémák, a családi események, a mindennapi tevékenységek eljátszása, amelyek a szociális megismerés fontos alapegységei. Ismereteik bővülésével egyre többet tanulnak a különböző „forgatókönyvekből", szerepekből. Hároméves koruk körül ismereteiket elmélyítik, rögzítik a szociális világban, mégpedig úgy, hogy a szerepeket eljátsszák (Ranschburg 2012).

   Hogyan figyeljem meg?

   - Egy olyan természetes közeget hozzon létre, ami a gyermek számára ismert! A kezdeményező személy ne legyen neki idegen! Pakolja el a nem szerepjátékhoz kapcsolódó játékokat! Szabad játékhelyzetben figyelje meg, hogy a gyermek mit csinál egyedül a kiskonyhában, a babákkal, a szerszámokkal, a székekből készített „busszal" stb. Ha magától nem jut eszébe semmilyen tevékenység, nem kezd el játszani, verbálisan segítse elkezdeni; alakítson ki egyszerű párbeszédet vele! („Melyik a kedvenc járműved?" „Anya mit szokott csinálni a konyhában?" „Nézd, ez lehetne a busz!") Majd várjon, hogy a gyermeknek mi jut az eszébe, milyen cselekvéseket társít az eseményhez!
   - Figyelje meg, hogyan reagál a gyermek, ha ön szerepjátékot kezdeményez vele!
     - Játszik-e epizódokból álló szerepjátékot, vagy mindig ugyanazt a cselekvést, cselekvéssort játssza?
     - Szerepjáték helyett a tárgyakat csak funkcionálisan, vagy esetleg inadekvát módon használja?
     - Beszélgetésbe nem vonható be, nem figyel, a saját játéktevékenységéből nem zökkenthető ki?
     - Nem érti, hogy ön mit szeretne tőle?
     - Ha babát, macit ad a kezébe, és ön a játéktárgy nevében beszél, a gyermek reagál-e arra, ha a baba „kér inni" vagy „enni"? Keres-e neki egy poharat, és úgy tesz-e, mintha adna neki inni vagy enni? Ha figyel, de nem reagál, próbálja meg konkrétabban: „Kérek teát!" „Kérek sütit!"
     - Ha erre sem figyel, próbálkozzon más helyzetben, más játékokkal, de olyan rutinokhoz kapcsolódjon, melyekkel a mindennapjaiban találkozhat! (Például autózik a maci, lefekszik a maci aludni, de előtte fürdik…)
   - Figyelje meg, hogy a kortársai iránt érdeklődik-e, egyszerű szerepcserés játékokba bevonható-e!
   - Esetleg nem, vagy kevésbé mutat érdeklődést más gyerek iránt? A mellette játszó kisgyermeket nem figyeli, nem keresi a gyerektársaságot? Inkább magányosan, ismétlő játékot játszik?
   - Szerepjátéka ismétlődő, mindig ugyanazt játssza? Ha bekapcsolódik egy kortársa, nem tudja folytatni a játék menetét?
   - Lásd még Szabad játék (30–36 hó), 1., 2. jel; Társas interakciók (30–36 hó), 3. jel.

Érdemes megkérdezni!

- Otthon mit játszik a gyermekük szívesen?
- Eljátszott-e már magától valamilyen élményt, eseményt?
- Utánozza-e a felnőtteket, gyerekeket?

Összegzés

- Amennyiben a szülők és a megfigyelő szakemberek azt tapasztalják, hogy a gyermek szerepjátékában nem jelennek meg egyszerű „forgatókönyvek", a játéka ismétlődő, a másik fél bekapcsolódására nem, vagy ritkán reagál, továbbá ha egyéb területeken is tapasztalnak a kisgyermek fejlődésében figyelemfelkeltő jeleket (az érzelmek értelmezése, kifejezése, társas interakciók, kommunikáció, szenzoros integráció feldolgozása), akkor irányítsa a szülőket szakirányú vizsgálatra!
- Amennyiben több hónap után sem figyelhető meg fejlődés, további segítségnyújtásért keressék fel az óvodai pszichológust, gyógypedagógust akkor is, ha csak ez a figyelemfelkeltő jel.

2. Önálló játékában gyakori az ismétlődő játék, érdeklődése szűk körű.

- A gyermek játékában, főleg a beszoktatási időszakban, esetenként megfigyelhető regresszió. Játéka egyáltalán nem hasonlít arra, amiről a szülők beszámolnak. Érdemes pár hónapot várni, míg a kicsi már komfortosabban érzi magát az új közösségben. Amennyiben a gyermek önálló játéktevékenységét az alábbiak gyakorta és hónapok óta tartó változatlansággal jellemzik, azt mindenképpen figyelemfelkeltő jelként tekintjük:
  - Gyakori az ismétlődés.
  - Nehezen fogadja el a változtatásokat, mindig ugyanazt játssza.
  - Autók, vonatok vízszintes helyzetben történő hosszas megfigyelése, sorba rakosgatása.
  - A használati tárgyak ismétlődő és rendszeres működtetése (akkor is, amikor az nem adekvát).
  - Ajtók folyamatos kinyitása, becsukása; mihelyt észreveszi, hogy egy ajtó nincs a megfelelő állásban, az aktuális tevékenységétől függetlenül, a felnőtt engedélye nélkül becsukja vagy kinyitja.
  - Lámpák fel-le kapcsolgatása.
  - Függönyök gyakori és ismétlődő jellegű húzgálása.
  - Forgó tárgyak láttán izgatottá válik, mindenhol észreveszi, vagy mindenáron működtetni szeretné őket.
- A fenti példákon kívül még számtalan eltérő játéktevékenységet figyelhetünk meg. A megfigyelés fókusza a gyakori és hosszan tartó ismétlőjáték vagy tevékenység, esetleg csak a vizuális vagy ok-okozati összefüggés megfigyelése (gépek; garázsajtók), ami már a gyermek felfedezését, tanulását és az interperszonális világ megismerését akadályozhatja.

Hogyan figyeljem meg?

- Áttekintésre javasoljuk a következőket: Szabad játék (30–36 hó), 1., 2. jel; Szabad játék (24–30 hó), 2., 3. jel.
  - Figyelje meg, hogy van-e olyan játéktárgy, amit rendeltetésszerűen használ!
  - Mintaadás után funkcionálisan használja-e a tárgyakat/játékokat?
  - Zavarja a gyermeket, ha más is bekapcsolódik a játékába?

- Könnyen kizökkenthető?
- Ajánljon fel számára autót, vonatot, babát! Figyelje meg, hogy képes-e rendeltetésüknek megfelelően használni őket!
- A használati tárgyakkal más helyszínen is ismétlődő tevékenységeket végez, és mindig ezt csinálja, vagy csak a tevékenységekhez kapcsolódóan szeretné az önállóságát „gyakorolni"? Örül, ha valamit egyedül tud működtetni?
- Sokat forog körbe-körbe? Futkározás közben feltűnő módon használja-e a perifériás látását (erősen oldalirányban tekintve tartja a fejét, nem előre néz, miközben szalad)? Eközben a környezetére nem, vagy kevésbé figyel?
- Érdeklődését jobban felkelti a lámpák kapcsolgatása, a függönyök ki-be húzása, minthogy játéktárgyakkal játsszon?
- Esetleg a forgó, pörgethető játéktárgyakkal tudja csak elfoglalni magát?
- Mindenhol észreveszi a propelleres tárgyakat, és nehezen lehet a figyelmét elterelni?
- Amikor csak lehetősége van rá (esetleg akkor is, ha nem), mindig a vízcsaphoz, mosógéphez szeretne menni? Ilyenkor a figyelme nehezen terelhető el, beszédre, kérésre, utasításra nem, vagy kevésbé figyel?
- Tevékenységváltása esetén (a játékidő végén) betartja-e az alapvető szabályokat (például elpakolás)?
- Játéktevékenység közben felfigyel és teljesíti a mindenkinek szóló instrukciókat, kéréseket?
- Nehezen zökkenthető ki az ismétlőjátékából?
- A kisautókat szereti-e sokáig a hasán le-fel gurítani, miközben sokáig és közelről figyeli őket?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e otthon segíteni a gyermekük, és ha igen, milyen feladatai vannak? (A lámpát neki kell lekapcsolni, a függönyt behúzni, stb.)
- Ezeket adekvátan teszi, vagy sokszor ismétli őket, és csak beavatkozással tudja abbahagyni a tevékenységet?
- Játszik-e otthon egyedül, és mit?
- Észrevették-e, hogy a játéka kevésbé színes, hogy gyakran ismétlődő, esetleg a megszokottól eltérő módon játszik?
- Otthon mit tesznek, ha mindig ugyanazzal a tárggyal és ugyanazt szeretné játszani?

Összegzés

- Az ismétlődő, repetitív játéktevékenység erős figyelemfelkeltő jel ebben az életkori szakaszban. Azonban fontos különbséget tenni: ha a gyermek azért ismétel bizonyos tevékenységeket, mert új dolgot, tárgyat lát, és az önállóságát gyakorolja, vagy azért teszi újra meg újra, hogy megdicsérjék.
- Amennyiben az ismétlődő tevékenységek repetitívvé válnak, és idővel sem csökkennek; ha a környezetére nem vagy kevésbé figyel a gyermek; ha nehezen tudja abbahagyni a játékot, szociális interakciót egyoldalúan létesít, vagy nem létesít kapcsolatot a környezetében lévő személyekkel, valamint ha több, az átfogó területeken (társas interakció, kommunikáció) is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, és a szülők, szakemberek is tapasztalják őket, akkor irányítsa a családot szakirányú vizsgálatra!

- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát gyógypedagógus, pszichológus segítségével feltérképezni!

3. Viselkedésében és játékában rugalmatlan, nehezen vált tevékenységet.

- A kisóvodásoknál előfordul, hogy nehezen hagyják abba, amit éppen csinálnak, vagy annyira elmerülnek a tevékenységükben, hogy esetleg nem mindig figyelnek fel az utasításokra, de a körülöttük pakolászó, mozgó gyerekekre egy idő után fölneszeznek, majd ezt követően általában (esetleg felnőtt beavatkozására) követik az eseményeket.
- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek szinte nem tudja abbahagyni a játékot, pedig szemlátomást „csak" körbe-körbe húzgálja a vonatot; vagy egy szociális eseményben nem vesz részt, nem érdeklődik például a közös játékok, tevékenységek iránt; ha a játékában nem tud reagálni a másik szándékára, és vissza-visszatér a saját játékához; ha nem figyel a felnőtt instrukcióira, de biztosan hallja azt; ha bizonyos viselkedéseket, tevékenységeket személyekhez társít (például csak egyvalaki tálalhatja neki az ebédet, és ha ő hiányzik, akkor nem kér enni); ha csak egy általa megtanult módon lehet elpakolni, vagy csak egy bizonyos helyre engedi, hogy letegyék a játékait, ha öltözködésében az évszakváltáskor nehezen vált, ha játékában nem engedi meg a változtatásokat, stb.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy viselkedése, játéka mindig rugalmatlan-e, vagy esetleg valamilyen személyi/környezeti tényezők átmenetileg befolyásolják!
- Figyelje meg, hogy kommunikál-e, illetve hogy miért nem hagyja abba a játékot!
- Figyelje meg: érti-e a gyermek a másik fél egyszerű szándékát, vagy nehézségei vannak a másik ember szándékainak megértésében?
- Érti a szociális kezdeményezéseket, és rugalmasan reagál rájuk a szociális kontextusnak megfelelően?
- Figyelje meg a gyermek viselkedését, amikor a napi rutintól eltérő tevékenység következik! Mit tesz olyankor? Kommunikálja a bizonytalanságát? Dobál, sír, nem vált tevékenységet, vagy a megszokotthoz ragaszkodik?
- Figyelje meg: megengedi-e, hogy a játékába bekapcsolódjanak?
- Figyelje meg, hogy mit csinál, ha egy másik gyerek mást játszik avval a játékkal, amivel ő mindig ugyanazt vagy mindig ugyanúgy játszik!

Érdemes megkérdezni!

- Otthon vannak-e, és ha igen, milyen szabályokat, normákat kell a gyermeküknek betartania? Mi történik, ha ez nem sikerül neki?
- Hogyan reagál rá, mi történik akkor, ha a napi rutinban változás történik?
- Vannak-e feltűnő ragaszkodásai a gyermeküknek, ami a mindennapi életüket már zavarja, és a gyermek is frusztrált lesz, ha attól eltérnek? (Csak egy bizonyos úton mehetnek; mindig ugyanazt a mesét nézi; nem hordhatja az anya kiengedve a haját; nem beszélgethetnek apával, csak vele; stb.).
- Hogyan reagál, ha a kedvenc, már fejből is tudott mesében nem azt válaszolják, amit a gyermekük elvár?

Összegzés

- A rugalmatlan viselkedésszervezés, játék ritkán jelenik meg önmagában figyelemfelkeltő jelként. Általában több, az átfogó területeket érintő területen is tapasztalhatók (érzelmek értelmezése, kifejezése, társas interakciók, kölcsönös kommunikáció, szenzoros integráció feldolgozása) eltérések. Amennyiben a kisgyermek fejlődésében több, a fenti, átfogó területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, és a szülők, szakemberek is tapasztalják ezeket, irányítsák a szülőket a pedagógiai szakszolgálathoz szakirányú vizsgálatra!
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát szintén a szakszolgálatnál gyógypedagógus, pszichológus segítségével feltérképezni!

4. Nem tudja egyedül elfoglalni magát, csak segítséggel tud játszani, esetleg nem játszik, inkább a folyosón szaladgál.

- A legtöbb gyermek szeret szaladgálni, főleg egy szép hosszú folyosón. Amikor csak tehetik, élnek az alkalommal, és páran szemfülesen akkor is, amikor nem szabad. Sok kisgyermeknél tapasztalható, hogy nehezen tudja elfoglalni magát, ezért segítség kell neki ahhoz, hogy elkezdjen játszani, de egy kis megtámogatás után már rövidebb ideig tud önállóan játszani, esetleg többször osztja meg szüleivel, pedagógusával a játék menetét, a „művét” stb.
- Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek legkedveltebb tevékenysége az, hogy a csoportszobán kívül oda-vissza szaladgál, kérésekre, tiltásra nem, vagy kevésbé reagál, esetleg közben bizonyos ingereket erősebben keres (például vizuális, auditív ingerek); ha nem előre néz, hanem kissé oldalra; ha a perifériás látása erőteljesebb használatával fut, vagy a csíkokat, mintákat nézegeti, vagy éppen sikítozik.
- Szintén figyelemfelkeltő, ha önállóan szinte semmilyen játékkal nem tud játszani, de bemutatás, mintaadás után bevonhatóvá válik, és utánoz; ha játékában ötlettelen, viszont kérések, instrukciók mentén a játékhelyzetben szívesen részt vesz.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy mit csinál a gyermek szaladgálás közben!
  - Szeretné a felnőttek figyelmét felkelteni, keresi a másik féllel a tekintetkapcsolatot, és huncutkodik?
  - Futkározás közben a környezetére, a verbális instrukciókra kevésbé figyel?
  - Udvaron is megfigyelhető, hogy futás közben esetleg vizuális ingereket keres?
  - A csoportszobában is futkározik, nem tud önállóan játszani?
- Hogyan kéri meg a gyermek a másik felet, hogy játsszon vele? Ha az elkezd vele játszani például egyszerű szimbolikus játékot, mit csinál?
- Utánozza-e önt?
- Mindig ugyanazt akarja ismételni vagy ismételtetni?
- Vannak új ötletei, amelyeket beépít a játékába?
- Esetleg cselekvéssel kevésbé járul hozzá a közös játékhoz, inkább csak verbálisan instruálja a felnőttet, a gyereket?
- Ha a másik fél nem folytatja a játékot, ő nem tud tovább játszani? Vagy csak ugyanazt ismétli, amit látott, vagy rituálészerűen kezd el velük játszani?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon mit szokott a gyermekük egyedül játszani?

- Hogyan hívja a szülőket játszani, illetve hívja-e őket?
- Otthon csak passzívan van jelen a játékban, vagy aktív cselekvőként?
- Instruálja-e a szülőket, hogy mit csináljanak a játéktárgyakkal?
- Ha a szülők nem tudnak játszani vele, akkor mit csinál a gyermekük?
- Szaladgálás közben figyeli-e a szülőket, mosolyog-e rájuk, interaktív játékot kezdeményez-e?
- Magában szaladgál, és eközben is inkább bizonyos ingerkeresés tapasztalható?
- Kérésre abbahagyja a szaladgálást?

Összegzés

- További kivizsgálást igényel, ha a következők tapasztalhatók:
  - A gyermek önállóan nehezen kezd el játszani, játékában eszköztelennek tűnik, ugyanakkor a másik fél bekapcsolódására bevonható a játékba, de inkább csak instruálja vagy követi a felnőttet.
  - Közös játékhelyzetben a viselkedése, játéka inkább szertartásossá válik.
  - Magányos játéka szegényes vagy egyedül nem is játszik.
  - Futkározás közben vizuális vagy egyéb ingereket keres, a közösségi szabályokat nem tartja be, tiltásra nem reagál.
- Amennyiben a kisgyermek fejlődésében az átfogó területeken több figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak (társas interakció, kommunikáció, érzelmek, indulatszabályozás), s ha más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek, továbbá a szülők, a szakemberek is hasonlókról számolnak be, akkor irányítsák a szülőket a pedagógiai szakszolgálathoz szakvizsgálatra!
- Amennyiben más fejlődési területen nem tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, de több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát szintén a szakszolgálatnál pszichológus segítségével kideríteni!

5. Szokatlan szenzoros érdeklődés, bizonyos ingerekre pánikszerű reakció.

- A legtöbb 3-4 évesnél előfordul, hogy még megijed bizonyos ingerektől, vagy vannak ingerek, amelyek jobban érdeklik, és van, amit hárít. Néhányukkal azonban előfordul, hogy ez a mindennapjaikat is befolyásolja, és viselkedésükben jelentős változásokat okoz. Ha egy gyermek figyelmét teljesen lekötik a különböző – például vizuális – ingerek, kevésbé tudja felfedezni maga körül az interperszonális világot. Ha például minden erőteljesebb gépi hangra azt hiszi, hogy az a porszívó, és mintegy pánikszerűen megijed, előfordulhat, hogy szinte már az utcára sem akar kimenni. Az idő előrehaladtával egyre nehezebb kideríteni, hogy mi az ok és az okozat, s hogy az adott problémás viselkedést mi váltja ki, miért válik bizonyos helyzetben kimondottan rugalmatlanná a gyermek.
- Jelen esetben (a teljesség igénye nélkül) olyan figyelemfelkeltő jeleket emelünk ki, melyekkel feltételezhetően a leggyakrabban találkozhatunk a mindennapokban.

Hogyan figyeljem meg?

- Szabad játék közben végezhet megfigyeléseket az alábbi szempontok alapján:
  - Figyelje meg: előfordul-e, hogy a gyermek egy egyszerű hangot adó játékbaba hallatán befogja a fülét, elszalad, sikít? Ha csak meglátja, tartózkodik, és nem megy a közelébe?
  - Megunhatatlanul nyomogatja a hangokat adó játékokat?

- Előfordul-e, hogy a különböző játékokkal való manipulálás közben előtérbe helyezi például a vizuális ingereket? (Szemmagasságban húzogatja a kisautókat, vonatokat; kerítés mellett futva erőteljesen használja a perifériás látását, vagy a kisautókat a hasán húzgálja fel-le, stb.)
- Pörgő-forgó dolgokat hosszasan figyel, működtet?
- Mindent a szájába vesz, rágcsálja a játékokat?
- Inkább a tárgyak felülete érdekli? (Hosszasan elmerül a szőnyeg tapogatásában, mintájának a nézegetésében, stb.) Esetleg nem nyúl hozzá a tárgyakhoz, vagy fél megérinteni őket?
- Gyerekek közelében befogja a fülét?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek viselkedését az ingerek annyira befolyásolják, hogy akadályozzák a személyi és tárgyi környezetének megismerését, és viselkedésproblémákat okoznak, a pedagógiai szakszolgálatnál szakirányú vizsgálata indokolttá válik.

6. A kezeivel ügyetlenül játszik.

- A gyermekek ebben az életkorban ügyesen építenek kisebb elemekből, és játszanak apró játékokkal.
- A játék és a mindennapi tevékenységek során deríthetjük ki az okát, ha valami akadályozza a gyermeket abban, hogy kezeivel az életkorának megfelelően ügyeskedjen, manipuláljon (építés kisebb elemekből, játék a babaházzal; a baba öltöztetése; főzőcskézés: keverés, csavarás, tekerés mozdulatainak használata, stb.). Okként előfordulhat, hogy a gyermek folyamatosan erőteljes tapintási ingereket keres, és ez megakadályozza őt a finomabb kézhasználatban. Ennek jele lehet, hogy a célszerűbb tevékenységek végzése helyett folyamatosan mindent megtapint, fogdos, babrál valamivel. Ez lehet szilárd tárgy is, de dagonyázhat, maszatolhat képlékeny anyagokkal is, ami miatt állandóan koszos, ragacsos. Élvezheti a kifejezetten erős, durva ingereket, főként a tenyerével és talpával (rezgést, dörzsölést, szúrós felületet, harapdálást, hideget).
- Más esetben úgy látjuk, mintha a keze érzéketlen lenne: folyton ügyetlenkedik, nehezen sajátít el új kézmozgásokat, és ügyetlen az eszközök használatában is (evőeszköz, olló, ecset, ceruza, hangszerek, a testnevelés kéziszerei, természetes anyagok az alkotásokhoz). Emellett gondja lehet az egyszerű feladatok és az önkiszolgálási tevékenységek kivitelezésével is. Még mindig a szájába vehet játékokat, tárgyakat, és habzsolhatja az ételt, teletömheti a száját. Az erőkifejtésben, erőadagolásban is küzdhet nehézséggel, emiatt a kortársaival folyton ütközhet, lökdösődhet. A tárgyak ujjakkal való megszorításának erősségével szintén gondja támadhat a manipuláció során, ugyanígy a rajzeszköz megfogásával a grafomotoros tevékenységeknél.
- A gyenge szem-kéz koordináció, a rossz kézügyesség, az éretlen finommotorika hátterében akár a tevékenységek megfigyelésének, megértésének a nehézsége is állhat, a mozgássorok szervezésével és kivitelezésével együtt (Kranowitz 2012).

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel kisebb méretű építőelemeket, amikkel konstruálni lehet, illetve szimbolikus játékra alkalmasak!
- Figyelje meg, hogy ügyes-e a kezeivel, amikor játszik!

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire látják ügyesnek a gyermek kezeit a szülők, óvónők?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek finommotoros tevékenységeit nem látja elég ügyesnek a spontán játéktevékenység során, figyelje meg más helyzetekben is! Ehhez tekintse át az Irányított tevékenység, tanulás (3–4 év) 8–12. jeléhez javasolt szempontokat! Amennyiben több eltérést, nehézséget is talál, tanácsolja a család számára a pedagógiai szakszolgálat felkeresését!

Irányított tevékenység, tanulás (3–4 év)

7. Közös játékokba nem kapcsolódik be.

- A kisóvodásnak irányított tevékenységben még nem kell részt vennie, de a legtöbb gyermek szívesen csatlakozik egyszerű, az óvodapedagógus által kezdeményezett közös foglalkozásokhoz. A kicsik ritkán élik meg feladatnak a körjátékot, a közös beszélgetéseket, a meseolvasást vagy a festést. Fontos különbséget tennünk a tekintetben, hogy vannak, akik ha néha bekapcsolódnak egy tevékenységbe, akkor értik is a társas szabályokat, de többnyire nincs kedvük betartani őket: dacolnak vagy ellenállnak valamilyen okból; és vannak olyanok, akik nem értik a másik viselkedését, szociális figyelmük, szociális szabályozásuk nehezített. Az utóbb említettek gyakran nem tudnak a gyerekek közelében lenni, nem figyelik meg, és nem utánozzák a többieket, vagy erősen hárítják a testkontaktust, például a kézfogást.
- Van gyermek, aki szívesebben játszik magányosan, ismétlődő jelleggel, mint a társaival: dühössé, frusztrálttá válik, amikor vége lesz a játékidőnek, és helyette valamilyen közös tevékenység következik [lásd feljebb Szabad játék, 3. jel]. Sikerül ugyan pár percre bevonni, de aztán egyik pillanatról a másikra kiszáll a játékból, és nem tudja megfogalmazni, hogy miért. A kéréseket, szóbeli szöveget nem tudja követni, vagy gyakran visszamondja őket.

Hogyan figyeljem meg?

- Tevékenység kezdeményezésekor figyelje meg:
  - Minden közös tevékenységből kimarad?
  - Figyeli-e a többieket, tükröződik-e az arcán, hogy tetszik neki a játék?
  - Passzívan részt vesz benne, csak nem mer a gyerekekhez közel menni?
  - Esetleg ha egy általa ismert közös játékot játszanak, akkor szívesen vesz részt benne, és együttműködő?
  - Más tevékenységekben hogyan viselkedik?
  - Szégyenlős, nehezen oldódik, de utána már kooperatív?
  - Tekintse át az Irányított tevékenység, tanulás (3–4 év) 11. jeléhez leírtakat is!

Érdemes megkérdezni!

- „Hazaviszi” az óvodában tanultakat? (Elmeséli a közös játékot, elmondja, hogy miért nem akar rajzolni?)
- Magától nem tart élménybeszámolót, viszont gyakran ismételgeti az óvodai énekeket, meséket, és csak irányított, eldöntendő kérdések mentén tudja elmondani a vele történteket?

- Óvodán kívüli kortársaival, felnőtt irányításával bevonható-e egyszerű közös játékokba?
- Szüleivel is kerüli a testkontaktust, például a kézfogást?

Összegzés

- Ha a gyermek semmilyen, a felnőtt által kezdeményezett közös tevékenységben nem vesz részt, és ennek okát egyszerű, de adekvát módon nem tudja kommunikálni, helyette ismétlődő jelleggel magányos játékot játszik, problémás viselkedéseket mutat, és az átfogó területeken több figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak (társas interakciók, kommunikáció, érzelmek), valamint a szülők és szakemberek más területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, irányítsák a szülőket gyermekükkel a pedagógiai szakszolgálathoz szakirányú vizsgálatra!
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát szintén a szakszolgálatnál pszichológus segítségével kideríteni!

8. Nem szívesen rajzol, a vonalak nem különülnek el a firkától.

- A kisóvodásban megszületik az ábrázolás késztetése is: amit lát vagy az emlékezetében tárol, azt a papíron meg kell jelenítenie. Általában emberfigurákat próbálgat, aminek a lényege, hogy az általa vezetett vonalakat fel tudja ruházni jelentéssel. Miközben rajzol, a gyermeket már nem a lendület, hanem az ábrázolás, az alkotás vezérli. Firkája lelassul, a vonalak elkülönülnek, és a papírra az alapformákhoz hasonló formációk kerülnek.

Hogyan figyeljem meg?

- Kezdeményezzen szabad rajzolást! Ekkor ne adjon mintát, inkább engedje beszélni a gyermeket a tevékenysége közben! Nagyobb felületet és a számára legkönnyebben kezelhető rajzeszközt kínáljon neki! Időnként biztassa: „Ühüm, látom!” „…éés még?” „Ez nagyon tetszik nekem! Mi ez?”
- Kínáljon fel ábrázolásra alkalmas eszközöket a gyermeknek! Ültesse megfelelő méretű kisasztalhoz! Figyelje meg, hogy a krétát/ceruzát/ecsetet meg tudja-e úgy fogni, hogy könnyedén irányíthassa a felületen!
- Ha nem húz irányítottan vonalakat, és nem próbál ábrázolni valamit, mutassa be a gyermeknek, hogyan lehet különböző irányokba vonalat húzni, kört rajzolni, egyszerű alakzatot megrajzolni! Biztassa utánzásra!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e rajzolni, festegetni, krétával firkálni? Élvezi-e a gyermekük?
- Jól tudja-e irányítani az eszköz mozgását?
- Szokott-e vonalakat húzni, vagy csak firkálni tud?
- Próbál-e tárgyakat, élőlényeket ábrázolni?
- Vannak-e felismerhető, egyszerű alkotásai vagy olyan, amit ő megnevezett?

Összegzés

- Lásd a következő, a 9. jel összegzésében írtakat!

9. Az ollóval nyírás és a gyöngyfűzés nehézséget okoz.

- 3-4 éves korra a gyermekek képessé válnak a két kéz mozgásainak összehangolására és a test középvonalának keresztezésére egyre bonyolultabb tevékenységek végrehajtása érdekében. Ebben a korban a gyerekolló megfogása és használata kis gyakorlással

már elsajátítható; kisebb nyírásokat, bemetszéseket tudnak csinálni a lap szélén, illetve papírcsíkot felvágnak. Gyöngyöt zsinórra könnyen felfűznek. A mozgáskoordináció gyengesége esetén a gyermek nem tudja egymással összhangba hozni az érző és mozgató tapasztalatokat, és nehezen tudja megszervezni a motoros választ.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon gyermekollót és papírt/papírcsíkokat a gyermeknek, majd ültesse kisasztalhoz!
- Figyelje meg: az ollót meg tudja-e úgy fogni, hogy könnyedén irányítsa? Sikeresen nyirbál-e?
- Kínáljon neki gyöngyöt és felfűzésre alkalmas eszközt a kisasztalnál ülve! Biztassa fűzésre, és ha szükséges, mutassa be a tevékenységet!
- Figyelje meg, hogy könnyedén felfűzi-e a gyöngyöket!
- Figyelje meg: a ceruzát, ecsetet, kanalat, kancsót inkább átveszi-e a másik kezébe, amikor kereszteznie kellene a test középvonalát?
- Nehéz-e számára az ugrás, a tapsolós játék, a ritmikus mozgás, a ritmushangszerek használata, a labda elkapása, a gombolás, a mozdulat utánzása (Kranowitz 2012)?

Érdemes megkérdezni!

- Tud-e nyirbálni a gyermek? Tud-e fűzni?
- A mindennapok során mit figyelnek meg: ügyesen használja-e a gyermek a két kezét egymással összehangolva egyéb játéktevékenység és önkiszolgálás során?
- Szokták-e látni, hogy keresztben átnyúl a teste előtt, amikor erre szükség van a tevékenység során?
- Milyen az egyensúlya?
- Gyakorlás nélkül hamar elfelejti a motoros feladatokat?
- Rossz a kézügyessége?
- Tapintási ingerekre túlérzékeny? Vagy esetleg ingerkereső?
- Térbeli helyzetfelismerése, döntésképessége gyenge?
- Pontosan vagy gyengén érzékeli-e az irányt, a sebességet, a ritmust?

Összegzés (a 8. és 9. jelhez)

- Figyelemfelhívó, ha a kétkezes mozgások nehezen mennek, nem összehangoltak, valamint ha a gyermek karjának mozdulataival nem tudja a test középvonalát keresztezni az ismertetett tevékenységek esetében.
- A látás szempontjából figyelemfelkeltő, ha munka, tevékenység közben túl közel hajol a tárgyhoz, vagy félrebiccenti a fejét.
- Figyelemfelkeltő, ha még nem érdeklődik az ábrázolás, alkotás, szétnyírás, részekre bontás iránt.
- Amennyiben a Szabad játék 6., a Mozgás zárt térben 14–18., valamint a Játék és mozgás a szabadban 22–29. jele közül többet is észlelünk a fentiek mellett, érdemes kivizsgálást kezdeményezni a pedagógiai szakszolgálatnál!

10. A puzzle kirakása (6-8 elemből) sikertelen, vagy nem is próbálja meg.

- Ebben a korban már pontosan illesztenek a gyermekek: formák, illetve képek alapján megtalálják az egyes elemek helyét, és a nagy méretű, kb. 3 × 3 cm nagyságú papír puzzle-darabokat egymáshoz illesztve összerakják a képet (nem túl nagy elemszámmal).

- A rész-egész viszonyának felismerése – néhány elemre szétszabdalt kép egyesítése kapcsán – a kisóvodás fontos és kedvelt tevékenysége, kialakulófélben lévő képessége. Ehhez – túl a finommotoros készségeken – vizuális percepció is szükséges.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon 4, 6 vagy 8 elemből kirakható képet, és ösztönözze a gyermeket annak kirakására! Figyelje meg, hogy mennyi segítségre van szüksége!

Érdemes megkérdezni!

- Van-e a gyermeknek képösszerakó játéka?
- Hány elemből álló képet tud kirakni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő és gyakorlásra érdemes, ha a gyermek még kifejezetten kerüli a beilleszthető játékokat is. Ha hibátlanul nem is sikerül összeraknia a képet, legalább a stratégiája legyen látható: milyen támpontokat figyel meg, mi alapján igyekszik a teljes képet létrehozni.
- Kivizsgálást akkor igényel, ha két elemből álló kirakós játékot sem tud összerakni.

11. Kerüli a maszatos játékokat (gyurmázás, festés, ragasztózás, agyagozás).

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki?

- Kerüli-e, hogy piszkos, ragacsos, nedves, maszatos legyen a keze?
- Ha mégis olyan lesz, az nagyon zavarja? Azonnal meg kell mosni, törölni?
- Van-e nehézsége azzal, hogy részt vegyen alkotó tevékenységekben (gyurmázás, festés, ragasztózás, agyagozás)?
- Hogyan reagál szokatlan tapintású anyagra (szőrme, boa sál, karácsonyfadísz, toll, körömkefe)?
- Megváltozik-e a viselkedése, ha arra kényszerül, hogy érintkezzen a „nem szeretem” dolgokkal?

Összegzés

- Lásd a fenti, 8–10. és a Szabad játék 6. jeléhez írtakat.

12. A kézdominancia kialakulása még nem kezdődött el.

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek 4 éves korához közeledve is ugyanolyan gyakorisággal használja hol az egyik, hol a másik kezét; főként ha azt látjuk, hogy mindig azt a kezét veszi elő, amelyikhez közelebb van a tevékenység tárgya (a jobb kezével eszik, ha jobbra van a kanál az asztalon, bal kezével eszik, ha a bal oldalon).
- Az is figyelmeztető jel, ha bizonyos tevékenység során a gyermek állandóan átveszi az eszközt egyik kezéből a másikba, mert nem képes a test középvonalát keresztezni (például festésnél a papír jobb oldalára a jobb kezével fest, a bal oldalára a bal kezével, és így cserélgeti többször az ecsetet; Hajtó et al. 2014).
- Ezt a jelenséget egyelőre elegendő figyelemmel kísérni.

Mozgás zárt térben (3–4 év)

13. Testtartása nem elég erős, stabil.

- Ahogyan azt korábban, a Nagymozgás, laterális dominancia, téri orientáció (3–4 év) tipikus fejlődése kapcsán írtuk, az eredményes tanulás a megfelelően működő motoros képességeken is alapul. A nyugodt üléshez és a megfelelő figyelemhez például a testtartás megfelelő szabályozására is szükség van. A fejlett szem-kéz koordináció egyik feltétele a posztúra (testhelyzet) stabilitása. Amennyiben a központi idegrendszeri funkciók éretten, jól működnek, akkor az agykéreg szabadon összpontosíthat azokra a „magasabb" funkciókra, amelyek a szándékokban és a motoros tervezésben vesznek részt – vagyis a tanulásra.

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki?

- Milyennek látom a kicsit: laza, hajlékony, esetlenül ülő és álló, „szétfolyó", akinek nincs megfelelő testhelyzete, beállítódása a gravitációs térben?
- Nehéz számára a különféle testhelyzetek megtartása?
- Hajlamos a W ülésre?
- Nehezen helyezi át súlypontját, nehezen fordítja el a törzsét?
- Nehezére esik hosszan kivitelezni az „állatjárásokat" (sánta róka, medve, nyuszi, pók, rák)?
- Gyakran roskadozik a széken, elterül a földön, esetlenül ül, szeret bekuporodni valahová?
- Az asztalnál könyököl, a fejét támasztja, az alkarjára vagy az asztalra fekszik?
- Folyton előre csúszik a széken úgy, hogy lába a talajon támaszkodjon?
- Gyenge a fogása, és általában sikertelenséget él át a manipulációban (Kranowitz 2012)?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek állásegyensúlya is gyenge [lásd alább, 14. jel], a kezeivel is ügyetlen [Szabad játék. 6. jel], továbbá ha nagyon passzív, bátortalan, keveset mozog, bizonytalan a mozgása és túl óvatos [lásd Játék és mozgás a szabadban, 24. jel]. Mindezek együttes megfigyelése esetén irányítsa a családot a pedagógiai szakszolgálathoz!

14. Az egy lábon állás, illetve a lábujjhegyre emelkedés nehéznek bizonyul a számára.

- Az óvodás gyermek hosszabb ideig (4–8 mp-ig) tud egy lábon állni, és néhány másodpercig lábujjhegyen egyensúlyozni.

Hogyan figyeljem meg?

- Ösztönözze a gyermeket kapaszkodás nélküli egy lábon állásra, majd lábujjhegyre emelkedésre!
- Adjon szóbeli utasítást! Mutassa be, vagy mondókázással motiválja a gyermeket („Gólya-gólya gilice…", „Ilyen nagy az óriás…" stb. dalokkal)!

Érdemes megkérdezni!

- Megfigyelték-e, hogy egy lábon áll?
- Megfigyelték-e, hogy lábujjhegyre emelkedik?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek állásegyensúlya még bizonytalan, és a fentieket csak kapaszkodással, kézfogással tudja kivitelezni!

15. A futása nem jól koordinált, kevéssé dinamikus.

- A kisóvodásoknál már jól koordinált futást láthatunk. Megjelenik a gyors elindulási-megállási képesség, az irányváltás, az akadályok kikerülése és az egyenetlen talajon való futás biztossága.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a futást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni (nagyobb teremben, folyosón, kint a szabadban)!
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a gyermek lábán!
- Motiválja a gyermeket futásra úgy, hogy irányt kelljen váltania, hirtelen kelljen elindulnia, megállnia, kanyarodnia, megfordulnia, akadályt kikerülnie!
- Figyelje meg részletekre kiterjedően: koordináltan fut-e, veszi-e az akadályokat?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, szeret-e futkározni a lakásban?
- Szokott-e, szeret-e futkározni kint a szabadban?
- Tud-e (például fogócskázásnál) hirtelen elindulni, megállni, kanyarodni, megfordulni, akadályt kikerülni?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek egyenetlen talajon, illetve akadályok között nem fut jól. Ha sokat esik, és nekimegy dolgoknak. A futómozgás megjelenésének hiánya ebben az életkorban kivizsgálást igényel!

16. Ugrásokban ügyetlen, koordinálatlan, merev.

- A gyermekek 4 éves korra akár félméternyire is képesek helyből előreugrani, de 4 éves kor felé haladva már jól láthatjuk a könnyed és ruganyos leugrást fél méternél magasabbról is. Egy lábon állva is képessé válnak ugrálni néhányat, páros lábbal pedig folyamatosan, hosszan előre tudnak ugrálni.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, kemény felület, dobogó vagy zsámoly a leugráshoz!
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a gyermek lábán!
- Motiválja a gyermeket leugrásra, előreugrásra!
- Figyelje meg az elrugaszkodás dinamikáját és a talajfogás ruganyosságát!
- Mérje meg, hogy a gyermek milyen messzire tud előreugrani, és milyen magasról tud leugrani!

Érdemes megkérdezni!

- Próbálkozik-e a gyermek az ugrással, leugrással, előreugrással?
- Biztonságosan ér-e földet?
- Milyen messzire tud előre ugrani, milyen magasról tud leugrani?

Összegzés

- Az ugrás, leugrás, előreugrás megjelenésének hiánya ebben az életkorban kivizsgálásra ad okot. Ha a leugrás, előreugrás csak kis magasságból sikerül (20-30 cm), illetve nem megy a folyamatos ugrálás páros lábbal, akkor további megfigyelésre van szükség.

17. A lépcsőn csak kézfogással tud menni, vagy kapaszkodva, és mindig mellélépéssel.

- Legkésőbb 4 éves korra fel- és lefelé is kapaszkodás nélkül, váltott lábbal mennek a gyermekek, akár hosszabb lépcsőn is. Azonban ha óvodástársaikkal együtt, csoportosan közlekednek a lépcsőn, még minden esetben kapaszkodnak is.

Hogyan figyeljem meg?

- A lépcsőn járást mindenképpen nézze meg, ha van rá lehetőség, ne csak a szülő elmondására hagyatkozzék!
- A lépcsőfokok magassága és szélessége ne térjen el az átlagostól! (Magasság: 15-20 cm, szélesség: kb. 30 cm.)

Összegzés

- További megfigyelés szükséges, ha a gyermek 4 éves korára csak mellélépéssel tud felmenni a lépcsőn.
- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek kezét kell fogni, esetleg két kézzel kapaszkodik a korlátba, és oldalazva megy; ha lépcsőzésnél kapaszkodva a másik kezével a combjára támaszkodik, és nehezen nyomja fel magát; ha lefelé nem mer elindulni önállóan akkor sem, ha rövid a lépcső és van korlát.

18. Nehezen tudja a labdát állva célirányosan eldobni és közelről elkapni. A labdába nem tud ügyesen belerúgni álló helyzetben, lendületesen és célirányosan.

- A nagyobb labda kétkezes dobásánál az óvodások már képesek alulról vagy a fej fölött is indítani a dobást. Kislabdával továbbra is uralkodó az egykezes felső dobás. Néhány méteren belül eltalálják a kiszemelt célt. Az elengedést követően a dobókarral megegyező lábbal kilépnek előre. Elkapáshoz az érkező labdát előre nyújtott merev karral várják, és egy merítésszerű mozdulattal a mellkasukhoz szorítják. Csak az esetek felében, negyedében képesek megtartani az érkező labdát.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, puha gumilabda és kislabda!
- Labdázzon, focizzon a gyermekkel, és figyelje meg, hogyan bánik a labdával!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e labdázni, focizni?
- Mennyire látják ügyesnek?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel más koordinációs és egyensúlyi próbákkal kiegészítve (20., 21., 22., 23. jel), ha a gyermek nem tudja eldobni a labdát, csak elejti vagy gurítja; ha a labda dobásakor kibillen az egyensúlyából, vagy akár el is esik; ha nem tudja álló helyzetben rúgni a labdát, csak úgy, ha járás közben nekimegy; ha elesik, vagy mellérúg, amikor állva a labdába próbál rúgni.

Játék és mozgás a szabadban (3–4 év)

19. Gyakoriak a szokatlan, ismétlődő ujj- és kézmozgások, a ringatózás, a „hintázás”.

- Az ismétlődő, főleg valamilyen inger (külső vagy belső) hatására történő intenzív manírok, sztereotip tevékenységek, gyakori öningerlő viselkedések mindenképpen figyelemfelkeltők.
- Gyakran bizonyos szenzoros ingerek is kiválthatnak szokatlan mozgásformákat.

Hogyan figyeljem meg?

- Mit csinál a gyermek, ha örül, izgatott, fél, ingerült?
- Mit csinál, ha nem játszik semmivel, „unatkozik”?
- Hogyan reagál erős ingerekre (pörgő tárgyakra, ismétlődő hangot adó játékokra)?
- Gyakran szokott-e a kezével úgy csinálni, mintha valamilyen jármű ajtajának a mozgását utánozná, miközben tekintetével erőteljesen a kezével történő „nyitást-zárást” követi?
- Szabadtéri tevékenységben megfigyelhető-e valamilyen szokatlan, ismétlődő mozgás („röpködés”, falevelek hosszas bámulása)?
- Állandó szaladgálás közben szinte mindig lefelé néz, figyeli-e az árnyékát?
- Szaladgálás közben a perifériás látását használva és megtartva (a szemével nem előre tekintve) szalad, gyakran nekimegy valakinek, elesik?

Érdemes megkérdezni!

- A fenti kérdések alapján kérdezzen rá, hogy otthon a szülők tapasztalnak-e hasonló figyelemfelkeltő jeleket!

Összegzés

- Ha a gyermek örömében, izgatottságában néha „repked”, vagy ha fáradt, cumizik és közben „hintáztatja” magát, de más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, akkor ez nem ad okot kivizsgálásra.
- Amennyiben a fenti kérdések alapján a szülők is beszámolnak a jelekről, amiket gyakran és több helyzetben is megfigyeltek, továbbá ha a kisgyermek fejlődésében több más területen és a játéktevékenységben is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, akkor irányítsák a szülőket szakirányú vizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!

20. Az óvoda határait nem tartja be, a kerítésen átmászik, az ajtón kimegy.

- Figyelemfelkeltő, ha ez már a beszoktatási időn túl történik, és a gyermek a felnőttek tiltására, figyelemelterelésére nem reagál, a közösségi szabályokat nem veszi figyelembe.

Hogyan figyeljem meg?

- Próbálja meg tárgyakkal, gesztussal és röviden megfogalmazni, hogy meddig mehet a gyermek!
- Próbálja ki, hogy megértette és általában betartja-e a kéréseket!
- Ha dicséretet kap, az ösztönzi-e a gyermeket arra, hogy például az óvó néni kedvében járjon, vagyis jól viselkedjen?
- Figyelje meg, hogy a csoportszobában érti-e az alapvető közösségi szabályokat! (Sorba állás, várakozás; hol lehet, és hol nem lehet játszani, stb.)
- Van-e a gyermeknek veszélyérzete?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan közlekednek az utcán?
- Gyakran előfordul, hogy veszélyes helyzetbe kerülnek, mert a gyermek nem figyel rá?
- Otthoni környezetben betartja-e a már feltételezhetően gyakran ismételt kéréseket? (Ne szaladjon ki az ajtón, ne másszon fel a kerítésre, stb.)
- Milyen egyértelmű határokat, szabályokat kommunikál a gyermeknek és tart/tartat be a szülő?

Összegzés

- Amennyiben a kisgyermek fejlődésében más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek (kommunikáció, hallás, társas interakció), és ezek a szülők, szakemberek által is megfigyelhetők, irányítsák a szülőket gyermekükkel szakirányú vizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát szintén a szakszolgálatnál elérhető pszichológus segítségével feltérképezni!

21. Hosszasan, ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban, hosszasan figyel egy tárgyat.

- Az óvodáskorú gyermekek szeretnek gyűjtögetni, és a környezeti, évszakokhoz kapcsolódó változásokat, jelenségeket megfigyelni. Aktívan gyűjtik a faleveleket és a gesztenyéket, saraznak, stb. Miközben különböző tapasztalatot szereznek, kapcsolatban maradnak személyi és tárgyi környezetükkel is, sőt élményeiket megosztják, és amit találnak, azt megmutatják egymásnak.
- Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek szinte különvonulva erősen keres bizonyos ingereket, vagy a játszótéren nehezen, vagy nem is tanulja meg, hogy a kavicsokat, a homokot nem szabad szórni. Ilyenkor szinte ellenállhatatlan vágyat érez, hogy újból és újból szétszórja a homokot, esetleg sok kavicsot egyszerre dobáljon, vagy a faleveleket a földhöz érve „legyeztesse”. Érdeklődése szűk körűvé válik, ami jelentősen akadályozhatja őt abban, hogy egyéb tapasztalatokat is szerezzen, új ismereteket sajátítson el.
- Részletesen lásd Játék és mozgás szabadban (24–30 hó), 19. jel.

22. Érzékeny, túlérzékeny, ha a keze/teste különféle anyagokkal érintkezik (homok, fű, kavics, növények, víz, szél, hó).

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Szeret homokozni, sarazni, vizezni.
- Szívesen gyűjtöget terméseket.
- Nehézsége van nyáron a mezítláb járással.
- Hogyan viszonyul az időjárási szélsőségekhez (szél, eső, hó, kánikula)?
- Könnyedén alkalmazkodik-e nyáron, amikor kevés ruha van rajta? Hogyan reagál télen, amikor több réteg vastag ruhát visel? Jól tűri-e a sapkát a fején, a kesztyűt a kezén, a sálat a nyakán?
- Megváltozik-e a viselkedése, ha arra kényszerül, hogy érintkezzen a „nem szeretem” dolgokkal (Kranowitz 2012)?

23. Folyamatosan mozgásban van, nem áll meg.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Mindig fokozott az aktivitása.
- Állandóan mozgásban van. (Soha, vagy nagyon ritkán ül le elmélyülten játszani.)
- Állandóan keresi a mozgásélményeket, a mozgásos kihívásokat.
- A nagy aktivitás ellenére sem mindig jól koordinált a mozgása.
- Tud-e vigyázni magára?
- Keresi a forgó mozgású eszközöket (pörög a fotelben, játszótéren, vidámparkban).
- Szenvedélyesen pörög, de nem szédül el, a forgó mozgásra adott reakciója végtelenített.
- Állandóan intenzív mozgásélmény után sóvárog. (Fejen áll, lóg, ugrál a bútorokon, felmászik mindenhová, trambulinozik, mérleghintázik a végtelenségig; Kranowitz 2012).

24. Nagyon passzív, bátortalan, keveset mozog, bizonytalan a mozgása, túl óvatos, félős.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Mozgékonysága, aktivitása mindig csökkent.
- Kevésbé keresi a mozgásélményeket, a mozgásos kihívásokat.
- Fáradékony, ha tartós mozgásra kényszerül.
- Lassabbak a reakciói.
- Rosszul tájékozódik a térben. (Nem igazodik ki az ismert épületekben, az otthona környékén.)
- Csak álldogál, figyel az udvaron, vagy egy csendes sarokba ül, a kisházba bújik, a homokozó sarkában tölti idejét.
- Kismotoron csak ül, biztonságos helyre gurul vele az udvaron, szorítja a kormányt, nem mozdul, csak figyel.
- Nehézséget okoz számára az elszakadás a talajtól (ugrás, futás).
- Nem élvezi a gravitáció ellenében végzett mozgásokat (trambulinozás, hintázás, bukfencezés).
- Bizonytalan érzést vált ki benne, fél eltávolodni a talaj szintjétől, ezért nem is gyakorolja (például mászás felfelé).
- Tériszonya van még a kissé megemelt felszíneken is.
- Kifejezetten fél a magasban, tart az eleséstől/leeséstől akkor is, ha ennek nincs tényleges veszélye.
- Lépcsőn (főleg lefelé) erősen kapaszkodik, kézfogást kér (Kranowitz 2012).

25. Koordinálatlan a mozgása, gyakran esik, terepen bizonytalanul fut, nem mászik ügyesen.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Mennyire biztonságos a gyermek mozgása (járása, futása) egyenetlen talajon: emelkedőn-lejtőn, puhább felületeken, akadályok között?
- Mozgása általában összerendezetlennek, esetlennek, koordinálatlannak tűnik.
- Könnyen elveszíti az egyensúlyi helyzetét.
- Gyakran megbotlik, félrelép, nekimegy dolgoknak.
- Könnyen és gyakran elesik.
- Amikor esik, nem támaszt le ügyesen, vagy nem reagál idejében, és a fejét gyakran beüti.

- Mászóeszközökről gyakran nem tud lejönni; leesik, elveszíti az egyensúlyát.
- Nyugodt ülésre/állásra képtelen. Állandóan izeg-mozog, fészkelődik.
- Hiányzik a nyitottsága, érdeklődése új mozgásformák kipróbálása, gyakorlása iránt.
- Sérülésekre adott reakciói túlzottak-e, vagy észre sem veszi, hogy megütötte magát.
- A test két oldalának nincs szervezett, összehangolt használata; a gyermek nehezen koordinálja a labda elkapását, az ugrást, a hintázást, a kismotorozást.
- Esetlenül és koordinálatlanul mozog a játszótéri eszközökön, főként, ha azok instabilak (függőhíd, mászóháló).
- Általában ügyetlenség, kétbalkezesség jellemzi. Nehéz számára a tudatos, akaratlagos mozgások megtervezése és eredményes végrehajtása a cselekvésekben.
- Mindig elvéti, túllő a célon. Nehezen uralja testének mozgását (Kranowitz 2012).

26. Veszélyérzete nem alakult ki.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Félelem-, illetve veszélyérzete, kockázatvállalása életkorának megfelelő, kialakulatlan, vagy túlzott?
- Tud-e vigyázni magára, vagy folyton mögötte kell állni, hogy le ne essen?
- Utána kell szaladni, mert nem áll meg, nem veszi észre az akadályokat, nem figyel a megváltozott terepviszonyokra, és állandóan megbotlik, elesik?
- A fokozott mozgékonysághoz gyengébb figyelmi teljesítmény párosul?
- Keresi azokat a helyzeteket, amikor egyensúlyi rendszert ingerlő mozgásformákat gyakorolhat?
- Szándékosan lökdösődik, ütközik, karambolozik, és szereti a bunyós helyzeteket (Kranowitz 2012)?

27. A térbeli mozgáslehetőségeket nem keresi, esetleg kifejezetten kerüli a fel-lemászást, átmászást, átbújást (mászókán, csúszdán, bokron, kerítés lábazatán).

- A legtöbb kisgyermek ebben az életkorban már állandóan fent csücsül vagy csimpaszkodik valahol. Le is tudnak mászni biztonságosan, és vigyáznak magukra. Szeretnek csúszdázni, hintázni, mászókázni.

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki?

- Játszótéri eszközökön figyelje meg a gyermeket! (Mászóka, csúszda, bokor, kerítés lábazata, hinta, libikóka, forgó játék.)
- Figyelemfelhívó, ha a gyermek messze elkerül minden olyan eszközt, tereptárgyat, amire fel lehet mászni (mászóka, csúszda, alacsony fa, bokor, kerítés lábazata, korlát), ha kikerüli az akadályokat, kézfogást kér, vagy négykézlábra ereszkedik, ha nagyon egyenetlen vagy meredekebb a talaj.

28. A mozgó játékokat (hinta, libikóka, forgó játék) nem szereti, fél rajtuk.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Nem viseli jól, ha megmozdítják, főként a mozgó dolgokon való gyors haladástól fél (lift, autó, járművek, hinta, kismotor, kisszekér, roller, szánkó, mozgólépcső).
- Forgó mozgásra adott reakciója elkerülő, nem keresi az ilyen eszközöket (fotelben, játszótéren, vidámparkban).
- A pörgés nagyon zavaró a számára. Könnyen szédül, émelyeg, hányingere van.

- Fejjel lefelé történő tartásra adott reakciója lehet: elkerülés, félelem, ijedtség (Kranowitz 2012).

29. Lábbal hajtható járműre nem ül szívesen (kismotor, futóbicikli, tricikli), vagy nem halad vele ügyesen.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Járművek használatában mennyire ügyes? (Kismotor, tricikli, tanulóbicikli, roller, szánkó.)
- Az egyenes vonalú mozgás számára idegesítő, hányingerkeltő (hosszabb autózás).
- Kerüli a csúszdázást, hintázást, szánkózást.
- Nemtetszését fejezi ki, ha liftbe kell szállnia, libegőre kell ülnie (Kranowitz 2012).

Összegzés (23–29. jel)

- Amennyiben a 23–29. jel több területen is megjelenik, ráadásul olyan mértékben, hogy az jelentősen befolyásolja a gyermek mindennapi életét a közösségben, illetve a családban, akkor mindenképp érdemes komolyan venni és foglalkozni vele.
- A különféle vesztibuláris és taktilis ingerekre mutatott túlérzékenység/érzéketlenség, illetőleg az ingerkeresés megnyilvánulhat a gyermek mozgásos tevékenységei mellett a viselkedésében is. Így például a fenti tünetek miatt lehetnek visszahúzódók, félénkek, szorongók; vagy épp ellenkezőleg: akaratosak, ellenségesek, agresszívek, egyesek pedig tompultak, nagyon passzívak, elkerülők. [Az esetlegesen háttérben álló pszichés tényezőkről könyvünk első kötetében írtunk.]
- Amennyiben a 23–29. jelek valamelyike vagy több pontja jelentősen befolyásolja a gyermek figyelmét, emocionális és társas viselkedését, alkalmazkodóképességét, akkor ezek megakadályozzák őt abban, hogy az óvodai csoport közös játékaiban, a kezdeményezésekben részt vegyen, illetve az életkorának megfelelő mozgásokat gyakorolja, és az önkiszolgálásban jól boldoguljon. Ebben az esetben a szülőkkel történő konzultációt követően (amennyiben számukra is tartós és mindennapi problémát jelentenek a fellépő nehézségek), érdemes az óvoda pszichológusától és fejlesztőpedagógusától segítséget kérni annak eldöntésében, hogy a gyermeket hová érdemes irányítani a probléma hátterének kiderítésére (Kranowitz 2012; Kereki–Major 2014; Szvatkó 2016).

Önkiszolgálás, önállóság: étkezés, tisztálkodás, mosdóhasználat, öltözködés, alvás (3–4 év)

30. Az étkezéshez használt tárgyakat nem a rendeltetésüknek megfelelően használja (pörgeti a tányért, a fejére teszi, kiönti a vizet a pohárból).

- A gyerekek szeretnek vicces dolgokat tenni a tárgyakkal, főleg ha közönségük is akad. Ez akkor válik figyelemfelkeltővé, ha a gyermek inkább valamilyen szenzoros ingerkeresés céljából vagy ismétlődő mozdulatokkal és gyakran teszi, és a környezetére kevésbé figyel („kacsint ki”).

Hogyan figyeljem meg?

- Csak bizonyos tevékenységek közben teszi, vagy általában a tárgyakat nem használja rendeltetésüknek megfelelően, a játékokkal funkcionálisan nem játszik? [Lásd Szabad játék, 15–18 hó; 2. jel.]
- Szívesen bohóckodik étkezés közben a tárgyakkal, és közben figyeli a környezet reakcióját? Ez alapján változik-e a viselkedése, vagy figyelmen kívül hagyja őket?

- Mikor figyelhető meg ez a figyelemfelkeltő jel? Étkezés előtt, után, közben?
- Sokáig kell várnia az ételre, italra?
- Képes enni, inni kérni?
- Tudja jelezni, ha valamit nem szeret (például ha vizet nem iszik, csak szörpöt)?
- Mit csinál a gyermek, ha nem a megszokott módon reagálnak arra, hogy kiöntötte a vizet?
- Más helyzetben is szeret a vízzel játszani?
- Figyelje meg, hogy mi lehet az oka annak, hogy mindig kiborítja a pohárból az innivalót, vagy tányérból az ennivalót!

Érdemes megkérdezni!

- Otthoni körülmények között hogyan étkeznek? Van a gyerek előtt tányér, pohár?
- Önállóan használja az evőeszközöket?
- Ha otthon is tapasztalják, hogy a tárgyakat nem a rendeltetésüknek megfelelően használja a gyermekük, hogyan reagálnak erre a szülők?
- Miből iszik otthon? Mit csinál a pohárral, ha olyan ital van benne, amit nem szeret?
- Képes-e, és ha igen, hogyan kér otthon inni, enni?

Összegzés

- További kivizsgálásra ad okot, ha a gyermeknél nemcsak étkezés közben tapasztalhatók a fenti figyelemfelkeltő jelek – és erről a szülők is beszámolnak –, hanem a játéktevékenysége közben is. Ha a szülők beszámolója alapján több területen egyéb figyelemfelkeltő jelek is mutatkoznak, akkor a pedagógiai szakszolgálathoz érdemes irányítani a családot.
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem csökkennek a tünetek, próbálják a viselkedés okát pszichológus segítségével kideríteni!

31. Nem használ, vagy ügyetlenül használ evőeszközt, poharat.

- Előfordul, hogy egy kisgyermek úgy érkezik az óvodába, hogy – esetleg lehetőségek hiányában – az étkezés eszközeinek használatával kapcsolatban nem szembesült otthoni elvárásokkal. Sok gyermeknek nem kell erőfeszítéseket tennie saját dolgaiban, így az étkezéskor sem. Az óvodába kerüléskor a tanult tehetetlenség jelenhet meg például ebben a formában. Önmagában ezzel még nem szükséges szakemberhez fordulni, de foglalkozni kell vele.
- Akkor azonban figyelemfelkeltő, ha ez a viselkedés, bár a kisgyermek képességei engednék az önálló eszközhasználatot, a beszoktatási időn túl mégis hosszan fennmarad. Már korábban is említést tettünk róla, de újra érdemes gondolni arra, hogy vannak olyan nehézségek, amikor a gyermek a más területre érvényes tiltakozását az étkezések idején fejezi ki.

Hogyan figyeljem meg?

- Természetesen az étkezések során van módja megfigyelni a gyermeket.
- Figyelje meg más helyzetekben: életkorának megfelelő-e a finommozgása, eszközhasználata? [Lásd Irányított tevékenység, tanulás, 8., 9. jel.]

Érdemes megkérdezni!

- Érdeklődjön (számonkérő és minősítő megjegyzések mellőzésével) az otthoni étkezési szokások felől!

- Történt-e olyan családi esemény, amely befolyásolhatja a gyermek étkezéssel kapcsolatos hozzáállását (családtag elvesztése, veszekedések, anyagi nehézségek, stb.)?
- Várnak-e kistestvért, vagy tervezik-e? Ha igen, hogyan kommunikálják ezt a gyermeknek?
- Hogyan várták, és várták-e, hogy a gyermek óvodás legyen? Vagy kényszerűségből kellett elkezdenie az óvodát?

Összegzés

- Amennyiben a beszoktatást követően, vagy az első óvodai évben bármikor hosszabban, tartósabban fennáll ez a viselkedés, konzultáljon az óvoda pszichológusával vagy a pedagógiai szakszolgálat munkatársaival!
- Amennyiben a motoros készségekben vagy a két kéz éretlen koordinációjában találják az okot, akkor az eszközhasználat könnyítésével és mozgásfejlesztő szakember segítségével tudnak a gyermeknek támogatást adni.

32. Nem fogad el új ízeket, szűk az ételek repertoárja.

- Az előző (31.) jel kapcsán is említettük a gyermeki tiltakozás terepeként az étkezést, amit az ételféleségek beszűkülésével is jelezhet a kicsi. Emellett a szenzoros ingerek feldolgozásával kapcsolatos összefüggéseikről is találhatnak leírást a korábbi életkornál: Önkiszolgálás (24–30 hó), 25–28. jel.

33. Nagyon válogatós, csak bizonyos textúrájú, hőmérsékletű és színű ételeket fogyaszt.

- Az evés területén jelentkező nehézségek gyakran együtt járnak a szabad vagy irányított játékhelyzetben tapasztalható hárító viselkedéssel.

Hogyan figyeljem meg?

- Mereven ragaszkodik-e bizonyos anyagokhoz, színekhez az öltözködésében is?
- Az ujjaival kellő erőt tud-e kifejteni gyurmázás közben?
- Az étel szájba kerülése után látható-e, hogy a nyelvével az oldalsó őrlő fogak felé irányítja a falatot, vagy inkább csak szopogatja, cuppog, esetleg egészben nyeli le?
- Lásd még (3–4 éves korúak) Irányított tevékenység, tanulás, 7.; Játék és mozgás a szabadban, 22–29.; Önkiszolgálás, önállóság, 30–32. jel.

Érdemes megkérdezni!

- Milyenek az otthoni étkezési szokások (van-e közös étkezés, ki dönti el, mi kerüljön az asztalra)?
- Használnak-e bármilyen figyelemelterelő módszert étkezés közben (tévé, tablet)?

Összegzés

- A hárító viselkedés tartósabb fennállása, illetve a mindennapi élethelyzetek megnehezülése esetén a pedagógiai szakszolgálat munkatársaival érdemes felvenni a kapcsolatot.

34. Állandóan piszkos, maszatos, nem igényli, hogy tiszta legyen a ruhája, a teste, a keze, a szája.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Nem érdekli, nem érzi, nem zavarja, ha
  - a keze, teste nagyon piszkos (homokos, sáros, festékes);

- a ruhája vizes, mocskos;
- a haja kócos, szemébe lóg;
- megüti magát, sérülések, karcolások érik.

- Szereti a csípős/fűszeres/savanyú ételeket.
- Szívesen fogyasztja az ételt forrón vagy jéghidegen.
- Maszatosan eszik, nincs igénye arra, hogy megtörölje a kezét, a száját.

35. Zavarja, ha piszkos, maszatos a ruhája, a teste, a keze, a szája.

Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Nagyon zavarja, nem tűri semeddig, ha
  - a keze kicsit is piszkos, ragacsos;
  - a ruhája vizes;
  - a haja kócos, a szemébe lóg;
  - megüti magát, kisebb sérülések, karcolások érik.
- Nem szívesen fogja meg kezével az ételt.
- Azonnal megtörli a kezét, száját, arcát, ha étel kerül rá.

36. Nehezen viseli az arcmosást, fogmosást, körömvágást.

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki?

- Hogyan tűri az arc- és a hajmosást?
- Szívesen fésülködik-e? Engedi-e, hogy megfésüljék?
- Engedi-e a körömvágást?
- Elutasítja-e bizonyos ruhák viselését?
- Elkerüli-e a kézmosást?

Összegzés (34–36. jel)

- Amennyiben a 34–36. jelek olyan mértékűek, hogy jelentősen befolyásolják és megnehezítik a gyermek mindennapi életét a közösségben, illetve a családban, mindenképpen érdemes komolyan venni őket és foglalkozni velük. Értelmezéséhez a pedagógiai szakszolgálat munkatársainak segítségét kell kérni.

37. Szobatisztasága kialakult, de sokszor bepisil, nem jelzi szükségletét.

- Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek szobatisztasága már kialakult, de – a beszoktatási időn túl – még mindig gyakoriak az ébrenlét közben történő „balesetek”. Jelen esetben a megfigyelés fókusza a jelzésen, a kommunikáción és testtudat fejlődésén van.

Hogyan figyeljem meg?

- Más helyzetben hogyan jelzi szándékait, szükségletét?
- Minden tevékenység közben előfordul, hogy bepisil, vagy csak játék közben, ha nagyon belemerül?
- Milyen a gyermek testképe, testtudata?
- Meg tudja-e mutatni a főbb testrészeit?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon is előfordulnak „balesetek”?
- Otthon rákérdezés nélkül, magától kéredzkedik WC-re?

- Tesznek-e még otthon pelenkát rá?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek jó verbális készségekkel rendelkezik, de más helyzetekben sem tudja jelezni, megfogalmazni kéréseit, szükségleteit, szándékait, valamint ha más területen (kommunikáció) is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, vegyék fel a kapcsolatot az óvodai pszichológussal, hogy a háttérben húzódó okokat megpróbálják közösen kideríteni, majd – ha szükséges – további vizsgálatot javasolni.
- Amennyiben más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de hónapokon keresztül nem látható javulás, intézményen belül kérjenek szakembertől segítséget, és konzultáljanak a szülőkkel!

38. Évszakváltáskor ragaszkodik a ruhaneműihez, nem akar új ruhát felvenni.

- Ebben a témakörben el kell különíteni azt a helyzetet, amikor a gyermek a kedvenc ruhájához ragaszkodik. Ez gyakran összefügg az új ruha, cipő használatával. Más esetben azt jelzi, hogy a gyermek mennyire érzékenyen reagál az anyagokra, a különböző változásokra. Zavarhatja a ruha anyaga, a hossza/rövidsége, a varrása (például a zokni orrán), a címkéje (a nyakánál, derekánál), a gyűrődése (betűrt felső), a feszülése (szűk ruha), a mezítlábas, illetve bizonyos lábbelik viselése. A hőmérsékletet is érezheti kevésbé melegnek vagy hidegnek, mint mások, ezért is ragaszkodhat eltérő ruházatához vagy a korábbi évszak ruhaneműjéhez.
- Figyelemfelkeltővé akkor válik, ha a gyermek még fel sem akarja próbálni az új ruhát; vagy ha láthatóan melege van/fázik, de nem akarja le- vagy felvenni a kabátját; vagy az is zavarja, ha azt látja, hogy máson nincs kardigán/kabát, és követeli a felvételét.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, mi történik, ha eltereli a gyermek figyelmét, és úgy próbálkozik az új vagy az évszakhoz illő ruhadarabbal!
- Figyelje meg, hogy zárt és szabad téren is zavarja-e a ruhaváltozás, vagy csak akkor, ha kimegy a szabadba!
- Ellenőrizze, hogy kényelmes-e a gyermek számára az adott ruhadarab, cipő!
- Kérdezze meg a gyermeket, hogy miért nem szeretné fel- vagy levenni a ruhát!
- Figyelje meg: más tevékenységek során is van túlérzékenysége a tapintási, illetve a testfelületét érő ingerekre? (Evés, tisztálkodás, kinti játék, alkotás különféle anyagokkal.)

Érdemes megkérdezni!

- Otthon miben van a gyermekük?
- Mi történik, ha a gyermek nem engedi, hogy a szülők az évszakhoz alkalmazkodva öltözzenek? Mit csinál akkor, ha a szülőkön már nem látja a kardigánt, csizmát stb.?
- Hogyan sikerül, illetve sikerül-e a szülőknek a gyermeket meggyőzni arról, hogy már másmilyen ruhát kell hordania? Ha nem, akkor hogyan viselkedik ezekben a helyzetekben a gyermekük?
- Más tevékenységek során is túlérzékeny-e a gyermek a tapintási, illetve a testfelületét érő ingerekre? (Evés, tisztálkodás, kinti játék, alkotás különféle anyagokkal.)

Összegzés

- Kivizsgálásra ad okot, ha más helyzetben, tevékenységben is gyakran tapasztalható, hogy a gyermek viselkedése, játéka rugalmatlan, és egyéb fejlődési területeken is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket.
- Figyelemfelkeltő, ha a fokozott érzékenység a napi tevékenységek több területére is kiterjed, és számos helyzetben megnehezíti a gyermek együttműködését, tevékenységét, részvételét.
- Amennyiben más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de hónapokon keresztül sem látható javulás, akkor intézményen belül kérjenek szakembertől segítséget, és a szülőkkel konzultáljanak a közös megoldás érdekében!

39. Öltözködésben ügyetlen.

- Nehezen tervezi meg és koordinálja a mozgásait, kézmozdulatait, cselekvéseit. Nincs tisztában a ruhadarabok felvételének sorrendjével. Gondot okoz számára, hogy az egyes ruhadarabok felvételéhez milyen mozdulatokat kell sorba rendeznie, s hogy hogyan kell nekikezdeni. Szüksége van az állandó vizuális kontrollra: tapintással nem ismer fel dolgokat, és nem tud odatekintés nélkül elvégezni rutinszerű mozdulatokat sem. Nehezen tudja a tárgyak fizikai tulajdonságait érzékelni, megkülönböztetni, megnevezni. Gyenge a testtudata; nehezen érzékeli, hol/hogyan helyezkednek el a testrészei, és hogy milyen testhelyzetet lenne ideális felvenni az adott tevékenység kivitelezéséhez.

Hogyan figyeljem meg és kérdezzem ki?

- Mennyire önálló és ügyes az öltözésben, vetkőzésben?

Összegzés

- Más jelekkel együtt értelmezendő: Önkiszolgálás, önállóság; 31.; Szabad játék, 6. és Irányított tevékenység, tanulás; 8–11. jel.

40. Pihenőidőben nem tud elcsendesülni, elaludni.

- A beszoktatási idő alatt több gyermeknél előfordulhat, hogy a nem megszokott helyen nehezebben alszik el: hiányzik a biztonság, elsősorban az édesanya adta melegség. Vannak azonban gyermekek, akiknek déli időben még otthon sem igazán sikerül az elcsendesedés, a lenyugvás, az alvás.

Hogyan figyeljem meg?

- Természetesen az ebéd utáni altatás alkalmas a megfigyelésre.

Érdemes megkérdezni!

- Beszéljék át újra az otthoni elaltatási szokásokat! A szülők – tartva a megbélyegzéstől – sokszor akarva-akaratlanul is hiányos információkat adnak át.
- Van-e otthon a gyermeküknek olyan önnyugtatáshoz használt tárgya, amit az óvodába nem vihet magával (cumi, anya ruhadarabja, egyéb rongyféleség)?
- Mit gondolnak, szeret-e a gyermekük óvodába járni?
- Van-e bárkinek a családból fenntartása a gyermek közösségbe járásával?

Összegzés

- Csakúgy, mint az étkezés, az elalvás is lehet a gyermek más területen érvényes tiltakozásának a terepe.
- Amennyiben túlzott motoros aktivitás is társul hozzá, vagy vegetatív jelek is megjelennek (verejtékezés, kipirulás), akkor érdemes felvenni a kapcsolatot az óvoda pszichológusával, a pedagógiai szakszolgálat munkatársaival.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 3–4 éves óvodások

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (3–4 év)

1. **Mások érzelmeire nem, vagy inadekvátan reagál; a gyerekek sírására túlzottan megijed, vagy agresszív lesz.**
   - A gyermek már jól „leolvassa” az egyszerű érzéseket, érzelmeket másokon, és a saját emócióit is jól ki tudja fejezni, gyakran már verbálisan is. Kontextusba illően már az árnyaltabb érzéseket is képes differenciálni, amihez a szituáción túl segítséget jelent a másik személy testbeszéde, arckifejezése, szövegkörnyezete. Szocio-emocionális kommunikációja „a személynek önmagával és másokkal kapcsolatos érzelmeit közvetítő üzenet” (Quill 2009); ez uralja a kortársaival történő szerepjátékait.
   - Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek nem, vagy kevés mimikát használ; ha arckifejezései mesterkéltek; ha mások érzéseit, szándékait nem veszi figyelembe; ha nagyon megijed egy túlzott grimasztól, esetleg bizonyos cselekvésekkel újra és újra „teszteli”, hogy a másik fél mindig ugyanúgy reagál-e.
   - Szintén figyelemfelkeltő, ha a gyermek túlzottan és hosszan figyeli a másik személy arcát, és ha annak mimikája megváltozik, akkor elbizonytalanodik, megijed, vagy esetleg megüti a társát, agresszívvá válik. Leggyakrabban az tapasztalható, hogy kisebb gyerekek sírására ő is elkezd sírni, vagy befogja a fülét, elszalad, vagy meglöki a másik gyereket. A társait minden ok nélkül ellöki, majd az arcukat, arckifejezésüket figyeli. Érzéseiről, élményeiről nem beszél, esetleg nem is tudja azonosítani magán az adott érzést, ezáltal másokon sem tudja rugalmasan, kontextusba illően értelmezni őket, és gyakran jó verbalitás mellett sem tudja megfogalmazni alapvető érzéseit, érzelmeit. Sokszor szélsőségesen hárítja a negatív érzéseket, például azt mondja, hogy ő sosem szomorú vagy mérges, és másnak is mindig vidámnak „kell” lennie.

   Hogyan figyeljem meg?

   - A megfigyelés szempontsora az Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (30–36 hó) 1. jeléhez javasoltak kiegészítése. Érdemes előzetesen áttekinteni azokat.
   - Figyelje meg a gyereket kortársai között szabad játék közben! Összhangban van-e a viselkedése, a testbeszéde, a gesztusai, az arckifejezése és a tekintetkapcsolata egymással?
   - Esetleg verbálisan próbálja folyamatosan értelmezni a szituációt, de csak passzívan játszik?
   - Hogyan reagál, ha a kortársa azt játssza, hogy szomorú, mérges, vagy egy kisbaba aki hangosan sír?
   - Spontán megvigasztalja-e a kortársát? Próbálja megnyugtatni, vagy a tanult módon megsimogatja, mert akkor az abbahagyja a sírást?
   - Esetleg teljesen figyelmen kívül hagyja a kortársai és/vagy a felnőttek érzelmeit, nem is figyel rájuk?
   - Hogyan tudja érzéseit a másik fél felé közvetíteni? Például szándékosan nem néz a másikra mérgesen, nyomatékosítva ezzel a rosszallását valami miatt, vagy egyéb gesztust sem használ, hanem felborítja az asztalt, hozzávág valamit, stb.

Érdemes megkérdezni!

- Észreveszi-e gyermekük, ha a szülő rosszkedvű?
- Érdeklődik-e, hogy mások miért vidámak, szomorúak, mérgesek? Összehasonlítja, azonosítja-e magán ezeket az érzelmeket?
- Meseolvasás közben képes-e arra, hogy spontán a kontextusból azonosítsa a szereplő érzéseit? („Szegény királyfi szomorú.")
- Tükröződnek-e az arcán az érzelmek?
- Érte-e a gyermeküket valamilyen trauma vagy jelentősebb változás?
- A szülők szoktak-e beszélni a saját érzéseikről – egyszerűen, úgy, hogy a gyermekük is megértse?

Összegzés

- Amennyiben a szülők és a szakemberek is azt tapasztalják, hogy a gyermeknél a fenti megfigyelési szempontok alapján több figyelemfelkeltő jel is látható, továbbá ha több, az átfogó területeken jelentkező egyéb figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak nála (társas interakció, kommunikáció, játékfejlődés), akkor irányítsák a családot szakirányú vizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!
- Ha nincs más figyelemfelkeltő jel, de a jelenlegi több hónap elteltével sem változik, vegye fel a kapcsolatot az intézmény pszichológusával!

2. **Autoagresszív (a fejét üti, karmolja, harapja magát, de megfigyelhető másra irányuló, indokolatlannak tűnő fizikai agresszivitás is).**
   - A jelenségnek számtalan kiváltó oka lehet, de a legtöbb esetben a viselkedés valamilyen funkciót lát el. Ha sikerül kideríteni az okot, a problémás viselkedést könnyebb lesz megelőzni. Mivel részletes viselkedéselemzés szükséges, mindenképpen pszichológus vagy gyógypedagógus bevonására van szükség a pedagógiai szakszolgálatnál.

Társas interakciók (3–4 év)

3. **Alapvető szükségleteit nem jelzi, elakadáskor nem kér segítséget.**
   - Részletes megfigyelési szempontsort a Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (15–18 hó) 13. és (24–30 hó) 14. jelénél olvashat. Az alábbiak annak kiegészítésére szolgálnak:

Hogyan figyeljem meg?

- Különböző tevékenységek közben figyelje meg a gyermeket!
- Hogyan kér inni, enni?
- Jelzi-e, és hogyan a szükségleteit?
- Mit csinál, ha segítségre szorul?
- A kortársai felé hogyan jelzi, ha szeretné elkérni a náluk lévő játékot?
- Hogyan reagál, ha más szeretné elkérni tőle?
- Spontán használja-e a kommunikációs fordulatokat (kérem, igen, nem, köszönöm, cseréljünk)?
- WC-használat vagy egyéb önellátási tevékenység közben (spontán, utalás nélkül) hogyan jelzi, ha segítségre van szüksége?

Érdemes megkérdezni!

- A kortársainak hogyan jelzi, ha valamit szeretne elkérni, vagy nem szeretne oda adni nekik?
- Csak akkor kér, ha valaki (például anya) besegít: „Mit kell mondani? Mondd azt, hogy…”, miközben esetleg jó beszédproduktummal rendelkezik.
- A szülők otthon kivárják-e, hogy a gyermekük kérjen valamit, vagy mindig megkapja kérés nélkül is a vágyott dolgot?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek alapvető szükségleteit, kéréseit nem tudja jelezni gesztussal és/vagy szóval különböző kontextusokban, és több figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak a kommunikáció vagy a játékfejlődés területén, irányítsa a szülőket gyermekükkel szakirányú vizsgálatra!
- Amennyiben más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de több hónap után sem javul a gyermek kommunikációja, további megfigyelés, javaslat érdekében keressék meg a pedagógiai szakszolgálat munkatársait!

4. Viselkedése másokkal közömbös, vagy túl közvetlen.

- Ha a gyermek viselkedése már túlhalad a különböző szélsőséges temperamentumú gyerekek viselkedésén, és furcsa, a személyi környezetét jelentősen zavaró szociális viselkedést mutat, akkor ez figyelemfelhívóvá válik.

Figyelje meg, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!

- Az óvodai beszoktatási időszak után sem alakul ki kötődése az óvodapedagógusokkal, szinte levegőnek nézi őket.
- Nem figyel a verbális kérésekre, vigaszt nem keres, a testkontaktust hárítja.
- A csoportba járó gyerekeket nem figyeli, csak akkor lép velük kapcsolatba, ha el akarják venni a játékát, vagy túl közel mennek hozzá.
- Tekintetkapcsolatot nem, vagy nehezen lehet vele kialakítani.
- Nehezen tartja be a testhatárokat (bárkinek az ölébe ül, szinte nem is figyeli, kiébe).
- Szociális kezdeményezésének túlzott mértéke már zavaró.
- Közeledése inadekvát, saját érdeklődésű.
- A csoportba járó gyermekekkel és mindenki mással is túl közlékeny, gyakran beszél hozzájuk, de nem figyeli a másik reakcióját, szándékainak kifejezésekor nem figyel arra, hogy figyelnek-e rá.
- Jó beszédproduktum ellenére sem lehet vele kölcsönös párbeszédet folytatni.
- Játékában gyakori az ismétlődő cselekvés és beszéd.
- Gyakran kiválaszt magának egy másik aktív gyermeket, akit szívesen utánoz.
- A fentiek alapján minél több tevékenységben figyelje meg a gyermek viselkedését!
- Figyelje meg, hogy a szüleivel hogyan viselkedik!
- Figyelje meg: hogyan viselkedik az óvodapedagógusokkal, a kortársaival és idegenekkel? Mindenkivel egyformán közömbös vagy túl közvetlen?

Érdemes megkérdezni!

- A szülők érzékelték-e, hogy a gyermekük idegenekkel túl közvetlen, és kevésbé érdekelte, hogy a másik személy figyel-e rá? A beszélgetés fonalát tudta-e követni?

- Észrevette-e a szülő (ha a gyermeket túl közömbösnek látják), hogy ha vendégek érkeznek hozzájuk, a gyermekük nem foglalkozik velük; nem vagy kevésbé kommunikál velük, de nem azért, mert szégyenlős?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek viselkedése jelentős mértékben eltér a tipikusan fejlődő kortársaitól, és a következő, 5. figyelemfelkeltő jelet is mutatja, és/vagy a szakemberek a szülőkkel azonosan más, az átfogó területeken és a játéktevékenységében is tapasztalnak figyelemfelhívó jeleket, irányítsák a szülőket gyermekükkel szakvizsgálatra!
- Amennyiben egyéb figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de több hónap után sem változnak a gyermek szociális interakciói, próbálják a viselkedés okát pszichológus segítségével feltérképezni!

5. Az alapvető társas viselkedés szabályait nem érti, figyelmen kívül hagyja.

- Vannak gyermekek, akik kevésbé szabálytartók, nehezebben fogadnak szót, vagy egyszerűen otthon más szabályok szerint élnek, mint ahogy azt a közösségben elvárják tőlük. A gyermek viselkedése akkor válik figyelemfelkeltővé, ha több hónappal a beszoktatási idő után sem tudja befogadni azokat az alapvető elemi szociális szabályokat, melyeket a legtöbb kortársa könnyen elsajátít.
- Figyelemfelkeltő, ha a gyermek személyekre és beszédre irányuló figyelme szegényes, ha például az óvodai felszólításokra nem, vagy ritkán figyel fel („Mókus csoport, sorakozó!”); ha a társai megszólítják, de rendszeresen nem figyel rájuk, a tekintetkapcsolatot nem keresi velük.

Hogyan figyeljem meg?

- Hogyan hívja fel magára a gyermek a figyelmet?
- Mit csinál, ha valaki megszólítja, játszani hívja?
- Hogyan jelzi, ha nem szeretne játszani?
- Hogyan jelzi, ha nem kéri, vagy nem szereti az adott ételt?
- Hogyan jelzi, ha már türelmetlen?
- Előzetes jelzés nélkül kiveszi-e társai kezéből a tárgyakat?
- Tevékenységváltáskor be tudja-e fejezni a játékot, tud-e tevékenységet váltani?
- Képes játékot cserélni, egyszerű kompromisszumot kötni? Esetleg a társai kezéből gyakran és váratlanul kitépi a játékokat?
- Közös tevékenységekben nem vesz részt, vagy csak a saját szabályai szerint játszik?
- Étkezés közben tudja-e követni vagy értelmezni az instrukciókat?
- Képes arra, hogy ottmaradjon akkor is, ha már végzett az evéssel (amennyiben ezt a kortársaitól is elvárják)? Ha nem, ezt megfelelően képes-e a felnőttel közölni?

Érdemes megkérdezni!

- Az otthoni alapvető és fontos szabályokat betartja-e a gyermekük, illetve betartatják-e vele?
- Otthon figyeli-e a szülőket, és észreveszi-e, ha valaki nem tartja be az otthoni szabályokat?
- Milyen szabályok vannak otthon, melyek esetleg az óvodában is érvényesek? Ezeket mindkét helyen betartja a gyermek?

- Fontos-e neki, hogy megdicsérjék, ha például valami olyanra figyelt, amire előtte gyakran kellett figyelmeztetni (megállt az út szélén, stb.)?

Összegzés

- Amennyiben a gyermek nem, vagy nehezen tudja elsajátítani, értelmezni azokat a szociális elemi szabályokat, melyeket az óvodapedagógusok, a szülők, illetve a gyermek környezete elvárnak tőle, valamint az átfogó területeken, a játéktevékenységében is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, a szülőket irányítsák gyermekükkel szakvizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz! (Ilyen elvárások lehetnek: elkérés, elutasítás jelzése, figyelemfelkeltés, köszönés, rövid idejű várakozás, segítségkérés, osztozkodás, felnőtt kéréseire való figyelem, kortársaira való reagálás, ön- és másokat veszélyeztető viselkedések kerülése.)
- Amennyiben más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de a gyermek viselkedésében több hónap elteltével sincs változás, vegyék fel a kapcsolatot az intézmény pszichológusával!

Figyelem (3–4 év)

6. Nehezen jegyzi meg, találja meg az óvodai jelét.

- A közösségbe kerülő gyermekek számára a saját, személyes tárgyak megtalálása a szimbolikus képességekre építő jelek rendszerével valósul meg. Ahhoz, hogy a kisóvodás alkalmazni tudja – azaz személyes tárgyait a sajátjaiként azonosítsa –, meg kell értenie és jegyeznie, hogy az a szimbólum őt saját magát, illetve a saját, személyes tulajdonát jelenti, jelzi. Emellett a közösségben kialakuló személyi és tárgyi sokaság a vizuális észlelés terén jelent kihívást a számára. A rengetegben meg kell találnia azokat a tájékozódási pontokat, amelyek segítik őt a keresésben, illetve jól kell látnia az azonosságokat és a különbségeket is. Minden gondolkodási képességére és látási észlelésére szüksége van ahhoz, hogy elvégezzen egy (felnőttek számára egyszerű) tevékenységet: megtalálja az óvodai jelét.

Hogyan figyeljem meg?

- Vegye igénybe a dajka segítségét! Közösen figyeljék meg, mi akadályozhatja a gyermeket a jele megtalálásában!
- Meg tudja-e mondani, mi a jele?
- Felismeri-e több kép közül azt, ami őt és a tulajdonát jelöli?
- Mennyire sok vizuális inger közül kell észrevennie a saját jelét?
- Mi az, amin felismeri, és mi az, amin nem, illetve hol ismeri fel, és hol nem (sötétebb megvilágítású öltözőben, folyosó szekrényén, törölközőn, ruhacímkén, széken)?
- Színes, vagy csak kontúros a rajz?
- Mennyire hajol közel játék közben a tárgyakhoz, könyvhöz?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon felismeri-e a saját holmijait? Használnak-e valami megkülönböztető jegyet/jelet?
- Mennyire hajol közel játék közben a tárgyakhoz, könyvhöz?
- Szeret-e könyvet, fényképeket nézegetni? Felismeri-e, megmutatja-e azt a képet, amelyről kérdezik még olyankor is, ha nem ismerős a könyv (például reklámújságban egy kamiont)?

Összegzés

- Figyelemfelkeltő, ha a közösségben eltöltött második félévben sem tapasztalnak változást. Esetleg szóba jöhet a gyermek szemészeti kivizsgálása, vagy a pedagógiai szakszolgálat munkatársaival való konzultáció.

7. Általában nem figyel fel az óvodai zajban a nevére, rendszerint ő az utolsó, aki pakolni kezd.

- A közösségbe kerüléskor a hirtelen nagy zaj megszokást igényel. Vannak gyermekek, akik érzékenységüket azzal oldják fel, hogy a játékukba koncentráltan elmélyülnek, így zárják ki az ingerlő, zajos, hangos környezetet. Ilyenkor a felnőttek azt tapasztalhatják, hogy a kisgyermek még a nevére sem figyel fel. Az idő múlásával azonban ehhez is hozzászoknak a gyermekek, és megtanulják kiszűrni a rájuk vonatkozó fontos szólamokat, szignálokat, mint például a nevüket. Figyelemfelkeltő, ha a második félévben sem tapasztalnak változást ebben.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy szükséges-e közelebb mennie a gyermekhez, vagy meg is kell érinteni ahhoz, hogy felfigyeljen a hozzá intézett szavakra!
- Akkor sem figyel, ha önnek háttal áll?
- Többször visszakérdez, vagy nem válaszol, csak néz?
- Rendszerint hangosabban beszél a kelleténél?
- Kerüli-e a beszélgetéseket?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon tapasztalják-e, hogy többször kell megszólítani?
- Beszélgetés közben visszakérdez-e?
- Inkább hangosnak élik meg otthon is a beszédét?

Összegzés

- Amennyiben hosszabban megfigyelhetők a fenti viselkedésjegyek (késleltetett felfigyelés, visszakérdezés, hangosabb beszéd, beszélgetés kerülése), akkor érdemes hallásvizsgálatot kérni.

8. Erőteljesebben monitorozza a környezetét.

- Az előző, 7. jelnél már említettük, hogy a közösségbe kerülés nagy hangzavarral is jár. A zajban való tájékozódás akusztikai nehézségeit néhányan látással igyekeznek kompenzálni, ezért is fáradnak el nagyon hangos, zajos környezetben. Vannak gyermekek, akik áthatóan nézelődnek, akár kapkodják is a fejüket; figyelmük gyorsan vált, mindenbe szinte belekapnak, vagy épp ellenkezőleg, visszahúzódva szemlélődnek, és így igyekeznek követni az eseményeket.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg: leginkább az öltözködésnél, a tornatermi foglalkozásnál vagy az udvaron ingerlékeny, kapkodó és gyors figyelmi váltásokra hajlamos a gyermek?
- Figyeljen fel arra, ha a beszoktatási idő elteltével is visszahúzódó, és a szülők elmondása szerint otthon nem ilyen!
- Figyelje meg azt a gyermeket, akin sokszor veszi észre, hogy önt nézi! Miben bizonytalan?

- Figyeljen fel arra a gyermekre, aki túl közel megy a többiekhez, és igyekszik szemben elhelyezkedni azzal, akivel kapcsolatba akar kerülni!

Érdemes megkérdezni!

- A szülők otthon is az ön által látottakat tapasztalják?
- Mikor indult a beszéde a gyermeküknek?

Összegzés

- A fenti viselkedés mindenképpen figyelemfelhívó. Ha a több helyzetben végzett, hosszabb megfigyelést követően a szülővel egyetértésben gyanú merül fel a gyermek hallásával kapcsolatban, audiológiai kivizsgálása indokolt.

Utánzás (3–4 év)

9. Szociális funkciójú, érzelmekre alapuló cselekvéseket nem utánoz.

- A szociális funkciójú utánzás jelentőségét a korábbi (24–30 és 30–36 hónapos) életkori szakaszban részletesen kifejtettük. Természetesen óvodáskorban a szociális készségek, a nyelv és a gondolkodás segítségével e téren is további fejlődést tapasztalhatunk. A gyermek már nemcsak a felnőtteket utánozza, hanem a kortársait figyelve és a tágabb interperszonális környezetéből tanultakkal is elsajátíthatja ezen készségeket. A megélt élményeit újraélheti a játékában, megjelenítheti tevékenységeiben.
- A megfigyelés fókusza azon társas jellegű cselekvések megjelenítése, melyek árnyalt és kifejező gesztushasználatokkal jelennek meg, és valamilyen érzést, élményt váltottak ki a gyermekből. A játék megfigyelése alatt (általában) a testbeszédében, a mimikájában és a hangjával is imitálja az élményalapú eseményt, cselekvést (például kalapálás imitálása játék közben, a megfelelő kontextusban). Ez nem pusztán a mozdulatok lemásolásáról szól, hanem az egész viselkedés megjelenítéséről. Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha a gyermek még nem utánoz, vagy csak nagyon motivált helyzetben utánoz egy-egy mozdulatot.
- Részletesen lásd Utánzás (30–36 hó), 8. és Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (4–5 év), 1. jel.

10. Nem utánozza a mondókákat, dalokat, amelyeket az óvodai csoportban énekelnek/mondanak.

- A legtöbb óvodáskorú gyermek valamilyen formában és időben részt vesz a közös tevékenységekben. Némelyik gyermek sokáig csak szemlélőként van jelen, de otthon már elénekli a hallott dalokat, a mondókákat elmondja, elmutogatja, és elmeséli, hogy része-se volt az óvodai tevékenységnek.
- Részletesen lásd Utánzás (30–36 hó), 9. jel.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (3–4 év)

11. Gyakran visszaismétli a kérdést, vagy mindig ugyanarról a témáról beszél.

- A legtöbb gyermek, ha egy új szót, érdekes kifejezést hall, esetleg újból megismétli, vagy próbálja kimondani, értelmezni. Ha nagyon megtetszett neki egy szó, az is előfordul, hogy utána egy ideig a hangzása miatt ismételgeti. Ez természetes.
- Egy-egy témáról, ami foglalkoztatja, sokat kérdez. A kérdésein keresztül benyomásokat szerez; amit tud, azt saját magára vonatkoztatja, a tapasztalataival kiegészíti.

- Figyelemfelkeltővé válnak a következő tünetek: ha egy gyermek egyes szám második személyben kérdez, beszél, válaszol. Ha rövid párbeszédet nem, vagy nehezen lehet vele kialakítani és gyakran azt tapasztaljuk, hogy valami hasonlót mond, amit kéne, de az nem egészen illeszkedik a szövegkörnyezetbe. Ha a beszéde szinte csak panelekből, sémákból áll, és gyakori benne a névmáscsere. Ha a felidézett szó, szöveg pontos megismétlését halljuk, gyakran úgy, hogy még a gyermek intonációja is megegyezik például a mese hősével; ha beszéd közben gesztushasználata esetleg mesterkélt, színpadias; rajzfilmekből, mesekönyvekből jeleneteket elevenít fel egy beszélgetés vagy szerepjáték közben. Ha nyitott végű beszélgetést nehezen vagy egyáltalán nem lehet vele kölcsönösen fenntartani. Ha érdeklődése egy téma iránt annyira erős, hogy szinte mindig arról kérdez, de a kérdései kevésbé változatosak, inkább tárgyilagosak.

Hogyan figyeljem meg?

- Különböző tevékenységek közben tegyen fel a gyermeknek egyszerű kérdéseket! (Kérsz kiflit? Kivel jöttél ma óvodába? Mivel játszol? Szereted a csokis piskótát? Melyik a kedvenc autód? Tetszenek a kamionok? Kérsz főzeléket? Mit szeretnél?)
- Figyelje meg, hogy spontán segítség vagy utalás nélkül hogyan kérdez a gyermek!
- Figyelje meg, hogy önálló vagy a kortársaival történő játéktevékenység közben mesékből, személyektől gyakran idéz-e szövegeket, vagy a beszéde túl mesterkéltnek tűnik-e, amikor például egyszerű választ is adhatna!
- Kortársaival való interaktív játék közben figyeli-e a másik fél reakcióit? Szociális szabályozása alkalmazkodik-e a másik félhez?
- Beszélgetést, rövid párbeszédet ki lehet vele alakítani? Előfordul, hogy kíváncsi, kérdez, és érdekli a másik fél élménye, vágya, kívánsága?
- Gyakran ismétli vissza a kérdést?
- Jó beszédkészség mellett is nehézségei vannak a kommunikációt igénylő kontextusokban, ami a kérést, figyelemfelkeltést, segítségkérést, elutasítást, párbeszédet, a szándék kifejezését érinti?
- Mesékből gyakran idéz szövegeket, de adekvátan nem, vagy kevésbé tud válaszolni?
- Kérdésekre szokott „igen”-nel válaszolni?
- Észrevették, hogy nem, vagy rosszul használja a „kérem” kifejezést, esetleg bizonyos szavakat nem mond ki?

Érdemes megkérdezni!

- Észrevették-e, hogy a gyermek még nem, vagy csak ritkán beszél egyes szám első személyben?
- Gyakran tapasztalják-e, hogy megismétli a kérdést, és nem válaszol?
- Tudnak-e egymással beszélgetni anélkül, hogy a gyermek ne ismételné vissza a hallottakat?
- Spontán szokott-e a gyermek kérdezősködni, beszélgetést kezdeményezni?

Összegzés

- Ha a szakemberek és a szülők is azt tapasztalják, hogy a gyermekkel – jó verbalitás mellett is – nehezen lehet kölcsönös beszélgetést kialakítani; ha egyes szám második személyben gyakran kérdez, beszél; ha szerepjátékában is megfigyelhető, hogy gyakori az ismétlődő beszéd, és játékában gyakori vagy állandó a „forgatókönyv”; továbbá ha

több fejlődési területen is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket (társas interakció, játék), akkor irányítsák a szülőket szakvizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!

- Amennyiben más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, vegyék fel a kapcsolatot az intézmény logopédusával.

12. Gesztushasználata szegényes.

- Részletesen lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (24–30 hó), 13., 14. jel; Társas interakciók (18–24 hó), 6. jel; Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (30–36 hó) 1. jel.

13. A társalgási helyzetekben csak kevés szót használ és/vagy nem jutnak eszébe az egyébként ismert szavak.

- Részletes kifejtését lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 11. jel.

14. Csak egy-egy szóval kommunikál, nem alkot szókapcsolatokat vagy egyszerű mondatokat.

- Részletes kifejtését lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 12. jel.

15. Beszéde nem folyamatos, töredezetté válik, sűrűn fordulnak elő benne megakadások és ismétlések.

- Részletes kifejtését lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 13. jel.

16. A közösségben egyáltalán nem beszél a társaival vagy a gondozóival.

- Részletes kifejtését lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 14. jel.

17. Egyre kevesebb verbális közlést ad, kapcsolata a környezettel lazul, pedig korábban már szavakat, esetleg távirati mondatokat használt.

- Részletes kifejtését lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális, 30–36 hó; 15. jel.

18. A már meglévő készségek vesztése (regresszió) figyelhető meg.

- Amennyiben a gyermek 3-4 éves korig minden területen tipikus fejlődést mutatott, de fejlődésében gyors vagy fokozatos regresszió tapasztalható például a nyelv, a társas kapcsolatok és az önellátás területén, valamint furcsa mozgásos manírok jelentkeznek, és a meglévő készségeit elveszti, további kivizsgálása feltétlenül javasolt.

Óvodáskor; 4–5 év

A kiindulópont mérföldkövei

A 4 éves óvodáskor; tipikus fejlődésmenet		
Gondolkodás, észlelés Egyszerre egy jelenségnek csak egy tulajdonságát képes vizsgálni. Felismeri a formaállandóságot egyszerű formák esetében. Kialakul a teljes testről alkotott belső képzet. Rövid távú memóriája működését inkább a hangzójegyek és a helyzeti asszociáció segítik. Megérti az időfogalmakat (például múlt, jelen, jövő, napszakok). Összehasonlít látható tulajdonságokat (például súly, sebesség, nagyság). Valódi összefüggések megértésére képes. Konstrukciós és szerepjátékot játszik. Megkülönbözteti az élőt az élettelentől.	**Kommunikáció, nyelvi készségek** Megért összetett grammatikájú mondatokat is. Három részből álló utasítást is követni tud. Összetett nyelvi szerkezeteket használ, legalább 4-5 szavas bővített mondatokat. Képes rövid mondókákat, versikéket megtanulni, és azokat a társakkal közösen elmondani. Képeskönyvről, mesekönyvről beszélget. Beszéde teljesen folyamatossá válik, nem jellemzik fiziológiás megakadások. Aktív szókincse legalább 1500 szóra tehető. Több igeidőt használ. Használ segédigéket, módosítószókat (például szeretném megenni). A sziszegő-susogó és az *l, j, r* hangokat kivéve az artikulációja feltisztult, a beszéde érthető.	**Szocializáció, társas kapcsolatok** Képes beszélgetést kezdeményezni. Kommunikációs forma alakításánál képes figyelembe venni a partnert. Képes a másik vágyai alapján annak alapérzelmeit megjósolni. Konfliktusok megbeszélésében partner. A „nem”, „mint” elkülönítő tényező megjelenése. Az egyes felnőtt szerepek több összefüggő cselekvését is képes eljátszani, szerepjátékába beépíteni, ha azok élményszinten hatottak rá. Van barátja. Egyszerű játékokban irányítható, együttműködő; szabálykövető az irányító és irányított helyzetekben.

A 4 éves óvodáskor; tipikus fejlődésmenet		
Nagymozgás	**Finommozgás, manipuláció**	**Önkiszolgálás**
Egy lábon kb. 6 mp-ig megáll, 2 másodpercig tud lábujjhegyen állni.	Kialakul a kézdominancia.	Ellenőrzés mellett önállóan mos fogat.
Vonalon jár, a lábait egymás elé téve.	A ceruzát ujjai segítségével tartja.	Önállóan használja a zsebkendőt.
Futás közben képes élesen bekanyarodni, hirtelen megállni.	Szeret rajzolni, festeni, gyurmázni.	Kis segítséggel kezet mos, törölközik.
Helyből előre tud ugrani kb. 30-60 cm távolságra.	Egyszerű formákat, alakzatokat rajzol.	Kis segítséggel betartja a WC-higiénés szabályokat.
Le tud ugrani 70-80 cm magasról.	Ollóval egyszerű formát kivág.	Levetett ruháit képes egy helyre tenni.
Páros lábbal hosszan, folyamatosan előreugrál.	Egykezes dobásnál megjelenik a törzsfordítás.	Nadrágját/szoknyáját, pulóverét önállóan felveszi.
Lépcsőn lefelé is váltott lábbal megy, kapaszkodás nélkül.		Képes szükségleteinek kielégítését rövid időre késleltetni.
Képes pedállal hajtani 3 vagy 4 kerekű járművet.		
Futóbiciklin két keréken gurulva is jól egyensúlyoz.		

A 4–5 éves gyermekek fejlődésének jellemzői

A ma óvodásai a sok-sok játéktevékenység mellett már elkerülhetetlenül foglalkoznak a digitális világgal is, ami az informatika rohamos fejlődése miatt a mindennapi élet részévé vált. A felnőttek tevékenységei egyre gyakrabban a digitális eszközök használatára irányulnak, így a gyermekek számára is egyre inkább ezek másolhatók, és nem olyan hagyományos tevékenységek adnak mintát a játékukhoz, mint a barkácsolás, kertészkedés, varrás stb. Ennek a világnak az a jellemzője, hogy rendkívül vonzó az intenzív látványossága miatt (villog, zenél, mozog a kép), emellett használatuk nagyon egyszerű (a manipuláció szempontjából az érintés elemi mozdulat).

Az alfa (már nem is a Z) generációs gyerekek „mások". Új szerepjátéktémáik vannak, mert a szüleik is az Y generáció tagjai, akiknél a virtuális kommunikáció már hétköznapi. Ők maguk tanulhatnak ezeknek az eszközöknek a segítségével, fejlesztőjátékkal játszhatnak, pihenhetnek (zene, mese), és a számítógéppel szintén játszhatnak. Hatalmas a lehetőség, és óriási a veszély – de nem lehet ezzel nem számolni. Mindemellett a digitális eszközöknek és használatuknak óriási kiaknázható tárháza is van. Alkalmazhatunk képes kommunikációt segítő applikációt az autista gyerekeknek. Képességfejlesztésként, gyakorlásként használhatunk egyszerű illesztős, azonosítást támogató játékot, logopédiai gyakorlatokhoz pedig kép- és hanganyagot. A többsíkú figyelem, az egyidejű/párhuzamosan végezhető tevékenységek, a kapott információk (multitasking), az azonnali visszajelzés, a képi világ befogadásának igénye mind jellemző a gyermekekre, s mindezt az információs technikai eszközök nyújtják is a számukra. A hálózatosodás előszele a közös munka, a teamben gondolkodás is jellemző már ebben az életkorban. A hétköznapokban

és a köznevelés színterein is megjelennek tehát ezek az eszközök és az általuk nyújtott megismerő és feldolgozási lehetőségek, amelyeket szükségszerű figyelembe venni.

A 4–5 éves korúak gondolkodásában a valódi oksági viszonyok megjelenésével a mágikus elemek kezdenek halványulni, de ezek még mindig benne tartják a gyermekeket a fantázia, a mesék világában, ahol csak a képzelet szab határt. Az ötödik év elérésekor kettős tudatuk a játéktevékenységek során egyre inkább jelen van. Valóság és fantázia között kezdenek átjárni úgy, hogy mindkét állapotban teljes átéléssel vesznek részt. Az udvaron megfigyelhető az 5 éves gyermekek játékában, hogy amikor a mászókán lógnak, körülugrálják, és különböző hanghatásokkal jeleznek eseményeket, akkor minden rezdülésükben űrhajósok, a kilövési legénység teljes létszámával és feladatsorával, de amikor az óvó néni megkérdezi: „Hol van Réka?", azonnal érkezik a valós válasz, hogy a csúszdánál volt legutóbb. A közös játékban az imitációt felváltja az utánzójáték és a szerepkiosztáson alapuló szerepjáték, amelynek funkciója sokrétű, de „a kockázatmentes tanulás kimeríthetetlen tárháza a gyermek számára". A mintha-játék elemei korábban az elképzelt világ részei voltak, míg ebben az életkorban már egyre inkább a valóság leképezése jelenik meg a tevékenységükben, így az eszközöknek is egyre inkább a felnőttek, a valóságos világ eszközeihez kell hasonlítaniuk (Ranschburg 2012).

A konstrukciós és szerepjátékokban is azért lehetnek sikeresek, mert már nem próba-szerencse alapon dolgoznak, hanem képesek a kezdetleges egymásutániságot szinte forgatókönyvszerűen sorozattá formálni. A korszak végére megszületnek az első ok-okozati felismerésen alapuló ítéletek, például azért van sötét, mert lemegy a Nap, nem pedig azért – mint ahogy egy 3 éves kijelentette –, mert aludni megyünk. Az összefüggések átlátása és a konstrukciós képességek egymásutánisága létrehozza az idő fogalmának egyre pontosabb megértését. Az 5 évesek már a jelenhez mérten tudják, mi volt, és elképzelik, mi lesz. Tevékenységekhez kötötten kezdik a napszakokat is egyre pontosabban felidézni, és hozzájuk előhívni az események emlékeit.

Négyéves korban a látás az érzékleti csatornák között egyértelmű vezető modalitás. Ezt részben a hallásnál jóval korábban érő látásfeldolgozásért felelős kérgi területek, részben a látás természete magyarázza, mivel ez az az érzékszervünk, amelyik a legtöbb információt képes egyszerre felvenni a külvilágból. Így a gyermek hamar megtanulja, hogyan válassza el egymástól az alakot és a hátteret, a lényegest és a lényegtelent. Az észlelés során egyre több részletet fedez fel egy tárgyon, majd lassan elkezdődik a szisztematikus letapogatás korszaka, de ekkor sokszor el is veszik a részletekben, néha az egészet téveszti szem elől. Ehhez már finomabb szemmozgásra van szükség, amivel a gyermek képes szisztematikus „vizuális letapogatást végezni". Így „edzi" magát a látásfunkció a későbbi olvasáshoz, ahol az egymást követő betűket sorrendben szükséges észlelni és azonosítani (Ellis 2006).

Ezeknek a finom szemmozgásoknak a fejlődését több okból is hátráltatja, hogyha a gyermek gyakran nézi a monitor/televízió képét. Egyrészt a tévé képernyője csak virtuálisan ad téri képet, a valóságban síkbeli képet látunk, amely egyáltalán nem készteti szemünket fókuszálásra, így a szemizmok gyakorlatlanok maradnak a térbeliség feldolgozásában, másrészt az egyes képek olyan gyorsan futnak, hogy nincs lehetőség szisztematikus követésükre. A szabadban végzett tevékenységek ereje abban rejlik, hogy a téri dimenziókat nemcsak vizuálisan, de a test mozgásával együtt tudják a gyermekek érzékelni és feldolgozni, majd ezt a szisztémát rávetíteni a síkon történő pásztázásra, keresgélésre.

Az auditív csatornán lassabban halad a megkülönböztető képesség fejlődése, mivel az észlelés tárgya nem megfogható. A környezet jellegzetes hangjait (harangszó, mentőautó stb.) már

biztosan felismeri a gyermek, emellett a beszéd szavainak és a szavaknál kisebb szótagok felismerése is jellemzően ekkor jelenik meg.

A beszéd észlelésében új készség van kibontakozóban, mégpedig a hangdifferenciálás. Ez annak köszönhető, hogy a gyermek már tudatosan is meghallja, megérti a különbséget a hasonló szótagot vagy beszédhangzót tartalmazó hasonló hangzású szavak között (toka-boka; tenyér-kenyér; Lőrik 2006; Jordanidisz 2010). Ezzel van kapcsolatban az is, hogy a gyermekek általában 4–5 éves kor között tudnak először kiszámolókat úgy mondani, hogy szótagonként tagolják azokat. A 'tuvudsz ivigy beveszévélnivi' nyelvi játék is erre a készségre támaszkodik. Ez a készség egyrészt a gyermek segítségére lesz abban, hogy saját hibás kiejtését észrevegye és korrigálja. Másrészt a hallási differenciálás finomodása vezető lépés az úgynevezett fonológiai tudatosság kialakulásához (Lőrik 2006; Jordanidisz 2012). Előbbi fontos szerepet játszik az olvasástanulás első szakaszában.

A kiejtésben tehát lassan minden beszédhang a helyére kerül. Legutoljára általában az *r* hang vagy a susogó hangok jelennek meg tisztán, legkésőbb az óvodáskor végére. Általában 5 éves korra a bonyolult hangtani szerkezetű szavak (például strandpapucs, ruhásszekrény) is kiejthetővé válnak a gyermek számára, s ezt a mozgásszervezés idegi érése teszi lehetővé. Az óvodás beszéde tisztává, mindenki számára érthetővé válik (Sebestyénné Tar 2006), és pontos átvivője lesz a megosztani kívánt gondolatoknak.

A 4–5 éves gyermek szinte folyton beszél. Bár a nyelvi megértés is fejlődik, erős közlési vágya mégis arra sarkallja, hogy minden fejében megforduló gondolatot azonnal megosszon a körülötte lévőkkel. Élvezi a felnőttekkel való társalgást, de a felnőttek is „díjazzák", hogy okos, érdekes, szórakoztató párbeszédet lehet vele folytatni. Az előző életkorok tekintetében is fontos, de ebben az időszakban döntő jelentőségűvé válik, hogy elegendő élő párbeszédben legyen része a gyermeknek. A digitális világ folyton szóló eszközeivel, virtuális közösségi helyszíneivel könnyen elszigeteli egymástól a társalgó feleket. A kisgyermeknek az élő, a két vagy több fél között folyton áramló, a befogadás és a kimondás tekintetében egyensúlyban lévő közvetlen társalgásra van szüksége, hiszen most tanulja a társas együttlét lehetőségeit. A mesélés és a játéktevékenységek során így történik meg a fantázia és a gondolkodás nyelvi készségekkel való összekapcsolódása. A játéktevékenységek is egyre inkább társas közegben folynak az óvodában, így fontos, hogy az erre a korszakra jellemző szerepjátékokban is fokozatosan válik dominánsabbá a beszéd útján történő együttműködés (Cole–Cole 2006).

A nyelvtani fejlődésben a kimondott mondatok grammatikai rendezettsége, átláthatósága tűnik fel, amellett, hogy a gyermek 5 éves korára már igen összetett, úgynevezett beékelt mondatokat is képes grammatikailag feldolgozni, s ezáltal megérteni (például: „Az a kutya, amelyik ugatja a holdat, nem harap"). A kimondott mondatokon belül a főnevek és igék mellett egyenrangúan fontos szerepet kapnak a névmások, a kötőszavak és a névutók is. Utóbbiak a helyviszonyok megértéséhez és kifejezéséhez is fontosak (alatt, mellett, fölött); ugyanakkor ezek hármasságának (hová? – mellé; hol? – mellett; honnan? – mellől) biztos megértése és pontos használata a vizsgálatok szerint összefüggést mutat a szókincs nagyságával (Pléh–Palotás–Lőrik 2002; Kas et al. 2012). A mondatalkotásban még mindig előfordulhatnak túláltalánosításból fakadó nyelvtani hibák, de ezek száma egyre csökken.

A gondolkodás fejlődésével párhuzamosan a szókincs egyrészt tovább gyarapszik, másrészt a főfogalmak és egyéb rendezési elvek alapján gondolkodási kategóriákba is sorolódik (Schnell 2016). Már nemcsak a mindennapi tárgyak, cselekvések kifejezésére van az óvodásnak szava, hanem egyre több elvont kifejezés (betegség, jószívűség) és idióma (bottal üthetjük a nyomát) is helyet kap a szókincsében – szintén a gondolkodás fejlődésével összefüggésben.

Az idiómák megértését az olvasott mesék is nagyban támogatják. Emellett a nyelvi kifejezésekben szerepet kap a humor, az átvitt értelemben használt vagy a képes beszéd egyik formája is (Cole–Cole 2006).

Az óvoda második évében már nem tekinthető természetesnek a hangcserét tartalmazó artikuláció. Nem úgy a hangtorzítások. Ezek az ejtési hibák nem befolyásolják a szavak megértését, csak kicsit furcsa, a megszokott ejtéstől eltérő, ha egy gyermek úgy ejti ki például az *s* hangot, hogy a nyelvét a két fogsora között kidugja. Az ilyen ejtés javítására még nem elég fejlett az óvodás önmegfigyelő készsége és finommotoros érettsége, ezért az ilyen ejtési hibák javítását inkább iskoláskorban célszerű elvégezni.

Az óvodás gyermek 3-4 éves kora körül már megérti, ha a testvére vagy az óvodástársa vágyik egy vonatra és kap egyet, akkor örülni fog neki, ám ha macit kap, akkor csalódott, szomorú lesz. Már maga a várakozás, illetve a játék iránti vágyakozás is érzelmeket vált ki a testvéréből. De azt is tudja, hogy nem mindenki vágyik vonatra. Az óvodás valószínűleg tudja, hogy a kis barátnője nem örülne, ha a szülinapi zsúrra egy szép vonatot vennének neki ajándékba. Ennek az életszakasznak a végére a legtöbb gyermek eljut odáig, hogy mások mentális állapotait felismerje, értelmezze, és gyakran már megfelelően reagáljon is rájuk. Az érzelmek, vágyak, gondolatok, szándékok segítségével válik képessé arra, hogy ezek feltérképezéséből mások viselkedésére tudjon következtetni. Bele kell tudni képzelnünk magunkat mások helyébe, vagy legalábbis valamennyire szükséges, hogy elképzelésünk legyen arról, hogy mások milyen motivációból, szándékból tesznek dolgokat. Ezzel leszünk képesek arra, hogy más személyek gondolatairól gondolkodjunk – próbáljuk mások életeseményeit megérteni, mindennapi kapcsolatainkat folyamatosan ápolni (Baron-Cohen–Bolton 2000).

Az óvodások képzeletük, fantáziájuk segítségével egyre komplexebb szerepjátékokat játszanak. Mindeközben, ha nem egyedül játszanak, reagálnak a kortársaikra, és már képesek arra, hogy rövidebb időre együtt játsszanak kölcsönös szerepjátékot, esetleg szerepet cserélve megbeszélik, hogy ki kicsoda lesz. Ellentmondanak egymásnak, veszekednek, megsértődnek, esetleg (még felnőtt segítségével) kompromisszumot kötnek, és igyekeznek a barátaik kedvében járni. A barátságok ebben a korban is hamar véget érnek, de majd másokkal újak kötődnek.

A gyermekek 5 éves koruk felé haladva hatékonyabban és gyorsabban tanulnak meg új mozgásokat, és a korábban tanult mozgásformák is tökéletesednek, egyre több mozgáskombináció jelenik meg. Állóképességük (amennyire bírják a terhelést) rendkívül jó lehet, általában kitartók és jól terhelhetők. Vannak gyermekek, akik szinte nem ismernek határokat, akadályokat maguk előtt. Szervezetük állóképessége és ügyességük (koordinációs képességük) abban az esetben fejlődik optimálisan, ha kellő színvonalú és mennyiségű mozgásra van lehetőségük; ez jelentheti a szabadban történő mozgást, a testnevelést és sportmozgások tanulását egyaránt.

Testi fejlődésükben is intenzív változások tapasztalhatók; a vizsgálatok alapján a motoros képességek fejlődésének is szenzitív periódusa a 4–5 éves kor (Farmosi 2010). Miután fő tevékenységük a játék, ezen keresztül aktivizálva biztosíthatjuk a gyermek testi-lelki tulajdonságainak, koordinációs és kondicionális képességeinek optimális fejlesztését. Építhetünk a gyermekek kíváncsiságára, versenyszellemére, mert partnerek a felfedezésben és a közös szabadidős tevékenységekben: hosszabb kirándulásokra, uszodába, rövidebb biciklitúrára lehet menni velük; szívesen fogócskáznak, bújócskáznak, kidobóznak, és próbálgatnak más labdajátékokat is.

A futás fejlődése a lépéshossz növekedésében és a lépésfrekvencia csökkenésében érhető tetten. A kitartó, gyors és jól koordinált futás még csak a 4 évesek harmadára jellemző, viszont az 5 éves korúak háromnegyedének jó már a koordinációja.

Egyre ügyesebben másznak fel minden megmászható eszközre: játszótéren, fákon, játszóházakban és kalandparkokban teszik ezt, megfelelő biztonságra törekedve, jól kialakult veszélyérzetükkel. A hintát maguk hajtják, ügyesen bukfenceznek, tornáznak. Egy lábon állva képesek egyre hosszabb ideig egyensúlyozni (8-10 mp). A leugrás és a helyből előreugrás képessége kb. 70-80 cm távolságra nő. Helyből felugorva képesek hátrafordulni 180°-ot. Egy lábon hosszan előreugrálnak, de páros lábbal hátrafelé is képesek néhányat ugrani. Ebben az életkorban akkor fejlődik megfelelően az ugrás, ha kellő gyakorlásra van ösztönözve a gyermek, mert a megfigyelések szerint az önálló játék és mozgás során az ugrások részaránya a többi mozgásformához képest kevesebb és formailag szegényesebb. Javasolt tehát az ugróiskolázás, ugrókötelezés, valamint a távolugrások, támaszugrások, sorozatugrások, a fel-le ugrások és az átugrások gyakoroltatása.

Négy-ötéves korban nagyobb hangsúlyt kap a szem-kéz, a szem-láb koordináció és az egyensúlyérzék fejlesztése, valamint a tér mozgásos megismerése. A kéziszerek alkalmazása változatosabbá teszi a gyakorlást; ezek közül korábban a labdát emeltük ki, egyrészt mert minden óvodában és többnyire a gyermek otthonában is fellelhető eszköz, másrészt a gyermekek számára nagyon közkedvelt játék, amellyel sok hatékony és játékos mozgás végezhető. A labdakezelés, a labdajátékok megfigyelése a gyermekek mozgáskoordinációjának, egyensúlyérzékének, állóképességének felmérésére és megfigyelésére is alkalmas, mert egyidejűleg szinte az összes motoros képességet integrálja. A labdakezelésben a változást az hozza, hogy fejlődik az egyensúlyérzék, a szem-kéz koordináció, a térérzékelés, az irány- és iramérzékelés, valamint a tempóérzék. A 4 évesek a kislabdát 2 méterről célba tudják dobni; ekkor már jól megfigyelhető a törzsrotáció bekapcsolása a dobás mozdulatába. A nagy méretű labdát már könnyen el tudják kapni, a labda puha elkapásának érdekében csípőben és térdben rugózni kezdenek. A dobás 5 éves korra, illetve azt követően lép érett fázisába.

A gyermekek 4 éves koruktól már alkalmassá válnak arra, hogy bizonyos sportmozgások alapjait elsajátítsák. Ennek előfeltétele a jó mozgáskoordináció és a megfelelő kondicionális képességek. A sportmozgások tanulása még többnyire örömet okozó, játékos, előkészítő feladatokból áll, a feladattípusok és a terhelés jellegének változtatásával, egyéni, illetve csoportos gyakorlatok variálásával. Ebben a korban fontos a mozgás örömének megőrzése, a sikerélményhez juttatás és a kifáradás elkerülése (Apor 1998; Farmosi 2010; Hajtó et al. 2014).

A gyermekek eltérő adottságokat örökölnek (a testalkat, a mozgásos ügyesség és a teherbírás terén is); más az érdeklődésük, az érésük üteme, az akaratuk működése, és mások a motivációjuk jellegzetességei is. Az öröklés leginkább a kondicionális képességeket determinálja, ezen belül a gyorsaságot és a robbanékonyságot, az ízületi lazaságot, valamint az állóképességet és az erőt. Emiatt nem mindig könnyű megtalálni a gyermekek számára leginkább örömöt adó, sikerélményt nyújtó rendszeres mozgásfajtát, pedig ha lehetőségük van rendszeresen sportolni, akkor gyakorlatilag bármilyen komplexebb sportmozgást alapszinten el tudnak sajátítani (kétkerekűn biciklizni, úszni, síelni, korcsolyázni, lovagolni; Hajtó et al. 2014).

A helyes testtartás megalapozása, kialakítása, ebben az életkorban nem okoz nehézséget, mert a gyermekek alig vannak statikus helyzetben: sok időt töltenek a szabadban, és benti játék közben is gyakran változtatják testhelyzetüket.

A magasabb gondolkodási funkciók az alsóbb idegrendszeri központok integrált működéseire támaszkodnak, a testtartás beállítása nagymértékben automatikus és tudattalanul működik. Az agykéreg akkor tud szabadon összpontosítani azokra a „magasabb” funkciókra, amelyek a szándékokban, a motoros tervezésben és a tanulás folyamataiban vesznek részt, ha az agykéreg „szolgálatában” álló alsóbb idegrendszeri központok jól működnek. Ebben az esetben a gon-

dolkodási folyamatokban jól fognak működni a problémamegoldás, az érzékelés és felfogás, a térbeli tájékozódás, a látási és hallási sorrendbe állítás folyamatai, a geometriai formák grafikus megjelenítése, a rövid távú memória, a motoros ügyesség, valamint a beszélt nyelv szerkezete (Goddard Blythe 2014).

A finommozgásban fontos a csukló és az ujjak mozgékonysága, az ízületek megfelelő hajlékonysága, a kezet és az ujjakat mozgató izmok ereje, valamint az erő szabályozása, amely már a mozgáskoordináció része. Szilárd kiindulópontot pedig a megfelelő testtartás, testhelyzet jelent a felső végtag működéséhez. Emellett nagyon lényeges összetevő a jól koordinált mozgásokhoz a megfelelő érzékelési tapasztalat, a kéz és az ujjak tapintási érzékenysége. Erre az életkorra már a legtöbb gyermeknél kialakul a kézdominancia, és ez a kézmozgások célpontosságát tovább finomítja. A szabályos ceruzafogásnak is fiziológiai alapjai vannak: ehhez részben a kéz csontjainak és izomzatának megfelelő fejlettsége szükséges, másrészt a központi idegrendszer azon működése, hogy a hüvelyk- és a mutatóujj vált a legügyesebbé minden olyan tevékenységben, ami apró, pontos, precíz mozgásokat kíván. A fentiek mind szükségesek a megfelelő grafomotoros készségek kialakulásához, a biztos ceruzafogáshoz és a megfelelő vonalvezetéshez. A nagy fokú precizitás és a két testfél összehangolt működése jelenik meg sok más finommanipulációs tevékenységben: az építő-konstruáló játékokban, a gombolásban, a fűzésben, az olló használatában és a barkácsolásban. Ebben a korban a gyermekek ollóval nagy méretű, egyszerű formákat már körbe tudnak nyírni.

A finommotorika fejlesztésére a játékban nagyon sok lehetőség nyílik; ennek spontán fejlesztése az óvodában az ábrázolási technikák gyakorlása és a barkácsolás révén nagyon változatosan történik. Az ábrázolás (rajzolás, festés, nyomdázás, mintázás és képkészítés – változatos technikákkal) az egész nap során a játékba épül, a gyermekek szabad választás alapján elővehetik az eszközöket, és alkothatnak. A felnőtt által nyújtott mintákat szívesen beépítik, gyakorolják és továbbfejlesztik, ezért nincs is másra szükség, minthogy rendszeresen eszközt, lehetőséget kapjanak, és élményhez jussanak. A barkácsolás során (tépés, vágás, ragasztás, hajtogatás, festés, szövés-fonás, fűrészelés-szögelés) rengeteg ismeretet szereznek az anyagok tulajdonságairól, megmunkálhatóságukról. Relációkat ismernek meg, formákat hoznak létre – az alkotás és a kreativitás örömét élik át.

Ötéves korra többségükben szívesen és ügyesen rajzolnak, a ceruzát helyesen fogják, rajzaikban az apró részleteket is kidolgozzák. Egyre felismerhetőbben rajzolnak: a modell, amit ábrázolnak, már hasonlít a valósághoz. Összetettebb formákat is megjelenítenek, de a világot úgy rajzolják le, ahogyan ismerik, ezért a rajzaikon a tárgyak gyakran átlátszók, és egyidejűleg több nézőpontból rajzolnak. Emberrajzuk a kezdeti fej-láb alakból fokozatosan fejlődik: 5 éves korban már több testrész jelenik meg a rajzolt emberalakon, és amit fontosnak tartanak, annak a mérete általában nagyobb, az színesebb, kidolgozottabb lesz. Rajzuk kitölti a papírlapot. Megjelenhet már a „kvázi írás”, azaz néha úgy tesznek, mintha írnának, ezzel a felnőttek tevékenységét, írómozgását utánozzák: folyamatos, lendületes és vízszintes kiterjedésű megjelenítéssel (Gallai–Vetier 2011; Hajtó et al. 2014).

Az adott életkori szakaszban észlelhető figyelemfelkeltő jelek (4–5 év)

Figyelemfelkeltő jelek a 4–5 éves óvodás tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Szabad játék	1. Változatos, fantáziadús játék helyett sorba rak, gyűjtöget, vagy szimbolikus játéka ismétlődő (például mesékből „idéz”). 2. Kortársai iránt nem érdeklődik, egyszerű szerepcserés játékokba nem vonható be, többnyire magányosan játszik. 3. Játékában, tevékenységeiben gyakori az ismétlődés (például autók, vonatok vízszintes helyzetben történő hosszas megfigyelése, sorba rakása; a használati tárgyak ismétlődő működtetése: ajtók kinyitása-becsukása, lámpák fel-le kapcsolgatása, függönyök húzgálása). 4. Viselkedésében és játékában rugalmatlan, nehezen vált tevékenységet. 5. Nem tudja egyedül elfoglalni magát, csak segítséggel tud játszani, esetleg nem játszik, inkább a folyosón szaladgál. 6. Szokatlan szenzoros érdeklődés, bizonyos ingerekre pánikszerű reakció. 7. A társakkal együtt játszott szerepjátékban sokszor nézeteltérései keletkeznek, ezért előbb-utóbb kimarad belőle. 8. Társas, együttműködést igénylő játékhelyzetekben nehezen érti meg a szabályokat, így akaratlanul többször is áthágja őket. 9. Kezeivel ügyetlen: az életkorában elvárható önkiszolgáló, ábrázoló és konstrukciós tevékenységekben elmarad.
Irányított tevékenység, tanulás	10. Társasjáték, közös tevékenység közben nem tudja kivárni a sorát, váltott játékot nem tud játszani („én jövök” – „te jössz”). 11. Közös játékokba nem kapcsolódik be. 12. A beszéddel vagy nyelvvel kapcsolatos játékokat kerüli, vagy direkt elutasítja. 13. Rajzolni nem szívesen ül le, és csak firkál, ábrázoló rajza nem alakul. 14. Kétkezes finommotoros tevékenységekkel nehezen boldogul (nem tud ollóval kivágni, gombot begombolni). 15. Puzzle-t még nem tud kirakni (6-12 elemből). 16. Kerüli a maszatos játékokat (gyurmázás, festés, ragasztózás, agyagozás). 17. Kézdominanciája nem alakul ki.

Figyelemfelkeltő jelek a 4–5 éves óvodás tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Mozgás zárt térben	18. Gyakran ütközik (társakkal, berendezéssel). 19. Gyakran ő az utolsó, aki megtalálja helyét sorakozáskor. 20. Testtartása hanyag, izomzata gyenge. 21. Állás- és járásegyensúlya bizonytalan. 22. Futása összerendezetlen, nem jól koordinált. 23. Ugrásokban nem ügyes. 24. A lépcsőn nem képes kapaszkodás nélkül, váltott lábbal járni. 25. A labdát nem képes célirányosan eldobni, könnyen elkapni. 26. A sportmozgások alapjait nem képes elsajátítani.
Játék és mozgás a szabadban	27. Gyakoriak a szokatlan, ismétlődő ujj- és kézmozgások, a ringatózás, a „hintázás”. 28. Az óvoda határait nem tartja be, a kerítésen átmászik, az ajtón kimegy. 29. Hosszasan, ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatokat a különböző jelenségekkel kapcsolatban. 30. Érzékeny, túlérzékeny, ha a keze/teste különféle anyagokkal érintkezik (homok, fű, kavics, növények, víz, szél, hó). 31. Folyamatosan mozgásban van, nem áll meg. 32. Nagyon passzív, bátortalan, keveset mozog, bizonytalan a mozgása, túl óvatos, félős. 33. Koordinálatlan a mozgása, gyakran esik, nem fut jól terepen, nem mászik ügyesen. 34. Veszélyérzete kialakulatlan. 35. Nem mászik fel semmilyen eszközre (mászóka, csúszda, bokor, kerítés lábazata). 36. Nem szereti a mozgó játékokat (hinta, libikóka, forgó játék). 37. Nem ül szívesen gyerekjárgányra (kismotor, futóbicikli, tricikli), és nem is halad vele ügyesen.

Figyelemfelkeltő jelek a 4–5 éves óvodás tevékenységeiben	
Napirend és tevékenységek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Önkiszolgálás, önállóság: alvás, evés, mosdóhasználat, tisztálkodás, öltözködés	38. Alvásidőben ismétlődő jelleggel sokat beszél, mesél, énekel, vagy nem tud az ágyában maradni. 39. Nagyon válogatós, csak bizonyos textúrájú, hőmérsékletű, színű ételeket fogyaszt. 40. Kézmosás helyett csak játszik a vízzel, vagy nem tudja abbahagyni a szappanozást. Kézmosás közben elakad, a figyelme elkalandozik. 41. Állandóan piszkos, maszatos, nem igényli, hogy tiszta legyen a ruhája, a teste, a keze, a szája. 42. Zavarja, ha piszkos, maszatos a ruhája, a teste, a keze, a szája. 43. Nehezen viseli az arcmosást, fogmosást, körömvágást. 44. Szobatisztasága kialakult, de sokszor bepisil, nem jelzi szükségletét. 45. Évszakváltáskor ragaszkodik a ruhaneműihez, nem akar új ruhát felvenni. 46. Öltözködésben ügyetlen.

Figyelemfelkeltő jelek átfogó helyzetekben; 4–5 éves óvodások	
Átfogó helyzetek	**Figyelemfelkeltő jelek**
Érzelmek kifejezése, indulat-szabályozás	1. Élményeit nem, vagy korlátozottan osztja meg másokkal, mások érzelmeire nem, vagy inadekvátan reagál, gyerekek sírására túlzottan megijed vagy agresszív lesz. 2. Autoagresszív (a fejét üti, karmolja, harapja magát, illetve másra irányuló indokolatlannak tűnő fizikai agresszivitás is megfigyelhető).
Társas interakciók	3. A társas viselkedés szabályait nem, vagy rosszul érti, a viselkedése szertartásos, esetleg túl szabálykövető. 4. Viselkedése másokkal közömbös, vagy túl közvetlen.
Figyelem	5. Gyakran téveszti el az óvodai jele szerinti tájékozódást (saját mappa, elkészült mű stb. megtalálása). 6. Többször kell megszólítani ahhoz, hogy figyeljen a nevére. 7. Séta közben elterelődik, figyelmetlen. Általában őt veszi maga mellé párnak valamelyik felnőtt.
Utánzás–autonómia	8. Nehezen tanul verseket, mondókákat.
Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális	9. Verbális rituálékat gyakorol, bizonyos kérdésekre mindig ugyanazt a választ várja. Gyakran visszaismétli a kérdést, vagy mindig ugyanarról a témáról beszél. 10. Kérdésekre csak szavakkal válaszol; beszéde nem folyamatos, mondatokat nem tartalmaz, csak szavakat vagy nyelvtani elemek nélküli távirati közléseket és felszólításokat. 11. Beszéde érthetetlen: a közeli hozzátartozók is csak részben értik meg, a társak és az idegenek szinte egyáltalán nem.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése a 4–5 éves óvodás tevékenységeiben

Szabad játék (4–5 év)

1. **Változatos, fantáziadús játék helyett sorba rak, gyűjtöget, vagy szimbolikus játéka ismétlődő (például mesékből „idéz").**

   - Tekintse át a Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (3–4 év) 11. jeléhez írottakat! Az alábbiak annak kiegészítéséül szolgálnak:
   - Kevésbé válik feltűnővé, ha egy óvodáskorú gyermek már szerepjátékot játszik, szimbolikus elemeket jelenít meg, de a játéka nem elég fantáziadús, változatos. A legtöbb gyermek a játéktevékenységében valamilyen formában megjeleníti kedvenc meséit, mesehőseit. Egy-egy kedvelt mesekönyvet, filmet többször is szívesen hallgatnak, néznek meg. Az azonban már ritkább, hogy a gyermek pontosan, szóról szóra, szinte mozdulatról mozdulatra megjeleníti a meséből kiragadott, élményt nyújtó, örömöt okozó részletet, ugyanakkor az önálló játéktevékenysége – ha éppen nem ezt játssza – szegényes, és gyakran nehezen tudja lefoglalni magát. Legtöbbször a kortársainál ugyanazzal a kommunikációs fordulattal próbál kezdeményezni, ami jellemzően szintén a kedvenc meséjéből idézett, hasonló szituációból kiemelt mondat, még ha az nem is illeszkedik teljesen az adott kontextushoz. Ha a kortársai vagy a felnőttek kezdeményeznek nála, játékhelyzetben nem mindig tud rájuk reagálni, vagy a kedvenc meséből kiragadott szavakkal, cselekvésekkel reagál, de ha a kezdeményező nem ismeri a mese forgatókönyvét, már nem lehet folytatni vele a játékot.

   Hogyan figyeljem meg?

   - Néhány héten keresztül figyelje meg a gyermek szabad játéktevékenységét!
   - Megfigyelhető-e, hogy mindig ugyanazt játssza, ugyanazokat a dialógusokat mondja?
   - Hogyan kezdeményez interakciót játékhelyzetben a kortársaival és a felnőttekkel?
   - Mi történik, ha mást, de hasonlót szeretnének vele játszani, mint amit mindig játszik?
   - Mi történik, ha az általa kedvelt játékba úgy kapcsolódnak be, hogy a történetet kicsit tovább szövik, megváltoztatják?

   Érdemes megkérdezni!

   - Milyen meséket néz a gyermek? Mennyi ideig és hányszor néz mesét meg egy nap?
   - Mesekönyvben mindig ugyanazt a meserészletet kéri-e, amit több hónap alatt sem un meg?
   - Észrevették-e már, hogy mesékből idéz beszélgetés közben, vagy hogy mindig azokra asszociál?

   Összegzés

   - Fontos különbséget tennünk egy gyermek friss élményt hozó mese iránti érdeklődése, annak újra meg újra megélése és a között, ha a gyermek játékában és viselkedésében rugalmatlan, s a kommunikációjában is tetten érhető, hogy inadekvátan egy-egy meséből válaszol vagy kezdeményez, illetve beszél.
   - A gyermek kivizsgálása indokolt, ha a szülők és a szakemberek is tapasztalják, hogy több, az átfogó területeket érintő (játék, kommunikáció, társas interakció) figyelemfelkeltő jelet tapasztalnak.
   - Lásd még Társas interakciók (3–4 év), 4., 5. és Szabad játék (3–4 év), 1. jel.

2. **Kortársai iránt nem érdeklődik, egyszerű szerepcserés játékokba nem vonható be, többnyire magányosan játszik.**
   - Részletesen lásd Szabad játék (3–4 év), 1. jel kifejtését.

3. **Játékában, tevékenységeiben gyakori az ismétlődés (például autók, vonatok vízszintes helyzetben történő hosszas megfigyelése, sorba rakása; a használati tárgyak ismétlődő működtetése: ajtók kinyitása-becsukása, lámpák fel-le kapcsolgatása, függönyök húzgálása).**
   - A gyermekek játéka ebben az időszakban már gazdag, sokszínű és fantáziadús. Előfordulhat azonban, hogy valamilyen esemény, állapot miatt a gyermek játéka rövid idegi egysíkúbbá válik, és szívesen játszik olyat, mint kisebb korában, de ezt hamar meg is unhatja. Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha a gyermek játéka hónapokon keresztül egysíkú, ha szűk érdeklődés jellemzi. További kifejtését lásd Szabad játék (3–4 év), 2. jel.

4. **Viselkedésében és játékában rugalmatlan, nehezen vált tevékenységet.**
   - A már középsős korú óvodások jól elsajátították az óvoda alapvető szociális-társas szabályait. A gyermekek különböző oknál fogva elég széles skálán mozogva próbálnak eleget tenni az írott és íratlan szabályoknak. Előfordul, hogy egy gyermek a viselkedésében nehezebben fogadja el a szabályokat, többet ellenkezik, de játékában a kortársaival már jól kooperál, együtt játszik velük. Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek a Szabad játék (3–4 év) 3. jelénél megfogalmazottak alapján a játékában, a tevékenységváltásokban és egyéb helyzetekben rugalmatlanul viselkedik, és ez nem egy rövid, 1-2 hónapja tartó állapot. A témához kapcsolódó részletes megfigyelési szempontsort és összegzést a Szabad játék (3–4 év) 2. jelénél olvashatja.

5. **Nem tudja egyedül elfoglalni magát, csak segítséggel tud játszani, esetleg nem játszik, inkább a folyosón szaladgál.**
   - A korábban leírtakból, de tapasztalatainkból is tudjuk, hogy a 4-5 éves gyermektől már jobban elvárja a szociális környezete, hogy az ismert és jól lefektetett szabályokat többnyire betartsa, ami persze felnőtt korunkig és azon is túl fejlődik. Az életkornak megfelelően felállított szabályok (megfelelő nevelői attitűddel, nevelési szemlélettel) fontosak a gyermek fejlődésében. Az óvodai és az otthoni szabályrendszer gyakran igen eltérő lehet. Ha a gyermek már a második évét kezdi az adott óvodában, de még mindig nem sajátította el az alapvető szabályokat, ha nem tudja elfoglalni magát, állandó figyelmet igényel, és az önállóságában is megfigyelhető, hogy több segítségre van szüksége, akkor a viselkedése figyelemfelkeltővé válhat.

   Hogyan figyeljem meg, kérdezzem ki?
   - Figyelje meg, hogy érti-e azokat a szabályokat, amiket kérnek tőle!
   - Figyelje meg: egyéb irányított tevékenység, tanulás közben megtartja-e a figyelmét?
   - Otthon is igényli-e a folyamatos figyelmet?
   - Mennyit és mit mozog az óvodán kívül a gyermek?
   - A téma megfigyelése és összegzése megegyezik a Szabad játék (3–4 év) 4. jeléhez írottakkal.
   - Az 1–5. jel együttes megfigyelése.

- A szabad játék eddig tárgyalt 1–5. figyelemfelkeltő jelei gyakran együtt jelentkeznek, nehezen választhatók külön. Amennyiben ezekből többet is megfigyelhetnek, olvassák el az alábbiakat!
- Az 1–5. jel értékelésénél a következők egységesek:
- Figyelemfelkeltő, ha egy gyermek szerepjátékában a valóságból lemásolt elemek nagyon pontosan jelennek meg, miközben a kortársai szándékát nem tudja figyelembe venni; ha kommunikációs kezdeményezéseikre nem, vagy inadekvát módon reagál, mert a szituációba, amit éppen eljátszik, az nem illeszkedik bele; vagy ha észre sem veszi a másik fél jelzéseit, és semmilyen kompromisszumot nem lehet vele kötni, csak a saját elképzelése szerint játszik.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg heteken keresztül a gyermek szabad játékát!
- Többnyire magányosan játszik, és mindig ugyanazt, illetve a tárgyakat nem tudja kreatívan behelyettesíteni?
- Magányosan játszik, de a játéka színes, változatos, és mégis, ha kapcsolatba kerülnek vele, akkor válaszol?
- Gyakran keresi kortársaival a közös játékot, de hamar „elveszti a fonalat”, nem tudja követni a játék „forgatókönyvét”?
- Ha valamilyen mesehőst játszanak a gyerekek (sárkányt, királylányt stb.), bele tudja-e helyezni magát a szerepbe egyszerű mozdulatokkal, gesztusokkal, arckifejezésekkel, hangokkal?
- Előfordult-e már, hogy kitalált egy játékot, és azt tárgyakkal, cselekvésekkel, hangutánzókkal eljátszotta?
- Esetleg egy-egy kortársával rövidebb szerepeket el tud játszani?
- Felismeri, hogy egy játéktárgy valós tárgyat reprezentál?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon mit játszik a gyermek szívesen?
- Előfordult-e, hogy egy szerepbe beleélte magát, és úgy tett, mintha például sofőr lenne, de közben a képzeletbeli személyekkel vagy a másik féllel (anya, apa, testvér) is kommunikált, és a szándékaikra reagált?
- Kérdezze meg, hogy gyakran játszik egyedül mesékből idézett játékokat!

Összegzés (1–5. jel)

- A gyermekek játékfejlődése különböző lehet, és a képzelet megjelenésével egyre több egyéni mintát figyelhetünk meg. Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek játékából hiányoznak a képzeleti elemek, a szimbolikus játék és a kölcsönös szerepjáték.
- Amennyiben a gyermek játéka ismétlődő; ha kevésbé tud másokhoz kapcsolódni, közös játékot kialakítani vagy rövid ideig részt venni bennük; továbbá ha az átfogó területeken több (kommunikáció, társas interakció, utánzás, érzelmek) figyelemfelkeltő jelet tapasztalnak a szülők és a szakemberek, akkor irányítsák a családot a gyermekükkel szakvizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!
- Amennyiben más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de a gyermek játéka több hónap elteltével is egysíkú, ismétlődő, vegyék fel a kapcsolatot az intézmény pszichológusával.

6. **Szokatlan szenzoros érdeklődés, bizonyos ingerekre pánikszerű reakció.**
   - Kevésbé eltérő érzékelés esetén a viselkedésben megnyilvánuló tünetek is enyhébben nyilvánulnak meg, s ezek már nem feltétlenül okoznak nehézséget a gyermek mindennapjaiban. Reakcióiból és viselkedéséből ez hamar nyilvánvalóvá válik. Részletesen lásd Szabad játék (3–4 év), 5. jel kifejtése.
   - A szenzoros integráció zavaráról könyvünk 1. kötetében olvashat információkat.

7. **A társakkal együtt játszott szerepjátékban sokszor nézeteltérései keletkeznek, ezért előbb-utóbb kimarad belőle.**
   - Együtt olvasandó és értékelendő a következő (8.) jel kifejtésével.

8. **Társas, együttműködést igénylő játékhelyzetekben nehezen érti meg a szabályokat, így akaratlanul többször is áthágja őket.**
   - A szabad játékban összeálló kis csapatok a szerep- vagy a társasjáték kezdetén általában megegyeznek egymás közt az aktuális szabályokban. Ezt az óvodások általában a játék folyamán betartják, vagy közösen módosítanak rajta. Azt a társukat, aki nem tartja be a közösen hozott szabályokat, a többiek előbb-utóbb kihagyják a játékból, annak ellenére, hogy ő egyébként minden erejét latba veti, hogy betartsa azokat. A megegyezéskor esetleg olyan gyorsan sorjáznak a szabályok, hogy a gyenge, lassú nyelvi feldolgozással élő gyermek nem képes felfogni sem a gyorsaság, sem a szövegek összetettsége (sokszor többszörös mellérendelések) miatt. Amikor ez többször is előfordul, a gyermek lassan akár a perifériára is kerülhet. Egyre többször csak magában játszik, annak ellenére, hogy szeretne bekapcsolódni a többiek játékába.

Hogyan figyeljem meg?

- Végezzen súgáspróbát a gyermekkel! (Háttal állva 1-2 méterre, súgja a gyermek nevét!) Figyelje meg: meghallja-e, felfigyel-e a nevére?
- Igyekezzen ott lenni, amikor a szabad játékban a gyermekek megegyeznek a szabályokban! Figyelje a gyermeket, hogy tudja-e követni a gyakran több szabályból álló, összetett nyelvi folyamatot!
- Figyelje meg a nap folyamán, hogy a nyelvileg összetett kéréseket, felszólításokat tudja-e a gyermek követni! („Vedd fel a szőnyegről a kockát, és a sínnel együtt tedd be a polcon lévő kosárba!” Stb.)
- Figyelje meg, hogy a mesélésnél végig követi-e a történést, vagy korábban elfárad!

Érdemes megkérdezni!

- Mikor kezdett beszélni a gyermek? Milyen szinten van jelenleg a beszéde?
- Voltak-e felső légúti betegségei? Észrevették-e, hogy mostanában gyengébben hall?
- Amikor a gyermeknek összetett utasítást, kérést mondanak, pontosan végre tudja-e hajtani a kapott feladatot, vagy valami mindig kimarad?
- Szoktak-e társasjátékot játszani? Meg tudja-e jegyezni az új játék szabályait, vagy téveszt?

Összegzés (7–8. jel)

- Ha a kisgyermek hallása rendben van, de a nyelvi fejlődése lassan haladt, vagy későn kezdett beszélni, és/vagy életkorához képest alacsony a szókincse és/vagy a mondatalkotása, ezek együtt figyelemfelkeltő jelek, amennyiben tartósan fennállnak. Lehetséges,

hogy a gyermek beszédértése a kortársaihoz képest alacsonyabb szintű, ezért a verbális úton kapott információkat nehezen, hiányosan dolgozza fel, így az utasítások végrehajtása vagy egy szabálysorozat megjegyzése nehézséget okozhat számára. Ez a probléma nyelvi fejlesztést igényel, tehát érdemes a pedagógiai szakszolgálat logopédusához fordulni segítségért. Egyúttal azonban segíteni kell a gyermek beszédértését az óvodában és otthon is! Egyszerű mondatok, egyszerű kérések megfogalmazására van szüksége. A közös szabályok megismerésekor segítsék őt! Fontos, hogy részt tudjon venni a társas kommunikációban; ha kell, ilyen esetekben közvetítőként, szinte „tolmácsként" működjünk közre a szabályalkotás kezdeti folyamatában.

9. Kezeivel ügyetlen: az életkorában elvárható önkiszolgáló, ábrázoló és konstrukciós tevékenységekben elmarad.

- Részletes kifejtését lásd Szabad játék (3–4 év), 6. jel.

Összegzés

- Pontosabb képet kap, ha az Irányított tevékenység, tanulás 13., 14., 15. jelek megfigyelését is elvégzi!

Irányított tevékenység, tanulás (4–5 év)

10. Társasjáték, közös tevékenység közben nem tudja kivárni a sorát, váltott játékot nem tud játszani („én jövök" – „te jössz").

- A gyermekek sok helyzetben, sok tevékenységben találkoznak azzal, hogy ki kell várniuk a sorukat. Játék közben tárgyakon kell osztozkodniuk, és néha várniuk kell, hogy megkaphassák, esetleg cserélnek. Különböző típusú játékokban megtanulják, hogy egyszer az egyik, másszor a másik következik. Ha még mindig nehéz egy óvodás számára, hogy elfogadja, megértse, hogy az a bizonyos tárgy visszakerül hozzá, még nehezebb dolga van. Egyszerű társasjátékoknál már amellett, hogy ki kell várnia a sorát, figyelnie kell a szabályokra is.
- Figyelemfelkeltő jel, ha a gyermek az előre megbeszélt szabályok szerint egyszerű, váltott szerepű játékot nem tud játszani (például horgászbottal felváltva horgászás); ha irányított helyzetben nem tud várakozni; ha jelentkezik, nehezen viseli, ha nem mindig őt szólítja fel az óvodapedagógus. Továbbá ha reakciójában, viselkedésében jelentős eltérést mutat a kortársaihoz képest: leborítja az asztalról a játékot, ha nem ő játszik, de szeretett volna, vagy mindenkitől elveszi a játékformákat, vagy sikít, autoagresszív lesz, vagy másokat megüt. Ebben a helyzetben nem a nyertes-vesztes állapotot figyeljük. A megfigyelés fókusza azon van, hogy a gyermek képes-e tárgyakon osztozkodni, várakozni, egy egyszerű szabályt megtanulni, a társaira figyelni.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg minél több tevékenységben, hogyan viselkedik a gyermek, ha osztozkodnia, várakoznia kell!
- Figyelje meg, hogy felnőttel vagy egy gyerekkel képes-e kivárni a sorát!
- Figyelje meg több típusú játék közben! (Helyváltoztatós, mozgásos szabályjátékok alatt, konstrukciós vagy asztali zárt végű játékokkal, kirakókkal.)
- Figyelje meg, hogy játék közben hogyan kommunikál a társaival!

- Figyelje meg: mikor lesz frusztrált? (Ha kikerül a kezéből a tárgy? Ha nem tudja, mikor kerül rá a sor? Esetleg ha nem a megszokott sorrendben rakják vissza a gyerekek a helyükre az elemeket?)
- Figyelje meg, hogy többnyire „feladatos", fejlesztőjátékokkal játszik-e! (Kirakók, puzzle, konstrukciós játékok, melyeket inkább egyedül, sokat ismételve játszik.) Esetleg mellőzi a szabad asszociációs és a fantáziaelemeket tartalmazó játékokat?
- Figyelje meg, hogy mereven ragaszkodik-e egy általa kitalált szabályhoz!
- Van-e olyan játékhelyzet, amikor érti a szabályokat?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan reagál a gyermek, ha
  - várakoznia kell;
  - játékokon, ételeken kell osztozkodnia;
  - váltott játékot játszanak;
  - kedvelt kirakós játékának kirakásába szeretnének bekapcsolódni;
  - egy kortársa is szeretne játszani egy általa kedvelt játékkal, ami nála van?
- Szokott szerepjátékokat játszani?
- Inkább zárt végű, jól értelmezhető játékot szeret játszani, amihez kevésbé van szükség egy másik személyre?

Összegzés

- Amennyiben a szülők és a szakemberek megfigyelése alapján a gyermek szociális viselkedésében, játékában a kortársaihoz képest jelentős eltérés tapasztalható, ami több tevékenységben és több személy által megfigyelhető, továbbá a kisgyermek fejlődésében több, az átfogó területeken (kommunikáció, társas interakció, utánzás), valamint más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek, melyeket a szülők és a szakemberek is megfigyeltek, irányítsák a szülőket szakirányú vizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem változik a gyermek viselkedése, próbálják az okokat pszichológus segítségével kideríteni!

11. Közös játékokba nem kapcsolódik be.

- Ekkorra az óvodáskorú gyerekek számára már több irányított, strukturált tevékenységet ajánlanak fel az óvodában. Az ehhez kapcsolódó szociális és játékszabályok betartásában is változnak az elvárások. Különbséget kell tennünk abban az esetben, ha egy gyermek nehezen fogadja el az óvodai közösséget, sokat hiányzik, és gyakran szomorú, hogy óvodába kellett mennie.
- Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermeket az ismert és bevált eszközökkel sem lehet a közös játékokba bevonni, és nem vagy kevésbé motiváló számára, hogy részese legyen a közös tevékenységeknek.
- Részletesen lásd Irányított tevékenység, tanulás (3–4 év); 7. jel.

12. A beszéddel vagy nyelvvel kapcsolatos játékokat kerüli, vagy direkt elutasítja.

- A gyermekek általában örömüket lelik az életkoruknak megfelelő nyelvi játékokban, legyen az mondókázás, főfogalom alá rendelés vagy találós kérdés. A beszéd- és nyelvi feladatok elkerülése sokszor indirekt, például ha a gyermek mindig ilyenkor megy ki pisilni vagy inni, esetleg az öltözőben támad dolga. Ha egy gyermek rendszeresen kerüli ezeket a fajta játékokat, akkor valószínűleg nincs benne sikerélménye. Talán olyan nehéz

számára a nyelvi feldolgozás, hogy hamar elfárad, és a figyelme nem bírja végigvinni a feldolgozási folyamatot. Ilyenkor azt tapasztaljuk, hogy más, a verbális megértést kevésbé igénybevevő játékok esetében szívesen részt vesz a közös mókában. Érdemes jobban megfigyelni, milyen szinten áll az ilyen gyermek beszédértése és a kifejező beszéde.

Hogyan figyeljem meg?

- Igyekezzen páros helyzetben egyszerű mondókát, nyelvi játékot, találós kérdést, főfogalom alá rendezést játszani a kisgyermekkel! Figyelje meg, hogyan reagál a feladatra!
- Figyelje meg szabad játékhelyzetekben a társakkal való kommunikációját! Érti-e a másik közléseit, adekvát módon válaszol-e rájuk?
- Kérje meg egyszerűbb, majd egyre összetettebb utasítások végrehajtására!
- Figyelje meg szótalálását, mondatalkotását: az életkori szintjének megfelelő-e?

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan indult meg és folyt a gyermek beszédfejlődése?
- Volt-e olyan betegsége, ami átmeneti hallászcsökkenést okozhatott?
- Tapasztaltak-e beszédértési nehézségeket, például nem mindig érti pontosan a kéréseket vagy a mesét?

Összegzés

- Előfordulhat, hogy a kisgyermek gyakori felső légúti fertőzések miatt huzamosabb ideig nem hallotta jól a beszédet, ami hátráltatta a beszédértés fejlődését. Ilyenkor a gyermeknek a gyakori gyermekaudiológiai kontroll mellett logopédiai fejlesztésre van szüksége. Ha a hallással minden rendben van, és a gyermek a nyelvi értés mellett a nyelvi fejlődésben, a szókincs és/vagy a mondatalkotás terén is lényegesen gyengébben teljesít a társainál, az ebben az életkorban már felveti a nyelvi zavar vizsgálatának szükségességét, amelyet a pedagógiai szakszolgálat logopédusa végez el először. Amennyiben a gyanú beigazolódik, a gyermeknek intenzív logopédiai kezelésre van szüksége.

13. Rajzolni nem szívesen ül le, és csak firkál, ábrázolása nem alakul.

- Ebben a korban a ceruzát helyesen fogják, szívesen és ügyesen rajzolnak az apró részleteket is kidolgozva, hogy amit ábrázolnak, már hasonlítson a valósághoz. Összetettebb formákat is megjelenítenek. Emberrajzukon már több testrészre is figyelmet fordítanak, s ezek ábrázolása kidolgozottabb lesz. Rajzuk kitölti a papírlapot.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon fel ábrázolásra alkalmas eszközöket a gyermeknek, ültesse megfelelő méretű kisasztalhoz!
- Figyelje meg, hogy a ceruzát helyesen fogja-e!
- Ösztönözze ábrázolásra, emberek rajzolására!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e rajzolni, festegetni, krétával firkálni?
- Ügyesen bánik-e az eszközzel?
- Próbál-e ábrázolni tárgyakat, élőlényeket?
- Vannak-e felismerhető, egyszerű alkotásai?
- Hogyan ábrázol embert?

14. Kétkezes finommotoros tevékenységekkel nehezen boldogul (nem tud ollóval kivágni, gombot begombolni).

- A két kéz mozgásainak összehangolása már egyre összetettebb tevékenységek során is sikerül a gyermekeknek. Például ollóval ebben a korban nagy méretű egyszerű formákat már körbe tudnak vágni, és nagyobb gombot be tudnak gombolni.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon gyermekollót és papírt a gyermeknek, ültesse kisasztalhoz!
- Rajzoljon elő egyszerű formákat, és kérje meg a gyermeket, hogy vágja ki (labda, tojás, ház)!
- Vegyen elő olyan ruhadarabot, amelyiken nagy méretű gomb van! A gyermek be tudja gombolni?

Érdemes megkérdezni!

- A fenti tevékenységekben mennyire látják ügyesnek?

Összegzés (13. és 14. jel)

- Figyelemfelhívó, ha a kétkezes mozgások nehezen mennek, nem összehangoltak, valamint ha a gyermek a fenti tevékenységeknél nem tudja a test középvonalát keresztezni. Ha ezek mellett a Szabad játék 8. jelét is észleljük, érdemes kivizsgálást kezdeményezni!

15. Puzzle-t még nem tud kirakni (6-12 elemből).

- Ebben a korban a pontos illesztések már jól mennek a gyermekeknek. Formák, illetve képek alapján megtalálják az egyes elemek helyét, és létre tudják hozni az egészet. Már a kisebb, kb. 2 × 2 cm-es nagyságú papír puzzle-darabokat egymáshoz illesztik, összerakják a képet.
- Gondolkodási funkciók tekintetében a rész-egész viszonyának és az analízis-szintézis rutinjának működése szükséges ahhoz, hogy a gyermek a részleteire darabolt képeket egésszé formálja.

Hogyan figyeljem meg?

- Kínáljon vagy 8-12 elemből kirakható képet, és ösztönözze a gyermeket annak kirakására!
- Figyelje meg, hogy mennyi segítségre van szüksége!

Érdemes megkérdezni!

- Van-e a gyermeknek képösszerakó játéka?
- Hány elemből álló képet tud kirakni?

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő a vizuális percepció, a feldolgozás, a gondolkodási műveletek és a motoros képességek tekintetében is, ha ebben az életkorban legalább 6-12 elemből álló képkirakót nem illeszt össze a gyermek. Érdemes több irányú fejlődési vizsgálatát kérni a pedagógiai szakszolgálatnál.

16. Kerüli a maszatos játékokat (gyurmázás, festés, ragasztózás, agyagozás).

- Figyelje meg és kérdezze ki, hogy az alábbiak mennyire jellemzők a gyermekre!
  - Kerüli, hogy piszkos, ragacsos, nedves, maszatos legyen a keze.

- Ha mégis olyan lett, az nagyon zavarja. Ilyenkor azonnal meg kell mosni, törölni a kezét.
- Nehézsége van azzal, hogy részt vegyen alkotó tevékenységekben (gyurmázás, festés, ragasztózás, agyagozás).
- Hogyan reagál más szokatlan tapintású anyagra (szőrme, boa sál, karácsonyfadísz, toll, körömkefe)?
- Megváltozik a viselkedése, ha arra kényszerül, hogy érintkezzen a „nem szeretem" dolgokkal.

Összegzés

- A 13., 14. és 15., valamint a Szabad játék 8. jeleknél tett megfigyeléseinek kiegészítésére javasoljuk e szempontok figyelembevételét is.

17. Kézdominanciája nem alakul.

- A kézdominancia alakulását az egyik kéz gyakoribb használatának megfigyelésével követjük, mert ez a domináns kéz mozgásait, célpontosságát tovább finomítja. A szabályos ceruzafogáshoz, a megfelelő grafomotoros készségek kialakulásához és sok más finommanipulációs tevékenység fejlődéséhez, valamint az önkiszolgáláshoz erre szükség van. A lateralitás kialakulása még későbbi életkorban várható, azonban a tendencia már ekkor megfigyelhető az idegrendszer érésének megfelelően.
- Részletesebben lásd Irányított tevékenység, tanulás (3–4 év); 12. jel.

Mozgás zárt térben (4–5 év)

18. Gyakran ütközik (társakkal, berendezéssel).

- Nagyon sokszor konfliktusforrás, ha a gyermekek egymással összeütköznek. Vannak gyermekek, akik folyton részesei ezeknek a konfliktusoknak. Minden felnőttben felmerül a kérdés, vajon a gyermek szándékosan teszi ezt, és ha igen, miért? Legtöbbször agresszív jelnek értékelik, pedig több ok is húzódhat e mögött a viselkedés mögött. Mindenképpen figyelemfelkeltő.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a viselkedés előzményeit!
- Figyelje meg, hogy a gyermekre jellemző-e például, hogy általában a ruha is lóg rajta, és vonszolja maga után a holmijait!
- Jellemző-e rá esetleg a hanyag testtartás is?
- Jellemző-e rá, hogy közelebbről nézi a tárgyakat, amikor játszik velük?
- Gyakran hunyorog-e?
- Hol jellemző ez a viselkedés, illetve mikor, melyik napszakban (esetleg már fáradt, vagy éhes ekkor)?
- További megfigyelési szempontok azonosak az alábbi, Játék és mozgás a szabadban 22–29. jelnél leírtakkal.

Érdemes megkérdezni!

- Otthon tapasztalnak-e hasonló jelenségeket a szülők? (Gyakran a kérdés kapcsán kezdenek el gondolkodni azon, hogy tulajdonképpen van hasonlóan hanyag családtag a gyermeken kívül is, és mi az, ami közös vagy különböző kettőjük között.)

Összegzés

- Mindenképpen figyelemfelkeltő a gyakori ütközés, mert kifejezetten rossz viselkedésformaként rögzíthető, de a felnőttek reakciója mentén pozitív irányban is változni tud, ha az okokat ismerik, és ennek megfelelően kezelik. A szenzoros integráció éretlensége miatt a pedagógiai szakszolgálat munkatársaihoz érdemes fordulni segítségért.
- Amennyiben nem ez a probléma, akkor az intézmény pszichológusával érdemes konzultálni a háttérben húzódó okok felderítése érdekében.

19. Gyakran ő az utolsó, aki megtalálja a helyét sorakozáskor.

- A térbeli tájékozódás, a saját testhez és a másokhoz viszonyított elhelyezkedés összetett, koncentrált feladat. Vannak gyermekek, akiknek ez nagyon nehezen megy, nem látják át a sokaságban a lehetséges helyzetet, a sorba rendeződést, az irányt, és nem képesek ehhez gyorsan igazítani mozgásukat.

Hogyan figyeljem meg?

- Csoportos helyszínváltoztatáskor, sorakozók alkalmával figyelje meg a gyermeket!

Összegzés

- Általában szóbeli megjegyzést szoktak tenni a felnőttek erre a viselkedésre, miközben a reakciójuk egy olyan képet rögzít a gyermekben (és a társaiban is róla), hogy ügyetlen, buta, figyelmetlen, és mindig őrá kell várni. Figyelemfelkeltő és támogatást igénylő probléma pedig, amivel a pedagógiai szakszolgálat munkatársai felé fordulhatnak. Emellett a vele kapcsolatban lévő felnőtt is sokat tud segíteni a gyermeknek, ha előre támpontokat jelöl ki, vagy fizikai támasszal egyszerűen segít neki gyakorolnia a sorba illeszkedést.

20. Testtartása hanyag, izomzata gyenge.

- Részletesen lásd Mozgás zárt térben (3–4 év), 13. jel.

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek állás- és járásegyensúlya is gyenge [lásd alább, a 21. jel], ha a kezeivel is ügyetlen [lásd Szabad játék, 8. jel], ha nagyon passzív, bátortalan, keveset mozog, bizonytalan a mozgása és túl óvatos [lásd Játék és mozgás a szabadban, 32. jel].

21. Állás- és járásegyensúlya bizonytalan.

- A statikus egyensúly ekkor már megfigyelhető, vizsgálható a klasszikus próbával, az egy lábon állással, amit a gyermekek mindkét lábon hosszabb ideig (8-10 mp) már képesek tartani. A járás közbeni egyensúlyozással végig tudnak sétálni egy 2-3 méter hosszú vonalon úgy, hogy a lábaikat egymás elé teszik.

Hogyan figyeljem meg?

- Ösztönözze a gyermeket kapaszkodás nélküli egy lábon állásra, és mérje az időt!
- Kérje meg, hogy mutassa be, hogyan kell végigmenni egy csíkon, vonalon! (Ez lehet mérőszalag, szigetelőszalag – a kötél billeghet a talp alatt!)

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e a gyermek a járda szélén, a homokozó peremén, a játszótéren gerendán végigmenni?

- Megfigyelték-e, hogy hosszan tud egy lábon állni?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek állásegyensúlya még bizonytalan, és a fentieket csak kapaszkodással, kézfogással tudja kivitelezni, illetve pár másodpercig áll csak meg egy lábon, illetve nem képes egymás elé lépni, csak 1-2 lépést!

22. Futása összerendezetlen, nem jól koordinált.

- Ebben az életkorban a futás váltott kar-láb mozgással, összerendezetten, lendületesen és dinamikusan megy már a gyermekeknek. Hosszú repülő fázis és a karokkal való intenzív lendületesség figyelhető meg. Képesek sebességet változtatni, hirtelen irányt váltani, megállni, megfordulni.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, hogy a futást hosszabb egyenes szakaszon tudja megfigyelni (nagyobb teremben, folyosón, kint a szabadban)!
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a gyermek lábán!
- Motiválja a gyermeket futásra úgy, hogy irányt kelljen váltania, hirtelen kelljen elindulnia, megállnia, kanyarodnia, megfordulnia, akadályt kikerülnie!
- Figyelje meg: jól koordináltan fut-e, veszi-e az akadályokat?

Érdemes megkérdezni!

- Szokott-e, szeret-e futkározni a lakásban?
- Szokott-e, szeret-e futkározni kint a szabadban?
- Tud-e például fogócskázásnál hirtelen elindulni, megállni, kanyarodni, megfordulni, akadályt kikerülni?

Összegzés

- A jól koordinált, dinamikus futómozgás megjelenésének hiánya ebben az életkorban kivizsgálást igényel!

23. Ugrásokban nem ügyes.

- A leugrás és a helyből előreugrás képessége kb. 70-80 cm közötti távolságra nő. Az ugrás variációi is megjelennek: páros lábbal hátrafelé ugrálás, egy lábon előreugrálás, ugróiskolázás, ugrókötelezés.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, kemény felület, dobogó vagy zsámoly a leugráshoz!
- Csúszásgátló zokni vagy cipő legyen a gyermek lábán!
- Motiválja a gyermeket leugrásra, előre- és hátraugrálásra!
- Figyelje meg az elrugaszkodás dinamikáját és a talajfogás ruganyosságát!
- Mérje meg, milyen messzire tud előreugrani, milyen magasról tud leugrani!
- Számolja meg, hányat tud egy lábon előre- és páros lábbal hátraugrálni!

Érdemes megkérdezni!

- Milyen messzire tud előreugrani, milyen magasról tud leugrani?
- Tud-e folyamatosan ugrálni és haladni?

- Tud-e egy lábon ugrálni?

Összegzés

- A leugrás, az előreugrás és a folyamatos ugrálás képességének hiánya ebben az életkorban kivizsgálásra ad okot. A házi gyermekorvos ad beutalót a megfelelő szakvizsgálatra.

24. A lépcsőn nem képes kapaszkodás nélkül, váltott lábbal járni.

- Ebben az életkorban az óvodások hosszabb lépcsőn fel- és lefelé egyaránt már kapaszkodás nélkül, váltott lábbal tudnak menni.

Hogyan figyeljem meg?

- A lépcsőn járást mindenképp nézze meg, ha van rá lehetősége; ne csak a szülő elmondására hagyatkozzon!
- A lépcsőfokok magassága és szélessége ne térjen el az átlagostól! (Magasság: 15-20 cm, szélesség: kb. 30 cm.)

Összegzés

- Kivizsgálást igényel, ha a gyermek kezét fogni kell, vagy csak kapaszkodva tud a lépcsőn menni, illetve ha lefelé nem mer elindulni önállóan. Figyelemfelkeltő, ha mellélépéssel közlekedik. Együtt értékeljük a többi mozgásos próbával: a 21., 22. és a 23. jel megfigyeléseivel.

25. A labdát nem képes célirányosan eldobni, könnyen elkapni.

- Az óvodások kislabdával 2-3 méterről már eltalálják a célt, és a karmozgás mellett a törzsrotáció is megjelenik. A nagy méretű labdát már könnyen elkapják, főleg ha egy felnőtt dobja; az „elkerülési reakció” teljesen eltűnik.

Hogyan figyeljem meg?

- Legyen a megfigyeléséhez elég nagy mozgástér, puha gumilabda és kislabda!
- Labdázzon, focizzon a gyermekkel, és figyelje meg, hogyan bánik a labdával!

Érdemes megkérdezni!

- Szoktak-e labdázni? Mennyire látják ügyesnek benne?

Összegzés

- Kivizsgálást igényel más koordinációs és egyensúlyi próbákkal kiegészítve [lásd fentebb, a 21–24. jeleket]; ha a gyermek nem tudja célirányosan eldobni a labdát, csak elejti vagy gurítja; ha a labda dobásakor kibillen az egyensúlyából, vagy akár el is esik; ha nem tudja álló helyzetben elkapni a labdát.

26. A sportmozgások alapjait nem képes elsajátítani.

- Rendszeres gyakorlással a 4-5 éves gyermek képes összetettebb mozgások elsajátítására; a sportmozgások alapjait el tudja sajátítani: alapszinten meg tud tanulni görkorcsolyázni, kerékpározni, úszni, síelni. Könnyen elsajátít differenciált és összetett mozdulatokat, mozgássorokat (művészi torna, néptánc). A pedagógiai szakszolgálat munkatársai segíthetnek kiválasztani a gyermeknek megfelelő sportot, amelyben nagyobb sikerrel próbálkozhat.

Játék és mozgás a szabadban (4–5 év)

27. Gyakoriak a szokatlan, ismétlődő ujj- és kézmozgások, a ringatózás, a „hintázás”.

- Részletesen lásd Játék és mozgás a szabadban (3–4 év), 19. jel.

28. Az óvoda határait nem tartja be, a kerítésen átmászik, az ajtón kimegy.

- Részletesen lásd Játék és mozgás a szabadban (3–4 év), 20. jel.

29. Hosszasan, ismétlődő jelleggel szerez tapasztalatot a különböző jelenségekkel kapcsolatban.

- A gyermekek, ha ebben az életkorban kikerülnek a szabadba, már inkább együtt játszanak, együtt gyűjtögetnek, együtt fedezik fel környezetüket. Mindenképpen figyelemfelkeltő, ha a kicsi heteken-hónapokon keresztül csak egyedül, a társait figyelmen kívül hagyva játszik, vagy esetleg bizonyos helyeken mindig várja a reakciókat (kiszórja a homokozóból a homokot, és várja, hogy rászóljanak, stb.).
- Részletesen lásd Játék és mozgás a szabadban (3–4 év), 21. jel.

30. Érzékeny, túlérzékeny, ha a keze/teste más anyagokhoz ér (homok, fű, kavics, növények, víz, szél, hó).

- A megfigyelési szempontok megegyeznek a 3–4 évesek 22. jelénél leírtakkal.

31. Folyamatosan mozgásban van, nem áll meg.

- A megfigyelési szempontok azonosak a 3–4 évesek 23. jelénél leírtakkal.

32. Nagyon passzív, bátortalan, keveset mozog, bizonytalan a mozgása, túl óvatos, félős.

- A megfigyelési szempontok megegyeznek a 3–4 évesek 24. pontjában leírt figyelemfelkeltő jelnél.

33. Koordinálatlan a mozgása, gyakran esik, nem fut jól terepen, nem mászik ügyesen.

- A megfigyelést a 3–4 éveseknél a 25. jelnél leírtakkal azonos módon végezze!

34. Veszélyérzete kialakulatlan.

- A megfigyelés szempontjait megtalálja a 3–4 éves korosztály 26. pontjában leírt figyelemfelkeltő jelnél.

35. Nem mászik fel semmilyen eszközre (mászóka, csúszda, bokor, kerítés lábazata).

- A megfigyelés szempontjait megtalálja a 3–4 éves korosztály 27. pontjában leírt figyelemfelkeltő jelnél.

36. Nem szereti a mozgó játékokat (hinta, libikóka, forgó játék).

- A megfigyelési szempontokat megtalálja a 3–4 éves korosztálynál, a 28. pontban leírtaknál.

37. Nem ül szívesen gyerekjárgányra (kismotor, futóbicikli, tricikli), és nem is halad vele ügyesen.

- A megfigyelési szempontok megegyeznek a 3–4 éves korosztály 29. pontjában jelzetteknél.

Összegzés (30–37. jel)

- Az összegzése is megegyezik a 3–4 éveseknél leírtakkal.

Önkiszolgálás, önállóság: alvás, evés, mosdóhasználat, tisztálkodás, öltözködés (4–5 év)

38. Alvásidőben ismétlődő jelleggel sokat beszél, mesél, énekel, vagy nem tud az ágyában maradni.

- Vannak gyermekek, akik 4-5 éves korukra már nem alszanak délután, és nehezen tudnak pihenőidőben az ágyban maradni. A legtöbben megértik, hogy csendben kell lenniük, vagy csak az ágyukban játszhatnak, stb. Figyelemfelkeltővé válik, ha egy gyermek (rendszeresen) szinte teljesen figyelmen kívül hagyja a felnőttek kéréseit: hangoskodik, szaladgál, vagy éppen az egész napi eseményeket „meséli" el magának. Esetleg ekkor jut eszébe sok éneket, mondókát, verset elénekelni, szavalni, miközben talán a tevékenységben nem is vett részt.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy mit csinál a gyermek, ha az egyik óvodapedagógus a közelében marad, esetleg halkan énekel, mesél neki!
- Figyelje meg, hogy rendszeresen nem tud-e aludni, vagy csak azokon a napokon, amikor esetleg impulzívabb, vagy sokan voltak a csoportban, vagy változás történt a napjában!
- Figyelje meg, hogy mikor kezd el hangoskodni! Rögtön, ha lefekszik, vagy nyugodtan és csendben is tud feküdni, csak nem tud elaludni, és ekkor kezd el hangoskodni, szaladgálni?
- Figyelje meg: ha van valami alapzaj (zene), vagy ha a környezeti ingereket csökkentik, megváltozik-e a gyermek viselkedése?

Érdemes megkérdezni!

- Otthon alszik-e napközben a gyermekük?
- Hogyan alszik? (Anyával, tévé előtt, sötétben, világosban?)
- Mit csinálnak a szülők, ha nem alszik el a gyermekük?

Összegzés

- Amennyiben a szülők és a gyermekkel kapcsolatban lévő szakemberek közösen sem tudnak megoldást találni a problémára, keressék fel az óvodai pszichológust, a pedagógiai szakszolgálat munkatársait!
- Amennyiben a kisgyermek fejlődésében más területen is vannak figyelemfelkeltő jelek, és a szülők, szakemberek is hasonlókról számolnak be, az intézményben dolgozó pszichológussal mérlegeljék, hogy indokolt-e a gyermek további szakvizsgálata!

39. Nagyon válogatós, csak bizonyos textúrájú, hőmérsékletű, színű ételeket fogyaszt.

- Az étel fogyasztása pszichológiai szempontból 5 éves korra függetlenedik az anyától, így a korábbi életkorokban megtalálható leírások szerint érdemes feltérképezni a gyermek és anyja addigi kapcsolatát, annak alakulását.
- Azonban, ha ez a jelenség úgy jelentkezik, hogy korábban nem volt gond a gyermekkel, akkor mindenképpen kivizsgálást igényel! Emellett összevetendő a Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (3–4 év) 20. jelénél ismertetett regresszióval is.

40. Kézmosás helyett csak játszik a vízzel, vagy nem tudja abbahagyni a szappanozást. Kézmosás közben elakad, a figyelme elkalandozik.

- A 4 év körüli gyermek általában már elég rutinosan tud kezet mosni. Persze a szülők sokáig szeretik megsegíteni a folyamatot, hogy tényleg tiszta legyen az a kéz. Előfordul, hogy „át is veszik" a kézmosást, és a kicsi számára nem kapcsolódnak össze a lépések, de az óvoda első évének a végére a gyermekek többnyire önállóan tudnak kezet mosni.
- Figyelemfelkeltővé az alábbiak szerint válhat:
- Gyakran szeretne kimenni a mosdóba, megengedni a vizet és figyelni a csobogást, vagy az ujjait mozgatva hosszabban a víz alá tartva, közelről figyelni a víz útját.
- Állandóan le akarja húzni a WC-t, és nem zavarja az sem, ha a kortársai éppen a dolgukat végzik.
- Elakad a kézmosás folyamatában, vagy bemegy kezet mosni, de a helyiségben már nem tudja, mit kell csinálni.
- A kézmosás lépéseihez gyakorta fizikai segítségre szorul, és hónapok után sem utánozza vagy sajátítja el a folyamatot.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a figyelemfelkeltő jelek közül tapasztalja-e valamelyiket!
- Figyelje meg, hogy milyen segítség szükséges a gyermeknek ahhoz, hogy végig tudja vinni a kézmosás folyamatát! (Minden egyes lépésnél verbális segítséget kap, vagy fizikailag kell segíteni?)
- Figyelje meg, hogy mi történik, amikor kevesen vagy éppen sokan vannak a mosdóban!
- Figyelje meg, hogy a WC lehúzásánál mit figyel! (A társai reakcióját? Esetleg ok-okozatként kapcsolja össze az érzelmi reakciójukat, vagy inkább a tárgyhasználat és annak eredménye-okozata tetszik neki?)

Érdemes megkérdezni!

- Hogyan történik otthon egy kézmosás?
- Mennyire tud vagy várják el otthon, hogy önállóan mosson kezet?
- Milyen az otthoni WC-jük? Hasonlít-e a szerkezete az óvodáéhoz? Otthon használhatja-e a gyermek? Ha igen, akkor ott mit tapasztalnak a szülők?

Összegzés

- Amennyiben a szülőkkel együtt több tevékenységben is tapasztalják, hogy a gyermek félbehagyja a tevékenységeket, vagy nem tudja folytatni azokat, de ezt nem kommunikálja, inkább más dolgok terelik el a figyelmét, érdeklődését, és/vagy ha több hónap elteltével sem sikerül elsajátítania a tevékenységet, ha nem utánoz, akkor vegyék fel a kapcsolatot az óvodai pszichológussal, pedagógiai szakszolgálat munkatársával!

41. Állandóan piszkos, maszatos, nem igényli, hogy tiszta legyen a ruhája, a teste, a keze, a szája.

- Megfigyelési szempontjai azonosak a korábbi, 3–4 éves korosztály 34. pontjában leírtakkal.

42. Zavarja, ha piszkos, maszatos a ruhája, a teste, a keze, a szája.

- A megfigyelési szempontokat megtalálja a 3–4 éves korosztály 35. pontjában leírtaknál.

43. Nehezen viseli az arcmosást, fogmosást, körömvágást.

- Azonosak a megfigyelési szempontok a korábbi, 3–4 éves korosztály 36. pontjában foglaltakkal.

Összegzés (41–43. jel)

- Amennyiben a fenti pontokban szereplő tünetek olyan mértékűek, hogy jelentős mértékben befolyásolják és megnehezítik a gyermek mindennapi életét a közösségben, illetve családban, akkor mindenképp érdemes komolyan venni, foglalkozni vele, és a pedagógiai szakszolgálat munkatársainak segítségét kérni.

44. Szobatisztasága kialakult, de sokszor bepisil, nem jelzi szükségletét.

- A már kialakult készségek, szokások visszaesése ebben a korban mindenképpen figyelemfelkeltő, esetleg kivizsgálandó. Az intézmény pszichológusával vagy a pedagógiai szakszolgálat munkatársaival mindenképpen konzultáció javasolt a szülők bevonásával.

45. Évszakváltáskor ragaszkodik a ruhaneműihez, nem akar új ruhát felvenni.

- Részletesen lásd Önkiszolgálás, önállóság (3–4 év); 38. jel.

46. Öltözködésben ügyetlen.

- Részletesen lásd Önkiszolgálás, önállóság (3–4 év); 39. jel.

Összegzés

- Más jelekkel együtt értelmezendő (4–5 év): Önkiszolgálás, önállóság, 41., Szabad játék, 9., és Irányított tevékenység, tanulás 13–17. jel.

Figyelemfelkeltő jelek megfigyelése átfogó helyzetekben; 4–5 éves óvodások

Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás (4–5 év)

1. **Élményeit nem, vagy korlátozottan osztja meg másokkal, mások érzelmeire nem, vagy inadekvátan reagál, a gyerekek sírásától túlzottan megijed vagy agresszív lesz.**
   - Azon gyermekek esetében, akik korábban túlzottan megijedtek a kortársaik vagy akár a felnőttek arckifejezéseitől, érzelmi reakcióitól, de ez most már kevésbé jellemző rájuk, előfordul, hogy hárítják az olyan témájú beszélgetéseket, történeteket, amelyekhez valamilyen negatív érzések társulnak, vagy éppen ellenkezőleg, kizárólag olyanokról beszélnek, azokat játsszák el.
   - Figyelemfelkeltővé válik, ha a gyermek gyakran verbálisan próbálja azonosítani mások érzelmeit, és nem reagál rájuk, vagy ezt mindig ugyanazokkal a szavakkal teszi; ha nem ismeri fel az adott kontextushoz illő megfelelő reakciót; ha saját élményeiről nem tud rugalmasan, kontextusba illően, párbeszédben beszélgetni; ha a másik félre nem, vagy kevésbé figyel; ha többnyire csak egyszerű eldöntendő kérdésekre tud válaszolni, és ritkán kérdez vissza annak érdekében, hogy fenntartsa a beszélgetés fonalát.

   Hogyan figyeljem meg?
   - Figyelje meg, hogy a kortársaival történő beszélgetés közben rugalmasan, a kontextusnak megfelelően fenn tudja-e tartani a beszélgetés fonalát! Esetleg adekvátan le tudja-e zárni? (Amennyiben nem szeretne beszélgetni.)
   - Figyelje meg: amikor érzésekről, érzelmekről beszélgetnek vele a felnőttek vagy a kortársak, hogyan viselkedik? Megfigyelhetők-e a fent megfogalmazott figyelemfelkeltő tünetek?
   - Ha a gyermek láthatóan szomorú vagy mérges: képes-e megfogalmazni, miért érzi így magát?
   - Előfordul, hogy empátiát érez a kortársa iránt?
   - Előfordul-e, hogy amikor valaki negatív élményről mesél, akkor ő is bekapcsolódik, és spontán beszél arról, hogy vele is történt (vagy nem történt) hasonló eset?

   Érdemes megkérdezni!
   - A szülők szokták-e, s ha igen, hogyan fogalmazzák meg érzéseiket, negatív élményeiket? Esetleg – a gyermek életkorának megfelelő szinten – beszélgetnek-e róla a gyermekükkel?
   - Hogyan viselkedik a gyermekük, amikor egyértelmű, hogy szomorú, mérges stb.? Arckifejezésében, viselkedésében, verbális megnyilvánulásaiban a helyzetnek megfelelően viselkedik?
   - Általában megérti annak az okát, hogyha valamit „nem lehet csinálnia”?

   Összegzés
   - Amennyiben a szülők és a szakemberek is azt tapasztalják, hogy a gyermeknél a fenti megfigyelési szempontok alapján több figyelemfelkeltő jel is megfigyelhető, továbbá ha több, az átfogó területeken jelentkező egyéb figyelemfelkeltő jelet is tapasztalnak (társas interakció, kommunikáció, játékfejlődés), akkor irányítsák a családot szakirányú vizsgálatra a pedagógiai szakszolgálathoz!

- Ha nincs más figyelemfelkeltő jel, de a jelenlegi több hónap elteltével sem változik, vegye fel a kapcsolatot az intézmény pszichológusával!

2. **Autoagresszív (a fejét üti, karmolja, harapja magát, illetve másra irányuló indokolatlannak tűnő fizikai agresszivitás is megfigyelhető).**
   - A leírás azonos a 3–4 éves korosztálynál leírt Érzelmek kifejezése, indulatszabályozás szakasz 2., azonos elnevezésű figyelemfelkeltő jelével.

Összegzés

- Mivel részletes viselkedéselemzés szükséges a jelenség hátterének felderítéséhez, mindenképpen pszichológus vagy gyógypedagógus bevonására van szükség.

Társas interakciók (4–5 év)

3. **A társas viselkedés szabályait nem vagy rosszul érti, a viselkedése szertartásos, esetleg túl szabálykövető.**
   - A viselkedés figyelemfelkeltő, ha a gyermek már a második évét kezdi az adott óvodai közösségben, és a minimálisan elvárható, a kortársai számára szinte rutinszerűen betartott szociális-társas, íratlan szabályok betartása is nehézséget okoz számára.
   - Figyelemfelkeltő, ha a gyermek a viselkedésében rugalmatlan; ha gyakran átveszi az óvodapedagógus szerepét, és a gyerekeket fegyelmezi; ha ragaszkodik a szabályokhoz, de az árnyaltabb társas szabályokat, az emocionális üzeneteket nehezen azonosítja; ha beszédében modoros, mindent szó szerint ért, viccelődést nem is kezdeményez, és kevésbé is érti.
   - Részletes leírást lásd Társas interakciók (3–4 év), 5. jel. Az alábbi megfigyelési szempontsor az ott olvasottak kiegészítéséül szolgál:

Hogyan figyeljem meg?

- Hogyan próbál a gyermek egy kortársával interakciót kezdeményezni?
- Hogyan reagál, ha a társai kezdeményeznek?
- Játéktevékenység közben fenn tudja-e tartani a reciprok interakciókat?
- Képes szocio-emocionális jelzéseket (önmagával és másokkal kapcsolatos érzelmeket kifejező, közvetítő üzeneteket) érzékelni, interaktív játékában alkalmazni?
- Hogyan reagál az óvodai változásokra?
- Hogyan reagál a vicces történetekre?
- Játékában megfigyelhető-e mintha- vagy szerepjáték? Használ-e szimbolikus tárgyakat?
- Minél több tevékenység közben figyelje meg, hogy vannak-e cselekvésekhez, tárgyakhoz, személyekhez kapcsolódó rituáléi!
- Lásd még Társas interakciók (3–4 év), 3., 4., 5. jel.

Érdemes megkérdezni!

- Vannak-e otthon a gyermeknek megszokott tevékenységei? Ha ettől eltérnek, akkor a gyermek frusztrált lesz-e? (Útvonalak, ételekhez, személyekhez, játékokhoz, tevékenységekhez kapcsolódó rituálék, stb.)
- Vannak-e napi rutinokhoz kapcsolódó szabályai, melyeket a szülők alakítottak ki (evés, fürdés, alvás)? Ha nincsenek, akkor milyen szabályok vannak, amiket a szülők állítanak fel, és nem a gyermek?
- Mit csinálnak a szülők, ha a gyermekük áthágja a szabályokat?

Összegzés

- Ha más figyelemfelkeltő jelet nem tapasztalnak, de hónapokkal később sem változik a gyermek viselkedése, kérjen segítséget az intézmény pszichológusától az okok kiderítése érdekében!
- Amennyiben több területen (kommunikáció, játék, társas interakció) is tapasztalnak figyelemfelkeltő jeleket, és a gyermek rugalmatlan viselkedése oly mértékű, hogy az már hátráltatja a fejlődését és a csoport mindennapjait is befolyásolja, akkor viselkedésproblémái vannak. Irányítsák a szülőket szakvizsgálatra!

4. **Viselkedése másokkal közömbös, vagy túl közvetlen.**
   - Részletesen lásd Társas interakciók (3–4 év), 4. jel.

Figyelem (4–5 év)

5. **Gyakran téveszti el az óvodai jele szerinti tájékozódást (saját mappa, elkészült mű stb. megtalálása).**
   - Részletesen lásd Figyelem (3–4 év), 6. jel.
6. **Többször kell megszólítani ahhoz, hogy figyeljen a nevére.**
   - Részletesen lásd Figyelem (3–4 év), 7. jel.
7. **Séta közben elterelődik, figyelmetlen. Általában őt veszi maga mellé párnak valamelyik felnőtt.**
   - Ebben az életkorban a gyermekek többsége képes a szabályokhoz oly módon igazodni, hogy ismeretlen helyzetben koncentráltan figyel ezekre és a csoportban maradásra; impulzív igényeit késlelteti.

Hogyan figyeljem meg?

- Többször figyelje meg a gyermeket játszótéri vagy más csoportos séta során!

Érdemes megkérdezni!

- Adnak-e a gyermeknek a családi közlekedések során lehetőséget arra, hogy gyakorolja az egyszerű közlekedési szabályok felismerését, betartását?
- Páros közlekedésnél is kell-e még fogni a kezét, mert könnyen figyelmetlen, eltérül?

Összegzés

- Akkor figyelemfelkeltő a jelenség, ha a fenti 5. és 6. jelnél vagy a mozgásos szempontoknál is eltérést talál. Ilyen esetben kérje a pedagógiai szakszolgálat munkatársainak segítségét!

Utánzás–autonómia (4–5 év)

8. **Nehezen tanul verseket, mondókákat.**
   - Bár a kutatók egy része szerint nyelvi készségeink alapjai velünk született nyelvi rendszerek, a gyermek nehezen tanulja meg az anyanyelvét. Például van, aki óvodáskorában a társainál jóval nehezebben sajátítja el azokat az egyébként szinte naponta elhangzó énekeket, mondókákat, amelyeket a társai észrevétlenül megtanulnak. Az óvónők egy-egy 5-6 hetes időszak alatt 4-5, vagy még ennél is több verset ismételnek mindennap,

amiket a gyermekek utánoznak, így önkéntelenül is megtanulnak. Ha ez mégsem megy gördülékenyen, akkor érdemes jobban megfigyelni a gyermek nyelvi teljesítményeit.

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, amikor a csoportban együtt mondanak egy mondókát: a gyermek is részt vesz-e annak mondásában?
- A már sokszor elmondott verseket elkezdve, ön hagyja el a verssor utolsó szavát! Figyelje meg: a gyermek kiegészíti azt? Ezt tegye több vers, mondóka esetében is, és kezdje a legrövidebbel vagy a legegyszerűbbel!
- Tanítson a csoportnak egyszerű gesztusokkal kísért mondókát, dalocskát! Figyelje meg: a gyermek ezt könnyebben tanulja-e meg, mint a gesztusok nélkül adott verset?
- Figyelje meg őt közös, gesztusokkal kísért mondókázás közben! Vajon a gesztust csak a szöveg elhangzása után, közben vagy egy kicsit az adott sort megelőzően kezdi el?
- Milyen hosszú ideig kell egy-egy versnek „műsoron szerepelnie" ahhoz, hogy a gyermek biztosan megtanulja?
- Figyelje meg a gyermek motoros és finommotoros tevékenységeit!
- Figyelje meg, hogyan hall!

Érdemes megkérdezni!

- A gyermek szokott-e otthon az óvodai mondókákból néhányat mondani, akár direkt vagy akár önkéntelen formában? Esetleg gesztusokkal kísérve próbálja az oviban tanultakat felidézni?
- Van-e kedvenc dalocskája, mondókája? Együtt mondja-e a mamával, papával, ha azok belekezdenek?
- Az otthon sokszor mondott versikéket, akár a CD-n hallgatott dalocskákat egy idő után mondogatni kezdi a gyermek?
- Mikor mondott a gyermek először szavakat, mikor először mondatokat?

Összegzés

- Önmagában a nehézkes verstanulás még nem figyelemfelkeltő jel: lehet, hogy a kisgyermeknek egyszerűen gyengébb a memóriateljesítménye vagy -kapacitása. Sokat megtudunk a belső beszédállapotáról, hogyha a gesztusokkal kísért verseknél megfigyeljük a következők szerint. Amennyiben a sokszor ismételt versnél a gesztusok már előbb jönnek, mint ahogyan a szövegben következnének, ebből arra következtethetünk, hogy a kisgyermek „belső beszédében" rendelkezésre áll a belső minta, de annak hangzó beszédre váltása valami miatt nem jön létre. Ilyenkor a beszédfolyamat tervezésének és/vagy kivitelezésének folyamata sérül. Ezek a nehézségek gyakran együtt járnak más motoros ügyetlenséggel (ügyetlen evés, nem vesz a kezébe ceruzát, stb.). Ebben az esetben a mozgástervezési folyamatot és a nyelvi fejlődést egyaránt segíteni kell. A pedagógiai szakszolgálatban erre lehetőség van. Amikor a versre a gyermek csak késleltetve tudja csinálni a már sokszor kipróbált mozdulatokat is, akkor talán a sorrendiséggel van gond, de lehet, hogy a nyelv belső struktúrája sem tud felépülni. Ilyenkor a logopédiai diagnosztika segít meghatározni a nyelvi probléma gyökerét és a kezelés irányát. Ha ez késői nyelvi fejlődéssel, gyenge szókinccsel vagy szótalálási nehézségekkel és/vagy gyenge szövegértéssel társul, az figyelemfelkeltő jel lehet. A logopédiai vizsgálat segíthet kideríteni, van-e nyelvfejlődési zavara a gyermeknek. Ha ez fennáll, mielőbb intenzív nyelvi fejlesztésre lesz szüksége.

Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (4–5 év)

9. Verbális rituálékat gyakorol, bizonyos kérdésekre mindig ugyanazt a választ várja. Gyakran visszaismétli a kérdést, vagy mindig ugyanarról a témáról beszél.

- Lásd Kommunikáció: nonverbális, vokális, verbális (3–4 év); 13. jel.
- Figyelemfelkeltő, ha gyermek társas-kommunikációs kezdeményezései nem, vagy kevésbé illeszkednek a kontextushoz; ha a gyermek valamely érdeklődési köre mentén kezdeményez beszélgetést, de nem tudja továbbfűzni a beszélgetést a másik fél reakciójára, válaszára; ha zárt kommunikációs köröket alkot, és a téma az érdeklődési körén belül marad; ha a másik fél másról kezd el beszélgetni, de a gyermek már nem tudja követni a beszélgetés fonalát.
- Figyelemfelkeltő az is, ha a gyermek bizonyos tevékenységek közben, személyek láttán, helyszíneknél mindig ugyanazt a kérdést teszi fel, és mindaddig kérdezi, amíg ugyanazt a választ meg nem kapja. Ha a megszokott válasz elmarad, előfordul, hogy dühkitörése lesz, sírva fakad, vagy nem megy el a helyszínről addig, amíg meg nem kapja a megszokott választ.

Hogyan figyeljem meg?

- Minél több személy, több tevékenység közben figyelje meg a gyermek viselkedését, beszélgetésre irányuló kezdeményezéseit!
- Mi történik, ha nem a megszokott választ kapja? Képes-e megfelelő módon kommunikálni, hogy mást várt? Például elneveti magát, vagy megkérdezi, hogy miért nem azt válaszolta a felnőtt, amit különben szokott?
- Esetleg kétségbeesik, újra és újra megkérdezi, egyre hangosabban, és addig nem nyugszik meg, amíg meg nem kapja a megszokott választ?
- A kortársai felé is vannak verbális rituáléi? Hogyan reagál a gyermekek változatos viselkedésére, reakciójára?

Érdemes megkérdezni!

- Észrevették-e, hogy bizonyos helyszínekhez, tevékenységekhez, személyekhez mindig ugyanazt a kérdést teszi fel, hogy sokszor és addig kérdezi, amíg meg nem kapja a megszokott választ?
- Előfordult-e, hogy nem értették, mit szeretne a gyermekük? Hogyan viselkedett ekkor a gyermek?

Összegzés

- Mielőtt továbblépnénk – a további szakirányú vizsgálat érdekében –, érdemes a gyermek nyelvi fejlődését felmérni egy logopédus szakember bevonásával.
- Ha a kommunikációjában és más területeken (társas interakció, játék) a szakemberek és a szülők is több figyelemfelkeltő jelet tapasztalnak, akkor irányítsák a szülőket szakvizsgálatra!
- Amennyiben csak ez az egy figyelemfelkeltő jel van, és több hónap után sem tapasztalnak változást, továbbá a logopédus nem erősítette meg a nyelv fejlődésbeli elmaradását, akkor próbálják a viselkedés okát pszichológus segítségével kideríteni!

10. Kérdésekre csak szavakkal válaszol; beszéde nem folyamatos, mondatokat nem tartalmaz, csak szavakat vagy nyelvtani elemek nélküli távirati közléseket és felszólításokat.

- Ebben az életkorban a gyermekek már folyamatos társalgásban, teljes mondatokban beszélnek, ha nem is mindig hibátlan grammatikával. Ha egy gyermek csak szavakkal válaszol, nem használ mondatokat, vagy csak távirati stílusban beszél, kevés nyelvtani „kötőanyaggal", az mindenképpen figyelemfelkeltő jel!

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg a lehető legtöbb kommunikációs helyzetben, hogy a gyermek szavakat vagy mondatokat használ-e! Ha mondatokat használ, akkor a mondatok milyen szintűek: holofrázisok, távirati stílusúak vagy teljes bővített mondatok? [Lásd a 18–24 és a 24–30 hónapos kor tipikus fejlődésmenetét.]
- Vannak-e a gyermeknek szótalálási nehézségei?
- Képzelje el: ha a gyermek gesztusait, mimikáját nem látná, megértené-e, mit szeretne mondani?

Érdemes megkérdezni!

- Mikor mondott először szavakat, majd mondatokat a gyermek?
- Voltak-e stagnálások a nyelvi fejlődésében?
- A szülők hogyan látják most a nyelvi fejlődését?
- Észrevették-e, hogy a gyermeknek kifejezési, szótalálási nehézségei vannak?

Összegzés

- Ebben a korban a szótalálási nehézségek és a mondatalkotás gyengesége, főként akkor, ha késői beszédindulással társul, mindenképpen figyelemfelkeltő jelnek értékelendő! Négyéves kort követően már nem nyelvfejlődési késés, hanem nyelvfejlődési zavar gyanúját kell feltételeznünk. Ez mindenképpen logopédiai kivizsgálást igényel. Fontos, hogy a szülők mihamarabb a szakszolgálathoz forduljanak! Az idejében fel nem ismert nyelvi zavar veszélyezteti az iskolai tanulást, és könnyen másodlagos pszichés zavarokhoz is vezethet. Figyeljenek fel tehát a jelekre!

11. Beszéde érthetetlen, a közeli hozzátartozók is csak részben értik meg, a társak és az idegenek szinte egyáltalán nem.

- Ötéves korra a beszédkiejtés nagyjából kitisztul, általában csak a sziszegő, susogó hangokkal és az *r* hanggal vannak az óvodásoknak nehézségeik. Emellett a hosszú, nehéz kiejtésű szavakkal is általában jól boldogulnak már (például karalábé). Ha úgy érzékeli, hogy a gyermek beszéde igen nehezen érthető, és a beszédében előforduló hibák nem következetesek (például az *s* hang helyett hol *t,* hol *sz,* hol *f* hangot ejt), és/vagy a szavak szótagszerkezete nem mindig kivehető, ez figyelemfelhívó jelnek tekinthető!

Hogyan figyeljem meg?

- Figyelje meg, hogy a társak értik-e a gyermek beszédét! Bevonják-e a játékokba, vagy a gyenge kiejtés akadályozza a társas kapcsolatok fejlődését?
- Figyelje meg: egy adott szót mindig pontosan egyformán ejt-e ki a gyermek, vagy a kiejtési hiba változik?

- Figyelje meg: valójában mennyit ért meg ön a gyermek szavaiból, és mennyit következtet ki a kontextusból?
- Kivehető-e, hogy a gyermek szavakat vagy mondatokat mond-e? S ha mondatokat mond, akkor milyen szintű a raghasználata, a mondatalkotása?
- Jellemzik-e a beszédét hezitálások, megakadások, vagy az teljesen folyamatos?
- A nagymozgások koordinációja és finommotorikája életkorának megfelelő-e?
- Mennyire ügyesen eszik? Mindig maszatos-e a szája, vagy gyakran esik ki a falat a szájából? Ügyesen rág?

Érdemes megkérdezni!

- Mennyire értik a szülők és a közvetlen hozzátartozók a gyermek beszédét?
- Milyen volt a gyermek mozgásfejlődése?
- Hogyan szopott?
- Mikor kezdett darabos ételeket enni?
- Mennyi idős korában kezdett a gyermek szavakat és mondatokat mondani?
- Vettek-e észre javulást a nyelvi fejlődés során a gyermek kiejtésében? Miben álltak ezek a változások?

Összegzés

- A hosszan elhúzódó és a mondanivalót szinte érthetetlenné tevő kiejtési hibák 4 éves kor után mindenképpen figyelemfelkeltők. Ha a kiejtés korábban gyenge is volt, 5 éves korra már jelentős javulásnak kellene beállnia.
- Amennyiben javulás nem következik be, ennek hátterében beszédészlelési és/vagy beszédmotoros, esetleg motoros tervezési zavar is állhat.
- Amennyiben a szülők elmondása szerint a nyelvi és/vagy a mozgásfejlődésben is voltak elmaradások, ez önmagában azt jelenti, hogy fontos minél előbb megszervezni a gyermek logopédiai ellátását, és esetleg mozgáskoordinációs fejlesztését.
- Amennyiben hosszú ideje (legalább egy éve – például 3-4 éves kor között) a kiejtés nem javult, szinte stagnál a 3 éves kori szinten, s ehhez még a nyelvi fejlődés nehézségei (szókincs, grammatika) is társulnak, akkor érdemes mihamarabb a pedagógiai szakszolgálaton túl kifejezetten a beszéd vizsgálatára specializálódó szakvizsgálatot kérvényezni, hogy mielőbb elkezdődjön a gyermek intenzív nyelvi, esetleg mozgásos fejlesztése.

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

Affolter, Félice (1991): Az észlelési funkciók zavartalan és patológiás fejlődésének szempontjai. In Torda Ágnes (szerk.): *Szemelvények a tanulási zavarok köréből*. Budapest, Tankönyvkiadó, 73–86. p.

Apor Péter (1998): Állóképesség a gyermekkorban. In Győri Pál (szerk.): *A gyermek állóképessége. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Baron-Cohen, Simon – Bolton, Patrick (2000): *Autizmus*. Budapest, Osiris.

Cole, Michael – Cole, Sheila (2001): *Fejlődéslélektan*. Ford. Bíró Szilvia et al. Budapest, Osiris.

Csákvári Judit (2009): A közös figyelmi helyzet (joint attention) jelenségének különböző megközelítései, jellegzetességei látássérülés és autizmusspektrum-zavar esetén. *Gyógypedagógiai szemle,* 1. sz., 2–10. p.

Danis Ildikó et al. (2015): Excesszív sírás csecsemő- és kisgyermekkorban. *Védőnő,* 5. sz., 11–17. p.

Dornes, Martin (2002): *A kompetens csecsemő*. Ford. Vekerdy János. Budapest, Pont Kiadó.

Ellis, Nick C. (2006): Selective attention and transfer phenomena. *Applied Linguistics,* 27 (2), 1–31. p.

Fábián Gábor – Gábris Katalin – Tarján Ildikó (2013): *Gyermekfogászat, fogszabályozás és állcsont-ortopédia*. Budapest, Semmelweis Kiadó.

Farmosi István (1996): Mozgásfejlődés: A dobás és az elkapás fejlődése. In Győri Pál (szerk.): *A gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Farmosi István (1999): *Mozgásfejlődés: Az alapvető mozgásformák és képességek fejlődése*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.

Farmosi István (2010): Óvodáskori fejlődés. In Gaál Sándorné (szerk.): *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában*. Szarvas, Gaál Sándorné magánkiadása, Szarvaspress Nyomda.

Fehér Krisztina (2017): *Babák a hangok világában*. Budapest, Tipotex Kiadó.

Fehérné Kovács Zsuzsa – Sósné Pintye Mária (2010): *Játsszunk beszédet!* Budapest, Sanoma.

Gaál Sándorné (2010): Mozgásfejlesztés az óvodában. In uő. (szerk.): *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában*. Szarvas, Gaál Sándorné magánkiadása, Szarvaspress Nyomda.

Gallai Mária – Vetier Anna (2011): Mozogj, érzékelj, légy aktív és egészséges! – Testi növekedés, motoros és érzékszervi fejlődés, valamint az egészség. In Balázs István (szerk.): *A kora gyermekkori fejlődés természete – fejlődési lépések és kihívások*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. /Biztos Kezdet kötetek, 2./

Goddard Blythe, Sally (2006): *Reflexek, tanulás és viselkedés*. Ford. Fedina László, Fedina Lídia. Budapest, Medicina.

Goddard Blythe, Sally (2009): *A kiegyensúlyozott gyermek. Mozgás és tanulás a korai életévekben*. Ford. Fedina Lídia. Budapest, Medicina.

Goddard Blythe, Sally (2014): *Akaratlagos figyelem – Biztos egyensúly – Csodálatos összhang. A sikeres tanulás ABC-je*. Ford. Fedina László, Fedina Lídia. Budapest, Medicina.

Gopnik, Alison – Meltzoff, Andrew N. – Kuhl, Patricia K. (2005): *Bölcsek a bölcsőben. Hogyan gondolkodnak a kisbabák?* Ford. Vassy Zoltán. Budapest, Typotex Kiadó.

Gósy Mária – Gráf Rózsa (1998): *Beszélgessünk a kisbabával!* Budapest, Nikol Gmk.

Hajtó Krisztina (2008): A mozgásfejlesztés lehetőségei és szemléleti kérdései a korai intervenció gyakorlatában. *Gyermekorvos Továbbképzés,* 5. sz., 208–213. p.

Hajtó Krisztina – Major Zsolt Balázs – Sósné Pintye Mária – Tóth Anikó (2014): Tanácsadás a gyermekek optimális pszichomotoros fejlődésének támogatása érdekében. In Kereki Judit – Major Zsolt Balázs (szerk): *Őrzők*. TÁMOP 6.1.4 Kora gyermekkori program. Budapest, Országos Tisztiorvosi Hivatal.

Hámori Eszter (2010): Regulációs zavarok korai diagnosztikája. In Németh Tünde (szerk.): *XII. Családbarát konferencia: Pszichoszomatikus betegségek csecsemő- és kisgyermekkorban. Regulációs zavarok*. Budapest, Országos Gyermekegészségügyi Intézet, 13–22. p.

Hamza István – F. Földi Rita – Tóth Ákos (1995): *Játék, egyensúlyozás, vízhez szoktatás*. Vác, magánkiadás, Nagy-Gáspár Kft.
Hédervári-Heller Éva (2008): *A szülő-csecsemő konzultáció és terápia*. Budapest, Animula Kiadó.
Jordanidisz Ágnes (2010): *A fonológiai tudatosság fejlődése 4–6 éves korban*. Előadás. IV. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
Jordanidisz Ágnes (2012): *Az olvasási nehézség és a fonológiai tudatosság kapcsolata*. Előadás. VI. Alkalmazott Nyelvtudományi Konferencia. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
Kálló Éva – Mózes Eszter (2009, 2013): *Játék, cselekvés, gondolkodás*. 1–2. rész. Film. Budapest, Pikler-Lóczy Társaság a Kisgyermekekért.
Karmiloff-Smith, Annette – Karmiloff, Kyra (2001): *Pathways to Language*. Cambridge (MA), Harvard University Press.
Kas Bence (2004): Fonológiai rendszer a korai gyermeknyelvben. *Beszédgyógyítás,* 1. sz., 83–105. p.
Kas Bence – Lőrik József – Molnárné Bogáth Réka – Szabóné Vékony Andrea – Szatmáriné Mályi Nóra (2012): *SZÓL-E? Szűrőeljárás a logopédiai ellátásban*. Székesfehérvár, Logotech Kft.
Katona Ferenc (1999): *Klinikai fejlődésneurológia*. Budapest, Medicina.
Katona Ferenc (2001): *„Az öntudat újraébredése." A humán idegrendszer ontogenezise*. Budapest, Medicina
Kereki Judit – Major Zsolt Balázs (szerk.) (2014): *Őrzők*. TÁMOP 6.1.4 Kora gyermekkori program. Budapest, Országos Tisztiorvosi Hivatal.
Kiss Szabolcs (2005): *Elmeolvasás*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
Kovács György – Bakosi Éva (2005): *Játék az óvodában*. Budapest, Didakt Kiadó.
Kranowitz, Carol Stock (2012): *Zűr-zavaros gyermek. Az érzékelési rendellenesség felismerése és kezelése*. Ford. Nagy László Lajos. Dunakeszi, Studio Nagy Bt.
Lőrik József (2006): A gyermeki fonológiai tudatosság megismeréséről. *Beszédgyógyítás,* 2. sz., 32–60. p.
Lukács Ágnes – Kas Bence (2011): Érts és értesd meg magad! A nyelvi fejlődés folyamata és elmaradásai. In Danis Ildikó et al. (szerk.): *A kora gyermekkori fejlődés természete – fejlődési lépések és kihívások*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 180–225. p. /Biztos Kezdet Kötetek, 2./
Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (1999): *Gyermeklélektan*. Medicina, Budapest
Metzing Miklós (1997): Az erőadagolás szabályozása mint a mozgáskoordináció egyik legfontosabb összetevője. In Hamza István (szerk.): *Testnevelés az óvodában*. Budapest, Magyar Testnevelési Egyetem.
Neszt Judit (2016): Bátorító nevelés a bölcsődében. *Gradus,* 1. sz., 56–160. p.
Ockwell-Smith, Sarah (2016): The Fourth Trimester – Why Newborns Hate Being Put Down. *HuffPost UK*. http://www.huffingtonpost.co.uk/sarah-ockwellsmith/fourth-trimester-newborns_b_9607642.html (A letöltés ideje: 2017. május 13.)
Ozsváth Ferenc (1998): A gyermekkor aerob állóképesség fejlesztésének összegző tapasztalatai. In Győri Pál (szerk.): *A gyermek állóképessége. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.
Piaget, Jean – Inhelder, Bärbel (2004): *Gyermeklélektan*. Ford. Benda Kálmán. Budapest, Osiris.
Pintér Éva (2009): Természetes gyermeki megnyilvánulások. In Porkolábné Balogh Katalin – Balázsné Szűcs Judit – Szaitzné Gregorits Anna (szerk.): *Komplex prevenciós óvodai program*. Budapest, Trefort Kiadó.
Pléh Csaba – Palotás Gábor – Lőrik József (2002): *Nyelvfejlődési szűrővizsgálat (PPL)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
Quill, Kathleen Ann (2009): *Tedd – Nézd – Hallgasd – Mondd! Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára*. Ford. Halmi Zsófia, Vígh Katalin. Budapest, Kapocs Könyvkiadó.
Ranschburg Jenő (2012): *Óvodások*. Budapest, Saxum Kiadó. /Ranschburg Jenő művei, 4./
Sánchez, Cristina Lucia et al. (2009): The possible role of human milk nucleotides as sleep inducers. *Nutritional Neuroscience,* 12 (1) pp. 2–8. p.
Scheuring Noémi – Danis Ildikó – Papp Eszter – Németh Tünde – Szabó László (2015): Alvási problémák csecsemő- és kisgyermekkorban I.: Éjszakai ébredések. *Gyermekgyógyászat,* 3. sz., 149–154. p.
Schnell Zsuzsanna (2016): *Az elme nyelve társalgás és nyelvfejlődés*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
Sebestyénné Tar Éva (2006): *A 3–6 éves kori fonológiai fejlődés kronológiai mintázata a magyarban*. Budapest, Open Art.
Stern, Daniel N. (1990): *Egy baba naplója. A kisgyermek életének bontakozó világa*. Budapest, Animula Kiadó.
Stern, Daniel N. (1995): *Az anyaság állapota*. Ford. Balázs-Piri Tamás. Budapest, Animula Kiadó.

Szelényi Marianna (szerk.) (2006): *Apró lépések. Korai fejlesztő program lassabban fejlődő gyermekek és szüleik számára*. Budapest, Budapesti Korai Fejlesztő Központ.
Szvatkó Anna (szerk.) (2016): *Billenések. Tanulmányok a dinamikus szenzoros integrációs terápia köréből*. Budapest, Oriold és Társai Kiadó.
Tomasello, Michael (2002): *Gondolkodás és kultúra*. Ford. Gervain Judit. Budapest, Osiris.
Topolánszky-Zsindely Katalin (2009): Szociális és érzelmi feljődés. In Balázs István (szerk.): *Módszertani kézikönyv 1. Gyerekek (Gyerekek – Szülők – Közösségek. Módszertani ajánlások a gyerekekkel, a szülőkkel és a közösségekkel végzett munkához a Biztos Kezdet program munkatársai számára)*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 63., 68. p. http://www.feherkereszt.hu/2012/data/userfiles/file/tudastar/gyermekkotet.pdf (A letöltés ideje: 2017. május 13.)
Tóth Ákos (1995): A vízhez szoktatás módszertana. In Hamza István – F. Földi Rita – Tóth Ákos: *Játék, egyensúlyozás, vízhez szoktatás*. Vác, magánkiadás, Nagy-Gáspár Kft.
Tótszöllősyné Varga Tünde (1999): *Mozgásfejlesztés a szabadban*. Budapest, B-boni Kft.
Uta, Frith (1991): *Autizmus. A rejtély nyomában*. Ford. Greskovits Endre. Budapest, Kapocs Könyvkiadó.
Várady Erzsébet (2011): *Az érettség határán álló újszülött szoptatása*. Jegyzet. http://www.sotepedia.hu/_media/aok/targyak/erettseg_hataran_allo_ujszulott_szoptatasa.pdf (A letöltés ideje: 2017. május 13.)
Várkonyi Ágnes (szerk.) (1997): *A szenzomotoros fejlődés zavarainak korai felismerése*. Budapest, HIETE Egészségügyi Főiskolai Kar.
Vassné Kovács Emőke – Rehák Gizella (1994): *A nyelvlökéses nyelés*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
Vízkelety Tibor – Szőke György (2009): *Gyermekortopédia*. Budapest, Medicina.
Volkmar, Fred R. – Wiesner, Lisa A. (2013): *Az autizmus kézikönyve*. Ford. Gether Dénes, Várnai Péter. Budapest–Szentendre, Autisták Országos Szövetsége – Geobook Hungary Kiadó.
Winnicott, Donald Woods (2004): *A kapcsolatban bontakozó lélek. Válogatott tanulmányok*. Ford. Alpár Zsuzsa et al. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

Ajánlott irodalom

Altorjai Péter – Fogarasi András – Kereki Judit (szerk.) (2015): *Gyermek-alapellátási útmutató a 0–7 éves korú gyermekek szűrési vizsgálatainak elvégzéséhez*. 2., javított kiadás. Budapest, Országos Tisztifőorvosi Hivatal.
Auner Andrea – Hajtó Krisztina – Váró Anna (2012): Szemezgetés a mozgásfejlesztés dilemmás helyzeteiből. *Fejlesztő pedagógia,* 4–5. sz., 40–49. p.
Ayres, Anna Jean (1991): Az integrációs folyamat. In Torda Ágnes (szerk.): *Szemelvények a tanulási zavarok köréből*. Budapest, Tankönyvkiadó, 89–95. p.
Ayres, Anna Jean (2016): *Bausteine der kindlichen Entwicklung*. Berlin–Heidelberg, Springer-Verlag.
Bakonyi Pálné – Szabadi Ilona (szerk.) (1982): *Az óvodai nevelés programja*. Budapest, Tankönyvkiadó.
Balázs Anna (1991): *Az autizmus korszerű szemlélete*. Budapest, Kapocs Kiadó.
Balázs István (szerk.) (2011a): *A génektől a társadalomig: a kora gyermekkori fejlődés színterei*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. /Biztos Kezdet Kötetek, 1./
Balázs István (szerk.) (2011b): *A kora gyermekkori fejlődés természete – fejlődési lépések és kihívások*. Budapest Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 180–224. p. /Biztos Kezdet Kötetek, 2./
Bencze Sándorné (2009): *Korszerűsítési törekvések a pedagógiai gyakorlatban megoldható prevenciós, korrekciós mozgásanyag alkalmazására*. Doktori (PhD) értekezés. Veszprém, Pannon Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola.
Berényi Marianne – Katona Ferenc (2012): *Fejlődésneurológia*, Budapest, Medicina.
Bondár Zsuzsanna (1997): Labdázzunk sokat az óvodában! In Hamza István (szerk.): *Testnevelés az óvodában*. Budapest, Magyar Testnevelési Egyetem.
Büki György – Gallai Mária – Paksy László (2004): *A pszichomotoros fejlődés zavarainak felismerése és ellátása az alapellátás gyakorlatában. 2. sz. Módszertani levél*. Budapest. Készült az Országos Gyermekegészségügyi Intézet gondozásában, a Csecsemő- és Gyermekgyógyászati Szakmai Kollégium támogatásával, a Magyar Védőnők Egyesülete kiadásában. https://www.babanet.hu/tarsalgo/attachments/1229632646.9527.pdf (A letöltés ideje: 2017. május 13.)
Crystal, David (2003): *A nyelv enciklopédiája*. Ford. Kis Katalin, László Zsuzsa, Rebrus Péter. Budapest, Osiris.
Cunningham, Cliff (1993): Telling Parents their Child has a Disability. In WHO Division of Mental Health: *Introducing Parents to their Abnormal Baby*. Geneva, WHO Division of Mental Health, 7–14. p. http://whqlibdoc.who.int/hq/1993/WHO_MNH_PSF_93.2.C.pdf (A letöltés ideje: 2017. május 13.)

Eduline (é. n.): *Az óvodáskor (3–6 év) fontos testi és pszichés változásai.* http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=0CFEQFjAF&url=http%3A%2F%2Feduline.hu%2Fsegedanyagtalalatok%2Fletolt%2F4923&ei=g8CJUtyRJO3L0AXu_IHAAQ&usg=AFQjCNFlfOLNN8xNNZihqWAzyZitAXO43g&bvm=bv.56643336,d.d2k (A letöltés ideje: 2017. május 13.)

É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (2004): *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris. (A mondattan tárgya, 17. p. A mondat topik-predikátum tagolódása, 21–30. p. A predikátum belső szerkezete, 31–71. p. Alaktani bevezető, 89–199. p. A ragozás, 200–223. p.)

Európa Tanács Sportfejlesztési Bizottság (1993): *EUROFIT – A fizikai fittség mérésének európai tesztje*. Ford. Barabás Anikó. Budapest, Magyar Testnevelési Egyetem.

Fábián Gyula et al. (2005): *Sportképességek mérése*. Budapest, Sport Kiadó.

Falk Judit – Vincze Mária (1995): *Az étkezés és az úgynevezett szobatisztaság*. Budapest, Pikler-Lóczy Társaság a Kisgyermekekért.

Fehérné Kovács Zsuzsa (2013): A beszéd- és nyelvfejlődés zavarainak logopédiai vonatkozásai és kezelése. In Hirschberg Jenő – Hacki Tamás – Mészáros Krisztina (szerk.): *Foniátria és társtudományok*. 2. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 23–36. p.

Gaál Sándorné (szerk.) (2010): *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában*. Szarvas, Gaál Sándorné magánkiadása, Szarvaspress Nyomda.

Gaál Sándorné – Bencze Sándorné (2000) (szerk.): *Prevenció és korrekció a 3–10 éves korú gyermekek testnevelésében*. Szarvas, Tessedik Sámuel Főiskola Körös Főiskolai Kara.

Gerebenné Várbíró Katalin (szerk.) (1995): *Fejlődési diszfázia*. Budapest, BGGYFK.

Gergely Ildikó (2015): *„Mozgás, testnevelés" foglalkozás felépítése*. Gergely Ildikó honlapja. https://gergelyildi.wordpress.com/6-2/testneveles-foglalkozasokrol/37-2/ (A letöltés ideje: 2018. november. 2)

Gerhardt, Sue (2009): *A szükséges szeretet. Az affektusok hatása a kisgyermek agyfejlődésére*. Ford. Váradi Péter. Budapest, Oriold és Társai Kiadó.

Gósy Mária (1995): *Beszédészlelési és beszédmegértési folyamat zavarai és terápiája*. Budapest, BGGYFK.

Győri Pál (1996a): A sportmozgások tanulásának motorikus előfeltételei és lehetőségei 4–6 éves gyermekeknél. In uő. (szerk.): *A gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Győri Pál (1996b): Edzetlen óvodások futásteljesítményének és fáradásának vizsgálata. In uő. (szerk.): *A gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Győri Pál (2002): *Óvodások biológiai fejlődése és fizikai aktivitása*. *Tanulmányok 1983–2000*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Győri Pál (szerk.) (1996): *A gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Győri Pál (szerk.) (1998): *A gyermek állóképessége. Tanulmányok*. Veszprém, OOK-Press Kft.

Hajtó Krisztina – Tóth Anikó (2003): A korai segítségnyújtás elmélete és modellje az eltérő fejlődésű csecsemők ellátásában. *Fejlesztő Pedagógia,* 1. sz., 21–28. p.

Hámori Eszter (2015): *A kötődéselmélet perspektívái*. Budapest, Animula Kiadó.

Hamza István (szerk.) (1997): *Testnevelés az óvodában*. Budapest, Magyar Testnevelési Egyetem.

Harsányi László (1998): Kiválasztás és állóképesség. In Győri Pál (szerk.): *A gyermek állóképessége. Tanulmányok*. OOK-Press Kft., Veszprém

Helstab, Heidi (2012): *Miért nem beszél a gyermekem?* Ford. Csányi Yvonne. Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.

Horowitz, Seth S. (2016): *Az univerzális érzék. Hogyan formálja a hallás az elmét?* Ford. Bányász Réka. Budapest, HVG Kiadó.

Howlin, Patricia – Rutter, Michael (1997): *Autisztikus gyermekek kezelése. A szociális fejlődés előmozdítása*. Budapest, Kapocs Kiadó.

Huba Judit (1996): *Pszichomotoros fejlesztés a gyógypedagógiában*. 1. Budapest, Tankönyvkiadó.

Huba Judit (2010): *A pszichomotoros fejlesztés gyakorlati kézikönyve*. Budapest, Logopédia Kiadó.

Istvánfi Csaba (2006): *Mozgástanulás, mozgáskészség, mozgásügyesség*. Budapest, Plantin-Print Bt.

Jászberényi Márta (2007): *Tájékoztató füzet az óvodáskorú (3–6 éves) gyermekek szenzomotoros integrációjának vizsgálatához*. Budapest, Fogyatékos Gyermekek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány.

Juhász Ágnes (szerk.) (1999): *Logopédiai vizsgálatok kézikönyve*. Budapest, Új Múzsa Kiadó.

Kállay János – Bende István – Karádi Kázmér – Racsmány Mihály (szerk.) (2008): *Bevezetés a neuropszichológiába*. Budapest, Medicina.

Kas Bence – Lőrik József – Szabóné Vékony Andrea – Komárominé Kasziba Henrietta (2010): A korai nyelvi fejlődés új vizsgálóeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA) bemutatása és validitási vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle,* 2. sz. http://www.prae.hu/prae/gyosze.php?menu_id=102&jid=32&jaid=469 (A letöltés ideje: 2018. november. 2)

Lord, Catherine – Rutter, Michael (1996): *Autizmus és pervazív fejlődési zavarok*. Ford. Fehér Judit. Budapest, Kapocs Kiadó.

Lord, Catherine et al. (2007): *Autizmus Diagnosztikus Obszervációs Séma. ADOS kézikönyv.* Ford. Győri Miklós. Budapest, Kapocs Kiadó.

Lukács Ágnes – Kas Bence (2008): A specifikus nyelvi zavar biológiai alapjai. *Pedagógusképzés,* 1–2. sz., 69–78. p.

Marton Klára (szerk.) (2009): *Neurokognitív fejlődési zavarok vizsgálata és terápiája. Példák a bizonyítékon alapuló gyakorlatra*. Budapest, ELTE BGGYK – ELTE Eötvös Kiadó.

McClure, Vimala (2008): *Babamasszázs*. Ford. Zameczné Lázár Tünde. Budapest, Kossuth Kiadó.

Mészáros Andrea – Kas Bence (2008): A kognitív funkciók megismerésének szerepe a nyelvfejlődési zavar diagnosztikájában, *Gyógypedagógiai Szemle,* 2. sz., 86–104. p.

Müller Anetta (2004): *Mozgásvizsgálatok, a mozgásegyenletesség, és a teljesítménykonstancia példáján*. PhD-disszertáció. Budapest, Semmelweis Egyetem.

Nádori László – Szigeti Lajos – Vass Mihály (1994): *A motoros képességek és a mozgásos cselekvéstanulás*. Budapest, Tankönyvkiadó, 41–45. p.

Neumann, Sandra (2006): *Beszélgessünk együtt! Logopédiai tanácsadó ajak- és szájpadhasadékos gyermekek szülei számára*. Ford. Cser Emese et al. Budapest, Mosolyogj Bátran Közhasznú Egyesület.

Pléh Csaba – Kas Bence – Lukács Ágnes (2008): A nyelvi fejlődés zavarai. In Kállay et al. (szerk.): *Bevezetés a neuropszichológiába*. Budapest, Medicina.

Porkolábné Balogh Katalin – Balázsné Szűcs Judit – Szaitzné Gregorits Anna (szerk.) (2009): *Komplex prevenciós óvodai program*. Budapest, Trefort Kiadó.

Raver, Sharon A. – Childress, Dana C. (2015): *Family-Centered Early Intervention.* Baltimore (MD), Brookes Publishing.

Reigl Mariann (2011): *Testnevelési játékok: elmélet és gyakorlat*. Egyetemi jegyzet. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar.

Robins, Diana – Fein, Deborah – Barton, Marianne (1999): *M-CHAT (The Modified Checklist for Autism in Toddlers). Módosított kisgyermekkori autizmus kérdőív*. Ford. Pólik Andrea. http://www2.gsu.edu/~psydlr/M-CHAT/Official_M-CHAT_Website_files/M-CHAT_Hungarian_version2.pdf (A letöltés ideje: 2017. április 29.

Sófalvi Sándor (2001): *A szenzomotoros integrációs terápiáról*. Székesfehérvár, Beszédjavító Intézet.

Subosits István (1989): *Az egyszerű mondat*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Szentgyörgyi Zoltán (1994): *Tér- és helyzetérzékelést fejlesztő gyakorlatok óvodás- és kisiskolás korú gyermekek részére*. Budapest, Fővárosi Pedagógiai Intézet.

Szvatkó Anna (é. n.): *A tanulóbicikliről*. DSZIT Műhely. http://www.dszit.hu/cikkek/tanulobicikli.htm (A letöltés ideje: 2017.május 13.)

Tóth Ildikó (2011): Az érzelmi-társas kapcsolatok fejlődése: korai gondozás és kötődés. In Balázs István (szerk.): *A génektől a társadalomig: a kora gyermekkori fejlődés színterei*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. /Biztos Kezdet Kötetek, 1./ 320–373. p.

Tóth János (2000): *A mozgásszervek védelme gyermekkorban*. Budapest, White Golden Book Kft.

Tótszöllősyné Varga Tünde (2006): *Mozgásfejlesztés az óvodában*. Budapest, AduPrint Kft.

Wendlandt, Wolfgang (2017): *Sprachstörungen im Kindesalter*. Stuttgart, Georg Thieme Verlag.

ISBN 978-615-81119-7-3

Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
Székhely: 1134 Budapest, Tüzér utca 33–35.
E-mail: ugyfelszolgalat@csbo.hu
Tel.: +36 70 500 1626
www.csbo.hu

A kiadásért dr. Grundtner Marcell Károly, a Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft. ügyvezetője felel.

EFOP-1.9.5-VEKOP-16-2016-00001
A KORA GYERMEKKORI INTERVENCIÓ ÁGAZATKÖZI FEJLESZTÉSE
CSALÁDBARÁT ORSZÁG NONPROFIT KÖZHASZNÚ KFT.
SZÉKHELY: 1134 BUDAPEST, TÜZÉR UTCA 33-35.
E-mail: gyermekut@csbo.hu

Kedves Olvasó!

Kiadványunk elsősorban olyan szakemberek számára készült, akik a születéstől kezdve az iskolába lépésig részt vesznek a gyermek és családja ellátásában, és gyakorlati megközelítésű ismereteket igényelnek a napi munkájuk során felmerülő problémák megoldásában. Célunk az, hogy a kora gyermekkori intervenciós ellátásban részt vevő szakemberek egységes tudásának és szemléletének kialakítása érdekében komplex, átfogó ismereteket nyújtsunk a gyermeki fejlődésről, a korai fejlődést befolyásoló környezeti hatásokról, a rizikó- és védőfaktorok befolyásoló szerepéről, valamint a szakemberek lehetőségeiről, eszközeiről, melyekkel kezelni tudják a hétköznapi nevelési helyzeteket, illetve támogatni tudják a családot, a szülőket a problémák leküzdésben. Emellett fontos támpontokat kívánunk adni az eltérő, megkésett fejlődésmenet figyelemfelkeltő jeleinek felismeréséhez, eltérés esetén megvilágítva a fejlődési területek összefüggéseit, ezzel segítve a probléma gyökerének pontosabb körülhatárolását. A *Lépések* c. könyv a korszerű, integratív bio-pszicho-szociális szemléletet érvényesítve közelíti meg a napi gyakorlatban felmerülő kérdéseket, szem előtt tartva a szakemberek személyiségének, kommunikációs készségeinek, kompetenciáinak fejlesztését is.

Reméljük, könyvünkkel kézzelfogható segítséget tudunk nyújtani munkájához!

www.gyermekut.hu